

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

Alexandre a les Vides Paral·leles hel·lenístiques de Plutarc

Josep Alcalde Pena

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0. Spain License.**

Alexandre a les Vides Paral·leles hel·lenístiques de Plutarc

ἀμφοτέρων βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής·

(II. 3, 177)

Josep Alcalde Pena

2023

Pepa, uxore patientissimae et diligentissimae.

Alexandre a les Vides Paral·leles hel·lenístiques de Plutarc

Doctorand: Josep Alcalde Pena

Directora i Tutora de la Tesi: Francesca Mestre Roca

Programa de Doctorat: Estudis Lingüístics, Literaris i
Culturals: 101210 Cultures i Llengües del Món Antic i la
Seva Pervivència

Agraïments

En primer lloc, vull agrair a la tutora i directora d'aquesta tesi, Na Francesca Mestre Roca, la seva infinita paciència al llarg d'aquest nou anys de treball conjunt que ha suposat l'elaboració de la tesi. Anys de discussions on sempre han prevalgut les seves oportunes i sàvies consideracions.

Vull també manifestar la meva gratitud al professorat que vaig tenir a l'Institut públic Sant Josep de Calassanç de Barcelona, on vaig ésser iniciat a l'estudi del món i les llengües clàssiques per Na Pilar Iranzo i Na Carme Llitjós, grec, i l'Antoni Seva, llatí. Així mateix, agreixo al professorat dels estudis de Clàssiques de la Universitat de Barcelona pels coneixements que m'han impartit sense els quals no hagués pogut endagar aquest treball, entre d'altres vull destacar: Na Pilar Gòmez, l'Eulàlia Vintró, en Jaume Pòrtulas, en Pau Gilabert; també als de llatí, el Jordi Avilés, Na Mercè Puig i l'Esther Artigas.

No vull deixar de reconèixer la importància que determinats autors de la bibliografia consultada han tingut en aquest treball, com Javier Gómez Espelosín, Paul Cartledge, A. B. Bosworth, Pedro Barceló, Richard Billows, Claude Mossé i tants d'altres que m'han acostat a la complexa i esmunyedissa figura d'Alexandre, així com els clàssics, Jacqueline de Romilly i Sir. William Tarn.

Acabem els agraïments amb un record als protagonistes de la tesi, començant per Alexandre, seguint amb Èumenes, Demetri, Pirros, els espartans, Agis IV i Cleòmenes III, i els cabdills aqueus, Aratos i Filopemen, sens oblidar el romà Titus Flamini. Ells m'han acompanyat durant aquest nou anys i amb els quals he mantingut extenses i inacabables converses.

ÍNDIX

1.	Introducció.....	3
2.	Visió dels canvis polítics al món grec.....	16
2.1	L'empresa d'Alexandre canvia enfocaments anteriors i justifica el present. .	16
2.2	Alexandre i la nova política.....	18
2.3	Alexandre i nous valors	26
2.4	Transformació de la identitat grega.....	35
3.	Mirada de Plutarc sobre Alexandre.....	41
3.1	Context de la <i>Vida d'Alexandre</i>	41
3.2	Punts forts, punts dèbils del personatge.	43
3.3	Novetat i tradició en Alexandre.	72
3.4	Naixement d'un nou tipus d'estadista (polític i militar).....	90
4.	Objectiu línia i nous objectius.....	100
5.	Mirada de Plutarc sobre els successors d'Alexandre.	104
5.1.	Èumenes de Càrdia i el llegat d'Alexandre. Un intrús entre els macedonis.....	105
5.1.1	Èumenes de Càrdia, home de lletres i llança.....	110
5.1.2	Després d'Alexandre... ..	115
5.1.3	Èumenes no és un diàdoc.	127
5.1.4	Comparació amb Alexandre.	131
5.2	Demetri i el llegat d'Alexandre. Les dues cares de Dionís.....	141
5.2.1	Igualar i substituir Alexandre?.....	156
5.2.2	Demetri, model de monarca hel·lenístic.....	165
5.2.3	Rei d'Atenes i rei de Macedònia.	181
5.2.4	Comparació amb Alexandre	186
5.3	Pirros i el llegat d'Alexandre. Un esguard ferotge.	195
5.3.1	Els romans no són bàrbars!.....	214

5.3.2	Un reflex d'Alexandre.	227
5.3.3	La conquesta d'occident.	233
5.3.4	Comparació amb Alexandre.	237
5.4	Agis IV i el llegat d'Alexandre. Morir per les idees.	240
5.4.1	Retorn a Licurg... ..	250
5.4.2	Agis, jove com Alexandre.	257
5.4.3	Anàlisi del procés reformista.	261
5.4.4	Comparació amb Alexandre.	267
5.5	Cleòmenes III i el llegat d'Alexandre. El difícil control de l'ambició.	271
5.5.1	Licurg de nou.	281
5.5.2	Cleòmenes, conduïdor d'homes.	290
4.5.3.	La fi del procés.	295
4.5.4.	Comparació amb Alexandre.	300
5.6	Aratos i el llegat d'Alexandre. Un cabdill singular.	304
5.6.1	L'Acrocorint un dels grillons de Grècia.	312
5.6.2	Aratos, dirigent de la Lliga Aquea.	323
5.6.3	Feble i fort a l'ensem.	329
5.6.4	Comparació amb Alexandre.	333
5.7	Filopemen i el llegat d'Alexandre. L'últim dels grecs.	338
5.7.1	Coratjós i puntós.	352
5.7.2	Cabdill més que polític.	363
5.7.3	Jocs Nemeus (Filopemen) vs. Jocs Ístmics (Titus Flamini).	372
5.7.4	Comparació amb Alexandre.	388
6.	CONCLUSIONS.	395
7.	BIBLIOGRAFIA.	414

1. Introducció

a) Qüestions generals i objectius.

L'objectiu de la present tesi és l'anàlisi del model polític i humà d'Alexandre establert per Plutarc ¹ en la *Vida d'Alexandre*, i la seva posterior plasmació i eventual continuació en set *Vides* cronològicament posteriors, protagonistes, al seu torn, d'esdeveniments històrics heretats de l'aventura alexandrina, així com determinar la intenció política i ideològica de l'autor grec en aquestes narracions adreçades als lectors grecs i romans del segle II.

El pla de Plutarc consisteix en la seva interpretació de les gestes històriques dels grans homes grecs posteriors a Alexandre, a partir del seu concepte de biografia, diferent del d'història, tal com exposa en el pròleg de la *Vida d'Alexandre*, on remarca la importància dels petits detalls objecte del relat biogràfic, en la descripció d'un gran personatge històric, en front de l'exposició i anàlisi de grans fets històrics, que serien objecte de la interpretació històrica en l'elaboració del relat dels fets passats (*Alex.1*).

El que interessa especialment en aquesta tesi és posar de manifest com Plutarc, autor del segle II d C, interpreta uns fets succeïts el segle III a C, també relatats per altres autors, anteriors o coetanis al propi Plutarc, i redactats per l'autor beoci al segle II d C per als públics grec i romà del seu temps, així com, la selecció, omissió i alteració dels fets en relació a les fonts, anteriors i coetànies.

Un cop analitzada i establerta la intenció de Plutarc, caldrà tenir ben present, l'omissió, la singularització, la correspondència i la modificació d'aquest relat general

¹ Com és lògic, les dades personals de Plutarc hauran de ser tingudes en compte per entendre la raó de l'obra, així com el seu contingut ; compartim les consideracions de Sirinelli,1993,32 que, a partir de les obres de Plutarc, *Propos de table* i *els Moralia*, estableix la següent consideració sobre la situació social, econòmica i familiar de l'autor : “ Dans ce terroir riche de la Béotie où, aussi loin que porte la mémoire familiale, les ancêtres sont établis, on sent, notamment à travers les *Propos de table*, qu'il s'agit d'une de ces dynasties de gros propriétaires, encore fortifiés par la politique imperiale, constituant les cadres de la région, auxquels était dévolu un rôle à la fois social et politique et probablement économique. Sur la fortune de la famille on ne possède aucune information. On a imaginé d'après les conversations rapportées dans *les Propos de table* et les *Moralia* qu'elle se composait de biens assez considérables puisqu'il est question de propriétés à Chéronée mais aussi en Phocide à Delphes, probablement à Lébadée où Lamprias devait avoir un établissement près de l'oracle. Le grand-père et le père montrent non seulement que leur éducation les situe dans la classe aisée mais que leurs compétences en matière agricole sont celles de gros propriétaires informés des problèmes de leurs explotations. “

d'Alexandre, efectuada per l'autor grec, així com la pervivència, manipulació, ús i modificació del record humà i del model polític, en els diferents relats de les set *Vides* posteriors, escrites també pel mateix.

Aquestes *Vides* posteriors a la d'Alexandre, tenen per protagonistes els següents personatges històrics grecs: els diàdocs, Èumenes de Càrdia, Demetri, Pirros, els monarques espartans Agis IV i Cleòmenes III, i per últim, els dirigents de la Lliga Aquea, els grecs Aratos i Filopemen.²

El meu interès en aquest tema neix del màster cursat en acabar els estudis de Filologia Clàssica, i el màster Cultures i Llengües de l'Antiguitat, finalitzat el 2013 a la Universitat de Barcelona, el treball de final del qual fou sobre la figura d'Èumenes de Càrdia, duent per títol: "Un recorregut per la vida d'Èumenes de Càrdia a partir de les *Vides Paral·leles*" de Plutarc, dirigit per la doctora Na Francesca Mestre i Roca, professora de la Universitat de Barcelona, i directora també de l'actual. Aquest treball suposà un contacte previ amb el tema de l'actual, que posteriorment em menà a continuar ampliant el treball començat, aprofundint-lo i expandint-lo tant al model d'Alexandre com a la seva continuïtat en les set *Vides* posteriors que tenen per protagonistes personatges històrics, cronològicament ubicats en el període hel·lenístic iniciat pel monarca macedoni, dels quals Èumenes de Càrdia és el primer.

L'època hel·lenística m'interessa especialment ja que constitueix el moment d'expansió de la llengua i la cultura gregues cap a l'orient de la mà de les conquestes d'Alexandre III de Macedònia, així com per l'elaboració d'un marc geopolític que segueix un model polític iniciat pel monarca macedoni, seguit i transformat pels seus successors. El fet que grecs hel·lenístics siguin ara dominadors dels diferents territoris orientals i nord-africans, suposa no solament l'obertura i expansió de la cultura grega sinó que afavoreix el contacte, directe i continuat, amb altres cultures tant importants com l'egipcí, la persa, la mesopotàmica i l'índia. Aquest contacte serà bidireccional, així en un primer moment, des de la perspectiva del dominador i el vençut, per evolucionar posteriorment cap a un model cultural i polític del món grec i els mons

² Com sabem, una de les singularitats de Plutarc és el fet de posar en paral·lel un grec i un romà; en efecte, la tria del paral·lel romà per a cadascun dels personatges grecs pot ser, sens dubte, significativa, però no per a allò que ens ocupa aquí preferentment. No obstant això, recordem els diferents enparellaments: Èumenes amb Sertori; Demetri amb Marc Antoni; Pirros amb Mari; Agis IV i Cleòmenes III amb els germans Gracs, Tiberi i Gaius; i Filopemen amb Titus Flamini, restant Aratos sense paral·lel.

orientals conquerits, constituint els reialmes hel·lenístics que perduraran fins a la conquesta romana.³

Així en uns moments inicials, la identitat grega en entrar en contacte tant directe i continuat amb les altres cultures, anirà transformant la seva dimensió grecocèntrica i excloent en relació a les cultures no gregues, considerades “bàrbares”, i adoptarà una nova dimensió de no enfrontament, i canviarà les coordenades vigents de “l’alteralitat”: mostrarà una actitud més oberta i d’intercanvi amb les altres cultures, cosa que en el retrat del model polític d’Alexandre, realitzat per Plutarc és bàsic per a la continuïtat del nou imperi, que segurament hauria estat inviable des d’una perspectiva d’imposició política grega amb total exclusió de les elites dels altres pobles dominats.

En la nostra tesi exposem com Plutarc narra el recorregut vital d’Alexandre, des de la Macedònia familiar, en el límit per a uns o fora del món grec per a altres, i la posterior conquesta de l’imperi persa, que incloïa aleshores el món mesopotàmic i egipci, per finalment entrar en contacte amb l’hostil món indi. Al llarg de la *Vida* relatada per Plutarc anirem també veient l’evolució humana del protagonista -recordem que és una biografia, a la vegada política i ideològica del monarca macedoni-, especialment en el contacte amb els pobles vençuts, i arribarem finalment al desenllaç biogràfic sobtat per la seva mort precoç, la qual cosa, segurament, limita tant el disseny com l’aplicació del model polític.

Tota aquesta evolució, presenciada directament -o no, depenent dels casos- pels successors d’Alexandre, serà adequada i transformada segons cada un dels regnes i dinasties, i des d’aquest punt de vista, serà relatada per Plutarc, sempre a partir de la doble visió humana i política dels diferents protagonistes, que com a “grans homes” tenen “grans virtuts i defectes”, els quals seran clarament jutjats i avaluats per Plutarc, per atènyer la dimensió moral, un dels seus objectius a les *Vides Paral·leles*.

Atès que el nostre objectiu és l’anàlisi concreta de la relació que Plutarc estableix entre els protagonistes que hem triat –que, al seu torn, són ben significatius de la seva comprensió i interpretació del món hel·lenístic-, i no un nou estudi sobre les *Vides Paral·leles*, recorrem per a aquestes qüestions de conjunt a les consideracions de tres estudiosos que han tractat i establert, entre d’altres, el més important del tema: Mossé, Jones i Romilly. En aquest sentit, és il·lustratiu cedir-los la paraula un moment. Mossé analitza:

³ No és la nostra intenció entrar aquí en la discussió sobre fins a quin punt i amb quina profunditat l’hel·lenisme va penetrar en el conjunt de territoris conquerits; ens referim només a les grans línies de l’esdevenir històric des del punt de l’hegemonia política.

Les *Vies parallèles* de Plutarque offrent donc un aperçu de ce qu'a été l'histoire du monde grec depuis les temps mythiques jusqu'à la conquête romaine. Les choix opérés par lui reflètent dans une certaine mesure les différentes étapes de cette histoire. Mais le but qu'il poursuivait n'était pas de faire une histoire de la Grèce. Ce qu'il voulait montrer, en plaçant ses héros face aux grands hommes de l'histoire de Rome, c'est que la Grèce, réduite aux dimensions d'une province de l'Empire, n'était pas moins digne d'être comparée à la maîtresse du monde, et n'en avait pas moins produit des hommes de caractère. Les comparaisons dont il fait suivre le récit de chaque paire sont éloquentes à cet égard. Car, si l'ampleur des campagnes que livrèrent un Marius, un Pompée, un César, est sans commune mesure avec l'importance de celles que conduisirent les grands stratèges de la Grèce, un Thémistocle, un Cimon, un Agésilas, ces derniers furent néanmoins les défenseurs d'une certaine idée d'indépendance et de la liberté face aux Barbares d'abord, aux Macédoniens ensuite (Aratos, Cléomène) aux Romains enfin (Philopoemen). Et ces sont ces valeurs civiques qui, aux yeux de Plutarque, justifiaient qu'on les mit en parallèle avec les grands généraux de Rome. Le citoyen de Chéronée rappelait ainsi à ses concitoyens romains que la Grèce avait été le creuset où s'étaient élaborées une civilisation et une culture dont Rome était l'héritière.⁴

Volem remarcar tal com Mossé exposa, que malgrat que Plutarc relata la història de Grècia des dels temps mítics fins a la conquesta romana, aquest no és l'objectiu, sinó el d'establir una comparació en un pla d'igualtat entre les biografies dels grans homes d'estat grecs i els romans. Aquest grans homes lluitaren contra els bàrbars, i sobretot compartien uns valors que els grecs traspassaren posteriorment als romans. Ara bé, allò que interessa més a Plutarc és mostrar la continuïtat en el marc dels valors cívics que hereten els romans. És a dir, Plutarc situa grecs i romans en un pla de comuna importància, palesant uns mèrits compartits, i molt especialment uns valors cívics comuns, que els significa culturalment davant la resta de pobles i cultures. L'imperi romà recull la torxa civilitzadora grega i és ara l'encarregada de conduir-la arreu del món antic, en una triple dimensió: fer-se els valors cívics grecs seus, reconèixer als grecs, en tant que membres d'aquest imperi, un paper polític en la seva gestió, i de protegir dels atacs de la barbàrie circumdant. Jones comenta:

Plutarch's comparison of Greeks and Romans is therefore primarily artistic, but it also served his moral purpose. To study *virtue in action*, it was useful to observe two examples in different contexts: the observer could then distinguish what was essential to each virtue from what was accidental. A Greek and a Roman paired together made a particularly rewarding subject, since the difference of their backgrounds ensured a clear view of the virtue they had in common.⁵

Jones, doncs, concreta en una doble finalitat la intenció de Plutarc en redactar les *Vides*, moral, és a dir donar a conèixer grans valors humans als lectors que els ajudin en la seva pròpia existència personal i en la construcció i adquisició de sòlids valors morals, el que l'autor amonena *virtue in action*, extensible als lectors polítics, i política,

⁴ Mossé, 2001, 2027.

⁵ Jones, 1971, 106.

pel que fa a les relacions entre grecs i romans dins del marc imperial. A la vegada Jones remarca la dimensió moral dels objectius de les *Vides*, a més de l'artística o literària, focalitzada en la identificació i valoració per part de Plutarc dels trets fonamentals morals, comuns a grecs i a romans, dels personatges relatats.

Romilly analitza l'objectiu de les *Vides* de Plutarc tenint en compte la presència de finalitats psicològiques i morals en les descripcions dels grans protagonistes i afirma:

Son souci est donc l'analyse des caractères, et son moyen sera l'anecdote ou le mot révélateurs. Mais ce souci psychologique se double d'un souci moral, ou plutôt il en procède. Plutarque n'écrit pas, comme on le ferait aujourd'hui, pour le seul plaisir de mieux comprendre les réactions humaines. La pensée du bien et du mal ne le quitte pas. Et s'il n'est pas aveugle aux défauts éventuels de ses grands hommes-défauts qu'il signale toujours au passage- il est clair qu'il espère avant tout faire apparaître des vertus, et en donner le goût aux lecteurs.⁶

Aquesta afirmació de Romilly avantposa l'interès de la descripció moral dels protagonistes a la psicològica, entenent que Plutarc vol exercir una acció moral en els lectors o oïdors. És en aquest sentit que, al nostre entendre, l'autor de *Queronea* defuig la història i empra la biografia, gènere que li permet una més gran manipulació dels fets, orientada a enaltir una qualitat de cada personatge biografat que, sovint, és el motiu comú al seu paral·lel i organitza la tria i l'emparellament. Ara bé, com també afirma Romilly, això no vol dir que Plutarc basteixi una biografia al marge de la història i únicament per a enaltir una virtut,⁷ sinó que esmenta també els defectes i passions dels grans homes, elaborant així una visió més profunda i equilibrada dels biografats, que a la vegada recull també les posades en relleu per l'autor, i al mateix temps humanitza els protagonistes.

Remarquem doncs, que els tres estudiosos, Mossé, Jones i Romilly assenyalen la intenció de Plutarc en escriure les *Vides Paral·leles* en els aspectes següents: l'existència d'una civilització i cultura comunes que Plutarc posa en evidència i que li permet de comparar Grècia amb la potència hegemònica que aleshores és Roma (Mossé). Civilització, concretada en una sèrie de valors cívics com són la manera d'entendre l'home en el món, l'activitat política participativa dels ciutadans, les formes d'expressió literàries i artístiques, i la importància de la filosofia. La doble finalitat de les *Vides*: la moral que cerca el suport psicològic i moral dels lectors, i la política, que pretén establir una línia de reconeixement de Grècia dins l'imperi romà (Jones). Remarquem que segons Jones la lectura de les *Vides* cerca un reconeixement tant dels valors individuals dels grans homes com dels compartits, establint com en tota

⁶ Romilly, 1980, 126.

⁷ Romilly, 1980, 220 tracta de les virtuts especialment significatives per a Plutarc.

obra literària una complicitat o un rebuig entre l'escriptor i el lector. Val a dir que estem totalment d'acord, amb la consideració que tant Jones com Mossé han exposat en la intenció política de Plutarc, compartida amb altres autors de l'època com Eli Arístides i Dió de Prusa, com tractem més endavant, en el sentit de donar un reconeixement als grecs, que comporta un paper polític a Grècia dins la gestió imperial. I en aquest sentit, la dedicatòria de les *Vides* a Seneció, i la vinculació amb el cercle de poder imperial establert al voltant de Trajà, n'és un clar exemple. En tercer lloc, l'anàlisi moral per damunt de la psicològica, ja que a Plutarc li interessa més mostrar el terreny dels valors cívics i morals que no una descripció psicològica dels personatges tal com l'entèn la narrativa literària actual (Romilly). Volem remarcar que aquesta divisió que l'autora francesa estableix de manera tan incisiva separant psicologia i moral, no la compartim del tot. És a dir, estem d'acord, que la prioritat de Plutarc és la descripció moral, i en aquest sentit el judici moral dels fets narrats és constantment present en la narració, ara bé no advertim una separació tant palesa entre els fets morals i els psicològics en el relat de les actuacions dels protagonistes de les *Vides*. En la nostra opinió, els personatges protagonistes de les *Vides*, aquests grans homes, palesen tant qualitats com defectes que ens situen en un àmbit descriptiu que a vegades, sumat a la intenció de l'autor de fornir el retrat dels protagonistes amb descripcions i explicacions, resulta clarament psicològic.

Doble dimensió, objectiva i subjectiva de Plutarc en narrar aquestes grans *Vides en* un moment històric en què són escrites, juntament amb un imperi romà estable i ferm, així com els seus públics lectors grecs o romans, ha fet que el meu interès hagi continuat des del treball inicial d'Èumenes de Càrdia fins a l'estudi actual de les *Vides d'Alexandre* i les dels seus successors.

La visió objectiva ve donada per la real existència en el temps d'aquest personatges històrics, relatada en les diferents fonts que ens han pervingut. Aquesta presència i l'ordenació obliguen Plutarc a situar la seva obra en unes coordenades més aviat objectives, ara bé la seva reinterpretació, una reelaboració dels fets i sobretot dels personatges, pensament i capteniment, una dimensió del fet històric, tal com demostra la constant lectura de les *Vides* de Plutarc al llarg de la història fins als nostres dies, no deixant de ser una referència històrica, tot i que, lògicament, molt qüestionada per ésser justament biogràfica, amb les característiques suara esmentades. La subjectivitat rau en el fet que Plutarc recrea, construeix unes personalitats històriques segons li interressi mostrar una personalitat moral exportable al poder romà de la seva època, i als grecs que, com ell, formen part de l'imperi romà. Aquesta doble

intencionalitat de l'autor beoci és el que caldrà determinar, analitzar i interpretar al llarg de la tesi.

Tenint en compte, el pensament no només de Plutarc sinó d'altres intel·lectuals grecs que conformen l'anomenada Segona Sofística, especialment concretat en les relacions entre Roma i Grècia i la determinació de les relacions a mantenir amb el poder romà, considerem prou interessant de mostrar una petita panoràmica que ens permeti situar el pensament de Plutarc en referència a aquests conceptes, ben presents en el relat de les *Vides*.

Així pel que fa al moment de creació de les *Vides Paral·leles*, hem de remarcar un poder romà estable en la seva fase imperial ja consolidada dominant Grècia des del segle II a C. Al cap de tres-cents anys de domini és lògic abordar el tema de la participació dels grecs en la gestió imperial. Aquest objectiu polític no és solament considerat per Plutarc sinó compartit amb altres intel·lectuals grecs coetanis com Dío de Prusa⁸ i també per Eli Aristides.⁹ Segons aquests autors, cal una acceptació del domini romà, a qui pertoca sobretot garantir la seguretat tant de les fronteres com de l'interior, l'anomenada *pax romana*; l'acceptació del sosteniment d'aquest imperi satisfent-ne els impostos i costos, i la submissió a l'autoritat imperial, deixant als grecs la gestió municipal de les ciutats gregues, obrir-los el camí a la participació política en els diferents àmbits: exèrcit, el *cursum honorum*, l'entrada al Senat i la gestió imperial.¹⁰

⁸ Dío de Prusa, autor grec coetani a Plutarc, participa de l'anàlisi dels fets històrics i de la puixança de Roma amb un to crític cap a l'imperi romà i un clar enyor del passat grec, la qual cosa no treu que critiqui l'estat de la Grècia del seu temps i de temps anteriors. Així en el seu *Discurs al poble de Rodes*, critica les ciutats gregues per decadents, a diferència de la ciutat de Rodes, objecte del discurs, en la qual situa l'esperança de Grècia: " Antigament, la bona fama comuna depenia de molts a la vegada. I molts foren els qui feren gran Grècia: vosaltres els atenesos, els espartans, els tebans, els argius. Però, ara, els altres no compten gens. Així, uns han estat totalment destruïts i han desaparegut, altres es captenen indignament, fent tot allò que esteu escoltant i enfosquit de totes les formes llur antiga glòria, pensant, insensats, que viuen en el luxe i que és un avantatge que ningú els privi de cometre errades."(D.Chr.31,157 trad.Josep Alcalde).

⁹ Eli Aristides en el seu discurs *In Romam*, analitza els diferents imperis del món antic anteriors a Roma, segons els criteris de l'extensió territorial, els tipus de govern i el profit dels governants, tot conclouent després que el romà és el més extens i el més ben governat, argumentant que Roma disposa de l'art de governar, d'un exèrcit disciplinat, organitzat i jerarquitzat que a la vegada és un element de promoció social, obert i proveït que li atorga el domini del món. Aristides manté una acceptació pràctica del domini romà, sense caure en l'enyor de la independència grega, fet històric passat i allunyat, adoptant una posició pràctica i tal vegada irònica davant el present històric, que el separa del sentiment de nostàlgia que en canvi trobem en Dío i Plutarc (*Aristid. Orationes*).

¹⁰ La generació posterior a la de Dío i Plutarc establirà una actitud de plena integració en la gestió imperial, tal com exposa Veyne,2005,205: " Il est un écrivain qui n'est postérieur à Dion de Pruse q'un demi-siècle, qui est Bithynien comme lui, revêtu comme lui du droit de cité romaine, mais qui finira consul de Rome; c'est Arrien, qui n'a ni amertume ni nostalgie du passé hellénique. Un autre sénateur bithynien, Cassius Dion, petit-neveu de Dion de Pruse et consul en 229, compile en grec une énorme histoire de Rome qui va d'Énée à l'année de son propre consulat. Elle est décrite d'un point de vue purement romain; ayant raconté la destruction de Corinthe par Mummius, l'historien conclut qu'après quelques malheurs de

Aquests intel·lectuals entre els quals està Plutarc, accepten, en un grau més o menys elevat, la realitat històrica de l'imperi romà, i defugen qualsevol intent d'oposició al règim romà, cercant la col·laboració. Paul Veyne posa en relleu que tant Dió¹¹ com Plutarc, destil·len un comú sentiment d'enyor d'un passat grec:

Il préférerait (Dió de Prusa) sans aucun doute que la Grèce soit indépendante, Plutarque le préférerait aussi, mais il est amer. C'est lui qui a défini la *Pax romana*, la célèbre paix romaine, en deux mots qui mériteraient quelque célébrité. *eirêne kai douleia* (la paix et la servitude). Il n'est pas seul dans son cas; son amertume est celle de la majorité de ses compatriotes.¹²

De totes formes, el sentit pràctic s'imposa en Plutarc i així en *Els consells sobre política*, l'autor de Queronea analitza el canvi polític sofert per Grècia i assenyala el camí polític possible ateses les circumstàncies.:

“ Avui dia, en què els afers de les ciutats (τὰ πράγματα τῶν πόλεων) no demanen autoritats militars ni enderrocaments de tirans ni aliances bèl·liques (ὄτε οὐκ ἔχειπολέμων ἡγεμονίας οὐδὲ τυραννίδων καταλύσεις οὐδὲ συμμαχικὰς πράξεις), quin començament espectacular i brillant es pot donar a la pròpia carrera política? Resten els judicis públics i les missions diplomàtiques davant l'emperador (αἱ δίκαι τε λείπονται αἱ δημόσιαι καὶ πρεσβεῖαι πρὸς αὐτοκράτορα) que requereixen un home ardent i atrevit i, alhora assenyat.” (805 B. trad. Josep Alcalde)

En aquest text Plutarc, tot adreçant-se als polítics novells grecs, contraposa les accions polítiques que en el passat podia fer Grècia: lluitar contra les tiranies i fer aliances, activitats pròpies d'estats independents i amb capacitat militar, amb la justícia i les ambaixades davant l'emperador defensant els interessos ciutadans. Tot un exercici d'acceptació de la realitat política del present.

Encara hi ha un altre text de Plutarc, als *Consells sobre política* que, tot seguint la pauta de pensament anterior, considerem interessant perquè l'autor es separa de les actituds crítiques d'altres autors de l'època, i de retruc ens remet a les intencions de l'autor en l'escriptura de les *Vides Paral·leles*:

“ Perquè sí que riem quan veiem els infants que juguen a calçar-se les sabates dels seus pares i a cenyir-se les seves corones; però els líders de les ciutats, si

ce genre les Grecs n'en durent par moins convenir que la conquête romaine de la Grèce avait été pour eux le salut. ”

¹¹ En l'opinió de Veyne, 2005,285 el sentiment d'enyor era comú a Dio de Prusa i a Plutarc, i no solament a ells dos, sinó a la majoria de grecs. Però convé de la mà del mateix autor acabar de situar aquesta complexa relació dels grecs amb Roma que curiosament acaba en la veneració de l'emperador : “ Le lien entre le monarque et ses sujets était personnel, c'était un face-à-face des cœurs ; le souverain planait très haut, tout seul, au-dessus de la machinerie étrangère du pouvoir romain et au-dessus de toute nationalité ; en Orient grec l'empire n'était pas Rome, c'était l'empereur. Cette différence décisive entre le lien constitutionnel et le lien personnel explique que Dion ait pu être si aisément à la fois antiromain et partisan convaincu de l'obéissance à l'empereur. ”

¹² Veyne, 2005, 204-205.

exhorten a imitar l'orgull i les accions dels seus antecessors, que no s'adiuen gens amb les circumstàncies i els problemes actuals, enfervoreixen les masses (ἐξαίρουσι τὰ πλήθη) i potser això fa riure, però el que sol passar després no fa gens de gràcia, a menys que se'ls deixi per ximplers. De fet, és possible referir-se a molts altres exemples dels grecs que ens han precedit per afaiçonar el caràcter dels grecs d'ara i fer-los homes de seny (νῦν ἠθοποιεῖν καὶ σωφρονίζειν). A Atenes, posem per cas, no recordarem les gestes de guerra, sinó més aviat el decret d'amnistia posterior a la caiguda dels Trenta Tirans, i el fet que multessin Frínic, per haver representat en una tragèdia la presa de Milet, i que cenyissin garlandes quan Cassandre va reconstruir Tebes; i que, quan es van assabentar de la massacre d'Argos, en la qual els argius van assassinar-ne mil cinc-cents dels seus, van decretar de transportar, en un ritual de purificació, una víctima sacrificial al voltant de l'assemblea. I també, que, quan es va destapar l'afer d'Hàrpal, van regirar totes les cases, però en van deixar una, la d'un home que s'acabava de casar. Si ens esforcem a imitar aquests exemples, encara avui dia ens podem assemblar als nostres avantpassat, (ταῦτα γὰρ καὶ νῦν ἔξεστι ζηλοῦντας ἔξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις). En canvi, Marató, l'Eurimedont i Platea, i tots aquells models que fan que el poble s'estarrufi i presumeixi per no res, s'haurien de deixar per a les escoles dels sofistes. " (814 A-C.).

En aquest text Plutarc revisia la història grega, especialment Atenes, en què contraposa els grans fets històrics i d'armes, amb els fets que palesen humanitat, dolçor i sensibilitat social per part de la mateixa Atenes, i que Plutarc creu que són els fets que cal enaltir perquè s'adiuen més amb el present. Valors com el decret d'amnistia posterior a una dictadura; la censura d'una tragèdia que exaltava la presa i pillatge de la ciutat també grega de Milet; l'alegria per la reconstrucció de Tebes per Cassandre, i el respecte a la intimitat individual en el cas de l'escorcoll de les ciutat d'Atenes pel cas d'Hàrpal. Tots aquests fets, plens de grandesa i que palesen humanitat i dolçor són en opinió de Plutarc els que cal recordar. Aquest és el vincle dels grecs amb la història grega que més els pot servir en la situació de domini romà en què es troben. Cal defugir doncs, el record i l'enaltiment dels grans actes històrics, les grans gestes gregues que no s'adiuen amb la realitat, i seran aquest altre tipus de fets el que Plutarc proposarà, al costat de grans gestes indefugibles, en les biografies dels grans homes de les *Vides Paral·leles*. Aquests són els valors que superen el domini romà i engrandeixen Grècia, en el passat i en el present, i que en definitiva poden ser aportats al mateix imperi romà com valors cívics comuns, i això en l'àmbit polític, mentre que en el del lector individual, poden també suposar una millora de la seva virtut personal.

La identitat grega no perilla, ja que el prestigi i la vitalitat de la llengua i la cultura gregues no és amenaçada per la romana, sinó que gaudeix d'una admiració, i d'apropiació per part dels mateixos romans; ¹³ els antics territoris hel·lenístics

¹³ Mestre i Gómez, 2009,22-23: consideren que la cultura grega representa la identitat grega, i assenyalen com intel·lectuals com Dió, i, el mateix Plutarc, són un trampolí a partir del qual hom pot accedir a la

continuen tenint com a referent la identitat grega i això els permet continuar desenvolupant-se en la seva cultura. El domini romà pot haver suposat un espoli econòmic i artístic, però dista molt de captar-se en una actitud genocida. Això no vol dir que no hi hagi hagut revoltes contra el mal govern romà, o de més gran dimensió política com les d'Antíoc III o de Mitrídates del Pont, que han reivindicat una voluntat de dirigir la independència grega, però no han comptat amb les simpaties d'aquesta intel·lectualitat grega, tal com veiem en el cas de Plutarc en els relats corresponents a aquests fets històrics narrats en les *Vides Paral·leles*.¹⁴

A Plutarc correspon advertir al públic grec que defugui aventures incertes i accepti l'ordre romà, que participi de la gestió imperial, i fer veure als grecs que l'imperi és grec, i que més que a Roma, obeeixen l'emperador. Paral·lelament, cal refermar la identitat grega, mostrant la galeria de "grans homes" portadors, la majoria, dels valors que els grecs poden afegir al domini imperial romà: actituds cíviques, fruit del món històric grec, especialment del període clàssic, de la mà dels grans homes atenesos, espartans i en menor grau tebans, fins arribar a Alexandre III de Macedònia; i d'altra banda, les actituds morals, no exemptes dels defectes que conformen amb les virtuts el retrat moral i humà d'aquests grans personatges que tant grecs com romans han de conèixer i imitar si cal.

Pel que fa al públic romà, Plutarc amb les *Vides Paral·leles*, els retorna també, com als grecs, les gestes i també el retrat humà dels seus "grans homes", que poden ser imitats en valors i virtuts, i per contra evitar-ne els vicis i defectes, però que són equiparats i comparats sovint amb el protagonista de la *Vida grega paral·lela*, és a dir veïna i conformada amb uns mateixos valors, i a la vegada diferents quant a realitat històrica: són la mostra, en el moment de la lectura, dels ancestres d'un mateix imperi

política imperial: " Dió, com el seu contemporani Plutarc i molts dels altres intel·lectuals de l'època, té una idea molt clara de l'hel·lenisme i dels grecs com a un grup amb una identitat pròpia dins de l'imperi; ara bé, aquesta hel·lenitat només aconsegueix mostrar-se sense pal·liatius i com a fet realment diferencial a través de la cultura grega, mitjançant la qual els grecs, amb la seva hel·lenitat, esdevenen fins i tot dirigents i models de les elits de tot l'imperi; des del punt polític, en canvi, és difícil veure i poder entendre l'hel·lenitat com un fet coherent i organitzat, cosa que a un personatge com Dió l'irrita en gran manera. Ell mateix ho intenta a la seva obra: els seus discursos *Sobre la reialesa* són, sens dubte, la presentació de l'ideal d'exercici de poder des d'un punt de vista hel·lènic. El possible adreçament d'aquests discursos al mateix emperador és, també, un intent de mostrar a la més alta instància els aspectes més identitaris de les elits gregues en allò que respecta a l'administració grega. "

¹⁴ Plutarc parla de tres revoltes socials: " Convé que el polític drexi la seva franquesa com una àncora sagrada que eixís de la seva persona en les situacions més greus (ὥσπερ ἄγκυραν ἱερὰν ἀράμενον ἐξ αὐτοῦ τὴν παρηρησίαν ἐπὶ τοῖς μεγίστοις), com ara els disturbis que afectaren els de Pèrgam a l'època de Neró, i els de Rodes recentment, en temps de Domicià, i abans, els tessalis, en temps d'August, quan van cremar viu Petreu. " (815 D trad Josep Alcalde). Pel que fa a aquestes tres revoltes socials, no en sabem res, llevat de la revolta de Pèrgam contra el llibert de Neró, Àcrat, que pillà les estàtues i les pintures de la ciutat, la qual cosa féu que els habitants de la ciutat s'hi revoltessin en contra, tal com també relata Tàcit als *Annals*, XVI,23.

polític, i portadors d'uns valors comuns. Aquest emparellament de coprotagonistes, a vegades és forçat, d'altres amb molts trets en comú. El motiu d'emparellament pot ésser poc clar, però la comunitat de valors és clara, com en el cas de les *Vides* no exemplant, com les de Demetri i Marc Antoni, justificades per l'autor com un bon exemple per als lectors, en aquest cas, del que no s'ha de fer, és a dir del mal exemple moral que evidentment cal defugir; i pel que fa als polítics lectors, un pèssim exemple de govern que cal desestimar. En definitiva, tant el públic grec com el romà s'assabenten dels detalls de la seva història, a partir no només dels fets dels grans homes respectius, posats al mateix nivell, i formant part d'un conjunt de valors comuns, sinó de les petiteses de les seves vides i circumstàncies.

Més enllà dels públics lectors romans i grecs, Plutarc s'adreça especialment a l'elita romana i més concretament el nucli imperial, on gaudeix d'amistats com Seneció,¹⁵ i d'altres,¹⁶ que el comuniquen directament amb el govern de l'imperi, tant amb l'emperador com amb el seu entorn. Sabem que llegiren les *Vides Paral·leles*, o més ben dit se les feren llegir, i en aquest moment podem aventurar que Plutarc està descrivint tota una galeria de governants, grecs i romans, que forneixen un clar d'exemple polític i moral al mateix centre de poder de l'imperi romà. Recordem els viatges de Plutarc a Roma, la seva estada i la consideració en què el nucli imperial de govern el té en compte, atorgant-li els *ornamenta consiliaris* (les insígnies imperials), tenint-lo sempre present com a conseller dels afers grecs i fins i tot vistant-lo en el seu retir de Queronea, tot gaudint de la seva hospitalitat.

b) Metodologia

Pel que fa a la metodologia emprada, per tal de determinar els trets comuns d'Alexandre, com dirigent polític, cabdill i home, i comparar-los amb els dels set protagonistes de les *Vides Paral·leles* del període hel·lenístic, hem partit, tal com queda recollit en l'índex, de l'anàlisi del personatge Alexandre elaborat per Plutarc, entenent que, en aquesta anàlisi Plutarc vol descriure l'abast del moment de canvi històric i polític que suposa Alexandre, posant l'èmfasi en els nous valors i la nova

¹⁵ Sirinelli,1993,193 remarca que Plutarc dedica les *Vides Paral·leles* a Seneció (c.60-c.114), militar i polític del cercle imperial.

¹⁶ Sirinelli,1993,181-182 asenyala entre els amics romans de Plutarc, polítics i militars del cercle imperial com Mestrius Florus, procònsol d'Àsia, que aconsegueix la nacionalitat romana a Plutarc; els germans Avidii, Quietus i Nigrinus, procònsol i administrador d'Acaia respectivament; L.Herennius Satumius, procònsol a Acaia el 98/99; Minucius Fundanus, cònsol sufecte el 107, o Sextius Sylla. Tots ells alts funcionaris i polítics romans de clar filohel·lenisme, alguns pertanyents al cercle imperial.

política que la seva acció comporta, així com en la incidència en la transformació de la identitat grega que les seves conquestes i política signifiquen.

A continuació, hem recercat l'esment d'aquests canvis i valors en el text de la *Vida d'Alexandre*, text que prenem com a font bàsica, i, mirant de descriure i analitzar la mirada de Plutarc sobre la figura d'Alexandre, hem establert el context de creació de l'obra i determinat els punts forts i dèbils del monarca macedoni, així com el que és nou i vell, cosa que ens ha permès fer un esboç del nou tipus d'estadista, militar i polític que vol mostrar Plutarc referint-se al monarca macedoni.

Un cop fixat aquest esboç en tres dimensions, la política, la militar i la humana del relat de Plutarc sobre Alexandre, hem procedit a resseguir-lo en les set *Vides* posteriors cronològicament: Èumenes de Càrdia, Demetri Poliercetes, Pirros, Agis IV, Cleòmenes III, Aratos i Filopemen. En cadascuna d'aquestes hem aplicat un mateix esquema amb el qual analitzem la continuïtat del projecte polític d'Alexandre, així com l'ajustament a un model nou d'estadista, creat pel rei macedoni, la pervivència del seu record i la comparació amb ell.

Fet això, procedim a les conclusions. Cal dir que, allà on ens ha semblat útil, hem tingut en compte els relats paral·lels de les *Vides* romanes, que o bé per contrast o bé per semblança, podien complementar la visió que Plutarc vol donar dels protagonistes grecs estudiats, tenint en compte que són separats en el temps, llevat del cas dels coetanis Filopemen i Titus Flamini.

Val a dir que per donar una visió més àmplia del relat de Plutarc, hem acudit als anomenats autors de la Vulgata, és a dir, autors antics greco-romans, que també han relatat la vida del rei macedoni, com els grecs: Arrià (*Anàbasi d'Alexandre el gran*), Diodor de Sicília (*Biblioteca Històrica*) i els romans, Quint Curci (*Història d'Alexandre el Gran*) i Justí (*Epítom de les Històries Filípiques de Pompeius Trogus*).¹⁷ La confrontació amb aquestes fonts ens ha permès localitzar les coincidències, modificacions i omissions que hem pogut detectar en relació al relat de Plutarc, cosa que ens ha ajudat a fer hipòtesis sobre la voluntat de l'autor de Queronea en escriure aquesta obra, i obtenir un dibuix més clar i complert d'allò que creiem que vol donar a entendre.

En aquesta mateixa línia, hem considerat la resta de l'obra de Plutarc, allà on el protagonista també era Alexandre, o bé on les consideracions de l'autor poden ésser

¹⁷ Entre els autors antics cal citar també Polibi (*Historiae*), Pausània (Periegesi de l'Hèl·lada) i Titus Livi (*Ab urbe condita*) per bé que en relació només a determinades *Vides* segons el moment històric.

també útils i significatives per al nostre estudi. Ens referim al conjunt d'obres de Plutarc recollides sota el nom genèric de *Moralia*, en què l'autor dóna mostra de la seva erudició, preocupacions seves i del seu temps, amb gran diversitat de temes.¹⁸

Pel que fa a les traduccions de les *Vides Paral·leles*, ens hem centrat en les que feu Carles Riba a la Fundació Bernat Metge, en llengua catalana, per motius de comoditat i coherència, atesa la redacció de la tesi en aquest llengua, així com també perquè ens ha semblat una traducció rigorosa, elaborada i coneixedora de les referències literàries, històriques i culturals. També hem tingut en compte la traducció al francès d'Anne- Marie Ozanam en *Vies parallèles de Plutarque* (París, Gallimard, 2001).

Pel que fa a altres obres del mateix Plutarc o d'altres autors, anirem indicant en cada cas l'edició i/o la traducció emprada.

¹⁸ Hem de dir que en un primer moment tinguérem en compte com font essencial, una altra obra de l'autor *De Fortuna Alexandri*. No obstant això, li hem donat la consideració que mereixen les altres obres de l'autor, agrupades com ella en el recull de *Moràlia*. En aquest sentit, hem de dir que la visió del "rei filòsof" que Plutarc hi argumenta, així com altres reflexions de l'autor, les hem tingudes en compte en el nostre treball.

2. Visió dels canvis polítics al món grec.

2.1 L'empresa d'Alexandre canvia enfocaments anteriors i justifica el present.

Pel que fa a la *Vida*, l'objectiu narratiu de Plutarc es decanta per fer l'anàlisi psicològica i moral, i la descripció del caràcter del personatge Alexandre, quedant l'obra de govern en un segon pla. Plutarc deixa clar que l'empresa d'Alexandre canvia tots els enfocaments anteriors i justifica el present, tot i que d'una manera més contundent en *De fortuna Alexandri*¹⁹ que en la *Vida d'Alexandre*.

Val dir que històricament amb Alexandre, a Grècia, hom superà definitivament l'estructura política de les ciutats-estat, enfrontades entre elles per atènyer una hegemonia de les unes damunt les altres, organitzades en diferents formes polítiques: monarquies, oligarquies, democràcies o tiranies, i sota la supervisió del Gran Rei persa, que com a imperi veí dominant, venia exercint un poder de control en el món grec. Posteriorment, Alexandre, i ja abans sota el seu pare Filip II de Macedònia, controlen la independència grega, donant pas a un nou cicle de poder, el macedoni, primer a Grècia i després, arran de les conquestes d'Alexandre i la derrota de l'imperi persa, a l'orient.

L'escenari grec s'eixampla considerablement amb les conquestes militars d'Alexandre, acompanyades per la fundació de ciutats gregues arreu d'aquest nou territori que irradien la cultura grega i entren en relació amb les cultures locals. De la mateixa manera "els bàrbars", abans tots els no grecs, deixen d'ésser una realitat externa al món grec i n'esdevenen part de la seva realitat territorial i cultural. Per això cal una redefinició del concepte de "bàrbar" en una nova oposició al de "grec". Aquesta mateixa situació s'esdevé més tard en la configuració de l'Imperi romà, protagonista d'un nou cicle de poder universal, i ja força consolidat en l'època de Plutarc, en què l'Imperi abasta una complexitat de pobles i cultures amb un grau divers d'evolució que

¹⁹ Escrit de joventut de Plutarc, en què l'autor defensa i argumenta que els èxits polítics d'Alexandre han estat deguts als seus propis mèrits i virtuts i no a la protecció de la Fortuna. Aquests dos discursos, que apareixen amb el número 176 i el 186 en el catàleg de Lamprias. Pel que fa l'època de redacció, Jones (*Plutarch and Rome*, 1971, 135) la situa en el primer quinquenni dels 60, en la joventut de Plutarc, coincidint amb Krauss. D'altra banda, Babbitt considera en constatar el final sobtat del segon discurs, que podia ésser degut al final del límit de temps d'exposició oral dels discursos, i per això conclou que aquests dos discursos foren llegits o recitats davant del públic, possiblement atenès, com exercicis pertanyents a una escola retòrica.

demanen i obtenen una presència així com una participació en la gestió de l'Imperi, entre aquestes ètnies figuren els mateixos grecs.

Exposa Plutarc en el discurs *De la fortuna dels romans*,²⁰ al voltant del nou cicle de poder protagonitzat per Roma:

“ Ἐγὼ δέ, ὅτι μὲν, εἰ καὶ πάνυ πρὸς ἀλλήλας αἰεὶ πολέμοισι καὶ διαφέρονται Τύχη καὶ Ἀρετῇ, πρὸς γε τηλικαύτην σύμπηξιν ἀρχῆς καὶ δυνάμεως εἰκός ἐστιν αὐτὰς σπείσασθαι συναελθεῖν καὶ συναελθούσας ἐπιτελειῶσαι καὶ συναπεργάσασθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων τὸ κάλλιστον, ὀρθῶς ὑπονοεῖν οἴομαι.” (316 e) [Jo penso trobar-me en la correcta sospita que, si bé Fortuna i Virtut són sempre en guerra i discòrdia, és possible que pactessin i s'unissin per una tan gran consolidació de poder i, unides, duguessin a terme i realitzessin en col·laboració la més bella obra humana] .²¹

Segons Plutarc doncs, el poder romà provindria de l'acord entre Fortuna i Virtut, difícil, però engendrador d'aquest nou cicle polític que té Roma per protagonista. El mateix autor situa aquest cicle mitjançant una al·legoria que té per protagonista ara però únicament Fortuna:

“ El moviment de Fortuna, en canvi, és ràpid, el seu esperit audaç i arrogant la seva esperança. Va per davant de la Virtut però molt propera. No s'enlaira a si mateixa amb ales lleugeres ni avança de puntetes damunt d'un globus sense deixar cap petjada, perplexa i insegura, per desaparèixer després de la vista. Ans al contrari, igual com els espartans conten que Afrodita en travessar l'Eurotas, deixà a un costat els miralls, els ornaments i el cinturó brodat, prengué espasa i escut, i s'engalanà per a Licurg; així Fortuna, havent abandonat perses i assiris, sobrevolà lleugera Macedònia, superà ràpidament Alexandre, travessà després Egipte i Síria recorrent els seus reialmes, i tornant-se cap als cartaginesos, els exaltà moltes vegades. Però quan s'apropava al Pal·latí, i travessava el Tíber, es treié, segons sembla, les ales, es descalçà les sandàlies i abandonà el seu increïble i inestable globus. Així entrà a Roma, com per romandre-hi i així és present, disposada per al judici.' No és, en efecte obstinada ' com diu Píndar,²² ni dirigeix un doble timó 'sinó més aviat és germana del Bon Govern i de la Persuasió i filla de la Previsió ' segons que afirma Alcman²³ en la seva genealogia. (οὐδὲ 'ἰδίῳ στρέφουσα πηδάλιον', ἀλλὰ μάλλον 'Εὐνομίας καὶ Πειθοῦς ἀδελφὰ καὶ Προμαθείας θυγάτηρ' ὡς γενεαλογεῖ Ἀλκμάν) (III 58 B. II 24 D.). Té en la seva mà aquell celebrat corn de l'abundància ple no de fruits sempre frescos, sinó de tots els que produeix la terra sencera, tot el mar, rius, mines i ports, i els escampa generosament i abundantment. “ (317 f-318).

²⁰ Pertany al gènere de la retòrica epidíctica, i segons Krauss fou redactat en la joventut de Plutarc, cap a l'any 60, i en això coincideixen també Ziegler i Jones. Desconeixem els receptors del discurs, si grecs o bé romans. El tema és la funció de la Fortuna en la construcció de l'imperi romà. La hipòtesi que argumenta Plutarc és que l'èxit romà fou degut per un igual a Fortuna i a Virtut, tot i que la interrupció del text hi redueix la participació de Virtut, que tant Hartman com Ziegler consideren que continuaria el text, tal com proposa al principi de l'obra el mateix Plutarc com tesi. Aquest text figura amb el número 175 en el catàleg de Lamprias.

²¹ La traducció del text, *De la fortuna dels romans*, al català ha estat feta per en Josep Alcalde.

²² Pi. Frs 39-41 *Poet.Lyr. Grec.* I 382

²³ Alcm. *Lyriscus.* III 58- 62

Notem com Fortuna en aquest quadre literari és germana del Bon Govern i de la Persuasió, i filla de la Previsió, elements que també Elí Arístides reconeix en el seu discurs de la puixança romana, quan atribueix el poder romà a l'art de governar dels mateixos romans.²⁴ Tanmateix, com descriu el text, Alexandre ha suposat un imperi efímer però intens, però de grans repercussions posteriors que és ben present en la configuració del posterior Imperi romà, considerat en les *elites* polítiques romanes hereu del d'Alexandre.

Tanmateix, advertim en el trajecte de Fortuna pels diferents cicles imperials, com aquesta deixa de banda perses i assiris, sobrevola el macedoni, tal vegada degut més a Virtut, i acaba per aterrar a Roma, on "és present", però tots sabem, per això no ho diu Plutarc, que després se'n pot anar, com presuposa la teoria dels cicles imperials. En aquest text, Plutarc reprèn la teoria dels grans cicles imperials de l'antiguitat, tan preada per diferents historiadors, i situa Fortuna com un clar component de l'imperi romà, així notem la decisió de Fortuna d'

instal·lar-se a Roma, on abandona ales i sandàlies i decideix romandre-hi fins al moment del discurs. Tanmateix, la cita del poeta Píndar, atorga estabilitat a Fortuna, ja que és germana del Bon Govern i la Persuasió, i té per mare la Previsió, com afegeix el també poeta Alcman. Sembla com si Plutarc volgués justificar aquesta sort dels romans, i hi introdueix elements propis de Virtut, tal com hauria d'haver acabat el discurs.

Tanmateix Alexandre suposà un canvi en l'escenari polític grec quant a expansió territorial, formació d'un imperi multiètnic, projecció de la cultura i la llengua grega especialment cap a l'orient; en definitiva la configuració d'un món anomenat hel·lenístic portador també d'una nova política, uns nous valors i així com també de la transformació de la identitat grega, elements que Roma té com a precedent immediat.

2.2 Alexandre i la nova política

Per entendre la base de la nova política d'Alexandre, cal considerar en la meua opinió, tres components bàsics de la vida i la personalitat del monarca macedoni que Plutarc relata i descriu en el relat de la *Vida d'Alexandre*, conformadors del model de monarca

²⁴ Aristd. *Rom. Ora.* 91; 94.

que bastí Alexandre i que posteriorment esdevingueren el model de monarca hel·lenístic. Aquests components bàsics són: el macedoni, el grec i l'oriental.

El component macedoni que li arriba a Alexandre per naixement, família, i per l'entorn vital fins als vint anys d'edat, té per trets bàsics: la barbàrie i el model de monarca macedoni. La barbàrie macedònia és concretada per Plutarc en usos que afavoreixen l'esclat de la ira en Alexandre, com el consum excessiu i en estat pur del vi, en els concursos d'ingesta d'alcohol sense quasi límit i els desenllaços violents en alguns banquets, en allò que fóra una manca de dolçor, *praotes*,²⁵ i d'un control de si mateix mateix, *sophrosine*.²⁶

Aquesta tensió permanent entre la ira i l'autocontrol, és un factor de la personalitat d'Alexandre que Plutarc exposa al llarg de tota la narració de la *Vida d'Alexandre*, i que tractant-se d'un govern personal com és la monarquia, esdevé important per entendre les decisions també polítiques d'Alexandre. El mateix Plutarc justifica aquesta tensió bàsica en la personalitat d'Alexandre a partir de la teoria dels humors de Teofrast, que atribueix a la composició bàsica dels diferents humors humans, l'explicació de la conducta humana. Així el component humoral bàsic d'Alexandre, segons Plutarc és càlid i humit, fàcilment alterable pel contacte amb el vi, i tendent al descontrol manifestat en una ira desfermada (*Alex.4.5-7*). Un bon exemple simbòlic d'aquesta tensió és el relat de la doma del cavall Bucèfal per part d'Alexandre en què Alexandre aconsegueix en aquest cas el control de l'animal salvatge gràcies a la seva *sophrosine* (*Alex. 6*), com si fos una al·legoria del control d'ell mateix.

Pel que fa al model polític, el rei macedoni era un tipus de monarca-cabdill, que apuntala el seu poder, sempre en fràgil equilibri i difícil successió, de fet no hi ha un clar dret de progenitura i l'assassinat del monarca és relativament freqüent. Element prou palès en el cas d'Alexandre, del qual Plutarc relata l'accés a la corona, després de diferents enfrontaments amb el seu pare Filip II i la mort d'aquest per assassinat (*Alex.9;10*).

²⁵ La *praotes* o dolçor és tractada per J de Romilly de forma extensa en el seu llibre *La douceur dans la pensée grecque*, (1979) dedicant-hi tot un capítol a aquesta virtut tan preada per Plutarc i aplicada en les *Vides*, on afirma que la dolçor sol aparèixer en la comparació final dels dos protagonistes i esdeve un criteri essencial per jutjar-los, porta a efectuar aliances com en el cas de Flaminius i l'acceptació de Roma pels grecs, o l'aliança de Sertori amb els bàrbars a Hispània i admet en alguns casos com en el de Marcellus que es pugui dur a terme de forma calculada i espontània a la vegada. Tanmateix Plutarc com a bon moralista és partidari de l'exercici de la dolçor en sí, com en el cas de Pèricles, i no de Cèsar que en fa un ús interessat. Segons Romilly, Plutarc per a qui la dolçor és una virtut fonamental en els grans homes, acaba amotllant a cada protagonista de les *Vides* la seva forma de dolçor, arribant en els mals exemples de les *Vides de Demetri i Antoni* a ometre'n el terme.

²⁶ La *sophrosine* entesa com un estat sa de l'esperit, sentit de la prudència i de la saviesa. Plató al *Smp.*196 e, en parla com moderació en el desig o temperança, mentre que a *R.* 430 e, s'hi refereix com modèstia o simplicitat.

El nou monarca s'assegura la corona mitjançant la guerra amb els veïns i governa amb un poder limitat per l'habilitat i la fermesa que demostrï davant l'assemblea dels macedonis i la noblesa díscola (*Alex.11.1-5*). D'altra banda, el monarca macedoni és assessorat pel seu entorn generacional, els anomenats *hetairoi*, o amics del rei i disposa d'un poder quasi bé absolut, exercint també un cert poder religiós consistent a ésser l'encarregat d'oferir els sacrificis diaris als déus en nom del país.

Tanmateix les reformes en l'exèrcit realitzades per Filip II, i la possessió de mines d'or,²⁷ augmentaren la puixança del rei Filip II tant a Macedònia com a l'escenari grec, obrint pas al posterior poder d'Alexandre.

Pel que fa als poders del monarca macedoni acudim a la consideració de Mario Agudo que constata:

: En resumen, los reyes macedonios eran líderes y defensores del estado, los primeros en la batalla y en la caza, garantes de la ley y el orden, portadores de la bendición divina, sagrados y sacrosantos. Son la manifestación tangible del poder y la estabilidad del reino. Una especie de padre que guía a sus hijos y que cuando muere, deja huérfanos a sus súbditos. Por eso, para que la vida continúe normalmente, es necesario nombrar de forma inmediata a su sucesor, aclamado, como hemos visto, por los macedonios en armas.²⁸

D'aquesta consideració d'Agudo Villanueva reconeixem en Alexandre el lideratge, el cabdillisme i l'afecció a la cacera, i dos aspectes que resten ben presents en la narració de Plutarc a la *Vida d'Alexandre* com són la relació del monarca macedoni de caire paternofillial amb l'exèrcit i la manipulació del poder religiós, que veurem després ben desenvolupats.

Tanmateix, la figura de Filip II rei de Macedònia, cada vegada més en alça entre els historiadors moderns que el consideren fonamental en la configuració de l'imperi del seu fill Alexandre,²⁹ fou enalçada en la seva època per figures com el pensador atenès Isòcrates (436-338 a C) qui considera Filip II: "benefactor dels grecs, rei de Macedònia i senyor dels bàrbars".³⁰ De fet les idees que Isòcrates exposa de manera novedosa

²⁷ Entre d'altres les famoses mines d'or del mont Pangeu a la Calcídica conquerida per Filip II.

²⁸ Agudo, 2016, 85.

²⁹ Entre aquests historiadors actuals, assenyalem Ian Worthington, 2014,119, qui comenta al voltant de la figura reial de Filip II de Macedònia: " Philip certainly had his personal faults, but his achievements outweigh them, and he remained the traditional warrior King to the end of his life. His military exploits did not shine as brightly as those of Alexandre, but there is more to being a King than just generalship. As the architect of the Macedonian Empire (something to which Justin called special attention) and the king who provided Alexander with the means to be its master builder, Philip can justly take his place as one of the ancient world's greatest rulers."

³⁰ Entre els teòrics polítics del s.IV a. C. la idea d'un monarca amb comandament únic entre els grecs i de govern suau era força generalitzada. Així Isòcrates en el seu discurs anomenat *Panatenaic* constata la necessitat de la reconciliació panhel·lènica i la lluita contra els perses. Veu clara la direcció d'aquesta guerra per un monarca, i identifica Filip II com al rei coetani capaç de dur a terme la guerra contra els bàrbars, especialment en la correspondència que mantingué amb el rei macedoni. En els tres discursos xipriotes, dirigits al futur rei xipriota Nicocles, exposa que la monarquia és "el règim més dolç, el més

en els seu temps, incideixen en la imatge del monarca hel·lenístic i no són allunyades del model d'Alexandre, amb qui mantingué correspondència.³¹

Altrament, pensem que a l'època de Plutarc les fronteres entre macedonis i grecs eren ja més difuses, però no a l'època d'Alexandre, com relata Plutarc, qui sempre es refereix a Alexandre i al seu exèrcit com a macedonis, diferenciant-los dels grecs que acompanyaven el rei macedoni en la seva expedició a l'orient.

De fet, el mateix Plutarc a la *Vida d'Èumenes de Càrdia*, secretari d'Alexandre i participant de les guerres successòries al monarca macedoni, relata l'oposició que els caps i les tropes macedònies exerciren damunt la persona d'Èumenes, grec del Quersonès i secretari personal tant de Filip II com d'Alexandre, en qui precisament la seva condició de no macedoni és un factor determinant perquè no esdevingui diàdoc com els seus companys macedonis. Aquesta condició d'estranger d'Èumenes que tractem més detingudament en l'anàlisi de la seva *Vida*, és esmentada per Plutarc segons Claude Mossé.³²

Tal vegada és a l'episodi de la destrucció de Tebes (*Alex.9.7-12*), en què Plutarc posa més de manifest la barbàrie tant macedònia com d'Alexandre, irat amb la conducta rebeca dels tebens, en clara oposició i revolta al seu novell poder. Tant és així que Plutarc hi afegeix a l'episodi de la destrucció de Tebes, la història de la tebana Timoclea que compensa l'actitud cruel d'Alexandre envers els tebens vençuts (*Alex. 12*).

A aquest primer component de la personalitat d'Alexandre, cal afegir un segon, constituït per la influència de la cultura grega, fornit per l'educació grega que rep Alexandre de la mà d'Aristòtil. Una *paideia* de caire atenès, en què Aristòtil reforça de manera notòria els ensenyaments filosòfics, científics i mèdics aspecte molt remarcant per Plutarc, suposem per tal de contrarestar l'anterior component macedoni, que al voltant d'aquest *curriculum* rebut per Alexandre especifica a la *Vida*:

agradable i el més just. “ (2. *Oratio* (*Ad Nicoclem*)17.1.), *la praotes* i *la parrhesia* són indispensables per al bon rei que a més ha de disposar de les qualitats següents: prudència, justícia, benevolència cap als seus súbdits, no ha de mantenir contacte físic amb ningú que no sigui la seva muller, i solament tenir fills amb ella.

³¹ Isòcrates en el retrat d'*Evàgoras*, pare del príncep Nicocles, descriu tot un seguit de trets que constitueixen el model del bon monarca: nissaga provinent de Zeus, una naturalesa superior a la dels altres homes, bellesa, força i seny, bona fortuna i estimació dels déus, coratge, saviesa i justícia. Com a rei Evàgoras es manifestava respectuós amb els déus i amb els homes, i en la seva actuació palesava benvolença i grandesa d'ànim, com a general prudència i era home de gran esperit, Com a rei era benigne i moderat i per tota això la seva reialesa era suportable i equànime (9. *Oratio* (*Ad Evagoras*) 45-59).

³² Comenta Mossé, 2001, 1098: “ Sertorius était un exilé, chassé de Rome par ses ennemis. Pour Eumène, les choses sont moins claires. Il a pu être chassé de Cardia par l'animosité à son égard du tyran Hécateé. Mais il est aussi un de ces nombreux Grecs qui se mirent au service de l'Alexandre. Il est intéressant de constater que Plutarque emploie le terme d'étranger (*xénos*) pour désigner ses deux héros (Èumenes i Sertori) dont la carrière se déroula hors de leur cité d'origine. “

“ Doncs bé, com a lloc d'estudi i de sojorn els assignà (Filip II)) el Nimfeu de vora Mieza,³³ on encara avui ensenyen els pedrissos d'Aristòtil i els caladissos d'arbres per passejar-se a l'ombra. Sembla que Alexandre no solament va rebre d'ell la doctrina moral i política, (τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν) sinó que participà així mateix en aquells ensenyaments secrets i més profunds que els filòsofs anomenaven pròpiament acromàtica ³⁴ i epòptics ³⁵ i que no comunicaven al vulgar.“ (ἄς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροατικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλοὺς, μετασχεῖν.) (Alex.7.4-5).

En aquest text Plutarc remarca els ensenyaments de Plutarc en els àmbits polítics i morals i, al·ludeix també a un tipus d'ensenyaments especials, que no estaven a l'abast de tothom, anomenats acromàtics i epòptics, és a dir, respectivament, recollits immediatament de la boca del mestre, i per a iniciats. En l'aspecte moral, segons Plutarc, la *paideia* aporta a Alexandre el control de la ira i les altres passions, mentre que en el terreny polític rep de la mà del filòsof grec, la informació referent als diferents models polítics grecs: democràcia, monarquia, oligarquia i tirania.³⁶

Pel que fa a la resta del *currículum* grec rebut per Alexandre, paga la pena significar l'alta valoració que Alexandre, segons remarca Plutarc, efectua de la literatura, i arts gregues, especialment de lectures com un exemplar de la *Ilíada*, comentat pel mateix Aristòtil, que l'acompanya al llarg dels seus viatges esdevenint llibre de capçalera, i on Alexandre connecta amb la imatge dels cabdills i herois homèrics i molt especialment amb la figura del seu ancestre matern i gran heroi homèric, Aquil·les.³⁷

D'altra banda, Plutarc en el relat de la *Vida d'Alexandre* remarca la sensibilitat i interès especials d'Alexandre en la filosofia i els diferents filòsofs que o bé l'acompanyen en el seu seguici, o bé retroba al llarg del seu periple quan estableix contacte amb altres cultures i tradicions filosòfiques. Entre els diferents filòsofs amb els quals es relaciona Alexandre, a més d'Aristòtil, Plutarc esmenta els filòsofs grecs: Anaxarc d'Abdera i Cal·lístenes que formen part del seguici reial en qualitat de conseller l'un i de cronista l'altre. En el cas d'Anaxarc d'Abdera, Plutarc el critica per influir Alexandre en el camí de l'absolutisme reial, com relata en el conortament reial posterior a l'assassinat de Clitos el negre per part del monarca macedoni (Alex.52.3-7). En canvi Cal·lístenes,

³³ Ciutat de la regió macedònica d'Emàtia, al S.O. de la capital Pel·la.

³⁴ ἀκροατικὰς .Bailly, s.u. Ensenyament oral esotèric de certs filòsofs.

³⁵ ἐποπτικὰς. Bailly, s.u. Corresponent al grau més alt d'iniciació als misteris d'Eleusis. Ensenyament secret.

³⁶ Val a dir que també rep d'Aristòtil la idea d'etnicitat central dels grecs en front de la barbàrie de la resta de pobles i cultures que el mateix Alexandre qüestiona més tard en el seu contacte directe amb els móns orientals, tal com Plutarc afirma en el (*De Fortuna*,329,c).

³⁷ Plutarc en el mateix episodi (Alex.8) parla d'altres lectures d'Alexandre però en aquest cas encarregades al seu amic Hàrpai per tal de poder entretenir-se en la llunyana Àsia. Aquestes lectures són: les obres de Filist, Eurípides, Sòfocles i Èsquil, i els ditirambes de Telest i de Filoxen.

nebot d'Aristòtil, malgrat que en un primer moment enalteix l'origen diví d'Alexandre, acaba per enfrontar-se al rei macedoni en el tema de la *proskynesis*, ocasionant la ira d'Alexandre que decideix executar-lo dins del procés de l'anomenada "conspiració dels patges", com a instigador intel·lectual.

Tanmateix, la relació d'Alexandre amb altres filòsofs no és tan controvertida, com en el cas de Xenòcrates, qui és objecte d'un regal de cinquanta talents per part d'Alexandre, el filòsof cínic Diògenes de Sínope, amb qui Alexandre protagonitza anècdotes avui conegudes per tothom, Teodectes i Onesícrit, que acompanyà Alexandre en la seva expedició a l'Índia. Val a dir, que Alexandre no es limita en els seus contactes filosòfics amb els filòsofs grecs, sinó que manté relacions amb el filòsof egipci Psammó, i els gimnosofistes indis Damdamis i Calanos, arribant aquest darrer a incorporar-se al seu seguici en qualitat de conseller reial.

En tots aquests contactes amb els filòsofs i llurs modes de pensar, que detallem en el següent apartat, Plutarc ofereix una imatge d'Alexandre com de monarca il·lustrat, que sap envoltar-se de diferents col·laboradors intel·lectuals, palesa una curiositat per les diferents filosofies sense cap limitació ni prejudici ètnic, i és capaç d'argumentar i discutir amb tota mena de pensadors als quals enalteix amb esplèndids regals, com a prova del seu personal reconeixement.

I finalment, el tercer component de la vida i personalitat d'Alexandre, consistent al contacte d'Alexandre amb els móns orientals: persa, egipci, mesopotàmic i indi que l'introdueixen a nous valors i pràctiques culturals, i que en el terreny polític l'apropen a un model de monarca absolut i multiètnic (Pèrsia), divinitzat (Egipte) i amb un poder centralitzat amb organitzacions territorials pròpies (*satrapies, nomos*). Aquest tercer model és desenvolupat especialment i extensament en d'altres apartats, atesa la seva particular importància. Tot i que, Plutarc hi manté una actitud ambigua a l'hora de tractar aquest component oriental, així per una banda, sembla favorable al fet que Alexandre hi tingui contacte i l'incorpori al seu model reial, i per l'altre en desconfia, atès el poder de seducció del luxe oriental, i el risc d'aquest model polític tendent a la tirania, com explicarem més endavant.

Els tres models s'estableixen, d'acord amb el decurs de la mateixa vida d'Alexandre, primer el macedònic, i després, acaben ajustant-se segons el referent del model grec rebut d'Aristòtil, i implementant-se en el model de monarca mitjançant el contacte directe amb la realitat oriental per part d'Alexandre que emmarca tota la segona part de la *Vida d'Alexandre*, relatada per Plutarc.

Partint doncs d'aquests tres models, presents en el relat de Plutarc de la *Vida d'Alexandre*, passem a descriure el retrat ideal de monarca hel·lenístic que Alexandre traspasa als seus successors: El retrat d'un monarca absolut, de qui depenen totes

les decisions polítiques, que en la seva bona cara compleix la llei i vetlla pel seu compliment, essent un monarca just, i que en canvi, en la seva cara negativa es situa per damunt de la mateixa llei, ell és la llei i pot derivar cap a la tirania (imatge de Felip V de Macedònia), aleshores és depravat, luxuriós, polígam, addicte a l'alcohol, inaccessible al poble i cruel, de fet, és una mala imatge de l'Alexandre dominat pel vi i les passions descrita per Plutarc en els conflictes de la *Vida* i molt especialment en la segona part, en què com argumentàvem abans predomina el component oriental.

Així Plutarc des de l'episodi corresponent a la destrucció del palau reial persa de Persèpolis (*Alex.38*), comença a mostrar en la tensió entre control i descontrol de la personalitat d'Alexandre un decandiment cada vegada més palès en el sentit del descontrol, concretat en la ira, la crueltat, la megalomania, el descontrol sexual i la cada vegada més notòria ingesta de vi. En l'àmbit polític, aquest estat d'ànim reial coincideix en la incorporació de les elites perses en l'entorn reial, els matrimonis d'Alexandre amb princeses asiàtiques i la constitució de l'esquadró reial persa en l'exèrcit reial.

Fets polítics que ocasionen la crítica i la revolta tant dels grecs com dels macedonis, concretada en les diferents conspiracions reials en contra d'Alexandre, amb consideració especial per l'assassinat de Clitos (*Alex.50;51;52*), narrat de manera especialment dramàtica per Plutarc, i que recull de forma força palesa les crítiques que macedonis i grecs feien al govern orientaltzant d'Alexandre, centrades en l'absència de la *parrhesia*, el distanciament reial envers els macedonis, oposat a la deferència reial cap als perses, i l'adopció dels costums i els vestuari reial persa per part d'Alexandre. Essent, tal vegada, els episodis referents a l'expedició a l'Índia (*Alex.57 al 65*), i el posterior retorn a Babilònia, els que millor relata Plutarc en aquest terreny, menant posteriorment el relat cap a la mort d'Alexandre, en mig d'un ambient turbulent.

D'altra banda, tornant al retrat del monarca hel·lenístic, Alexandre és el propietari de les terres i la major fortuna del regne que augmenta amb la recepció dels impostos, gràcies a les administracions territorials fortament centralitzades creades per perses i egipcis. Aquest poder econòmic li permet mantenir un exèrcit, en què els successors empren un gran nombre de soldats mercenaris, bàsic per a esdevenir cabdills i caps militars en constant enfrontament amb els reis veïns rivals, així com veritables senyors dels seus territoris. Val a dir que la possessió d'un gran exèrcit no solament garanteix el poder en front dels enemics sinó que és una entrada econòmica de primer ordre, gràcies tant al botí material com al tràfic d'esclaus provinents de les poblacions vençudes.

A més, tant en el cas d'Alexandre, com en el dels seus monarques successors, les victòries militars els permeten guanyar territoris i riqueses, efectuar l'espoli de l'enemic derrotat, i reafirmar el seu poder tant internament com externament, ja que súbdits i exèrcits interpreten que llurs monarques gaudeixen del favor de Fortuna i de les altres divinitats, com fou el cas del mateix Alexandre.

Pel que fa al poder religiós, com ja féu Alexandre amb les divinitats egípcies, mesopotàmiques i en menor grau perses, els nous monarques reten culte i donatius als diferents déus locals, com el culte del déu Serapis d'Egipte.³⁸ Mantenen com Alexandre, bones relacions amb els clergats locals, així com la pràctica de la divinització en vida, ja iniciada pel mateix Alexandre.

Tal com abans hem referit de la relació entre Alexandre i els filòsofs, el sobirà hel·lenístic és un monarca il·lustrat tant per la *paideia* rebuda, d'encuny grec, com per la presència de filòsofs, científics, escriptors i artistes en el seu entorn, esdevenint consellers reials. En aquest sentit el cas dels Làgides a Alexandria d'Egipte, n'és un bon exemple, esdevenint els reis hel·lenístics protectors i finançadors dels grans espectacles, construccions i festes de la capital on resideixen, constituint allò que anomenem com a evergetisme.³⁹

Pel que fa a la identitat dels monarques hel·lenístics, constatem que és clarament grega pel que fa a l'ètnia, llengua, cultura, indumentària i estil de vida, i es considera macedònia pel que fa al comú llinatge i origen, del voltant o del mateix Alexandre.

Tanmateix el monarca hel·lenístic, tal com Plutarc descriu d'Alexandre en la *Vida*, és envoltat de cortesans que malden per esdevenir els consellers reials, cortesans que substitueixen els amics d'Alexandre en el temps, però no en el tipus de relació amb el monarca, ja que són consellers polítics però també participants de la intimitat reial, i en aquest sentit continuen essent considerats els amics del rei, com ells ho eren en el cas d'Alexandre. Aquests cortesans però poden esdevenir els aduldors del rei o mals consellers, falsos i solament preocupats a augmentar el seu poder polític i econòmic.

Tot conclouent i com a exemple final, cal esmentar que la representació de la imatge reial és un clar referent a la del mateix Alexandrer, com hom constata en les monedes

³⁸ Violaine Vanoyeke,1998,196, comenta al respecte: " Las muchas figuras de Serapis en mármol i alabastro atestiguan la importancia de este dios impuesto por Ptolomeo Soter.(...) Una estatua de Isis, otra de Ramsés II y unas esfinges encontradas próximas al Serapeum demuestran que los reyes ptolemaicos tenían la costumbre de venerar a las antiguas divinidades egipcias al mismo tiempo que a sus dioses griegos, así como decorar los monumentos de Alejandría con objetos en ocasiones tomados de los santuarios de los antiguos faraones."

³⁹ Paul Veyne,2005,385 comenta al voltant de l'evergetisme: " Cette espèce de mécénat civique était alors de rigueur; c'était ce qu'on appelle l'évergetisme: dans cités grecques et romaines, les notables, ces riches au pouvoir, mettaient leur bourse au service de la cité qui était leur chose; les fonctions publiques étaient des 'honneurs'publics et ces honneurs se payaient."

i estàtues de l'època, essent la figura d'aquests monarques una còpia de la d'Alexandre; jove, amb el cap decantat lleugerament cap al cel, de mirada distant (*pothos*) tocats amb una cinta al cap, l'anomenat *diadoumenos* grec.⁴⁰

2.3 Alexandre i nous valors

La descripció i anàlisi del nou model de monarca que representa Alexandre III de Macedònia comporta tres consideracions diferenciades, la primera la justificació d'aquest model i la seva pervivència posterior en els monarques successors del rei macedoni, la segona la determinació de les fonts d'aquests nous valors, incidint especialment en la postura crítica de Plutarco, i finalment, la tercera, la determinació dels trets essencials que el conformen.

Pel que fa a la primera, la justificació i pervivència del model d'Alexandre III el Gran, constatem que el seu model de monarca palesa tres trets bàsics: la continuïtat en el temps històric, és a dir, després del govern d'Alexandre, els seus successors el segueixen en el temps i per tant es veuen obligats a heretar el model d'Alexandre. Segona consideració: el mateix Alexandre i les seves gestes són la font de legitimització del poder dels seus successors, especialment en els diàdocs, o successors immediats, que han de decidir si continuen o no l'imperi o bé passen a la seva fragmentació, donant pas finalment als diferents reialmes hel·lenístics, procés que comporta vint anys de lluites entre ells. El tercer element, és el model d'Alexandre com a referència política entre els seus successors, tant en la imatge, com en la manera de governar o fins i tot en l'emulació de les gestes d'Alexandre, i en aquest sentit la pervivència i posterior evolució entre els monarques successors d'Alexandre dels tres components que abans hem assenyalat com a bàsics del model de govern d'Alexandre: el macedoni, el grec i l'oriental. Model, els components bàsics del qual, cada dinastia resultant va adaptant a la realitat demogràfica, política i cultural dels diferents reialmes

⁴⁰ Pel que fa a la imatge dels reis hel·lenístics, Pierre Grimal, 1972, 178: " Las verdaderas tendencias helenísticas del arte son otras: se orientan hacia el realismo, hacia la expresión de las semejanzas y de los sentimientos violentos e íntimos. Esto se intuye cuando se examinan las efiges reales que las monedas multiplican, a imitación de las de Alejandro. Lápidas, reyes seléucidas, reyes de Pérgamo, príncipes del Ponto o de Bactriana, todos están representados con sus rasgos de hombres, en los que se expresan caracteres, pasiones dominantes, a veces debilidades o vicios.(...) La mayoría de estos príncipes están representados en su juventud, y los rasgos de su rostro, por precisos que sean, están iluminados por una especie de gracia, que expresa tal vez el carácter divino o casi divino del rey. La severidad, a veces real, de estos rostros no los hace nunca melancólicos; todos dan la impresión de ocultar un pensamiento-el pensamiento del rey providencial, su *pronoia*, reflexiva, pero jamás triste-. Un rey triste ya no es un buen rey. " Així, l'expressió de les passions, la joventut i l'aire diví, són trets comuns a la imatge, tant literària, com plàstica i monetària que resta d'Alexandre.

hel·lenístics, i que té bàsicament per protagonistes: els Antigònides a Macedònia i a Grècia; els Selèucides a l'Àsia i els Làgides a l'Egipte.

Tanmateix, la postura de Plutarc envers aquest model representat pels successors d'Alexandre és força crítica, tant com perquè a les *Vides Paral·leles*, solament apareguin com a personatges secundaris i sota una mirada crítica, llevat d'algun cas com el d'Antígion II Gònatas.⁴¹ Així, Plutarc solament escull entre els successors d'Alexandre, tres diàdocs especials com a protagonistes de *Vides*, Èumenes de Càrdia, que li permet l'anàlisi de la successió immediata d'Alexandre, Demetri que és un mal model de monarca i de persona com el mateix Plutarc exposa i justifica en el pròleg de la seva *Vida*, i Pirros que li permet el primer contacte narratiu d'un grec amb Roma. I en tots tres casos, val a dir, que els tres protagonistes, malgrat les seves qualitats, són jutjats críticament.

Notem com a prova del que acabem de constatar, el camí narratiu que Plutarc reprèn després de relatar les tres *Vides* d'aquests protagonistes successors d'Alexandre i veiem que en lloc de narrar les vides dels Ptolemeus o dels Antigònides, escull els protagonistes grecs entre els dos monarques espartans reformistes, Agis IV i Cleòmenes III, i acabant amb els caps de la Lliga Aquea, Aratos i Filopemen, el darrer dels grecs. És a dir, Plutarc no reconeix la continuïtat del fil narratiu històric grec en els diàdocs, sinó en els espartans, i en els caps aqueus, que encapçalaren les respectives hegemonies a Grècia durant els segles III i II a C.

Pel que fa a l'actitud crítica de Plutarc envers els successors d'Alexandre, constatem que hi ha força referències al llarg del relat de les *Vides Paral·leles* en què apareixen els monarques hel·lenístics, però per la seva claredat i contundència hem escollit dues, una pertanyent al discurs *De Fortuna* i una altra a la *Vida de Demetri*.

Exposa Plutarc en el segon discurs *De Fortuna* al voltant dels successors d'Alexandre.

“ μάλλον δ' ὥσπερ τὰ νεκρὰ σώματα, τῆς ψυχῆς ἐκλιπούσης, οὐκέτι συνέστηκεν οὐδὲ συμπέφυκεν, ἀλλ' ἐξίσταται καὶ διαλύεται [ἀπ' ἀλλήλων] καὶ ἄπεισι καὶ φεύγει, οὕτως ἀφεῖσα τὸν Ἀλέξανδρον ἢ δύναμις ἤσπαιρεν, ἐπάλλετο, |ἐφλέγμαине Περδίκκαις καὶ Μελεάγροις καὶ Σελεύκοις καὶ Ἀντιγόνοις ὥσπερ πνεύμασι θερμοῖς ἔτι καὶ σφυγμοῖς διὰπτουσι καὶ διαφορομένοις· τέλος δ' ἀπομαραινόμενῃ καὶ φθίνουσα περὶ αὐτὴν οἶον εὐλὰς τινὰς ἀνέζεσεν ἀγεννῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων ψυχorroαγούντων.” (337 a) [O més aviat, com els cossos morts, quan l'esperit els ha abandonat, no es reorganitzen ni

⁴¹ Així aquest monarca Antigònida apareix com a rei ple de qualitats i interessat en la filosofia. Plutarc l'esmenta a la *Vida de Demetri*, com a bon fill, oferint-se com a ostatge en el lloc del seu pare (51.1, 2), efectuant magnífiques exèquies al seu pare (53.2-7), donant sepultura al seu enemic Pirros, i enviant el fill d'aquest Helenos a l'Epir, a la *Vida de Pirros* (34.7-11). Un monarca portador de bones qualitats que contrasten amb el seu pare Demetri, i l'acosten a la sea mare Fila.

creixen sinó que es dispersen i es disgreguen i, finalment, es dissipen i se'n van, així les forces d'Alexandre, quan, el perderen, es convulsionaren, s'agitaren i tingueren una existència febrosa, com homes del tipus de Perdicas, Melagre, Seleuc i Antígon, com si foren una pulsació i un càlid alè vital, que encara bategués i circulés per llurs venes. I, finalment, quan es debilitaren i s'extingueren, brotaren al seu voltant com unes larves vils de reis i cabdills que exalaren el darrer sospir].⁴²

En aquest relat de caire quasi bé mèdic, Plutarc exposa com després de la mort d'Alexandre, de la mateixa manera que els components biològics del seu cos es desferen, el mateix succeí quan a l'aspecte espiritual i energètic, ja no heretat en els seus successors, incapaços d'emular-lo. Notem com Plutarc encara reconeix un batec, una energia vital en els diàdocs, tot i que minsa, però ja en els epígons parla de "larves" que ja no serveixen res d'Alexandre.

Al relat de les *Vides d'Èumenes, Demetri i Pirros*, únics diàdocs narrats, hi ha diferents crítiques de Plutarc al model de govern d'aquest monarques, que tractem més detalladament en els apartats corresponents, però amb els quals volem il·lustrar ara la postura crítica de Plutarc també a les *Vides* com acabem de fer amb el *De Fortuna*. Així en la *Vida de Demetri*, Plutarc exposa el següent judici al voltant dels reis hel·lenístics justament quan adopten els títols de reis:

“ τοῦτο δ' οὐ προσθήκην ὀνόματος καὶ σχήματος ἔξαλλαγὴν εἶχε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἀνδρῶν ἐκίνησε καὶ τὰς γνώμας ἐπήρε, καὶ τοῖς βίοις καὶ ταῖς ὁμιλίαις αὐτῶν ὄγκον ἐνεποίησε καὶ βαρύτητα, καθάπερ τραγικῶν ὑποκριτῶν ἅμα τῆ σκευῆ συμμεταβαλόντων καὶ βάδισμα καὶ φωνὴν καὶ κατάκλισιν καὶ προσαγόρευσιν. ἐκ δὲ τούτων ἐγίνοντο καὶ περὶ τὰς δικαιώσεις βιαίτεροι, τὴν εἰς πολλὰ παρέχουσιν αὐτοὺς ἐλαφροτέρους καὶ μαλακωτέρους τοῖς ὑπηκόοις πρότερον εἰρωνεῖαν τῆς ἐξουσίας ἀφελόντες.” (*Dem.18.,5*) [Ara, això no implicà l'addició d'un títol i un canvi d'abillament tan sols, sinó que mogué l'orgull d'aquests homes i exaltà llurs idees, i introduí en llur manera de viure i en llur tracte amb altra gent una pompa i una gravetat, tal com els actors tràgics juntament amb la caracterització canvien de caminar, de veu, de postura a taula i d'escomesa. En conseqüència, esdevenien també més violents en llurs decisions judicials, i bandejaren aquella dissimulació del poder que abans els feia sovint més lleugers i més blans amb els sotmesos].⁴³

Com veiem Plutarc analitza el canvi de rol dels cabdills macedonis que ara ja esdevenen reis dels territoris que administren. Plutarc descriu aquesta transformació que no és superficial sinó que comporta un seguit de canvis tant en la imatge com en la concepció del poder i les relaciona amb els súbdits que governen. Així, la violència, la teatralitat i falsedat, i la duresa amb els dominats són els trets que acompanyen l'assumpció de la corona per part dels cabdills macedonis

⁴² Traducció *De Fortuna* efectuada per Josep Alcalde.

Pel que fa a las fonts que originen els nous valors polítics en la persona d'Alexandre, hem d'acudir al seu entorn filosòfic, que Plutarc remarca tant en la *Vida d'Alexandre* com en els dos discursos *De Fortuna*.⁴⁴ Plutarc li reconeix grans interessos i relacions amb la filosofia: “ὁ μέντοι πρὸς φιλοσοφίαν ἐμπεφυκὼς καὶ συντεθραμμένος ἀπ' ἀρχῆς αὐτῷ ζῆλος καὶ πόθος οὐκ ἐξερρήη τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ περὶ Ἀνάξαρχόν τε τιμὴ καὶ τὰ πεμφθέντα Ξενοκράτει πεντήκοντα τάλαντα καὶ Δάνδαμις καὶ Καλανὸς οὕτω σπουδασθέντες μαρτυροῦσι.” (*Alex.8.5*) [Amb tot, el fervor i el deler per la filosofia que li eren innats i havien crescut des del començament amb ell, no per això s'escolaren de la seva ànima, com en són testimonis l'honor que va fer a Anaxarc, i els cinquanta talents que envià a Xenòcrates i l'interès que arribà a prendre's per Dandamis i Calanos].⁴⁵

En aquest episodi remarcuem com Plutarc amplia el llistat de savis consellers del monarca a savis indis com són Calanos i Dandamis, mostrant com per a Alexandre l'etnicitat grega no és un factor determinant per al reconeixement de consellers d'altres ètnies, així com de les idees d'aquestes cultures. En aquest mateix sentit, cal esmentar com fa Plutarc, la relació i influència del filòsof egipci Psammó, de qui poca cosa sabem, però que influí segons Plutarc en el pensament polític d'Alexandre, com relata a la *Vida*:

“ λέγεται δὲ καὶ Ψάμμωνος ἐν Αἰγύπτῳ τοῦ φιλοσόφου διακούσας, ἀποδέξασθαι μάλιστα τῶν λεχθέντων, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι βασιλεύονται ὑπὸ θεοῦ· τὸ γὰρ ἄρχον ἐν ἐκάστῳ καὶ κρατοῦν θεῖόν ἐστιν· ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτὸς περὶ τούτων <καὶ> φιλοσοφώτερον δοξάζειν [καὶ] λέγων ὡς πάντων μὲν ὄντα κοινὸν ἀνθρώπων πατέρα τὸν θεόν, ἰδίους δὲ ποιούμενον ἑαυτοῦ τοὺς ἀρίστους.” (*Alex.27.10-11*) [Es conta així mateix que Alexandre escoltà Psammó, el filòsof d'Egipte, i aprovà sobretot, de les seves sentències aquesta: que tots els homes estan sota el ceptre de Zeus; perquè allò que senyoreja i governa en cada cosa, és diví. Però ell mateix discorria més filosòficament sobre això, quan deia que Zeus és el pare comú de tots els homes, però particularment adopta com a fills seus els més virtuosos].

Plutarc remarca la idea d'*ecumene*, de comunitat universal que exposa Psammó a Alexandre, així com la consideració que n'extreu Alexandre, que es considera fill d'aquest Déu, com a fill més virtuos, i que el mena en el camí cap a la divinitat. D'altra banda, idea gens aliena a la figura del faraó egipci, títol que Alexandre acaba de conquerir en la seva expedició a Egipte.

⁴⁴ Al *De Fortuna Alexandri*, Plutarc entre d'altres filòsofs, que entraren en contacte amb el monarca macedoni, esmenta Anaxarc d'Abdera de l'escola de Demòcrit i Xenòcrates de Calcèdon, deixeble de Plató.(331 E)

⁴⁵ Dandamis i Calanos, gimnosofistes indis, en el cas de Calanos recordem que acompanya Alexandre en el retorn a Babilònia i entre altres consells, li pronostica la seva mort.

Pel que fa al tercer apartat, referent als valors, un monarca que també conté defectes, exposats el llarg de la *Vida* per Plutarc, com són la ira, l'afany de glòria, la crueltat i l'ambició, i justament aquests defectes en una persona que detenta el poder absolut, en el moment que no els contingui, poden esdevenir greus problemes que poden afectar els seus súbdits i col·laboradors. Aleshores és quan el rei esdevé el tirà, tal com ja havia previst Isòcrates en la seva argumentació a favor de la monarquia com a forma ideal de govern (*Isoc.2.Oratio (Ad Ninoclem)*14). Notem com Isòcrates i altres pensadors de l'època d'Alexandre critiquen la democràcia i l'oligarquia per la seva pretensió de fer tothom igual, i en canvi, en el cas d'Isòcrates, valora la monarquia com a àrbitre dels diferents mèrits socials que cal estimular, i d'altra banda com a límit atenyible del mèrit social, evitant així la lluita pel poder. També en valora la unicitat de criteri, més fàcil d'entendre i d'acceptar i, atribueix a la monarquia qualitats com la dolçor, la simpatia i sobretot la justícia. En canvi, pel que fa a la tirania, veiem com Isòcrates critica la tirania tant pels efectes, morals i psicològics, en el mateix tirà com en els governats (*Isoc.10.Oratio(Helenae encomium)* 32-34).

Pel que fa a Plutarc, les seves preferències polítiques també es decanten pel sistema monàrquic, del qual exposa:

“ De la mateixa manera, l'home d'estat utilitzarà amb habilitat l'oligarquia lacedemònia instituïda per Licurg després d'harmonitzar-la amb ell mateix, amb una suau coacció, els homes que són els seus iguals en poder i en dignitat; i sabrà sintonitzar amb la democràcia de múltiples sons i cordes sempre que les tensi i destensi en un estira-i -arronsa, segons l'oportunitat, i a més hi sap presentar oposició i resistència. (συναρμοσάμενος αὐτῷ τοὺς ἰσοκρατεῖς καὶ ὁμοτίμους ἄνδρας, ἤσυχῃ προσβιαζόμενος· εὖ δὲ πολυφθόγγῳ καὶ πολυχόρδῳ συνοίσειται δημοκρατία, τὰ μὲν ἀνιείς τὰ δ' ἐπιτείνων τῆς πολιτείας, χαλάσας τ' ἐν καιρῷ καὶ καρτερῶς αὖθις ἐμφύς, ἀντιβῆναι καὶ ἀντισχεῖν ἐπιστάμενος). Però si hom li permetés l'elecció entre les formes de govern com si fossin instruments, fent cas a Plató, no n'escolliria altra que no fos la monarquia, l'única que és capaç de sostenir aquell to certament perfecte i elevat de la virtut i de no adaptar-se en nom del bé comú ni a la coacció ni a la concessió de favors. (εἰ δ' αἴρεσις αὐτῷ δοθείη, καθάπερ ὀργάνων, τῶν πολιτειῶν, οὐκ ἂν ἄλλην ἔλοιπο πλὴν τὴν μοναρχίαν, Πλάτωνι πειθόμενος, τὴν μόνην ἢν μόνην δυναμένην τὸν ἐντελῆ καὶ ὄρθιον ἐκείνον ὡς ἀληθῶς τῆς ἀρετῆς τόνον ἀνασχέσθαι καὶ μήτε πρὸς ἀνάγκην μήτε πρὸς χάριν ἀρμόσαι τοῦ συμφέροντος). Doncs, les altres formes de govern, en certa manera, a la vegada són dominades i rígides, dominen i dirigeixen l'home d'estat, ja que el poder que aquest té, palesa manca de solidesa damunt d'aquells dels quals rep el poder, i sovint és veu obligat a recitar el vers d'Èsquil que Demetri Poliercetes acostumava a dirigir a la fortuna després d'haver perdut el seu reialme: 'Tu m'aties, tu sembles també consumir la meua flama.' (τοῖ με φυσῶς, σύ με καταίθειν μοι δοκε). (827.b-c).⁴⁶

Així veiem com Plutarc analitza l'actuació de l'home d'estat, primer en l'oligarquia espartana, on haurà d'efectuar una subtil força damunt els que són iguals a ell, si vol

⁴⁶ A. Fr.359.Cf.Plut.*Demetr*, 35,4.

governar, i després en la democràcia, on caldrà que l'home d'estat manifesti, segons el símil musical, unes habilitats contradictòries, tensant i destensant la situació. Tanmateix, a continuació, Plutarc es decanta clarament per la monarquia, única forma de govern que permet a l'estadista mantenir un to levat de virtut al marge de les coaccions, element negatiu de la democràcia, i de les concessions de favors, o corrupció, pròpia del sistema oligàrquic. Solament la monarquia atorga solidesa (independència) al poder de l'home d'estat, i el manté per damunt de les coaccions dels iguals o dels inferiors.

Així quan l'estadista palesa manca de poder, recorda el vers a què Demetri es referia en perdre un reialme, al·ludint a la doble cara del poder (poble o oligarquia), en el sentit d'encoratjar-lo a governar i a la vegada de deposar-lo, i tot això amb el mateix "foc", la mateixa energia, però reversible per al dissortat monarca. Com complement a aquesta cita, hi afegim aquesta altra, en què Plutarc expressa directament la seva opinió sobre la monarquia, en els termes següents: "Ἀλλὰ μὴν ἢ γε βασιλεία, τελεωτάτη πασῶν οὔσα καὶ μεγίστη τῶν πολιτειῶν, πλείστας φροντίδας ἔχει καὶ πόνους καὶ ἀσχολίας" (790 a-b) [Però realment la monarquia, essent la més perfecta i grandiosa de les formes de govern, proporciona moltíssimes preocupacion, fatics i treballs.].⁴⁷ En aquest text, Plutarc malgrat decantar-se clarament per la monarquia com forma més perfecta de govern, hi assenyala dificultats en el sentit que el bon monarca ha de treballar força si vol exercir com a tal.

D'altra banda, i seguint els riscos del camí de la no virtut, Plutarc sense arribar mai a qualificar Alexandre de tirà, especialment després de la conquesta d'Àsia, i en la segona part de la *Vida d'Alexandre* descriu una personalitat del monarca macedoni més fosca, desconfiada envers els seu entorn, amb el relat d'episodis com l'època de conspiracions i traïdories, la de Filotas (*Alex.58;59*), l'altercat amb Clitos (*Alex.50;51;52*), Cal·listenes i la conspiració dels patges (*Alex.52;53;54*), cruel en les seves respostes, amb menor capacitat d'autocontrol, amb un excessiu consum de vi, que el mena a actuacions violentes i cruels. En el terreny de la sexualitat mantenint relacions amb l'eunuc Bagoas (*Alex.67.8*), manifestant una gran crueltat envers els díscols indis (*Alex.59.6*), i amb els revoltats durant la seva absència (*Alex.68*), afectat per la megalomania (*Alex.72*) i, finalment pendent de les profecies i la superstició, que enmig d'un ambient certament dionisiac, el mena a la mort (*Alex.73;74;75*).

⁴⁷ Aquest aspecte ingrat i difícil de la monarquia, Plutarc ja el comenta a la *Vida d'Alexandre*.40, 2: " ὅτι δουλικώ-τατον μὲν ἐστὶ τὸ τρυφᾶν, βασιλικώ-τατον δὲ τὸ πονεῖν. " [La vida regalada és molt d'esclaus i en canvi la dels reis és la de passar fatics]. D'altra banda, val a dir que Plutarc es refereix a Seleuc I Nicator, fundador de la dinastia dels Seleúcides a Síria, i que l'anècdota referida també a Filip apareix a.178 A.

Enmig d'aquest panorama cal tenir en compte el paper dels *hetairoi* d'Alexandre com a consellers reials, fet encara més palès en el model de monarca hel·lenístic que es desenvolupa entre els successors d'Alexandre. Així en les corts hel·lenístiques aquest amic de la infantesa que ha crescut amb Alexandre, compartit la *paideia* i finalment participat de la conquesta, el seu govern i profit, en els successors del rei macedoni esdevé una figura cortesana, participant de la intimitat reial però sense el lligam afectiu de què disposaven els amics d'Alexandre, però que d'altra banda és l'únic que pot fer ús d'una *parrhesia*⁴⁸ controlada i formulada en intimitat davant del monarca.

La figura del conseller reial és ambivalent, és a dir, pot ser la del bon conseller que sap encaminar el govern del seu monarca i si convé fer ús de la *parrhesia*,⁴⁹ o aprofitar la seva situació privilegiada per treure'n profit personal i esdevenir el mal conseller. Podem doncs establir una relació directa entre el tirà i el mal conseller, que en el cas d'un model de monarquia absoluta pot ser un element decisiu en el govern d'un país. Aquest tema preocupa la intel·lectualitat grega i sobretot romana, atesa l'experiència amb els emperadors romans, envoltats d'exemples de mals consellers, i que Plutarc descriu i analitza en la *Vida d'Aratos*, i també en la *Vida de Pirros*.⁵⁰

Al voltant d'Alexandre, trobem majoritàriament bons consellers, com Demarat de Corint, que ja aconsellava Filip II (*Alex.*9.12-14) ja que Alexandre no és un monarca fàcil d'aconsellar com molt bé sap el general Parmenió (*Alex.*3.8), amb qui Alexandre estableix una relació de qüestionament constant dels seus consells, la qual cosa mena al tòpic del jove i el vell, enfrontats quant a saviesa, sovint en aquest cas en el camp militar (*Alex.*21.9), camp en què Alexandre era de difícil consell, atesa tant l'habilitat

⁴⁸ La *parrhesia* o llibertat de paraula, franquesa a Eurípides, *Ion* 672; a Plató, *Lg*, 694 donar la llibertat de parlar, i a Isòcates 229, on exposa que pot esdevenir una llibertat de llengua excessiva, i que Plutarc esmenta especialment en el passatge 51 de la *Vida d'Alexandre* com crítica de Clitos a la conducta orientalitzant d'Alexandre. Aquest ús d'expressió de l'opinió de manera pública i lliure, consubstancial al règim polític de la democràcia grega, o present en d'altres contextos polítics com en el marc de les relacions de la noblesa macedònia amb el seu rei, esdevé reduït i alterat en l'àmbit de les noves relacions polítiques entre els monarques hel·lenístics i els seus consellers, perdent el seu ús públic i esdevenint solament possible en la intimitat reial, i tot i així susceptible de convertir-se en adul·lació.

⁴⁹ F. Mestre *en el seu comunicat a Bourdeaux*, 2013,19 assenyala com Plutarc tracta el concepte de la *parrhesia* en la disputa entre Clitos i Alexandre, a la *Vida d'Alexandre*: " Chez Plutarque, la violente dispute entre Cleitos et Alexandre n'est qu'une stratégie pour expliquer l'abandon définitif de l'idéal grec associé aux valeurs de la démocratie athénienne, c'est à dire, délibération, assemblée, liberté de parole entre égaux. Parrhésia, donc. Dans le cas de Plutarque ce n'est pas une plainte-en fait, il se soucie de montrer, par la suite, dans la *Vie d'Alexandre*, que le modèle d'Alexandre était aussi un modèle hellénique, mais différent. " L'autora atorga un valor simbòlic de canvi dels temps i llurs valors a l'evolució del valor democràtic de la paraula franca.

⁵⁰ Així, en la *Vida de Pirros*, apareix la figura del bon conseller, contraposada a l'afany incontrolable del monarca epirota per estar constantment en estat de guerra, és el cas de Cíneas de Tessàlia (*Pyrrh.*14). En canvi a la *Vida d'Aratos* tenim el mateix cap aqueu i el mal conseller representat per Demetri de Faros (*Arat.*50.5-6.) que assessoren la imatge del monarca tirà, el rei macedoni Filip V.

estratègica que dominava, com l'afany de glòria que el mena a prendre sovint decisions agosarades. Plutarc doncs descriu un Alexandre amb opinió pròpia i superior a la resta de generals en el camp militar i polític.

Molt diferent és el cas dels filòsofs, amb qui, com ja hem exposat, gaudeixen de la consideració reial. Bé, doncs, entre els filòsofs consellers d'Alexandre, Plutarc esmenta Cal·lístenes, nebot d'Aristòtil, que acaba malament amb Alexandre pel tema de la *proskynesis* (Alex.53) i Anaxarc (Alex.54) que participa, com a mal conseller segons Plutarc en el tema de la divinització i del poder absolut per part d'Alexandre, especialment en el consol posterior a l'assassinat de Clitos per Alexandre.

Finalment hi ha un nou valor que apareix en el model de monarca d'Alexandre, també generador de gran polèmica en el món grec, segons descriu Plutarc que és la divinització en vida d'Alexandre, que en opinió de Plutarc era estimulat de forma conscient i política pel mateix monarca: “ὁ δ' οὖν Ἀλέξανδρος καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων δῆλός ἐστιν αὐτὸς οὐδὲν πεπονθῶς οὐδὲ τετυφωμένος, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους καταδουλούμενος τῇ δόξῃ τῆς θειότητος.” (Alex.28.6) [Alexandre, doncs, pel que hem contat és evident que personalment no estava gens afectat ni enterbolit per la seva pretesa divinitat, sinó que se'n servia per a esclavitzar els altres] .

De fet, no faltaven humans que en la tradició grega havien assolit el grau de déus, però això era un fet que es donava després de la mort del personatge en qüestió, com és el cas d'Hèracles per exemple. També hi havia el grau intermitjà entre home i déu, representat pels herois, però això queda curt per a Alexandre, especialment després de la visita a l'oasi de Siwa a Egipte, relat que Plutarc descriu amb un cert aire crític, i que podem connectar també amb la relació entre el filòsof egipci Psammó i el mateix Alexandre, que ja hem tractat abans.

La polèmica de la divinització d'Alexandre, criticada pels macedonis, es concentra en el gest ritual persa de la *proskynesis* que aixeca l'oposició de macedonis i grecs que dirigeix Cal·listenes, mitjançant un ús de la *parrhesia*, mancat d'oportunisme segons Plutarc, i que li acaba ocasionant la mort. Pensem que aquesta polèmica adquireix tanta virulència en la *Vida d'Alexandre* perquè és un fet normal per als perses, que els macedonis i grecs conceben com bàrbar, és a dir impropï de la seva cultura, i que Alexandre els l'imposa ubicant-los al mateix nivell que els perses.

Tanmateix els fets que ocasionen més oposició al govern d'Alexandre, que Plutarc descriu en la *Vida*, i que desencadenen les conjures, són els relacionats amb el seu intent de constituir un imperi, no exclusivament macedoni sinó amb la participació de

les altres ètnies presents en aquest nou imperi, especialment cultures com els perses, els egipcis i els mesopotàmics, ja que amb els indis la relació és més conflictiva, atesa la seva ferma oposició al domini dels macedonis. Així decisions que Alexandre pren en aquest sentit com l'adopció del vestuari persa per part seva en actes públics, els seus matrimonis amb princeses perses i bàrbares, que fa extensiu als oficials i part dels soldats macedonis, l'adopció de rituals perses com la *proskynesis*, la seva divinització, la creació d'esquadrons perses hel·lenitzats, la participació dels nobles perses en el seu entorn i en càrrecs de poder, com per exemple sàtrapes, al costat del seus companys macedonis, i d'altra banda el perllongament de l'expedició per l'Índia, aixequen actes de crítica, desacord i polèmica que prenen cos de motins, i conjures per part del seu entorn i dels soldats macedonis.

Tots aquests conflictes que són completament nous en el món grec, ja que fins aleshores el contacte amb els bàrbars havia estat tangencial, no permanent, és a dir, comercial, bèl·lic però palesament separat, llevat del món jònic sota domini persa directe, obren ara la porta a haver de mantenir una relació continuada, de convivència amb els bàrbars que qüestiona la pròpia identitat, i que queda augmentada per l'actuació de govern d'Alexandre, qui en definitiva és el rei dels macedonis i que amb les seves mesures de govern, bastint un nou imperi, els equipara. Aquest és el fet, sinó un dels fets que singularitza més la figura d'Alexandre, a més de la seva fulgurant victòria i conquestes territorials, i que conforma el panorama històric posterior, un fet que per a Plutarc formava ja part de la seva realitat i que en tot cas l'imperi romà continuava, però això amb la perspectiva de tres-cents cinquanta anys després, i havent passat abans pel període hel·lenístic.

Retornant a Plutarc i per tal de conèixer el seu pensament polític, creiem interessant, de recollir els valors del bon polític que exposa en *Els consells sobre política*, on esmenta un seguit de virtuts que a més d'adreçar als polítics de les ciutats gregues del seu temps, també anaven adreçades als polítics imperials romans, als lectors i oïdors, i que són presents en les valoracions dels grans homes d'estat protagonistes de les *Vides*, i molt especialment en les *Vides* de Foció, Arístides, Soló i Pèricles, tots ells protagonistes de la política atenesa clàssica.

Així doncs, els termes positius que un governant ha de palesar són : *omonoia*, o com saber assegurar la bona entesa entre els diversos grups d'interessos; la *eunoia*, barreja d'afecte, benvolença o benignitat tant amb els governats com amb els iguals; la *philia*, o amistat amb tothom, defugint el desig de confrontació i odi; la *philantropia*, o afecte que deriva de l'empatia i la compassió d'un ésser humà envers un altre, i la

praotes, o dolçor.⁵¹ Tots aquests valors presents o absents als protagonistes de les *Vides*, forneixen l'obra de govern que té per única finalitat el bé, i reposa en l'autoritat basada en la justícia, fonament ètic del poder, virtuts les dues, la justícia i l'adquisició del bé, adreçades a l'assoliment de l'harmonia social i el defuig de la sedició.

Tanmateix, Plutarc esmenta uns defectes que cal que els grans homes d'estat de les *Vides* i els polítics del seu temps defugin com són: la *philoneikia*, o gust malaltís per la confrontació o competició, que en el seu extrem mena a la impossibilitat d'entesa social; la *philokerdeia*, o afany de riqueses que mena a la corrupció i el robatori de béns públics; la *philotimia*, o recerca d'honors, que mena a la vegada a l'*evergesia*, que en sí no és negativa, sempre que hom la sàpiga administrar, consistent en el fet que els monarques o rics efectuïn donacions a la comunitat, com convits públics, espectacles, construccions, distribucions de diners, ja que segons Plutarc, té un doble avantatge: decreix la tensió social i a la vegada, legitima les relacions de poder; ara bé, cal evitar que mal emprada condueixi a l'arrogància i a les rivalitats personals.⁵² Aquest és el codi de valors, entre d'altres, en què viu Plutarc i el seu públic, que el mateix autor determina i que s'obren amb l'esclat del món hel·lenístic que té com a figura fundacional Alexandre, i que hom pot seguir al llarg dels relats de les *Vides Paraleles* de Plutarc.

2.4 Transformació de la identitat grega

El concepte d'identitat grega amb el contacte directe amb els mons orientals, arran de les conquestes d'Alexandre, adquireix un creixement extensiu i qualitatiu que l'obliga a superar l'anterior món centroètnic grec, elitista en relació a la resta de mons circumdants considerats "bàrbars", és a dir incivilitzats en tant que no formants del món grec, i objecte de menyspreu o domini quant al fet d'ésser considerats com a inferiors. Així doncs, podem determinar tres fases generadores de tres models diferents pel que fa a l'evolució de la identitat grega, en què podem referenciar les consideracions de Plutarc, expressades a la *Vida d'Alexandre*.

⁵¹ Conceptes presents en la *Vida de Pèricles* (39.1), i molt especialment en la *Vida de Foció*, a qui podem considerar el millor exemple d'home d'estat en l'opinió de Plutarc, episodis: (3.8;4.1-5;10;29.5). Aquests trets queden analitzats en l'apartat 4rt. d'aquest treball.

⁵² Defectes polítics que trobem en les *Vides* dels personatges hel·lenístics com *Èumenes de Càrdia* (3.1), els de Demetri, exposats en la seva comparació final amb *Marc Antoni*, (88;90;103), i *Pirros* (14;23.3;25.1-2). Tots aquests trets són analitzats en l'apartat 4rt. d'aquest treball.

El primer model correspon a la fase anterior a les conquestes d'Alexandre, consistent a considerar bàrbar tothom que no fos grec, entès com a no pertanyent als trets identitaris grecs: llengua, costums, religió i avantpassats comuns; el segon, corresponent a les conquestes d'Alexandre i a la seva obra de govern que actua en el sentit d'establir un concepte de grecitat, reduït als trets lingüístics i culturals, i el tercer pertanyent ja a l'imperi romà i del qual Plutarc participa en vida.

El primer model palesa el model etnocèntric grec, que considera bàrbares, totes les ètnies que no són gregues. Heròdot determina una definició de qui són els grecs arran de la controvèrsia amb els perses que s'esdevé en les anomenades guerres Mèdiques, que és considerada com una de les definicions més antigues de l'ètnia grega: "...αὖτις δὲ τὸ Ἑλληνικόν, ἔὸν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἰδρύματα τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἤθεά τε ὁμότροπα." (Hdt.8.144.1) [...una altra vegada al costat del llinatge de tots els grecs en sang i en llengua, i el culte als déus i els sacrificis que tenim en comú, i la civilització de la nostra manera de viure] La definició d'Heròdot és aplicada als atenesos, espartans i altres grecs, i es basa en lligams de sang, és a dir de comuna ascendència, llengua, maneres de viure i pràctiques religioses. Aquesta definició és contraposada als altres, en aquest cas els perses, o bàrbars, amb els quals hom no comparteix cap d'aquests trets.

Tanmateix en Plutarc trobem aquest primer model, al *De Fortuna*, (329 b-d) concretat en una crítica a Aristòtil, i en les accions de govern d'Alexandre que modifiquen determinades actituds bàrbares que justament il·lustren el concepte grec d'allò que era bàrbar segons ells. En aquest text, Plutarc critica el primer model restrictiu del concepte de grec i exposa com Alexandre el supera, donant pas a un segon model que obre la grecitat als bàrbars. A partir d'Alexandre ésser grec esdevindrà un fet cultural i lingüístic, deixant de ser patrimonial, sanguini i ètnic. Tanmateix Plutarc en aquest text contraposa el concepte estoic de comunitat universal que aposta per la vida en comú dels diferents pobles, sota una sola llei i un sol govern, plasmat en la imatge cínica, tal com un ramat sota la direcció del seu pastor; al d'Aristòtil, que critica Plutarc per discriminatori entre grecs i bàrbars, dominats aquests darrers pels grecs i tractats despòticament, com si fossin plantes o animals, així com inapropiat per conflictiu des del punt de vista polític en un imperi multiètnic com era el d'Alexandre.

El segon model correspon a l'actuació d'Alexandre mitjançant l'acció militar i de govern en els territoris dominats. Queda exposat en el relat de la *Vida d'Alexandre* en la qual descriu tres trets de la personalitat i les intencions d'Alexandre que considerem cabdals per entendre tant el pensament d'Alexandre, com la imatge que Plutarc dona

del monarca macedoni. Aquests trets són: la profunda i insaciable curiositat d'Alexandre, el seu afany de descobrir, contemplar nous móns i noves realitats; el seu respecte davant les noves cultures i pobles, traduït especialment en l'absència de manifestacions de prejudicis davant les altres cultures, sense deixar però d'ésser grec; i finalment la seva voluntat d'esdevenir monarca universal, de diferents pobles i cultures, no el monarca macedoni o grec dels altres, i això per una raó política de funcionalitat.

Pel que fa al primer tret d'Alexandre, la curiositat, aquest tret queda palès ja a la seva infantesa quan Plutarc relata l'entrevista, essent infant, amb els ambaixadors perses, (*Alex.5*) als quals sorprèn a partir de l'interrogatori precís a què els sotmet al voltant de les dades geogràfiques del seu país. Curiositat que palesa davant dels grans escenaris geogràfics com les muntanyes de l'Hindu Kush (*Alex.58*), la descoberta de l'oceà Índic (*Alex.66*), o les travesses dels grans rius de l'Àsia, curiositat amb matís científic, quan tramet mostres d'animals i vegetals de les noves terres al seu mestre Aristòtil. En definitiva una curiositat que és una actitud prèvia i necessària per a les altres dues actituds d'Alexandre.

El segon tret de la personalitat d'Alexandre, posat de manifest per Plutarc a la *Vida*, és l'absència de prejudicis o actituds de menyspreu davant les altres cultures. Tret que identifiquem en diferents moments del relat de les relacions afectives amb dones de cultures no gregues: Barsine (*Alex.22*), els matrimonis amb princeses "bàrbares" com la sogdiana Roxana (*Alex.47*), i la persa Estatira (*Alex.71*) en contra de l'oposició macedònia, i no diguem la relació afectiva amb l'eunuc persa Bagoas (*Alex.66*). O també, la consideració a dones de la família reial persa i la matriarca persa la reina Sisigambis (*Alex.21*). Al llarg de tot el relat de la *Vida*, Plutarc en cap moment narra una actitud de prejudici o crítica per part d'Alexandre als costums, vestuari, religió dels diferents pobles que el monarca macedoni tracta al llarg del seu periple, ni en el cas dels exòtics i ardits escites ⁵³ o les mítiques ⁵⁴ amazones (*Alex.47*).

Aquesta absència de prejudicis queda reflectida en les respostes d'Alexandre a les crítiques del seu entorn macedoni a la consideració règia envers la cultura dels

⁵³ Els escites suposen tot un límit polític i de civilització que aixeca molt d'interés en el món antic, especialment a Roma, així tant Curci, que a la *Vida d'Alexandre* (VIII,i,7; xiv,5; IX ,ii, 24.33; X,i.31) efectua una lloança dels valors ètics dels escites, com Tàcit més tard envers un altre poble de l'altre costat del *limes* i de grans capteniments ètics segons l'autor Ilatí, els germans, al llibre *Germania*.(XIII; XIV).

⁵⁴ Pel que fa a les amazones resulta interessant la ubicació que Adrienne Mayor, 2014,1; 2 fa d'aquestes dones guerreres en la realitat escita que tractà Alexandre en el seu periple asiàtic. Segons aquesta autora, les amazones eren membres de les tribus escites, que pel fet d'ésser equiparades als homes escites en un estil comú de vida, foren identificades pels grecs com a les mítiques amazones..

vençuts, ben manifesta en els episodis de l'enfrontament d'Alexandre amb Clitos (*Alex.50*), o la reacció reial davant les burles de Cassandre (*Alex.74*) envers l'adoració del monarca i tants d'altres conflictes amb l'entorn macedoni d'Alexandre per aquest fet.

Un altre fet relatat per Plutarc que palesa l'absència de prejudicis d'Alexandre envers les altres cultures és el contacte d'Alexandre amb els filòsofs i pensadors d'ètnia no grega que consulta i fins i tot inclou en el seu entorn, com és el cas de l'egipci Psammó, dels indis gimnosofistes, i especialment dels pensadors indis Damdamis i Calanos, aquest darrer esdevingut conseller del monarca macedoni, fet que ja hem tractat anteriorment.

Val a dir però, que en el contacte d'Alexandre amb el món indi, atesa l'oposició ferma que manifesta a la seva conquesta, la curiositat i l'absència de prejudicis d'Alexandre resten minvats, i sovint són substituïts per la ira i la crueltat reials, sense cap mena de dubte criticats per Plutarc. Així el col·loqui amb els gimnosofistes indis (*Alex.64*) és limitat per la pena de mort segons les respostes, tot i que finalment aquesta amenaça no és duta a la pràctica per Alexandre. També les referències i crítiques de Plutarc a les matances de població índia hi són freqüents. Tot plegat, tant la duresa de l'expedició a l'Índia, com el límit a les conquestes d'Alexandre en dibuixen una conquesta conflictiva que també veiem traduïda a la personalitat d'Alexandre. De fet costa trobar capítols en aquesta part de la *Vida* que il·lustrin els tres trets a què al·ludim en aquest apartat, tal vegada en són excepció l'afany de descobrir l'oceà, i els tractes amb els monarques indis, Taxiles, (*Alex.58*) amb qui Alexandre rivalitza en l'intercanvi de regals, i la relació amistosa amb el bell i coratjós rei Poros (*Alex.60*).

Abans però, d'accedir al tercer i darrer tret, considerem oportú el fet d'abordar límits a la frontera entre els grecs i la resta del món, i de fet en la mateixa narració de Plutarc apareixen personatges com Barsine, a qui Plutarc descriu com una persona il·lustrada: "havia rebut una educació grega", que era filla d'Artabazos, membre de la família reial persa, i a la vegada vídua del cap dels mercenaris grecs al servei de Darius, el rodi Mèmnon (*Alex.21*), o el valorat rei persa Cir, a qui Alexandre restaura la tomba i ret homenatge (*Alex.69*), trista premonició de la mateixa mort del monarca macedoni, i no cal dir la nombrosa i reiterada presència dels mercenaris grecs, alguns amb càrrecs de responsabilitat, en la cort i l'exèrcit del Gran Rei. Aquests episodis palesen la permeabilitat cultural existent entre les classes altes de cultures enfrontades políticament, cosa que qüestiona el límit cultural entre grecs i bàrbars, així com els

contactes entre capes més populars d'ambdues ètnies, com els mercenaris grecs i macedonis i, llurs concubines asiàtiques.

Pel que fa al darrer tret, el de la vocació de monarca universal per part d'Alexandre, paga la pena que el veiem totalment relacionat amb els dos trets anteriors, ja que sense curiositat i sense una actitud respectuosa amb l'alteralitat, és molt difícil bastir un reialme amb una base poblacional tan diversa com era el cas de l'imperi d'Alexandre, i és justament en aquest tret en què es manifesta la dimensió política d'Alexandre i el seu valor històric com a precedent del tercer model, el corresponent a l'imperi romà i al paper dels grecs com Plutarc en aquest imperi. Així Plutarc exposa la vocació universalista d'Alexandre en el contacte filosòfic amb el pensador egipci Psammó, en la *Vida*; i amb el filòsof Zennó al *De Fortuna*, tal com hem exposat anteriorment.

Plutarc explica, com mostra de la intenció d'Alexandre d'esdevenir monarca universal, la presa de decisions sovint polèmiques: l'adopció del vestuari persa en actes públics, l'estimulació de la pràctica de la *proskynesis*, els matrimonis reials i els matrimonis mixtos de Susa, el respecte i l'adopció de les administracions territorials egípcies i perses, el respecte a les religions dels diferents pobles sotmesos i les bones relacions i reconeixement polític dels corresponents clergats, la constitució de l'esquadró d'infants perses hel·lenitzats, el tractament i inclusió de la noblesa persa en el govern territorial de Pèrsia, tot i que amb supervisió macedònia, o la presència de la noblesa persa en la cort i l'entorn reial.

Després de la prompta mort del monarca macedoni, els seus successors hereten aquest model d'Alexandre i l'adeqüen a les realitats demogràfiques, ètniques i polítiques de cada reialme, així atesa la composició monoètnica de Macedònia, als Antigònides no els cal cap especial actitud en aquest sentit, mentre que als Làgides⁵⁵ o als Selèucides, o als Atàlatides, atès el superior component demogràfic d'altres ètnies no gregues en els seus dominis, els caldrà amotllar-se i adaptar més o menys al model iniciat per Alexandre. Però sigui com sigui, hom esdevé grec pel fet de

⁵⁵ Pel que fa al model adoptat pels monarques Làgides a Egipte, és interessant recollir la consideració de Walbank, 1992, 118-119 en el seu llibre. *El mundo helenístico*, on exposa la política dels Ptolemeus molt curosa amb els costums, la religió i el clergat egipci, i d'altra banda, el contrast entre la cosmopolita ciutat grega d'Alexandria, i la resta del país fortament egipci. Així comenta: " El estamento superior del servicio civil, los sacerdocios griegos, los clerucos, los poseedores de tierras otorgadas por el rey, los griegos de Alejandría y de las otras ciudades y, naturalmente, los Amigos del rey formaban una casta única, de la qual estaban excluidos los nativos egipcios más ricos (...) Sin embargo, el contacto entre los dos pueblos (griegos y egipcios) fue mucho más estrecho en las zonas rurales. En este ambiente las fricciones y la hostilidad surgen a la superficie en los papiros y, con ellas, aparecen el resentimiento racial." Notem com en aquest comentari Walbank manifesta la desigualtat ètnica entre grecs i egipcis, més esclatant al camp que a Alexandria.

pertànyer a una àmplia comunitat humana escampada per l'orient i el nord d'Àfrica que comparteix una mateixa llengua i una cultura i, que s'hi sent com a tal. D'aquesta manera, el model de monarca heretat d'Alexandre comporta als seus successors reials un respecte i adaptació funcional a les altres cultures i religions que els permet governar damunt dels altres pobles no grecs que conformen llurs reialmes, com en el cas dels Làgides, que són faraons d'Egipte o els Selèucides, monarques de l'Àsia.

Aquest mateix model arriba posteriorment a Roma, en el que ja és el tercer model de grecitat, en què els grecs passen de ser la cultura dels monarques hel·lenístics, i per tant dominant en llurs reialmes, a esdevenir una cultura important però una més dins l'imperi romà, en competència i convivència amb d'altres, especialment amb la dominant romana. Tanmateix la cultura grega és d'ús i prestigi dominant en l'orient de l'imperi, i gaudeix d'un gran prestigi cultural dins l'*élite* de poder romana, però no són aquests trets els que preocupen Plutarc i la resta d'intel·lectuals grecs del seu temps, com ja hem exposat tot tractant d'Eli Arístides o Dió de Prusa en altres apartats d'aquest treball, sinó la relació política i el paper dels grecs envers els romans i l'imperi.

Pel que fa a Plutarc ja hem descrit que adopta un model d'entesa i col·laboració amb el poder romà, creant vincles culturals i morals a partir de les seves relacions amb les *elites* gregues i romanes, i molt especialment mitjançant els seus escrits, menció singular de les *Vides Paral·leles* en aquest sentit, i proposant la participació dels grecs en la gestió d'aquest imperi que considera comú. Dins d'aquesta proposta de col·laboració política, referenciada per la comunitat cultural que grecs i romans conformen, segons Plutarc, les actuacions i el model d'Alexandre són un clar referent per als polítics romans, com ha exposat en el relat de la *Vida d'Alexandre* i les *Vides*.

3. Mirada de Plutarc sobre Alexandre

3.1 Context de la *Vida d'Alexandre*.

El text corresponent a la *Vida d'Alexandre* permet a l'autor de mantenir un ritme narratiu variat, ara més intens amb canvis de clímax i predomini de la narració, ara més estàtic i propens a les descripcions; així es trenca la descripció dels trets, amb els fets de la vida del monarca macedoni.⁵⁶

Malgrat la clara separació que estableix l'autor a l'inici d'aquesta *Vida* entre els gèneres històric i biogràfic⁵⁷ (*Alex.1;2*), Plutarc no deixa de referir-se als diversos historiadors d'Alexandre, sobretot davant d'un fet històric polèmic o d'especial rellevància, deixant-lo obert a les diverses interpretacions dels historiadors, clarament identificats.

El text de la *Vida* és organitzat segons l'eix cronològic dels fets històrics corresponents a la vida del monarca macedoni, però no és determinant. Plutarc, de fet, passa per damunt la cronologia quan ho creu oportú, en funció de la intensitat i de la magnitud que atorga a les gestes narrades. Justament a l'inici de la *Vida*, l'autor assenyala que la diferència entre historiografia i biografia rau en la poca importància atorgada al relat

⁵⁶ En canvi els dos discursos, *De Fortuna I* i *De Fortuna II*, tot i tractar també de la vida d'Alexandre, són textos d'extensió més curta, adreçats preferentment a un auditori d'exposició oral, tenen una estructura de tesi inicial que acte seguit cal argumentar mitjançant exemples, afirmacions, refutacions i que finalitzen amb una conclusió final. La línia argumental és ben palesa i la persuasió és la funció lingüística dominant. Els fets escollits de les gestes d'Alexandre estan clarament triats en funció d'allò que Plutarc vol concloure, l'autor no els disposa seguint una gradació temporal, i no els pretén contrastar amb altres fonts històriques, tot i que a vegades refuta valoracions d'altres autors. Pel que fa als trets descriptius de la personalitat del monarca macedoni, aquests són clarament seleccionats segons interessin a l'exposició de l'autor, són totalment acrítics, ja que magnifiquen la figura i la personalitat d'Alexandre, n'ometen tot tipus de defecte i, quan és el cas, arriben a qüestionar els trets negatius més coneguts. De fet, els dos discursos prenen un marcat aire de lloança, amb un palès to encomiàstic. La relació d'aquests discursos amb la filosofia, atesa la dimensió filosòfica que Plutarc atribueix al monarca macedoni, és ben palesa al llarg de l'exposició, tal com ho demostra l'alusió a filòsofs grecs, com Plató (328 B-E; 330F;331E;), Zenó (328D;329A-B), Aristòtil (327F;329B;331E), Anaxarc d'Abdera (331E); Pirro d'Elis (331E), Xenòcrates de Calcedònia (331E;333B); Onèsicrit (327D; 331E) i Diògenes el Cínic (331E-F;332A-B) així com la referència a pensaments, reflexions i anècdotes d'aquests personatges.

⁵⁷ Cf. Sobre aquesta debatuda qüestió, Stadter 2011.540: "Speaking generally, political biography represents the personal approach to history. Its focus is not on larger elements of causation, such as the constant seesaw of action and retribution and the limits of human nature seen in Herodotus and Thucydides, but on the personal. It asks what kind of character a historical actor possessed, what motivated his behavior, what he accomplished or failed to achieve. Passing over large scale movements and consequences, it tends to focus on details and anecdotes. Authorial comments are more frequent than is usual in history, but speeches are rare. Narrative, in particular, is more episodic, or completely excluded. In general, it is not that biography is less accurate or more interpretative than history, but that its scope and purpose are different, even when it uses the same sources."

dels grans fets històrics en el gènere biogràfic, en contraposició a la seva exhaustivitat en l'historiogràfic (*Alex.1*).

A la *Vida* la descripció dels trets d'Alexandre tenen caràcter tant de defectes com de qualitats, la qual cosa palesa una postura crítica per part de l'autor. Plutarc s'allunya del gènere encomiàstic i s'apropa a la descripció d'un Alexandre més humà.⁵⁸

Quant a les modalitats lingüístiques predominats en el text, no n'excloem la persuasiva, però no és la dominant. La fruïció del relat, la referència a les diferents interpretacions davant d'un fet polèmic, el relat d'anècdotes i fets de la vida quotidiana, l'oportuna digressió erudita de Plutarc al voltant d'una descoberta, la narració dels diferents estadis dramàtics presents en determinades gestes..., tot plegat conforma un text extens, ric literàriament parlant, no sotmès a la necessitat de la demostració de cap tesi inicial. Tot això, sense oblidar la intenció clarament ètica per part de Plutarc que presideix el relat de les *Vides Paral·leles*, i quant a la recepció, el principal receptor és el grup de poder polític coetani a l'autor, tant grec com romà i, ateses les circumstàncies, sobretot el romà, representat per l'emperador regnant, sigui Trajà, o Hadrià, i el seu cercle de col·laboradors polítics immediat. A més, vol trametre l'exemple de la figura d'Alexandre com a model de monarques.

Segons, Sirinelli la redacció de la *Vida d'Alexandre* es devia produir cap a la maduresa de Plutarc, el quinquenni que transcorre entre els anys 100 i 117 d C coincidint amb la data de finalització de les *Vides*, moment de la mort de Socius Seneció i la del mateix emperador Trajà. Dins d'aquest període de quinze anys, la *Vida d'Alexandre*, ocuparia una posició tardana, al voltant del lloc setzè,⁵⁹ posterior a les de *Dió* i *Brutus*. Justament en el pròleg de la *Vida d'Alexandre*, Plutarc defineix el seu concepte de biografia diferenciat del d'historiografia, esmentant un canvi narratiu que dóna més importància a la descripció del caràcter dels protagonistes, a llur dimensió humana, que s'aproparia, doncs, al gènere literari novel·lesc en auge en aquella època.⁶⁰

El pròleg de la *Vida d'Alexandre* és un dels més coneguts dels diferents que Plutarc escriu en les seves *Vides Paral·leles*, perquè precisament hi estableix la diferència

⁵⁸ Fet que ha determinat que el nostre treball s'hagi centrat en el text de la *Vida* i no dels *De Fortuna Alexandri*.

⁵⁹ Sirinelli,1993,315: "Au moment où il écrit la *Vie d'Alexandre*, il est probablement proche des deux tiers de son entreprise et il a acquis une maîtrise parfaite."

⁶⁰ Cf.J. de Romilly,1986,222: " L'époque romaine est une âge de prosateurs qui s'adonnent à la réflexion: historiens, philosophes, rhéteurs. Elle donne pourtant encore naissance à des genres nouveaux, où se reflète un intérêt tres vif pour les individus, leur psychologie et leurs aventures; ces sont la biographie à côté de l'histoire et, d'autre part, le récit imaginaire roman proprement dit, ou bien courte histoire fictive à la manière du second grand écrivain de cette période Lucien."

entre biografia i història, deixant per a la història el relat de les accions més assenyalades, tals com grans batalles, o setges famosos, i posant, en canvi, l'accent en el relat biogràfic, en la descripció dels petits detalls, una frase, una petita cosa o una plaseria que descriuen a la perfecció el tarannà d'un personatge. Però què cerca Plutarc en els grans o en els petits detalls? Doncs com ell mateix afirma: una manifestació de virtut o vici (δήλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας) d'un personatge, és a dir, el seu retrat moral.

Tanmateix, Plutarc no descarta el relat de grans batalles, la de Gaugamela, o a l'Índia, la del riu Hidaspes, contra el rei Poros, o els grans setges, com el de Tir; però està més amatent al petit detall, que segons ell pot esdevenir una clau per interpretar o conèixer el personatge biografat. De fet, per tal de fer-se entendre encara millor, Plutarc acudeix a l'àmbit pictòric, per il·lustrar l'afirmació anterior, deixant clar que l'expressió dels ulls i la semblança de la cara d'un personatge són trets tan significatius que estalvien la descripció dels altres trets. En les *Vides* de Plutarc, hi trobem grans relats èpics de combats, batalles i setges, alternats amb moltes descripcions de fets quotidians, anècdotes i dites dels grans personatges, i un seguiment de l'eix cronològic històric no sempre respectat, sinó més aviat subordinat a la importància que Plutarc atorgui al fet relatat, essent la descripció de la manifestació del vici i la virtut, objectiu de la biografia.

3.2 Punts forts, punts dèbils del personatge.

Seguint el fil de la biografia, d'Alexandre, la dividim en quatre etapes vitals, en què hem procedit a determinar-ne les qualitats i els defectes, especialment manifestades en el marc dels banquets, en total de nou, entenent el banquet com el lloc de socialització per antonomàsia de la cultura grega i on Plutarc sol descriure els principals problemes a què fa front Alexandre. Pel que fa a les quatre etapes vitals de la biografia d'Alexandre considerades són les següents: la primera etapa del 356 al 336 a C, que correspon a la infantesa i adolescència d'Alexandre; que acaba a l'edat de vint-i-dos anys, entronitzat ja a Macedònia; la segona etapa del 336 al 331 a C, que correspon a la joventut d'Alexandre, dels vint-i-dos als vint-i-sis anys d'edat, escenari de les grans batalles i de la conquesta de Pèrsia; la tercera, del 331 al 327 a C, que abasta dels vint-i-sis als trenta anys d'edat, l'escenari de l'expedició a l'Índia i marc de les traïcions i conjures contra ell: finalment, la darrera i quarta etapa, del 327 al 323 a

C, en la qual Plutarc narra la seva mort a l'edat de trenta-tres anys. Val a dir que per contrastar més el relat de Plutarc, hem tingut en compte les consideracions dels altres autors que relaten la vida d'Alexandre: Arrià, Diodor, Curtius i Justí.

Plutarc ajusta el relat als fets biogràfics d'Alexandre, la qual cosa ocasiona una descripció indirecta, a través dels fets, i en comptades ocasions directa. No obstant això, el caràcter del rei macedoni apareix des del principi de la *Vida*: en relatar l'engendrament, els ancestres materns i paterns així com els presagis al voltant del seu naixement. D'aquestes qüestions, la resta d'autors o no en parlen, com Arrià, o bé s'ha perdut el text com en el cas de Curtius, mentre que Diodor tracta de passada els llinatges familiars (2-5), i Justí es remonta a l'assassinat de Filip II (19,6,6-7), i en fa un retrat crític (9,8,1-11), per abordar els presagis del naixement d'Alexandre (12,16-1-7) de manera semblant a Plutarc. El mateix podem dir de la infantesa, adolescència i *paideia* d'Alexandre, absents en la resta d'autors.

Tot i així, Arrià aborda extensament la descripció caracterial d'Alexandre que coincideix força amb la de Plutarc (*Arr.*7.28) parla de l'habilitat en l'estratègia militar, la força del seu propi exemple davant l'exèrcit macedoni, i altres qualitats pròpies d'un gran cabdill com són la rapidesa a capir les situacions i respondre a l'enemic, l'absència de por, el risc, la capacitat d'actuar davant qualsevol situació. Tots els autors remarquen un lideratge que creava seguretat en els seus subordinats. Quant al paper de sobirà, Arrià valora la capacitat de penediment d'Alexandre en les errades. Arrià, com Plutarc, saben que narren els fets d'un home excepcional, com afirma de manera prou palesa el mateix Arrià: “ ὡς ἔγωγε δοκῶ ὅτι οὔτε τι ἔθνος ἀνθρώπων οὔτε τις πόλις ἐν τῷ τότε ἦν οὔτε τις εἷς ἄνθρωπος εἰς ὃν οὐ πεφοιτῆκει τὸ Ἀλεξάνδρου ὄνομα. οὐκ οὐδὲ ἐμοὶ ἔξω τοῦ θεοῦ φῦναι ἂν δοκεῖ ἀνὴρ οὐδὲν ἄλλω ἀνθρώπων εἰκίως.” (*Arr.*7;30.2) [A mi em sembla que no hi ha cap poble, ni ciutat actual, ni cap home a qui no hagi arribat la fama d'Alexandre. Encara més, penso que un home així, sense cap altre semblant en el llinatge humà, no ha pogut nèixer sense alguna intervenció divina].

En Diodor, en canvi, no trobem un sol paràgraf continuat descrivint Alexandre, però sí que al llarg del relat anem trobant qualitats, referides sobretot a la faceta de cabdill com: l'afany de glòria, la valentia, l'ardidesa i la influència en els altres a partir del seu exemple. (D.S. 65.4 i 103.2-3)

Els autors romans, Curtius i Justí, són més crítics a descriure el caràcter d'Alexandre. Així Curtius (*Curt.*6.16-17) remarca el coratge, l'afany de glòria, la clemència, la gran activitat del monarca, però al mateix temps esmenta defectes com la ira, la supèrbia,

la crueltat, la lascívia, la impaciència i la superstició, També és Curtius qui remarca que l'afany de glòria en Alexandre (*Curt*, 2.46) pot esdevenir una rivalitat sense límit, així com les reiterades situacions de risc, que provocaven a vegades un perill innecessari. És Justí qui es manifesta més crític amb la personalitat d'Alexandre, en un retrat en què compara Filip II i Alexandre, tècnica literària que ja indica un punt de mala fe, diu que Alexandre, era de "vicis i virtuts majors que el seu pare", irat, venjatiu, cruel amb els seus, inspirador de por, maltractador dels amics, i ambdós massa afeccionats al vi (*Iust*,9,8,11-21); de les virtuts, Justí assenyala que és honest, hàbil en la direcció de l'exèrcit i clement. Aquesta diversitat parcial quant a les fonts gregues o romanes, és a dir, el major criticisme dels autors llatins davant la figura excepcional d'Alexandre, atesa l'eventual rivalitat històrica entre grecs i romans, és un contrapunt útil en analitzar de manera més extensa la personalitat del monarca macedoni, i és una perspectiva que es repeteix en els diferents relats.

Tornant a Plutarc, quan esmenta l'engendrament d'Alexandre, l'associa a la imatge del lleó, amb el qual Filip somnià que segellava el ventre fecund de la seva muller Olímpida. També la mateixa Olímpida somnia la nit de noces amb trons, llamps i flames, té en compte que l'endeví Telmessos prediu un fill animós amb cor de lleó.

El lleó, símbol del poder i de la monarquia, però també de la ferocitat, la ira i la violència, presagia 'una energia que pot ser positiva o negativa, depenent de la capacitat de control que s'hi exercexi (*Alex*.2.2-6). Val a dir que el símbol del lleó, apareix també més tard a la *Vida d'Alexandre*, justament com a resultat d'una cacera que restà immortalitzada en un mosaic a Delfos, on Alexandre acompanyat de Cràter dona caça a un lleó.⁶¹

A continuació, Plutarc fa una descripció física d'Alexandre que fonamenta en la qualitat calenta i fogosa de la constitució del seu cos que a la vegada, explica la tendència a la beguda i a la ira:

“ ὅτι δὲ τοῦ χρωτὸς ἥδιστον ἀπέπνει καὶ τὸ στόμα κατεῖχεν εὐωδία καὶ τὴν σάρκα πᾶσαν, ὥστε πληροῦσθαι τοὺς χιτωνίσκους, ἀνέγνωμεν ἐν ὑπομνήμασιν Ἀριστοξενείοις· αἰτία δ' ἴσως ἢ τοῦ σώματος κρᾶσις, πολυθερμὸς οὖσα καὶ πυρώδης· ἢ γὰρ εὐωδία γίνεται πέψει τῶν ὑγρῶν ὑπὸ θερμότητος, ὡς οἶεται Θεόφραστος ὄθεν οἱ ξηροὶ καὶ διάπυροι τόποι τῆς οἰκουμένης τὰ πλεῖστα καὶ κάλλιστα τῶν ἀρωμάτων φέρουσιν· ἐξαιρεῖ γὰρ ὁ ἥλιος τὸ ὑγρὸν, ὡσπερ ὕλην σηπεδόνος ἐπιπολάζο τῶν σώμασιν. Ἀλέξανδρον δ' ἢ θερμότης τοῦ σώματος ὡς ἔοικε καὶ ποτικὸν καὶ θυμοειδῆ παρεῖχεν.” (*Alex*.4,4-8) [I que la seva pell feia una olor suavitíssima, i que de la seva boca i de tota la seva carn s'exhalava una flaire bona que omplia tots els seus vestits,

⁶¹ Cf. *Alex*.40.4-5.

ho hem llegit a les *Memòries* d'Aristoxen. La causa n'era probablement la constitució del seu cos, que era molt calenta i fogosa; perquè la bona olor procedeix de la cuita de les humitats per la calor, segons l'opinió de Teofrast. D'on ve que els llocs secs i afogats de la terra són els que produeixen més i més belles aromes; perquè el sol eixuga la humitat, com una matèria de podrint que abunda en la superfície dels cossos. I és aquesta calor del cos, sembla, que feia Alexandre bevedor i irascible].

Plutarc, home savi i erudit, fonamenta la seva hipòtesi en les lectures de les *Memòries* d'Aristoxen i les teories de Teofrast al voltant dels diferents humors humans fonamentadors de les conductes i psicologies humanes.

En el mateix sentit, Plutarc esmenta dos prodigis que es produeixen en el moment del naixement d'Alexandre, en el mes d'Hecatombeó, i els considera explicatius de la seva conducta: l'incendi del temple d'Àrtemis a Efes, que a més tracta amb certa ironia en recollir la cita d'Hegèsias de Magnèsia ⁶² (*Alex.3.5-7*), i les tres notícies simultànies que rebé Filip II de Macedònia: el naixement d'Alexandre, la victòria de Parmenió sobre els il·liris revoltats, i la victòria macedònia en la cursa de les Olimpíades, fets als quals els endevins vincularen la invencibilitat del nadó (*Alex.3.8-9*).

Plutarc en parlar d'Alexandre infant (*Alex.4.8-10*) posa en relleu el control d'Alexandre en les coses del cos, malgrat ésser, rabent i impetuós; i per altra banda, l'amor de glòria i la magnanimitat, que superen en molt la seva edat. Així doncs, l'autor deixa ben clar que Alexandre ha d'exercir un autocontrol del seu caràcter excessiu, ja que altrament pot caure en les passions i, de fet, a partir de l'adolescència, ja ha de posar-se a prova. Les anècdotes, en què Alexandre, encara nen, rep els ambaixadors perses i els sotmet a un interrogatori de preguntes de llur país, que els deixa bocabadats, atesa la precocitat d'Alexandre (*Alex.5.1-3*) són també significatives, així com, la molt coneguda en què Alexandre aconsegueix domar l'impetuós i desbocat cavall Bucèfal (*Alex.6*).

Aquesta primera etapa de la *Vida d'Alexandre* acaba amb un episodi de descontrol per part d'Alexandre, atiat per la seva mare, davant el casament de Filip II amb la jove Cleopatra, neboda d'Àtal (*Alex.9;10*). Aquest episodi posa en relleu l'enfrontament entre Alexandre i el seu pare Filip, que el durà l'exili a l'Epir amb Olimpíada i alguns companys seus i posa en perill els seus drets al tron macedoni.

De fet, el marc del banquet, lloc de sociabilització masculina, on hom beu, menja, dansa, gaudeix d'espectacles diversos, parla de notícies, discuteix de política i de filosofia, apareix en nou ocasions al llarg de la *Vida d'Alexandre* i és l'escenari on es

⁶² Hegèsias de Magnèsia fou un retòric de l'escola asiàtica de mitjans del s.III a C, no gaire valorat per la manca de credibilitat, fou també autor d'una història d'Alexandre.

donen els enfrontaments, i discussions sovint amb desenllaç violent, que Plutarc descriu amb dramatisme, i on poc a poc, al llarg del relat, Alexandre va perdent la *sophrosyne* i continència de les seves pròpies passions.

Seguirem els principals fets ocasionats en els nou banquets que descriu Plutarc, perquè ens sembla un bon i àgil fil conductor dels fets cabdals de la *Vida d'Alexandre*, que manifesten els principals trets del seu caràcter. Aquests banquets són seguint l'ordre del relat de Plutarc els següents: el primer, el matrimoni de Filip amb Cleopatra (*Alex.8.5-10*); el segon, una consideració general de Plutarc sobre els banquets d'Alexandre (*Alex.1.6-7*); el tercer, el banquet previ a l'incendi del palau reial persa de Persèpolis (*Alex.28.1-8*); el quart, el que narra la mort de Clitos el negre (*Alex.50;51*); el cinquè on Plutarc narra la palinòdia de Cal·lístenes (*Alex.53.8-13*); el sisè, referit al marc en què també Cal·lístenes s'oposa a la *proskynesis* (*Alex.51.4-5*); el setè, que descriu el seguici bàquic de retorn per la Carmània (*Alex.67*); el vuitè, el concurs de beguda corresponent a la mort de Calanos (*Alex.70*); i el novè, a casa de Mèdios, en el relat de la mort d'Alexandre (*Alex.75.5-6*).

Podríem dir que el primer banquet, el de les noces de Filip II amb Cleopatra (*Alex. 8.5-10*) clou l'adolescència d'Alexandre. L'alt consum de vi atia l'enfrontament entre Alexandre i Àtal, oncle de la núvia, que qüestiona públicament els drets legítims del joive príncep al tron macedoni, així com la fidelitat d'Olimpiada, i a la vegada provoca un duríssim enfrontament entre pare i fill (*Alex.9.4-6*). Advertim com Plutarc presenta els fets, passant de la concòrdia més absoluta entre pare i fill, a l'enfrontament més exacerbant, recurs que li permet augmentar-ne la intensitat i dramatisme. Constatem també que Plutarc critica Filip, tant per la seva libidinositat com per la incapacitat com a home de controlar el gineceu reial, és a dir, Olimpiada que, desplaçada pel nou matrimoni reial, seria la responsable de pressionar el seu fill Alexandre, amb agror i rancúnia. En canvi, Alexandre resta, en el relat plutarquià, com una peça manipulada pels seus pares, especialment la mare. Aquest enfrontament acaba amb l'exili d'Olimpiada a la seva terra natal, l'Epir, i el d'Alexandre a Il·líria, que durarà fins que un bon conseller, Demarcat de Corint, obre els ulls a Filip i aquest reclama la presència d'Alexandre de nou a la cort (*Alex.9.12-13*).

Un segon enfrontament entre Filip i Alexandre es produeix a causa de l'intent de matrimoni del germanastre d'Alexandre, Filip Arrideu. En aquest cas Plutarc no detalla tant els fets, es concentra en el final de la intriga de palau, que porta l'exili d'alguns amics d'Alexandre considerats implicats i instigadors; es tracta d'Hàrpal, Nearc, Ergi i Ptolemeu, que més tard van ser reclamats per Alexandre amb honors (*Alex.10.1-5*).

Les intrigues a la cort macedònia van en augment, fins arribar a l'assassinat de Filip II a mans del seu jove ex-amant, Pausànias. Plutarc narra el regicidi, i no s'està de culpar Olímpia, com a instigadora del fet (*Alex.*10.6-8), mentre que Alexandre tot i que al final del relat actua amb coherència i es distancia de les sospites, no queda exculpat fins a la visita a l'oasi de Siwa, quan formula les tres preguntes que consulta a l'oracle d'Ammó.

Sobre aquest tema, Arrià no parla del procés successori a Macedònia, i es dedica només a narrar de forma força detallada les campanyes contra els pobles veïns: tracis, il·liris, celtes, agrians, tribals, getes, taulancis i peonis (*Arr.*1.1.1-4), cosa que Plutarc, en canvi, despatxa en un parell de paràgrafs. Diodor relata la presa de poder per part d'Alexandre, el presenta com un monarca seguidor de la política del seu pare difunt, donant seguretat als diferents clans macedonis (*D.S.*17,2), a continuació descriu l'eliminació d'Àtal, possible rival i comandant de l'exèrcit desembarcat ja a l'Àsia. Àtal mor a mans d'Hecateu amb la complicitat de Parmenió. Diodor ho justifica com una raó d'estat, ja que en un futur proper Àtal podia haver-se revoltat contra Alexandre en connivència amb l'oposició espartana al novell monarca (*D.S.*17.3,3-4).

El llibre de Curtius sobre el particular s'ha perdut; Justí, per la seva banda, relata l'adveniment d'Alexandre al tron macedoni enmig de les mesures polítiques encertades que adopta Alexandre: reducció d'impostos i presentació de la seva política com una continuació de la del seu pare. Pel que fa als possibles rivals al tron, Justí també esmenta com Alexandre els elimina (Àtal, Amintas, i Caran), perdonant solament el germà de Lincestas (*Iust.* XI,1-2).

Després d'aquesta primera part, ja s'apunten els punts forts i els punts febles que Plutarc assenyala i que seran repesos al llarg de la *Vida*. Els punts forts són: el lleó, el tro, el foc i el llamp, vinculats a l'engendrament i naixement, símbols tots ells d'una gran energia, però també ambivalents, és a dir, si no són ben administrats poden conduir a la violència i a la destrucció. Així, el lleó simbolitza el poder, la sobirania, el sol, l'or, la llum i el verb, també la justícia però pot esdevenir impetuositat, apetit irascible, fosc, i en un mal governant, exercir el domini com un dèspota i imposar brutalment la pròpia autoritat.⁶³

El foc simbolitza l'estiu, el cor, el color vermell, regenerador i purificador, però també té amb un alt poder de destrucció: el fum estimula la foscor, i el foc mateix les

⁶³ Barbault, s.u.1969,637.

passions, la guerra, la destrucció i el càstig.⁶⁴ Pel que fa al tro i al llamp, també presents en el naixement d'Alexandre, en el món grec són atributs de Zeus com sabem. Hom li reconeix al llamp un poder fertilitzant, l'espurna de la vida, l'acte viril diví, l'esperma de la creació, però és també l'arma divina que engendra i destrossa, vida i mort, i que està present en la creació i en la fi del món. El llamp també està associat a diferents mites com la destrallada amb què neix Atena, la pluja d'or, i a la successió de Zeus com Hesíode narra a la *Teogonia*.⁶⁵ Hi ha però un altre tret fort que descriu Plutarc, la invencibilitat, tan celebrada per Filip II i constituent bàsic en la personalitat d'Alexandre, especialment en l'àmbit relatiu al cabdill, però que de retruc reafirma l'autoritat reial. En resum, el biògraf presenta una plataforma bàsica de la personalitat d'Alexandre sotmesa a la dinàmica del canvi i de la capacitat d'autocontrol dels trets forts que poden esdevenir punts febles. La resta de la narració de la *Vida d'Alexandre*, està subjecta a aquesta tensió, control *versus* descontrol: la doma del cavall Bucèfal (*Alex.6*) il·lustra a la perfecció aquesta dinàmica. També és cert que, al llarg del relat, és cada vegada més difícil per a Alexandre de reconduir i controlar els seus trets forts, i Plutarc ho mostra especialment en els vuit banquets restants.

A la segona etapa de la vida d'Alexandre, Plutarc descriu un seguit de fets en els quals la continència de les passions reials encara és possible, per exemple, el setge i la presa de Tebes, que l'autor qualifica d'"acció cruel i ombrívola", malgrat el penediment i la dolçor posteriors. Apareix el lleó com d'Alexandre en aquest polèmic episodi, referit a la ira: "ja estava replè en qüestió de la ira com els lleons" (*Alex.13.2*), que és comparat a altres futurs fets polèmics com "l'assassinat de Clitos comès en la embriaguesa, i l'acovardiment dels macedonis a l'Índia".(*Alex.13.4*). Ara bé, d'una manera prou singular, Plutarc diu que Alexandre fa responsable del descontrol de la destrucció de Tebes a: "la ira de Dionisos i a la seva venjança" (*Alex.13.4*).

En canvi, Arrià exculpa Alexandre, atorgant protagonisme als aliats dels macedonis, i hi veu la ira divina que passa comptes amb la política tebana (*Arr.1.9-6*), especialment per la seva traïció en les guerres mèdiques. Diodor es mostra molt més crític, afirmant que Tebes lluità per la llibertat (*D.S.17.12.1*), assenyala un excés de salvatgeria en la destrucció de la ciutat tebana, fent clara referència a la còlera d'Alexandre, però deixa ben clar que la decisió de destruir Tebes fou adoptada conjuntament per Alexandre i els aliats (*D.S.17,13*), "grecs morts per grecs"; i a més que Alexandre obté molts diners per la venda dels esclaus tebans. Curtius en devia parlar en els llibres perduts, i Justí

⁶⁴ Grison, *u.s.*1969,889-891.

⁶⁵ Cf.Hes. *Th.*501-506.

atribueix la decisió de la destrucció de Tebes sobretot als aliats, i els justifica per l'odi general de la resta de grecs contra Tebes per la seva aliança amb els perses durant les guerres mèdiques. (Iust.11.3-6).

En ocasió de l'estada i visita d'Ilion, Plutarc esmenta la reflexió d'Alexandre al voltant de la lira d'Aquil·les i la glòria de Paris, (A/lex.15.9) atorgant a la primera un valor positiu en detriment de la segona. Pel que fa als altres autors, tots venen a coincidir en el plantejament de la invasió de l'Àsia com una empresa grega comuna sota la direcció d'Alexandre, organitzada per la revenja, tot i que Justí hi afegeix la consciència de substituir el caduc imperi persa per un de nou, i la necessitat d'or i de riqueses (Iustí.11,5.10). Posteriorment, a la batalla de Granic (334 a C), Plutarc es refereix novament a la ira d'Alexandre, quan no vol pactar amb els mercenaris grecs al servei dels perses, sinó que dóna l'ordre d'occir-los, tot i ésser grecs (A/lex.16.13-14). Apareix ara el foc, en aquest cas en un somni de l'enemic, el rei persa Darius, que Plutarc relata així:

“...ἔδοξε γὰρ πυρὶ νέμεσθαι πολλῶ τὴν Μακεδόνων φάλαγγα, τὸν δ' Ἀλέξανδρον ἔχοντα στολήν, ἣν αὐτὸς ἐφόρει πρότερον ἀσάνδης ὢν βασιλέως, ὑπηρετεῖν αὐτῷ παρελθόντα δ' εἰς τὸ τοῦ Βήλου τέμενος, ἀφανῆ γενέσθαι. διὰ τούτων ὡς ἔοικεν ὑπεδηλοῦτο παρὰ τοῦ θεοῦ λαμπρὰ μὲν γενήσεσθαι καὶ περιφανῆ τὰ τῶν Μακεδόνων, Ἀλέξανδρον δὲ τῆς μὲν Ἀσίας κρατήσιν, ὥσπερ ἐκράτησε Δαρεῖος, ἐξ ἀσάνδου βασιλεὺς γενόμενος, ταχὺ δὲ σὺν δόξῃ τὸν βίον ἀπολείψιν.” (A/lex.18.6-8) [... havia cregut veure que la falange macedònica era devorada per un gran foc, i que Alexandre, vestit amb una roba que ell mateix havia portat quan era *astandes*⁶⁶ del rei, el servia; després havia entrat al recinte de Beloia i desaparegut. Amb aquest somni, sembla, la divinitat suggeria que les fetes dels macedonis serien brillants i conspícues, i que Alexandre s'ensenyoria de l'Àsia, talment com se n'havia ensenyorit Darios en esdevenir d'*astandes* rei; però que aviat, enmig de la glòria, deixaria la vida].

La interpretació del somni pel mateix Plutarc palesa el gloriós futur de l'empresa macedònia dirigida per Alexandre, tot i que la successió exigeix un ordre, reflectit en el càrrec d'*astandes*, tant exercit pel mateix Darios, com en el somni pel mateix Alexandre. Aquest fet és aprofitat per assenyalar la curta durada del govern d'Alexandre: la presència del foc en el somni denota la naturalesa ígnia d'Alexandre que també devora l'exèrcit macedoni.

Posteriorment, la presa del campament persa després de la victòria d'Issos, posa en mans d'Alexandre les dones de la família persa que són tractades de manera honesta per Alexandre,⁶⁷ ja que resten sota la seva protecció i custòdia; Plutarc assenyala que

⁶⁶ *Astandes* era un càrrec a la cort persa. Oficial superior de la cort, que venia a ésser un cap de correu imperial, sense però tenir cura dels correus.

⁶⁷ Carney,2003, 243, comenta al voltant de la continència sexual d'Alexandre: “ The evidence, such as it is, implies that Alexander was not a very sexual person and that his sexual interest in both men and

això és una poderosa i ferma mostra de la continuïtat d'Alexandre, ja que abans havia afirmat que dormir i cohabitar eren punts febles de la seva naturalesa humana (*Alex.*22.6). Tot seguit, Plutarc torna a parlar dels banquets i el capteniment reial en aquest marc:

“ καὶ τὰλλα πάντων ἥδιος ὦν βασιλέων συνεῖναι καὶ χάριτος οὐδεμιᾶς ἀμοιρῶν, τότε ταῖς μεγαλαυχίαις ἀηδῆς ἐγένετο καὶ λίαν στρατιωτικός, αὐτός τε πρὸς τὸ κομπῶδες ὑποφερόμενος, καὶ τοῖς κόλαξιν ἑαυτὸν ἀνεικῶς ἱππάσιμον, ὕφ' ὧν οἱ χαριέστατοι τῶν παρόντων ἐπετρίβοντο, μήθ' ἀμιλλάσθαι τοῖς κόλαξι μήτε λείπεσθαι βουλόμενοι τῶν [αὐτῶν] ἐπαίνων· τὸ μὲν γὰρ αἰσχρὸν ἐδόκει, τὸ δὲ κίνδυνον ἔφερε.” (*Alex.*23.7-8) [Essent en totes les altres coses el més encantador dels reis per a conviure-hi, no mancat de cap gràcia, aleshores amb les seves fanfarroneries es feia desagradable i massa soldadesc, abandonant-se a la jactància, i deixant-se cavalcar, per dir-ho així, pels aduldors; per la qual cosa els comensals d'esperit més fi consumien, no volent ni rivalitzar amb els aduldors ni quedar-se enrere en les lloances, perquè l'una cosa els semblava vergonyós, i l'altra portava perill]

En aquest mateix tema, Arrià exculpa Alexandre (*Arr.*29.4), ja que diu que bevia solament per companyonia amb els seus amics, però com Plutarc, Arrià ha de reconèixer que en episodis com el de Persèpolis i el de la mort de Clitos, la ira i la beguda jugaren un paper important, tot i el posterior penediment reial com una forma d'exculpació. En canvi Diodor no parla excessivament el consum d'alcohol, llevat dels episodis de Gedròsia (*DS.*17.106.1) i del banquet de Medios, ja al final de la vida d'Alexandre (*17,117.1-2*). Per la seva part Curci parla de “ la seva imperdonable passió pel vi ” (*Curt.*5.7.1), dels “banquets llargs i una inclinació insensata a la beguda” (*Curt.*8.6-2-1), i Justí assenyala la passió comuna de Filip i d'Alexandre pel vi, però amb efectes diferents: Filip dirigia els seus efectes contra l'enemic, mentre que el seu fill, esdevenia cruel amb els seus amics (*Iust.*9.8-15).

Plutarc afirma que en els banquets, Alexandre adopta un inadequat to soldadesc, es lliura a les fanfarronades, mostrant-se jactancios i totalment en mans dels aduldors, que el posseeixen: el “cavalquen”,⁶⁸ com volen. Aquest to descontrolat del monarca i

women was modest but present. While a modern reading of Alexander's sexuality might conclude that he was more interested in power than sex, Alexander and his contemporaries probably understood his limited sexuality, as a sign of his self-control and admired his ability to withstand mere bodily needs.” (*Alex.*21..4-22; 1099c-d). Més endavant, Carney, 2003, 247, comenta al voltant del futur de les princeses perses, Staira i Parysatis: “ Only when he had established an Asian power base did proceed with marriages that signaled his new primary identity as an Asian ruler, not a Macedonian king. Moreover, by postponing his marriage to Staira and Parysatis so long, his brides became not so much symbols of conquest, now long completed, but of continuity with the Persian past.” Briant, 2015, 343: “ The message of all these stories of 'beautiful captives' is as follows: love and desire must not be obstacles in the path of statesmen, especially if they are building or maintaining an empire. On the contrary, men in power must use *eros* within the framework of political action; love must be kept in a secondary and subordinate position.”

⁶⁸ El verb ἵπταμαι “cavalcar” té dos significats: el primer, anar a dalt de cavall, però també: ésser muntat per un cavaller genit. Sembla que Plutarc vol remarcar el sentit de domini de l'adulador damunt de l'adulat. Tampoc no descartem per la remarca de Plutarc que aquest verb tingui un sentit més crític amb

dels aduldors, és contrarestat per l'actuació dels veritables amics reials que avergonyits, hi intervenen en sentit contrari, és a dir, substituint les fanfarronades per lloances contingudes, per tal d'equilibrar la situació. El biògraf també introdueix el terme "perill" (κίνδυνος) per referir-se al fet de no adular Alexandre, o de restar silenciós qüestionant així la lloança d'un aduldor, fet que anuncia la dificultat per part d'Alexandre d'acceptar les crítiques dels altres.

El viatge d'Alexandre a l'oracle libi de Siwa (*Alex.*26;27;28), després de la conquesta de Fenícia i d'Egipte, per consultar el famós oracle i obtenir tant l'exculpació divina de la mort de Filip II, com la predicció de la conquesta del món i el seu origen diví, situen la figura d'Alexandre en un pla superior a la resta dels mortals, i Plutarc ho tracta amb una certa ironia i distància crítica,⁶⁹ en realitat veu més intervencions divines en els fets viscuts al llarg de l'expedició que no pas en les respostes oraculars.

Arrià no dóna una especial rellevància al viatge d'Alexandre a l'oasi de Siwa, però sí que esmenta dues causes d'aquesta consulta a l'oracle: la seva infal·libilitat i el fet que Perseu i Hèracles també el consultessin (*Arr.*3.3;2) establint per tant una intenció d'emular-los per part d'Alexandre. De les respostes Arrià només indica que Alexandre en sortí satisfet (*Arr.*3.4;5), i es mostra més interessat en l'administració d'Egipte, indicant que Alexandre respectà la divisió tradicional en *nomoi* i que repartí la governació general del país en més d'un governador per motius de seguretat (*Arr.*3.5.5-7) fet en què interpretem una clara al·lusió a l'especial governança d'Egipte per part dels romans des d'August.

Diodor descriu extensament l'accidentat viatge a Siwa per l'inhòspit desert, l'oasi, la font curiosa amb propietats tèrmiques inversemblants i la visita d'Alexandre. Pel que fa a les respostes oraculars, coincideix amb Plutarc, tot i que fa esment especial de la invencibilitat futura d'Alexandre (D.S.17.51.4).

Curci coincideix també amb Plutarc pel que fa a les respostes oraculars dels sacerdots de Siwa, tot i que les complementa amb un judici personal on critica els efectes negatius de tals vaticinis en la personalitat i el govern d'Alexandre, considera falsos aquests oracles, que enterboliren la ment d'Alexandre, i assenyala la reacció en contra dels macedonis (*Curt.*3.8.29-32). Justí vincula la consulta de l'oracle de Siwa, a la reputació d'Olimpiada que revelà la paternitat divina d'Alexandre a Filip i aquest

la situació de domini, i fins i tot un sentit sexual, propi de les fanfarroneries militars a què Plutarc al·ludeix, reafirmant així el to vexatori de la situació.

⁶⁹ Plutarc narra la salutació del sacerdot de l'oracle de Siwa, que en comptes de dir-li: ' Oh filllet ' li hauria dit. ' Oh fill de Zeus ', ressaltant més la possible equivocació del parlant que la intenció de divinitzar Alexandre (*Alex.*27.9).

reaccionà amb el repudi, per això necessitava Alexandre netejar de culpa la seva mare. Les respostes a la consulta són les mateixes que relata Plutarc, però hi afegeix una crítica personal, en la línia de Curci però encara més contundent, ja que a partir d'aleshores Justí critica l'arrogància i la supèrbia reials, i assenyala l'allunyament d'Alexandre de la *paideia* rebuda i els costums macedonis (Iust.11.11.).⁷⁰

La victòria d'Alexandre en la batalla de Gaugamela, (331 a C) després de la d'Issos, atorga el domini definitiu del reialme de Darios a Alexandre. Un cop a la capital mesopotàmica, Babilònia, Plutarc deté la narració dels fets per contar una anècdota al voltant de la nafta present als entorns de Babilònia, explica que l'experiment amb' el massatge amb la nafta per poc li costa la vida a l'atenès Atenòfanès (*Alex.35.13-16*). Interessa aquesta anècdota per exposar l'entorn de la ciutat de Babilònia, envoltada per una natura "grassa i generadora de foc", amb tanta calor que els grans d'ordi salten i els habitants dormen al terrat. Plutarc doncs, descriu la ciutat de Babilònia, escenari del tràgic final d'Alexandre, envoltada de nafta i on una sola planta grega no arrela, l'heura, consagrada a Dionís, causant, segons Alexandre, de la desgràcia reial per l'enveja que aquest déu li tenia al rei macedoni.

Arrià no sembla especialment interessat en la ciutat de Babilònia, però sí que narra la relació d'Alexandre amb els sacerdots i temples, assenyalant el respecte d'Alexandre concretat en la reconstrucció dels temples, en especial el dedicat a Baal, que els perses havien destruït (*Arr.3.16.4*). Diodor posa en relleu la bona acollida que els babilonis dispensen a Alexandre (*D.S.17.64.3-5*); en canvi, Justí i Curci no donen importància a l'estada reial a Babilònia.

En el palau reial dels reis perses, a la ciutat de Persèpolis, on Plutarc presenta el tercer banquet que precedeix a la crema del palau reial, i que ve a esdevenir-se justament a la meitat del relat de la *Vida d'Alexandre* (330 a C). Abans però, a Susa estant, Plutarc esmenta un fet sorprenent: "S'escaigué, doncs, a haver-hi una gran matança dels presoners; perquè Alexandre mateix escriu que, considerant-ho avantatjós, dóna ordre que degollessin la gent" (*Alex.37.3*).

Del banquet de Persèpolis, es descriu el clima disbauxat: "es dóna un dia a una embriaguesa i a platxèria amb els seus companys", amb la presència de prostitutes, "Tant, que vingueren dones al banquet a beure amb els amics," una de les prostitutes, l'atenesa Tais, encén el cor reial amb ardides paraules, plasereries, i amb l'escalfor del vi, i li proposa de cremar el palau reial en justa revenja de la destrucció de

⁷⁰ Sobre la divinització, cf. *Alex.28.1* i *28.6*, on Plutarc diu que ja la feia servir de manera diferent davant els bàrbars i davant els macedonis.

l'Acròpolis atenesa pel rei persa Xerxes. La influència de Taís és gran i immediata, ja que: "Alexandre, arrossegat, s'aixeca d'un bot, amb una corona al cap i una torxa a la mà, i va primer; i els companys el segueixen ballant i cridant, tot entorn del palau" (*A/lex.38.6*). Una vegada més, sota dels efectes del vi i de l'ambient disbauxat del banquet, Alexandre comet un acte deplorable i sobretot fora de tot control. Aquesta és la conclusió de Plutarc:

" οἱ μὲν οὕτω ταῦτα γενέσθαι φασίν, οἱ δ' ἀπὸ γνώμης· ὅτι δ' οὖν μετενόησε ταχὺ καὶ κατασβέσαι προσέταξεν, ὁμολογεῖται." (*A/lex.38.8*) [Els uns contenen que va esdevenir-se així, els altres que va ésser deliberadament; ara, que aviat se'n va penedir i va donar ordre d'apagar l'incendi, tothom hi està d'acord].

Arrià crítica la destrucció del palau reial de Persèpolis, qualificant-ho d'acció amb manca de seny per part d'Alexandre, i no considera que fos una raó el motiu de la venjança, que creu perduda en el temps; però, a diferència de Plutarc no esmenta la importància de la beguda, ni molt menys el penediment posterior del monarca; queda, doncs, com una acció conscient, contrastada amb el parer contrari de Parmenió i fonamentada en la idea de venjança històrica. (*Arr.3.18.12*) En canvi, Diodor s'entreté extensament en el pillatge cruel de la ciutat per part dels macedonis, farcits de cupiditat i cobdícia, (*D.S.17.70*), i, quant al palau reial, del qual Diodor realitza una extensa descripció (*D.S.17.71*), diu que la decisió de cremar-lo va ser presa (*D.S.17.72*) sota els efectes del vi i l'ànim de venjança d'Alexandre; i no emet cap judici directe, ni esmenta cap discussió amb Parmenió, ni fa cap al·lusió al posterior penediment.

Curci narra tant el pillatge de la ciutat com l'incendi del palau reial persa, i atribueix aquest darrer tant al consum exagerat de vi com a la intervenció de les cortesanes del banquet previ, i al desig de venjança. Si bé, com Plutarc al·ludeix al penediment posterior reial (*Curt.5.7.2-7*), també remarca molt especialment els efectes de la beguda en el caràcter regi, enumerant les qualitats reials que queden afectades per la embriaguesa (*Curt.5.7.1-2*). En canvi Justí no en diu res.⁷¹

Tot i així, es posa de manifest l'amistat amb els companys, contrarestada cada vegada amb més intensitat per la sospita reial davant les crítiques dels amics: "el treia de seny, era dur i inexorable com qui s'estimava més l'anomenada que la vida" (*A/lex.42.4*).

⁷¹ Fredricksmeyer,2000,149:" It is reasonable to think, therefore, that one reason, and, I would suggest the decisive reason, why Alexander destroyed Persepolis was its status in Asia as the religious centre of the Persian Empire. By this view, the destruction of Persepolis not only enacted the long-awaited vengeance against the Persians, but it was also in accord with Alexander's proclamation of King of Asia at Arbela, as a clear signal that his own kingship was not a continuation or renewal of the Persian kingship, but superseded it, not by grace of Ahuramazda, but by his own prowess, and the grace of the Graeco-Macedonian gods. By this interpretation, Alexander's destruction of Persepolis was a calculated act of policy, as Arrian and others believe." (*Arr.3,18; A/lex.38.8*)

Altrament, la crueltat substitueix el bon tracte al vençut, com ho prova l'esquarterament del traïdor persa Besos, que és vist com un acte bàrbar per Plutarc; i tot plegat coincident amb l'adopció en públic per part d'Alexandre del vestuari reial persa, segons el biògraf: "per amansir els bàrbars" (*Alex.*45.1) com el matrimoni amb la princesa sogdiana Roxana, que provoca la reacció de vergonya i ràbia per part dels macedonis.

Val a dir que el casament amb la princesa bàrbara Roxana (*Alex.*47.8), que aixecà crítiques per part dels macedonis, encara és considerat per Plutarc com un acte de continència, que mena Alexandre a controlar la seva passió amorosa i donar-li una digna sortida matrimonial. Precisament, Arrià resalta més la continència d'Alexandre que no l'interès successori del monarca (*Arr.*19.5-6), i fins i tot hi expressa el seu parer a favor. En canvi, Diodor no tracta el fet, i pel que fa a Curci, presenta l'enamorament de Roxana dins del marc d'un banquet, on el vi i la luxúria reial es manifesten en detriment de la contenció reial. Curci recull el parer de mesclar vençuts i vencedors, que posa en boca d'Alexandre, però no s'està d'emetre un judici paradoxal final contundent en què remarca el marc del festí, poc seriós i disbauxat, així com el fet que Roxana, pertanyent al món dels vençuts, estigui destinada a infantar els successors d'aquell imperi, amb la corresponent reacció d'humiliació dels macedonis, que amaguen el seu sentiment per por, davant un rei que acabava d'assassinar Clito; que en mots de Curci, tot plegat havia acabat amb la llibertat. (*Curt.*8.4.23-29). Justí només al·ludeix a Roxana en la mort d'Alexandre, de forma breu i irònica, ja que remarca que Alexandre no designà successor el fill que ambdós tingueren (*Iust.* 12.15.9).⁷²

A la tercera part del relat que abasta dels vint-i-sis als trenta anys d'edat d'Alexandre, es comença a configurar l'oposició per part de l'entorn grec i macedoni a determinades polítiques d'Alexandre, com la de l'orientalització, o bé el seu tipus de govern, cada vegada més autocràtic, la qual cosa cristal·litza en traïdories i conspiracions que cerquen la pressió damunt del monarca o fins i tot la seva desaparició. Així succeeix en la conspiració de Dimnos de Calestra, on queda implicat Filotas (*Alex.*48;49), amic íntim d'Alexandre, i fill del general Parmenió, col·laborador tant de Filip com d'Alexandre. Plutarc destaca la personalitat arrogant i afectada pel luxe persa de

⁷² Carney,2003,245 comenta al voltant del polèmic matrimoni d'Alexander amb Roxana: " By marrying her, he offended much of the Persian elite (by his apparent preference for her over one of Darius'daughters) and the Greeks and Macedonians as well, who did not want him to marry any Asian woman (*Curt.*8.4.30). One sources claim that *eros* motivated Alexander's marriage (*Arr.*4.19,5;*Alex.*47.4; *Curt.*8.4.25), much as they claimed that passion inspired Philip's marriage to Olympias(*Alex.*2.1). In neither case is *eros* likely been the primary motivation; kings married for policy and for heirs.Alexander apparently concluded the benefits of the marriage outweighed the disadvantages. He needed to conciliate remaining resistance in Bactria."

Filotas, la rivalitat amb altres amics reials, així com les crítiques privades que feu a la persona del rei, a les quals Alexandre respon amb la detenció, l'aplicació d'un procés judicial i finalment l'execució de Filotas, i de retruc, sense cap procés, la del seu pare Parmenió.

Aquestes execucions tenen un efecte en Alexandre, ja que segons Plutarc reafirmen els punts febles de la crueltat i la malfiança de l'entorn immediat, provocant el temor i la inseguretat del mateix entorn reial: "aquestes execucions feren Alexandre terrible per a la major part dels seus amics ."(*Alex.*49.14).

Arrià, com Plutarc confirma la participació de Filotas en la conjura (*Arr.*3.26), i tocant a Parmenió, argumenta el seu coneixement de la conjura per la qual cosa Alexandre actua en contra, atès el gran predicament del general macedoni en l'exèrcit així com en la política internacional. Arrià també hi afegeix la mort d'Amintas i l'arrest de Demetri, com a conseqüència de la conjura (*Arr.*3.26). Diodor descriu extensament la conjuració, explica la direcció de la conjura en mans de Dimnos de Calestra, per un greuge hagut amb Alexandre, relata la participació de Filotas, la mort d'Alexandre Lincestas que romania empresonat, i finalment la de Parmenió. Hi afegeix "el batalló dels indisiplinats", soldats macedonis que reaccionaren en contra de l'assassinat de Parmenió, i foren agrupats per aïllar-los de la resta de l'exèrcit. Val a dir que en cap moment Diodor emet un judici personal sobre cap d'aquests fets (*D.S.*17.80 i 81).

Curci recull especialment el procés judicial de Filotas, amb un alt component dramàtic, descrivint la rivalitat entre Filotas i Cràter (*Curt.*6.8), el paper institucional de l'exèrcit macedoni en el procés (*Curt.*6.9.23-26), i reproduint un discurs dramàtic d'Alexandre, en què el monarca exposa el que creu que són les causes de la conjuració: l'absència de successors i l'enveja de Filotas cap a la seva glòria, així com el retret a Filotas de no emprar la llengua macedònia com prova d'odi cap als costums macedonis (*Curt.*6.9). A continuació, Curci dona el dret de rèplica a Filotas, qui en un també extens parlament s'exculpa d'haver participat en la conjura (*Curt.*6.10). Filotas és sotmès a tortura i és aleshores quan critica la crueltat d'Alexandre i les seves pretensions de ser fill de Júpiter (*Curt.*6.11), acceptant el fet d'haver participat en la conspiració; finalment és lliurat a la mort. Curci, exculpa Alexandre, ja que el fet que Filotas s'inculpi prova clarament la seva participació en la conjura, malvolença que fa extensiva a Parmenió. Justí, per la seva banda, planteja l'afer de Filotas com un clar exemple de la crueltat d'Alexandre, en reacció a les crítiques dels que consideren que ha subvertit els costums del seu pare i de la seva pàtria, com els propis Filotas i Parmenió. Justí parla d'interrogatoris a Filotas i a Parmenió, i de la cruel actuació del

rei macedoni envers els soldats crítics amb ell per aquest afer, als quals descobreix pel control de llur correspondència; posteriorment, els agrupa en un batalló de càstig per tal de fer-los desaparèixer. .

En el següent episodi, corresponent al quart banquet, ara és Clitos, amic i protector d'Alexandre, el que acaba essent víctima directa de la ira del rei: ⁷³

“ Οὐ πολλῶ δ' ὕστερον συνηέχθη καὶ τὰ περὶ Κλεῖτον, οὕτω μὲν ἀπλῶς πυθομένοις τῶν κατὰ Φιλώταν ἀγριώτερα· λόγῳ μέντοι συντιθέντες ἅμα καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν καιρόν, οὐκ ἀπὸ γνώμης, ἀλλὰ δυστυχίᾳ τινὶ ταῦθ' εὕρισκομεν πεπραγμένα τοῦ βασιλέως, ὀργὴν καὶ μέθην πρόφασιν τῷ Κλείτου δαίμονι παρασχόντος. ἐπράχθη δ' οὕτως.” (A/Ex.50.1-3) [No gaire temps després vingué la mort de Clitos, la qual, al simple relat, ens semblarà més salvatge que la de Filotas; però si alhora en considerem la causa i les circumstàncies, trobarem que fou comesa no per premeditació, sinó per desventura del rei, que amb una ira i una embriaguesa forní pretext al mal destí de Clitos] .

Plutarc, com veiem, qualifica la mort de Clitos de salvatge, però a continuació gira cap a l'exculpació d'Alexandre, afirmant els atenuants de no premeditació, i ho atribueix a la mala sort d'Alexandre, víctima de la ira i el consum de vi.

Ja hem assistit abans a aquest tipus de judicis de Plutarc respecte de la conducta d'Alexandre, primer, depenent de la gravetat del cas, sol emetre un judici crític, i a continuació exculpa Alexandre, o bé amb atenuants, també depenent de la gravetat del cas, o bé mitjançant l'apel·lació als trets febles del monarca, i al seu penediment posterior. Certament podem afirmar que ens trobem davant d'un tòpic de Plutarc en narrar aquests conflictes amb desenllaç violent en el marc social i públic del banquet.⁷⁴ Els fets responen a la crítica pública de Clitos a la conducta prooriental d'Alexandre, assenyalant la manca d'accessibilitat a ell per part dels macedonis en avantatge dels perses, la intolerància a la *parrhesia*, i els dubtes al voltant del coratge reial com a

⁷³ L'episodi de la mort de Clitos succeeix el 328 o 327 a C durant la campanya de la Sogdiana.

⁷⁴ Roisman, 2003,316-317, analitza el complex món dels banquets i n'estableix les dues contradiccions bàsiques que en el cas d'aquest banquet són prou paleses: “ Royal symposia and meals could equally problematize the honor of the participants, because, like hunts, they were comprised of contradictory elements. On the one hand, fellow symposiasts enjoyed a camaraderie and a illusion of equality when they shared food, wine, entertainment and each other's company. These sentiments and the informal surroundings allowed the participants a considerable measure of free speech which they used to put each other down or make statements critical of men higher than them in rank, the King included. On the other hand, guests in royal banquets did not cheek their repective honors or status at the door, especially not the King, who stood above all in rank, and his golden-legged couch (as opposed the his guests' silver-legged ones), his distribution of food and drinks, and his hosting meals and banquets at great expense, all displayed his power, wealth and superior honor. The potencial for clashes within this combination was increased by the consumption of great quantities of wine, which heightened emotions and sensitivities. In short, royal symposia in which Alexander played the double role of a King and symposiast could be convivial affairs but could also lead to disaster.”

única raó de les victòries militars.⁷⁵ L'atenuant o estimulant, depèn com es vegi, del consum del vi és remarcat per Plutarc al llarg del relat: "Havent esclatat un beure boig..." (*Alex.50.8*).

Per això, Plutarc també retrata Clitos el Negre:

“ ὁ Κλεῖτος ἤδη μεθύων, καὶ φύσει τραχὺς ὢν πρὸς ὀργὴν καὶ αὐθάδης, ἡγανάκει μάλιστα, φάσκων οὐ καλῶς ἐν βαρβάροις καὶ πολεμίοις ὑβρίζεσθαι Μακεδόνας, πολὺ βελτίονας τῶν γελώντων, εἰ καὶ δυστυχία κέχρητα. ” (*Alex.50.9-10*) [Clitos, que ja tenia el vi al cap, i que era d'un natural rude per iracúndia, i arrogant, s'indigna més que ningú, dient que no està bé d'ultratjar d'aquella manera, en presència de bàrbars i enemics, uns macedonis que valen més que aquells que se'n riuen, baldament hagin tingut mala fortuna] .

O sigui: ambdós són propensos a la ira i al vi. Val a dir que el menyspreu cap als bàrbars, tant grec com macedoni, troba en Clitos un clar exponent, però no era l'únic, recordem Cràter i altres companys íntims d'Alexandre. Dels insults, i les intervencions de membres del banquet per tal d'apaivagar el conflicte, hom passa als insults personals, i acte seguit a les agressions; Alexandre llança una poma al cap de Clitos, cerca una espasa, s'enduen Clitos fora de la sala del banquet, però hi retorna, i finalment Alexandre clava al cos de Clitos una llança que aconsegueix dels guàrdies del banquet, llevant-li la vida a Clitos.⁷⁶

Ara bé, després dels fets luctuosos, fruit de la violència d'Alexandre, ve el penediment i el dol d'Alexandre, directament proporcional a la força del fet realitzat:

“ Ἐπεὶ δὲ τὴν τε νύκτα κακῶς κλαίων διήνεγκε, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν ἤδη τῷ βοᾶν καὶ θρηγεῖν ἀπειρηκῶς ἄναυδος ἔκειτο, βαρεῖς ἀναφέρων στεναγμοῦς, δείσαντες οἱ φίλοι τὴν ἀποσιώπησιν εἰσῆλθον βία. καὶ τῶν μὲν ἄλλων οὐ προσίετο τοῦς λόγους, Ἀριστάνδρου δὲ τοῦ μάντεως ὑπομιμνήσκοντος αὐτὸν τὴν τ' ὄψιν ἦν εἶδε περὶ τοῦ Κλεῖτου καὶ τὸ σημεῖον, ὡς δὴ πάλαι καθειμαρμένων τούτων, ἔδοξεν ἐνδιδόνα.” (*Alex.52.1-2*) [Allà passà la nit, plorant de mala manera; i en ésser l'endemà, rendit ja de cridar i lamentar-se, jeia estenallat, mut, llançant feixucs sospirs. Els amics, alarmats per aquest silenci, entraren a la força. Ell no volia atendre a les paraules de ningú; però quan l'endeví Aristandre li va retreure a la memòria la visió que havia tingut a propòsit de Clitos, i aquell altre averany, com a proves que tot plegat era cosa decretada feia temps pel destí, semblà calmar-se”] .

⁷⁵ Crítica concentrada en uns versos de la tragèdia d'Eurípides, *Andròmaca*, en concret els versos 649-698 i 703-705, el sentit dels quals és que el cabdill es fa la seva glòria, a partir dels esforços i de la sang del seu exèrcit, la qual cosa podem imaginar com impactà en l'extremat amor propi reial.

⁷⁶ Roisman,2003,321, analitza del capteniment violent d'Alexandre: “ The symposium made honor volatile because it confused, in F.Stewart's terminology, horizontal honor due to an equal with vertical honor due to superior. But the history of Alexander is not rich in providing similar ambivalent situations. This has much to do with Alexander's striving to erase any sense of equality between himself and others in his camp or empire. He did it by claiming superior honor and rank on the basis of his personal worth, his office, and his ultimate control over the resources and symbols of his empire.”

Plutarc descriu un Alexandre fora de si, igual com després en la mort del seu amic íntim Hefestió, o en el motí del riu Hidaspes en els confins de l'Índia, i remarca el fet que el capteniment d'Alexandre, amb una expressió tan poc continguda dels sentiments en públic era mal vista a l'època, com impròpia d'un rei: arriba a dir (*Alex.52.1*) que es manifesta més com una dona o un nen, que no com un home adult que a més ostenta la corona, i afegeix acudint als poemes homèrics, que manifesta aquests sentiments extremats com el seu avantpassat Aquil·les, que ja en l'obra d'Homer resultava excessiu i fora de lloc, precisament per manca de continència. Tres són els agents consoladors que necessita Alexandre per apaivagar el seu cor, l'endeví de tota la vida, Aristandre, que li dóna raons religioses; el filòsof Cal·lístenes, que el reconforta amb dolços mots, i el també filòsof i conseller, Anaxarc, que l'empeny amb arguments filosòfics cap a la tirania i el poder absolut. Val a dir que és interessant com Plutarc aprofita l'estat depressiu d'Alexandre per reconfortar-lo a partir de la tradició, la dolçor i la política, preparant també els lectors per comprendre l'evolució no solament caracterial d'Alexandre, sinó també l'evolució del seu pensament polític amb una deriva més autoritària.⁷⁷

Arrià coincideix amb Plutarc quant als retrets que Clitos fa a Alexandre, i també reconeix la ira i l'estat etílic, en un i en l'altre, però sobretot valora el penediment d'Alexandre. Arrià dóna importància als sacrificis inconclusos de Clitos i a la irritació de Dionís per aquest fet, però critica la consolació d'Anaxarc que considera d'efectes nocius per al govern d'Alexandre, i passa a la *proskynesis* com mostra de la filiació divina i a l'adopció del vestuari oriental, per acabar amb la crítica a la nociva influència dels aduldors com el mateix Anaxarc i el poeta Agis (*Arr.4.9*). Diodor no tracta l'episodi de Clitos, mentre que Curci relata els fets del banquet, més o menys com Plutarc, remarcant la ira i la beguda del monarca, el to jactanciós que havia exhibit, i les crítiques al seu pare Filip. Curci afegeix encara més dramatisme en el relat del posterior penediment reial (*Curt.8.1*).

Justí remarca l'alt consum de vi, així com la intimitat de Clitos amb Alexandre, que li permet replicar que el monarca tolerés les crítiques a Filip. Després Justí posa al mateix nivell la còlera i l'expressió del penediment reial, que considera molt sentida,

⁷⁷ Bosworth,1988,135: " Al final se consoló (Alejandro). Calístenes tuvo algo que ver, pero tal vez lo eclipsará Anaxarco, el filósofo escéptico de Abdera, al cual se le atribuye un discurso nihilista en el que establecía una analogía entre Alejandro y Zeus, y alegaba que todos los actos de un rey deben ser considerados justos dado que él es la encarnación de la justicia (*Arr.4,9,7-8 Alex.52.3-7*). Es fácil encontrar un paralelo a esta idea en el Ciro de Jenofonte (*Cyr,8,1,22*) o el monarca ideal de Aristóteles (*Pol.3,1284; 25-34*), pero en la densa atmósfera de adulación que impregnaba la corte de Alejandro, era una doctrina peligrosa, una justificación de todo acto, cualquiera que fuera, de despotismo. Este episodio tal vez no sea verídico, pero concuerda con las muestras de adulación que tenemos y no podemos rechazarlo de plano."

indicant que la dida d'Alexandre era la germana de Clitos. Però el que és més sorprenent per part de Justí és que acabi el relat amb un somni que té Alexandre on apareixen els diferents morts ocasionats per ell directament o bé per ordre seva: Parmenió, Filotas, el seu cosí, la seva madrastra, els seus germans, Àtal, Euríloc, Pausànias i altres nobles macedonis. Acaba l'episodi Justí amb la intervenció terapèutica del filòsof Cal·lístenes que reconforta el monarca. Durant el procés del penediment, Justí exposa els temors d'Alexandre al judici aliè per haver mort Clitos, i tota la resta de gent (Iust.12.6).⁷⁸

Després de l'episodi de Clitos, Plutarc augmenta el clima de traïdoria i conjuració, amb els relats relatius a Cal·lístenes i la seva oposició a la *proskynesis*, o la pràctica de l'adoració persa envers la persona d'Alexandre, així com la suposada participació en la conjuració anomenada d'Hermolau o també dels patges.

Dos banquets, el cinquè i el sisè, són els escenaris de l'actuació de Cal·lístenes. En el cinquè banquet, Cal·lístenes, ja odiat per Alexandre, és requerit pel rei de cantar una palinòdia, on primer lloa els macedonis, i després els blasma, tal com demanava aquest gènere literari. Però una al·lusió desafortunada al pare d'Alexandre,⁷⁹ encengué les ires del públic macedoni assistent al banquet. Plutarc cercant explicacions a les conductes dels personatges i tot preparant el desenllaç final, luctuós, esmenta de Cal·lístenes:

“ οὐ φαύλως οὖν εἰπεῖν ἔοικεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι Καλλισθένης λόγῳ μὲν ἦν δυνατὸς καὶ μέγας, νοῦν δ' οὐκ εἶχεν.” (A/lex.54.2) [Sembla doncs, que Aristòtil no jutjava malament quan digué que Cal·lístenes era home de poderosa i noble eloqüència, però no tenia sentit comú].

Com en d'altres relats, Plutarc cerca una certa equidistància entre els protagonistes del conflicte, o en tot cas algunes claus per interpretar llurs conductes. Val a dir que els convidats sostenen copes de vi mentre assisteixen a l'espectacle, sense però que esclati encara el conflicte definitiu, més enllà de les ires del públic macedoni contra Cal·lístenes.

⁷⁸ Briant, 2012,116 ofereix una interpretació de l'actuació de Clito a partir de les característiques de la monarquia macedònia: “ Asimismo, defiende (Clito) una imagen tradicional de la realeza macedonia, que no es una realeza personal, sino contractual, que se rige por costumbres. En sus relaciones con los macedonios, Alejandro Magno debía respetar determinadas tradiciones. Por ejemplo, no debe gobernar mediante órdenes tiránicas, sino con la persuasión; en sus relaciones con el rey, los macedonios tenían derecho a la igualdad de palabra (*isègoria*). A decir verdad, Clito reprocharía fervientemente a Alejandro que cada vez tomara más el aspectode un monarca absoluto, de tipo oriental, y no hiciera caso de las costumbres macedonias.”

⁷⁹ En concret Cal·lístenes seguint l'ordre de la palinòdia, primer lloança i després blasme, en aquest segon moment al·ludeix al fet que la derrota grega, deguda a la desunió, va ser la raó veritable de la victòria de Filip damunt els grecs. I ho fa mitjançant uns versos d'Homer: ‘ Però en la discòrda, fins el més vil obté honor ‘//.21,107.

Així mateix, el conflicte suara relatat és reprès en un posterior banquet, el sisè, on Alexandre introdueix un joc que provoca indirectament la *proskynesis* i que Cal·lístenes, opositor acèrrim de tal pràctica, defuig de manera petulant. Plutarc remarca ara sí, l'alt grau etílic del banquet, així com el joc consistent a beure vi, besar el rei i finalment retre-li la genuflexió. Però no és en el marc d'aquest banquet, que Cal·lístenes és castigat, sinó més endavant, quan és vinculat a la conjuració dirigida pel patge Hermolau⁸⁰ que volia matar Alexandre. No cal dir que aquest fet provocà el trencament definitiu entre el mestre Aristòtil, ja que Cal·lístenes era el seu nebot, i el deixeble:

“ ὕστερον δὲ γράφων πρὸς Ἀντίπατρον καὶ τὸν Καλλισθένην συνεπαιπασάμενος, “οἱ μὲν παῖδες” φησὶν “ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατελεύσθησαν, τὸν δὲ σοφιστὴν ἐγὼ κολάσω καὶ τοὺς ἐκπέμψαντας αὐτὸν καὶ τοὺς ὑποδεχομένους ταῖς πόλεσι τοὺς ἐμοὶ ἐπιβουλεύοντας,” ἄντικρυς ἔν γε τούτοις ἀποκαλυπτόμενος πρὸς Ἀριστοτέλην· καὶ γὰρ ἐτέθραπτο Καλλισθένης παρ' αὐτῷ διὰ τὴν συγγένειαν, ἐξ Ἡροῦς γεγωνώς, ἀνεψιᾶς Ἀριστοτέλους.” (Alex.55.7-9) [Més tard, però, escrivint a Antípatre i acusant també Cal·lístenes del crim, diu: ‘Els minyons han estat lapidats pels macedonis, però jo castigaré el sofista i els qui l’han enviat i els qui en llurs ciutats han acollit els conspiradors;’ i en aquestes paraules es destapa directament contra Aristòtil; ja que Cal·lístenes havia estat criat a casa d’ell, a causa del parentiu, vist que era fill d’Hero, cosina germana d’Aristòtil] .

En aquesta suposada carta d'Alexandre, Plutarc posa de manifest el ressentiment d'Alexandre, que esdevé crueltat d'alta intensitat, que no s'atura en la mort del nebot, sinó que arriba fins l'oncle.

Arrià, a part de relacionar Cal·lístines amb Filotas, relata la baralla, suposem que en el marc d'un banquet entre Anaxarc i Cal·lístenes al voltant de l'adoració que exigeix Alexandre. Ambdues parts argumenten, i Cal·lístenes es declara en contra de l'adoració, perquè creu que està reservada als déus, mentre que als homes els correspon la lloança, deixant la porta oberta a la divinització després de la mort. A més, considera l'adoració un costum bàrbar, aliè als grecs. Manifesta Arrià el seu acord amb la postura de Cal·lístenes, però és en el següent banquet on desaprova l'actitud maladestre de l'un i arrogant de l'altre (Arr.4.12). Més endavant, Arrià narra la conjura dels patges, dirigits per Hermolau. En aquesta conjuració, Hermolau exposa els greuges contra Alexandre: les injustes morts de Filotas i Parmenió, i d'altres, la de Clito, l'adopció del vestuari reial persa, l'adoració encara no derogada i la vida disbauxada dels banquets nocturns. Arrià deixa clara la decisió d'Alexandre de matar

⁸⁰ Hermolau era un “infant reial”, fill de noble macedoni que formava part de la guàrdia de cos d'Alexandre, que prop del rei s'educaven. Entrà en conflicte amb Alexandre per haver-se saltat el protocol d'una cacera, avançant-se-li a matar una peça de caça. Fou fuetejat públicament. Aquest fet personal i les influències del pensament de Cal·lístenes, a qui freqüentava amb d'altres patges reials, cristal·litzà en una conjura per matar Alexandre mentre dormia .

Cal·lístenes, tant per odi personal, com per la seva vinculació d'amistat amb Hermolau (Arr.8.8,21-23).

Diodor no parla ni de la *proskynesis* ni de Cal·lístenes; però Curci sí: reproduïx la discussió al voltant de l'adoració reial entre els aduldors els poetes grecs Agis d'Argos i Cleó de Sicília, i Cal·lístenes (Curt.8.5), discussió que sent el monarca que roman amagat darrere una cortina. Poc li durà, però, l'anonimat a Alexandre, ja que indignat amb Polipercont per haver-se burlat de l'adoració i pel gran predicament de les argumentacions de Cal·lístenes entre els macedonis, esclata en un atac d'ira. Més endavant, Curci també relata la conjura del patges, i posa en boca d'Hermolau els greuges contra Alexandre com els han exposat Plutarc i Arrià, fent especial al·lusió a la supèrbia reial i a la llibertat dels macedonis. (Curt.8.7). Val a dir que en la rèplica d'Alexandre a Hermolau, el monarca exposa el seu ferm i reflexionat propòsit polític de crear un imperi on vencedors i vençuts estiguin integrats. Pel que fa a Cal·lístenes, Curci l'exculpa de qualsevol participació en la conjura d'Hermolau, considerant-lo víctima de l'enveja i de l'adulació en la persona del monarca dels altres grecs cortesans. També remarca que Cal·lístenes és condemnat sense judici ni ocasió de defensar-se, i recorda la seva saviesa i virtuts.

Justí solament dedica un breu espai a la narració dels fets corresponents a la *proskynesis*, però contundent i crític amb Alexandre, ja que afirma que ésser adorat és un costum persa i per tant odiós. Afegeix que les morts dels macedonis aconseguiren no supeditar-se a la *proskynesis*, i continuaren saludant el rei sense prosternació (Iust.12.7.1-3.).

El relat avança i a punt de passar a l'Índia, Plutarc posa en relleu dos punts febles d'Alexandre, la crueltat, fruit del ressentiment, i el desafiament d'Alexandre a allò desconegut, mitjançant la temeritat. Per exemplificar la crueltat, el biògraf descriu com Alexandre, veient el cansament i la feblesa dels macedonis, remisos a seguir-lo a l'Índia, en un acte de cabdill arrogant, ordena cremar el seu bagatge i després el dels macedonis, com volent alleugerir-se del luxe adquirit en la conquesta persa, i disposar-se així a començar a adquirir-ne de nou, però ara en la conquesta de l'Índia:

“ ἤδη δὲ καὶ φοβερὸς ἦν καὶ ἀπαραίτητος κολαστὴς τῶν πλημμελούντων· καὶ γὰρ Μένανδρόν τινα τῶν ἐταίρων ἄρχοντα φρουρίου καταστήσας, ὡς οὐκ ἐβούλετο μένειν, ἀπέκτεινε, καὶ τῶν ἀποστάντων βαρβάρων Ὀρσοδάτην αὐτὸς κατετόξευσε.” (Alex.57.3-4) [Ultra que ja s'havia tornat temible i que castigava inexorablement els qui faltaven; per exemple, havent constituït Menandre, un dels seus companys, governador d'una plaça forta, el va fer morir perquè no havia volgut restar-hi; i un dels bàrbars que s'havien revoltat, Orsodates, ell mateix l'assagetà].

Pel que fa a la temeritat, que en època més jovenívola era valorada com una qualitat inherent al bon cabdill, ara és considerada per Plutarc com un punt dèbil, o, si més no, com l'origen de feblesa:

“ Πολλοὶ μὲν οὖν κατὰ τὰς μάχας αὐτῷ κίνδυνοι συνέπεσον, καὶ τραύμασι νεανικοῖς ἀπήνησε, τὴν δὲ πλείστην φθορὰν ἀπορίας τῶν ἀναγκαίων καὶ δυσκρασίαι τοῦ περιέχοντος ἀπειργάσαντο τῆς στρατιᾶς. αὐτὸς δὲτόλμη τὴν τύχην ὑπερβαλέσθαι καὶ τὴν δύναμιν ἀρετῆφι φιλοτιμούμενος, οὐδὲν ᾤετο τοῖς θαρροῦσιν ἀνάλωτον οὐδ' ὄχυρόν εἶναι τοῖς ἀτόλμοις.” (*Alex.*58.1-4) [Molts perills, en efecte, va córrer Alexandre als combats i va exposar-se a ferides pròpies d'una temeritat juvenil. Però, la pèrdua més gran de gent, la produïren la manca del necessari i la intempèrie del clima. Ara, ell, en la seva ambició de sobrepujar la fortuna per l'ardidesa i la força pel valor, creia que res per als coratjosos no és inconquerible ni segur per als covards] ⁸¹

A vegades un mateix tret pot valorar-se diferentment depenent del context, el temps i les circumstàncies. En el marc gris del final de la *Vida d'Alexandre*, la dura i difícil conquesta de l'Índia, queda clar que allò considerat mostra de coratge en la joventut, esdevé censurable, fora de lloc o excessiu en la maduresa.

En descriure el panorama bèl·lic a l'Índia, força diferent del de Pèrsia, l'oposició als macedonis és notable, organitzada i punyent. Sembla ésser que els mercenaris en qüestió, incorporats per la capitulació de la ciutat índia de Massaga a l'exèrcit d'Alexandre, sentiren repugnància de lluitar contra llurs compatriotes i provaren d'escapar-se, de nit, cap a l'altra banda de l'Indus, la qual cosa encoleritzà Alexandre i aquest decidí de castigar-los inexorablement.

Igualment, la reacció d'Alexandre contra els brahmans, ⁸² filòsofs indis contraris a l'ocupació macedònia, ideòlegs de la resistència índia i militants constants en contra dels macedonis, és violenta i la cruel, ja que molts foren penjats (*Alex.*59.8). Possiblement per això, més endavant, Plutarc (*Alex.*74) narra el famós col·loqui filosòfic entre Alexandre i els gimnosofistes, com una prova de la recuperació de la faceta filosòfica i tolerant d'Alexandre, un quadre narratiu, solament present en l'obra de Plutarc i inexistent en els altres autors de l'anomenada Vulgata. Aquest col·loqui filosòfic tingut entre el rei macedoni i els gimnosofistes, és controlat per Alexandre sota la pena de mort, segons les respostes que donin els filòsofs indis. De nou Plutarc compensa la violència i la crueltat de l'Índia, amb la relació amb el rei Poros ⁸³

⁸¹ Cal veure també, com exemple de crueltat, *Alex.*59.6-8.

⁸² Els brahmans vivien lluny de les ciutats, sotmesos a una praxis ascètica molt dura per tal de gaudir de la contemplació pura. Poc donats a l'especulació teòrica, són assimilats als cíncics pels grecs pel seu mode de viure i el fet d'anar despullats. Grecs i romans els confongueren amb altres grups religiosos orientals com els jainas i els budistes.

⁸³ Poros, el Paurava, regnava en més de cent ciutats entre l'Hidaspes i l'Acesines; era enemic de Tàxiles, que s'alià amb els macedonis. Una important batalla, narrada de manera èpica per Plutarc, tingué lloc

(*Alex.*60.14), que d'enemic acèrrim d'Alexandre, un cop vençut, és tractat com un rei i admirat per Alexandre, passa a seri aliat fidel i bon amic.

L'expedició a l'Índia acaba a la vora del riu Hifasis amb un motí dels soldats macedonis contra llur cabdill. La soldadesca macedònia, farta de no tornar a casa seva, de no obtenir el botí promès, i temerosa tant dels cabalosos rius indis com dels grans exèrcits enemics, i, sobretot, de les dificultats de tot tipus que plantejava la conquesta de l'Índia, acaba aconseguint doblejar Alexandre:

“ τὸ μὲν οὖν πρῶτον ὑπὸ δυσθυμίας καὶ ὀργῆς αὐτὸν εἰς τὴν σκηνὴν καθείρξας ἔκειτο, χάριν οὐδεμίαν εἰδὼς τοῖς διαπεπραγμένοις, εἰ μὴ περάσειε τὸν Γάγγην, ἀλλ' ἐξομολόγησιν ἤττης πιθέμενος τὴν ἀναχώρησιν. ὡς δ' οἷ τε φίλοι τὰ εἰκότα παρηγοροῦντες ἰκέτευσον, ἐπικλασθεῖς ἀνεζεύγνυε, πολλὰ πρὸς δόξαν ἀπατηλὰ καὶ σοφιστικὰ μηχανώμενος. καὶ γὰρ ὄπλα μείζονα καὶ φάτνας ἵππων καὶ χαλινούς βαρυτέρους κατασκευάσας ἀπέλιπέ τε καὶ διέρριπεν. ἰδρύσατο δὲ βωμοὺς θεῶν, οὓς μέχρι νῦν οἱ Πραισίων βασιλεῖς διαβαίνοντες σέβονται καὶ θύουσιν Ἑλληνικὰς θυσίας.” (*Alex.*62.5-9). [A la primavera, doncs, Alexandre ple d'acorament i de ràbia es tancà en la seva tenda i s'hi estava ajagut per terra, sense sentir cap gratitud pel fet fins aleshores si no passava el Ganges, i considerant la retirada com una confessió de derrota. Però com que els amics consolant-lo amb paraules oportunes, i els soldats acudint a la seva porta amb planys i crits, tothom el suplicava, a la fi es deixà tòrcer i llevà el camp, no sense maquinar mil invencions enganyoses i sofístiques adreçades a una major fama. Per exemple, preparar armes i menjadores de cavall més grans que de costum, i frens més pesants, i deixar-los escampats d'ací i d'allà pel campament. Elevà així mateix altars en honor dels déus, que fins avui els reis dels presis veneren travessant el riu, i hi ofereixen sacrificis a la manera grega] .

De nou, Plutarc descriu Alexandre contrariat, actuant com un infant que no accepta la negativa a les seves demandes. De nou, són presents els gestos i actituds excessives, fora de lloc en un rei adult, que recorden la feblesa de l'heroi homèric i ancestre matern el brau Aquil·leu: Alexandre, tancat a la seva tenda i ajagut al terra, només es recupera amb la humiliació col·lectiva i els planys de l'exèrcit. Acte seguit, venen els actes de megalomania (*Alex.*62.5-7), que Plutarc descriu de manera negativa (“mil invencions enganyoses i sofístiques”): fer veure que són un exèrcit de gegants, per les mides dels menjadors dels cavalls i de les armes, abandonades pel campament. Tampoc no hi falta la nota religiosa de l'erecció del altars als déus grecs com senyal per a la posteritat del límit geogràfic al qual arribà Alexandre. Val a dir que aquestes

entre abril i maig del 326 a C. Acte seguit Poros esdevé un aliat fidel i amic d'Alexandre. Pierre Briant ,2003,153 comenta: “ All these passages elaborate a well-known discourse on ideal kingship, in wich Alexander is presented as the indisputable protagonist, even when he agrees to share the stage with a 'partner' he has chosen for himself.” Evidentment aquest *partenaire* és Poros, que segons l'autor és a la vegada contraposat amb Darius, el mal exemple de monarca: “ For Arrian (i nosaltres ho fem extensiu a Plutarc), the opposition between Darius and Poros is perfectly clear-cut. Poros shares with Alexander the royal virtues-the 'chivalrous' virtues, so to speak-that find such clear expression on the battlefield. In both cases, the discourse makes Alexander a perfect king, whether he stands in contrast to Darius or whether he himself recognizes that Poros possesses the same virtues to make Alexander a hero.”

actituds megalòmanes tornen a aparèixer en la mort d'Hefestió, i també en el catàleg d'obres públiques que deixa en el seu testament, i que Plutarc esmenta en la darrera part de la *Vida d'Alexandre*, que cal entendre com una resposta fallida a l'afany de glòria.

La davallada per l'Indus, decidida per Alexandre com alternativa a l'aturada de l'expedició, palesa la seva curiositat científica i l'afany explorador, trets positius, contrarestats per un tret feble, ja conegut, la crueltat. Ara, la crueltat recau contra les poblacions índies riberenques del riu Indus que no accepten l'ocupació macedònia. Alexandre s'acarnissa amb les poblacions índies rebeques, assaltant llurs ciutats, pillant-les i destrossant-les. Ara bé, ell mateix no en surt indemne, ja que rep una ferida que posa en perill la seva vida greument, ocasionada pels mal·les, població aguerrida riberenca (*Alex.63*).

La curiositat d'Alexandre el mena a voler conèixer allò que no és conegut, plasmant així el seu afany de glòria i el seu autodesafiament constant, que com ja hem vist, per conduir-lo a la temeritat esdevenint aleshores un punt feble. Així descriu Plutarc el moment de la descoberta de l'Oceà Índic (325 a C):

“ Ἡ δὲ διὰ τῶν ποταμῶν πρὸς τὴν θάλατταν ὑπαγωγὴ μηνῶν ἑπτὰ χρόνον ἀνάλωσεν. ἐμβαλὼν δὲ ταῖς ναυσὶν εἰς τὸν Ὠκεανόν, ἀνέπλευσε πρὸς νῆσον, ἣν Σκιλλοῦστιν αὐτὸς ὠνόμασεν, ἕτεροι δὲ Ψιλτοῦκιν. ἐνταῦθα δ' ἀποβάς ἔθουε τοῖς θεοῖς, καὶ τὴν φύσιν ἐπέιδε τοῦ πελάγους καὶ τῆς παραλίας, ὅσον ἐφικτὸν ἦν· εἴτ' ἐπευξάμενος μηδένα μετ' αὐτὸν ἀνθρώπων ὑπερβῆναι τοὺς ὅρους τῆς στρατείας, ἀνέστρεψε.” (*Alex.66.1-3*) [La navegació pels rius fins a la mar durà set mesos. Embarcat en la seva flota, vogà l'Oceà endins a una illa, a la qual ell donà el nom d'Escil·lustis, d'altres el de Psiltucis. Allí desembarcà i oferí sacrificis als déus, i contemplà la natura del gran mar i del litoral, fins on era accessible, tot seguit, havent fet vot perquè cap home després d'ell ultrapassés les fites de la seva expedició, se'n tornà enrera].

La tornada o retirada cap a Babilònia és organitzada per Alexandre de manera singular, travessant a peu el país dels orites, anant en paral·lel a l'estol dirigit per Nearc a través del mar, per tenir assegurats els punts de desembarcament i per al proveïment de l'estol macedoni, on va fundar ciutats. Mentrestant Cràter en una tercera ruta de retirada avançava pel nord, per Kandahar, però Plutarc no en parla. El cas és que Alexandre escull la ruta més dura, una que no era gens coneguda, tot posant a prova la seva resistència i la del seu cansat exèrcit. Aquesta ruta deixa gran nombre de baixes, ja que travessen el desert del Belutxistan, sense queviures ni aigua; són seixanta dies de camí, que delmen l'exèrcit macedoni.

Alexandre demostra, aquí, la seva gran capacitat de sacrifici personal i de direcció dels seus homes, fins que arriben a la Carmània, on poden obtenir queviures i refer-se.

Justament a la Carmània, Plutarc relata el setè banquet, una mica peculiar ja que més que un banquet és una desfilada bàquica on el rei i els supervivents celebren el seu retorn:

“Αναλαβῶν οὖν ἐνταῦθα τὴν δύναμιν, ἐξώρμησε κώμῳ χρώμενος ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ διὰ τῆς Καρμανίας. αὐτὸν μὲν οὖν ἵπποι σχέδην ἐκόμιζον ὀκτώ, μετὰ τῶν ἐταίρων ὑπὲρ θυμέλης ἐν ὑψηλῷ καὶ περιφανεῖ πλαισίῳ πεπηγυίας εὐωχούμενον συνεχῶς ἡμέρας καὶ νυκτός· ἅμαξαι δὲ παμπληθεῖς, αἱ μὲν ἀλουργοῖς καὶ ποικίλοις περιβολαίοις, αἱ δ' ὕλης ἀεὶ προσφάτου καὶ χλωρᾶς σκιαζόμεναι κλάδοις, εἶποντο, τοὺς ἄλλους ἄγουσαι φίλους καὶ ἡγεμόνας, ἔστεφανωμένους καὶ πίνοντας. εἶδες δ' ἂν οὐ πέλτην, οὐ κράνος, οὐ σάρισαν, ἀλλὰ φιάλαις καὶ ρυτοῖς καὶ θηρικλείοις παρὰ τὴν ὁδὸν ἄπασαν οἱ στρατιῶται κυαθίζοντες ἐκ πίθων μεγάλων καὶ κρατήρων ἀλλήλοις προέπινον, οἱ μὲν ἐν τῷ προάγειν ἅμα καὶ βαδίζειν, οἱ δὲ κατακείμενοι. πολλὴ δὲ μοῦσα συρίγγων καὶ αὐλῶν ὤδῆς τε καὶ ψαλμοῦ καὶ βακχεία γυναικῶν κατεῖχε πάντα τόπον. τῷ δ' ἀτάκτῳ καὶ πεπλανημένῳ τῆς πορείας παρείπετο [ταῖς φιάλαις] καὶ παιδιὰ βακχικῆς ὕβρεως, ὡς τοῦ θεοῦ παρόντος αὐτοῦ καὶ συμπαραπέμποντος τὸν κῶμον. ἐπεὶ δ' ἦκε τῆς Γεδρωσίας εἰς τὸ βασίλειον, αὖθις ἀνελάμβανε τὴν στρατιὰν πανηγυρίζων. λέγεται δ' αὐτὸν μεθύοντα θεωρεῖν ἀγῶνας χορῶν, τὸν δ' ἐρώμενον Βαγῶαν χορεύοντα νικῆσαι καὶ κεκοσμημένον διὰ τοῦ θεάτρου παρελθόντα καθίσει παρ' αὐτόν· ἰδόντας δὲ τοὺς Μακεδόνας κροτεῖν καὶ βοᾶν φιλεῖν κελεύοντας, ἄχρι οὗ περιβαλὼν κατεφίλησεν.” (Alex. 67) [Després, doncs, d'haver refet allí les seves tropes, es posà en camí i marxà en continua festa durant set dies a través de la Carmània. Ell, vuit cavalls el portaven a pas lent, amb els companys, damunt d'un altar muntat en un cadafal més llarg que ample, alt i vistent, regalant-se de cap a cap del dia i de la nit; i seguien carretes sens nombre, les unes cobertes de veles de púrpura i virolades, les altres ombrejades de rama d'arbre, sempre recent i verda, i que duïen els altres amics i oficials, coronats de garlandes i bevent. No hauries vist rodella ni casc ni pica; ans al llarg de tot el camí, amb escudelles i corns i copes tericlees, els soldats treïen vi de dins d'unes grans bótes i cràteres, i bevien a la salut els uns dels altres, els uns bo i marxant i fent via, els altres ajaguts. Una gran música de caramelles i de flautes, de cançons i d'instruments polsats i de crits festivals de dones envaïa tots els indrets. I al desordre i el vagareig d'aquesta marxa seguia també una folga de llicència bàquica, com si el déu en persona presidís i acompanyés la joiosa desfilada. I quan va fer cap al palau reial de Gedròsia, donà de nou descans a l'exèrcit en la festa . I conten que un dia, bo i embriac, assistí a uns concursos de dansa, i que el seu enamorat Bagoas, que figurava en una, va vèncer i, abillat com anava, travessà el teatre anà a seure al costat seu; i els macedonis, en veure-ho, començaren a picar de mans i a cridar, demanant-li que el besés; fins que ell l'abraçà i el besà tendrament] .

L'abandonament d'Alexandre a l'ambient dionisiac, cada vegada és més freqüent i sembla com si Plutarc hi volgués insistir més, ara que ja entrat a la darrera part de la *Vida d'Alexandre*, centrat en la mort del monarca macedoni. El final d'aquesta festa recull una escena afectiva: després d'uns concursos de dansa, el vencedor, l'eunuc reial persa Bagoas, a requeriment de la mateixa soldadesca macedònia, besa el monarca, evidenciant en públic la seva relació íntima.

En contrast amb aquesta escena dionisiaca de disbauxa, Plutarc segueix el relat exposant, com l'almirall cretenc i amic d'Alexandre, Nearc, comparteix amb ell plans de

futures empreses amb, posant de manifest l'esperit emprenedor i curiós del monarca (*Alex.*68.1-2). Plutarc crea un fort contrast narratiu entre l'escena anterior, disbauxada i dionisiaca, i la present, amb projecció de futur, optimista i que de nou palesa la curiositat d'Alexandre i la seva energia incansable. La curiositat ara es desplaça cap a l'occident i no està exempta d'interessos polítics, noves conquestes en el reialme universal, i d'interessos també econòmics, el control de la ruta aràbiga de les espècies.

Tres episodis diferents clouen la tercera part del relat de la *Vida*: les revoltes hagudes en absència d'Alexandre (*Alex.*68.6-7); a les quals respon amb crueltat;⁸⁴ la visita a la tomba del rei persa Cir, que li entendreix el cor i el fa reflexionar sobre la mort; i finalment, amb la mort per suïcidi de l'indi Calanos, filòsof i conseller, que obre pas a un concurs fúnebre, a l'estil macedoni, amb molt consum de vi, aque seria el vuitè banquet.

La reacció d'Alexandre davant la tomba profanada del rei persa Cir el Gran, monarca admirat no solament a Pèrsia sinó també a Grècia, és radical. esbrina la identitat dels profanadors, els castiga i acte seguit emprèn la restauració del monument fúnebre; aquest fet fa que Alexandre reflexioni per primera vegada sobre la mort:

“ τὴν δ'ἐπιγραφὴν ἀναγνούς, ἐκέλευσεν Ἑλληνικοῖς ὑποχαράξαι γράμμασιν. εἶχε δ' οὕτως· “ὦ ἄνθρωπε, ὅστις εἶ καὶ ὀπίσθην ἤκεις, ὅτι μὲν γὰρ ἤξεις οἶδα, ἐγὼ Κῦρός εἰμι ὁ Πέρσαις κτησάμενος τὴν ἀρχήν. μὴ οὖν τῆς ὀλίγης <μοι> ταύτης γῆς φθονήσης ἢ τοῦ μὸν σῶμα περικαλύπτει.” ταῦτα μὲν οὖν ἐμπαθῆ σφόδρα τὸν Ἀλέξανδρον ἐποίησεν, ἐν νῶ λαβόντα <τῶν πραγμάτων> τὴν ἀδηλόγητα καὶ μεταβολήν.” (*Alex.*69.4-5) [I havent llegit la inscripció, manà que fos gravada a sota en lletres gregues. Feia així : 'Home, quisculla que siguis, d'onsevulla que vinguis, perquè sé tanmateix que vindràs, jo sóc Ciro, el que ha conquerit per als perses aquest imperi. No m'envegis, doncs, aquesta mica de terra que cobreix el meu cos.' Aquestes paraules afectaren profundament Alexandre, quan va fer esment de la incertitud i la mutació de les coses humanes] .

Plutarc en el tercer episodi relata un banquet fúnebre, posterior a l'autoincineració del filòsof i conseller indi d'Alexandre, Calanos que l'havia acompanyat en el retorn de l'Índia.⁸⁵

“ Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς πυρᾶς γενόμενος, καὶ συναγαγὼν πολλοὺς τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπὶ δεῖπνον, ἀγῶνα προὔθηκε καὶ στέφανον ἀκρατοποσίας. ὁ μὲν οὖν πλεῖστον πῖων Πρόμαχος ἄχρι χοῶν τεσσάρων προῆλθε· καὶ λαβὼν τὸ νικητήριον, στέφανον ταλαντ<ιαῖ>ον, ἡμέρας τρεῖς ἐπέζησε· τῶν δ' ἄλλων, ὡς Χάρης φησί, τετταράκοντα καὶ εἷς ἀπέθανον πτόντες, ἰσχυροῦ τῆ μέθη κρούσε ἐπιγενομένου.”

⁸⁴ En aquestes morts participaren Abulites i el seu fill Oxiartes, sàtrapes de la Susiana i la Paretacene. Aquests darrer mort per la mà d'Alexandre.

⁸⁵ La mort de Calanos tingué lloc a Pasargada; Plutarc narra que afectat per una malaltia intestinal, Calanos decidí autoimmolar-se com a senyor de la seva salut., aleshores avisa Alexandre que aviat es retrobaran, en una clara premonició de la mort del rei. (*Alex.*69.6-7).

(*Alex.70.1-2*) [Alexandre, en tornar de la pira, reuneix a sopar molts dels seus amics i dels seus oficials i proposa un concurs de beguda sense amargar i una corona de premi. Doncs el qui en beu més és Pròmac, qui arriba a quatre *khous*⁸⁶ i guanya el premi de la victòria, que és una corona d'un talent; però no sobreviu més de tres dies. I dels altres, segons Cares, en moriren quaranta-un a conseqüència de la beguda, perquè després de l'embriaguesa els vingué un fred violent].

Una vegada més en el marc del banquet. Alexandre es lliura a la beguda, ara en un concurs a l'estil macedoni, que acaba amb la mort de quaranta dels participants i del mateix guanyador.

I així arribem a la darrera part de la *Vida*, quan Alexandre passa dels trenta als trenta-tres anys d'edat i mor. Plutarc inicia aquesta darrera part amb les noces de Susa, sense emetre cap mena de judici, a diferència del *De Fortuna*,⁸⁷ i solament palesa la generositat i magnificència d'Alexandre pel que fa als quantiosos regals que el monarca macedoni fa als nuvis i companys, i indica la despesa del banquet (*Alex.70.3-4*).

Tot seguit, Plutarc es fa ressò de la joia d'Alexandre quan pensa en els trenta mil infants perses educats com a grecs, Plutarc palesa la joia d'Alexandre, però també de la ira amb què posteriorment respongué a les enveges i crítiques dels macedonis que es sentien postergats per aquests joves oficials. Esclata, doncs, una crisi entre el rei i els soldats macedonis, l'anomenat motí d'Opis, que amb trets familiars, acaba amb la reconciliació entre les dues parts, gràcies a la generositat d'Alexandre amb els macedonis.

La mort d'Hefestió, en canvi, és gairebé insuportable per a Alexandre que està tan afectat pel dol del seu amic, que li fa perdre els papers i es manifesta excessiu:

“ τοῦ δὲ πένθους παρηγορία τῷ πολέμῳ χρώμενος, ὥσπερ ἐπὶ θήραν καὶ κυνηγέσιον ἀνθρώπων ἐξήλθε καὶ τὸ Κοσσαίων ἔθνος κατεστρέφετο, πάντας ἡβηδὸν ἀποσφάπτων. τοῦτο δ' Ἡφαιστίωνος ἐναγισμὸς ἐκαλεῖτο. “ (*Alex.72*) [A la fi, per cohort del seu dol servint-se de la guerra, sortí com per a una cacera i empaitada d'homes i subjuguà la nació dels cosseus, passant-los a degolla a tots, de minyó per amunt. Això fou anomenat oferta a l'ombra d'Hefestió].

De nou palesa Plutarc la reacció desmesurada i megalòmana d'Alexandre, ara davant el dol per la mort del seu gran amic Hefestió, altra vegada perd el papers manifestant

⁸⁶ Cada *khous* equivalia a tretze litres de vi.

⁸⁷ Així al *De Fortuna Alexandri*, Plutarc relata aquest fet com un clar exemple de la pretensió reial d'esdevenir monarca universal, així com d'incorporar els perses al govern imperial. Plutarc relata la sorpresa de Demarcat de Corint, amic i conseller familiar, davant la coronació d'Alexandre com a rei d'Àsia, i es pregunta com hagués reaccionat Demarcat davant les noces de Susa. També aprofita per comparar l'acció bèl·lica de Xerxes bastint ponts per conquerir Grècia, amb la política d'Alexandre afavorint llaços humans per bastir el nou imperi.(326F;327D)

el dol amb actituds extravagants, desmesurades, cruels com amb els cosseu ⁸⁸ i criticades per excessives i cruels per Plutarc.

Hàbilment, Plutarc introdueix en el relat un ambient de mort: la mort d'Hefestió, a la qual s'afegeixen els presagis que avisen Alexandre d'evitar l'entrada dins la ciutat de Babilònia. El més notori és la reacció del rei davant d'aquesta atmosfera de superstició:

“ Ὁ δ' οὖν Ἀλέξανδρος ὡς ἐνέδωκε τότε πρὸς τὰ θεῖα, ταραχώδης γενόμενος καὶ περίφοβος τὴν διάνοιαν, οὐδὲν ἦν μικρὸν οὕτως τῶν ἀήθων καὶ ἀτόπων, ὃ μὴ τέρας ἐποιεῖτο καὶ σημεῖον, ἀλλὰ θυομένων καὶ καθαιρόντων καὶ μαντευόντων μεστὸν ἦν τὸ βασίλειον <καὶ ἀναπληρούντων ἀβελτερίας καὶ φόβου τὸν Ἀλέξανδρον>. οὕτως ἄρα δεινὸν μὲν <ή> ἀπιστία πρὸς τὰ θεῖα καὶ περιφρόνησις αὐτῶν, δεινὴ δ' αὖθις ἡ δεισιδαιμονία, δίκην ὕδατος αἰεὶ πρὸς τὸ ταπεινούμενον [καὶ ἀναπληροῦν ἀβελτερίας καὶ φόβου τὸν Ἀλέξανδρον] † γενόμενον ***.” ⁸⁹ (*Alex.*75.1-3) [Alexandre, doncs, una vegada va haver-se abandonat a aquestes coses del cel, va tornar-se torbadís, tenia el pensament tan esverat, que no hi havia cosa estranya i insòlita, per petita que fos, que no se'n fes un prodigi i un senyal; de manera que el seu palau era ple de gent que feia sacrificis, purificacions i profecies, i que omplien Alexandre de nicitat i pànic. Tan cert és que, si terrible és la malfiança i el desdeny de la divinitat, terrible és per la seva banda la por supersticiosa, que, a la manera de l'aigua, sempre cap a la part baixa***].

Novament, un trets que podríem considerar forts, com la pietat i la consideració a la divinitat, esdevenen punts febles en la vessant negativa de la superstició.

La mort d'Alexandre, ni és un relat especialment reeixit, literàriament parlant, per Plutarc com a escriptor, ni respon al model de “la bona mort”, present sovint en les morts dels grans protagonistes de les *Vides* de Plutarc. És una mort singular, que pot semblar propi de novel·la negra, amb la cerca dels instigadors i dels responsables, enmig d'un seguit inacabable de sospitosos. Plutarc hi projecta una mirada erudita esmenta totes les fonts que coneix i es lliura a totes les hipòtesis que se li acuden, creant una mena de jeroglífic, on el més important és trobar la hipòtesi més plausible o versemblant. Paral·lelament, Plutarc es serveix del dramatisme i acut a les escenes de plor amb els soldats macedonis, i a alguna escena èpica on Alexandre pronuncia

⁸⁸ Els cosseus eren un poble que vivia del banditatge a les muntanyes de Zagros i que de fet mai no havien format part de l'imperi aquemènida, mantenint-se al marge gràcies al seu coratge i al seu medi muntanyenc. Cf Pierre Brian, 2012, 64-65 no està d'acord amb la interpretació que fa Plutarc d'aquesta matança: “ Sin embargo, el rey también es un político, no asesina sistemáticamente a su oponentes, sino que pone otros métodos a su disposición: alistarlos a su ejército, tomar-los como rehenes, o practicar el perdón político, incluso con grupos que se habían rebelado en anteriores ocasiones. Alejandro Magno no es un demente megalomaniaco (y borracho), que ordena una matanza solo para calmar su angustia y su desesperación; contrariamente a la expresión tan literaria utilizada a propósito de esto por Plutarco, el ataque contra los cosenos del Zagros (342) no fue una simple 'caza sangrienta', organizada a modo de derivado de la pena surgida por la muerte de Hefestión.”

⁸⁹ El text d'aquest passatge és corromput i truncat. El traductor C. Riba segueix Ziegler així: “...que, a la manera de l'aigua, (que corre) sempre cap a la part baixa, (asserveix als que flebegen) .”

sentències augurant un dol i un futur cruents. Les al·lusions als *Diaris o Efemèrides*⁹⁰ són constants, com si cerqués una veu autoritzada que revaloritzi més el relat, i, el que és més sorprenent, Plutarc continua la *Vida d'Alexandre*, un cop mort aquest, i narra les intrigues posteriors, fins que el relat queda interromput.

El novè banquet és assenyalat per Plutarc com una de les possibles causes de la mort d'Alexandre:

“ Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χρησμῶν γε τῶν περὶ Ἥφαιστίωνος ἐκ θεοῦ κομισθέντων, ἀποθέμενος τὸ πένθος αὐθις ἦν ἐν θυσίαις καὶ πότοις. ἐσιάσας δὲ λαμπρῶς τοὺς περὶ Νέαρχον, εἶτα λουσάμενος ὥσπερ εἰώθει μέλλων καθεύδειν, Μηδίου δεηθέντος ὥχεται κωμασόμενος πρὸς αὐτόν· κάκεϊ πιὼν ὄλην τὴν <νύκτα καὶ τὴν> ἐπιούσαν ἡμέραν, γενόμενος τὸ μετάρφρονον ὥσπερ λόγῃ πεπληγῶς, ἀλλὰ ταῦτά τινες ὥοντο δεῖν γράφειν, ὥσπερ δράματος μεγάλου τραγικὸν ἐξόδιον καὶ περιπαθὲς πλάσαντες. Ἀριστόβουλος δὲ φησιν αὐτὸν πυρέττοντα νεανικῶς, διψήσαντα δὲ σφόδρα, πιεῖν οἶνον· ἐκ τούτου δὲ φρενιπᾶσαι καὶ τελευτῆσαι τριακάδι Δαισίου μηνός.” (*Alex.75.3-6*) [Amb tot, en haver-li estat portats els oracles del déu a propòsit d'Hefestió, deixà el seu dol i tornà als sacrificis i als banquets. Un dia que havia donat una festa esplèndida a Nearc, es banyà tot d'una, com solia fer quan anava a dormir; però sol·licitat per Mèdios, es dirigí a cada seva per a una festa; i allí, després d'haver begut tota la nit i l'endemà, comença a enfebrar-se, i no pas per haver buidat tota una copa d'Hèrcules ni per haver sentit de sobte una punyida a l'esquena, com si li haguessin donat un cop de llança, sinó que això són coses que alguns han pensat que calia escriure, com qui imagina el desenllaç tràgic i commovedor d'un gran drama. Però Aristobul diu que, estant enfebrat com un boig, i tenint una set que l'arborava, begué vi; tot d'una li vingué el desvari, i morí el trenta del mes desi].

Notem en aquestes paraules, la preocupació de Plutarc per trobar un final digne o escaient, com si no el pogués acabar de resoldre. La presència del vi és insinuada com possible causa de la mort del rei macedoni, al costat d'altres hipòtesis com l'efecte posterior d'algunes ferides especialment greus. Tanmateix, malgrat tot, es posa de manifest una vegada més l'especial relació afectiva entre els soldats macedonis i el rei Alexandre, relata Plutarc:

“ εἰς δὲ τὰ πέραν βασιλεια διακομισθεὶς, τῇ ἕκτη μικρὸν ὑπνωσεν, ὁ δὲ πυρετὸς οὐκ ἀνήκεν· ἐπελθόντων δὲ τῶν ἡγεμόνων ἦν ἄφρωνος, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν πέμπτην. διὸ καὶ τοῖς Μακεδόσιν ἔδοξε τεθνάναι, καὶ κατεβῶν καὶ τῶν θυρῶν αὐτοῖς ἀνοιχθεισῶν, ἐν τοῖς χιτῶσι καθ' ἓνα πάντες παρὰ τὴν κλίνην παρεξήλθον.” (*Alex.76.7-9*) [Dut al palau de l'altra riba, el vint-i-cinc dormí una mica; però la febre no cedí; i quan els oficials entraren, estava sense veu; i el vint-i-sis així mateix. Per això els macedonis van creure que era mort, i acudint a les portes, cridaven i amenaçaven els seus companys, fins que els obligaren; i una vegada obertes les portes, anaren desfilant tots un per un davant del llit, en simple túnica].

⁹⁰ *Els Diaris o Efemèrides* d'Alexandre, redactats sota la direcció del secretari reial personal Èumenes de Càrdia, dels quals solament resten alguns fragments, eren una crònica dels fets relatius a la persona del rei, així com la seva acció política, militar i administrativa. Serviren de model als prínceps hel·lenístics i als *comentarii* romans, en el seu aspecte protocolari, a l'època imperial.

Aquest episodi de Plutarc denota més dramatisme i recull de ple la intensa relació existent entre el rei Alexandre III i els seus soldats, ben contrastada en aquest cas, amb les actuacions de l'entorn reial, més pendent del poder i la successió, i per tant intrigant.⁹¹

A manera de recapitulació, el biògraf torna a posar en relleu els punts forts d'Alexandre: l'energia, simbolitzada amb el lleó, el foc i les armes divines del llamp i del tro, moviments de la natura d'Alexandre, la fogositat i l'escalfor, que a l'igual que l'ambivalent símbol del lleó, menen a dos punts febles com són la ira i l'embriaguesa. Un altre punt fort és la invencibilitat, que refrenda el poder polític i econòmic del monarca, propi de la figura del cabdill militar.⁹²

La continència⁹³ i l'autocrontol són bàsics per regular i evitar el pas de determinats punts forts cap punts febles. la ira pot esdevenir crueltat provocada per les traïcions, conspiracions, crítiques o mal parlars de la persona d'Alexandre, llavors les víctimes en són els mateixos amics d'Alexandre. Aleshores el punt fort de l'amistat es converteix en revenja violenta. Una cosa semblant succeix amb la generositat que és un element determinant en les relacions d'amistat, tot i que a vegades en mans d'Alexandre esdevé excessiva i com si pogués ésser un instrument reial de compra d'amistat o d'adhesions polítiques.⁹⁴

Segons Plutarc el marc del banquet amb molt consum de vi, i l'ambient de disbauxa i luxúria, pot desvetllar un comportament soldadesc d'Alexandre, l'arrogància i la jactància fan que es mostri com un soldat fanfarró, al mateix temps víctima dels aduldors. Tanmateix, l'anhel diví d'Alexandre que es plasma en les exigències

⁹¹ Malgrat les dificultats amb els calendaris antics, podem situar la mort d'Alexandre al 13 de juny del 323 a. C. a l'edat de 32 anys i 8 mesos.

⁹² Barceló, 2019,15. " La fórmula con la que Alejandro superó todos los límites se sustentó sobre cuatro pilares: su coraje, que a menudo se tornaba en audacia ilimitada; su asombrosa perseverancia, que pasaba a veces a ser obstinación; sus planes insólitos, que podían incurrir en megalomanía, y sus victorias, que rebasaran todos los parámetros usuales del éxito. Alejandro se convirtió, en definitiva, en un sinónimo del triunfo sobre las adversidades."

⁹³ Roisman,2003,286-287 situa el concepte de la continència en el món grec i en Alexandre: " In Greek popular morality self-restraint often meant the ability to control bodily appetites, desires and emotions. Alexander's career shows him both conforming to and violating this expectation. A contemporary would have put on the positive column of Alexander's moral balance sheet his sexual self-restraint " i puntualitza en el cas d'Alexandre: " It is likely that Alexander's actions in these and similar cases (His treatment of women of the royal Persian family, the Teban women, the instructions to Parmenion to punish two adulterers) were not solely motivated by his moral convictions, but influenced as well by political considerations, his wish to enforce discipline, or his desire to stop harmful gossip."

⁹⁴ Roisman,2003,307 comenta: "His prodigious spending on friends and other men had political ramifications as well. Gifts in the form of money, possessions or kind, established or strengthened loyalty and gratitude toward him, marked his superior position as a giver over the recipients, confirmed the latter's neediness of him, and made them morally in his debt. There were also considerations of image. A king was not supposed to be niggardly (Just,12.3.11), but to dispense money generously, especially to his friends..... Conversely, being recognized as the king's friend might be a liability because it connoted a dependence on his favors and a suspicion of his corruptibility. "

d'adoració i veneració, mostren també un ús manipulador i arrogant del seu entorn, en contradicció amb el tracte propi d'amics.

El seu gran coratge de cabdill, en moltes ocasions esdevé temeritat, i posa en risc la seva vida i de retruc la dels macedonis. L'afany de glòria, a vegades ambició, empeny Alexandre a la descoberta de nous i desconeguts móns, que estimulen la seva gran curiositat; els podem considerar punts forts de la seva personalitat, tot i que aquests també poden estimular la temeritat.

Plutarc assenyala així mateix en Alexandre un gran sentiment religiós de pietat cap als déus, concretat en els sacrificis diaris, la importància lleguda als vaticinis i presagis divins, així com un sentiment de religió universal, concretat en el respecte als diferents cultes, divinitats i clergats, que alguns consideren com una actuació amb finalitat política. Ara bé, també és cert que especialment en el final de la *Vida*, apareix un canvi d'aquests valors cap a unes pràctiques supersticioses que creen un ambient de nicietat, torbadís, de pànic, que són clarament punts febles, segurament motivats per la presència i proximitat de la mort.

3.3 Novetat i tradició en Alexandre.

En *La Vida d'Alexandre* els trets referents a allò que és nou superen els referits al que és vell. Plutarc descriu la personalitat del monarca macedoni de manera analítica i crítica, establint, no obstant, una certa presència dels elements vells tant en el caràcter d'Alexandre com en l'establiment d'un referent polític en els seus actes de govern.

Dels elements nous que palesa són: la *paideia* rebuda; la relació entre Alexandre i els filòsofs; el nou cabdillisme, l'afany de divinització; la contenció de les passions; la relació amb els "bàrbars". Mentre els vells, cal comptar els episodis referits a la consulta de l'oracle de Delfos prèvia a l'expedició a l'Àsia, i l'estada a Ilion, els defectes d'Alexandre, la crueltat, la megalomania i la superstició, els hem considerar de caire atàvic.

La *paideia*⁹⁵ i les lectures d'Alexandre estan centrades en la *Iliada* i els tràgics grecs, així com en la poesia de Píndar, no tan habitual en la tradició macedònia, Plutarc

⁹⁵ Cf. Alex Rowson, 2022, 56-57 fa referència a una influència molòssia en la *paideia* d'Alexandre, abans d'Aristòtil, estant Alexandre sota la responsabilitat de la seva mare Olímpida. Olímpida posa el jove príncep sota l'educació i protecció d'un cortesà molós de la

descriu minuciosament aquesta formació per tal d'hel·lenitzar la figura del rei macedoni (*Alex.7;8*). Segons ell, d'Alexandre venerava aquests autors clàssics, fins al punt que va deixar en peu la casa del poeta Píndar a Tebes, quan va destruir la ciutat (*Alex.12.12*). Ja en temps de Filip II, i abans el grau d'Hel·lenització de la cort macedonia era considerable, per bé que no tan intens; a més, cal recordar els models de comportament que formaven aquestes lectures, especialment *la Ilíada*.

Així mateix, és un element nou, en el relat de la *Vida d'Alexandre*, la relació entre Alexandre i els filòsofs, que no solament formen part del seu seguici com a consellers i historiadors, com Anaxarc o Cal·lístenes, sinó que són cercats com a interlocutors, són objecte de regals quan no d'estàtues, i tenen presència en algunes anècdotes que circulaven dels debats entre Alexandre i algun filòsof. Plutarc vol mostrar el costat intel·lectual erudit, i especulatiu d'Alexandre, que fa un ús terapèutic de la filosofia, com també la majoria dels protagonistes de les *Vides*, atenuant la força de llurs passions. Diògenes de Sínope, Psammó d'Egipte, Anaxarc d'Abdera, els gimnosofistes indis, els també indis, Calanos i Damnis, i altres filòsofs grecs apareixen en el relat mantenint converses i donant consells al rei macedoni, que és descrit com un monarca civilitzat i savi..

Les anècdotes són nombroses, però en distingiríem tres. En primer lloc, el famós diàleg amb el filòsof cínic Diògenes de Sínope, d'àmplia difusió més enllà de l'obra de Plutarc. Les altres dues anècdotes tenen un valor polític i denoten influència en el model de govern d'Alexandre: un consell d'Anaxarc d'Abdera en la depressió d'Alexandre, posterior a l'assassinat de Clitos, i les paraules del filòsof egipci Psammó en relació a la monarquia universal, també incorporades en el model de govern d'Alexandre. Així relata Plutarc la trobada i la conversa entre Diògenes i Alexandre (*Alex.14.1-5*). En el relat de Plutarc, la conversa amb Diògenes de Sínope serveix per mostrar el respecte i la gran comprensió que Alexandre sent per la filosofia. Amb aquesta anècdota, s'equipara poder amb filosofia, i veiem un Alexandre humil, sensible i respectuós davant d'un contundent Diògenes. D'altra banda, coneixent el caràcter del monarca macedoni, aquesta anècdota no deixa d'ésser una bona mostra de continència, així com del "rei filòsof".⁹⁶

seva confiança: Leònidas, de qui Plutarc posa en relleu la dignitat i el frugal estil de vida i en comenta anècdotes que palesen el seu grau d'exigència (*Alex.5-79*).

⁹⁶ Moles,2000,15, relaciona aquesta anècdota amb el concepte aplicat a Alexandre del "rei filòsof", explicades per Plutarc al *De Fortuna Alexandri* (329 a-d,) i hi estableix els següents punts de contacte: "En contacto con Zenón, Alejandro tradujo las ideas filosóficas a la realidad. Según él, de un 'universal y divino gobernante y reconciliador de todas las cosas' (ἀλλὰ κοινὸς ἦκεν θεόθεν ἀρμοστής καὶ διαλλακτῆς τῶν ὅλων νομίζων)..Como el cínico es enviado por los dioses; como el cínico, es un gobernante de hombres; como el cínico, es gobernante de todos los hombres; como el cínico, es un reconciliador; y no solo es

La conversa amb Anaxarc d'Abdera es produïx també en el marc de l'estat depressiu d'Alexandre després de la mort de Clitos; Anaxarc dispensa un consell al monarca macedoni que, a més de reconfortar-lo, esdevé tota una guia d'actuació política posterior (*Alex.52.4-8*). Gràcies a Anaxarc Alexandre es posat al mateix nivell que Zeus, enalteix el seu poder reial que, com el pare dels déus, té a la seva disposició la justícia i les lleis. Anaxarc valora la raó d'estat com a eximent de tota responsabilitat política del monarca, afegint un tret fonamental tant en el comportament polític d'Alexandre com en el model de monarca que aquest llega a la posteritat. En opinió de l'abderenc, un rei no es deu a l'opinió dels súbdits, ni tampoc ha de ser el primer a complir les lleis, sinó que se les ha de fer a mida, màximes que Plutarc no comparteix, ja que acusa Anaxarc de sofista, li retreu haver desbancat Cal·lístenes, i sobretot troba nociva la influència que exercí en l'ànim i en la manera de governar d'Alexandre, ja que el convertí en "esponjós i cínic" (*χαυνότερον καὶ παρανομώτερον*).⁹⁷

La conversa amb Psammó a Alexandre (*Alex.27.10-11*). És interessant perquè mostra la relació d'Alexandre amb filòsofs i el pensament d'altres cultures, accepta igual que la grega, sense cap ànim de discriminació. A més el contingut del consell de Psammó, de matriu totalment estoica, introdueix el concepte de comunitat humana, superador de les diferents ètnies. Alexandre que no solament hi està d'acord sinó que s'hi sent implicat com a rei d'aquesta humanitat, i també com a individu virtuós.

La manera d'exercir el cabdillisme⁹⁸ d'Alexandre se'ns presenta també com una novetat. Tot i que el cabdillisme ja està ben definit en el món grec des de la *Ilíada* d'Homer, Plutarc hi aporta noves consideracions a partir de l'actuació d'Alexandre en relació als que estan sota el seu comandament. Per exemple, respostes que dispensa al seu general i màxim conseller militar, el general Parmenió, que havia servit al seu

reconciliador de homes, sinó también (*τῶν ὄλων νομιζῶν*), o sea de cuanto existe toda la tierra, el cosmo, los hombres y los dioses."

⁹⁷ Cf. Préaux, 1984, 68-69: "El rey es fuente de derecho. Lo es en el Egipto faraónico. Pero, desde antes de Alejandro, los griegos habían elaborado una teoría del poder legislativo del rey. Para Isócrates 1. Oratio (*Ad Demonicum*) ,36, 'la voluntad del rey hace la ley'. Aristóteles (*Pol.* III, 8, 2=1284 a, 14) considera que quienes se elevan por encima de nosotros hasta el punto de ser considerados 'como un dios entre los hombres, no necesitan leyes: ellos mismos son la ley'. Y se cita la fórmula de Diotógenes que nos ha transmitido Estobeo (*Florilegio*, VII, 61, 10): 'el rey es la ley viva.'

⁹⁸ Strauss, 2003, 142, opina la voltant de la polèmica figura d'Alexandre com a cabdill: "To sum up, Alexander was a brilliant strategist and tactician and a superb leader of men. He was courageous, bold, rugged, resolute, shrewd, versatile, and fast. He was lucky too to face second-rate opponents. Was Alexander a military genius, as some historians claim? That does not seem an excessive judgement. Yet there were other sides of Alexander as well. He was infatuated with his own glory as he was willing to risk lives to achieve it. He turned in his own generals while he proclaimed himself divine. He unhesitatingly pursued a policy of terror which evolved in time into a policy of mass murder. Alexandre was a great general but he was also a great killer of innocent people."

pare Filip, i pertanyia a l'anomenada vella guàrdia militar i política que assessorava i aconsellava el jove rei.

Dins del grup heterogeni, de lloctinents, format per Àtal, Antígon, Antípatre i Parmenió, cal diferenciar Àtal, que Alexandre fa executar al principi del procés successori; En canvi, Antígon roman a la reraguàrdia com a governador de Frígia des d'on controla les satrapies perses occidentals, Antípatre és nomenat regent a Macedònia, amb l'encàrrec de controlar Grècia i derrotar l'oposició grega liderada per Esparta, i Parmenió roman al costat d'Alexandre en l'expedició a l'orient, s'hi oposa sovint i acaba essent assassinat per la conjuració del seu fill Filotas.

Sens dubte, la relació amb Parmenió és la més treballada per Plutarc. En cinc escenes diferents, prèvies a les grans batalles contra els perses, Granic (*Alex.*16), i Gaugamela (*Alex.*33), Parmenió aconsella de manera prudent Alexandre, però aquest defuig el consell, adoptant sempre una via heroica i arriscada, a vegades ratllant la temeritat. Aquest tipus de respostes airades que Alexandre dispensa a Parmenió contribueixen a enaltir la faceta de cabdill diferent d'Alexandre, i també a il·lustrar el tòpic de la discussió entre el vell i el jove, sempre a favor del jove, que arrisca molt per sortir-se amb la seva.⁹⁹

En efecte, abans de la batalla de Gaugamela, davant la magnitud de l'exèrcit persa, Parmenió aconsella Alexandre d'atacar de nit, però ell ho rebutja, perquè un fet com aquest fóra impropri d'un gran cabdill (*Alex.*31.8-14).

També és Parmenió qui avisa Alexandre de la suposada conjura del metge acarnès Filip, aliat dels perses (*Alex.*19.4-10), i li aconsella d'acceptar l'oferta persa de pau després de la victòria d'Issos (*Alex.*29.8-9), el rei torna a dir que no, però ja és tard per evitar que Alexandre capturi Darius fugitiu a Gaugamela, Plutarc aleshores dubta entre atribuir aquest fracàs a "la vellesa i manca d'energia" de Parmenió o "a la gelosia":

“ ὅλως γὰρ αἰπιῶνται Παρμενίωνα κατ' ἐκείνην τὴν μάχην νωθρὸν γενέσθαι καὶ δύσεργον, εἴτε τοῦ γήρωσ ἤδη τι παραλύοντος τῆς τόλμης, εἴτε τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν ὄγκον, ὡς Καλλισθένης φησί τῆς Ἀλεξάνδρου δυνάμεως βαρυνόμενον καὶ προσφθοροῦντα.” (*Alex.*33.10). [perquè generalment s'acusa Parmenió d'haver estat lent i poc deseixit en aquesta batalla, ja sigui perquè la vellesa hagués afluixat la seva

⁹⁹ Pel que fa a la relació especial entre Alexandre i Parmenió, Cf. Cartledge, 2004, 16: “ Por encima de todo, debía hacerse valer frente al peso descomunal de la influencia de Parmenión, noble procedente de la Alta Macedonia y general de relieve de Filippo desde el inicio mismo de su reinado (350 a C): Tras ejecutar a Parmenión y a su hijo, el soberano llevó a cabo una reorganización de no poca entidad entre quienes ocupaban los cargos militares más elevados de su ejército. Jamás volvería a haber en lo más alto un único comandante en jefe como Parmenión.”

audàcia, ja sigui que l'arrogància i la pompa, per dir-ho amb Cal·lístenes, del poder d'Alexandre li pesés i l'engelosís].

Per tot plegat, és inevitable que Parmenió caigui en desgràcia quan el seu fill Filotas és acusat de traïció, cosa que li costa la pròpia vida, sense cap mena de judici; ja que Alexandre ho considera un cas de raó d'estat. Aquest assassinat alçà protestes dins l'exèrcit macedoni, però Plutarc a diferència d'Arrià, Curci, Justí i Diodor, no s'hi refereix gaire extensament, però sí que glossa la figura de la víctima Parmenió, recordant la seva fidelitat a Alexandre, els serveis prestats, la lleialtat i la pèrdua dels tres fills (*Alex.*49.13).

Un altre aspecte nou és l'afany de divinitat d'Alexandre, un tema que Plutarc descriu com detonador de molta oposició tant per part grega com per part macedònia:

“ Καθόλου δὲ πρὸς μὲν τοὺς βαρβάρους σοβαρὸς ἦν καὶ σφόδρα πεπεισμένῳ περὶ τῆς ἐκ θεοῦ γενέσεως καὶ τεκνώσεως ὁμοίως, τοῖς δ' Ἕλλησι μετρίως καὶ ὑποφειδομένως ἑαυτὸν ἐξεθείαζε· πλὴν περὶ Σάμου γράφων Ἀθηναίοις “ἐγὼ μὲν οὐκ ἄν” φησὶν “ὑμῖν ἔλευθέραν πόλιν ἔδωκα καὶ ἔνδοξον· ἔχετε δ' αὐτὴν λαβόντες παρὰ τοῦ τότε κυρίου καὶ πατρὸς ἐμοῦ προσαγορευομένου,” λέγων τὸν Φίλιππον. ὕστερον δὲ πληγῆ περιπεσὼν ὑπὸ τοξεύματος καὶ περιαλγῆς γενόμενος· “τοῦτο μὲν” εἶπεν “ὦ φίλοι τὸ ῥέον αἷμα καὶ οὐκ ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν.” ὁ δ' οὖν Ἀλέξανδρος καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων δῆλός ἐστιν αὐτὸς οὐδὲν πεπονθὼς οὐδὲ τετυφωμένος, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους καταδουλούμενος τῇ δόξῃ τῆς θεϊότητος.” (*Alex.*28.1-4-6) [En general, amb els bàrbars era arrogant i tenia l'aire d'un home fortament convençut del seu origen i la seva filiació divina; però amb els grecs es divinitzava amb mesura i amb una certa parsimònia, llevat d'una vegada que, referint-se a Samos, escriví als atenesos: “Jo no us hauria donat aquesta ciutat lliure i il·lustre: la teniu en do d'aquell que era aleshores el vostre senyor i era anomenat el meu pare ‘, volent dir Filip. Però més endavant, ferit per una sageta, i sofrint un viu dolor, ‘ Amics, digué, això que raja és sang i no *ikhōr*, com és el que corre per les venes dels déus feliços.’ ¹⁰⁰ Aleshores, doncs, pel que hem contat és evident que personalment no estava gens afectat ni enterbolit per la seva pretesa divinitat, sinó que se'n servia per esclavitzar els altres] .

El tema de la divinització d'Alexandre arrenca de la visita a l'oasi de Siwa a Líbia per consultar l'oracle del déu Ammó, a partir d'aquí va adquirint importància, ja que cal relacionar-lo amb la pràctica de la *proskynesis*, punt d'oposició major en l'ambient cortesà i que és present en les raons de les diferents traïdories i conspiracions. Aquest és un tema que ha aixecat una gran controvèrsia entre els historiadors moderns: alguns esmenten la figura de l'heroi existent de ben antic a Grècia, ¹⁰¹ tot i que un

¹⁰⁰ *Il.*, 5, 340. Segons Homer l'*ikhōr* és el nom de la sang dels déus, líquid més aviat volàtil i immaterial.

¹⁰¹ Préaux, 1984, 47, en relació al vencedor i la seva qualitat divina, diu: “ El concepto de la cualidad divina del vencedor y, en general, del hombre superior, se integró poco a poco en el pensamiento político de los griegos, durante el siglo IV, por el camino de las comparaciones. Para Aristóteles (*Pol.* II, 8= 1284 a), ‘ el hombre superior es como un dios entre los hombres’. Isócrates (*2 epist. (Ad Filipum)* 111-115) propone a Filippo el modelo del Heracles victorioso, que es el antepasado de la dinastía de Macedonia. Con respecto a (Isoc.9.*Oratio (Ad Evágoras)* 729), afirma. ‘Si algunos poetas, cuando hablan de algún hombre del pasado, exageran al decir que era un diós entre los hombres o un diós mortal, todas las expresiones de

heroi, pel fet de ser mortal, no és un déu i altres constaten que els reis perses no eren divinitzats. La no consideració pels perses de la divinitat de la seva monarquia, ha apaivagat actualment aquesta polèmica. Pel que fa a Plutarc, quant a la consciència d'Alexandre en relació a la seva faceta divina, Plutarc considera que no era un fet anímic, sinó totalment interessat i calculat. Notem també les dues anècdotes contradictòries que relata l'autor de Queronea, que palesen la no afectació anímica d'Alexandre i l'ús conscient que feia de la divinització, l'una davant els atenesos, remarcant-la, i l'altra davant els macedonis del seu exèrcit, ironitzant-la.¹⁰²

D'altra banda, el tema de la contenció d'Alexandre, relacionat amb el de la tirania i el de l'enèrgica personalitat del rei macedoni, és adduït de manera reiterada per Plutarc. Sovint, parlant de dones i de sexualitat; ara bé, la primera vegada que tracta aquest tema en la *Vida d'Alexandre* és en l'episodi de l'ensinistrament del salvatge cavall Bucèfal, tot un símbol de l'autodomini d'Alexandre encara adolescent (*Alex.6*). Adquireix gran rellevància també en l'encontre d'Hefestió i Alexandre amb les dones de la reialesa persa vençudes després de la batalla d'Issos. En aquesta trobada, (*Alex.21.4-6*), però el rei macedoni assumeix la família del vençut Darius com pràcticament la seva, Alexandre decideix atorgar-los protecció, honors, afectivitat, consideració i respecte, com a membres de la reialesa i, també, com a font de la seva legitimitat com a rei persa, és a dir amb una clara intenció també política.

Així, Alexandre per tal d'esdevenir rei legítim de Pèrsia, es considera fill de Sisigambis, i, de fet, sembla haver-hi un afecte recíproc; respecta escrupolosament Estatira, la bella muller de Darios, retent-li un esplèndid enterrament quan mor de sobrepant; té cura dels prínceps, i més endavant es casa amb Estatira, filla del mateix Darius.¹⁰³ Ara, fora de la família reial, i concretament amb les dones perses de l'harem, Plutarc

este tipo se adaptarían particularmente a la naturaleza de este gran hombre'. Así pues, la expresión es antigua y, en efecto, la encontramos en la *Ilíada* a propósito de Héctor (XXIV, 258). En su obra a (*Isoc.2 Oratio (Ad Nicoclem)* 5), Isócrates afirma que 'todo el mundo tiene por iguales a los dioses a quienes ejercen el poder monárquico.' Cf. també Jones 2010.

¹⁰² Fredricksmeier,2003,97-98,; " In what sense, if at all, did Alexandre consider himself a god? No doubt Alexander was aware that others in the Greek world had been honored as gods in their lifetime.(Pythagoras, Empedocles, Lysander, Clerachus, and Alexandre's own grandfather Amyntas in Pidna)... No doubt by 324, Alexander had become convinced that he deserved to be recognized as a god more than any man before him...At the same time, all through his life Alexander endeavored to avoid *hubris*, which offends the gods, by his assiduous devotion to them."A continuació exposa els motius i la visió des de fora: "To us, Alexander's claim to divinity may seem like megalomania, even madness, But in the context of the traditions and beliefs of his own age, it could be seen by many, and it certainly was by Alexander himself, as reasonable and justified, by virtue of his divine birth, his superman *areté* and achievements, and the approbation of his father Zeus. At the time of his death, many Greeks and Macedonians no doubt shared the opinion expressed by Justin (12,16) that Alexander was a man endowed with a greatness of spirit that went beyond the limits of human ability."

¹⁰³ Cf. Carney,2003,251: " For Persians, marriage to an Achaemenid woman, something Darius himself had offered (*Arr.2.25.3*), promised the possibility of continuity with and some commitment to the Persian past. Alexandre exploited this possibility as well. "

narra les dificultats d'Alexandre per contenir-se davant de la seva bellesa, la qual cosa posa en relleu el grau de contenció i mèrit d'Alexandre (*Alex.*21.5-11;22.6). Tanmateix, la insistència de Plutarc a posar en relleu la continència d'Alexandre, creiem que no solament té una explicació psicològica de contenir les passions, sinó també política, en el sentit de mantenir Alexandre lluny de la figura del tirà, associat en l'imaginari grec a tota mena d'extravagàncies, crueltats i satisfacció descontrolada dels instints, és a dir, una figura desconeixedora de la contenció, i per tant cruel, temible, imprevisible i inhumana. De tota manera, la continència reial anirà minvant en la segona part del relat de la i molt especialment des del retorn de l'Índia i l'estada d'Alexandre a Babilònia, quan els trets tirànics del monarca macedoni aniran creixent.

En aquest sentit, queda palès un nou paper de les dones de la reialesa, a partir de Filip i d'Alexandre, que encara esdevindrà més rellevant en el món hel·lenístic posterior, sobretot comparat amb la invisibilitat femenina a les *poleis* del segle IV a C, com bé analitza Elizabeth D.Carney:, que esmenta diferents factors com: la poligàmia reial macedònia, el paper destacat de les dones de la família reial Aquemènida, i el rol de la dona com a símbol de la continuïtat dinàstica en la seva funció de mare del nou rei.¹⁰⁴ El respecte per les dones és fa evident quan són prohibides les violacions de les dones vençudes, i es castiguen els abusos comesos pels soldats i oficials macedonis. D'altra banda, aquest respecte també és extensiu al tracte amb homes joves, en l'ocasió en què Teodor de Tarent, Filoxen i també més tard el seu company Hagnó, envien nois joves a Alexandre perquè hi tinguin tracte carnal, i que el rei macedoni rebutja indignat.

Un altre tema innovador és el dels "bàrbars" i les relacions amb les ètnies i cultures incorporades a l'imperi mitjançant la conquesta militar, Plutarc posa de manifest una actitud, per part d'Alexandre, de respecte, d'apropament sense prejudicis,¹⁰⁵ de manipulació i d'instrumentalització polítiques, els incorpora al govern del nou imperi i

¹⁰⁴ Cf. Carney,2003,251-252,:" Women are prominent at the court of Alexander because of the nature and circumstances of monarchy in his day: the traditionally tribal or clan nature of Macedonian monarchy which elevated all members of the royal family above the rest of the elite, the practice of royal polygamy which tended to transform mothers and sons into political units advocating the succession of the sons, the real and perceived importance of Achaemenid women in Achaemenid monarchy, the role of women in dynasties with which Alexandre had dealings, and the ability of royal women to function as symbols of dynastic continuity. Their prominence was possible because states ruled by hereditary monarchs could not draw a sharp line between public and private, between the words of men and women, as did Greek *poleis*."

¹⁰⁵ Cf.Barceló,2019,145:" Modificó (Alejandro) los sistemas políticos que imperaban en esos lugares lo menos posible y encargó a los hombres de confianza –macedonios, en primera instancia- los puestos clave de gobierno. Junto a ellos, fueron bien recibidos en su corte miembros de la cúpula dirigente persa. Se evidenciaba así ya el pragmatismo imperturbable de Alejandro, que, a parte de contradecir el espíritu presuntamente panhelénico de su expedición de 'castigo', se revelará como una constante en su estrategia de conservación del poder, bastante alejada de prejuicios ideológicos."

de reconeix els seus cultes i advocacions religioses.¹⁰⁶ Si tenim en compte l'autoreferència del pensament grec tradicional i la mirada de rebuig i menysteniment cap a les altres ètnies, aquest fet esdevé força nou, lògicament topa amb i el rebuig per part de macedonis i grecs. La relació d'Alexandre amb les altres ètnies del seu imperi, és descrita per Plutarc, mitjançant diferents fets: l'adopció del vestuari meda, no només davant dels bàrbars sinó també de grecs i macedonis, els matrimonis reials amb princeses bàrbares, com Roxana, i després amb la princesa persa Estatira, filla de Darius, i, per extensió els matrimonis de vuitanta oficials macedonis amb dones de la noblesa persa, les anomenades noces de Susa; i igualment té un pes important la incorporació de l'elit de poder persa en el govern del nou imperi, en càrrecs com els de sàtrapa, general, o oficials i cortesans de l'entorn reial; i l'educació grega dels trenta mil infants fruit de les relacions entre macedonis i dones orientals, amb els quals formà un batalló ensinistrat a la manera macedònia; i, finalment, el respecte i subvenció dels cultes egipci, mesopotàmic i en menor mesura el persa.

Ès interessant veure com el biògraf explica, i justifica, totes aquestes mesures. Pel que fa a l'adopció del vestuari persa (*Alex.*45.1-4), són adduïts diversos motius: amansir les relacions amb els vençuts i millorar la convivència, i de cara als macedonis, introduir-los al canvi de manera de viure, cercant una mixtura cultural, representada en el vestir, que inclou tant vencedors com vençuts. El mateix rei vol ser-ne un exemple, amb la combinació d'un vestuari mixte entre el persa i el meda que, segons Plutarc, volia establir un terme mitjà entre la composició ètnica i la vistositat del vestit. L'exhibició d'aquest vestuari és un fet premeditat i calculat per Alexandre, emprant-lo a les recepcions amb bàrbars, a casa seva, en la intimitat reial, i finalment, públicament en les audiències, la qual cosa provoca la reacció afligida i de rebuig per part dels macedonis en veure llur rei vestit com els vençuts, però després ho acaben tolerant, atesa l'admiració per Alexandre en altres àmbits.

¹⁰⁶ Cf. Bosworth, 2000, 47-48, comparant la conquesta espanyola de Mèxic per Hernan Cortés amb la de Pèrsia per Alexandre conclou: "I shall end with an important difference. What is notorious in the career of Alexander is his willingness to collaborate with and use the conquered persian aristocracy.. There is nothing remotely similar in the Spanish conquest. The explanation is simple but informative. For the Spaniards their new subjects were vassals of their supreme authority, Alexander, however, was taking over an empire and replacing the Great King. He was leading a war of revenge against Persia and simultaneously claiming to be the rightful occupant of the persian throne. There was no inherent contradiction. For Alexander's guest friend, Demaratus of Corinth, the gratest punishment for the Persians was to see him seated on the throne of the Achaemenids...He accepted enough of the customs of the conquered to identify himself with the persian monarchy, and took princesses from the Persian aristocracy as his wives. He was simulytaneously King of Macedonia and King of Kings." A continuació l'autor afegeix: "The differing perspective made little difference in practice..." on analitzant la matança dels Mali comenta: "...and the grossly overused label of genocide may not here be inappropriate. For large areas of Asia the advent of Alexander meant carnage and starvation, and the effects were ultimately as devastating as that of the Spaniards in Mexico. The conquerors created a desert and called it empire."

Les noces de Susa entre oficials i generals macedonis i dones de la noblesa persa, (*Alex.70.3*) són exposades sense cap consideració per part de Plutarc, que es limita al relat objectiu i concís dels fets. Pel que fa al matrimoni reial amb la princesa bàrbara Roxana (*Alex.47.7-8*), Plutarc el justifica tant per raons polítiques com per amor, i també com un exemple més de la continència reial, ja que sentint-se enamorat de la princesa, no n'abusà, sinó que reconduí aquesta passió al matrimoni. En aquest cas, el biògraf no s'esplaia en l'oposició al matrimoni que es desvetllà entre l'entorn macedoni del rei, com sí que fan altres autors de la *Vulgata*. Arrià aprova clarament aquest enllaç matrimonial i considera que aportà a Alexandre "bona reputació". (*Arri.4,19,5-6*), però tampoc comenta la reacció macedònia; quant a les noces de Susa considera que "Alexandre actuà en pla d'igualtat i sentit de la companyonia" (*Arri.7,4,*), Diodor no emet cap judici, i en canvi, els autors romans, Curtius i Justí es manifesten contraris al reial enllaç; Curtius el qualifica "d'amor roí, si es compara amb el seu reial llinatge"(Curt.8.4.23-25) i continua considerant negativament que "d'una captiva tingués fills l'home destinat a comandar els vencedors". Pel que fa a Justí, l'autor llatí exposa amb duresa: "A més Roxana era d'origen persa i no era just per als macedonis reis amb la sang dels vençuts, no ho hagués volgut Alexandre, i no mencionà el seu fill al morir" (*Iust.13,2,8*), i pel que fa a les noces de Susa: "es casa amb Estatira, filla de Darios, i lliurà als nobles macedonis les donzelles més il·lustres de tots els pobles, per acallar l'acusació al rei mitjantçant una acció comuna" (*Just.12,10,9-10*).

Sobre l'educació dels trenta mil infants híbrids de macedonis i dones orientals (*Alex.71.1*), Alexandre disposa que aquests infants siguin educats en la llengua i els valors grecs, així com en la cultura, i en l'aprenentatge de l'ús de les armes, macedòni. Plutarc relata com Alexandre en recull el fruit, i que es sent satisfet de la mesura adoptada i de poder disposar d'un cos d'exèrcit adequat.¹⁰⁷ Som davant d'una decisió política de creació d'un exèrcit mixt que substituïxi parcialment l'exclusivitat del macedoni, especialment en la base, quedant, però, la cavalleria en mans de l'elite macedònia, i permetent la inclusió d'oficials perses. També adopta Alexandre altres mesures militars, com la creació d'esquadrons d'arquers perses, tant d'infanteria com de cavalleria, aprofitant així la gran habilitat de perses i medes en l'ús de l'arc. La reacció macedònia fou de recel, crítica i rebuig, i ho manifesten en diferents ocasions,

¹⁰⁷ Briant, 2012,125, analitza la política d'Alexandre de fer intervenir l'elite iraniana en l'exèrcit i el govern imperial: " En total, el simbolismo del banquete de Opis hace resaltar dos ejes de la política de Alejandro Magno: recurrir a los aristócratas iraníes para consolidar la obra de la conquista y reservar al elemento macedonio un lugar destacado en torno a su persona. A partir de ese momento, la frontera entre gobernantes i gobernados dejaba de coincidir exactamente con la frontera entre vencedores y vencidos. Más que en una división étnica, esta separación se convirtió en una división social. "

mitjançant revoltes i motins. Una mostra de la contraposició de sensibilitats entre Alexandre i el seu entorn macedoni és la reacció tant de Cassandre, fill d'Antípatre, que acabat de venir de Pel·la, es sorprèn dels usos perses en la cort d'Alexandre, com l'airada i violenta resposta del monarca (*Alex.74.1-4*). Aquest conflicte entre macedonis, vencedors, i perses, vençuts, és ben viu en els enfrontaments, crítiques i conjuracions que es desfermen contra Alexandre, els afers de Clitos i de Cal·lístenes en són la conseqüència que Plutarc narra. Molts són, com hem vist, els aspectes nous que aporta Alexandre, tanmateix són igualment tipificatius els vells; és a dir, els que són d'herència, dels món grec tradicional.

El que primer que remarca Plutarc remarca és l'expedició de càstig contra els perses,¹⁰⁸ i també la visita a l'oracle de Delfos, on Alexandre es salta el calendari permès de consulta i pressiona *la pítia* per obtenir un bon oracle (*Alex.14.6-7*). Alexandre, doncs, compleix amb la tradició grega, abans d'emprendre una acció important com era l'expedició de càstig contra els perses. Ara bé, Plutarc no s'està d'esmentar la impetuositat, que esdevé violència, sobre la *pítia* per part d'Alexandre, així com el nul respecte pels terminis lícits de consulta.

La necessitat d'ajustar-se a la tradició grega, encara és més palesa durant l'estada a Ílion, escenari amarat de tradició, on Alexandre compleix amb els rituals grecs i imita tant com pot la tradició homèrica (*Alex.15.7-9*). Plutarc insisteix en el fet que de bon grat, duu a terme els rituals sagrats: els sacrificis, la cursa nu en honor d'Atena i dels herois homèrics, i acaba finalment rebutjant la lira de Paris, però lloa la de la d'Aquil·les, ancestre heroic amb qui s'identifica. Plutarc també posa de manifest en aquest episodi la necessitat de glòria que té Alexandre, ja que demana un herald que, un cop mort, relati les seves gestes, i reivindica l'amistat de Patrocle amb Aquil·les. El

¹⁰⁸ Pel que fa a l'expedició de càstig contra els perses, Ian Worthington, 2003, 84-85, exposa la gènesi i evolució política d'aquest concepte en Filip II i la seva continuïtat per part del seu fill: "Quite when Philip set his eyes on Persia is unknown: Diodorus has the earliest mention of this at the time of the Peace of Philocrates (16.600.4-5), but Philip may not have considered invading Persia until as late as 341 or so. Why Persia? Several reasons come to the fore: the thirst for more personal glory, the need to keep the army on campaign, even the need to increase state revenue, all were Macedonian reasons, and had nothing to do with the Greeks. Why should the latter support an invasion that was going to profit their conqueror? Since Greek security and unity were fundamental to the success of this endeavor, Philip cunningly announced that this was to be of liberation and revenge on behalf of the Greeks. This was, as Polybius tell us (3.6.12-13), merely a pretext for the real purpose of invasion. The Greek cities of Asia Minor were to be free from Persian influence and the Persians themselves were to be punished for their sacrilegious act, especially the sacking of Athens, during the Persian war of 480-478. In his *To Philip* (5) of 346, Isocrates had proposed a panhellenic invasion of Persia to liberate the cities of Asia Minor and conquer the Persians, whereby Philip would unite Athens, Sparta, Thebes, and, of all places, Argos that was pie in the sky then, given the military impotency of the Greek *poleis*, as would only be confirmed by Chaeronea. Now, Philip varied that theme: Persia would be invaded, but under his command and not for overt Macedonian reasons but in behalf of the Greeks. This was the plan that Alexander, now about 20 would inherit, and which the League had to uphold. Macedon was an international player."

respecte per la tradició grega, que també respon a la necessitat política de guanyar-se els grecs, partíceps de l'expedició, ¹⁰⁹ és present a la primera part de la *Vida*, amb el lliurament a Atenes de les armes dels vençuts perses, i de les estàtues gregues pillades pels perses. En aquest sentit, cal no oblidar que Alexandre, com el seu pare, ostenta el títol de cap de la Lliga de Corint.

A partir de la segona part de la *Vida*, Plutarc accentua els defectes propis d'un tirà en Alexandre, que afecten el seu govern, centrats en la crueltat, la megalomania i la superstició. Mai, però, és qualificat de tirà. La crueltat és un defecte que hem col·locat al llistat dels elements vells de la personalitat d'Alexandre, pel que té d'atàvic i salvatge, tot i que és una pràctica intemporal del poder al llarg de tota la història. La ira d'Alexandre sovint degenera en crueltat, i de fet, s'hi al·ludeix més freqüentment en la segona part de la *Vida*. N'hem triat dos exemples, l'un contra l'entorn macedoni, i l'altre contra els bàrbars.

El primer és la mort de Parmenió, significatiu tant per la proximitat d'aquest general a Alexandre, com per la importància política que tenia (*Alex.*49.13-14). Quan Filotas és jutjat per la seva participació en un complot contra Alexandre, és trobat culpable i executat; aleshores Alexandre, per raó d'estat, no dubta a enviar uns agents i fer assassinar també el pare de Filotas, el general Parmenió. ¹¹⁰ Plutarc evita emetre cap opinió sobre l'assassinat sense judici, però recorda la col·laboració i fidelitat de Parmenió tant a Alexandre com al seu pare Filip, el suport que Parmenió li donà a Alexandre, i l'efecte terrible que la disposició reial de matar Parmenió ocasiona entre els amics i la cort. Val la pena assenyalar que en la narració d'un fet tan terrible com aquest, Plutarc no descriu ni el pensament, ni els sentiments d'Alexandre; el biògraf sembla, doncs, distanciar-se d'aquesta crueltat d'Alexandre, exempta de penediment.

L'entorn cortesà persa tampoc s'escapa de la crueltat reial, quan Orsodates és assaetat pel propi monarca. Com veiem, els càstigs reials poden ésser executats per

¹⁰⁹ Cf. Faraguna, 2003,113, sobre el sentit del panhelenisme d'Alexandre: " Alexander's relations with the Greeks of Asia were thus fundamentally inspired by pragmatic considerations and were thoroughly consistent with the prevailing pattern of preserving the existing administrative system. Rather than aiming at destroying the Persian Empire as implied by Panhellenic ideology, Alexander from the beginning of his campaign acted as the heir of the Achaemenid King.(...) Freedom and autonomy were always bestowed by the King as a personal gift and could acquire different meanings in different contexts. The inescapable conclusion is that Panhellenism played little part in Alexander's conquest and reorganization of Asia Minor."

¹¹⁰ Cf. Cartledge,2004,81: " Si el final de Filotas puede describirse como un asesinato legal, el de su padre fue un asesinato sin paliativos. A Parmenión lo mataron por razones de pragmatismo político, por un cómputo de conveniencia política simple y llano, ya que pese a haber quedado atrás, en Ecbatana, al mando de soldados ajenos a Macedonia en su totalidad, seguía teniendo un gran ascendiente en el ejército. "

Alexandre, en persona com exemple per a la resta de companys o de sàtrapes perses. Aquí sí que Plutarc emet un judici envers Alexandre, afirmant que: "s'havia tornat terrible i usava d'un càstig inexorable" (*Alex.57.3*) és a dir, no el critica per la decisió presa davant la falta comesa, sinó per la intensitat de la crueltat en aplicar el càstig..

Un altre defecte que delata la presència d'allò vell en la personalitat d'Alexandre i en el seu govern és la megalomania. La *Vida* se'n fa ressò en dos contextos diferents: en l'expressió del dol per la mort d'Hefestió, i en els projectes de construcció hiperbòlics del monarca (*Alex.72*). En aquest episodi, Plutarc exposa diferents trets de la personalitat d'Alexandre que remetien a l'atavisme, principalment la manifestació desproporcionada dels sentiments, ja manifestats en la reacció al motí de l'Hifasis, o el d'Opis. Les exèquies d'Hefestió menen el relat de Plutarc cap a la megalomania, derivació negativa de l'afany de glòria d'Alexandre, que no es limita a l'enorme despesa en la tomba d'Hefestió, sinó va més enllà en els projectes descomunals i caríssims que el rei projecta amb l'imaginatiu i fantasiós arquitecte grec Estasicrates, aquell que proposa erigir-li una estàtua gegant aprofitant el mateix mont Atos de Tràcia.

La superstició és també un tret propi d'Alexandre, especialment present en la segona part i final del relat; Plutarc la defineix com un element irracional. Abans de la narració de la mort d'Alexandre, Plutarc descriu l'ambient de superstició i temor en què Alexandre vivia els seus últims dies a la ciutat de Babilònia, envoltat de mags, profetes i altres espècies que l'aterrien amb les seves profecies i auguris (*Alex.75 1-2*). De fet, l'Alexandre que Plutarc descriu just abans del seu traspàs, és una caricatura de l'Alexandre de la resta de la *Vida*, l'anterior coratge es torna por, fins al pànic; la ment racional esdevé en "ment torbadissa", i la seva valorada continència passa a tenir un pensament esverat. Enmig d'aquest estat d'ànim, el rei fa fugida cap en davant de festa en festa, embriagat fins a contraure la malaltia que presumptament el mena a la mort. En definitiva, la coneguda pietat d'Alexandre, s'ha convertit en superstició.

No és gens fàcil determinar quines qualitats d'Alexandre són presentades per Plutarc com noves o velles, o quines són pròpies del rei i quines del cabdill. Al nostre entendre per a Plutarc són noves: la frugalitat, el domini d'un mateix, la dolçor, l'afabilitat en el tracte, la fermesa en les decisions i la predisposició en general noble, totes elles qualitats d'un monarca ideal, associades al bon exercici del poder, amarades de sociabilitat, autocontrol i capacitat de decisió, en canvi, són més pròpies del cabdill les més atàviques: la pietat als déus, la fidelitat als amics, l'absència de por a la mort, la rapidesa en les accions i el desig de glòria.

Passem a continuació a determinar els personatges del passat, històrics i mítics, que és vinculen a la persona d' Alexandre. Joseph Roisman ¹¹¹ afirma amb encert que Alexandre estableix una clara competició, centrada en el camp de la guerra, primer amb els homes del seu voltant, per exemple el seu pare Filip II; i també amb els grans personatges històrics, mítics i fins itot divins, bastidors de grans gestes.¹¹²

El rei Midas és evocat a Gòrdion, Frígia, en l'episodi del nus gordià, que assegurava el poder de l'Àsia a qui aconseguís desfer-lo (*A/lex.18*); Plutarc esmenta també Artabazos, fill d'una princesa persa, i pare de Barsine, la primera dona d'Alexandre, de qui tingué un fill anomenat Hèracles (*A/lex.21*).

En general, els personatges històrics que apareixen en el relat de la *Vida d'Alexandre* són reis perses o personatges membres de la família reial persa: el rei persa Cambises apareix en el relat de l'accidentat viatge cap a l'oracle d'Ammó, pel dur desert libi. En aquest episodi, a més de fer referència a la formidable derrota del rei persa Cambises en voler travessar el desert libi camí de Siwa, Plutarc glossa la gran obstinació del rei macedoni que aconsegueix derrotar no solament l'enemic, sinó també el lloc i el temps, com en l'exemple libi.

Retornant als monarques perses, Plutarc també evoca el rei persa Xerxes, l'invasor de Grècia i causant de l'expedició de revenja, quan la l'ocupació de la capital persa de Susa (*A/lex.37.1-7*). Tanmateix, la rivalitat entre Xerxes i Alexandre, es manté malgrat que Xerxes sigui una estàtua enderrocada pel terra del palau de Susa. Així, Alexandre en un diàleg curiós, li retreu la seva mala actuació a Grècia, i es situa en un dilema sobre si deixar l'estàtua per terra, com just càstig, o, atesa la seva condició de rei, redreçar-la al seu lloc. Finalment, i després d'una estona de reflexió, Alexandre decideix passar de llarg deixant l'estàtua de Xerxes a terra. Segurament, Plutarc ha

¹¹¹ Cf. Roisman,2003,285:" In addition to Alexander's Homeric quest for glory, he could legitimately expect his contemporaries to honor him because of the GrecoMacedonian agonistic ethos, which accorded honor and prestige to the victor in a contest. Alexander chose the most prestigious of contests, war, as his field of fame. Here, his claim to be invencible (mostly, *aniketos*), which was divinely confirmed or inspired, established his permanent status as winner. Soon, he deemed neither foes nor friends worthy of competing with him, so he picked rivals from the past, persons whose glory and reputation were firmly established, and tried to surpass them. The list of his competitors included his own father, the ancient rulers Cyrus and Semiramis, and Greek heroic and divine figures such as Perseus, the Dioscuri, Heracles and Dionysus. The competition was in the form of meeting a challenge that his predecessors allegedly failed to overcome or by comparing the extent of his and the contestants' accomplishments. Winning in such cases entitled him to honor both by virtue of his triumph and through his demonstrating in the course of meeting a challenge the highly valued masculine attributes of perseverance, endurance, and toil. An unfavorable comparison between his competitors and him normally assured victory."

¹¹² Barceló,2019,147: " Si repasamos más de cerca toda la serie de 'predecesores' que Alejandro fue acumulando en el transcurso de sus expediciones, llama la atención que modelos tanto humanos como divinos quedan unidos en una genealogía del éxito: Filipo,Aquiles, Ada, los farones egipcios, Zeus-Amón, Heracles, Dionisio y finalmente también Ciro, que personificaba las virtudes de la casa aqueménida."

volgut amb aquesta escenificació, que tot i ser successor dels reis de Pèrsia, en el cas de Xerxes, és un cas a part: a ell no el succeeix sinó que el castiga.

El mateix malèvol monarca, Xerxes, apareix de nou en el següent episodi, arran de la conquesta d'una altra capital persa, Persèpolis (*Alex.*38.1-5). En aquest cas, segons refereix Plutarc és la bella cortesana atenesa Tais, membre del seguici de l'exèrcit macedoni, ja que havent seduït el rei, pren la paraula i exposa el seu desig de revenjar-se de Xerxes per la destrossa d'Atenes i demana la crema del palau reial de Persèpolis a Alexandre, el qual, sota els efectes de la disbauxa i del vi, assumeix el desig i el duu a terme. Per a la destrucció de la capital persa de Persèpolis, val la pena seguir l'anàlisi que fa Maria Brosius,¹¹³ que la connecta amb la total incomprensió d'Alexandre del paper fonamental que la xarxa de capitals constituïa en l'estructura de poder de l'imperi persa, argüint a continuació que justament aquesta destrucció i incomprensió polítiques van fer que Alexandre no esdevingués realment el real successor dels Aquemènides.

En canvi, la consideració de Cir, el Gran és totalment diferent, ja que aquest monarca era tingut per heroi també a Grècia. Alexandre en troba la tomba saquejada i profanada, (*Alex.*49) la qual cosa fe que Alexandre, com a rei d'Àsia, no solament es lamenti, sinó que aquí els culpables, els castigui i ordeni restaurar completament.

En torn a l'oposició entre Xerxes i Cir (*Alex.*69.3-4;30 i 13) el mal i el bon monarca persa, Plutarc situa l'emulació i la filiació d'Alexandre amb el poder persa.¹¹⁴ Els

¹¹³ Cf. Brosius, 2003, 184-185: " In a way, Persepolis marked the turning point in Alexander's conquest of Persia. The destruction of the royal terrace, which was begun deliberately in Xerxes' palace, symbolised the fulfilment of the Greek revenge for Xerxes' invasion of Greece. The burning of Persepolis thus brought Alexander's campaigns to an end. But during the months Alexander spent at Persepolis, his ambition to become 'king of Asia' opened up a new political and military perspective and must have seemed to be a real possibility. This ambition, however, could only be achieved through a continuation of Persian royal policy, which included adherence to the Persian idea of kingship and to royal centre of the Achaemenid kings in fact had already made Alexander's ambition impossible."

¹¹⁴ Cf. Brosius, 2003, 174-175 que segueix tant Plutarc com Arrià: " Perhaps most revealing in his ambiguity towards the Persians is Alexander's attitude towards Cyrus II. On the one hand Alexander created an ideology-laden 'fantasy-world' of the Persian empire as the ultimate enemy of Greece, in which the Macedonian king led the revenge for Xerxes' invasion and took the role of the champion of the freedom of the Greeks. Yet on the other hand he regarded Cyrus II as the exceptional model for a conqueror-king in whose steps he wanted to follow. Whenever an opportunity arose, Alexander demonstrated his affinity with the founder of the empire, wanting to be regarded as a *philokyros* (*Strabo* 11.11.4). His 'respect' for Cyrus II was explicitly demonstrated in his concern for Cyrus' tomb at Pasargadae (*Arr.* *Anab.* 6.29.4-11). During his campaigns Alexander made frequent gestures underlining his kinship with Cyrus II. Among these, his entry into Babylon, reminiscent of Cyrus' entry into the city in 539, must have carried a considerable propagandistic weight. Continuity of benign rule was further expressed in Alexander's granting freedom to the Ariaspans because their people had been made Benefactors of the King by Cyrus II (*Arr.* *Anab.* 3.27.4; cf. Wiesehöfer 1980: 17-21). He also followed in Cyrus' footsteps on his march to India, a fact which apparently inspired him (*Arr.* *Anab.* 6.2-3). Arrian invites a comparison between the Indians encountered by Alexander and the Persians who first supported Cyrus' conquest of Media

personatges mítics principals en el relat de la *Vida d'Alexandre* de Plutarc, són els herois de la pròpia família Hèracles i Aquil·les. Plutarc s'hi remet sovint, citant-los, als poemes homèrics i a la tragèdia.

Ja des del principi del relat, Plutarc presenta el llinatge al qual pertany Alexandre (*Alex.2.1*); la família reial macedònia tenia per déu protector el seu ancestre, l'heroi i posteriorment déu, Hèracles; déu civilitzador, amic dels mortals i posseïdor d'una formidable força no sempre controlada, així com un enginy que la complementava. Per banda materna, el llinatge es remunta ni menys ni més que al principal heroi de la *Ilíada*, Aquil·les, heroi destre amb l'espasa, coratjós, sense límits en tots els sentits, amb un gran afany de glòria, però també capaç de desfermar una ira sense límit en ésser contrariat, ira que sovint esdevenia crueltat.

El referent matern d'Aquil·les és molt present en Alexandre com a model a imitar, per això és molt referit al llarg de la *Vida*, i hi ha una clara simbiosi caracterial i d'actuació entre l'heroi mític Aquil·les i el rei Alexandre.¹¹⁵ Aquil·les, és esmentat al referir la *paideia* d'Alexandre, quan es parla dels preceptors d'Alexandre, anteriors a Aristòtil (*Alex.5.8*), Leònidas i Lisímac, i del joc que Lisímac proposava amb el nom dels herois.¹¹⁶

Més endavant, és palesada l'afecció d'Alexandre a la lectura i en especial de les obres homèriques i tràgiques que li forniren tot un repertori de modes mítics (*Alex.8.2-3*). Plutarc afirma que la *Iliada* esdevé un manual de virtuts militars, on Aquil·les n'és un dels protagonistes principals. Remarquem també la importància, concretada en la lectura de companyia diària i de la intimitat del coixí, on comparteix lloc amb el punyal

(*Arr.Anab.5.4.5*). Even Alexander's disastrous march through the Gedrosian desert was apparently inspired by Cyrus'-failed- attempt to cross the desert (*Arr.Anab.6.2-3*). With these gestures Alexander pursued a carefully orchestrated ideological agenda. They were meant to invite comparison with Cyrus, and to link himself with the Persian king hailed for his noble spirit and humane rulership as they were depicted in Xenophon's *Cyropaedia*."

¹¹⁵ Pel que fa a la relació en l'àmbit físic, també és ben present en les representacions iconogràfiques d'Alexandre el referent d'Aquil·les, tal com fa notar Andrew Stewart, 2003, 33-34, a partir d'una comparació de l'autor romà Apuleu entre els principals artistes que representaren Alexandre: Policlit, Apel·les i Pygortees. Cf. Stewart 2003, 33-34: "Apuleius hints at Alexander's solution- or at least, at the solution that his three artists eventually arrived at. What made this trio so special? Arguably it was their ability to (re)present the king who desired, 'like hero and ancestor Achilles,' ever to excel and to be best in all things,' as the political and social signifier *par excellence*. Through them he came to symbolize every privileged existential category in the Greco-Roman world: the source of all human power. The keyword here is *arete*. In Homer it means 'prowess' but by Alexander's time it could signify personal excellence, moral virtue, almost the modern notion of genius. And like Homer's Achilles, Alexander too had to be Best of the Achaeans: the best fighter, ruler, looker, and thinker of them all."

¹¹⁶ Cf. Fernández. 2012, 24: "Alejandro ha escogido, de manera consciente o inconsciente, como modelos a Aquiles y a Dioniso, y se siente arrastrado a comportarse como ellos, no en el sentido en el que lo entenderíamos nosotros, como modelos a imitar o ejemplos a seguir, sino para vivirlos de un modo intenso y absoluto, participando de las virtudes y de los defectos de héroes y dioses."

per a la defensa personal; més tard, punyal i *Iliada* aniran a parar dins la magnífica capsula folrada de joies que Alexandre pren del tresor del campament de Darius a Issos.

Les tragèdies d'Èsquil, Sòfocles i Eurípides completen la biblioteca personal d'Alexandre, conjuntament amb els ditirambes de Telest i de Filoxen. La primera cita d'un autor tràgic, Sòfocles, apareix quan Filip, temerós de la influència d'Olimpíada en Alexandre, decideix intervenir en la *paideia* del seu fill i l'organitza comptant amb Aristòtil. Abans, però, conscient de la complexitat i força del caràcter d'Alexandre, Filip decideix seguir una política de bones paraules i convenciment i és aleshores quan Plutarc posa en boca de Filip el vers de Sòfocles. "home de molts frens i molts timons" (fr.785(Nauck2), al·ludint a la necessitat de reconduir per les bones el rebec caràcter del jove príncep.

La segona cita d'un poeta tràgic, en aquest cas d'Eurípides, apareix en el context de l'assassinat del rei Filip II, es tracta d'una cita de Medea, que Plutarc posa en boca d'Alexandre quan el després regicida Pausànias, havent estat humiliat, es queixa a Alexandre pregant-li ajut. Aleshores, Alexandre li dóna per resposta les paraules de Creont, que té por que Medea faci mal: "qui l'ha donada i el nuvi i la núvia" (*Med.* 288). El valor contextual d'aquesta cita, aplicada al matrimoni de Filip II amb la jove Cleopatra, neboda d'Àtal, indica que, de la mateixa manera com Medea decideix que han de morir Creont, Jàson i Creüsa, Alexandre hauria suggerit l'assassinat d'Àtal, Filip i Cleopatra, com després s'esdevingué realment.

El déu Dionís, té un paper, com a divinitat molt vinculada a la devoció i a la pràctica religiosa d'Olimpíada, però no gaire favorable a Alexandre, amb qui sovint estableix una relació de competència en el períple asiàtic, i a qui atribueix influències negatives, per l'efecte nociu del vi en el captament d'Alexandre (*Alex.*13.3-4). Per a Plutarc, la relació entre Alexandre i el déu Dionís és de competència, i justifica tres dels pitjors actes d'Alexandre per la ira i l'enveja que li té Dionís. Sigui com sigui, Dionís representava el costat fosc, tenebrós i torbadís d'Alexandre, i és palès en altres moments descontrolats d'Alexandre.

Un altre personatge mític que apareix en el relat de la *Vida* és Orfeu. Una estàtua del cèlebre músic començà a suar, just abans de l'expedició a Pèrsia, la qual cosa fou tinguda per un presagi s'interpretà favorablement (*Alex.*14.8-9): magnífica i convincent, la interpretació que l'endeví Aristandre feu del misteriós prodigi, tot relacionant la música, Orfeu, la suor i les gestes d'Alexandre.

Els personatges de la mitologia també tenen relació directa amb els fets militars i bèl·lics. Hèracles i Apol·lo, i també un sàtir, són esmentats en l'episodi del setge de Tir, la ciutat fenícia que oposà una dura resistència a la conquesta d'Alexandre (Alex.24.5-9). La divinitat està clarament a favor d'Alexandre en aquest setge i això es manifesta primer amb un somni on Hèracles li allarga la mà des les muralles de Tir i el crida; després, Apol·lo també manifesta la seva predilecció pel rei macedoni, a la qual cosa els tiris responen amb disgust i violència, encadenant-ne l'estàtua colossal; i finalment un sàtir crida l'atenció d'Alexandre, proposant-li un joc en què no es deixa atrapar fins al final. Aquest darrer prodigi, de més difícil interpretació, demana la intervenció dels experts endevins, els quals acaben dividint el mot *satyros* en dos mots, i creen un sintagma que en grec significa: "Tir (serà) teva".

Alguns relats de la fundació d'Alexandria d'Egipte, la vinculen al fet que Alexandre era lector de *l'Odissea*. Plutarc recull aquesta explicació i comenta en la *Vida* que l'emplaçament de la nova ciutat és a l'illa de Faros esmentada per Homer a *l'Odissea*,¹¹⁷ ja que justament a l'illa de Faros, comença Alexandre la construcció de la ciutat tot dient: "Homer, diu, era admirable en tot, però més que res, un habilíssim arquitecte." (Alex.26.7).

Abans de la decisiva batalla de Gaugamela, Plutarc diu que "davalla una àguila del cel planant per damunt del cap d'Alexandre i dirigint el seu vol de dret contra els enemics," en un escenari en què Alexandre, habillat amb un mantell blanc i una corona d'or, després d'haver arengat les tropes, cavalca davant els rengles de l'exèrcit; tota una *mise en scène* descrita en un moment tan decisiu en la *Vida*, que Plutarc il·lustra amb una clara referència a Zeus.

Un cop a Babilònia, Plutarc relata la descoberta de la nafta, quan el jove atenès Estèfan, escarransit i d'una cara ridícula, resulta ferit, degut al fet que es crema participant en l'experiment. Aleshores, Plutarc fa una extensa digressió erudita de la substància descoberta i esmenta de nou Medea: "alguns diuen que aquesta nafta és la droga de Medea, amb la qual ella untà la corona i el vel de què és qüestió en les tragèdies." Val la pena advertir que Medea apareix sempre citada en la *Vida* en contextos relacionats amb el foc, la ciència i la bruixeria. Potser caldria veure-hi un cert paral·lelisme entre les figures de Medea i Olímpida, per l'esoterisme, els coneixements naturals secrets i la reacció agressiva cap als homes, amés de la seva condició de bàrbares.

¹¹⁷ Hom. *Od*,4,345

A Hircània, a la vora del mar Caspi, realitzant una expedició, dins la campanya de l'orient, Alexandre rep la visita de la reina de les amazones, un personatge de clara matriu mítica, que Plutarc tracta amb una certa actitud crítica, però que no menysté, sinó que es prodiga en una corrua de noms d'historiadors com a fonts originàries del relat. La reina de les amazones, en d'altres historiadors, proposa a Alexandre de jeure amb ell i concebre així un descendent molt fort, atenent-ne els progenitors.¹¹⁸ Però Plutarc es decanta pel testimoni d'Antipatre que havia rebut una carta d'Alexandre on li fa saber que el rei escita¹¹⁹ li proposa que prengui per muller una filla seva, però no diu res de cap amazona. De fet, el relat de Plutarc palesa l'el seu escepticisme envers aquests personatges mítics.

En l'episodi de l'enfrontament entre Alexandre i Clitos el Negre, Plutarc posa en boca de Clitos un vers de l'*Andròmaca* d'Eurípides, quan després d'haver estat foragitat de la sala del banquet, hi retorna per una altra porta i s'adreça a Alexandre (*Alex.*51.8-9) "Ai las, a Grècia, quins mals costums hi ha".¹²⁰ Aquesta cita provoca la resposta airada d'Alexandre, que coneix el context, en sentir-se qüestionat com a cabdill d'una manera tan crítica i directa.

La mateixa línia, i en moments d'alta violència o tensió política, trobem altres cites d'Eurípides. En l'episodi corresponent a Cal·lístenes, Alexandre etziba al seu col·laborador i historiador: "Odio un aciençat que per a ell mateix no és savi" (μισῶ σοφιστήν, ὅστις οὐχ αὐτῷ σοφός).¹²¹ La cita mostra que les relacions entre Alexandre i Cal·lístenes estan ja molt deteriorades, el filòsof grec ha caigut en desgràcia.

Encara una altra referència mítica la trobem en el seguici "bàquic" que Alexandre i els seus soldats organitzen durant set dies a través de la Carmània, en acció de gràcies per haver pogut sobreviure a la travessa del desert; Alexandre presideix la processó

¹¹⁸ El mite de les amazones, de gran presència en la mitologia grega, és revisat per Adrienne Mayor 2014,20 qui, en una nova reinterpretació d'aquest mite, associa les tribus escites, amb presència de dones guerreres, a les figures mítiques de les amazones gregues, i diu: " La arqueología revela que aproximadamente una de cada tres o cuatro mujeres nómadas de las estepas era una guerrera activa que en su momento fue enterrada junto con sus armas. Su estilo de vida, tan diferente de la reclusión doméstica de las mujeres griegas, cautivaba la imaginación de los griegos. Los contados casos paralelos existentes en Grecia fueron los contados casos de mujeres que se vieron obligadas en algún momento a defender sus familias y ciudades contra los invasores en ausencia de sus maridos. "

¹¹⁹ Mayor,2023,224, seguint Ghirshman comenta de les relacions d'Alexandre amb els escites: " En esencia, podemos ver cómo la línea de actuación del conquistador siguió la senda marcada por Ciro, como muy bien remarca el gran iranólogo Roman Guirshman: esto es, tratar de llegar a las fronteras o demarcaciones de las sociedades sedentarias para, a continuación, establecer todo tipo de fortificaciones o áreas defensivas que sirviesen como elemento de contención frente a las veleidades nómadas."

¹²⁰ E. *Andr.* 693. Amb aquest vers de Plutarc fa referència a tot el context(que no cal citar perquè el públic el coneix, és a dir, el cabdill es fa la seva glòria, al marge dels esforços i la sang del seus soldats. Segons Ziegler, Plutarc remet als versos 649-698 i 703-705.

¹²¹ E. frag.905 N. 29

dalt d'un carro, que recorda el retorn de Dionís des de l'Àsia. Hi ha gran consum de vi, música, dones i, en concret Plutarc esmentant Dionís diu: "...ὡς τοῦ θεοῦ παρόντος αὐτοῦ καὶ συμπαραπέμποντος τὸν κῶμον." (*Alex.*67.5-6), [... com si el déu en persona presidís i acompanyés la joiosa desfilada]., referint-se a Dionís quan retorna de l'Orient amb un seguici semblant, i amb un carro arrossegat per lleons, en efecte, el consum de vi i el to orgiàstic són iguals. A més, la mort d'Alexandre i la fi de la narració són propers, i Plutarc crea una atmosfera dionisiaca que marcarà el final de la *Vida d'Alexandre*, amb mort, superstició i desenfrè.

3.4 Naixement d'un nou tipus d'estadista (polític i militar).

Alexandre suposa un nou model de monarca que és continuat durant tot el període hel·lenístic i que perviu en alguns aspectes en els emperadors romans posteriors a August. El paradigma té les característiques següents: a). Rei amb poder absolut; b). Cap militar; c). Monarca opulent; d). Home de fortuna; e). Monarc divinitzat; .a). Rei amb poder absolut.

Alexandre exerceix un poder absolut ja que disposa que disposa del poder legislatiu, executiu i del judicial. Un cop assolit el poder, havent superat les dissensions internes sobre els clans macedonis, derrotats i controlats els pobles bàrbars veïns, sepelir l'anterior monarca i reconegut per l'assemblea d'homes macedonis, esdevé rei *de facto* i *de iure*. Aquest model de monarca en el relat de Plutarc, no coneix cap altre límit que el propi exèrcit, i confirma també la condició de cap militar o cabdill que, al cap i a la fi, és el principal, ja que assistim a una expedició militar constant que realment deixa poc marge a l'exercici d'altres poders en temps de pau.

És cert que Alexandre governa assistit per consellers, dividits entre amics i il·lustrats,; en el primer grup figuren els companys de la seva generació amb qui té un lligam d'amistat que li són fidels, el segueixen i ell els lliura les tasques de govern, militars i de protecció, que necessita; grup dels il·lustrats, filòsofs, artistes, historiadors, que també l'acompanyen, l'aconsellen a propòsit de les obres de govern o el consolen davant un fet erroni.

Pel que fa a la justícia, a la *Vida* apareix l'assemblea de l'exèrcit compartint el poder reial en els processos corresponents als delictes de traïció i intent de regicidi, com en el procés de Filotas. L'assemblea de l'exèrcit també té un paper important en els

motins de l'Hifasis i d'Opis: en el de l'Hifasis seu de l'assemblea és decisiu ja que aconsegueix aturar l'expedició d'Alexandre cap a l'interior de l'Índia, en canvi en el de l'Opis, l'habilitat manipuladora d'Alexandre controla l'assemblea de l'exèrcit i imposa el seu parer. Així mateix, al final del relat, en el procés successori d'Alexandre, tal com era costum en les convulses, inestables i violentes successions al tron macedoni, l'assemblea dels exèrcits, ja que la infanteria i la cavalleria estan dividides, adquireix un paper fonamental per determinar el successor.¹²²

Ara bé, també veiem a la *Vida* que en l'administració de justícia Plutarc no sempre descriu processos en l'àmbit de la justícia, és duta a terme per Alexandre segons el seu parer, sense procés i de manera immediata, violenta, i fins i tot per la seva mà: Clitos, Parmenió, Cal·lístenes. Tanmateix, l'assassinat de Clitos el Negre, que desvetlla un gran sentit de culpa en Alexandre, és solventat pel consell oportú d'Anaxarc d'Abdera que el reconforta i justifica, recordant-li que la justícia està al costat de Zeus i del rei, és a dir, que el rei està per damunt de les pròpies lleis. i a la vegada és font de legislació. Plutarc contrari a aquest raonament, el fa responsable dels efectes damunt la personalitat d'Alexandre, perquè el conduïx al límit del poder absolut, i el fa arbitrari, imparcial, injust, irrespectuós, inaccessible i desmesurat. Això sumat a la satisfacció dels plaers l'apropa perillosament a la tirania.

Com a contrast, Plutarc evoca el valor i la pràctica de la *parrhesia*, l'ús de la paraula franca, mecanisme que, des de l'amistat i el bon poder, compensen les tendències tiràniques del poder absolut. Val la pena recordar que Clitos s'adreça a Alexandre en nom de la *parrhesia*, qualitat inherent a l'home lliure, i desconeguda dels bàrbars. Ara bé, veiem al llarg de la *Vida* que la *parrhesia* és substituïda per l'adulació, exercida pel conseller, motivada pels seus interessos personals o bé pel temor a contrariar el poder absolut, com succeeix en l'ambient convuls i enrarit corresponent al retorn d'Alexandre de l'Índia. És també aleshores quan un altre tret valorat per Plutarc, la *praotés*, la dolçor, és substituït pel temor entre els amics del rei.

Insisteix Plutarc en la tendència d'Alexandre a deixar-se "cavalcar" (afalagar) per les adulacions de manera extremada, defecte derivat del seu insaciable afany de glòria i de la seva enorme ambició. Una ambició que en el paral·lel, Juli Cèsar, per a aquest l'objectiu està més focalitzat en l'obtenció del poder, la reialesa, que en qüestions

¹²² Tal com relata Plutarc al final de la *Vida d'Alexandre*, la infanteria dirigida per Meleagre dona suport al germanastre d'Alexandre, Arrideu, per ésser macedoni. Mentre que Perdicas i altres companys proposen el fill pòstum d'Alexandre i de Roxana, aleshores embarassada, en cas que sigui varó, com a rei, malgrat el seu origen mixt, macedoni i sogdià. Després d'un enfrontament armat i la mort de Meleagre, hom adopta la fórmula de dos reis, tutoritzats pels companys (*Alex.77*).

més marginals; en un cert sentit, doncs, l'eliminació dels defensors de la República romana per part de Cèsar seria més coherent. Per a Cèsar tot està justificat per la seva passió per obtenir el poder, mentre que Alexandre està més caracteritzat pel seu afany de glòria. Cal tenir en compte que Alexandre ja parteix de la situació inicial de rei, i que, per tant, el seu impuls el mena cap a la divinització i, a partir d'aquí, la competència amb els déus o grans herois, com Perseu, Hèracles o Dionís. Parafascejant Plutarc, la diferència rau en el fet que mentre Alexandre vol esdevenir "rei de l'humanitat", Cèsar malda per esdevenir "rei de Roma".

Plutarc, clarament vincula l'ambició, l'afany de glòria, el risc, són exemples vius de sacrificis inhumans davant dels seus exèrcits, són intensos, diligents, curiosos, i, en definitiva, uns immillorables cabdills. Ara bé, Plutarc posa de manifest dos trets fonamentals que resten humanitat al personatge de Cèsar i l'augmenten en el d'Alexandre, la continència i el penediment sincer després d'haver comès un acte inadequat, així com l'interès per la filosofia. En canvi, el Cèsar de Plutarc afegeix a la passió i al risc un càlcul polític, una manipulació dels actes públics, un interès i una distància, menys evidents en l'Alexandre.¹²³

Plutarc clarament vincula l'ambició d'Alexandre amb la virtut, la qual cosa marca una clara distància respecte a l'ambició interessada de Cèsar, més passional, més pendent de l'adquisició d'honors i de poders. Plutarc descriu l'ambició de Cèsar, justament en termes més passionals i allunyats de la virtut, quasi bé en termes psicològics, quan al·ludeix a "l'enveja d'ell mateix":

“ Ἐπεὶ δὲ τὸ φύσει μεγαλοῦργὸν αὐτοῦ καὶ φιλότιμοναὶ πολλὰ κατορθώσεις οὐ πρὸς ἀπόλαυσιν ἔτρεπον τῶν πεπονημένων, ἀλλ' ὑπέκκαυμα καὶ θάρσος οὔσαι πρὸς τὰ μέλλοντα μειζόνων ἐνέτικτον ἐπινοίας πραγμάτων καὶ καινῆς ἔρωτα δόξης, ὡς ἀποκεχρημένω τῇ παρουσίᾳ, τὸ μὲν πάθος οὐδὲν ἦν ἕτερον ἢ ζῆλος αὐτοῦ καθάπερ ἄλλουκαὶ φιλονικία τις ὑπὲρ τῶν μελλόντων πρὸς τὰ πεπραγμένα.” (Ces.58.4-5) [Home d'emprendre grans coses com era per natura, i ambiciós, els seus molts èxits, en comptes de decantar-lo a fruitar en repòs dels seus treballs, més aviat li eren un incentiu i ardiment per a l'esdevenidor, engendrant-li el pensament de designis més vastos i un amor de glòria novella, com si la del present ja fos tota gastada; la qual passió no era més que una gelosia d'ell mateix com si es tractés d'un altre, i una mena de punt en nom del que havia de fer contra el que havia fet].

Christopher Pelling, citant Mossman, deixa a banda el terme "virtut" i analitza els trets des d'un punt de vista psicològic: mentre que Alexandre és víctima de les seves pròpies passions, Cèsar ho és de les dels altres: "Alexander was destroyed by his own flaws, but Caesar himself is destroyed by others (Mossman,1988,92): those others-

¹²³ Cf. *Alex.5.5*: "perquè delerós com era (Alexandre) no de plaer i de riqueses, sinó de virtut i glòria." ; *Alex.41.1*: "agullonar els altres (els amics contaminats pel luxe persa) a la virtut." ; *Alex.58.1*: "supera la sort del coratge i la força de la virtut en la seva ambició."

friends, army, people-to whom he owed so much, and to whom he now owed his demise".¹²⁴ Pelling seguint Mossman, estableix la diferència entre ambdós personatges no tant en termes morals, com ho fa Plutarc, sinó situa Alexandre en l'interior, i Cèsar en l'exterior, volent palesar així un final comú de destrucció, però que en el cas de Cèsar té a veure amb la manipulació de tots amb tots. La caracterització de Cèsar per part de Plutarc no és gaire allunyada d'altres personatges protagonistes de les *Vides* com són els germans Gracs, víctimes també ells de la seva política deguda al poble, o, també en el món grec, del rei reformista espartà Cleòmenes IV.

Fins i tot la famosa *clementia*¹²⁵ de Cèsar envers els seus enemics, tan celebrada i valorada en les fonts romanes, esdevé objecte de sospita, com a fet calculat i arma política,¹²⁶ en el relat de Plutarc (*Ces.*42.8;57,58). A mode de valoració final, en absència de *synkrisis* entre Alexandre i Cèsar, Plutarc diu:

“ Θνήσκει δὲ Καῖσαρ τὰ μὲν πάντα γεγονῶς ἔτη πενήκοντα καὶ ἕξ, Πομπηῖω δ' ἐπιβιώσας οὐ πολὺ πλέον ἐτῶν τεσσάρων, ἦν δὲ τῷ βίω παντὶ δυναστείαν καὶ ἀρχὴν διὰ κινδύνων τοσοῦτων διώκων μόλις κατειργάσατο, ταύτης οὐδὲν ὅτι μὴ τοῦνομα μόνον καὶ τὴν ἐπίφθονον καρπωσάμενος δόξαν παρὰ τῶν πολιτῶν. ” (*Ces.*69.1) [A la seva mort Cèsar tenia cinquanta-sis anys fets, i no havia sobreviscut a Pompeu pas més de quatre anys; i d'aquella dominació, d'aquella sobirania que tota la vida s'havia passat percaçant a través de tants perills i que amb prou feines havia obtingut, no havia tret més fruit que el nom sol i la glòria que el feia envejar dels ciutadans] .

En resum, Plutarc descriu dos personatges ambiciosos que responen a la noció platònica dels “grans homes”, (*R.*VI,491e) homes que exhibeixen “grans vicis i també grans virtuts”, i segueix Plató en considerar la possibilitat que els grans homes fructifiquin en virtuts si han rebut l'educació escaient, però que, de la mateixa manera, poden esgarriar-se en cas de no fructificar en el lloc adequat, generant aleshores grans vicis, ja que de les natures humanes dèbils no cal esperar-ne gran cosa.

b). Cap militar o cabdill. Aquest és un tret indissociable de l'anterior, ja que difícilment s'entén un rei que no sigui també el cap militar o cabdill del seu exèrcit en el període hel·lenístic. Alexandre irromp en la història de la mà del seu pare Filip lluitant a

¹²⁴ Pelling,2015,258.

¹²⁵ Cf.Meier,1996,375, comenta : " Clemency had until now been an instrument of foreign policy:it was the mercy shown by victorious city Rome to its defeated enemies, and as such Caesar had often practised it in Gaul. It implied the pardoning of an offence, the waiving of the right to punish the offender. This is perhaps why Caesar diplomatically avoided the term *clementia* in his writings and chose to speak of compassion (*miser cordia*), generosity (*liberalitas*) and leniency (*lenitas*). *Clementia*, unlike these, had a conotation of mercy."

¹²⁶ Cf. de nou Meier,1996,375 : " Yet it depended on the manner in which Caesar exercised his clemency. He seems to have little to disguise the enormous sense of superiority that lay behind it. It was thus both philanthropic and autocratic, an expression of the greatness that he had acquired over the years. And it probably became effective and obvious at Corfinium. A letter written by Caesar not long afterwards seems to confirm it."

Queronea amb setze anys d'edat, i durant tot el relat plutarqueu, el veiem en guerra contínua. També seran contínues les guerres durant vint anys més després de la mort d'Alexandre, protagonitzada pels diàdocs, que reclamen la seva herència de l'imperi, fins que els epígons, descendents d'aquests, aconseguixin una estabilitat política i territorial, que els permet organitzar de manera més sòlida la tasca de govern tot renunciant a refer l'imperi d'Alexandre.

La lectura diària de la *Ilíada*, llibre que li proporciona entreteniment i valors, enardeix encara més el model bèl·lic. Plutarc cita el vers d'Homer: "Les dues coses és, un bon rei i esforçat combatent" (Hom. II.3.179), referint-se a Agamènon en paraules d'Helena, que era el vers predilecte d'Alexandre, tal com ell mateix afirma en un banquet.¹²⁷ Tanmateix, Alexandre conrea una relació especial amb els seus soldats, amarada d'afectivitat, tant en el sentit positiu com en el negatiu, com a vegades també palesa en les discussions. L'exèrcit macedoni és seduït per la figura d'Alexandre, sempre victoriós, hàbil estratègia, cap i combatent a la vegada. Sempre donant mostres de coratge excessives, inimitables i a voltes temeràries, sofert i sacrificat al capdavant dels seus soldats, posant el propi cos en perill, com indiquen el gran nombre de ferides rebudes.¹²⁸

Plutarc el mostra també, obert al tipus de noves guerres del període hel·lenístic, com, per exemple, en el difícil setge de Tir, on Alexandre fa prova del seu enginy tant en l'estratègia canviant com en l'ús de nova maquinària de guerra, que serà essencial en el model de guerra posterior, com Plutarc relata especialment en la *Vida de Demetri*. Val la pena recordar que ja el pare d'Alexandre, Filip es preocupa d'introduir i utilitzar nous enginys i les màquines de guerra.

Tot i que Plutarc, en el pròleg de la *Vida d'Alexandre*, es defineix com a biògraf i no com a historiador, no pot defugir el relat de quatre de les batalles més importants i decisives: Granic, Issos, Gaugamela i l'enfrontament amb el rei Poros a l'Índia, per donar major importància de la faceta de cabdill d'Alexandre. El jove rei macedoni està dotat d'una gran intel·ligència militar, i Plutarc la descriu de dues maneres

¹²⁷ En concret, trobem aquesta cita al *De Fortuna* 331 d: "I si hi hagués hagut en les estones d'oci o en els banquets una comparació dels versos d'Homer, de tal manera que cada home hagués hagut de triar-ne un vers, Alexandre hagués triat aquest com el més excel·lent." Les dues coses, un bon rei i un esforçat combatent'. Aquest elogi, de fet ja n'havia rebut un altre abans, Alexandre decidí que seria una llei per a ell, fins al punt d'afirmar que Homer en un mateix vers ja havia celebrat la valentia d'Agamènon i profetitzat la seva."

¹²⁸ Barceló, 2019, 151: "Con él (Alejandro), el poder de un solo individuo aumentaría en una medida que el mundo aún no había visto. Sus fundamentos fueron sus imponentes éxitos militares, los recursos que resultaron de ellos, la aceptación forzosa de su dominio por los vencidos y, no menos importante, su enormemente compleja personalidad, que suscitaba los más dispares sentimientos, miedo y admiración a la par. Su vitalidad y energía, su resistencia a todo tipo de pruebas, así como sus geniales dotes de improvisación y su confianza en la victoria, ejercieron una enorme fascinación a su alrededor."

complementàries, una reflexiva, planificadora, la que correspon al bon estratega, i l'altra, derivada de la seva participació directa en el combat, Hàbil en la d'improvisació, creativa, inesperada per l'enemic, ràpida i versàtil i, en definitiva, temerària. D'ací els constants enfrontaments amb els generals del seu pare, com Parmenió, que no para de proposar-li solucions o estratègies prudents però no del tot glorioses, i que ell rebutja. La manca de respecte a "l'experiència" dels generals vells és present també en l'enfrontament amb Clitos, que es queixa de l'escarni dels joves militars cap als vells.

De fet, la presència d'Alexand-cabdill, en forma de record viu directe o de somni, és ben present en les tres *Vides* dels diàdocs, Èumenes de Càrdia, Demetri i Pirros. Tots tres s'emmirallen en les gestes bèl·liques del cabdill Alexandre i no dubten a emular-les, recordar-les als soldats macedonis i fer-ne ús polític quan els convé. En el cas de Demetri, enginyós, bon estratega, i sobri i contingut en la guerra; en el de Pirros, en l'estratègia i la semblança militar amb Alexandre i en el cas d'Èumenes com el seu col·laborador directe; ara bé, cap d'ells no encarna la resta de qualitats d'Alexandre.

Alexandre, mitjançant els seus artistes autoritzats, llega una imatge de cabdill, que tingué molt pes en els monarques hel·lenístics i, posteriorment, en els generals i emperadors romans, com exposa Andrew Stewart:¹²⁹

c). Monarca opulent. Una altra característica del nou governant que arrenca del model d'Alexandre és el de monarca ric. En el doble sentit de gran propietari i posseïdor de grans recursos econòmics, i de resident en una cort envoltada de luxes i plaers. Així sabem que ja Filip II és el propietari de les fabuloses mines de plata del mont Pangion a Macedònia, que li permeten la modernització de l'exèrcit macedoni, i és precisament

¹²⁹ Cf. Stewart, 2003.36-37: " The statuettes have been recognized as Alexander because they are unbearded, moderately long-haired, and often support an *anastole*, because their modeling, proportions, and movement look late classical; and because their poses were endlessly recycled for Hellenistic kings and Romans emperors. They represented the paradigm of the charismatic warrior-prince for the rest of antiquity. They show a slim, naked or almost naked figure striding vigorously forward in what the ancient world would recognize as a 'leonine' gait, his head cocked alertly to one side, One arm always thrusts sideways with forearm vertical and hand (where preserved) curled around a now-lost cylindrical object. Presumably either a spear-shaft or scepter. The other arm hangs down by the figure's side; rest imperiously on his hip, a posture previously reserved for the gods, particularly Zeus; or carries a long cloak and presents a sheathed sword with hilt pointed forward in a so-called parade grip. This long woolen cloak was the Macedonian national garment, but when dyed purple it became the raiment of kings. Only after 330 did Alexander add the white fillet or *diadem*, borrowed from the now dead Darius, but this item is curiously rare in the bronze and marble portraits. As for the object(s) once held in the upraised hand, the scepter was a royal emblem, bestowed upon mortal kings by Zeus himself; and the spear was an age-old symbol of heroic prowess. Achilles' ashen spear had been the mightiest weapon at Troy, but in Macedonia this weapon had acquired a special meaning. Crossing the Hellespont to Asia in the spring of 334, Alexander had thrown his spear from ship to shore and then leapt onto the beach, declaring it 'spear-won land.' By so doing, he claimed the entire continent as his personal property."

això que li atorga un protagonisme militar i polític a Grècia, mai abans conegut per Macedònia. Val a dir que aquesta aflluència de plata que permeté a Filip la compra i el suborn d'amistats polítiques gregues determinants en el seu recorregut polític no es correspon, a la narració per part de Plutarc, amb d'un estil de vida a la cort macedònia especialment luxós.

Alexandre, també parteix d'un estil de vida frugal que no canvia l'encontre amb el luxe persa, a les escenes de la descoberta de la tenda reial persa després d'Issos, ni el bany a la banyera reial ni l'ocupació del tron persa contemplada per Demarar de Corint. En canvi, Plutarc deixa entendre que companys d'Alexandre, es veuen atrets pel luxe persa en llurs estils de vida, especialment Filotas o d'Hàrpal. Alexandre rep la possessió dels tresors perses dipositats a les diferents capitals aquemènides, especialment a Susa, que deixa en mans del seu company Hàrpal per tal que gestioni la hisenda reial, però és justament Hàrpal, el que, en dues ocasions traeix Alexandre, arribant, a la segona, a fugir cap a Atenes, amb part del tresor, que financia la traïció a Alexandre.

Segons Plutarc, la influència del luxe persa en Alexandre només es nota en els magnífics regals que fa als seus amics i companys, i els obsequis que tramet a Olímpida i a la seva germana Cleopatra, un tarannà que fa sobresortir la seva magnificència i generositat, Tanmateix, aquests dispendis provoquen ua reacció airada i contundent en Olímpida, partidària d'una contenció règia, i d'altra banda sempre gelosa i crítica amb les relacions afectives del seu fill.

Els banquets d'Alexandre són objecte de lleugeres crítiques per part de Plutarc, però ni de lluny esdevenen les descripcions sumptuoses d'Ateneu, però tocant als festivals teatrals i musicals, sí que emet crítiques pels grans dispendis reials efectuats, com també pels desmesurats projectes de construccions planificats entre Alexandre i Estasicrates, com el colós del mont Atos; cal remarcar, però, tot això ja es produeixen al darrer any de *Vida*.

De fet, a les noces de Susa, Alexandre juga un paper de mecenatge, ofici i sufragi de les despeses corresponents tant al banquet de noces com als regals dels desposats, però això només indica la intenció política del fet. Plutarc troba també exagerat el cost de l'enterrament d'Hefestió, on a més de grans sumes de diners s'hi afegeix el dol hiperbòlic, excessiu, femení i cruel. En canvi, en el món indi, Taxiles ¹³⁰ i Alexandre,

¹³⁰ Com exposa Roisman,2003,.308 al voltant del valor polític dels regals d'Alexandre: "Later in the campaign, he is said to have entered a quasi-Homeric contest in gifts with the ruler of Taxila and to have won it by a thousand talents knockout. Both in his relationships with subjects or with fellow Macedonians, the king hated to lose or to concede superiority or to be in debt to any one. Thus, gift-giving demonstrated Alexander's advantage and superior standing and enabled him to establish or confirm the standing of

rivalitzen amb l'intercanvi de regals luxosos que es presenta com substitut de la guerra.

En el marc grec, Alexandre compra amb regals la voluntat d'Atenes i altres ciutats, així com l'amistat amb filòsofs i artistes reconeguts. Aquesta pràctica del regal com arma política arriba a Roma de la mà dels ambaixadors dels reis hel·lenístics, on causa impacte i crítiques, com Plutarc exposa a la *Vida de Pirros* (Pyrrh.18.4-6). Roma té tendència a rebutjar aquests regals intencionats i reivindica el seus valors austers. Més tard, en la gestió política dels monarques hel·lenístics, trobem el fenomen de l'evergetisme entès com un dispendi reial de grans sumes de diners en benefici dels seus súbdits, es financien grans festes, processons, banquets, muralles, reparacions de temples, grans construccions d'ús públic com el Museu i la Biblioteca d'Alexandria pels Ptolemeus egipcis, o la urbanització de grans capitals com Antioquia pels Selèucides.

Plutarc, però, manté Alexandre força allunyat del luxe i descrontol dels seus successors, que duen una vida de grans dispendis personals, luxosa, luxuriosa i pomposa. En resum, Plutarc posa en relleu l'estil de vida auster i frugal d'Alexandre, molt cabdillesc i macedoni; un cop es produeix el contacte amb el luxe asiàtic, Alexandre el conté d'entrada, però després a mesura que va adoptant els costums reials perses i s'erigeix en legítim continuador de la monarquia aquemènida, participa del luxe consubstancial dels monarques perses, mesopotàmics i egipcis. Els seus successors no faran més que anar-lo augmentant.

d). Home de Fortuna. Una vida de guerres constants, amb victòries i derrotes, dóna pas al protagonisme de la Fortuna.

La Fortuna havia esdevingut una divinitat, també de primer ordre a Roma, que era imprecada, temuda i reverenciada. Plutarc col·loca la Fortuna per sota de la Providència divina, disminuint així la seva irracionalitat. Endemés, en les relacions entre la Fortuna i el caràcter dels protagonistes de les *Vides Paral·leles*, Plutarc considera que l'heroi ha de gaudir del somriure de la Fortuna, ésser afortunat per a dur a terme les seves comeses, però com exposa en la tesi argumentativa principal dels *De Fortuna I i II*, no és la Fortuna un element determinant en l'actuació dels protagonistes de les *Vides*, ja que llur caràcter i qualitats excepcionals superen la influència d'aquella. Com diu Jacques Boulogne:

Au total, grâce à la pensée et à la force de caractère, les hommes qui ont la possibilité d'échapper aux atteintes de la Fortune, cependant la ligne générale du cours de l'histoire ne dépend pas d'eux. C'est la Providence qui en décide et en assure le déroulement par le truchement des coups de sort, qui ponctuent l'existence humaine et

persons lower than him in status. This is why his generosity was not indiscriminate and supported the hierarchy in the camp."

permettent l'éclosion des personnalités d'exception. Quelle que soit la réaction des individus concernés, son plan se réalise paradoxalement en prenant appui sur leur irréductible liberté.¹³¹

És a dir, la sort, en definitiva, depèn de la Providència que és la força, que segons Plutarc, determina el camí de la història, Plutarc presenta un Alexandre que té la Fortuna al seu costat, però com un element secundari en relació a les passions i qualitats del monarca així com en les seves actuacions. És a dir, Alexandre és afortunat, però encara és més bon o mal cabdill i rei. Ara bé, en el model de monarca hel·lenístic que ens ocupa, el rei ha de tenir la Fortuna de cara, honorar-la, presentar-se com a home de Fortuna, transmetre la possessió d'aquest favor especial a la resta de l'exèrcit i eixir vencedor de les guerres i combats. El tema de l'absència de Fortuna és especialment abordat en les *Vides de Demetri i Marc Antoni*, que des del principi són plantejades per Plutarc com mals exemples de grans homes, caiguts en desgràcia, amb la Fortuna d'esquena.

e). Monarca divinitzat. Plutarc no acaba d'establir si Alexandre creu o no creu que és un ésser diví, per en tot cas sap perfectament el crèdit polític que se'n deriva i l'usa de manera conscient i calculada. El rei macedoni cerca la divinització, i l'aconsegueix en la consulta de l'oracle de Siwa, malgrat la ironia de Plutarc en narrar l'episodi. Alexandre, imposa la seva divinització en l'entorn immediat, amb lleis com les d'Atenes i la resta de ciutats gregues, però sap distanciar-se'n; recordem en aques

t sentit l'anècdota de la ferida que raja sang, en què el mateix Alexandre ironitza sobre la seva condició divina. El missatge és per afavorir la reacció exterior davant d'una determinada política, però l'actuació real en aquest tema fluctua segons tingui al davant públic persa, o grec i macedoni.

En un primer moment l'historiador oficial Cal·lístenes, i els filòsofs, com Anaxarc d'Abdera s'avenen a la pretensió d'Alexandre sobre el seu origen i categoria divins, però quan implica la *proskynesis* es desvetlla el desacord. Els historiadors actuals descarten cada vegada més que la divinització provingui del model aquemènida, si bé el cerimonial persa estava molt centrat en el culte a la persona del rei, amb gestos com la *proskynesis*, la inaccessibilitat a la persona del monarca, i l'entorn distant, luxós i altres pràctiques que irritaven la sensibilitat grega.

Podríem parlar també de la influència egípcia en aquesta qüestió, de fet Alexandre ha assumit el títol específic de faraó, i que portava aparellada la divinitat. Poca cosa de l'estada a l'Egipte d'Alexandre relata Plutarc, però sí que narra fets determinants com

131 Boulogne, 2001.,.2024.

el diàleg entre ell i Psammó, filòsof egipci partidari d'un govern universal únic per a una humanitat igual, i deixa clara la reacció d'aquest.

Ja hem vist que Claire Préaux reprèn el tema de la condició heroica a Grècia, els herois són homes especials que connecten amb la divinitat i en algun cas poden esdevenir déus, i rebien un culte especial. Préaux veu més determinant aquest pas en la divinització que la influència oriental. De fet, és molt present en els finals de les *Vides*, que Plutarc emet un judici general del gran home biografat, esmentant si és el cas, si ha aconseguit culte d'heroi; Fipolemen, i Aratos, per exemple, atenyen aquesta categoria, un cop morts.

Sigui com sigui, després d'Alexandre, els reis hel·lenístics esdevenen déus i tota l'oposició que Alexandre, rebé entre macedonis i grecs, desapareix i els reis i les reines, en el cas egipci, atenyen el tracte diví fins i tot en vida. Segueix després, la dels romans amb el títol de *divus*, i amb culte, que hom retia a la persona de l'emperador i per extensió a la resta de la família imperial. És a dir, no tant una categoria excepcional personal, que també, sinó sobretot un reconeixement públic i comú a tot l'imperi, l'emperador era l'element visible de l'estat romà i era compartit arreu, independentment de les diferents divinitats i cultes que hi convivien.

4. Objectiu línia i nous objectius

Tanmateix, d'acord amb el relat de Plutarc, a la *Vida d'Alexandre*, deduïm que l'objectiu línia i principal d'Alexandre és l'afany de glòria projectat en la conquesta del món. Aquest afany és de natura psicològica, però conceptualitzat pel mateix biògraf en la caracterització d'Alexandre com a rei filòsof. Així Alexandre, seguint el consell del filòsof egipci Psammó,¹³² es sent el rei que exercirà el govern únic de tota la humanitat.

D'altra banda, cal tenir en compte que hi ha tres ancestres familiars, Hèracles, Aquil·les i Dionís, que empenyen Alexandre, mitjançant la imitació, l'emulació o fins i tot una rivalitat no exempta d'enfrontament com és en el cas de Dionís. Claude Mossé, d'acord amb Paul Goukowsky (*Essai*,1,II) defineix bé la relació d'Alexandre amb el déu grec Dionís:

En célébrant Dionysos, Alexandre ne faisait que se conformer à une tradition religieuse macédonienne et grecque qui consistait à honorer le dieu de la végétation et des orgies par de joyeux défilés. À partir de la conquête de l'Inde que Dionysos apparaît. Tout naturellement, le roi aurait voulu associer le dieu à sa victoire indienne, sans pour autant s'imaginer lui-même en nouveau Dionysos. (Mossé, 2012,112).

En aquesta cita C. Mossé ressalta la separació entre Alexandre i el seu referent mític, Dionís, que pot esdevenir rivalitat i fins i tot enfrontament. A més, com ja s'ha dit abans, Dionís és una aportació ambivalent ja que adés és reconegut com a ancestre adjuvant d'Alexandre, també conqueridor de l'Orient, però per l'altra entra en rivalitat amb ell, i aquest li atribueix l'enveja i li culpa d'accions mal comeses com l'assassinat de Clitos o la destrossa de Tebes. Dionís també és responsable dels estats etílics d'Alexandre, preàmbuls del descontrol regi i del capteniment d'accions de mal govern. En canvi, Hèracles, hi aporta l'aspecte civilitzador, d'ajut a la humanitat, d'alt control de la pròpia força, i esdevé exemple a emular tant a l'Orient com a l'Occident. Aquil·les hi aporta l'energia, el coratge de gran cabdill, el domini de les armes i el combat, però també les passions, especialment la ira i la crueltat, així com l'exemple d'una vida intensa però breu.

A part de herois i déus en el llinatge d'Alexandre, Plutarc remarca la influència dels seus progenitors, que en l'objectiu línia, podem concretar en l'aportació de Filip per a

¹³² La caracterització d'Alexandre coma rei-filòsof és un fet cabdal en la descripció d'Alexandre i del seu govern en els *De Fortuna Alexandri*, on el filòsof grec Zenó aconsella al monarca en el mateix sentit que Psammó, és a dir, un governant d'una humanitat unificada.

l'expedició a l'orient, per la capacitat política i ser cap de la Lliga de Corint, pels recursos econòmics i diplomàtics, per les reformes bàsiques en l'exèrcit macedoni, cada cop més valorades pels historiadors moderns. Olímpida, per la seva banda, influeix en un sentit més ambigu, perquè estimula la part esotèrica d'Alexandre, però de també el singularitza perquè li reforça la creença d'un origen diví, i l'acompanya, l'aconsella o el controla en la distància mitjançant una correspondència constant.

Alexandre, doncs, compta amb uns models, divins i mortals, que configuren la seva persona i l'empenyen. L'objectiu de domini del món es concreta en la conquesta d'Àsia, passant primer pel domini de Grècia, mitjançant la direcció de la Lliga de Corint, i després les conquestes de l'Egipte i de l'imperi aquemènida. Un cop esdevingut rei de l'Àsia, Alexandre abandona el pretès motiu de la guerra contra els perses i la revenja grega de segles abans per causa de la invasió, i posteriorment emprèn la conquesta de l'Índia, fins l'arribada a l'oceà, a l'extrem de l'Àsia. Tanmateix, com sabem, l'extenuació de l'exèrcit macedoni i la ferma resistència índia, prenen forma en el motí del riu Hifasis i per primera vegada posen un límit al desig reial de glòria, obligant Alexandre a retornar a Babilònia, però no abandona l'objectiu linial del control del món; a Babilònia el trobem encara planificant, organitzant i ordenant amb l'almirall cretenc Nearch la conquesta de l'Occident. És a dir, Alexandre continua el seu objectiu linial. Només una mort inesperada hi posa fi.

De fet, la mort d'Alexandre posa de manifest que la primera part de l'objectiu linial, la conquesta del món, estava assolit en la seva meitat, i quasi embastat en la seva segona part; ara bé podem preguntar-nos quin grau de consolidació política palesa aquesta conquesta. Evidentment la resposta que dona Plutarc en la *Vida* és que Alexandre no solament conquereix sinó que governa els territoris adquirits mitjançant la "llança", és a dir per *manu militari*. Però també, el biògraf insisteix en el fet que és un rei filòsof que vol crear un imperi mixt d'inspiració grega, i incloure els vençuts en aquest projecte, per això manté satrapies i *nomoi*, facilitant-hi l'accés a les elites egípcia i persa, a part de l'adopció del vestuari persa, la fundació de ciutats, els matrimonis reials i els dels oficials macedonis amb dones perses nobles a Susa, l'educació i formació de l'esquadró reial dels trenta mil infants perses, així com la incorporació dels cossos d'arquers perses i d'oficials perses a l'exèrcit, la possible capitalitat de Babilònia, la legitimització del propi Alexandre com a rei de Pèrsia, successor dels aquemènides..., amb tots aquests fets Plutarc demostra una intenció política, l'existència d'un projecte polític més enllà de la conquesta militar per "la llança."

A part de l'objectiu inicial, Alexandre n'estableix quatre de nous, adaptant-se al que es troba: el pas de cap de la Lliga de Corint a la de rei d'Àsia, la política de la divinització reial, finalment readaptada, atesa l'oposició de l'entorn macedoni i grec, la necessitat d'una obra de govern que consolidi la conquesta militar, i, la reorientació cap a l'occident, atès el fracàs a l'Índia.

El primer cas mostra una readaptació del objectiu d'Alexandre segons la realitat amb què es troba és el canvi de direcció que afecta també la participació en l'exèrcit de les ciutats gregues pertanyents a la Lliga de Corint, dirigides per Alexandre com a cap de la Lliga, després de la presa de Persèpolis. Així la participació grega finalitza perquè la venjança contra Xerxes i els perses, es dona per acabada amb la conquesta de la capital reial persa i el simbòlic incendi del palau. Llavors Alexandre llicencia l'exèrcit de les ciutats gregues pertanyents a la Lliga de Corint. Després emprèn la resta de la conquesta de l'imperi aquemènida amb l'exèrcit macedoni, els soldats mercenaris i els grecs que van voler secundar-lo. Amb aquesta decisió política, Alexandre rebaixa el pes dels grecs en la conquesta, donant-los un paper secundari. En aquest sentit, és notori el tracte que dispensa a les ciutats gregues de l'Àsia jònica, que romanen dins l'imperi d'Àsia i no recuperen la llibertat.

El segon objectiu representat és el de la divinització d'Alexandre, la idea del qual té origen en Olímpida i Filip, i que Plutarc avança amb les diferents llegendes de com fou engendrat Alexandre. La divinització efectiva prové del viatge a l'oasi de Siwa; a partir d'aquí, segueixen de manera natural, la imposició de la *proskynesis*, que duen els consegüents canvis en l'entorn cortesà persa, evitant-los o graduant-los, segons el nivell de polèmica, en l'ambient cortesà grec i macedoni.

Un tercer objectiu que Alexandre modifica és el del govern de l'imperi després de la conquesta militar d'Àsia. L'obra de govern descrita per Plutarc comprèn reformes de gran abast: creació d'una nova noblesa mixta, d'un exèrcit també mixt, d'una monarquia en un futur també mixta, com feien preveure els diferents matrimonis d'Alexandre amb princeses bàrbares i no amb dones macedònies, la participació de l'elit vençuda en l'exèrcit macedoni, També són esmentades mesures més externes, que podríem qualificar de gestos, però no per això exempts d'oposició per part de macedonis i grecs, com l'adopció del ceremonial reial persa a la cort d'Alexandre o de la vestimenta reial persa.. Tanmateix la forta oposició macedònia i grega a les mesures anteriors, concretada en traïcions, sedicions, conjuracions i motins com el d'Opis, obliguen Alexandre a evitar, graduar o diferenciar aquestes mesures i gestos, el grau dels quals resta inverificable per la mort del mateix Alexandre.

Davant del fracàs de l'expedició a l'Índia, la reacció Alexandre és irada, acompanyada de gestos i reaccions infantils, com recloure's en la tenda reial, plorar, llençar-se pel terra, és atès per la megalomania, concretada en l'erecció dels colossals altars als déus olímpics, i la construcció de menjadores de cavalls també descomunals per tal de deixar una fita visible i ostentosa en el límit assolit. A continuació Alexandre emprèn la davallada fluvial per l'Hindus per substituir o atènyer el límit, simbòlicament l'objectiu principal no assolit. Plutarc remarca l'augment de la ira i la crueltat contra les poblacions vençudes de la ribera de l'Hindus. Més tard, i més asserenat, ja a Babilònia, Alexandre aconsellat per l'almirall i Nearc, reorienta la direcció de l'objectiu principal, adreçant-lo ara cap a l'occident, emulant el viatge d'Hèrcules per Aràbia, Líbia i fins a les columnes d'Hèrcules. Projecte que impedeix la mort Alexandre.¹³³

¹³³ Comenta Briant,2012,128, de la situació de l'imperi d'Alexandre abans de la seva mort: " En el año 323, los fundamentos de la autoridad de Alejandro Magno siguen siendo de naturaleza muy diversa en las diferentes partes de su imperio. Es al mismo tiempo rey de los macedonios, arconte de la liga Tesálica, 'Liberador' y 'Restaurador' de las ciudades griegas de Asia, faraón en Egipto, 'rey de los cuatro confines del mundo' en Babilonia; por otra parte sin tomar el título del gran rey, realizó numerosos préstamos a la nobleza aqueménida, y podemos suponer que un gran número de persas lo consideraban de hecho como el continuador de sus reyes. Un solo título de contenido incierto y neutro le es reconocido en todas partes, el de 'rey Alejandro', que portan varias de sus monedas y algunos decretos de las ciudades griegas. Por lo tanto, más que instaurar un 'culto de imperio', que le habría retirado el apoyo de los persas, Alejandro había elegido acelerar la aplicación de la política de colaboración, que las medidas adoptadas a partir del año 325 habían hecho avanzar notablemente."

5. Mirada de Plutarc sobre els successors d'Alexandre.

En aquest apartat efectuem l'anàlisi de les *Vides Paral·leles* relatades per Plutarc corresponents al període hel·lenístic, comprès entre la mort d'Alexandre el Gran (323 a C) i la conquesta romana de Macedònia (188 a C), és a dir, les *Vides* d'Èumenes de Càrdia, Demetri, Pirros; els reis espartans Agis IV i Cleòmenes III, i els cabdills de la Lliga Aquea, Aratos i Filopemen.

Hem agrupat aquestes narracions en tres grups diferents, atenent a criteris de cronologia històrica i afinitats ideològiques, i del tipus de vida narrada, segons el missatge moral de Plutarc.

Així en un primer àmbit agrupem les tres *Vides* els protagonistes de les quals, Èumenes (360-316 a C), Demetri (337-283 a C) i Pirros (319-278 a C), viuen i participen en el període successori de la mort d'Alexandre, responen a un acusat perfil cabdillesc, i tenen el model d'Alexandre present i viu en el record recent.

Pel que fa al missatge moral de Plutarc, és un missatge crític tant pel que fa al paper de monarques i cabdills, com a la relació d'aquests protagonistes amb la Fortuna, arribant a justificar en el pròleg de la *Vida* de Demetri que és escollit com mal exemple per tal que els lectors i oïdors del relat a partir del mal exemple moral, siguin capaços d'evitar les errades del protagonista; pel que fa a les *Vides* d'Èumenes i de Pirros, el seu afany per la guerra és assenyalat per Plutarc com un defecte bàsic.

Aquestes *Vides* tenen com a *partenaire* paral·lel respectivament els protagonistes romans: Sertori, Marc Antoni i Mari, membres de la república tardana en plena crisi política i social que culmina amb la *Vida* de Cèsar i l'adveniment del govern imperial.

Pel que fa a la resta de diàdocs i rellevants personatges històrics, com Antígon, Lisímac, Cassandre i Seleuc, apareixen en un pla secundari i són moralment criticats per Plutarc. Curiosament, Plutarc no en descriu les vides, com tampoc les dels successors també rellevants com Ptolemeu II Filadelf o Antíoc III el Gran.

El segon grup, format pels reis espartans Agis IV (260-241 a C) i Cleòmenes III (243-222 a C), segueixen la tradició espartana,¹³⁴ romanen més al marge d'Alexandre, i les

¹³⁴ Plutarc narra abans les *Vides* espartanes del legislador Licurg, i dels espartans Lisandre i Agesilau. Constatem doncs un espai important ocupat per Esparta dins del relat del conjunt de les *Vides* de Plutarc que parteix dels orígens de la societat espartana i la normativització de la seva societat, en el relat de la *Vida de Licurg*, per continuar amb la narració dels moments importants d'Esparta en la història grega de la

seves *Vides* són contraposades a les romanes dels germans Grac. Responen al model de reformistes polítics que Plutarc anomena “conduïdors socials” (δημαγωγοί).

Finalment el darrer grup és format pels cabdills i caps de la Lliga Aquea Aratos (271-213 a C) i Filopemen (253-182 a C), més allunyats d'Alexandre en el temps, pertanyents a organitzacions polítiques democràtiques i que es relacionen amb macedonis i romans respectivament. Especialment, en la *Vida* de Filopemen, Plutarc aborda i descriu el tema de la conquesta romana de Grècia, complementada per la *Vida* de Tit Flamini, un dels artífexs de la incorporació de Grècia a l'Imperi.¹³⁵

5.1. Èumenes de Càrdia i el llegat d'Alexandre. Un intrús entre els macedonis.

Abans de relacionar Èumenes de Càrdia amb Alexandre, el projecte i figura com a estadista, convé que sapiguem qui era, com era, per què el

tria Plutarc, per què l'emparella amb el general romà Sertori, quin judici comparatiu emet de tots dos, així com acaben llurs vides, en relació al model de la bona mort dels protagonistes heroics de les *Vides Paral·leles*.

Èumenes de Càrdia és acollit per Filip II a la cort de Macedònia des d'infant, educat al costat d'Alexandre, sota qui exerceix tasques polítiques de secretari, i més tard de general, a la campanya de l'Índia, essent el protagonista de les *Vides Paral·leles* del període hel·lenístic que més contacte vital directe té amb Alexandre el Gran, a qui supera en edat, uns set anys.

La descripció tant amb trets físics com psicològics que en fa Plutarc és la següent:

“ ἦν δὲ καὶ τὸ εἶδος ἠδύς, οὐ πολεμικῶ καὶ τετριμμένω δι' ὀπλων εἰκίως, ἀλλὰ γλαφυρὸς καὶ νεοπρεπῆς καὶ πᾶν τὸ σῶμα διηρθρωμένος ὡς ὑπὸ τέχνης ἀκριβῶς τοῖς μέλεσι, θαυμαστὴν συμμετρίαν ἔχουσιν· εἶπεῖν δ' οὐ δεινός, αἰμίλος δὲ καὶ πιθανός, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν συμβάλλειν ἐστίν.” (*Eum.*11.3) [Era així mateix de cara agradable, no assemblant-se en res a un militar gastat entre les armes: delicat i juvenil, tota la seva figura estava articulada, com per obra de l'art, exactament amb els seus membres, que tenien una admirable

mà de les *Vides* de Lisandre, vencedor de la guerra del Peloponès amb Atenes, i després amb la del rei Agesialu, i la projecció exterior de Lacedemònia.

¹³⁵ Pel que fa a la traducció de les set *Vides* hel·lenístiques de Plutarc al català, hem seguit les de Carles Riba de la Fundació Bernat Metge.

simetria; en eloqüència no era extraordinari, però sí gentil i persuasiu, com es pot comprendre en les seves lletres].¹³⁶

Una imatge que enllaça amb els cànons de bellesa masculina grega, i que contrasta amb el físic bel·licós i desgastat de la resta de militars macedonis del seu entorn. Pel que fa a les habilitats socials, Plutarc en destaca més el poder persuasiu dels escrits, que no l'habilitat discursiva oral, de la qual remarca que no és excepcional. La gentilesa en relació als altres, l'aspecte físic agradable i la capacitat persuasiva són valors que responen més a un grec de naixement i infantesa com és Èumenes, que no a un macedoni, així com un físic i unes habilitats socials que contrasten amb el rústec, soldadesc i violent entorn macedoni, la qual cosa atorga a Èumenes una diferència i una singularitat que anuncien els problemes amb l'entorn macedoni que Plutarc descriu al llarg del relat de la *Vida* d'Èumenes.

En el pròleg a la *Vida de Sertori*, el *partenaire* d'Èumenes en el relat plutarquià, Plutarc exposa les raons de la tria i aparellament literari d'ambdós personatges:

“ Τούτω δὴ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων τὸν Καρδιανὸν ὁμοιοῦμεν Εὐμενῆ· ἀμφότεροι γὰρ ἀρχικοὶ καὶ σὺν δόλῳ πολεμικοί, καὶ τῆς μὲν αὐτῶν ἀποξενωθέντες, ἡγησάμενοι δ' ἄλλοδαπῶν, τύχη δὲ χρησάμενοι βιαίῳ καὶ ἀδίκῳ περὶ τὴν τελευταίαν ἐπιβουλευθέντες γὰρ ἀμφότεροι, μεθ' ὧν τοὺς πολεμίους ἐνίκων, ὑπὸ τούτων ἀνῆρέθησαν.” (Sert.1.11) [Amb Sertori, qui millor comparem dels grecs és Èumenes de Càrdia. Tots dos, en efecte, foren bons capitans i bel·licosos amb astúcia, trets de llurs pàtries, conduxers de tropes estrangeres, i tingueren la mateixa fortuna violenta i injusta en llur fi; perquè víctimes d'un complot tots dos, moriren a mans dels mateixos amb els quals havien vençut els enemics].

És prou palès el fet de la tria d'aquesta parella de protagonistes, ja que com assenyala Plutarc, el seu desarrelament, les vides en un marc hostil que no és el seu d'origen, i la mala Fortuna concentrada en el desenllaç de les vides són elements clau per al seu aparellament narratiu.¹³⁷

¹³⁶ Corneli Nepos fa una valoració força positiva- a diferència de Plutarc- d'Èumenes de Càrdia on destaca qualitats: *vincebat enim omnes cura.vigilantia, patientia, callidate et celeritate ingenii* com la sol·licitud, la vigilància, la constància i l'astúcia i l'agilitat d'intel·ligència (Ne.3.5). Sobre les opinions de Nepos, veieu Moreno,2000,298: “ Nepote opone un relato apasionado, decididamente penegírico o vituperativo, de unos hechos que ejemplifican o subrayan las virtudes o vicios de unos personajes, virtudes y vicios que determinan la condición de una personalidad tipológica, cuya conducta debe ser imitada o rechazada por la comunidad a la que se dirige su mensaje. Alabanza o censura en un argumento donde los datos históricos son un simple soporte para ello.”

¹³⁷ Cf.Duff,2014,338. considera al voltant del pròleg on Plutarc emparella Sertori i Èumenes: “The prologue to the Sertorius- Èumenes is structured in a similar way (than Teseus-Romulus), with the naming of one subject before the other. General reflections on coincidences begin (Sert.1.1-7), to be interrupted by a first person verb (“come, let us add this one too”) and the naming of Sertorius as an exemple of another coincidence: the succes of one-eyer generals (Sert.1,8). A discussion of Sertorius' qualities follows to show him superior in many respects to various well known generals (“One would declare him more self-controlled as regards women than Philip, more haitful to his friend than,,,’). Finally Èumenes is introduced by name as the man most comparable with Sertorius and a brief list of their similarities follows. It is noticeable how carefully structured the prologue is. The material on coincidences leads naturally to the naming of Sertotius first,i.e. before Eumenes (he was the man with one eyed); second, the *synkrisis* of

Ara bé, individualment, mentre que Sertori és un més dels generals romans prestigiosos de la república, Èumenes no és un dels protagonistes històrics més importants posteriors a Alexandre. En aquest cas, el fet d'escollir Èumenes com a protagonista de la *Vida*, respon al tret essencial del protagonista, estranger en un món hostil, situació humana singular, que Plutarc aprofita tant en el sentit de descriure les dificultats que suposen a un "gran home", d'altra banda comuna a Sertori, com a les pròpies impossibilitats del protagonista per superar tal situació. Aquesta dimensió tràgica, atenent al final de les dues *Vides*, és per tant la central en el nus narratiu. I de retruc li permet dibuixar la transició immediata al traspàs d'Alexandre. Pel que fa al relat de la transició d'Alexandre cal dir que és l'única *Vida* que tenim que en parla, a més del final interromput i perdut de la *Vida* d'Alexandre.

Com hem vist, Plutarc justifica l'emparellament biogràfic de Sertori i d'Èumenes, remarcant la possessió de trets psicològics comuns com l'astúcia, el coratge i l'exercici del bon cabdillatge, però també per circumstàncies de la vida semblants. Ambdós foragitats de llurs pàtries i capitans de tropes estrangeres, amb la possessió d'un tret biogràfic molt remarcable: una mort violenta i injusta, fruit d'un complot, i executada per membres de les tropes que comandaven i amb les quals acabaven d'obtenir una victòria.

Tot i així, en la comparació final o *synkrisis*¹³⁸ entre Sertori i Èumenes, Plutarc remarca les grans dificultats que Èumenes ha de superar en relació a Sertori: "καὶ γὰρ ὁ μὲν Ἰβήρων καὶ Λυσιτανῶν Ῥωμαῖος, ὁ δὲ Χερρονησίτης Μακεδόνων ἦρχεν, ὧν οἱ μὲν ἔκπαλαι Ῥωμαίοις ἐδούλευον, οἱ δὲ τότε πάντας ἀνθρώπους ἐδουλοῦντο." (*Eum.*20) [En efecte, Sertori, un romà, té a les seves ordres ibers i lusitans, Èumenes,

Sertorius with others generals, as well-known rhetorical technique to emphasize someone's qualities, leads naturally to the comparison at the center of his book, that of Sertorius with Eumenes; in addition the naming of Philip and Antigonus as examples of one-eyed generals prepares for the introduction of Èumenes, who served under one and fought the other." En aquesta cita Duff remarca l'acurada elaboració del pròleg de Plutarc a la *Vida* de Sertori en què tracta de la seva tria i emparellament, l'autor considera que Sertori gaudeix d'una preponderància sobre Èumenes que ve expressada per l'ordre d'aparició, així com per les comparacions de Sertori amb Èumenes. Considerem que aquests arguments no lleven importància al personatge d'Èumenes pel que fa a l'objectiu del nostre treball, inserit en l'estudi del personatge en relació a Alexandre, tot i que afecten la seva rellevància històrica i la seva tria per part de Plutarc.

¹³⁸ Pel que fa al concepte de *synkrisis* a les *Vides Paral·leles*, cf. Boulogne, 2001,2008.: "Le procédé n'a plus guère à voir avec la seule rhétorique. Il relève du dialogue prope au parallèle et, se traduisant par un jeu complexe d'oppositions dont la construction vise à les dépasser par une synthèse, il se transforme en une véritable dialectique. Le crible qui sert d'instrument à cette opération de tri, dont le travail produit virtuellement l'apparition d'un troisième être, qui condense les seules vertus des deux sujets comparés, reçoit le nom de *synkrisis* ('entrecroisement')...Une telle démarche présente deux propriétés intéressantes: elle favorise les découvertes, car elle multiplie les nuances; elle incite à une imitation innovant, car elle crée un objet idéal dont la réalisation reste possible." Tot i ser les *synkrisis* de Plutarc un dels elements més controvertits de les *Vides* per part de la crítica, estem d'acord amb Boulogne que va més enllà de la simple retòrica. Aquest diàleg que Boulogne localitza a les *synkrisis*, permet a Plutarc elaborar una comparació i valoració dels principals trets i fets dels protagonistes que un cop contraposats assenyalen la proximitat o llunyania al model de "gran home" establert per l'autor.

un quersonesita, macedonis; però aquells ja feia temps que eren esclaus dels romans, i els altres, en canvi, llavors havien reduït a esclavitud tots els homes] .

Plutarc estableix diferències entre Sertori i Èumenes com el rang i dignitat de senador romà de Sertori, en front dels càrrecs de secretari, força criticat, i de general d'Èumenes, aquesta diferència de càrrecs evita a Sertori el continu qüestionament pel poder que viu Èumenes en el seu entorn. Així els macedonis segueixen Èumenes per interès, no li reconeixen la dignitat del poder, que en el seu cas queda encara més qüestionat pel poder dels macedonis, davant del dels ibers, en definitiva uns pobles esclavitzats per Roma. Al final del text, Plutarc argumenta el grau de l'oposició privada i pública cap a Èumenes per part de l'entorn macedoni, molt superior a la que afectà Sertori.

Crida l'atenció en el tractament en paral·lel que Plutarc fa de les *Vides* de Sertori i d'Èumenes, quant a la capacitat política, així com d'algunes qualitats de Sertori com la dolçor o el sentit cívic, no presents en la descripció que Plutarc fa d'Èumenes, la qual cosa considerem prou important seguir més d'aprop.

Així pel que fa a la política, Sertori havia seguit el *cursus honorum* romà, començant per l'estudi de la matèria processal i adquirint un alt nivell oratori, per bé que després en seguiment del *cursus* emprugué el camí militar (*Sert.2.2*). Més endavant, ja refugiat a Hispania, s'aparta de la cobdiciosa i cruel política que els governadors romans dugueren a terme amb els hispans, i adapta tota una altra política, malgrat que en una missió anterior ordena una matança general de celtibers a Castulo (*Sert.3.5-10*), consistent a dispensar un millor tracte als hispans, rebaixa els tributs, els eximeix d'allotjament de la tropa romana (*Sert.6.8-9*), ensenya la disciplina romana als soldats ibers que ensinistra, arma i vesteix amb dignitat, i sobretot crea a Osca un estudi de lletres romanes i gregues per las fills dels caps ibers, que de fet són també ostatges, amb la finalitat posterior "de donar-los part en la cosa pública i en el govern". (*Sert.14.3-6*). Com veiem Plutarc enumera i descriu les accions polítiques de Sertori, a banda de les de cabdill, cosa que no fa en el cas d'Èumenes, restant aquest per tant més aviat una figura cabdillesca.

Pel que fa a les qualitats de Sertori, Plutarc en descriu la divergència respecte de Mari de qui el separa: "la ira que no té mesura, més enllà dels límits de la justícia" (*Sert.5.1*), la fidelitat a Roma des de l'exili, ja que mai pretén una secessió territorial d'Hispania o d'altres parts de l'imperi com amb les negociacions amb Mitrídates (*Sert.14.6-7*), i la dolçor, però una dolçor "falsa" en opinió de Plutarc, que considera que la matança dels ostatges celtibers amb què acaba l'experiència educativa i política

d'Osca, en fou la mostra, Així, el mateix Plutarc després de fer tota una reflexió al voltant d'aquest canvi moral, acaba per atribuir-la a l'abandó per part de la Fortuna cap al final de la vida (*Sert.*10.5-7). Si comparem aquestes qualitats amb les d'Èumenes, constatem que Plutarc n'atribueix més a Sertori, i d'altra banda, el contrast entre ambdós protagonistes paral·lels limita força la vessant política d'Èumenes.

La *synkrisis* acaba amb el paràgraf següent, on Plutarc a més d'abordar els trets psicològics d'ambdós protagonistes especialment en relació a la guerra, afegeix una altra diferència relacionada, ara, amb les morts respectives:

“ En capacitat militar, doncs, poden competir i anar de costat; però quant a l'indole general, Èumenes era apassionat per la guerra i la lluita (φιλοπόλεμος μὲν ὁ Εὐμενῆς καὶ φιλόνομος); Sertori, en canvi, era amic de la tranquil·litat i la dolçor, (ἡσυχίας δὲ καὶ πραότητος). Perquè l'un, podent viure en seguretat i amb honor si s'haguésavingut a no fer nosa, no parà mai de batallar contra els primers i de córrer perills; en canvi l'altre, que no cercava tràfecs, es veié obligat a la guerra per la seguretat de la seva persona contra els qui no el deixaven viure en pau. Perquè si Èumenes s'hagués posat fora de les lluites per la primacia, acontentant-se amb el lloc després d'Antígon, aquest se n'hauria servit amb goig; però Sertori, Pompeu no li va permetre mai de viure en l'apartament. Per això a l'un li passava que feia la guerra de grat, pel poder; a l'altre, que exercia el poder a malgrat seu, perquè li feien la guerra. Ara, amic de la guerra és aquell que a la seguretat anteposa la cobejança (τὴν πλεονεξίαν), però és home de la guerra el qui es serveix de la guerra per obtenir la seguretat. Més: la mort va sorprendre l'un sense que l'hagués pressentida, i l'altre, quan esperava la seva fi; dels dos casos, l'un és de bondat, perquè semblava fiar-se dels seus amics, i l'altre de feblesa, perquè fou agafat en voler fugir. Més: la mort no deshonrà la vida de Sertori, puix que sofrí de mans dels seus companys d'armes allò que cap enemic no havia pogut fer-li; Èumenes, que no pogué fugir abans de la seva captura i que, després de la captura, volgué viure, no sabé ni guardar-se bé de la mort ni afrontar-la; ans, descendint a precs i a súpliques, l'enemic que semblava ésser amo del seu cos, ell mateix va fer-lo senyor també de la seva ànima .” (*Eum.* 21).

La distinció que estableix aquí Plutarc entre Èumenes i Sertori, creiem que és essencial per entendre el judici moral divers que Plutarc aplica a aquests personatges històrics. Mentre Èumenes és apassionat per la guerra (φιλοπόλεμος) i per la victòria (φιλόνομος), Sertori és amic de la tranquil·litat (οἰκεῖος ἡσυχίας) i de la dolçor (οἰκεῖος πραότητος)¹³⁹ i mentre Èumenes, com a amic de la guerra, anteposa la cobejança (ἡ πλεονεξία) a la seguretat, Sertori, es serveix de la guerra com una eina per adquirir una seguretat que li és necessària per sobreviure,¹⁴⁰ així doncs, segons Plutarc, millor

¹³⁹ Tanmateix, pel que fa a la dolçor de Sertori, el mateix Plutarc se'n desdiumés endavant, argumentant que en realitat era una falsa dolçor (*Sert.*10.5-7), ja que era interessada i calculada, i posa d'exemple: la matança d'ostatges d'Osca i que al final de la seva vida es manifestava durament amb aquells que l'ofenien. Ens trobem doncs, amb un reajustament entre el relat i la *synkrisis* cosa relativament habitual en aquest autor.

¹⁴⁰ Aquesta absència de passió per la guerra, que separa Sertori d'Èumenes, és palesa en l'episodi de les Illes Afortunades (Les Canàries o Madeira) en què després de fer una explicació erudita d'aquest indret paradisiac i utòpic, Plutarc assenyala la reacció de Sertori: “ Sertori, en sentir aquest relat, va

li hagués anat a Èumenes si hagués abandonat les seves pretensions d'esdevenir diàdoc, i s'hagués posat a disposició d'Antígon el Borni, quan aquest li ho proposà, perquè la cobejança, l'orgull, l'afany de prestigi no li ho permetien.

Hem vist també, que a la part final de la *synkrysis*, Plutarc analitza les diferents actituds davant la mort d'ambdós personatges. Val la pena recordar que la mort és una prova definitiva dins el plantejament del relat de Plutarc .que posa en relleu la vàlua del personatge biografat. ¹⁴¹ La mort de Sertori és sobtada, ràpida, i del tot inesperada, cosa que no li permet cap sentiment de debilitat, i que curiosament Plutarc interpreta com senyal de bondat; en canvi; la d'Èumenes, és més llarga: Èumenes és avisat, intenta fugir però perd el temps, és traït, i acaba humiliant-se davant el botxí, mostrant la por a la mort. Plutarc el situa doncs, per sota de Sertori: és un clar exemple de mala mort, o de mort poc edificant.

5.1.1 Èumenes de Càrdia, home de lletres i llança.

Considerem, atenent al relat de Plutarc, que Èumenes de Càrdia no és hereu del projecte d'Alexandre, sinó més aviat testimoni i col·laborador. Testimoni perquè és ben a la vora des del seu càrrec de secretari del monarca, és a dir, moltes de les decisions polítiques d'Alexandre s'haurien pres davant seu i ell mateix els hauria de donar forma documental, ara bé Plutarc res no diu respecte de la participació ideològica, consultiva o significativa d'Èumenes en la decisió i implementació de la política del rei macedoni.

Igualment, Plutarc esmenta el seu càrrec de secretari pel que fa a la col·laboració en el projecte d'Alexandre. És per això que després de la mort Alexandre descriu les crítiques públiques en boca de Neoptòlem, ¹⁴² escuder reial i macedoni, que ridiculitza Èumenes per les seves tasques administratives, en contraposició a les militars d'ell mateix: "...ὡς αὐτὸς μὲν ἀσπίδα καὶ λόγχην, Εὐμενῆς δὲ γραφεῖον ἔχων." (*Eum.1.6*). [...ell (Neoptòlem) havia seguit (Alexandre) amb escut i llança, i Èumenes amb estil i tauletes...]

concebre un meravellós desig d'habitar aquelles illes i viure-hi en tranquil·litat, lliure de tirania i de guerres inacabables." (*Sert.9.1*).

¹⁴¹ Payen, 2001,2053. observa al voltant de la importància de la mort en el relat de Plutarc: " La mort apparaît aussi,dans la *Vie*, comme une scène obligée et attendue certes, mais davantage encore peut-être comme un élément surprenant et déroutant per lequel le héros doit prouver une dernière fois, et plus que dans toute son action, qu'il est un être exemplaire et exceptionnel, digne en particulier de la pompe et des honneurs que lui réservent les siens, voire les ennemis."

¹⁴² Membre de la família reial d'Epir. Cap dels argiràspides, guàrdia reial a peu i acèrrim enemic d'Èumenes, al qual finalment dona mort en un combat èpic narrat en la *Vida d'Èumenes* (*Eum.7.7-13*).

L'actitud crítica de Neoptòlem que devia coincidir amb l'entorn macedoni, és també extensiva a la política règia d'integració entre els diferents pobles formants del nou imperi macedoni, concretada per Alexandre ja que Èumenes, com també altres companys va prendre una muller persa, Artonis, filla del cap persa Artabazos i germana de Barsine, muller del mateix Alexandre. Els macedonis se'n burlaren posant en evidència l'ambició d'Èumenes per ser parent del mateix rei, mèrit aconseguit pels serveis administratius d'Èumenes, i no pels veritables serveis segons, el que ells consideren, és a dir, els militars

“...κατεγέλων οἱ Μακεδόνες, μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν τὸν Εὐμενῆ καὶ τῆς κατὰ τὸν γάμον οἰκειότητος ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰδότες ἀξιωθέντα. Βαρσίνην γὰρ τὴν Ἀρταβάζου πρώτην ἐν Ἀσίᾳ γνοῦς ὁ Ἀλέξανδρος, ἐξ ἧς υἱὸν ἔσχεν Ἡρακλέα, τῶν ταύτης ἀδελφῶν Πτολεμαίῳ μὲν Ἀπάμαν, Εὐμενεῖ δ' Ἄρτωνιν ἐξέδωκεν, ὅτε καὶ τὰς ἄλλας Περσίδας διένειμε καὶ συνώκισε τοῖς ἑταίροι.” (*Eum.*1.6-7) [... els macedonis se'n reien, sabent que Èumenes, a part dels altres honors, havia estat cregut pel rei digne del parentiu amb ell per matrimoni. En efecte, Barsine, ¹⁴³ la filla d'Artabazos, la primera dona que Alexandre havia conegut a l'Àsia, i de la qual tingué un fill, Hèracles, tenia dues germanes: donà l'una, Àpama, a Ptolemeu i l'altra, Artonis, a Èumenes, llavors que distribuí les altres dones perses com a esposes entre els seus companys].

Per tal d'argumentar el paper testimonial i de col·laboració en el projecte polític d'Alexandre, convé que sapiguem alguns aspectes biogràfics relatats per Plutarc que descriuen l'origen d'Èumenes, l'arribada a la cort macedònia, la seva educació i la integració en el món cortesà macedoni.

Així doncs, els historiadors donen com data de naixement d'Èumenes l'any 362 a C, encara que, com passa amb tantes figures de la història antiga no en tenim l'absoluta certesa. Sí però, que coneixem el lloc de naixença, que acompanya per sempre més el seu nom: Càrdia. Plutarc presenta i descriu Èumenes, a partir de la seva infantesa:

“ Èumenes de Càrdia, segons l'historiador Duris, ¹⁴⁴ era fill d'un home que feia de carreter al Quersonès per pobresa, però fou educat liberalment en les lletres i en la palestra. Era encara infant, quan Filip, passant per la ciutat i tenint estona de lleure, va posar-se a mirar els *pancracis* dels minyons de Càrdia i lluites d'infants, entre els quals Èumenes tingué un tal èxit i es mostrà tan intel·ligent i coratjós, que Filip va agradar-se d'ell (ἀρέσαι) i se'l va endur. Però sembla més probable la versió dels qui

¹⁴³ Barsine o Bassine, apareix a (*Eum.*1.7 i *Alex.*21.7-9). En cap ocasió Plutarc esmenta un matrimoni d'ella amb Alexandre, sinó una relació sexual que té per fruit un fill anomenat Hèracles. A la *Vida* d'Èumenes Plutarc parla de “coneixement carnal”, aspecte que reitera a la *Vida* d'Alexandre, en què parla de “comerç amb ella per part d'Alexandre”, induït per Parmenió. D'altra banda, si tenim en compte que era filla del noble persa Artabazos, podem pensar en un concubinat regi, que explica el contacte continuat en la cort fins a l'episodi de les noces de Susa.

¹⁴⁴ Duris de Samos és la font principal de Plutarc per als dos primers capítols d'aquesta biografia. Zumaya, 2006, 232, 238. recull i tradueix els fragments de Duris frs.53 i 67 presents en el relat de Plutarc, així a les *Vides* d'Èumenes, com hem vist, i a la de Pèricles, (*Per.*28) on a més hi ha un comentari del mateix Plutarc qüestionant la veracitat de Duris: “ Duris de Samos dramatiza estas cosas, pues Duris no acostumbra ceñir su relato a la verdad ni siquiera cuando le afecta alguna pasión personal”.

diuen que fou per un lligam d'hospitalitat i d'amistat amb el seu pare que Èumenes va fer carrera prop de Filip." (*Eum.*1.1-3)

Tanmateix l'origen familiar és confús i de fet segons el que acabem de llegir hi ha dos orígens contraposats: l'humil, segons Duris de Samos, en què hom li suposa un pare carreter, i el que li atribueix un origen familiar social més alt,¹⁴⁵ i es parla de relacions d'hospitalitat i d'amistat (ξενία καὶ φιλία) del seu progenitor amb el mateix rei Filip II de Macedònia. Davant d'aquesta dualitat, només volem accentuar la incertesa inicial, tot i que el nivell educatiu segons Plutarc compensa la condició social baixa d'Èumenes.

Val a dir que la formació en la *paideia* mostra que Èumenes, té un bon grau d'instrucció, pertany al món de la cultura grega i, molt important en la mentalitat de Plutarc, aquest ensinistrament cultural li permet equilibrar el seu *ethos*, és a dir, el seu caràcter natural per tal d'anar superant els esculls de la vida.¹⁴⁶ D'altra banda, remarquem l'absència de la filosofia en aquest *currículum*, element prou significatiu, ja que per a Plutarc és essencial en l'obtenció de l'equilibri de les passions dels grans homes biografiats.¹⁴⁷ En altres mots, difícilment Èumenes pot equilibrar la seva passió per la guerra, i altres trets passionals com l'orgull, ja que no disposa de l'eina filosòfica, situació en la qual Plutarc el fa coincidir amb Demetri i Pirros, a les *Vides* respectives.

Tornem ara a l'episodi on Filip veu aquest minyó que obté un gran èxit en les lluites del *pancraci* infantil. Al rei macedoni el frapa la seva intel·ligència i el seu coratge (τὸ συνेतὸν καὶ ἡ ἀνδρεία), que juntament amb les destreses en les lletres i en la palestra (ἐν γράμμασι καὶ περὶ παλαίστραν)¹⁴⁸ es repeteixen com habilitats bàsiques del nostre protagonista. Així doncs, Filip II admirat se'l va endur amb ell a la cort, on després de la seva mort, el 336 a C, roman al costat del nou rei, Alexandre III.

¹⁴⁵ En l'opinió de Corneli Nepos, Èumenes és considerat membre d'una família distingida de Càrdia, encara que no pertanyent a la noblesa: *neque aliud huic defuit quam generosa strips. Et si ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant.* [res no li mancà llevat d'una noble ascendència; i per bé que era d'una de les famílies més distingides de la seva pàtria, els macedonis no veien amb bons ulls que alguna vegada fos preferit a ells] (*Nepos.*18.1)..

¹⁴⁶ Sobre la importància que Plutarc atorga a la *paideia* en les seves *Vides*, vegeu Pallier. 2001,2007 : " Il suffit presque de parcourir une *Vie*, quelle qu'elle soit, pour se persuader que l'éducation- mieux, la *paideia*, au double sens propre au grec d' 'éducation ' et de ' culture ' est une préoccupation dominante en Plutarque. Les indications sur la formation et les influences scolaires -au sens large- font partie du canevas ordinaire des premiers chapitres de chaque biographie. Réciproquement, une place importante est accordée à la capacité pédagogique des entraîneurs de peuples et des ' leaders ' d'opinion que sont la plupart des héros des *Vies*. Enfin, le rang que chacun d'eux vient occuper dans la hiérarchie des valeurs humaines qui se dégage de l'ensemble de l'œuvre est étroitement lié à la qualité de leur *paideia*. Plus qu'un souverain toutpuissant, qu'un grand homme de guerre ou un privilégié de la beauté ou de la richesse, le véritable héros de Plutarque est un homme cultivé et un éducateur. "

¹⁴⁷ La *paideia*, i molt especialment la filosofia és present o absent, com a element apaivagador de les passions en les *Vides* dels grans cabdills, citem-ne algunes com (*Alex.*7; 8 ;*Luc.*4-6 ; *Pomp.*79,2).

¹⁴⁸ *Eum.*1.1.

Abans però de deixar la infantesa, caldrà parlar encara de dos elements també importants: primer, el grau de relació entre Èumenes i el seu protector reial, i d'altra banda, la possible ocupació d'Èumenes a la cort de Pel·la fins a l'adveniment d'Alexandre al tron macedoni. Diu Plutarc que a Filip II agradava el noi (ἀρέσαι); Corneli Nepos ¹⁴⁹ parla fins i tot d'una relació d'intimitat amb el rei. No ens toca a nosaltres d'escatir més del que el text diu per establir el grau d'intimitat, però sí que volem remarcar la suposada capacitat de seducció d'Èumenes i com aquesta habilitat li permet participar del poder així com resoldre situacions conflictives que se li plantegen més endavant.

L'altre element que volem significar és la relació d'Èumenes amb l'entorn del futur rei Alexandre i els seus companys, els *hetairoi*. Segons els càlculs, Èumenes era sis anys més gran que el príncep hereu Alexandre, i probablement participà en determinades, si no en totes les activitats de la *paideia* que Alexandre i els seus companys realitzaven. ¹⁵⁰

Alexandre convivia amb tota una colla de joves pertanyents a la noblesa macedònia, aproximadament de la seva edat que al llarg de tota la vida l'acompanyen, gaudeixen de la seva confiança i tracte, participen en la conquesta de l'Orient, on realitzen també tasques de govern i, un cop mort el rei acaben disputant-se el seu imperi i donant pas als grans reialmes hel·lenístics. ¹⁵¹

Quin paper jugava Èumenes en aquesta colla d'amics? Directament, Plutarc no en diu res, però al llarg de la biografia el veiem gaudir de la mateixa confiança reial que els altres amb els quals es relaciona i aquesta relació continua després de la mort d'Alexandre, de tal manera que aparentment Èumenes es troba d'entrada entre els diàdocs o successors polítics del rei macedoni. Té una relació directa i al mateix nivell amb Perdicas, Antígon, Ptolemeu, Hefestió, Leonnat, Antípatre, i Cràter del qual més tard plora la mort, tot i ser-ne acusat.

¹⁴⁹ Nep.1.4. *Hic peradulescentulus ad amicitiam accessit Philippi, brevique tempore i intimam peruenit familiaritatem.*

¹⁵⁰ Els *hetairoi* o "companys" són tractats per diferents autors: Mossé,2001,127; Lane Fox.,2001,108-110;90-94;Bosworth,1988,448,306-307;313;314;Cartledge,2007,33;Konstan,1977,3133;Dirlemeier,1931,22-3; Kakridis,1963,51-75. A Plutarc (*Alex.*7.5;8) trobem el currículum ensenyat per Aristòtil a Alexandre i per extensió als seus companys a Mieza.

¹⁵¹ Waterfield,2011, 232-234 considera al voltant dels "amics" després de la mort d'Alexandre el seu paper d'intermediaris entre l'exèrcit i el rei, i també entre el rei i els súbdits, comentant el govern dels monarques hel·lenístics. En un altre episodi exposa com Alexandre en vida, desvetllava les tensions entre els seus "companys" per tal d'assegurar-se'n el poder, i es fa ressò de la cita de Justí que ja des de la perspectiva històrica comenta sobre els *hetairoi*. (Just. Epit.13.1.129) en què l'autor romà lloa la categoria física i psíquica dels *diàdocs* tot i que també en remarca l'alt grau de competitivitat i rivalitat.

Des de la mort per assassinat del rei Filip fins a la d'Alexandre, assistim al període de la *Vida d'Èumenes* (del 336 a C fins al 323 a C) en el qual exerceix tasques de govern, confiança, responsabilitat i prestigi, igual que la resta d'amics d'Alexandre, és a dir, en el sentit que dèiem anteriorment: Èumenes és un bon col·laborador i testimoni del projecte polític d'Alexandre.

Plutarc deixa ben clar que Èumenes exerceix els càrrecs de secretari en cap (ἀρχιγραμματεὺς) i participa en empreses militars, com a l'expedició a l'Índia, amb el grau de general (στρατηγός). Després de la mort d'Hefestió, substitueix Perdicas, el qual al seu torn reemplaça Hefestió, com a comandant de la cavalleria (ἵππαρμυστής) i posteriorment ho fou pel mateix Èumenes. En resum, Èumenes gaudeix del mateix rang polític que els amics del rei, tot i que ell realitza, principalment, tasques vinculades amb l'arxiu reial, la hisenda règia i el protocol, simultàniament amb determinades tasques militars.

En un règim polític tan personalista com era la monarquia macedònia, la proximitat o la llunyania respecte de la persona del rei, el favor o el rebuig reial, i el fet de compartir la intimitat reial devien ser fonamentals per participar en un projecte polític, en aquest cas el d'Alexandre. Tanmateix, Plutarc res no esmenta d'una relació especial d'Alexandre amb Èumenes, com la que mantenia amb Hefestió, o amb Cràter.¹⁵²

A més, Plutarc narra les diferències d'Èumenes amb Hefestió, que exigeixen l'arbitratge d'Alexandre, i per tant, amb el mateix Alexandre. Es tracta d'enfrontaments personals derivats de la convivència cortesana. Notem però, l'element negatiu del caràcter d'Èumenes que palesen aquests altercats, i com els resol o no. Comentem tres conflictes diferents: dos mostren la rivalitat entre Hefestió i Èumenes; l'altre una diferència amb Alexandre. El primer (*Eum.2.1-4*) exposa un problema d'intendència i de prestigi, consistent en la disputa per un lloc d'allotjament, que palesa tant la ira d'Èumenes i el seu intent fallit per guanyar-se Alexandre en el conflicte, com la del mateix monarca per l'ús insolent de la franquesa (παρρησία).

Plutarc fa notar que Alexandre censura Èumenes, per la seva insolència, (ὕβρις), cap a ell; i també en menor grau pel seu abús de franquesa, amb Hefestió. Alexandre manava a la seva cort i l'amistat dels amics no es podia confondre amb la manca de respecte al rei.

El segon és directament amb Alexandre, a causa de l'avarícia d'Èumenes (*Eum.2.4-8*). Alexandre necessita finançar de l'expedició marítima de Nearc a occident, i demana

¹⁵² *Alex.* 47.10; 40.5.

diners als seus amics, Èumenes li menteix i Alexandre ordena cremar-li la tenda per així posar-lo en evidència. Queda provada l'avarícia d'Èumenes, però amb els diners es cremen també els arxius. Cal d'assenyalar que Èumenes, posteriorment, malgrat aquesta anècdota, té accés a tresors que acreixen el seu poder i fan augmentar la desconfiança de l'entorn macedoni contra ell (*Alex.13.2-3*).

La tercera anècdota recull de nou la rivalitat amb Hefestió, i de retruc l'enfrontament amb Alexandre (*Eum.2.8-10*). De nou diferències amb Hefestió, Plutarc no ens en diu la raó, però sí els efectes, ja que ambdós perderen els papers i s'agrediren mútuament. De moment res no passà, però en morir Hefestió, Alexandre, que travessà tota una crisi psicològica durant el dol, acusà Èumenes de gelosia i d'haver-se alegrat de la mort del seu amic. Èumenes en aquesta ocasió va mostrar-se molt astut (*πανουργος*), i també amb una gran capacitat de persuasió (*πιθανός*) per lliurar-se de les sospites reials: dissenyà les exèquies del seu rival i contribuí de manera significativa en la despesa.

Fins aquí Plutarc ha assenyalat, per un costat l'ascens social d'Èumenes; i per l'altre, ja ha descrit la distància crítica amb què l'observa l'entorn macedoni, així com alguns trets negatius del seu caràcter, tals com: la ira, la gelosia, l'avarícia, la mentida, l'orgull i l'ambició; aquests trets negatius atenuen les qualitats que també han estat descrites: la capacitat de treball, l'habilitat amb les lletres, l'astúcia, l'enginy i la capacitat de persuasió.

En definitiva, considerem que Plutarc no dóna prou elements en el relat de la *Vida* d'Èumenes, que puguin menar a la consideració que Èumenes participés d'una manera activa i decisòria o si més no significativa, en el projecte polític d'Alexandre, tot i que el situa a la vora.

5.1.2 *Després d'Alexandre...*

Aquest apartat tracta de la successió al tron d'Alexandre, del paper que Èumenes hi tingué i de la impossibilitat d'esdevenir diàdoc com els seus companys macedonis, atesa la seva condició d'estranger i d'intrús en el món macedoni, així com pel seu orgull que l'impel·lia a no acceptar una situació política de subordinació als altres successors d'Alexandre.

Plutarc en la *Vida* d'Èumenes, encara que no relati amb detall els fets convulsos relatius al procés successori d'Alexandre, fa una síntesi prou clara i ordenada dels fets històrics, on Èumenes des de la seva posició d'antic secretari i arxiver reial, i alhora d'estranger, participa primer, d'una manera prudent, sempre relegant-se a un segon terme, darrere dels protagonistes macedonis dels fets; després de manera directa i pública implicant-se en les lluites successòries.

Així, Plutarc explica com Èumenes (*Eum.*3.1-4) en el primer repartiment de les satrapies, realitzat pels successors d'Alexandre a Babilònia, rep territoris de l'imperi per administrar (Capadòcia, Paflagònia i tota la costa meridional del mar Pòntic fins a Trapezunt), però són territoris pendents encara de conquesta, la qual cosa indica una posició feble i secundària en la correlació de forces formada després del traspàs reial. Aquesta herència, l'obliga a cercar el suport d'altres *hetairoi* que li donin suport en la conquesta d'aquests territoris, situant-lo, ja d'entrada, en una clara posició de subordinació política en relació a la resta de companys que han rebut millors territoris, ja conquerits anteriorment per Alexandre.

La feblesa política d'Èumenes i la seva ambició per esdevenir un diàdoc com la resta de companys, esdevenen la contradicció central de la figura política d'Èumenes, que, a contracor, ha d'aixoplugar-se sota un diàdoc més important per aconseguir els seus propòsits, però d'altra banda, atès el seu orgull, no es resigna a acceptar aquesta posició de subordinació política. Això fa d'Èumenes una mena de successor especial: orgullós, però depenent; grec, envoltat de macedonis que el veuen com un intrús; admirat pels soldats macedonis, però al mateix temps odiat pels seus caps que el consideren un estranger que els vol manar i disputar-los el comandament.

Per tal de resseguir el posicionament polític d'Èumenes en els anys immediats al traspàs d'Alexandre, proposem dues vies: la primera seguir els moviments polítics d'Èumenes que Plutarc relata a la *Vida*, atenent als caps als quals serveix, o amb els quals s'alia: Leonnat, Perdicas i la casa reial macedònia, representada per Olímpia, la mare d'Alexandre, i el general Polipercont, regent dels monarques hereus d'Alexandre, el seu germà Filip III Arrideu i el fill de Roxana i Alexandre, Alexandre IV. La segona, detenir-nos amb més atenció al voltant de la mort de Cràter, de la qual és acusat Èumenes pels seus enemics. Aquesta mort el fa la diana de l'admiració i l'odi macedoni, i esdevé finalment pretext de llur traïció i de la mort d'Èumenes.

D'entrada, Èumenes de Càrdia s'alia amb Leonnat, l'únic dels diàdocs que es compromet realment a fer efectiva la conquesta dels dominis atorgats al cabdill

quersonesita segons els acords de distribució de les satrapies entre els companys d'Alexandre després del seu traspàs a Babilònia.

El relat de Plutarc del període turbulent de la successió d'Alexandre que, de fet, dura quaranta anys, es centra en els set anys immediatament posteriors a la seva mort, que formen la major part de la narració de la *Vida* d'Èumenes, i ocupen uns catorze capítols (*Eum.3-17*)

Els protagonistes d'aquest temps històric són els diàdocs, als quals segueixen després, tant en el poder com en les guerres, els epígons, és a dir, llurs fills. Un període de 40 anys (323-283 a C) en què primer es manté la línia dinàstica d'Alexandre, i després al voltant del 305-306 a C els diàdocs ja prenen el títol de rei, i donen pas a la fragmentació definitiva de l'imperi en els diferents reialmes hel·lenístics.

Grimal fa dues consideracions significatives respecte a aquest moment: la inestabilitat i la confusió com elements descriptius essencials d'aquest període històric, però el fet que justament, d'aquests elements sorgeix el món hel·lenístic. No és una contradicció: allà on Grimal parla d'inestabilitat, llegim la llarga i irresolta pugna entre els diferents reialmes hel·lenístics per esdevenir hegemònics, ja que el tema no és definitivament resolt fins a la dominació romana; d'altra banda hem d'entendre el terme confusió, com la denominació de l'amalgama de cultures i pobles que formen la nova cultura grega, la nova hel·lenitat.¹⁵³

Després de la mort d'Alexandre, es produeix un buit de poder amb dos escenaris diferents: Macedònia, d'una banda, i Babilònia, lloc on havia mort el rei, de l'altra. Remarquem que són els dos llocs de l'imperi on eren disposades les dues majors concentracions de tropes macedònies i que el paper elector de l'exèrcit era un factor clau en l'entronització del nou rei, seguint la tradició macedònia anterior a Alexandre.

D'altra banda, en la geografia de l'imperi hom distingeix dues ciutats i dos noms que ostenten el poder: Antípatre, a Pel·la; i Perdicas al capdavant de la resta de companys a Babilònia. Alexandre deixa la seva muller Roxana embarassada, i Perdicas proposa d'establir una regència a l'espera del naixement del fill. Aleshores a l'interior mateix de l'exèrcit babilònic hi ha un cisma: mentre que la cavalleria ho accepta, la infanteria i el seu cap Meleagre no admeten un príncep hereu fill d'una "bàrbara", la princesa bactriana i muller legítima del rei, posant així en evidència un clar rebuig de la política matrimonial d'enllaços mixtos, així com de la política d'entesa amb els pobles orientals

¹⁵³ Grimal, 1972, 22.

que havia dut a terme Alexandre. Meleagre proposa que el rei sigui Arrideu, germanastre d'Alexandre, fill de Filip II i d'una concubina tessàlia Filinna, epilèptic i retardat mental, però macedoni.

Segons Grimal ¹⁵⁴ fou la mà diplomàtica d'Èumenes la que evità una guerra civil i estimulà el consens, però Plutarc no en diu res d'això. El pacte al qual arriben reconeix tant per a Arrideu, com per al fill que tindrà Roxana, Alexandre IV, el títol de rei però sota una regència tetràrquica formada per Perdicas i Meleagre, caps de l'exèrcit d'un costat, a Babilònia, i Antíprate i Cràter, tutors d'Arrideu, a Pel·la. Acte seguit Perdicas duu a terme un repartiment de satrapies entre els amics del rei, per tal d'acontentar-los i a la vegada allunyar-los de Babilònia. Sobre això, Grimal, ¹⁵⁵ observa que representa un canvi en la política d'Alexandre, ja que ara els sàtrapes estan menys controlats pel poder central, i, a més, ja no hi ha governadors no macedonis.

Pel que fa a Èumenes, notem ara la seva discreció, tot mantenint-se en un segon pla polític, -degut a la condició de no macedoni- però actiu. I és que, com explica Briant ¹⁵⁶ en descriure la gestió del govern de l'imperi alexandrí, Alexandre dirigia tot l'imperi amb només tres homes: Hàrpal, a les finances, Hefestió, com a segon executiu, amb el títol persa de *quiliarca*, i Èumenes encarregat de la documentació i l'administració. En tot cas, Plutarc descriu l'actitud discreta, prudent i diplomàtica del grec:

“ Ἀποθανόντος δ' Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς φάλαγγος διεστώσης πρὸς τοὺς ἑταίρους, τῇ μὲν γνώμῃ τούτοις προσένειμεν ἑαυτὸν ὁ Εὐμενής, τῷ δὲ λόγῳ κοινός τις ἦν πρὸς ἀμφοτέρους καὶ ἰδιώτης, ὡς οὐδὲν αὐτῷ πρὸς ἧκον ὄντι ξένῳ πολυπραγμονεῖν ἐν ταῖς Μακεδόνων διαφοραῖς.” (*Eum.*3.1) [Quan Alexandre morí, la falange estava en sedició contra els companys, Èumenes en el seu parer s'adherí a aquests, però en les seves paraules era neutral entre els dos partits i com un particular al qual no s'esqueia, essent estranger, ficar-se en les disputes dels macedonis].

Pel que fa al repartiment, com s'ha dit, Plutarc esmenta que Èumenes rebé territoris que no eren dels macedonis, i que Leonnat i Antígon es comprometien a conquerir-los i després a cedir-los a Èumenes, fent-lo sàtrapa. Però Antígon se'n desdii, descontent amb el repartiment; Leonnat sí que ajuda Èumenes, de manera interessada, ja que té uns plans més ambiciosos: pretén casar-se amb Cleopatra, germana d'Alexandre i aspirar així al tron macedoni, enfrontant-se a l'home fort a Macedònia, Antípatre, al qual Èumenes temia i amb qui tenia diferències polítiques i personals.

¹⁵⁴ Grimal,1972,26.

¹⁵⁵ Grimal,1972,27.

¹⁵⁶ Briant,2012,75.

Paradoxalment, és Èumenes qui abandona Leonnat ja que desconfia de la seva temeritat; el deixa, de nit, i s'endu les seves tropes i una gran quantitat de diners;¹⁵⁷ fuig i consuma la traïció a Leonnat fent costat a Pèrdicas.

“φυγῶν δ' οὕτως πρὸς Περδίκκαν καὶ τὰ Λεοννάτου βουλευματα κατειπῶν, εὐθύς μὲν ἴσχυε μέγα παρ' αὐτῷ καὶ τοῦ συνεδρίου μετεῖχεν, ὀλίγον δ' ὕστερον εἰς Καππαδοκίαν κατήχθη μετὰ δυνάμεως, αὐτοῦ Περδίκκου παρόντος καὶ στρατηγοῦντος. Ἄριαράθου δὲ ληφθέντος αἰχμαλώτου καὶ τῆς χώρας ὑποχειρίου γενομένης, ἀποδείκνυται σατράπης.” (*Eum.*3.11) [Fuig així a Perdicas i li revela els projectes de Leonnat: cosa que li dóna immediatament una gran força prop de Perdicas i l'entrada al consell. Més: al cap de poc és dut a Capadòcia amb un exèrcit, que Perdicas en persona comanda. Ariarates¹⁵⁸ és agafat presoner, la província sotmesa i Èumenes proclamat sàtrapa] .

Èumenes, proclamat sàtrapa de Capadòcia, amb el suport de Perdicas, hi aplica les seves habilitats administratives amb total autonomia. Tanmateix no hi roman gaire temps, sinó que, deixant el seu poder a altres, torna a l'alta política, al costat de Perdicas (*Eum.*3.14).

Així, Èumenes entra definitivament en el bàndol del molt poderós Perdicas, que tenia molts fronts oberts. Qüestionat tant des de Macedònia per Antípatre, com pels amics descontents amb el repartiment. Perdicas ha de fer front a un seguit de conflictes: les revoltes dels colons grecs i macedonis a Bactriana, la revolta de les ciutats gregues amb Atenes al capdavant de l'anomenada guerra Lamíaca, la conquesta de territoris per ajudar Èumenes per conquerir la seva herència, les desobediències de Ptolemeu i Antígon, i les intrigues de la reina mare Olímpida.

Contra l'ambició de Perdicas, s'alcen uns quants dels amics: Antípatre, Cràter, Antígon, Ptolemeu i una gran part de les satrapies. Ptolemeu amb l'apropiació del cos del difunt Alexandre, que trasllada a Alexandria, i l'ocupació de Cirene, trenca les hostilitats. Es desencadena la guerra que acaba amb la mort de Perdicas a Egipte (321 a C), traït i assassinat pels seus mateixos oficials amotinats..

Quin va ser el paper d'Èumenes en aquest afer? Plutarc relata que va protegir la rereguarda de Perdicas mentre aquest atacava Ptolemeu a Egipte, és a dir, plantar

¹⁵⁷ Plutarc torna a insistir en la cobdícia d'Èumenes, entrant en contradicció amb Nepos (*Nep.*2.4), que relata el fet de manera completament diferent: *Primus Leonnatus Macedoniam praeoccupare destinavit, is multis magnisque pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desederet ac secum faceret societatem. cum perducere eum non posset, interficere conatus est; et fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis eius effugisset.* [Leonnat, primer que ningú, determinà avançar-se a ocupar la Macedònia, i s'esforçà a persuadir Eumenes amb moltes i grans promeses que abandonés Perdicas i fes aliança amb ell. Veient que no podia atènyer son propòsit, es proposà occir-lo; i així ho haguera fet, si aquell no hagués fugit discretament de nit burlant la guàrdia d'aquell]. Plutarc en cap moment esmenta la intenció de Leonnat d'assassinar Èumenes, en canvi Nepos exposa que Èumenes fuig per salvar la seva vida, i que no és un traïdor.

cara als aliats de Ptolemeu, que dirigits per Antípatre i Cràter envaïen Àsia des de Grècia. Ara bé quan Perdicas designa Èumenes com a general en cap de les forces de Capadòcia i Armènia, ell mateix entra en rivalitat amb els caps macedonis: Àlcetas, germà de Perdicas, al qual rebutja, i Neoptòlem que el traeix (*Eum.4*). De primer, Èumenes, habitualment acostumat al recel dels macedonis, intenta atraure's Neoptòlem ¹⁵⁹ a les bones però no podrà ja que Neoptòlem és orgullós i vanitós. Altrament, allò que no aconsegueix amb aquest, sí que ho ateny amb les tropes, mitjançant, per un costat un bon ensinistrament, i per l'altre amb honors i llargueses. Així, aconsegueix derrotar Neoptòlem, i obligar-lo a retre-li vassallatge, però Neoptòlem fuig al bàndol d'Antípatre i Cràter. S'obren unes negociacions entre els dos bàndols, el format per Antípatre i Cràter i, el constituït per Perdicas i Èumenes, però Èumenes no està disposat a canviar de bàndol i fracassen.

Notem, com Plutarc relata l'habilitat d'Èumenes a atreure's els soldats macedonis,, mitjançant l'ensinistrament i la compra de voluntats amb regals i honors. Habilitat que substitueix el carisma personal d'Alexandre, o dels altres diàdocs, del qual Èumenes no disposa. Posteriorment, Neoptòlem incita Cràter a atacar Èumenes afalagant-lo amb el seu predicament entre els macedonis. En aquesta confrontació, Èumenes tem, amb raó, la gran consideració de què gaudeix Cràter entre els soldats macedonis, i per esquivar el possible conflicte no comunica el nom del general enemic als seus soldats, i col·loca davant Cràter, dos cossos de cavalleria estrangera amb ordres d'escometre l'enemic sense heralds ni parlaments previs que desvetllin la identitat de Cràter. Cràter mor en la batalla, segons Plutarc a efectes d'una ferida d'un soldat traci (*Eum.7.5*) i, Neoptòlem cau en un duel singular amb el mateix Èumenes, sense dubte inspirat en els millors duels homèrics. ¹⁶⁰ (*Eum.7.7-12*).

Aquest episodi és una escena de batalla molt ben descrita en què els odis mutus s'afegeixen a l'encontre. Ambdós queden totalment singularitzats en plena contesa, en ple duel. Plutarc aconsegueix donar-hi dinamisme des del primer xoc violent entre els cavalls, seguit pels atacs cos a cos des de la muntura i al terra després. Èumenes és més ràpid i aconsegueix immobilitzar Neoptòlem amb un tall a la sofraja i després

¹⁵⁹ Neoptòlem, oficial superior macedoni, descendent dels Eàcides era sàtrapa només d'una part d'Armènia, que estava situada entre la Mèdia i les províncies que Èumenes havia d'ocupar.

¹⁶⁰ Vegeu Mossè,2001,1052: " La lutte entre Neoptolème et Èumène prend la forme d'une *monomachia*, duel opposant deux héros. Plutarque a sans doute emprunté cet épisode à sa source, Hiéronymos de Cardia. On retrouve de tels combats individuels, qui évoquent les duels homériques dans la *Vie de Pyrrhos*, dont une des principales sources est également le récit de Hyéronymos." En efecte, a la *Vida de Pirros* es troben tres duels d'aquesta mena (*Pyrrh.7.5-10; 24.2-6; 30.6-11*). Pel que fa al referent homèric d'aquests duels, Robin Lane.(2004,110). ressalta la importància del referent homèric en la personalitat d'Alexandre i estableix el paral·lelisme entre Filip i el rei Agamènon; i Alexandre i l'heroi i cabdill Aquil·les, model que fa extensible a l'entorn reial macedoni.

un tall al coll. Èumenes el creu abatut i li espolia les armes i encara rabiüt li prodiga injúries, sense preveure però l'escomesa a l'engonal. Malgrat el dolor, Èumenes marxa, no sense abans haver acabat l'espoliació completa del cadàver de l'enemic i després retorna al seu deure. Tot un combat narrat amb violència i rapidesa, amb manifestació de la ira, descripció dels moviments propis del combat i l'espoliació del cadàver enemic com correspon als textos èpics. Textos que tenen a veure tant amb els referents culturals de l'autor com amb els dels lectors i que forneixen tan l'estil literari com els valors que s'hi transmeten.

Pel que fa a Cràter, malgrat estar enfrontats, també era un vell amic d'Èumenes, i amb un regust homèric, Plutarc explica que el plora amb intensitat: ¹⁶¹

“ πυθόμενος δὲ τὴν Κρατεροῦ τελευτὴν καὶ προσελάσας, ὡς εἶδεν ἐμπνέοντα καὶ συνιέντα, καταβὰς ἀπεδάκρυσσε, καὶ τὴν δεξιὰν ἐνέβαλε, καὶ πολλὰ μὲν ἐλοιδόρησε τὸν Νεοπτόλεμον, πολλὰ δ' ἐκείνον μὲν ὠκτίσατο τῆς τύχης, αὐτὸν δὲ τῆς ἀνάγκης, δι' ἣν ἀνδρὶ φίλῳ καὶ συνήθει ταῦτα πεισόμενος ἢ δράσων συνηνέχθη.” (Eum.7.13.) [Però ennovat de la fi de Cràter, galopa cap a ell, i com veu que respira i té coneixement, descavalca i es posa a plorar, li allarga la dreta. Diu mil vituperis contra Neoptòlem i compadeix Cràter pel seu infortuni i a ell mateix per la necessitat que l'ha dut a combatre contra un amic i un company i a sofrir-ne o fer-li sofrir aquelles coses].

Advertim aleshores el valor de l'amistat que sap superar els conflictes vitals i manifestar-se en tota plenitud en els moments transcendents com la mort. Tota una mostra de distinció entre les classes altes, ben recollida en la literatura grega des dels textos homèrics, així en l'exculpació d'Èumenes per la mort de Cràter que mostra Plutarc contradient les acusacions macedònies. Val a dir que aquest tipus d'actitud és també freqüentment descrita referida al celebrar combats èpics, ¹⁶² de posar en risc la seva vida i reconèixer la vàlua de l'enemic quan calia, com en el cas del rei indi Poros, ¹⁶³ per exemple. Tot i que, aquest reconeixement del coratge del rival, té també un valor polític doble, ja que l'encontre amb un enemic coratjós, enalteix encara més la victòria del vencedor, i d'altra banda, predisposa el vençut a mantenir una aliança política interessada.

¹⁶¹ Diodor de Sicília es mostra interessat a remarcar l'acusació per part macedònia de la mort de Cràter no solament a Èumenes de Càrdia sinó que la fa extensible a l'entorn familiar de Perdicas, és a dir, al seu germà Àlctas, a la seva germana Atalanta i al grup d'amics més fidels de Perdicas, unes cinquanta persones, implicant així tot el clan familiar. (D. S.18.37.1-2). En canvi Corneli Nepos es manifesta més interessat a relatar de forma dramàtica la mort de Cràter així com la no implicació d'Èumenes i la seva reacció afectiva davant la pèrdua d'un amic (Nep.18,4), com també veiem en el relat de Plutarc.

¹⁶² Al llarg de la *Vida d'Alexandre* trobem diferents referències a situacions en què Alexandre posa en risc la seva vida, mantenint combats de caire èpic: (Alex.16.8-11; 20.1-10; 24.10-14;25.4-5;45.5-6;55.9; 60 i 63.2-14). En el *De Fortuna* (344-345.) el final del discurs és tot un relat que enalteix l'amistat, on Limneu i Ptolemeu salven Alexandre d'una situació d'alt risc.

¹⁶³ Poros, derrotat per Alexandre en una difícil batalla, és reconegut pel rei macedoni que li retorna els seus territoris però ara sota el títol de sàtrapa, i a més n'hi afegeix a partir de conquestes de terres limítrofes (Alex.60.14-15).

Tanmateix, la victòria d'Èumenes, segons palesa Plutarc, té una doble cara: una de positiva ja que guanya l'admiració de les tropes macedònies, i l'altra de negativa en guanyar-se també llur odi; els ha fet col·laborar en la mort d'un heroi macedoni tan estimat com era Cràter, ell un estranger i un intrús: ¹⁶⁴

“... καὶ δόξη μὲν ἡρθη μέγας ἀπ’ αὐτῆς, ὡς τὰ μὲν σοφία τὰ δ’ἀνδρεία κατεργασμένος, φθόνον δὲ πολὺν εσχέ καὶ μῖσος ὀμαλῶς παρὰ τε τοῖς συμμάχοις καὶ τοῖς πολεμίοις, ὥσ’ ἐπηλυσ ἀνὴρ καὶ ξένος ὀπλοισ καὶ χερσὶ ταῖς τῶν Μακεδόνων τὸν πρωτον αὐτῶν καὶ δοκιμώτατον ἀνηρηκῶς.” (*Eum.8.1*) [i l'elevà en reputació molt amunt, quan es veié que havia acomplert l'una proesa per la seva prudència i l'altra pel seu valor; però així mateix li valgué molta gelosia i odi tant entre els aliats com entre els enemics, que un intrús i un estranger, servint-se de les armes i els braços dels macedonis, hagués destruït el primer d'ells i el més il·lustre].

Plutarc utilitzarà aquest fet ambivalent per acabar de configurar l'esdevenir d'Èumenes, ja que li costarà més endavant la vida, sobretot a l'hora de formalitzar contra ell una condemna a mort. Així, durant un motí de les tropes, Perdicas és assassinat pels seus mateixos oficials a traïció en la campanya d'Egipte. Dos dies més tard arriba la notícia de la victòria d'Èumenes i de la mort de Cràter, i els macedonis irats condemnen Èumenes a mort (*Eum.8.3*).

Èumenes es queda sol a l'Àsia, amb Àlctas, germà de Perdicas, Àtal, el cunyat, i Dòlim, sàtrapa de Babilònia. Mentrestant l'exèrcit i els caps macedonis es troben a Triparadísos de Síria i sota la direcció d'Antípatre, ara regent únic, acorden una nova redistribució de les satrapies, dissuadir Eurídice, esposa del rei Arrideu, dels seus projectes ambiciosos i condemnar el rebel Èumenes. .

Advertim com Plutarc no parla de la conferència de Triparadísos (220 a C), en què hom condemna a mort Èumenes per l'assassinat de Cràter, sinó que fa sorgir la condemna d'Èumenes de les tropes amotinades de Perdicas, a Egipte, ¹⁶⁵ ja que , en la lògica del relat ètic de Plutarc, es fa sobresortir la lleialtat de les tropes per damunt de les estratègies polítiques. De fet ara amb l'encàrrec d'Antípatre, sancionat a Triparadísos pels cabdills macedonis, Antígon ataca i derrota Èumenes a Orcínia de

¹⁶⁴ Ja hem vist que aquesta condició “d'estranger” d'Èumenes és, per a Plutarc, un tret central de la seva personalitat, però també és considerat en altres fonts. Diodor esmenta com el quersonita reflexiona al voltant de la seva fragilitat com a cap de l'exèrcit macedoni, atesa la seva condició d'estranger, i pensa, encertadament, que això pot posar en risc la seva vida, (D.S..18.40.1). Pel que fa a l'autor romà Corneli Nepos, manifesta també la condició d'estranger d'Èumenes com un tret prou significatiu : *Nam cum aetes eius incidisset in ea tempora , quibus Macedones florent, multum ei detraxit inter eos uiuenti, quod alienae erat ciuitatis; neque aliud huic defuit quam generosa stirps* [Havent viscut ell en el temps en què els macedonis dominaven, la seva condició d'estranger el perjudicà molt, vivint entre aquells]. (Nep.18.1-2)

¹⁶⁵ Altres fonts a diferència de Plutarc esmenten la conferència de Triparadísos, D.S.18.37 i 39.7; Arr. Al.30-38; Nep.5.1; Justí.*Epit.*13.8-10.

Capadòcia, (320 a C), i aquest es refugia al castell de Nora, mentre Antígon l'assetja.

166

Cal dir que abans del setge de Nora, Èumenes dóna mostres del seu enginy: pren els cavalls reials que pasturaven al voltant del mont Ida, satisfà la paga als soldats, tot establint una proporció en el botí obtingut i així es guanya l'admiració dels seus macedonis que fan oïdes sordes a les ofertes de diners, provinents d'Antígon, a canvi de la mort del seu cap. Els soldats, doncs, decideixen protegir-lo amb una guàrdia de cos especial i accepten així mateix els preats capells ¹⁶⁷ de púrpura i les clàmides, recompenses molt anhelades pels macedonis (*Eum.8.8-12*).

Plutarc descriu les habilitats d'un cabdill, entre les quals és fonamental la de pagar els serveis dels soldats: Èumenes reparteix el patrimoni de la seva satrapia, granges, castells, serveis humans i bestiar, la qual cosa li assegura la fidelitat de les tropes. A diferència d'altres ocasions, ara Èumenes avantposa l'orgull i la guerra per davant de l'avarícia, també Antígon intenta comprar les voluntats de l'exèrcit d'Èumenes, sense èxit perquè ja està ben remunerat. Plutarc posa en relleu que Èumenes és bon coneixedor de la pràctica cabdillesca d'Alexandre, ja que, com ell, afalaga la tropa i reparteix els mateixos premis. ¹⁶⁸

Amb un to entre misteriós i premonitori a la vegada, després de la descripció d'aquests fets, Plutarc justifica la seva tria d'Èumenes, ja que és un exemple d'heroi dissortat que s'acreeix a les dificultats, un bon exemple de la tensió entre *ethos* i *tyche*

“ Τὸ μὲν οὖν εὐτύχεϊν καὶ τοὺς φύσει μικροῦς συνεπικουφίζει τοῖς φρονήμασιν, ὥστε φαίνεσθαι τι μέγεθος περὶ αὐτοῦ καὶ ὄγκον, ἐκ πραγμάτων ὑπερεχόντων ἀποβλεπομένους· ὁ δ' ἀληθῶς μεγαλόφρων καὶ βέβαιος ἐν τοῖς σφάλμασι μᾶλλον καὶ ταῖς δυσημερίαις ἀναφέρων γίνεται κατάδηλος, ὥσπερ Εὐμενής.” (*Eum.9.1-2*) [Ara la bona fortuna lleva l'esperit àdhuc dels qui són naturalment poca cosa, de manera que apareixen revestits d'una certa grandesa i majestat quan se'ls mira des de l'alçària de llurs èxits però l'home autènticament magnànim i ferm es revela més aviat redreçant-se en els fracassos i els mals dies, com Èumenes].

Allò que és important no són els grans èxits obtinguts sense més, sinó els aconseguits amb un gran esforç i des de l'acceptació de la derrota i des de l'adversitat. Tant les

¹⁶⁶ Plutarc tal com exposa en el pròleg de la *Vida* d'Alexandre, no està tant preocupat pels grans fets històrics, com pels petits detalls. Així pel que fa a les batalles entre Antígon i Èumenes no segueix l'ordre cronològic i no les esmenta totes,. Billows (1990,232) esmenta les batalles de: Orkynia, Paraitonike i Gabione.

¹⁶⁷ La *càusia*, capell macedoni, de feltre i ales amples, i comuna tapadora abombada. Els reis el combinaven amb la diadema i el tenyien de púrpura. De ser privilegi reial, passà a ser una distinció entre els oficials macedonis superiors.

¹⁶⁸ Plutarc descriu com Alexandre reparteix regals i premis entre els seus companys (*Alex.15.3-6;39*) en què és criticat per la seva mare Olímpida, i també en els concursos de beguda entre la tropa macedònia (*Alex.70*)

qualitats que això denota, com les dificultats a abatre indiquen la vàlua real dels grans homes. Aquesta acceptació de l'adversitat i aquest refer-se des de la derrota és un dels trets que Plutarc vol singularitzar en Èumenes i que li atorguen un paper dins del repertori de personatges il·lustres de les *Vides Paral·leles*. Plutarc reprèn aquí la tesi dels discursos *De Fortuna* d'Alexandre, i remarca la importància de les accions personals dels seus herois davant la ceguesa de la Fortuna, encara que en el cas d'Alexandre, la Fortuna sempre li riu, mentre que en el cas de les tres *Vides* dels diàdocs, Èumenes, Demetri i Pirros, no es així. Val a dir, però, que en relació a Èumenes, Plutarc valora l'esforç per sobreposar-se a la Fortuna adversa, mentre que en els cas de Demetri, els canvis constants de la Fortuna acaben amb ell.

Seguint el fil biogràfic d'Èumenes, l'enfrontament bèl·lic següent és amb Antígon el Borni (319-316 a C), el cabdill macedoni actua en l'acompliment de la sentència contra Èumenes; i el cabdill de Càrdia, en defensa pròpia i en tot cas vinculat a la casa reial macedònia, rebel·lant-se contra l'ordre instaurat pels diàdocs.

En el setge que Antígon el Borni posa al castell de Nora, on s'ha refugiat Èumenes, destaquem un episodi en què Plutarc descriu l'orgull i la dignitat vanitosa del biografat, quan en la conferència de pau no vol acceptar la subordinació a Antígon:

“... τοῦ δ' Ἀντιγόνου κελεύοντος ὡς κρείττονι λαλεῖν, “οὐδένα” εἶπεν “ἑμαυτοῦ κρείττονα νομίζω, μέχρι ἂν ὦ τοῦ ξίφους κύριος.” [Més: quan Antígon li demana que li parli com a un superior ' Ningú, replica Èumenes, jo no considero superior a mi, mentre sigui senyor de la meua espasa']. (*Eum.21.3*).

És la definició del cabdill que és Èumenes, orgullós, independent i amb afany de protagonisme.

La conferència de pau no reeix, ja que Èumenes no està gens disposat a baixar de categoria i subordinar-se a Antígon el Borni, sinó que a més exigeix les satrapies que li corresponien segons els pactes de Babilònia, acordats en morir Alexandre. D'altra banda tothom s'admira del coratge i la gosadia d'Èumenes, fins a tal punt que Antígon l'ha de protegir de la multitud, que meravellada i enrabiada alhora, per la mort de Cràter, posa en perill la vida del cabdill (*Eum.10.7-8*).

Advertim també les relacions d'amistat i camaraderia existents entre Èumenes i antics companys com són el mateix Antígon el Borni i el seu nebot Ptolemeu; unes amistats que malgrat l'enfrontament armat, tanmateix són esmentades paradoxalment. En aquest sentit, no som gaire lluny d'unes relacions de poder, individualitzades i tenyides d'afecte entre companys, que remetien a la forma de governar d'Alexandre, en què els lligams d'amistat eren essencials. Una relació d'amistat que comporta rivalitats,

aliances, enfrontaments polítics en el marc de la relació afectiva i que un cop mort Alexandre desemboquen en un seguit d'enfrontaments bèl·lics a ultrança pel poder.¹⁶⁹

Tanmateix, l'alta política, allunyada del setge de Nora, es complica; el 319 a C Antípatre mor a Macedònia¹⁷⁰ i la situació és tota confusa degut al fet que en comptes de deixar la regència al seu fill i col·laborador Cassandre, l'atorga al seu camarada el general Polipercont. Aquest fet afecta de ple el joc d'aliances entre els diàdocs, i Èumenes se'n beneficia (*Eum.12.1-2*).

El mapa polític es divideix ara en dos bàndols: d'un costat Polipercont, el nou regent, la reina mare Olímpíada i el mateix Èumenes; i de l'altre l'ofès Cassandre, Antígon i altres diàdocs. Tot i així, Antígon vol guanyar-se Èumenes¹⁷¹ i per tant fer-hi les paus, perquè vol ja de forma palesa reivindicar l'herència d'Alexandre III per a ell sol. Li envia el seu parent, l'historiador Hierònim de Càrdia per tal de fer la pau. Però Èumenes, en tractes amb la casa reial macedònia i el mateix Polipercont, empra els seus coneixements burocràtics, i mitjançant una hàbil manipulació del document pactat, desacredita Antígon davant els macedonis (*Eum.12 2-7*).

La posterior ira d'Antígon el Borni és majúscula, perquè els macedonis, estant ell absent, cauen en el parany d'Èumenes, i ni aconsegueix la seva aliança, ni tampoc atrapar-lo a Nora. Així aprofitant la confusió creada amb l'afer del tractat, Èumenes i els seus abandonen el castell de Nora. En la fugida Èumenes rep instruccions des de Pel·la: Olímpíada l'insta a fer-se càrrec d'Alexandre IV, però Polipercont i el rei Filip III li ordenen que encapçali l'exèrcit de Capadòcia i el dirigeixi contra Antígon, que prengui cinc-cents talents del tresor reial de Cuinda (Cilícia) per finançar-se i que compti amb el cos especial dels *argiràspides*

¹⁶⁹ Enfrontaments personals i polítics que ja en vida d'Alexandre descriu Plutarc, com és el cas de les rivalitats entre Cràter i Hefestió, que el mateix Alexandre aprofita per als seus interessos polítics (*Alex.17.9-12*).

¹⁷⁰ Antípatre no s'atreu a transmetre els poders al seu fill Cassandre, violent i detestat, associant-lo com a *quiliarc* a l'hereu i general Polipercont, home vell i respectable que tenia el favor del poble. Però Cassandre no ho acceptà i posà dificultats a Polipercont amb els sàtrapes i amb els membres de la família reial macedònia.

¹⁷¹ Plutarc tracta de l'orgull i de l'ambició d'Èumenes que li fan rebutjar l'oferta d'afegir-se com oficial a l'exèrcit d'Antígon així ho remarca en el seu moment (*Eum.10.4*) i després li dona forma de judici en la *synkrisis*. (*Eum.21.3*). D'altra banda, Corneli Nepos considera sobretot la lleialtat d'Èumenes exclusiva per a la casa reial macedònia, accedint als precs d'aliança amb la reina Olímpíada en defensa dels drets del seu net Alexandre IV al tron: *His rebus Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam quam ingratum uiuere*. [Conmogut per aquests precs, Èumenes preferí perdre's- si la fortuna així ho havia decretat -pagant els favors rebuts als seus benefactors, a viure amb ingratitud] (*Nep.6.5*) Veiem doncs, com Nepos remarca les qualitats d'Èumenes de Càrdia, que agraiït a la casa reial macedònia, prefereix la col·laboració amb Olímpíada, que li suposa el comandament dels *argiràspides* i la lliure disposició del tresor de Cuinda, i desestima la proposta, més realista segons Plutarc, d'aliança amb Antígon i el Borni. Pel que fa a Diodor Sicul, també assenyala la fidelitat i vinculació d'Èumenes a la casa reial macedònia, a diferència d'altres sàtrapes com Peucestas (*D.S.19.42.4-6*).

De nou s'alcen les rivalitats pel comandament de les tropes, ara entre Èumenes i els caps dels *argiràspides*: Antígenes i Tèutamos, que recelen de l'intrús Èumenes, el qual fent gala de la seva astúcia:

“ ἔφη γὰρ Ἀλέξανδρον αὐτῷ κατὰ τοὺς ὕπνου φανῆναι καὶ δεῖξαι τινα σκηνὴν κατεσκευασμένην βασιλικῶς καὶ θρόνον ἐν αὐτῇ κείμενον, εἴτ' εἶπεῖν ὡς ἐνταῦθα συνεδρεύουσιν αὐτοῖς καὶ χρηματίζουσιν αὐτὸς παρέσται καὶ συνεφάμεται βουλῆς τε πάσης καὶ πράξεως ἀρχομένοις ἀπ' αὐτοῦ. ταῦτα ῥαδίως ἔπεισε τὸν Ἀντιγένη καὶ τὸν Τεῦταμον, οὐτ' ἐκείνων βαδίζειν βουλομένων πρὸς αὐτόν, οὐτ' αὐτὸς ἀξιῶν ἐπὶ θύραις ἑτέρων ὀρᾶσθαι. καὶ τιθέντες οὕτω σκηνὴν βασιλικὴν καὶ θρόνον Ἀλεξάνδρω καταπεφημισμένον, ἐκεῖ συνεπορεύοντο βουλευόμενοι περὶ τῶν μεγίστων.” (*Eum.*13.5-8) [Els conta que Alexandre li ha aparegut en somnis i li ha mostrat una tenda parada reialment, dins la qual hi havia un tron; llavors li ha dit que, mentre celebraran consell i deliberaran allí, ell hi serà present i s'associarà a tots els projectes i a tots els actes que posin sota el seu patronatge. Fàcilment convenç d'aquesta visió Antígenes i Tèutamos, que no volen venir-lo a trobar, com tampoc ell no es digna ésser vist a la porta d'altri. Aixequen, doncs, una tenda reial i un tron nominativament atribuït a Alexandre i allí es reuneixen per deliberar sobre els més grans interessos].

Èumenes desplega en aquest episodi, diferents habilitats que Plutarc ja ha descrit anteriorment, com el coneixement dels límits del seu poder, la manipulació de la imatge i record d'Alexandre, ja que disposa la tenda reial com lloc “neutral” de presa de decisions, evitant així la col·lisió de poders, en aquest cas evidenciada pel protocol del lloc de reunions amb els caps *argiràspides*. Pel que fa als diners del tresor de Cuinda, posat sota la seva administració per la casa reial macedònia, decideix no fer-ne ús per evitar un altre àmbit de confrontació amb els *argiràspides*.

Posteriorment, la composició de l'exèrcit encapçalat per Èumenes augmenta amb la incorporació de les tropes de les satrapies orientals, així Peucestas,¹⁷² sàtrapa de Pèrsia i amic d'Èumenes, hi aporta noves tropes, però segons Plutarc Peucestas i els sàtrapes orientals aliats mantenen rivalitats internes i amb llur estil de vida, ocasionen el relaxament i la indisciplina dels soldats (*Eum.*13.9). En aquest episodi Plutarc descriu els successors d'Alexandre com una mala còpia del cabdill macedoni, en què Èumenes una vegada més ha de sobreviure a partir de la seva audàcia i sobretot enginy, ja que la seva autoritat és qüestionada. Val la pena precisar que Plutarc, ni diferencia la conducta d'Èumenes respecte del seus companys macedonis, ni descriu cap tret especialment immoral del cabdill quersonesita que no sigui el seu afany per la guerra i el seu orgull.

¹⁷² Peucestas, amic i antic guardià de cos d'Alexandre que l'anomena sàtrapa de Pèrsia, on havia après el persa i vestia com un d'ells. Fou dels pocs companys d'Alexandre que seguí la seva política d'apropament als perses. (*Alex.*41.4; 41.6; 42.1 i 63.7-8 i *Eum.*13.9-11).

Seguint el repertori d'enginys que Plutarc descriu d'Èumenes val la pena arribar al final d'aquest episodi per veure la reacció enginyosa del cabdill quersonesita que coneixedor de les amenaces que envolten la seva persona, empra l'estratègia d'obtenir crèdits dels seus enemics que en cas de la seva mort lògicament no els seran retornats, convertint-los així d'amenaça en protecció.

Arribats a la part final de la *Vida d'Èumenes*, constatem un doble enfrontament, l'un extern contra Antígon i el seu exèrcit; i l'altre intern, en el sí del seu propi exèrcit. Aquest doble enfrontament palesa l'enveja i rivalitat amb els altres caps i oficials macedonis, ara els *argiràspides*, i en canvi, pel costat de les tropes, l'admiració i el reconeixement que rep com a cabdill, però també l'odi com a estranger i com a assassí de Cràter. Certament aquesta tensió mena Èumenes a ésser traït i posteriorment assassinat, la qual cosa posa de manifest que els macedonis, tant els caps com les tropes acaben cedint als interessos econòmics i polítics del més fort, i que les relacions d'amistat acaben en una lluita despietada pel poder entre tots.

Podem considerar Èumenes de Càrdia com a successor polític d'Alexandre? la resposta és no, ja que Èumenes no disposa d'un espai prou segur i acceptat per la resta de diàdocs que li permeti ésser el successor polític del rei macedoni, al mateix nivell que ells, considerat intrús i estranger, (ἔπιπλους καὶ ξένος) no té un lloc estable i significatiu. Tampoc no l'ajuden determinats trets d'Èumenes, que Plutarc deixa ben clars en el relat de la *Vida*, com són: un orgull que no li permet subordinar-se a un diàdoc macedoni més fort que ell, com és el cas d'Antígon, i la seva condició d'estranger, ja que el fa inacceptable pels macedonis. L'Èumenes que descriu Plutarc no pretén seguir la tasca d'Alexandre, sinó que enmig de les disputes dels altres mira de no quedar exclòs.

5.1.3 *Èumenes no és un diàdoc.*

Èumenes viu immers en un estat de guerra constant, sense treva; no és reconegut pels altres diàdocs macedonis com a tal, llevat de Perdicas. La seva vida després de la mort d'Alexandre és completament errant, sense cap territori en què de manera estable pugui endegar un tipus de govern, i finalment en el relat de Plutarc no hi ha per part de l'autor cap altra consideració important com a polític que no sigui la faceta militar, és a dir com a cabdill. És difícil que en aquestes condicions pugui completar la tasca d'Alexandre.

Malgrat aquestes consideracions, examinem tres passatges de Plutarc que relacionen Èumenes amb la tasca política d'Alexandre: l'administració de la seva satrapia de Capadòcia, encara que breu i distant; una referència a la seva muller persa; i finalment, en contrast amb Èumenes, un comentari de Plutarc a les ànsies per refer l'imperi d'Alexandre per part del seu enemic Antígon el Borni.

Pel que fa a la primera, (*Eum.*3.12-13), un cop conquerida i organitzada la satrapia de la Capadòcia, Èumenes se'n va al costat de Perdicas, formant part del consell, sota l'obediència de la casa reial macedònia, la qual cosa denota les seves necessitats polítiques més ambiciosos que no restar simplement al capdavant de la satrapia.

En el govern de Capadòcia, Èumenes reparteix càrrecs entre els seus amics, cercant-ne la fidelitat, aconsegueix disposar d'aquest poder sense el control de Perdicas i finalment segueix el seu cap i aliat. Com veiem Plutarc no comenta res especial que no fessin els altres diàdocs, pel que fa al govern d'un territori que li pertany: repartir segons favors i el grau d'amistat els càrrecs. Èumenes tampoc dubta a pagar els mercenaris del seu exèrcit, mitjançant els recursos econòmics de la Capadòcia: granges, castells, serveis humans i bestiar, com ja hem comentat.

Pel que fa a la seva muller, sabem que era la noble persa, Artonis, filla d'Artabazos i germana de Barsine, muller d'Alexandre, amb qui es mullerà dins de l'acte de govern d'apropament de la noblesa persa i els oficials macedonis, que el rei macedoni dugué a terme a Susa el 324 a C (*Eum.*1.6-7.) a les anomenades noces d'aquesta capital persa. Ara bé, la família d'Èumenes no apareix en tot el relat de Plutarc fins a l'al·lusió a la muller que en rep les cendres, i de qui Plutarc no esmenta el nom. No sabem si és la mateixa Artonis o una altra (*Eum.*19.2).¹⁷³

Finalment, la tercera referència que trobem en relació a la continuïtat de la tasca d'Alexandre, la trobem en la relació d'Èumenes amb els "veritables" diàdocs, com Perdicas, Meleagre, Seleuc, Ptolemeu, Leonnat, Peucestas..., i especialment, l'enemic i amic, a la vegada, d'Èumenes, Antígon el Borni.

¹⁷³ Sobre la intenció política d'Alexandre amb aquestes noces de Susa, així Landucci, 2019, 220, que segueix el judici de Waldemar Heckel : " Come sottolinea Waldemar Heckel, per Alessandro queste nozze furono più di un gesto simbolico: sembra evidente che egli avesse l'intenzione di dare al nuovo Impero da lui costruito un nucleo aristocratico macedone (gli sposi), che avesse forti legami con la nobiltà persiana (le spose)." Pel que fa a Seleuc, l'únic *diàdoc* que mantingué l'enllaç matrimonial celebrat a Susa: " La prematura morte del sovrano infranse il suo sogno mulietnico e tutti questi matrimoni misti si sfasciarono rapidamente, con l'unica eccezione di quello di Seleuco con la figlia di Spitamene, Apama. Seleuco infatti, tiene in gran conto Apama, tanto che non solo fece del loro primogenito, Antioco, il suo eredere, ma diede il nome della donna ad almeno tre città da lui fondate durante gli anni di regno."

Antígion el Borni és un personatge secundari en les *Vides*, que ateny també presència narrativa, en el relat del seu fill Demetri, i de qui Plutarc especialment esmenta el desig de refer i comandar l'imperi d'Alexandre. Val la pena descriure la relació que mantenen Antígion i Èumenes, que proposem com exemple de les afectives relacions entre els diàdocs, però que a la vegada també marquen la diferència entre un "veritable" diàdoc, que es creu amb drets, i té reconeixement i energia per creure's successor d'Alexandre, i d'altra banda Èumenes de Càrdia, marginat en aquesta pretensió.

Antígion el Borni (382-301 a C) fou general de Filip II, governador de Frígia durant el regnat d'Alexandre III el gran, assegurant la reraguàrdia d'Alexandre. (333-321 a C). A la mort del monarca macedoni gravita entorn del grup de Pel·la amb Cràter i Antípatre, que a Triparadissos l'anomena regent i comandant de l'Àsia. Lluita contra Àlcetas i Èumenes, fins que un cop mort i derrotat aquest darrer (316 a C) decideix refer l'imperi d'Alexandre. Aquest fet li comporta l'oposició de la resta de diàdocs, malgrat que Polipercont li traspasa el seu títol de regent. El 306 pren el títol de rei, ja assassinats els descendents directes d'Alexandre, a l'igual que la resta de diàdocs i enemics seus: Cassandre, Seleuc, Lísímac i Ptolemeu, els quals coaligats el derroten a Ipsos (301) on mor a l'edat de vuitanta anys.

A la *Vida* d'Èumenes és descrit com un personatge amic i enemic, prou interessant, que odia i admira la sagacitat del seu rival i que no podent haver-lo al seu costat, no dubta a ordenar que l'assassinin. Plutarc no li dedica una *Vida*, però Antígion apareix com a personatge important a les *Vides* d'Èumenes i Demetri, mentre que a les de Foció, Alexandre, Pirros i Antoni és esmentat o bé té un paper inferior, cosa inevitable atesa la importància històrica del personatge.

Abans d'encetar la narració de l'enfrontament entre Èumenes i Antígion, Plutarc en fa aquest retrat: " μετέωρος ὦν ἤδη καὶ περιφρονῶν ἀπάντων. " [amb el cor alt com estava i en el seu desdeny de tothom] (*Eum.*3.4-5). afectat perquè no atenyia la influència política que ell creia que li corresponia, negant-se, segons els acords de Babilònia a ajudar Èumenes a conquerir la Capadòcia.

Tot seguit ve el relat de la guerra entre ambdós, que ocupa una part considerable de la *Vida d'Èumenes*, on Antígion valora Èumenes: " τὸν Ἀντίγονον ὕστερον ἐπελθόντα θαυμάζειν τὸ θάρσος αὐτοῦ καὶ τὴν εὐστάθειαν. " [Antígion quan més tard arriba, es meravella del seu ardiment i de la seva sang freda] (*Eum.*9.3-5). Posteriorment, Èumenes el derrota a Pasitigris, i Antígion veient que dirigeix les tropes, malalt, des d'una llitera, no pot més que meravellar-se i un cop més esclafeix una gran riallada,

com solia, essent tot plegat una mostra de la valoració d'Èumenes per part en aquest cas del seu enemic.

Aquesta paradoxal consideració envers Èumenes per part d'Antígon torna a palesar-se quan l'empresonament d'Èumenes. Quan envia deu elefants per repel·lir la multitud (*Eum.*18.3-6). Val a dir que en aquesta ocasió Plutarc no acaba d'explicar si l'actuació d'Antígon és deguda a la necessitat de protegir Èumenes de la turba o a la por del descontrol general de la massa.

Tanmateix, les restes de l'antiga amistat són encara paleses en el dubte que té Antígon en prendre la decisió d'ajusticiar Èumenes.¹⁷⁴ Personalment no té cor de veure'l per l'amistat íntima que havia existit entre ells. Un cop decidit a assassinar-lo, posteriorment castiga els *argiràspides* per haver-lo traït i lliura les cendres a la família d'Èumenes," i, aleshores Plutarc emet el següent judici:

“ Εὐμενεῖ μὲν γὰρ Ἀντίγονος ἐκστάντι τῶν ὑπὲρ τοῦ πρωτεύειν ἀγώνων ἠδέως ἄν ἐχρήτο, τὴν μετ'αὐτὸν ἀγαπῶντι τάξιιν.” (*Eum.*21.3) [Perquè si Èumenes s'hagués posat fora de les lluites per la primàcia, acontentant-se amb el lloc després d'Antígon, aquest se n'hauria servit amb goig] .

Plutarc descriu una relació d'amistat i enemistat a la vegada entre Antígon el borni i Èumenes que enriqueix el relat literari de la *Vida*, dibuixant-nos uns enfrontaments entre els diferents diàdocs,¹⁷⁵ farcits d'intensitat, derivada precisament d'aquest trànsit de l'amistat a la més aferrissada enemistat per la lluita pel poder. Aquesta proximitat afectiva desapareix en els enfrontaments posteriors entre els epígons i els posteriors successors dels monarques hel·lenístics, donant pas a una rivalitat més distant mancada d'aquest element passional ambivalent suara descrit per Plutarc.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Segons Corneli Nepos (12.4) Èumenes fou degollat pels guardians, a l'esquena d'Antígon, que, fent morir Èumenes de fam, no es tacava amb la sang de l'amic. Durant els dubtes que Antígon palesa al voltant de prendre o no la decisió de fer matar Èumenes, Plutarc esmenta solament dues veus a favor de salvar-li la vida: Nearc de Creta, antic company i Demetri, fill d'Antígon, en front de 'tots que s'hi oposen i l'insten a matar-lo' (*Eum.*18.5), la qual cosa indica la importància dels amics, i encara més, especialment en aquest cas, del seu nombre.

¹⁷⁵ Aquesta relació d'amistat i rivalitat a la vegada entre els diferents diàdocs és encara més palesa en la *Vida* de Demetri. Així, de Lisímac cap a Demetri hi ha un odi ferotge prou clar en demanar a Seleuc que mati el seu presoner Demetri a canvi d'una gran suma de diners (*Demetr.*51.3), però això no treu que admiri els enginyers militars de Demetri i que li demani una visita per tal d'admirar-los (*Demetr.*20,8); o que ell mateix enganyi el seu aliat Pirros mitjançant una carta falsa (*Pyrrh.*6.6-8).; o en el cas de Seleuc, que forneix a Demetri queviures d'acord amb els seus precs (*Demetr.*47.2-4), i canviant de sentiments més tard, l'encercli, rebí la seva rendició i l'empresoni (*Demetr.*47.4-50,4). Tot i així, Plutarc descriu més aquests sentiments paradoxals en el cas de les relacions entre Antígon i Èumenes.

¹⁷⁶ Walbank, 1990, 69-70 considera l'evolució dels *hetairoi* cap al gabinet reial dels monarques hel·lenístics: " Friends are to be found in all Hellenistic courts, where they form a council of State in daily session, advising the king on matters of policy-though it remains in prerogative to take the decision...During the fourth and third centuries the king's Friends are distinguished by social and geographical mobility and personal initiative; but in the second century there was a gradual hardening into a bureaucracy." Segons aquesta consideració de Walbank, en la *Vida* d'Alexandre, Plutarc descriu un entorn format pels amics del rei i els generals majors com Parmenió, en què el to és informal i proper, per

No podem considerar Èumenes hereu d'Alexandre tampoc no ho fan els macedonis_ per descomptat- ni Plutarc, tot al contrari passa amb Antígon.¹⁷⁷ Així Plutarc descriu un Antígon poderós, ambiciós, amb pregons sentiments d'odi, rivalitat, enfrontat a tothom, establint relacions de superioritat envers Èumenes i els altres *diàdocs*. El retrat d'un gran home, encara que no protagonista de cap *Vida Paral·lela* de Plutarc, disposat a succeir Alexandre com veurem en la *Vida* del seu fill Demetri.

5.1.4 Comparació amb Alexandre.

Èumenes de Càrdia en el relat que fa Plutarc de la seva *Vida*, té dos moments importants en relació al concepte d'estadista: primer, com a cortesà, i després com a cabdill, on apareix descrit més aviat com a cabdill en plena activitat bèl·lica, sobretot si tenim en compte que els set anys de narració que van des de la mort d'Alexandre fins a la seva pròpia (323-316 a C) són un enfrontament constant, sense treva, amb els diferents *diàdocs*. En contra, la part anterior de l'existència d'Èumenes correspon a la seva infantesa i activitat com a cortesà en les corts de Filip II, com a patge, i d'Alexandre III, com a secretari, arxiver reial i general (362 a C- 323 a C).¹⁷⁸

En aquest apartat descrivim els fets que caracteritzen Eumènes com a nou tipus d'estadista, així com la presència del record d'Alexandre. Èumenes lluita amb els altres cabdills, però cap d'ells no pren el títol de rei fins el 306 a C, quan Cassandre ja ha executat Alexandre IV i la seva mare Roxana (310 a C), acabant així amb la nissaga

passar després a les corts hel·lenístiques on la distància és més present així com la importància de la figura del mal conseller o adulator. En el cas de la *Vida* d'Èumenes no advertim cap consulta per part del protagonista al seu entorn, el veiem sol i amenaçat, llevat d'un banquet al castell de Nora on Èumenes es mostra afectuós amb els seus, però en tot cas més enllà del banquet no comparteix decisions ni militars ni polítiques (*Eum.*11.2).

¹⁷⁷ Billows,1990,321, proposa una nova reinterpretació del paper històric d'Antígon el borni, al qual considera més hereu del model d'estat i de l'estil de govern de Filip II i del mateix imperi Aquemènida que d'Alexandre. També qüestiona el parer crític d'autors com Plutarc i Diodor que acusen Antígon d'afany de poder, quasi bé acusant-lo d'*hybris* com un personatge de la tragèdia clàssica. I reforça la imatge d'Antígon com a polític i estadista que crea les bases de la monarquia hel·lenística, especialment pel que fa al reialme seleúcida. En canvi Briant 1972,323, en té una visió més crítica, el defineix com un oportunista hàbil que sabia estar en una posició d'atenció i sabia prendre les decisions en el moment oportú, tot i que li reconeix habilitats com a estadista. En relació a Èumenes podem considerar que aquí rau una diferència important, ja que com relata Plutarc, Èumenes no sempre sap estar en el lloc adequat i menys prendre les decisions en el seu moment.

¹⁷⁸ Corneli Nepos (1.6) a diferència de Plutarc atorga a Èumenes un paper polític de col·laboració en l'obra de govern dels reis macedonis, primer Filip i després el mateix Alexandre: *Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem, illo interfecto, eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Nouissimo tempore praefuit etiam alterae equitum alae, que Hetaerice appellabatur, utrique autem in consilio sempre affuit et omnium rerum habitus est particeps.* [Set anys ocupà aquest lloc de confiança (secretari) al costat de Filip. Mort aquest, continuà amb el mateix càrrec al costat d'Alexandre per espai de tretze anys. En els darrers temps, tingué el comandament dels dos cossos de cavalleria que s'anomenava '*heterice*'. Però sempre assistí amb els seus consells a un i altre rei i fou participant en totes les coses].

d'Alexandre, és aleshores quan Antígon el Borni pren el títol de rei, Ipsos,³⁰⁶ a C, seguidament també Cassandre, Ptolemeu, Seleuc i Lisímac, donant pas així a les diferents dinasties de monarques hel·lenístics que governen fins a la conquesta romana. Èumenes, que mor el 316 a C, ni és rei ell mateix ni en vida seva, ho són els altres.

Podem considerar que la figura d'Èumenes es mou entre els estadis polítics del diadocat i del cabdillatge. El seu diadocat és efímer, per no dir mai aconseguit del tot, ja que sempre està al servei d'un altre diàdoc més important, com Leonnat i Perdicas al principi, o bé al servei de la casa reial macedònia, i en continu enfrontament amb la resta de companys; per això l'estat del cabdillatge roman més adient a la seva persona, sempre en guerra i al capdavant de les tropes.

Pel que fa al seu cabdillatge, assenyalarem a continuació els trets que en la nostra opinió el defineixen: la relació amb la Fortuna, l'actuació política, la possessió i ús de la riquesa i l'actuació militar.

La Fortuna (τύχη) sempre present en les *Vides* de Plutarc, pel que fa a Èumenes és, tocant als fets d'armes, força favorable, i, en canvi, en la política és gens favorable. Així sol guanyar la majoria de batalles que dirigeix, escapar-se de les derrotes i sobretot donar una resposta enginyosa i efectiva a la majoria de problemes bèl·lics que se li presenten; mentre que com a polític, segons Plutarc, no sap adoptar el paper de subordinat que li corresponia ni tampoc sap establir aliances guanyadores (*Eum.*21,3).

Plutarc valora en Èumenes l'esforç i la resiliència que manifesta davant dels canvis de Fortuna (*Eum.*22.7), mostrant una gran capacitat d'adaptació als canvis, tot i que al final, li esdevé adversa i el condueix a una mort no gaire heroica.¹⁷⁹ Ja en el mateix pròleg, en la *Vida* de Sertori, on justificant el paral·lel, Plutarc es refereix a una "τύχη δὲ χρησάμενοι βιάῳ καὶ ἀδίκῳ περὶ τὴν τελευτήν." [Fortuna violenta i injusta en llur fi] (*Sert* 1.11).

En la faceta de polític, Plutarc descriu un Èumenes bon administrador, sota el regnat tant de Filip II com del seu fill i successor Alexandre III, lliurat tant a tasques burocràtiques, l'arxiu reial i la secretaria reial, com militars. Aquesta capacitat de gestió li és útil en el seu efímer domini de les satrapies de Capadòcia i Plafagònia, així com en l'administració dels recursos del seu exèrcit format per macedonis i mercenaris.

¹⁷⁹ Notem que en el cas d'Alexandre, la Fortuna sempre li fou favorable, la qual cosa no es repeteix ni en els diàdocs, ni és clar en Èumenes.

Èumenes domina els temes econòmics, hom li confia el tresor de Cuinda, i sobretot els administratius. Recordem l'engany a Antígon el Borni en l'afer dels documents de la treva a Nora (*Eum.*13.1-5). Justament l'exercici d'aquestes tasques és motiu de burla pels macedonis, concretament el seu rival i enemic Neoptòlem, l'escuder en cap d'Alexandre, com no pròpies d'un cabdill (*Eum.*1.6).

Plutarc també es refereix a la presència d'Èumenes en moments polítics decisius, com la conferència de Babilònia, a la mort d'Alexandre III, això sí, des d'un segon pla discret, atesa la seva condició de grec en el món del poder macedoni (*Eum.*3.1-2). Més endavant, Plutarc critica Èumenes per no haver sabut escollir el bàndol adient, i també per excés d'amor propi, en no voler posar-se al servei d'Antígon (*Eum.*21.3). Les seves tries no són bones: Primer, al costat de Leonnat i a qui traeix per quimèric, després al bàndol de Perdicas, que és vençut per Ptolemeu; per acabar en el bàndol reial, sota el regent Polipecont i la reina mare Olímpíada, ells també perdedors.

De fet, i tot i reconèixer a Èumenes una certa astúcia política, Plutarc també deixa constància que no pot exercir les seves capacitats polítiques en un territori de forma continuada i estable, atesa la total inestabilitat dels anys posteriors a la mort d'Alexandre III. .

Plutarc destaca també en Èumenes la faceta d'home ric, ja que té accés als tresors imperials, com el de Cuinda i el de Susa, tot i que no en feu ús inadequat, perquè aquests recursos econòmics els usà per dirigir el seu exèrcit, format per macedonis cobejosos i mercenaris a qui calia satisfer puntualment el servei i evitar-ne així la indisciplina i la revolta.

Èumenes no dubta a cedir terres i castells de la seva satrapia de Capadòcia a les seves tropes per tal de pagar-los la lleialtat.¹⁸⁰ En la mateixa línia, també és hàbil en l'àmbit financer, especialment quan compra la seva seguretat personal i el seu reconeixement com a cap, sempre sota amenaça, a partir dels enginyosos crèdits personals dels caps i rivals macedonis, Eudam i Fèdim que, per tal de no perdre el retorn del préstec, protegeixen i salven la vida d'Èumenes sempre que poden. (*Eum.* 13.12-13)

Pel que fa a la tropa, Plutarc assenyala que Èumenes està sempre amatent a procurar botí per als soldats i comprar-los amb quantiosos regals, atesa la seva precarietat

¹⁸⁰ Mossé, 2001, 1087: " Plutarque a déjà évoqué la richesse de cette Capadoce. En la livrant au pillage de ses soldats. Èumène s'assurait leur fidélité. L'opération exposée par Plutarque n'est pas moins confuse. Il faut supposer que Èumène 'vendait' aux officiers de son armée le droit de s'emparer de places fortes qui théoriquement lui appartenaient."

com a cabdill, tot i que aquesta era una pràctica generalitzada dels cabdills en el món hel·lenístic, també present en Alexandre (*Alex.*15.3-6; 37.3-7; 70.3-6;39.4) i (*Phoc.*18).

Tocant a la riquesa personal, Plutarc no descriu ni esmenta un estil de vida d'Èumenes basat en el luxe, la pompa i el boato com ho fa en la *Vida* de Demetri o en les aparicions dels reis hel·lenístics, o també en la descripció de Peucestas i altres sàtrapes de l'orient de l'imperi. Sí que al principi de la *Vida* d'Èumenes (*Eum.*2.4-7) n'esmenta l'avarícia, però val a dir que aquest tret negatiu no torna a aparèixer després, i en tot cas és substituït per la prodigalitat interessada suava esmentada.

Èumenes, com a cap militar, és descrit per Plutarc com *philopolemos* (*Eum.*21.1), i també com a *philonikos*. No són aquests dos mots necessàriament positius en el vocabulari de Plutarc, ja que denoten un excessiu apassionament per la guerra, difícil de controlar i allunyat de facetes importants del polític ideal com són el sentit de la justícia o el contacte amb la filosofia entre d'altres, o de qualitats com la dolçor.¹⁸¹ A més, pel que fa a l'*ethos*, poden propiciar arrogància, i violència, passions ambdues oposades a la virtut. Com la resta de diàdocs, Plutarc el descriu com: φιλοπόλεμος μὲν οὖν ὁ τῆς ἀσφαλείας τὴν πλεονεξίαν προτιμῶν, [amic de la guerra, és a dir, aquell que a la seguretat anteposa la cobejança] (*Eum.*21.5).¹⁸²

Tanmateix, Plutarc el considera un bon cap militar, astut, enginyós, sofer, bon estratega i coratjós, un general capaç de fer i comandar la guerra (*Eum.*14.4) virtuts que li reconeix el seu antic amic i després principal enemic, Antígon el Borni. Per això, no deixa mai d'admirar l'enginy del seu enemic, que en més d'una ocasió l'enganya, provocant la seva sorpresa, i en d'altres ocasions la ira (*Eum.*15.3).

¹⁸¹ Romilly,1979,280, analitza la importància d'aquest concepte moral en els protagonistes de les *Vides* de Plutarc: " La place que fait Plutarque à la douceur dans le vies est si grande qu'il n'en est pratiquement pas une seule où elle ne soit presente....Elle intervient même de façon particulièrement nette dans les passages où Plutarque dégage les traits essentiels, c'est-à-dire dans les comparaisons finales entre héros grecs et romains...La douceur est donc devenue un critère essentiel pour juger un home." Tanmateix, en el cas d'Èumenes, Plutarc no esmenta aquest tret ni directament ni indirectament, en tot cas Romilly,1997,282,però, assenyala en la *Vida* d'Èumenes dues ocasions de falsa dolçor: una arran de l'afer dels bagatges de les tropes d'Antígon que Èumenes rebutja de prendre'ls enginyosament i que la tropa macedònia qualifica de dolça l'actitud d'Èumenes, però Antígon la desenmascara (*Eum.*9,11-12), i la segona per part del mateix Antígon arran de la traïció dels *argiràspides* als quals promet un tracte dolç, a canvi del lliurament d'Èumenes, que després no compleix. (*Eum.*17.2).

¹⁸² De la *pleoxenia*, o cobejança, Waterfield ,2011,35-36: " The Greeks had a word, *pleoxenia*, which meant precisely 'wanting more than one's share' or 'self-seeking'. In the Classical period, this individualist form of greed was invariably regarded as a particularly destructive and antisocial vice, and it was expected that the gods would punish it or that it would arouse fierce opposition from other humans. The historian Thucydides, for exemple, thought that Athenian overreaching was the main reasons that they were defeated in the Peloponnesian War. The Successors trampled on such views. For them, and for all the Hellenistic kings who came after them, greed was good. Individualism and egoism are close cosins.". A aquesta consideració podem afegir que la cultura grega sempre fou terriblement agonal, ara bé mentre que a l'època clàssica, el bé de la *polis* era l'objectiu i a la vegada establia el control dels individus, en el període hel·lenístic es dona pas a la desaparició d'aquest control. No obstant això, Plutarc considera la cobejança com una passió que cal controlar.

Els monarques hel·lenístics ja siguin protagonistes de les *Vides*, ja siguin personatges secundaris o bé tractats com a col·lectiu són descrits per Plutarc amb una corrua de defectes, són cobejosos, insidiosos, gelosos, amb manca total de sentit de la justícia, pomposos, arbitraris, dispensadors d'un mal tracte als seus súbdits, amb una luxúria desbocada, ebris en excés, violents, orgullosos, amb actituds tiràniques, hipòcrites-comparats a actors-, inaccessible, en definitiva una mala còpia d'Alexandre, font legitimadora de llur poder, o de la mala cara d'Alexandre, és a dir dels defectes del monarca macedoni més presents en la segona part de la *Vida d'Alexandre*, i molt allunyats de la tradició reial macedònia representada sobretot en la imatge i el record del rei Filip II.¹⁸³

La comparació d'Èumenes amb la figura d'Alexandre, té dues cares, la primera, que abasta des de la captació d'Èumenes pel rei Filip II fins a la mort d'Alexandre, que ja hem tractat anteriorment i de la qual podem concloure que Èumenes és un personatge que a la mort d'Alexandre gaudeix d'un tracte directe amb el monarca, pertany al cercle de poder dels *hetairoi* i ocupa també càrrecs militars d'importància..

La segona cobreix el període posterior a la mort d'Alexandre, en què la sort i sobretot la consideració de la resta de *hetairoi* comença a manifestar-se en contra d'Èumenes, ja sense el paraigua protector d'Alexandre.

Així la primera crítica contra la persona d'Èumenes que relata Plutar, encara en vida d'Alexandre, prové de l'escuder reial Neoptòlem, que se'n riu tant de la seva condició d'arxiver reial, d'home de papers, com del seu casament amb la germana de Barsine, la primera dona del rei macedoni.

Plutarc insisteix en les crítiques que els macedonis dirigeixen al quersonesita, el ridiculitzen i consideren que no li pertocquen els honors amb què el rei macedoni l'ha volgut distingir (*Eum.*1.6). Tot i així, encara no apareix l'adjectiu d'estranger, que significativament usa per primer cop Plutarc en parlar de la conferència de Babilònia,

¹⁸³ Considerem interessant la descripció que Justí fa dels diàdocs, pels trets més aviat positius amb què els descriu, que considerem un bon contrapunt a Plutarc, no obstant això, també Justí acaba palesant la seva autodestrucció: " Però els amics d'Alexandre tampoc aspiraven al regne sense raó. De fet, eren de tant valor i dignes de tant gran respecte que hom podia considerar rei cadascun, car llur bellesa, alçada, vigoria, i saviesa en tots ells era tal, que qui no els conegués pensaria que havien estat escollits no d'un sol poble sinó de tot el món. I mai abans Macedònia o qualsevol altre poble florí en una abundància d'homes tan il·lustres, als quals primer Filip i després Alexandre havien escollit amb tanta cura, que semblaven elegits no tant com a companys d'armes, sinó com a successors del reialme. Per tant, qui podria estranyar-se que el món hagués estat vençut per tals ministres, quan l'exèrcit dels macedonis era comandat per tants no ja generals, sinó reis? Aquests mai no n'haurien trobat d'iguals, si no haguessin rivalitzat entre ells, i la província de Macedònia hagués donat molts Alexandres, si la fortuna no els hagués armat per llur rivalitat en el coratge, per a la mútua destrucció." (Justí. *Epit.*13.10-15)l Justí, al nostre parer, col·loca en el seu just nivell els diàdocs, sovint desqualificats, com fa Plutarc, ja que eren l'élite, ara bé com l'autor indica, justament per això finalment s'autodestruïren.

en què Perdicas es fa amb el poder i Èumenes es manté curosament en un segon pla durant les discussions corresponents a la successió d'Alexandre::

“ Ἀποθανόντος δ' Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς φάλαγγος διεστῶσης πρὸς τοὺς ἑταίρους, τῇ μὲν γνώμῃ τούτοις προσένειμεν ἑαυτὸν ὁ Εὐμενής, τῷ δὲ λόγῳ κοινός τις ἦν πρὸς ἀμφοτέρους καὶ ἰδιώτης, ὡς οὐδὲν αὐτῷ προσῆκον ὄντι ξένῳ πολυπραγμονεῖν ἐν ταῖς Μακεδόνων διαφοραῖς. καὶ τῶν ἄλλων ἑταίρων ἐκ Βαβυλῶνος ἀνασκευασαμένων, αὐτὸς ὑπολειφθεὶς ἐν τῇ πόλει κατεπράυνε <τούς> πολλοὺς τῶν πεζῶν καὶ πρὸς τὰς διαλύσεις ἡδίους ἐποίησε.” (*Èum.*3.1).[Quan Alexandre morí, la falange estava en sedició contra els companys, Èumenes en el seu parer s'adherí a aquests, però en les seves paraules era neutral entre els dos partits i com un particular al qual no s'esqueia, essent estranger, ficar-se en les disputes dels macedonis. Els altres companys havent partit de Babilònia, ell, restat a la ciutat, anà calmant la majoria de les tropes a peu i les va fer més disposades a l'arranjament].

Més endavant, ja de ple en les lluites successòries, i en aquest cas lluitant contra Cràter, Èumenes emprà l'enginy del somni premonitori,¹⁸⁴ en què apareix el difunt monarca macedoni (*Èum.*6.7-11). Plutarc relata com davant la imminència d'un combat contra Cràter. Èumenes somnia i se li apareix Alexandre. Evidentment el somni té valors premonitoris i admonitoris que el cabdill quersonesita sap interpretar de manera favorable als seus interessos i que no dubta a comunicar a les seves tropes

El fet que somniï en dos Alexandres que lluiten entre si, és prou palès, ja que al·ludeix al fet que lluitin macedonis contra macedonis, i això en aquell moment inicial de les disputes dels diàdocs era una novetat, que bé podia provocar la deserció d'un dels dos exèrcits, negant-se a lluitar contra els seus germans de pàtria. Si aquest fos el cas, val a dir que la fama de Cràter era tan superior a la d'Èumenes, que bé podia decantar clarament la balança al seu favor, per això Èumenes no comunica a les tropes, la identitat de l'enemic.

A més, aquest somni té també dos protagonistes divins, les deesses Atena i Demèter, que protegeixen cada bàndol enfrontat, Atena els macedonis de Cràter, i Demèter els macedonis d'Èumenes. El somni acaba, com no, amb la victòria del bàndol ajudat per Demèter, que acaba teixint una corona d'espigues per al vencedor, Èumenes. Com a proves de la seva interpretació, Èumenes argumenta dos fets, el primer, que el camp de batalla es troba en una terra fèrtil, precisament conreada de blat, i el segon que ha sabut que el mot d'ordre del bàndol enemic és: “Atena i Alexandre”, dos referents que proven que la interpretació i el valor del somni són certs.

¹⁸⁴ Altres diàdocs també somniem amb Alexandre, especialment davant batalles transcendentals, així Plutarc (*Demetr.*29.1-3), (*Pyrrh.*40.4-6) a la batalla d'Ipsos, on són derrotats Demetri i Antígon, o bé Pirros en el seu enfrontament amb Demetri a Berea (Macedònia). També en el cas de Seleuc, (*DS.*19.90.4). El recurs narratiu dels somnis és habitual en tota la literatura grega.

Un cop analitzat el somni, comença l'estratègia corresponent; així Èumenes tria per mot d'ordre: "Demèter i Alexandre", on el nom comú d'Alexandre aporta a més la protecció del monarca traspasat; acte seguit ordena als seus homes que engarlandeixin armes i cap amb espigues, identificant-los així amb el bàndol vencedor en el somni, al qual protegeix Demèter, i finalment, calla el nom del general enemic, Cràter, no fos cas que, malgrat el somni, els seus soldats en reconèixer-lo es passessin a l'altre exèrcit.

La manipulació de la figura d'Alexandre, demostra la importància que encara té el record del monarca macedoni, i en aquest cas, és compartida encara per tots els macedonis, mentre que durant les lluites posteriors normalment l'apropiació la fa un dels bàndols enfrontats.

De nou, el recurs oníric i la figura d'Alexandre, prenen un altre paper en un altre somni d'Èumenes, en aquest cas per fer valdre la seva autoritat davant dels recelosos i puntosos caps *argiràspides*, que per ordre reial han d'acceptar el comandament del cabdill quersonesita, cosa a què es mostren força remisos. Ara, en aquest cas el somni dirigeix la manipulació cap a la superstició i primitivisme dels cabdills *argiràspides*, especialment Antígenes i Téutamós, tal com indica de forma ben palesa Plutarc (*Eum.*13.5-8).¹⁸⁵

De nou apareix Alexandre en el somni d'Èumenes, prenent un paper, de monarca que soluciona els problemes entre els macedonis, Èumenes i els caps *argiràspides*. Es tracta ara d'un problema d'autoritat d'Èumenes, no reconeguda per Antígenes i Téutamós, per això cal desplaçar-lo simbòlicament mitjançant la presència física del rei macedoni, representada en l'erecció i aparellament d'una tenda reial, amb un tron, des d'on el difunt rei macedoni exerceix la seva autoritat, coneixent tots els projectes i actes de què hom l'informi.¹⁸⁶

¹⁸⁵ En la meua opinió resulta molt clarificadora la descripció de Diodor Sícul dels caps *argiràspides*, als quals no veu tan primitius com Plutarc, i que recull de ple una vegada més la consideració d'estranger d'Èumenes; en una conversa entre els dos caps *argiràspides*, Antígenes i Téutamós, el primer, considerat per Diodor més intel·ligent, convenç el seu col·lega de fer veure que obeeixen el comandament d'Èumenes, ja que així detenten més poder, perquè si Antígon hagués col·locat un home seu i macedoni de confiança, en el comandament, haurien estat més controlats. En aquest cas la condició d'estranger d'Èumenes li lleva temporalment un problema, però més tard el portarà a la mort a causa d'aquests mateixos personatges (D.S. 18.62.5-7).

¹⁸⁶ Considerem interessant la reflexió de Waterfield,2011,51, al voltant del poder de la figura d'Alexandre, un cop mort, que ell qualifica de. "poder talismàtic": " Alexandre was talismanic in the first instance simply because of the enormous pride that everyone involved felt at having been associated with a man who had achieved so much. The particular magic of his name and image was due to the fact that, for this achievements, he was recognized after his death as a god. The Successors did not invent the use of propaganda, but they made more extensive use of it than anyone in western history had before. The evocation of Alexander's spirit was an important element."

Aquesta importància del protocol i de la submissió a l'altre la trobem més endavant en el mateix Èumenes, quan en l'episodi del setge al castell de Nora, ni accepta posar-se al servei d'Antígon el Borni, que li ho proposa, emprant l'ardit de l'encapçalament de l'acord signat, adreçat als monarques macedonis i no al sotassignat Antígon I el Borni. Val a dir que el protocol és un element de forta càrrega simbòlica en els exèrcits, cosa que podem constatar encara avui dia.

Cal destacar el període posterior a la mort del rei Alexandre, com de corrupció, inestabilitat i lluites pel poder entre els successors, tal com ho considera Plutarc, com si amb el rei macedoni hagués acabat un temps, i ara amb els diàdocs, atesa llur mesquinesa i incapacitat, hom atenyés uns temps pitjors:

“ αὐτοὶ δ' ἀνάγωγοι ταῖς ἐξουσίαις καὶ μαλακοὶ ταῖς διαίταις γεγονότες μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν, καὶ φρονήματα τυραννικὰ καὶ τεθρυμμένα βαρβαρακῆς ἀλαζονείαις ἐπὶ ταῦτ' οὐκ ἐνεγκάμενοι, πρὸς μὲν ἀλλήλους βαρεῖς ἦσαν καὶ δυσάρμοστοι τοὺς δὲ Μακεδόνας κολακεύοντες ἐκκεχυμένως καὶ καταχορηγοῦντες εἰς δεῖπνα καὶ θυσίας, ὀλίγου χρόνου τὸ στρατόπεδον ἀσωτίας πανηγυριζούσης καταγώγιον ἐποίησαν καὶ δημαγωγούμενον ἐφ' αἰρέσει στρατηγῶν ὄχλον, ὥσπερ ἐν ταῖς δημοκρατίαις.” (*Eum.*13.10-11) [... però aquests capítostos, tornats indòmits per l'exercici del poder i tous pel règim seguit després de la mort d'Alexandre, i havent ajuntat per al mateix objecte uns esperits tirànics i fets malbé per l'arrogància bàrbara, no es podien sofrir ni avenir entre ells; més adulant els macedonis a raig, i prodigant-los diners per a banquets i sacrificis, en poc temps van convertir el campament en un hostal de llibertinatge festivant i en una turba demagògica manejable per a una elecció de generals, com en les democràcies] .

Plutarc analitza l'estat polític convuls a la mort d'Alexandre i conclou que els líders polítics, els sàtrapes macedonis, tenen comportaments tirànics i compren la voluntat dels soldats per esdevenir-ne llurs caps militars, i n'assenyala el model tirànic i l'arrogància bàrbara com les causes. Més endavant determina els efectes de la corrupció dels caps en els soldats macedonis:

“ Οὐ μὴν ἀλλ' οἱ Μακεδόνες ἀδείας μὲν οὔσης ἐφθείροντο πρὸς τοὺς διδόντας καὶ τὰς ἐκείνων θύρας ἐθεράπευον, δορυφορουμένων καὶ στρατηγιώντων.” (*Eum.*14.1) [Comsevilla que sigui, els macedonis, mentre no hi ha res a témer, es deixen corrompre pels qui donen i van a fer la cort a les portes d'aquells homes, que ara tenen guàrdies de cos i desitgen ésser generals] .

Plutarc palesa com els soldats participen de la corrupció dels seus líders, ara bé precisa que aquest és llur capteniment en temps de treva, ja que en temps de guerres i enfrontaments, no dubten, ells i llurs caps, a cercar el comandament d'Èumenes:

“...ἐπεὶ δ' Ἀντίγονος αὐτοῖς παρεστρατοπέδευσε μετὰ πολλῆς δυνάμεως καὶ τὰ πράγματα <μόνον οὐχί> φωνὴν ἀφιέντα τὸν ἀληθινὸν ἐκάλει στρατηγόν, οὐ μόνον οἱ στρατευόμενοι τῷ Εὐμενεῖ προσεῖχον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν εἰρήνῃ καὶ τρυφῇ μεγάλων ἐκείνων ἕκαστος ἐνέδωκε καὶ παρεῖχεν ἑαυτὸν σιωπῆ τὴν δοθεῖσαν φυλάττοντα τάξιν.”

(*Eum.*14.2-3) [... però quan Antígon ha vingut a acampar vora d'ells amb nombroses forces, i la situació només li manca treure veu per a reclamar un autèntic general, no solament els soldats acudeixen a Èumenes, sinó que els mateixos que en la pau i el luxe eren grans ara se li lliuren i consenten sense un mot a ocupar el lloc que ell els dóna].

Tanmateix, és en els moments decisius i arriscats, quan els soldats, i els mateixos caps rivals, tenen clara la figura d'Èumenes com a únic comandant. Encara que Plutarc no ho esmenti, és clar que en aquestes ocasions, ell o qualsevol altre diàdoc de certa vàlua representen la figura del rei macedoni traspasat.

Podem concloure doncs que la visió que Plutarc transmet en el relat d'Èumenes de Càrdia és la del cabdill que intenta sobreviure i ocupar una posició dins la crisi política que segueix al traspàs d'Alexandre i que es perllonga històricament durant vint anys d'enfrontaments armats, dels quals Èumenes és testimoni i protagonista durant els set primers. Justament en un moment en què es dirimeixen aspectes importants de la successió d'Alexandre com són la perllongació o no de la seva nissaga, l'establiment de les regències i tutories reials necessàries, les divisions administratives i polítiques del territori imperial, les reaccions dels pobles veïns i sotmesos, i molt especialment la lluita interna pel poder entre els diferents companys d'Alexandre, dividits entre la fragmentació o la unificació.

Un poder en què Alexandre és sempre present com a font i origen de la legitimització i com model de creació d'un imperi a partir de "la llança", és a dir de la victòria i la posterior conquesta militar.¹⁸⁷ I també un poder que pren decisions polítiques i que decideix línies d'actuació, pautes de relació amb els diferents pobles sotmesos, basteix ciutats de nova creació segons el model grec, estableix colons grecs i macedonis al llarg de l'imperi, adopta una nova simbologia i escampa la llengua i la cultura gregues. Aquest poder ha estat descrit i valorat positivament per Plutarc sobretot en el *De Fortuna*, i referenciat i representat al llarg del relat de la *Vida* d'Alexandre i en les altres *Vides*.

¹⁸⁷ La imatge de la llança clavada per Alexandre només desembarcar a Àsia, havent travessat l'Hel·lespont, il·lustra molt bé el dret de conquesta com a legitimització del poder, dret tant de l'ús dels diàdocs. Es deu a Diodor de Sicília i val a dir que també n'han fet ús els historiadors moderns per descriure la violència inherent a la conquesta. Comenta Diodor: " αὐτὸς δὲ μακρὰς ναυσὶν ἐξήκοντα καταπλεύσας πρὸς τὴν Τρωάδα χώραν πρῶτος τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τῆς νεῶς ἠκόντισε μὲν τὸ δόρυ, πήξας δ' εἰς τὴν γῆν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς νεῶς ἀφαλλόμενος παρὰ τῶν θεῶν ἀπεφαίνετο τὴν Ἀσίαν δέχεσθαι δορίκτητον. αὐτὸς δὲ μακρὰς ναυσὶν ἐξήκοντα καταπλεύσας πρὸς τὴν Τρωάδα χώραν πρῶτος τῶν Μακεδόνων ἀπὸ τῆς νεῶς ἠκόντισε μὲν τὸ δόρυ, πήξας δ' εἰς τὴν γῆν καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς νεῶς ἀφαλλόμενος παρὰ τῶν θεῶν ἀπεφαίνετο τὴν Ἀσίαν δέχεσθαι δορίκτητον." (DS.17.17.2) [Ell mateix s'acosta a Troia amb seixanta vaixells de guerra. Des de la nau, llençà la seva llança i, havent-la clavada a terra, fou el primer macedoni a saltar a terra, mentre declarava haver rebut Àsia dels Déus com un bé conquerit per la punta de la llança].

Aquest és el model polític d'Alexandre que els diàdocs han vist exercir directament, i que al seu torn exportaran als territoris en els quals governin, ara bé en els temps d'Èumenes, encara s'està dirimint qui detenta el poder i per tant la implementació d'aquesta política ha d'esperar la formació del nou mapa polític amb els dirigents guanyadors. En el cas d'Èumenes, ell és un perdedor, víctima d'aquestes lluites i que per això restarà més en la faceta de cabdill que no en la de estadista.

En general, la descripció que Plutarc fa dels successors d'Alexandre és més aviat negativa com hem exposat suara, com si heretessin la faceta més conflictiva d'Alexandre: descriu les lluites entre ells, i en tracta preferentment el rol de caps militars en la *Vida* d'Èumenes, així com en les successives de Demetri i Pirros, els descriu com militars habilidosos però moralment molt allunyats del model del polític virtuós. La necessitat de triomfar, d'obtenir grans quantitats de diners per tal de pagar unes tropes enormes i en constant guerra, l'absència de períodes de treva que permetessin implementar un programa de govern més enllà de recaptar recursos per a la guerra, dominen molt especialment el període on s'inscriu la *Vida* d'Èumenes.

En resulta un model polític que recull la imatge de la monarquia macedònia, de marcat encuny cabdillesc, on els contactes amb els dirigents de les poblacions sotmeses, els bàrbars, abandonats a la vida luxosa i corrupta, acosten més la figura dels diàdocs als tirans, en les relacions amb les ciutats gregues i les poblacions sotmeses.¹⁸⁸

Dins d'aquesta imatge cabdillesca, Èumenes palesa un paper dèbil, atès el seu origen no macedoni, no desprovist d'enginy i habilitats militars que li suposen un reconeixement i una vàlua com a cabdill. Tanmateix, Plutarc no n'ofereix una imatge depravada moralment o d'abandonat al luxe i als plaers com els seus companys, malgrat que la seva manca de dolçor i de coneixements filosòfics no li permeten controlar la seva cobejança, orgull i ardor bèl·lic manifestats com passions, ni tampoc atènyer una mort edificant o serena que li hagués valgut un reconeixement posterior com a heroi

¹⁸⁸ Considerem interessant introduir aquí la imatge del bon polític, que Plutarc exposa en la *Vida* de Foció que contrasta amb els diàdocs: " S'hi (en Foció) troben mesclades en igual mesura: l'austeritat i la humanitat, la cautela i el coratge, la sol·licitud pels altres i la intrepidesa per a ell, l'evitació del que és vil tan harmoniosament combinada amb la recerca del que és just." (*Phoc.*3.8); " Era d'un natural molt dolç i molt humà." (*Phoc.*4.5); "La seva política era sempre en favor de la pau i la tranquil·lita." (*Phoc.*10); " El ciutadà més auster i raonable, l'únic el qui més, que plantava cara als seus desigs i als seus impulsos (del poble)." ; " Regint els interessos de la ciutat amb dolçor i respecte a les lleis, tenia sempre en els càrrecs els homes cultes i afables." " Foció mostrava, com una virtut, la pobresa, en la qual ell tantes vegades general dels atenesos i amb reis per amics (Alexandre) havia envellit." (*Phoc.* 29.5).

5.2 Demetri i el llegat d'Alexandre. Les dues cares de Dionís.

La descripció física i la bellesa de Demetri, Plutarc posa com tret general i singularitzador. Una bellesa que es basa en l'estatura, tot i que no superava la del seu pare Antígon, que era fora del comú. El rostre ocupa el segon lloc en la descripció: la bellesa dels trets i del mateix rostre, i Plutarc emprà una exageració hiperbòlica, la impossibilitat de plasmar-los artísticament.

“ Δημήτριος δὲ μεγέθει μὲν ἦν τοῦ πατρὸς ἐλάττων, καίπερ ὦν μέγας, ἰδέα δὲ καὶ κάλλει προσώπου θαυμαστὸς καὶ περιπτός, ὥστε τῶν πλαττόντων καὶ γραφόντων μηθένα τῆς ὁμοιότητος ἐφικέσθαι· τὸ γὰρ αὐτὸ χάριν καὶ βάρος καὶ φόβον καὶ ὥραν εἶχε, καὶ συνεκράτο τῷ νεαρῷ καὶ ἰταμῷ δυσμίμητος ρωικὴ ἢ τις ἐπιφάνεια καὶ βασιλικὴ σεμνότης.” (*Demetr.*2.1-2) [Demetri d'estatura era més baix que el seu pare, baldament era alt, però de faccions i en bellesa de rostre era tan admirable i singular, que cap escultor ni pintor no en pogué mai copsar la semblança; perquè tenia una expressió al mateix temps de gràcia i de gravetat, de reverència i d'avinentesa, i s'hi mesclava amb la frescor i vivacitat juvenils un cert aire heroic i una reial majestat difícils d'imitar] .

Una descripció física que obre ja la porta a a la descripció psicològica .En la descripció Plutarc emprà els termes: νεαρῷ (frescor), ἰταμῷ (vivacitat), ρωικὴ (heroic) i βασιλικὴ (majestàtic). Demetri és coneixedor d'aquesta bellesa, i en fa ús al seu favor al llarg de la seva vida, tant per l'admiració que suscità en el món femení, que li comportà un gran èxit amorós; com també en el món masculí, en què li ocasionà l'admiració de la seva tropa. En aquesta línia, Diodor Sicul, referint-se al que podria ésser el debut bèl·lic de Demetri com a cap militar, (batalla de Gaza 312 a C) es fa ressò dels trets caracterials i físics, i de l'actitud de les tropes envers Demetri.¹⁸⁹

És interessant, però, veure com Plutarc posa en contrast la bellesa exterior -que faria esperar una correlació amb la interior- i el seu caràcter:

“ οὕτω δὲ πως καὶ τὸ ἦθος ἐπεφύκει πρὸς ἔκπληξιν ἀνθρώπων ἅμα καὶ χάριν. ἦδιστος γὰρ ὦν συγγενέσθαι, σχολάζων τε περὶ πότους καὶ τρυφὰς καὶ διαίτας ἀβροβιώτατος βασιλέων, ἐνεργότατον αὖ πάλιν καὶ σφοδρότατον τὸ περὶ τὰς πράξεις ἐνδελεχὲς εἶχε καὶ δραστήριον· ἦ καὶ μάλιστα τῶν θεῶν ἐζήλου τὸν Διόνυσον, ὡς πολέμῳ τε χρῆσθαι δεινότατον, εἰρήνην τ' αὖθις ἐκ πολέμου τρέψαι [καὶ] πρὸς

¹⁸⁹ En aquests dos episodis (D.S.1.81) i (D.S. 20.92) Diodor, en el primea mescla la situació prèvia a la batalla amb tota la tensió corresponent, amb la descripció de Demetri, en la seva primera actuació militar amb la màxima responsabilitat. Diodor recull totes les expectatives que els soldats tenen del nou dirigent, així la seva joventut crea temors, però són dissipats pels trets físics de Demetri, la bellesa i l'alçada, que adornats amb les armes reials, li donen una total prestància. En la segona referència, Diodor, li atribueix com a cabdill jove, una certa dolçor, que com sabem, el pas del temps desfà i converteix en crueltat i desídia, defectes que l'autor amplia en l'arrogància, la petulància, l'embriaguesa i la seva imitació de la conducta disbauxada de Dionís, complementada per una seriositat total cap a les activitats militars. Aquesta duplicitat, Diodor considera que és una imitació de Dionís, feta de manera ben conscient, amb la qual cosa ve a coincidir amb Plutarc..

εὐφροσύνην καὶ χάριν ἐμμελέστατον.” (*Demetr.* 2. 3) [I de la mateixa manera el seu caràcter era propi per a esfereir i alhora encantar la gent. Agradabilíssim en el tracte, i en els lleure, tractant-se de beguda i refinaments i manera de viure en general, el més voluptuos dels prínceps, per altra banda tenia una molt enèrgica i vehement continuïtat i eficàcia en l'acció. Així, de tots els déus es posava per model Dionís, com el més terrible per a fer la guerra, i per altra banda el més a to per a girar la guerra en pau en vista de l'alegria i el plaer] .

Plutarc introdueix la doble cara de Demetri, i és comparat al mateix Dionís, divinitat amb qui Demetri s'identificava. Aquest és un tret fonamental i central en la personalitat de Demetri, segons Plutarc, al voltant del qual gira pràcticament la interpretació de tots els actes. Una dualitat dividida entre la seva capacitat d'esfereir i d'encisar la gent, la seva vida voluptuosa i donada al gaudi dels plaers, i per altra banda, la seva capacitat per entomar de manera seriosa, enèrgica i amb vehemència els afers relacionats amb la guerra. Descripció caracterial que Plutarc novament comparteix amb Diodor de Sicília.

Els trets negatius de Demetri, descrits per Diodor i encara posats molt més en relleu per Plutarc, aniran minvant l'admiració que li professaven les tropes i cap al final de la seva vida, esdevindrà rebuig. La dualitat, la comparteix amb el seu personatge paral·lel en l'obra de Plutarc, Marc Antoni (*Ant.*24.4;26.5;60.5). Cal anar al pròleg de la *Vida*, per constatar com Plutarc estableix aquest paral·lelisme basat en la dualitat, així com també en la inestabilitat.

“ Περιέξει δὴ τοῦτο τὸ βιβλίον τὸν Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ βίον καὶ τὸν Ἄντωνίου τοῦ αὐτοκράτορος, ἀνδρῶν μάλιστα δὴ τῷ Πλάτῳ μαρτυρησάντων, ὅτι καὶ κακίας μεγάλας ὥσπερ ἀρετὰς αἱ μεγάλαι φύσεις ἐκφέρουσι. γενόμενοι δ' ὁμοίως ἔρωτικοὶ ποτικοὶ στρατιωτικοὶ μεγαλόδωροι πολυτελεῖς ὕβρισταί, καὶ τὰς κατὰ τύχην ὁμοιότητος ἀκολουθούσους ἔσχον. οὐ γὰρ μόνον ἐν τῷ λοιπῷ βίῳ μεγάλα μὲν κατορθοῦντες, μεγάλα δὲ σφαλλόμενοι, πλείστων δ' ἐπικρατοῦντες, πλείστα δ' ἀποβάλλοντες, ἀπροσδοκῆτως δὲ ππαιόντες, ἀνελπίστως δὲ πάλιν ἀναφέροντες διετέλεσαν, ἀλλὰ καὶ κατέστρεψεν ὁ μὲν ἀλοῦς ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὁ δ' ἔγγιστα τοῦ παθεῖν τοῦτο γενόμενος.” (*Demetr.*1.7) [Contindrà, llavors, aquest llibre la biografia de Demetri el Poliorcetes i d'Antoni l'imperador, dos homes que com ningú testimonien la veritat d'allò de Plató, que les natures fortes produeixen grans vicis, tant com grans virtuts. ¹⁹⁰ En efecte, havent estat l'un i l'altre igualment libidinosos, bevedors, bons soldats, munífics, pròdigs, insolents, ofereixen semblances corresponents en llurs fortunes. Perquè, no sols en el curs de llur vida tingueren grans èxits i grans fracassos, feren innumbrables conquestes i sofriren innumbrables pèrdues, inopinadament caigueren avall, i contra tota esperança es dreçaren; sinó també arribà l'un a la seva fi captiu dels enemics i l'altre al caire mateix d'aquesta calamitat].

Plutarc en aquest paràgraf on presenta i justifica l'emparellament de les *Vides* de Demetri i Marc Antoni, assenyala els defectes comuns: libidinosos,(ἐρωτικοὶ) bevedors, (ποτικοὶ) i insolents; (ὕβρισταί) així com les virtuts compartides com la disposició en la

¹⁹⁰ Pl.R,6,491 e.

guerra, (στρατιωτικοί), la magnificiència (μεγαλόδωροι) i la prodigalitat; (πολυτελείς) també remarca els èxits i fracassos i molt especialment la capacitat que ambdós tingueren per renéixer de les desgràcies contra tot pronòstic, fins que a la fi atenyeren una mort desastrosa..

Pel que fa a la quantitat i la importància de defectes i vicis d'aquests dos protagonistes de llurs *Vides*, podem preguntar-nos quin interès podien tenir per a Plutarc, atesa la finalitat de la seva obra per fornir de bons models al seu públic lector o/i oïdor. Doncs bé, és el de la contra imatge, la dels mals exemples, la figura de l'antiheori per tal que col·labori a prendre consciència al lector/ oïdor del que no cal fer, ja que els "mals" exemples enalteixen els bons i també donen varietat a l'obra:

“ τῶν δὲ κεχρημένων ἀσκεπτότερον αὐτοῖς καὶ γεγονότων ἐν ἐξουσίαις καὶ πράγμασι μεγάλοις ἐπιφανῶν εἰς κακίαν οὐ χεῖρον ἴσως ἐστὶ συζυγίαν μίαν ἢ δύο παρεμβαλεῖν εἰς τὰ παραδείγματα τῶν βίων, οὐκ ἐφ' ἡδονῆν μὰ Δία καὶ διαγωγῆν τῶν ἐντυγχανόντων ποικίλλοντας τὴν γραφήν.” (*Demetr.*1.5). [...però en el cas d'hommes que s'han conduït irreflexivament i en el parlar o en les grans situacions s'han fet il·lustres per llurs vicis, potser no és inútil d'introduir-ne un parell o dos en aquests models biogràfics. No perquè vulguem per Zeus, simplement deleitar i distreure els lectors donant varietat a la nostra obra;...]. (οὕτως μοι δοκοῦμεν ἡμεῖς προθυμότεροι τῶν βελτιόνων ἔσεσθαι καὶ θεαταὶ καὶ μιμηταὶ βίων, εἰ μὴδὲ τῶν φαύλων καὶ ψεγομένων ἀνιστορήτως ἔχοιμεν.) (*Demetr.*1.6) [així mateix penso jo que serem amb més delit espectadors i imitadors de les millors vides, si tampoc no som deixats sense la narració de les dolentes i blasmades] .

Sirinelli assenyala aquest canvi de dinàmica narrativa per part de Plutarc i l'emmarca com un pas cap a la novel·la:

Il est difficile de savoir quand, dans la chaîne des *Vies*, s'est produite cette prise de conscience qui débouchera enfin sur cette profession de foi. Il est certain en tout cas que, dès lors, Plutarque se sent et se proclame libéré de l'espèce d'hypothèque historisante qui pesait sur lui et, du même coup, il est libéré aussi, assez curieusement, du parti pris moralisateur dont il avait fait état au début de la *Vie de Périclès*. Les *Vies* ne sont plus nécessairement édifiantes. Elles sont simplement des *Vies* et pour justifier que le genre puisse concerner des personnalités contestables il écrit la fameuse préface du Démétrios, où il annonce, pour sauver l'unité de l'entreprise, les nouveaux types de vies comme des contre-exemples. Désormais, il se sent libéré et compose coup sur coup les *Vies* de Démétrios et Antoine, Pyrrhus et Marius, Eumène et Sertorius et enfin Alcibiade et Corolian. Il ne s'agit plus de héros-citoyens dont on met en valeur les qualités, les vertus et le dévouement, mais de personnages historiques, parfois trop humains, de *condottiere* à la moralité contestable. La *Vie* d'Antoine n'est guère autre chose qu'un roman ainsi que celle d'Alcibiade...et ce ne sont pas des romans édifiants.¹⁹¹

Plutarc, doncs, ha fet un pas més enllà en el relat de les *Vides*, ha abandonat l'exclusivitat dels protagonistes moralment edificants, per passar justament als herois

¹⁹¹ Sirinelli,1993,300.

contraris, els no edificants, i ho justifica, com hem vist en el pròleg de la *Vida de Demetri*, a partir d'un argument moralitzant, que veu la necessitat d'incloure les biografies de personatges històrics de dubtosa moralitat, justament per enaltir els bons models morals i obtenir així una panoràmica més àmplia del fet moral. Plutarc escull a partir d'ara també personatges massa humans que donen un joc narratiu diferent i que aporten escenaris i actituds fins al moment no usuals en les biografies narrades. Sirinelli hi veu un creixement de l'interès literari per part de Plutarc, que es decanta per furnir de més complexitat narrativa les *Vides*; és com si, de la mateixa manera que els personatges concebuts com a exemplars tenen actituds poc lloables, també els no exemplars poden mostrar actituds lloables.

En aquest sentit, Plutarc esmenta grans qualitats de Demetri, el seu ferm lligam familiar, i la fermesa de les seves relacions d'amistat. Pel que fa a la relació familiar, especialment amb el seu pare Antígon el Borní, Plutarc descriu una anècdota i acte seguit l'extrapola a les altres famílies reials per remarcar-ne la diferència, tot fent al·lusió a les sovint difícils relacions familiars i successòries de les monarquies hel·lenístiques :

“A més tenia per al seu pare una tendresa extraordinària; i en les seves atencions a la seva mare apareixia com honorava el seu pare per un afecte veritable més que per un culte al seu poder.(δι' εὐνοίαν ἀληθινήν μᾶλλον ἢ θεραπείαν τῆς δυνάμεως). En una ocasió que Antígon estava ocupat amb una ambaixada, Demetri tornà de caçar, es dirigeix al seu pare, el besa, i tal com venia, amb les javelines a la mà, s'asseu al costat d'ell. Aleshores Antígon, quan ja els ambaixadors partien amb les respostes, se'ls adreça amb una veu forta: ‘ També això, diu, oh senyors, reporteu de nosaltres, que l'un amb l'altre estem així ‘, volent fer entendre que una força del seu reialme i una prova del seu poder eren la seva concòrdia i la seva confiança amb el fill. (οὔσαν τὴν πρὸς υἱὸν ὁμόνοιαν καὶ πίστιν). Una cosa tan absolutament insociable és l'imperi, i tan plena de desconfiança i mala voluntat, que el més gran i el més antic dels successors d'Alexandre es gloriava de no tenir por del seu fill i de permetre-li que s'acostés a la seva persona amb la llança a la mà. Amb tot, aquest casal és l'únic, per dir-ho així, que durant moltíssimes successions es mantingué pur d'aquesta mena de crims; més ben dit, un sol dels descendents d'Antígon, Filip, va fer morir un fill. En canvi, gairebé totes les altres dinasties presenten nombrosos casos d'occiment de fills, de mares i de mullers; perquè matar germans, tal com els geòmetres donen per admesos llurs postulats, així aquest crim els era concedit, mena de postulat tingut per comú i propi dels reis per a llur seguretat.” (*Demetr.*3).

En aquest anècdota Plutarc deixa ben clara la bona relació entre Demetri i els seus pares, Antígon i Estratonice, especialment amb el seu pare Antígon, qui no dubta a valorar i a fer ben palesa davant els ambaixadors, dotant-la així d'un clar valor polític. A diferència, doncs, d'altres famílies, els Antigònides solament tenen un cas de

parricidi en tota la seva dinastia, el del rei Filip V que fa executar el seu fill Demetri, però serà molt més endavant.¹⁹²

Al llarg de la *Vida*, és ben palesa aquesta entesa entre Demetri i son pare Antígon, que el fa general i més tard rei com ell, compartint el tron i el comandament de l'exèrcit, tot cercant una col·laboració i una implicació del fill en el seu projecte de refer l'imperi d'Alexandre sota la seva mà.

Pel que fa a les relacions d'amistat, Plutarc relata com Demetri salva el seu amic Ariobàrzenes, fill de Mitrídates, tot i que Plutarc comença la narració amb una puntualització: "al començament", donant-nos ja a entendre que aquest valor de l'amistat possiblement canviï en avançar la seva vida: "Τοῦ μέντοι καὶ φιλόανθρωπον φύσει καὶ φιλέταιρον γεγονέναι τὸν Δημήτριον ἐν ἀρχῇ παράδειγμα τοιοῦτόν ἐστιν εἰπεῖν." (*Demetr.*4.1) [Que Demetri al començament era humà per natura i afecionat als seus amics, se'n pot donar el següent exemple]. i acaba conclouent que Demetri tenia de jove una disposició natural cap a la benignitat i cap a la justícia notables: "ταῦτα μὲν οὖν εὐφυΐας δείγματα τοῦ Δημητρίου πρὸς ἐπιείκειαν καὶ δικαιοσύνην." (*Demetr.*4.5) [Vet aquí, doncs, una mostra de la feliç disposició natural de Demetri a la benignitat i a la justícia]. Creiem que Plutarc està descrivint aquests trets de Demetri perquè dissortadament després, al llarg de la seva vida, els perd, i protagonitza situacions de clara injustícia i crueltat, així com una degradació pel que fa a les amistats, molt mediatitzades per l'adulació. Plutarc, ho fa evident en referri-se a la seva estada a Atenes, on mostra tant el grau de demagògia en què què havia caigut la ciutat, com la reacció complaguda de Demetri a l'adulació i veneració personal.

Abans però, Plutarc presenta també un jove Demetri portador d'altres qualitats com l'excel·lent disposició per a la guerra. Hem vist com Antígon el Borní, confia en el seu fill i amb pocs anys d'edat ja li atorga responsabilitats importants, per exemple en la guerra contra Ptolemeu que aleshores envaïa Xipre i les ciutats siriaques.

Plutarc hi destaca la joventut de Demetri, vint-i-dos anys, i la seva reacció de maduresa davant de la derrota (Gaza 321 a C) que correspon a un general de molta més edat i experiència:

¹⁹² Landucci,2014,86, relaciona la crítica de Plutarc a les relacions de poder dins de les famílies regnants hel·lenístiques amb l'opinió d'Ogden i comenta: "Di particolare rilievo la posizione di Daniel Ogden, convinto che gran parte de le lotte fratricide che insanguinarono la storia delle dinastie ellenistiche sia stata provocata dalla presenza a corte di principi figli di uno stesso padre, ma di madre diverse, che egli chiama "amphimetrici" trascrivendo l'aggettivo greco amphimetricor che, secondo Esichio, autore di un grande lessico elaborato nel V secolo d C, significa appunto "figlio dello stesso padre, ma de madre diversa."

“ καὶ πάθος οὐ μαιρακίου παθῶν ἐν ἀρχῇ πράξεων ἀνατραπέντος, ἀλλ' ἐμβριθοῦς στρατηγοῦ κεκρημένου πραγμάτων μεταβολαῖς, ἀνδρῶν τε συλλογῆς καὶ κατασκευῆς ὄπλων ἐπεμελεῖτο, καὶ τὰς πόλεις διὰ χειρὸς εἶχε καὶ τοὺς ἀθροισμένους ἐγύμναζεν.” (*Demetr.*5.19) [prenent-se el desastre no com un minyó tombat en un començament d'empreses, sinó com un general de pes, avesat a les vicissituds de la fortuna, s'ocupava de fer llesves de tropes i preparatius d'armes, tenia les ciutats al puny i exercitava els soldats reunits].

.Demetri paga cara la seva manca d'experiència, sobretot amb la humiliació a què el sotmet Ptolemeu retornant-li la tenda, els seus efectes personals i els amics captius. Ara bé, la reacció del jove Demetri és excel·lent, com un general avesat organitza de nou les llesves i les armes, controla les ciutats i mana als soldats fer exercicis, mostrant en aquest cas gran resiliència davant l'adversitat. L'actitud de Demetri envers la guerra durant la resta de la seva vida serà de total separació entre la seva vida cortesana lliurada als plaers, i el capteniment seriós, responsable i encertat. Com a militar és al final de la vida quan també es degrada aquest àmbit de la seva personalitat, és un procés lent que culmina amb la seva mort com a derrotat i presoner.

Un altre element central de la personalitat de Demetri, i assimilable a l'altra cara del seu déu protector Dionís, és la libidinositat i voluptuositat. Demetri té una sensualitat alta, fàcil de descontrolar-se, Plutarc ho palesa en una anècdota amorosa amb la bella Cratesípolis.¹⁹³ (*Demetr.*9.5) Amb aquesta anècdota divertida i plena de sentit de l'humor, Plutarc mostra el tarannà libidinós de Demetri, que no s'atura davant les dificultats per poder dur a terme la satisfacció del seu desig sexual, malgrat el risc existent, fins i tot amb la possibilitat d'un desenllaç en públic arriscat i gens pudorós.

D'altra banda, Plutarc relata com Demetri fou un bon practicant de la política matrimonial dels reis hel·lenístics, que segellaven pactes i aliances, mitjançant matrimonis entre les respectives famílies reials, augmentant així el grau de parentesc entre ells. En aquest sentit Demetri tingué fins a cinc mullers i algunes en règim de poligàmia. Es casà amb Fila, filla d'Antípatre i vídua de Cràter, que li donà com a fills, Antígon II Gònatas i Estratonice, muller de Seleuc i després del seu fill Antíoc; amb l'atenesa Eurídice, vídua d'Òfelas rei de Cirene, descendent de Miltíades l'antic, que li donà un fill, anomenat Corragos; amb la germana de Pirros de l'Epir, Deidamia, que li donà un fill, Alexandre; amb Lanassa, filla d'Agatocles de Sicília, i finalment amb Ptolemis, filla de Ptolemeu Soter i d'Eurídice, a la vegada filla d'Antípatre i germana de Fila, que li donà un fill, Demetri II el Bell, pare d'Antígon III Doson.

¹⁹³ Cratesípolis fou una dona d'extraordinària bellesa, intel·ligent i ardida que reuní les tropes del seu marit Alexandre, fill de Polipercont.

Ara bé aquesta vida matrimonial tan rica i extensa no li impedí d'amistançar-se amb altres dones que com a concubines afegí al seu gineceu reial, a més de les relacions esporàdiques que tingué en nombre elevat. Dels seus matrimonis destaquem per la importància política, el de Fila, filla d'Antípatre, que atesa la diferència d'edat li fou imposat pel seu pare Antígon el Borni. Plutarc relata com Antígon imposa el matrimoni amb Fila per raons polítiques a Demetri, malgrat la diferència d'edat, Demetri tenia aleshores setze anys, així com la relativa calma que tingué en el seu gineceu malgrat les contínues relacions amoroses externes a què es lliurava. El biògraf, però, no s'està de dir que per tot això era molt criticat.

Sobre Fila, Diodor de Sicília,¹⁹⁴ també Ateneu (Ath.6,255 B-C) són elogiosos. Ateneu –que fa de Fila la mare i no l'esposa de Demetri- relata com els companys d'Adimant de Làmpsac, construeixen un temple a Tria al qual anomenen Fileu en honor de Fila, i l'estàtua que presideix el temple, l'anomenen també d'Afrodita Fila. El fet era força comú entre les ciutats gregues, les quals dispensaven als diàdocs temples i espais sagrats col·locats sota l'advocació del rei protector; així en honor de Ptolemeu, consagraren un Ptolemaion, i així amb els diferents monarques. La referència d'Ateneu mostra com la voluntat de retre honors de les ciutats gregues als monarques hel·lenístics es fa extensiva als membres de les famílies reials, especialment de les mullers consorts dels monarques, en tant que reines i mares dels futurs reis.

El cas de Fila denota que és molt present en el món públic i sobretot amb una alta valoració per part de les diferents fonts; per això concloem que la figura d'algunes dones està associada al poder, fins i tot les concubines com Làmia en el cas de Demetri, i gaudien d'una presència pública, per tant teníem un paper, d'una certa valoració.

Pel que fa a la libidinositat de Demetri, com un dels trets essencials, Plutarc relata algunes relacions esporàdiques, vistes des de la perspectiva d'Antígon, amb un cert to humorístic (*Demetr.*19.4-10). En aquest seguit de petites anècdotes deixa clara la postura tolerant d'Antígon: “ εἰρήνης γὰρ οὔσης ἀφύβριζεν εἰς ταῦτα, καὶ σχολάζων ἐχρήτο πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀνειμένως αὐτῷ καὶ κατακόρως, ἐν δὲ τοῖς πολέμοις ὡς οἱ φύσει σῶφρονες ἔνηφε.” (*Demetr.*19.5) [durant la pau, s'esbravava en aquestes coses i quan tenia lleure es dedicava als plaers sense retenció i fins a la sacietat; però en

¹⁹⁴ Segons Diodor de Sicília (D.S.19.59.3-4) que coincideix amb Plutarc, els trets més remarcables de Fila són la intel·ligència, la capacitat per calmar l'exèrcit, la qual cosa palesa l'acceptació de la seva autoritat dins les tropes, la confiança en les decisions polítiques per part del seu pare i del seu espòs Demetri, que la té en gran consideració un cop superada la crisi inicial. Més tard, Fila es suïcidà veient la impossibilitat de refer-se per part del seu espòs. D'altra banda, Fila com a filla d'Antípatre aporta a Demetri drets a la corona macedònia, que després hereta el fill comú Antígon Gònatas, instaurant-se definitivament la casa Antigònida en el tron macedoni.

campanya era abstemi com els sobris de natural].. Normalment, un clar exemple de les dues cares de Dionís, acarnissat en la guerra, i lliurat completament al plaer en la pau.

D'altra banda, l'enginy humorístic i irònic d'Antígon, així com la dolçor envers els excessos del seu fill, sobten provenint d'un personatge que la posteritat descriu com cruel i seriós. Aquestes anècdotes remarquen la bona sintonia entre pare i fill, que fins i tot descriuen escenes tendres i familiars.¹⁹⁵

Plutarc, cercant un exemple erudit, recorda que els escites (*Demetr.*19.10) manifesten també ambdues cares, el coratge i el plaer. No deixa de ser curiós que Plutarc prengui l'exemple d'un poble com els escites situat al marge del civilitzat món grec i l'apliqui al macedoni Demetri; tal vegada l'associació Demetri-Dionís-escites remeti a un ambient tirant a salvatge, poc civilitzat, amb les dues cares d'habilitat bèl·lica, i de plaer desmesurat

En canvi, és significativament a Atenes, dins del marc d'adulació i servilisme que part dels polítics atenesos, on l'actitud luxuriosa de Demetri ateny una fita memorable.¹⁹⁶ Així la ciutat disposa que Demetri s'hostatgi en la reracambra del mateix Partenó, on el rei macedoni du a terme les seves pràctiques sexuals habituals en època de pau, cometent així un acte d'escàndol i sacrilegi d'un lloc sagrat. Plutarc, no s'està de posar-ho en evidència:

“Δημήτριος δέ, τὴν Ἀθηναίων αὐτῷ προσῆκον εἰ δι' ἄλλο μηδὲν ὥς γε πρεσβυτέραν ἀδελφὴν αἰσχύνεσθαι (τοῦτο γὰρ ἐβούλετο λέγεσθαι), τοσαύτην ὕβριν εἰς παῖδας ἐλευθέρους καὶ γυναῖκας ἀστὰς κατεσκεδάσε τῆς ἀκροπόλεως, ὥστε δοκεῖν τότε μάλιστα καθαρεύειν τὸν τόπον, ὅτε Χρυσίδι καὶ Λαμία καὶ Δημοῖ καὶ Ἀντικύρα ταῖς πόρναϊς ἐκείναις συνακολασταίνο.ι” (*Demetr.* 24,1). [Però Demetri, quan hauria hagut de respectar Atena, si no per cap altra raó, almenys com a germana gran (ja que així volia que es digués), escampà sobre l'Acroòpolis tanta insolència usada amb minyons de condició lliure i dones ciutadanes, que el lloc podia semblar particularment pur quan hi compartia les seves disbauxes amb Crisis, i Làmia i Demo i Antícira, les meretries famoses].

En efecte, Plutarc posa el crit al cel jutjant el capteniment luxuriós de Demetri incapaç d'autocontrolar-se en un recinte sagrat i emblemàtic com el temple d'Atena, on a més s'ha instal·lat a viure com si ell també fos d'una divinitat. Aprofitant l'avinentesa, el biògraf descriu la libidinositat de Demetri que inclou tota mena de persones: minyons lliures, matrones ateneses, i les seves assídues amistançades, entre les que figuren

¹⁹⁵ Billows,1990.10: “These anecdotes also illustrate another trait that must have helped Antigonos win friends and inspire loyalty in his subordinates namely his sense of humor. Plutarch, especially, records a number of excellent witticisms of Antigonos's, which besides a good sense of humor, display a good degree of learning and culture”.

¹⁹⁶ Val a dir que ni Diodor de Sicília, ni Pausànias esmenten l'adulació desmesurada dels atenesos cap a Demetri, essent Plutarc i Ateneu els autors que tracten aquest tema.

les meretries més conegudes de la ciutat. El narrador no estalvia tampoc la comparació entre les diferents tipologies d'objectes del plaer de Demetri, per remarcar-ne la quantitat i la no limitació.¹⁹⁷

Ara bé, és la classe política atenesa la que indueix Demetri a creure's per damunt de la resta de mortals, mitjançant una adulació i una reverència fora de mida. El fet d'assignar-li el Partenó com a residència, és una de les moltes mesures que il·lustren aquestes circumstàncies polítiques de la degradació d'Atenes. No deixa de tenir la seva importància que Plutarc es val d'un d'aquests exemples per lamentar l'estat impropri de la grandesa atenesa.

En absoluta consonància amb la ideologia plutarquiana, les relacions amb minyons lliures són descrites, com marcant el *summum* de la degradació de Demetri. Plutarc relata la història del minyó Dèmocles el bell, on la libidinositat de Demetri es manifesta sense límit i amb l'aggravant de l'abús, mentre el comportament del jove és digne del seu origen atenès ancestral i, en certa manera, heroic:

“ καὶ ὁ παῖς ὡς συνεῖδε τὴν περὶ αὐτὸν ἐρημίαν καὶ τὴν ἀνάγκην, ἀφελὼν τὸ πῶμα τοῦ χαλκώματος εἰς ζέον ὕδωρ ἐνήλατο καὶ διέφθειρεν αὐτόν, ἀνάξια μὲν παθῶν, ἄξια δὲ τῆς πατρίδος καὶ τοῦ κάλλους φρονήσας.” (*Demetr.*24.2-5). [El minyó, comprenent l'abandó en què es trobava, i la necessitat, lleva la tapadora de la caldera, salta dins l'aigua bullent i es destrueix ell mateix, sofrint una indigna sort, però mostrant un esperit digne de la seva pàtria i de la seva bellesa] .

En canvi, el cas del minyó Cleènet palesa l'actual la subordinació política d'Atenes a Demetri:

“ἐπεὶ δ' ἀκούσας ἐκεῖνος οὐκ ἤνεγκε μετρίως, ἀλλ' ἠγανάκτησε, δεῖσαντες αὐθις οὐ μόνον τὸ ψήφισμα καθεῖλον, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰσηγησαμένων καὶ συνεπιπόντων τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δ' ἐφυγάδευσαν· ἔτι δὲ προσεψηφίσαντο, δεδόχθαι τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων, πᾶν ὃ τι ἂν ὁ βασιλεὺς Δημήτριος κελεύσῃ, τοῦτο καὶ πρὸς θεοὺς ὄσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον.” (*Demetr.* 24. 6-9) [Quan aquest ho sentí, no ho suportà amb moderació, ans s'indignà; atemorits altra vegada, els atenesos no solament revoquen el decret, sinó també, dels qui havien presentat la moció i l'havien defensada, fan morir els uns i destermen els altres; i encara voten que sembla bé al poble dels atenesos, que tot allò que el rei Demetri mani, serà cosa santa envers els déus i justa envers els homes] .

Cleènet, a diferència de Demòcles, es lliura a Demetri i vol fer servir les seves relacions per eximir el seu pare d'un deute, la qual cosa pren relleu ciutadà i indigna Demetri, i acaba esdevenint un afer del tot polític, que ocasiona desterraments i

¹⁹⁷ En aquest terreny del tarannà luxuriós de Demetri cal recordar l'anècdota que descriu Ateneu (*Athen.*13.577 E.F) situada en el marc d'un banquet entre Lamia i Demetri en què aquest estableix un joc eròtic entre el perfum de nard que li ha regalat a Lamia i l'olor que emana el seu penis en havent-se masturbat. A part del joc humorístic, l'anècdota desvetlla un cert joc lingüístic per part de Demetri, davant l'actitud descarada de Lamia.

algunes morts. Al final de l'afer hom atorga el poder absolut a Demetri *de iure* perquè *de facto* ja feia temps que el detentava. El desenvolupament d'aquest afer, en principi privat, i el seu desenllaç palesen el tipus de poder absolut que exerceix Demetri a la ciutat d'Atenes, i com la mateixa ciutat, presa del temor i l'adulació, l'hi reconeix. D'altra banda aquest poder absolut de Demetri no té límit i s'exerceix per un igual tant en l'àmbit públic, com en el privat sense diferències, i és descrit com el d'un autèntic tirà.

Finalment per acabar amb l'exposició del temperament luxuriós de Demetri, hem de referir-nos a la relació amb la cortesana Làmia, en què Plutarc posa ben de manifest les interferències entre els àmbits públic i privat de les relacions afectives de Demetri: Demetri coneix Làmia després de derrotar Menelau, germà de Ptolemeu, a Salamina de Xipre (306 a C). Aquesta cortesana forma part del botí que Demetri obté en la seva victòria. (*Demetr.*16.5-6). La presentació de Làmia és la d'una cortesana, hàbil flautista i prostituta, tot i que ja és madura i major que Demetri; ara bé el sedueix i a partir de la relació eròtica, el domina.

Làmia, doncs, forma part dels hostes luxuriosos del Partenó d'Atenes, conjuntament amb altres cortesanes de reconegut *glamour* com Crisis, Demo i Antícira. Ara bé, també Làmia és present en els atacs irònics que Demetri creua amb els seus rivals els restants diàdocs, així Lisímac, ridiculitzat per Demetri com a tresorer castrat, li respon atacant-lo a partir de la seva relació amb Làmia (*Demetr.*25.9.). En aquest episodi Plutarc mostra la presència de cortesanes en les corts dels diàdocs, i la influència que tenien sobre els seus amants. Eren conegudes de tothom, famoses i fins i tot veiem en aquest text que formen part dels atacs i insults entre ells.

En aquesta línia, el biògraf va narrar amb detall la presència i actuacions de Làmia a la ciutat d'Atenes, on ateny un paper de primer ordre en la vida política i social, per la seva relació amorosa amb Demetri (*Demetr.*27). Tot aquest reguitzell d'anècdotes al voltant de la cortesana Làmia, il·lustren a la perfecció tant la luxúria de Demetri, com la incidència social i política d'aquesta relació en la ciutat d'Atenes. Plutarc les qualifica "d'abusives i il·legals", "feridores per a la ciutat d'Atenes": per exemple Així Demetri ordena recaptar dos-cents cinquanta talents per gastar-los en sabó per a Làmia i les altres cortesanes del seu entorn, és també la mateixa Làmia qui extorsiona ciutadans per tal de costejar un extraordinari banquet que ofereix en honor de Demetri, de manera que Làmia desvetlla l'enveja i el desig dels amics de Demetri.

A continuació Plutarc no es pot estar de recollir enginyoses i iròniques anècdotes que la conducta de Làmia i Demetri provocaven, tals com el joc de mots entre el nom de la

cortesana i el nom de la diablesa popular Làmia, així com l'anècdota que conta les ferides de Lisímac, ocasionades per un lleó, i les mossegades, tant físiques com morals, que "la lleona" Làmia infringia a Demetri. Plutarc acaba la narració posant de relleu que Làmia era major que Demetri, i la divertida anècdota del famós judici de Bocoris, en què hom especula al voltant d'una ombra i els serveis prestats a la cortesana Tonis (*Demetr.* 27.12-14).

En la *synkrisis* Demetri-Marc Antoni, tot comparant la luxúria dels dos personatges, Plutarc estableix una diferència important entre ambdós (*Ant.*90): la luxúria de Demetri coneix un clar límit, la guerra. Demetri quan ha de conduir una guerra, oblida els plaers, la seva libidinositat i la beguda, i es lliura absolutament a les tasques bèl·liques, atenyent un estadi de continència i sobrietat totals. Esdevenia, en mots tràgics, "un ministre d'Ares insacre", totalment dedicat a l'art d'Ares, cosa que no li succeeix al seu paral·lel, el romà Marc Antoni, totalment sota el domini de Cleopatra. Només cal fer una puntualització al judici de Plutarc, i és, que com hem vist en el cas de Làmia, una cosa és la guerra i una altra la política, ja que en la política duta a terme a la ciutat d'Atenes, Demetri està sotmès al comerç amatori..

En aquesta mateixa *synkrisis*, Plutarc a continuació aborda el tema dels matrimonis i de la pràctica sexual d'ambdós:

“ καὶ οὗ τις ἂν ἤκιστα τὰς τοιαύτας τρυφὰς καὶ ἀπολαύσεις οἷοιτο μετέχειν κακοῦ, τῆς ὠμότητος, τοῦτ' <ἐν>εστι τῆ Δημητρίου φιληδονία, περιιδόντος, μᾶλλον δ' ἀναγκάσαντος οἰκτρῶς ἀποθανεῖν τὸν κάλλιστον καὶ σωφρονέστατον Ἀθηναίων, φεύγοντα τὸ καθυβρισθῆναι. συνελόντι δ' εἶπεῖν, Ἀντώνιος μὲν ἑαυτὸν διὰ τὴν ἀκρασίαν, Δημήτριος δ' ἄλλους ἠδίκησε.” (*Ant.*91) [I el vici que hom creuria compatible amb aquesta mena de delícies i gaudis, la crueltat, entra en l'afany de plaers de Demetri, el qual veié amb indiferència, més ben dit, obligà, la lamentable mort del més bell i cast dels atenesos, que així defugia la infàmia. En resum Antoni per la seva intemperància es va fer tort a ell mateix, i Demetri als altres] .

.El judici moral de Plutarc és prou clar i contundent, Demetri feu el mal als altres, especialment a personatges com Dèmocles el bell, que no podien rebutjar-lo o enfrontar-s'hi, som doncs en un clar abús de l'altre sense cap sentit de compassió o pietat, i tot per satisfer la seva pulsio sexual, mentre que Antoni només es féu mal a ell mateix.

Fins aquí hem tractat d'aquesta sensualitat i voluptuositat de Demetri, que és un element clau en el seu *l'ethos*, al qual Plutarc dedica una certa extensió en la *Vida*, recopilant moltes anècdotes i emetent-ne judicis morals.. La pulsio sexual en Demetri és descrita per Plutarc com desmesurada, arribant a l'abús dels altres, és a dir és comesa per la força, no respecta ni l'àmbit religiós, interfereix en la política, pot posar

la seva vida en risc, i la dels altres, el desacredita davant dels altres. Val a dir que, no està sol, sovint, encara que no amb tanta desmesura com ell, els altres diàdocs també en participen però no amb la mateixa intensitat.

Un altre element destacable del tarannà de Demetri és la seva pompositat i artificiositat, elements teatrals, que Plutarc descriu així:

Ἦν δ' ὡς ἀληθῶς τραγωδία μεγάλη περὶ τὸν Δημήτριον, οὐ μόνον ἀμπεχόμενον καὶ διαδούμενον περιπτώως καυσίαις διμίτροις καὶ χρυσοπαρύφοις ἀλουρίσιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῖς ποσὶν ἐκ πορφύρας ἀκράτου συμπεπιλημένης χρυσοβαφεῖς πεποιημένον ἐμβάδας. ἦν δὲ τις ὑφαινομένη χλαμὺς αὐτῷ πολὺν χρόνον, ἔργον ὑπερήφανον, εἴκασμα τοῦ κόσμου καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων· ὃ κατελείφθη μὲν ἡμιτελὲς ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν πραγμάτων, οὐδεὶς δ' ἐτόλμησεν αὐτῇ χρῆσασθαι, καίπερ οὐκ ὀλίγων ὕστερον ἐν Μακεδονίᾳ σοβαρῶν γενομένων βασιλέων. Οὐ μόνον δὲ τούτοις τοῖς θεάμασιν ἐλύπει τοὺς ἀνθρώπους ἀήθεις ὄντας, ἀλλὰ καὶ τρυφήν καὶ δίαιταν ἐβαρύνοντο, καὶ μάλιστα δὴ τὸ δυσόμιλον αὐτοῦ καὶ δυσπρόσοδον· ἢ γὰρ οὐ παρεῖχε καιρὸν ἐντυχεῖν, ἢ χαλεπὸς ἦν καὶ τραχὺς τοῖς ἐντυγχάνουσι.” (Demetr.41.6). [...La veritat és que hi havia molt de teatral en Demetri: no solament es revestia i es cofava amb extravagància- capells de doble mitra i robes de púrpura franjades d'or,- sinó que cobria els seus peus amb sabates d'un feltre de porpra pura i brodades d'or. Li teixien també una clàmide feia molt temps, una obra magnífica, representació del món i dels cossos que es veuen al cel; fou deixada a mig acabar en el capgirament de la seva fortuna, i ningú no gosà servir-se'n, tot i que no foren pocs després a Macedònia els reis d'un orgull fastuós. No solament amb aquestes exhibicions ofenia els seus sotmesos, que no hi estaven habituats, sinó també els era insuportable el seu luxe i la seva manera de viure, i sobretot la dificultat de parlar-li i de tenir accés fins a ell; perquè o no concedia audiències, o era dur i aspre amb els visitants].

L'extravagància del vestuari de Demetri: capell, robes, sabates i la famosa clàmide brodada amb el motiu del món i els cossos celestials ¹⁹⁸ ofenia els seus sotmesos, conjuntament amb el seu estil de vida luxós. La resta de diàdocs també participa d'aquesta necessitat d'ostentació del seu poder en llur persona i llur cort, el contacte amb el luxe persa i oriental en general ha tingut el seu efecte damunt els cabdills macedonis, com ja el tingué en el mateix Alexandre.

Però allò que ofenia més als seus súbdits era el fet que no els concedís audiències, creant-los tot un problema d'accessibilitat a la seva persona. Encara que no solament era dur amb els seus sotmesos, sinó que es manifestava aspre i descortès amb els ambaixadors com descriu Plutarc amb l'ambaixador espartà, o quan actua de manera desplaent llençant les peticions escrites de la gent al riu, o quan es nega a escoltar les

¹⁹⁸ La teatralitat de Demetri, entesa per Plutarc com ostentació falsa i afectada, és comentada en diferents ocasions per l'autor de Queronea al llarg de la *Vida* de Demetri; la primera, on descriu els diàdocs com actors en fer-se reis (18); quan Demetri en reconquerir Atenes, convoca els atenesos a una assemblea al teatre i es capté com un actor tràgic; extensible als altres diàdocs, pel que fa a la pompositat i gravetat d'Alexandre (41), en fugir Demetri de Macedònia disfressat com un actor (44), i finalment, els funerals de Demetri enmig d'una pompa tràgica i teatral.

demandes d'una vella que molt planerament el qüestiona com a rei, justament per no fer-ho (*Demetr.*42).

Plutarc aprofita l'ocasió per recordar Filip II ¹⁹⁹ i la seva capacitat per atendre les queixes i solucionar les demandes i, oposant-hi Demetri i la resta de diàdocs. La qual cosa dona peu a una digressió al voltant de la idea de la monarquia:

“ οὐδὲν γὰρ οὕτως βασιλεῖ προσήκον ὡς τὸ τῆς δίκης ἔργον. Ἄρης μὲν γὰρ τύραννος, ὡς φησι Τιμόθεος, νόμος δὲ πάντων βασιλεὺς κατὰ Πίνδαρόν ἐστι· καὶ τοὺς βασιλεῖς Ὀμηρὸς φησιν οὐχ ἑλεπόλεις οὐδὲ ναῦς χαλκήρεις, ἀλλὰ θέμιστας παρὰ τοῦ Διὸς λαμβάνοντας ῥύεσθαι καὶ φυλάσσειν καὶ τοῦ Διὸς οὐ τὸν πολεμικώτατον οὐδὲ τὸν ἀδικώτατον καὶ φονικώτατον τῶν βασιλέων, ἀλλὰ τὸν δικαιοτάτον ὀαριστὴν καὶ μαθητὴν προσηγόρευκεν ἀλλὰ Δημήτριος ἔχαιρε τῷ βασιλεῖ τῶν θεῶν ἀνομοιοτάτην ἐπιγραφόμενος προσωνυμίαν· ὁ μὲν γὰρ Πολιεὺς καὶ Πολιοῦχος, ὁ δὲ Πολιορκητὴς ἐπὶ κλησὶν ἔσχεν. οὕτως ἐπὶ τὴν τοῦ καλοῦ χώραν τὸ αἰσχρὸν ὑπὸ δυνάμεως ἀμαθοῦς ἐπελθὼν συνωκείωσε τῇ δόξῃ τὴν ἀδικίαν.” (*Demetr.*42.8-10) [En efecte, res no escau tant a un rei com l'obra de la justícia. 'Ares és un tir ', com diu Timoteu, però 'la llei és la reina del món',²⁰⁰ segons Píndar; i Homer²⁰¹ diu dels reis que han rebut de Zeus no helèpolis ni vaixells amb esperons de bronze, sinó "ordinacions de justícia " per defensar i per guardar; i anomena "familiar" i deixeble de Zeus no el més bel·licós o injust o sanguinari dels reis, sinó el més just. Però Demetri es complaïa a recaptar el títol, més dissemblant als del rei dels déus, perquè Zeus ha rebut el sobrenom de Custodi o Protector de la ciutat, i ell el d'Assejador de ciutats. Així la turpitud avança sobre el lloc del bé, gràcies a un poder ignorant, i fa habitar la injustícia amb la glòria] .

Plutarc recorda Píndar, Timoteu i especialment Homer en la seva concepció del monarca "just" com a "deixeble de Zeus", i referint-se al cas de Demetri fa una contraposició conceptual mitjançant el joc de mots entre "el protector de la ciutat " i "l'assejador de ciutats", en relació al sobrenom que rebia Demetri per la seva habilitat a assetjar les ciutats enemigues.

De totes formes allò que substituirà el paper equilibrador de la *paideia* dels elements del seu caràcter, com sol determinar Plutarc en les *Vides* dels seus personatges, en el seu cas és l'enginyeria militar. Plutarc determina dins les habilitats bèl·liques de Demetri (*Demetr.*20.1; 20.5-6).

Els coneixements balístics de Demetri, així com les seves plasmacions tecnològiques, concretades en els vaixells de guerra i els diferents enginys per assetjar una ciutat, foren l'admiració de propis i d'estrany. Plutarc assenyala les habilitats de Demetri apicades a la balística: sempre insatisfet amb els resultats, la seva naturalesa

¹⁹⁹ Filip II de Macedònia, un gran home que no és protagonista de les *Vides*, sinó personatge secundari i de qui Plutarc comenta aspectes positius: hàbil, bellíssim d'aspecte i bevedor de bona companyia (*Demetr.*16.4), humà (*Phoc.*29 1-3), senzill i sociable (*Demetr.*42 6), borni i immoderat en l'amor (*Sert.*1.8-9) i pare que estimava sobremanera el seu fill (*Alex.*9 4).

²⁰⁰ Fr.169 (Schroeder)

²⁰¹ *Il.*1,238.

especulativa, capacitat per a la subtileza, gust artístic, creador d'obres que denoten una elevació de propòsit i d'esperit i fins al punt que la seva categoria de rei es veia en les seves produccions. Demetri és valorat pels seus i per l'enemic, com veiem en l'anècdota del seu gran rival Lisímac, que també n'esdevé reconeixedor (*Demetr.*20.8). És palesat l'alt grau d'implicació de Demetri en els preparatius i en la disposició dels enginys, així com els resultats de gran bellesa, utilitat, luxe de l'equipament, velocitat i eficàcia, sobretot si es comparen amb altres creacions navals de l'època hel·lenística com la nau de Ptolemeu Filopàtor, de més grans dimensions però ineficaç, com no s'està d'indicar Plutarc (*Demetr.*43 3-7).

Tal com hem exposat anteriorment, el biògraf remarca la doble personalitat de Demetri, en la pau lliurada a la luxúria, la beguda, la dilapidació i el joc; mentre que en la guerra era tot el contrari, sobri, reponsable, dedicat a la feina, i contingut quant al sexe. Per això establím la hipòtesi que la guerra, i molt especialment la balística i l'enginyeria militar, actuen no tant d'equilibrador del seu caràcter, ja que no el modifiquen, sinó més aviat de contenció, és a dir el distreuen i l'aparten temporalment de la seva tendència a la voluptuositat i al vici, tot i que un cop vinguda la pau, hi recau.

En aquesta *Vida*, Plutarc no ha referit cap tipus de *paideia*, cal doncs remarcar que no disposem de la filosofia com element cabdal per reconduir i apaivagar les passions, tal com succeeix a d'altres *Vides*, com la d'Alexandre, i possiblement això ha estat així, atesa la categoria de mal exemple amb què és endegada i descrita la *Vida* de Demetri.

El procés de la mort de Demetri comença amb l'empresonament per part de Seleuc. Aquest procés és causat per la debilitat física i política de Demetri, ja que havia passat una malaltia important i havia quedat reduït políticament al Quersonès siríac amb poques tropes; i un cop l'ha empresonat, Seleuc dubta atès l'ànim sempre inquiet de Demetri i la seva popularitat en el món grec (*Demetr.*50.4-9).

Per la seva banda, Demetri canvia de pensament, i d'un recel total, passa a una actitud de submissió i d'acceptació de la reclusió (*Demetr.*50.4-9). Tal com el mateix Plutarc conclou després: "fou col·locat en una gàbia d'or" i remarcant com Seleuc reservava Demetri per al seu fill Antígon i Estratonice, a fi que la gràcia de l'alliberament de Demetri fos d'ells, i allargava el temps.²⁰²

²⁰² Diodor Sícul fa el mateix relat al voltant del captiveri de Demetri per part de Seleuc: també remarca el sentit de responsabilitat de Seleuc, i els seus plans de retornar Demetri al seu reialme en un gran acte pompós dut a terme pel seu fill Antioc i la seva muller i filla de Demetri, Estratonice (D.S..21.Fr 34).

Les reaccions no es fan esperar, així el bon fill Antígon s'ofereix com a ostatge en lloc del seu pare, però no és acceptat, notem però, la molt bona relació entre pares i fills a la família Antigònida. En el camp internacional, és curiós com Plutarc esmenta que hi hagué un ressò a favor de la llibertat de Demetri, però que tampoc no fou advertit.. Contràriament, no falten les reaccions com la de Lisímac, enemic ferotge de Demetri, que és criticada i desestimada per Seleuc (*Demetr.51*).

Plutarc descriu com Demetri va acceptant el seu captiveri, com primer manté l'activitat física com córrer i caçar, però també com poc a poc canvia el seu estil de vida i passa a una vida sedentària, en què es lliura a la beguda i al joc de daus. Encara més, és esmentada la reflexió de Demetri envers la seva vida passada per concloure que era un moviment en va, i que tal vegada ha trobat ara en el seu captiveri la vida que en realitat cercava, una vida de descans, i de lleure (*Demetr.52.3*). Així la mort es troba totalment allunyada del concepte de bona mort de Plutarc, ja que Demetri ha acceptat el seu captiveri de ple, s'hi ha dedicat als plaers sense límit, i aquests finalment li han llevat la vida.

La cara plaent de Dionís, present des del principi en la *Vida* de Demetri acaba per triomfar decididament damunt de la guerrera, justament quan l'activitat bèl·lica ha estat substituïda per l'ociositat i la inactivitat forçada. A més la imatge de la mort d'una determinada vida no pot ser, juntament amb la causa de la malaltia, més degradada. En comparació amb la de Marc Antoni, la de Demetri és més blasmable, ja que acceptà el captiveri de bon grat: “ καὶ καθειρχθεὶς ἠγάπησεν ἐπικερδᾶναι τριετίαν οἴνω καὶ γαστρὶ, καθάπερ τὰ ζῶα χειροήθης γενόμενος .” (*Ant.43.3*) [i estigué content de guanyar, reclòs, tres anys de vi i de bon ventre, amansit com una bèstia fera].

Reflexió que el mateix Plutarc aprofita per a continuació fer-la extensiva a la resta dels diàdocs, uns reis dedicats a la guerra en recerca de llurs plaers que no gaudeixen, defugint per complert el camí de la virtut (*Demetr.52.4*). A continuació, descriu els funerals que mostren les bones relacions de Demetri amb la seva família, així com la teatralitat de què gaudia en vida seva, continuada ara en la seva mort (*Demetr.53*), amb tota la pompa, però molt especialment deixa clar que allò que colpia més de l'acte fúnebre eren les llàgrimes del seu fill Antígon. Un espectacle, doncs, del gust del difunt per la pompositat, equilibrada per la sinceritat filial.

En la *synkrisis* final, l'autor insisteix en el fet que Demetri caigué del poder perquè els macedonis l'abandonaren, atesa la seva personalitat pomposa, cruel i distant. En mots de Plutarc:” ὥστε τοῦ μὲν ἔγκλημα εἶναι τὸ δυσμενεῖς οὕτω πρὸς αὐτὸν ἀπεργάσασθαι τοὺς μαχομένους.” [Aquell, doncs, pot ésser acusat per haver-se fet tan hostils el

seus mateixos combatents] (*Ant.*93.2). Un judici certament contundent que palesa la pèrdua de prestigi de Demetri com a cabdill, i que mostra aquell tret caracterial exposat per Plutarc al principi de la *Vida*, on afirmava, dins la bipolaritat de Demetri, que tant podia ser gentilíssim com esfereïdor.

5.2.1 *Igualar i substituir Alexandre?*

Per tal de respondre aquesta pregunta hem de tenir en compte el projecte de refer l'imperi d'Alexandre per part d'Antígion el Borni, i la fallida continuïtat per part del seu fill Demetri. Plutarc relata com des de la joventut de Demetri és constant la presència de la guerra, al costat del seu pare Antígion el Borni: són les guerres que lliura Antígion contra la resta de diàdocs, que se li enfronten per tal d'evitar la seva hegemonia dins la possible continuïtat de l'imperi que fundà Alexandre.

Per una altra banda, l'estratègia dissenyada per Antígion i secundada pel seu fill Demetri, també inclou guanyar-se els grecs: la declaració de Tir, i la legitimització del poder, on Demetri i Antígion són aclamats reis i salvadors d'Atenes, (*Demetr.*10.3-4), quan Demetri nomenat generalíssim de Grècia (*Demetr.*25.1-4), i finalment quan ambdós adopten el títol de reis (*Demetr.*18.1) en successió a Alexandre.

Pel que fa a l'enfrontament amb la resta de diàdocs, Demetri amb vint-i-dos anys, s'enfronta amb Ptolemeu, és derrotat, i, acte seguit es refà en la lluita contra Menelau, germà de Ptolemeu. Des del principi de les hostilitats, qualsevol enfrontament armat entre els diàdocs tenia una especial importància, atesa la fràgil situació d'equilibri que qui tingués més força podia trencar en el seu favor i a partir d'aquí, començar a reivindicar tota l'herència d'Alexandre. Aquesta situació especial queda ben analitzada per Plutarc:

“ ὁ δ' ἀγὼν οὐ μόνον αὐτοῖς ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δυνάσταις πολλὴν εἶχε προσδοκίαν τῆς ἐπικρεμαμένης ἀδηλόγητος, ὡς οὐ Κύπρον οὐδὲ Συρίαν, ἀλλὰ τὸ μέγιστον εὐθύς εἶναι πάντων τῶ κρατοῦντι τῆς νίκης προσπιθείσης.” (*Demetr.*15.4) [La lluita tenia en gran expectació no solament Demetri i Ptolemeu (guerra de Xipre), sinó tots els altres dinastes, per la incertitud que flotava en l'aire; ja no de Xipre i Síria, sinó la supremacia absoluta seria immediatament el premi que la victòria assignava al vencedor] .

Com veiem, Plutarc situa tots els diàdocs en un mateix pla, pendants del trencament de l'equilibri polític *de facto* que s'hi donava, a l'espera que algun d'ells atenyés la supremacia, i aleshores oposar-s'hi amb una aliança múltiple, cosa que faran contra Antígion i el seu fill durant uns quants anys fins a la derrota d'Ipsos (301 a C). A

continuació, Demetri és enviat a una missió contra els nabateus, en què obté un quantió botí, i sempre gaudint de la confiança del seu pare, lluita contra Seleuc, i conquereix i saqueja Babilònia. Plutarc no s'està d'esmentar l'esperit de destrucció que pesa sobre Demetri, més que no el fet de considerar aquella terra conquerida com formant de l'imperi macedoni i per tant seva; cosa que després aprofita Seleuc en recuperar-la (*Demetr.*7.3-4). Però és el setge i la conquesta d'Halicarnàs, el fet d'armes que dona a Demetri més fama i que el situa al mateix nivell que els diàdocs, malgrat que, de fet, ell ja és un epígon. Al setge d'Halicarnàs (*Demetr.*5.1), Plutarc hi dedica tan sols una ratlla, i en canvi s'allarga més en la proclamació de la llibertat dels grecs, malgrat que gran part dels historiadors moderns consideren aquesta un acte de propaganda política, després imitat per la resta de diàdocs:

“ Ἐνδόξου δὲ τῆς φιλοτιμίας ταύτης γενομένης, ὀρμὴ παρέστη θαυμάσιος αὐτοῖς ἐλευθεροῦν τὴν Ἑλλάδα, πᾶσαν ὑπὸ Κασσάνδρου καὶ Πτολεμαίου καταδεδουλωμένην. τούτου πόλεμον οὐδεὶς ἐπολέμησε τῶν βασιλέων καλλίω καὶ δικαιότερον· ἄς γὰρ ἄμα τοὺς βαρβάρους ταπεινοῦντες εὐπορίας συνήγαγον, εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπὲρ εὐδοξίας καὶ τιμῆς ἀνήλισκον. “ (*Demetr.* 8. 1-2) . [La glòria que corona aquesta noble feta, els inspirà un meravellós impuls de donar la llibertat de Grècia, tota ella asservida per Cassandre i Ptolemeu. Mai cap rei no ha emprès una guerra més bella i més justa que aquesta: totes les riqueses que havien aplegat humiliant els bàrbars, ara les esmerçaven a profit dels grecs, per amor de la glòria i la honra].

Plutarc s'està referint l'anomenada declaració de Tir (315 a C) en què Antígon en el setge de Tir i davant una assemblea de les seves tropes emet la famosa declaració política de la llibertat dels grecs, després reiteradament imitada per la resta de diàdocs. En aquesta assemblea Antígon davant els soldats macedonis, en el més pur estil d'Alexandre, acusa Cassandre de la mort d'Olimpíada, la mare d'Alexandre, i de pretendre el tron imperial mitjançant el seu matrimoni amb Tessalònica, filla de Filip. En conseqüència reclama la regència dels hereus d'Alexandre per a ell, i hi afegeix que els grecs han de ser lliures, sense guarnicions macedònies, i autònoms. Al voltant d'aquest fet, Billows posa en relleu la intenció política d'Antígon mitjançant aquesta devolució de llibertats polítiques als grecs:

The Tyre proclamation also carried a sting in its tail, however, for the Greeks were devoted to the principle of autonomy and by no means reconciled to Macedonian rule by their past defeats. The goodwill and military aid of the Greeks were not to be sneezed at; at the very least Antigonos could hope through their interventions to keep Kassandros so busy at home as to be unable to menace him in Asia.²⁰³

Com molt bé considera Billows, la declaració de la llibertat de les ciutats gregues perseguia per part d'Antígon aquest doble efecte: primer, establir la reconciliació entre grecs i macedonis, malmesa des de l'època de Filip II i encara més amb Alexandre; i

²⁰³ Billows, 1990, 116.

la segona, crear-li un problema al seu enemic i rival Cassandre, rei de Macedònia, i a les seves guarnicions establertes a les principals ciutats gregues.

Més caut es mostra Walbank amb aquesta mesura política iniciada per Antígon:

La concesión de quedar libre de impuestos y de guarniciones es algo distinto de las concesiones de "libertad y independencia" o de "independencia y democracia", pero en ausencia de la primera se torna difícil determinar lo que puedan haber significado las segundas. Porque, de hecho, el pago de un tributo real era lo que normalmente correspondía a todas las ciudades que no estuvieran exentas de él de forma específica. Tiempo más tarde, esto proporcionó un precedente para los romanos cuando siguieron tras las huellas de los monarcas helenísticos.²⁰⁴

L'historiador anglès mostra el límit d'aquestes llibertats concedides pels monarques hel·lenístics a les ciutats gregues: el límit de la seva independència. També assenayala un camí a seguir pels ocupants romans en el seu tracte amb els grecs dominats, cosa que pensem que podia justificar l'actitud totalment a favor i acrítica de Plutarc, en aquest tema, interessat a cercar punts de confluència entre els seus lectors i amics romans i també grecs.²⁰⁵

En aquest mateix sentit, i sense deixar l'obra de Plutarc recordem l'extens relat que l'autor de Queronea dedica al retorn de les llibertats gregues en aquest cas de la mà de Flamini (*Flam.*10.11). Pensem que la declaració de les llibertats gregues, per Plutarc és un tema d'acord i reconeixement dels grecs per part dels romans, d'alt valor més simbòlic que no d'un veritable valor real polític. i que, d'altra banda, intenta establir un pont especial entre ambdues comunitats, que cau de ple en el pensament de Plutarc pel que fa a les relacions entre grecs i romans del seu temps.

D'altra banda, el mateix Demetri administra aquestes llibertats en funció dels seus interessos polítics i del moment internacional, quan li sembla oportú col·loca guarnicions a Atenes o a Tebes, i quan no les hi lleva; això sí, sempre enmig de grans proclames i actes de gran repercussió pública. No cal dir que entre les ciutats s'inicia una competència ferotge entre elles per acumular el màxim de llibertats, com l'encuny

²⁰⁴ Walbank, 1922, 142.

²⁰⁵ En canvi Polibi es mostra molt més crític que Plutarc quant a la política dels Antigònides i la de Demetri en particular envers Grècia: "ἐξ οὗ συνέπεσε τὰς μὲν ἐμφρούρους αὐτῶν γενέσθαι διὰ τε Δημητρίου καὶ Κασσάνδρου καὶ μετὰ ταῦτα δι' Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, τὰς δὲ καὶ τυραννείσθαι· πλείστους γὰρ δὴ μονάρχους οὗτος ἐμφυτεύσει δοκεῖ τοῖς Ἕλλησι." (*Pib.*2.41.10) [Això motivà que en unes ciutats s'establissin guarnicions de Demetri i de Cassandre, i més tard d'Antígon Gònatas; en d'altres ciutats hom imposà tirans. És conegut que aquest Antígon implantà moltes tiranies a Grècia]. Polibi afirma el paper de domini i expansió dels monarques de Macedònia damunt la resta de Grècia. Un fet ja iniciat per Cassandre, continuat pels Antigònides i així fins arribar a Filip V que és el monarca macedoni de qui tracta en extensió.

de moneda, l'absència de guarnicions macedònies..., que certament beneficia al poder d'arbitratge dels monarques hel·lenístics.²⁰⁶

Waterfield, per la seva banda, fa una anàlisi més detallada de les raons polítiques d'Antígon envers la Declaració de Tir i considera:

The final article of the proclamation declared that the Greek cities were to be free, autonomous, and ungarrisoned. Antigonus had already begun to foster such autonomy in the cities within or just outside his reach, but now he was making it official policy. It was good propaganda and good sense. He needed the goodwill of the cities, so that they would supply him with Greek manpower and expertise, and it was cheaper to manage the cities without garrisons. In the short term, however, the chances of Greek freedom were remote, even with Antigonus's own domain since he must have garrisoned many of the cities of Asia Minor and the Cycladic islands in case of invasion. But of course, as well as being a manifesto, the declaration was aimed, as Polyperchon's has been a few years earlier, at his enemies. He was still trying to secure the loyalty of the Greek cities of Cyprus, by encouraging those that were ruled by princelings loyal to Ptolemy to throw them out, and he needed to undermine Cassander's hold on the cities of Greece.²⁰⁷

En opinió de Waterfield, doncs, la declaració de Tir per part d'Antígon el Borni persegueix diferents finalitats polítiques com crear una eina de propaganda a favor de la seva causa entre les ciutats gregues, cercar un enteniment i un pacte amb els dirigents locals de les ciutats gregues, cedint-los un poc de poder, llevar de les ciutats gregues les odiades guarnicions estables de soldats macedonis, d'altra banda, cares de mantenir, i utilitzar-les en la guerra contra els altres diàdocs, molt especialment contra Cassandre que des de Macedònia arbitrava la política grega.

Acte seguit els interessos d'Antígon i de Demetri es giren cap a la ciutat d'Atenes on Plutarc deté la narració i en fa un escenari clau en l'adveniment de Demetri al poder,

²⁰⁶ Pausànias aborda el tema de les guarnicions de les ciutats gregues i Demetri en dos llocs; En el primer Pausànias manifesta la cara amable de Demetri: "Κάσσανδρος δὲ βασιλεύσας – τὰ δὲ ἐς Ἀθηναίους ἐπέξεισί μοι μόνον ὁ λόγος – Πανάκτων τείχος ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ Σαλαμίνα εἶλε τύραννον τε Ἀθηναίους ἐπραξε γενέσθαι Δημήτριον τὸν Φανοστράτου, [τὰ πρὸς] δόξαν εἰληφότα ἐπὶ σοφίᾳ. τοῦτον μὲν δὴ τυραννίδος ἔπαυσε Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, νέος τε ὢν καὶ φιλοτίμως πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν διακείμενος." (*Paus.*25.6) [Així que Cassandre va ocupar el poder –de les seves accions, la meua exposició només fa referència a Atenes –, s'apoderà de la fortificació de Panacte a l'Àtica i de l'illa de Salamina i imposà com a tirà d'Atenes Demetri, fill de Fanòstrat, famós per la seva saviesa. El qui posà fi a la tirania fou l'altre Demetri, fill d'Antígon, un home jove i desitjós de guanyar-se la simpatia de tots els hel·lens].

Però més endavant relata: "...Δημήτριος δὲ ὁ Ἀντιγόνου τυράννων ἐλευθερώσας Ἀθηναίους τὸ τε παραυτίκα μετὰ τὴν Λαχάρου φυγὴν οὐκ ἀπέδωκε σφισι τὸν Πειραιᾶ καὶ ὕστερον πολέμῳ κρατήσας ἐσήγαγεν ἐς αὐτὸ φρουρὰν τὸ ἄστυ, τὸ Μουσεῖον καλούμενον τειχίσας. ἔστι δὲ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ἀρχαίου τὸ Μουσεῖον ἀπαντικρὺ τῆς ἀκροπόλεως λόφος, ἔνθα Μουσαῖον ᾄδειν καὶ ἀποθανόντα γῆρα ταφῆναι λέγουσιν· ὕστερον δὲ καὶ μνήμα αὐτόθι ἀνδρὶ ὠκοδομήθη Σύρω. τότε δὲ Δημήτριος τειχίσας εἶχε." (*Paus.*1.25.8) [Demetri, el fill d'Antígon, després d'haver alliberat els atenesos de la tirania, de moment, després de la fuga de Làcares, no els retornà el Pireu, sinó que, més endavant, els derrotà en una batalla i instal·la una guarnició a la ciutat mateix i fortifica l'anomenat Musèon. Aquest turó es troba a l'interior del recinte de la ciutat davant mateix de l'acròpolis. Aquí, segons la llegenda, Museu hi cantava i també hi va ser enterrat, quan va morir de vell. Més tard hi fou construïda una tomba d'un home de Síria. En aquesta època, doncs, Demetri va ocupar el turó i el va fortificar].

²⁰⁷ Waterfield, 2011, 113.

així com de la influència negativa que aquest fet ocasiona en el seu caràcter, atesa la famosa i censurable adulació atenesa (*Demetr.*8.6-9). Segons Plutarc, l'objectiu de Demetri ocupant Atenes és d'alliberar-la de la dictadura de Demetri Falereu, i de les tropes de Cassandre que li donaven suport, establertes al port de Muníquia i a Mègara, així com de restablir la democràcia:

“ γενομένου δὲ τούτου κήρυκα παρασησάμενος ἀνεῖπεν, ὅτι πέμπειεν αὐτὸν ὁ πατὴρ ἀγαθῆ τύχῃ, <τούς> Ἀθηναίους ἐλευθερώσοντα καὶ τὴν φρουρὰν ἐκβαλοῦντα καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς καὶ τὴν πατριὸν ἀποδώσοντα πολιτεία.” (*Demetr.*8.) [Obtingut això, féu proclamar per un herald, posat al seu costat, que el seu pare l'enviava en bona fortuna, per donar la llibertat als atenesos, expulsar les tropes d'ocupació i tornar-los les lleis i la forma pairal de govern] .

Així mateix, Plutarc relata (*Demetr.*9.1-4) com Demetri troba una Atenes sota la dictadura del filòsof Demetri de Falereu. La imatge que Plutarc dóna de Demetri és la del vencedor magnànim i generós, que exilia el Falereu cap a Tebes, amb tots els respectes, i que aclamat pels atenesos, no entra a la ciutat fins que allibera els enclaus de Mègara i Muníquia de les guarnicions de Cassandre. Tot i que a Demetri no se li coneix cap interès per la filosofia, tracta bé els filòsofs, com ha fet amb Demetri Falereu, i també fa el mateix a Mègara on troba el filòsof Estilpó, el qual no s'està de criticar-lo.²⁰⁸

Un cop conquerides Mègara i Muníquia, Atenes queda lliure del control macedoni de Cassandre i passa a les mans d'Antígion el Borni, representat pel seu fill Demetri. I ara Plutarc relata tots els honors dispensats per la ciutat al seu nou amo, i com la desmesura d'aquests honors i l'adulació descontrolada afecten el caràcter de Demetri, tal com li succeïa a Alexandre, també víctima fàcil dels elogis dels aduladors: Plutarc critica l'excés d'honors amb què Atenes premia Antígion i el seu fill Demetri, que acaben ratllant la desmesura, els culpa del fet que Demetri faci una evolució cap a pitjor: així de generós i magnànim passa a ser odiós i insuportable, un procés que com veurem més endavant, el mateix Plutarc fa extensible a la resta de diàdocs:

“ οὕτως λαμπρὸν ἐν ταῖς εὐεργεσίαις καὶ μέγαν φανέντα τὸν Δημήτριον ἐπαχθῆ καὶ βαρὺν ἐποίησαν τῶν τιμῶν ταῖς ἀμετρίαις ἃς ἐψηφίσαντο. πρῶτοι μὲν γὰρ ἀνθρώπων ἀπάντων τὸν Δημήτριον καὶ Ἀντίγονον βασιλεῖς ἀνηγόρευσαν, ἄλλως ἀφοσιουμένους τοῦνομα, [καὶ] τοῦτο δὴ μόνον τῶν βασιλικῶν ἐπι τοῖς ἀπὸ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου περιεῖναι δοκοῦν ἄθικτον ἐτέροις καὶ ἀκοινώνητον.” (*Demetr.*10.2-3) [Quant a Demetri, que havia aparegut tan esplèndid i gran en els seus beneficis, el

²⁰⁸ Estilpó de Mègara era un filòsof deixeble de l'escola megàrica i de Diògenes el cínic, en dues ocasions crític amb Demetri. Quan aquest l'interroga sobre si li han pres quelcom i ell li respon. 'Ningú, respon perquè no he vist ningú que s'emporti la ciència.', i més tard quan els esclaus han fugit i Demetri intenta afalagar-lo, en acomiadar-se li diu: 'Deixo la vostra ciutat lliure, Estilpó', però Estilpó li respon: 'Dius bé, perquè no ens has deixat ni un esclau.' Són respostes en la línia de l'escola cínica que denoten ironia envers el poder, i ajuden a explicar una actitud tolerant per part del poderós (*Demetr.*9.9-10).

feren odiós i insuportable per la desmesura dels honors que li decretaren. Per exemple, foren els primers a donar a Demetri i Antígon el títol de rei, títol a què altrament tenien horror; quan, a més, aquesta era l'única de les prerrogatives reials que semblava restar als descendents de Filip i d'Alexandre, sense que els altres la toquessin i hi tinguessin part.]

Aquests honors són de tot tipus: polítics, religiosos, simbòlics, i van des de donar-los el títol de reis, legitimant-los, fins a religiosos, com el de figurar al *peple* sagrat de la deessa Atena, patrona de la ciutat, o consagrar el lloc que trepitjà Demetri en arribar a Atenes, o canviar noms de tribus i del calendari pel del seu nom. Un bon exemple d'aquesta adulació és la narració que Plutarc fa de la iniciació de Demetri en els misteris eleusins: en què el govern atenès modifica el calendari per tal que Demetri accedeixi als misteris (*Demetr.*26). Realment aquesta decisió de Demetri, suposem que la prengué més per prestigi social, que per necessitats espirituals,

És evident que, en prendre el títol de rei, tant Demetri –com Antígon i la resta de diàdocs- fragmenten el projecte polític d'Alexandre, i el desvinculen de Macedònia.²⁰⁹

Tanmateix, Demetri disposa dels tresors que Antígon ha controlat provinents d'Alexandre, aquesta possessió li permet alimentar Atenes i dotar-la de fusta perquè l'empri en les seves drassanes i poder així disposar d'un bon estol que faciliti el control de l'Egeu. Aquest és l'interès d'Antígon i de Demetri per posseir la ciutat d'Atenes, les seves drassanes, els seus vaixells i els mariners habilidosos de la ciutat.

Pel que fa a l'actitud d'Atenes, Plutarc critica que es consideri la paraula de Demetri un "oracle": “ Ο δὲ μάλιστα τῶν τιμῶν ὑπερφυῆς ἦν καὶ ἀλλόκοτον.”(*Demetr.*13.1). [Però de tots els honors, vet aquí el més monstruós i estrany], és a dir, la desmesura ateny un punt en què el mateix Demetri no acaba de capir la intenció burlesca de l'honor que li ret la ciutat, amb la qual cosa la burla dels uns, i la ingenuïtat i complaença de l'altre, mostren el grau de descontrol i d'excès a què s'arribà quant als honors retuts. Per això, Plutarc afegeix:” οὔτω καταμωκῶμενοι τοῦ ἀνθρώπου, προσδιέφθειραν αὐτόν, οὐδ' ἄλλως ὑγιαίνοντα τὴν διάνοιαν.”(*Demetr.*13.3) [Burlant-se així d'ell, acabaren de fer malbé Demetri, que ja no era sa d'esperit] .

Ara bé, fora de la ciutat d'Atenes, i en clar contrast, Plutarc té interès a mostrar com Demetri en una situació de guerra és capaç encara de recuperar els bons trets dels seu caràcter, d'altra banda absents de les situacions de pau, així en la guerra contra

²⁰⁹ El mateix passa amb l'epítet "Salvador". Sobre aquesta qüestió, Préaux(1984.13) comenta: "En este mundo, permanentemente en guerra, las ciudades califican, precisamente, de salvadores, bienhechores y restauradores de la paz a los reyes, en innumerables decretos otorgados en su honor". I a continuació hi afegeix el judici crític de Polibi (XV.24): "Casi todos los reyes, al principio de su carrera, agitan ante los ojos de todos la palabra libertad (...) luego al hilo de los hechos, se comportan como déspotas con quienes han confiado en ellos."

Ptolemeu, quan derrotat el seu germà Menelau, (Salamina.306 a C) i ensenya la seva noblesa i humanitat amb els vençuts, i, de pas amb la ciutat d'Atenes (*Demetr.*17.1).

L'adulació desmesurada cap a Demetri a Atenes és conduïda per una facció política encapçalada per Estràtocles, el típic adulator sense escrúpols: aquesta facció està enfrontada a una altra de més crítica, dirigida per Filípides, que és descrita per Plutarc com la que activa, i critica el joc d'adulació cap a la persona de Demetri. El control serveix a Plutarc per fer evident, tant del clima polític de la ciutat en aquell moment, com de les figures tòpiques de l'adulator i del bon conseller, fonamentals en l'escenari polític de les corts hel·lenístiques. En aquest sentit, cal recordar com ja Plutarc a la *Vida* d'Alexandre, tot parlant del caràcter i del govern del rei macedoni, descriu la gran vulnerabilitat i complaença d'Alexandre davant els elogis desmesurats dels cortesans i companys adulators del seu entorn (*Alex.*23.7). Efectivament Plutarc usa aquestes anècdotes per presentar el tipus d'un pocavergonya enginyós, que no dubta a exhibir-se davant dels altres i prendre'ls el pèl, sense gota de consideració (*Demetr.*23.7).

Igualment és relatada, una anècdota que dona pas a la figura contraposada de Filípides, el bon conseller, així com el desplaer dels déus davant tanta ignomínia, que manifesten llur desaprovació mitjançant presagis: "ἐπεσήμηνε δὲ τοῖς πλείστοις τὸ θεῖον." (*Demetr.*12.3) [Els déus, però significaren (llur desplaer) per la majoria d'aquestes innovacions]. En aquest relat, Plutarc insisteix en els desmesurats honors que reben Antígon i Demetri a Atenes, a proposta del llagoter Estràtocles, uns honors reservats fins aleshores als déus, és a dir, tals com les processons en honor de Deméter i de Dionís, així com el fet de donar llurs noms a mesos del calendari atenès. El desacord diví és manifestat en presagis com ventades, el creixement de la cicuta al voltant dels altars, una fredolada fora d'estació, la destrossa de les collites, etc.

El bon conseller, Filípides doncs, és oposat a Estratocles, l'un polític i l'altre comediògraf. Filípides usa la comèdia per criticar la divinització de Demetri: "διὸ καὶ Φιλιππίδης ἐχθρὸς ὦν τοῦ Στρατοκλέους ἐν κωμῳδίᾳ πρὸς αὐτὸν ἐποίησε ταῦτα· δι' ὃν ἀπέκαυσεν ἢ πάχνη τὰς ἀμπέλους, δι' ὃν ἀσεβοῦνθ' ὁ πέπλος ἐρράγη μέσος, ποιοῦντα τιμὰς τὰς [τῶν] θεῶν ἀνθρωπίνως. ταῦτα καταλύει δῆμον, οὐ κωμῳδία." (*Demetr.*12.6-7). [Per això Filípides, que era enemic d'Estràtocles, escriví contra ell en una comèdia els versos següents: 'Per ell la fredolada ha cremat les vinyes, per la seva impietat el poble s'ha esquinçat en dos trossos, per haver fet les honres dels déus humans. Això és el que desfà un poble, no la comèdia']. També és esmentada la seva relació amb el rei Lisímac, mantenint una distància personal per no incórrer en el coneixement de la intimitat reial sempre perillosa.

Tal com diu al final de l'episodi, Plutarc ha fet aquesta comparació de manera intencionada per palesar els efectes de dues tipologies de personatges, no solament a Atenes, sinó també a les diferents corts hel·lenístiques. En aquest mateix sentit, val la pena recordar que el tema de l'adulador i del bon conseller, estan relacionats també amb el poder romà imperial i tornaran a aparèixer, extensament, en la *Vida de Pirros* i encara més en la *Vida d'Aratos*.

Posteriorment, Demetri entra al Peloponès, en guerra amb Esparta, i ocupa Argos, Sició i Corint i a l'Ítsme, en una cerimònia que recorda les investidures de Filip i d'Alexandre, és nomenat generalíssim (ἡγεμῶν) de Grècia, fet polític que considerem clarament relacionat amb el projecte de Filip i d'Alexandre, els quals foren també dirigents de la Lliga de Corint (*Demetr.*25.4-6).

Demetri detenta el títol de rei i ara el de generalíssim de Grècia, tal com Alexandre i Filip, es troba en un moment àlgid de la seva bona fortuna, i això li permet menystenir els altres diàdocs amb els quals manté una rivalitat total. Notem com Plutarc critica la petulància de Demetri que a diferència d'Alexandre no dubta a esgrimir el seu títol contra els altres diàdocs mitjançant la burla.²¹⁰

Acte seguit el poder d'Antígon i de Demetri alça en contra seu una coalició de la resta dels diàdocs que es senten amenaçats pel poder cada vegada més gran del pare i el fill (*Demetr.*28.1-5). Plutarc presenta aquí una anàlisi del conflicte entre els diàdocs, i en fa una qüestió personal i moral d'Antígon, així el seu afany innegociable de poder és el detonant de la guerra. Antígon és descrit per Plutarc com "greu i altiu, aspre", una persona conflictiva i desitjosa de poder a ultrança, considerant que si Antígon hagués cedit, hauria mantingut la preeminència política que després passaria a Demetri; fet del tot discutible ja que els diferents diàdocs ja s'havien autoproclamat reis i no quedava viu cap familiar d'Alexandre.²¹¹

²¹⁰ Plutarc relata que a taula Demetri bevia a la salut dels altres diàdocs, als quals satiritzava, així a Seleuc, l'anomenava "mestre dels elefants" (Σελεύκου δ' ἐλεφαντάρχου), per haver-los transportat des de l'Índia i haver-los convertit en una arma poderosa; a Ptolemeu, "l'almirall de l'estol," (Πτολεμαίου δὲ ναυάρχου), en referència als estols amb què l'atacava; Agatocles sicilià, "governador de les illes" (Σικελιώτου νησιάρχου), en al·lusió al seu territori insular, i finalment a Lisímac, "custodi del tresor" (Λυσιμάχου δὲ γαζοφύλακος) càrrec sovint exercit per un eunuc. (*Demetr.*25,7-9).

²¹¹ Diodor de Sicília també és del parer de Plutarc envers la passió pel poder d'Antígon el Borní: "Ὅτι Ἀντίγονος ὁ βασιλεὺς ἐξ ἰδιώτου γενόμενος δυνάστης καὶ πλείστον ἰσχύσας τῶν καθ' αὐτὸν βασιλέων οὐκ ἠρκέσθη ταῖς παρὰ τῆς τύχης δωρεαῖς, ἀλλ' ἐπιβαλόμενος τὰς τῶν ἄλλων βασιλείας εἰς αὐτὸν ἀδίκως περιστήσαι τὴν ἰδίαν ἀπέβαλεν ἀρχὴν ἅμα καὶ τοῦ ζῆν ἐστερήθη." (D.S.21.Fr-2) [El rei Antígon qui, de simple particular esdevé sobirà i fou el més poderós dels reis contemporanis seus, no es contenta amb els dons rebuts per la fortuna, sinó que per haver intentat capgirar injustament al seu profit els reialmes dels altres, va perdre el seu propi imperi i es veié simultàniament perdre també la vida]. Advertim doncs la censura moral tant de Plutarc com de Diodor de Sicília contra l'afany desmesurat de poder d'Antígon el borní. Crítica que Pausànias fa extensiva a Demetri: "καὶ αὐτὸς ἄρχειν ἡξίουτολέμου, πατρῶον

Billows difereix de les fonts antigues:

The keys to his personality are, I believe, ambition and intelligence. Ambition caused him to seem harsh and arrogant to those who stood in his way, while intelligence caused him to be just, and even at times kind and generous, to his friends and subordinates, and mild towards defeated foes who were willing to give up opposition and join him, since he understood that lasting power must be based upon loyalty and good repute, which can only be won by showing justice and generosity. This is really as much as can plausibly be said about Antigonus's character. Perhaps I should emphasize that while I reject those interpretations which depict Antigonus as a man fatally flawed and brought to ruin by excessive arrogance- a notion with obvious roots in ancient tragedy- this in no way means that I wish to white wash Antigonus. To portray him as a bundle of virtues with scarcely a flaw or vice would be even more unjustified than is the hubristic view of him. But the sources primarily concern themselves with Antigonus's deeds, not his character; and his deeds likewise form the main subject matter of this book .²¹²

Cal tenir en compte el punt de vista Billows, més favorable a la figura d'Antígón, si no més equilibrada, interessant també és la referència al model de la tragèdia grega, procliu a descriure caràcters de personatges importants sotmesos a les passions d'origen caracterial indefugibles i que els menen a la seva destrucció, consideracions sens dubte presents en Plutarc i el seu públic. Billows, doncs, separa aquí un eventual Antígón "literari", de l'Antígón de la història.

La batalla d'Ipsos (301 a C) suposa la derrota d'Antígón i Demetri, i la mort del mateix Antígón (*Demetr.*30.1). Les conseqüències de la derrota d'Ipsos són concloents, ja que suposen el repartiment de les possessions d'Antígón entre els altres diàdocs, i la fugida de Demetri que encara manté el domini del mar Egeu, gràcies al seu estol formidable, així com diferents possessions com les ciutats de Corint, Efès,²¹³ Tir i Sidó. Tot i essent derrotat, Demetri no abandona la idea del seu pare, d'esdevenir l'hereu de l'imperi d'Alexandre. Així, refet d'una perillosa malaltia a Pel·la, foragita de Macedònia Pirros i acaba per signar un acord amb el cabdill epirota, perquè, segons Plutarc, tenia uns plans més ambiciosos:

“διενοεῖτο δ' οὐθὲν ὀλίγον, ἀλλὰ πᾶσαν ἀναλαμβάνειν τὴν ὑπὸ τῷ πατρὶ γενομένην ἀρχήν. καὶ τῆς ἐλπίδος ταύτης καὶ τῆς ἐπιβολῆς οὐκ ἀπελείπετο τὰ τῆς παρασκευῆς.” (*Demetr.*43.3) [No meditava pas res de mediocre, sinó reconquerir tot l'imperi que havia estat sotmès al seu pare. A més, els seus preparatius no eren inferiors a aquesta esperança i a aquest projecte].

ἐπιστάμενος ὃν Δημητρίῳ προσπεριβάλλεσθαι τι ἐθέλειν.”(Paus.1.10.2) [... sabent (Lisímac) que Demetri havia heretat del seu pare la voluntat de voler augmentar sense fi el seu poder...]

²¹² Billows, 1990, 12.

²¹³ Pel que a Èfes, Ortuño, 2012, 97: “ De todas formas Demetrio permitió que sus ciudades se gobernarán libremente en sus asuntos internos y en Éfeso persistió el sistema democrático implantado tras la liberación de la ciudad por Alejandro (podemos suponerlo ya que en Atenas mantuvo la democracia). Pero todo se reducía a cuestiones formales. Todos los diádocos siguieron la política de Alejandro y consideraron las ciudades como posesiones y sus habitantes como simples súbditos.”

Com veiem, de nou Demetri planifica la recuperació dels territoris pertanyents al seu pare, la qual cosa significava dur a la pràctica el projecte de refer l'imperi d'Alexandre i, per tant la ruptura de la nova situació d'equilibri polític entre els diàdocs. La resposta dels altres diàdocs no tardà a arribar:

“ Αίρομένης οὖν τοσαύτης δυνάμεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅσῃν μετ' Ἀλέξανδρον οὐδεὶς ἔσχε πρότερον, οἱ τρεῖς συνέστησαν ἐπὶ τὸν Δημήτριον, Σέλευκος Πτολεμαῖος Λυσίμαχος.” (*Demetr.*44.1). [Aixecant-se doncs, contra l'Àsia un armament tan considerable, com després d'Alexandre ningú fins aleshores no havia tingut, els tres reis Seleuc, Ptolemeu i Lisímac formaren una lliga contra Demetri]

Aquesta resposta múltiple i ben coordinada per part dels diàdocs i de Pirros, descol·loca Demetri i l'aboca a lliurar una guerra en pregon desavantatge. A més no s'està de recordar Plutarc, que els macedonis, farts del desgovern de Demetri acaben per revoltar-se i acceptar Pirros com a nou rei de Macedònia.

El projecte de refer l'imperi d'Alexandre, a partir de les experiències primer d'Antígon el Borni i de Demetri, i després de Demetri sol, queda paralitzat i finalment descartat, ja per sempre. No obstant això, al final dels seus dies, Demetri encara demana a Seleuc que li deixi un espai fronterer per tal de servir un domini territorial on governar, però a expeses de les nacions bàrbares situades fora de l'àmbit imperial macedoni, però Seleuc no hi accedeix (*Dem.*47.6), i reclou Demetri, un cop derrotat definitivament, en la daurada presó del Quersonès de Síria, on mor.

Podem concloure doncs, que el projecte imperial d'Alexandre és heretat per Antígon el Borni i el seu fill Demetri, però amb l'oposició dels altres diàdocs, és eliminat, donant pas ja definitivament als grans reialmes hel·lenístics. Caldrà esperar a la conquesta romana i a la creació del gran imperi romà, per veure la continuïtat del projecte polític d'Alexandre. Pel que fa al darrer diàdoc viu, Seleuc, tot i que Plutarc no l'assenyala com a possible candidat a refer l'imperi d'Alexandre, val a dir que part de la historiografia moderna el considera com el darrer diàdoc aspirant a refer l'imperi macedoni.²¹⁴

5.2.2 *Demetri, model de monarca hel·lenístic.*

²¹⁴ Landucci,2014,155: “ Con Seleuco scomparve l'ultimo dei Diadochi, quello che era sembrato avere a portata di mano el controllo dell'impero che era stato di Alessandro: allà sua morte, come d'incanto, si frantumò il ponte ideale che prima con Lisimaco e poi con Seleuco medesimo aveva unito le due rive dell'Ellesponto. Ancora una volta, Europa e Asia si trovarono ad essere separate, in balia degli eventi, divise da una frattura che si ricompose solo al momento della conquista romana, quando il bacino del Mar Egeo, come il resto del Mediterraneo, divenne parte integrante dell' *Imperium populi Romani*.”

Després d'interrogar-nos sobre la continuïtat del projecte d'Alexandre en les persones de Demetri i del seu pare, empenem l'anàlisi de la persona de Demetri com a rei hel·lenístic específic, fixant-nos també en el col·lectiu de reis hel·lenístics de la primera generació, els diàdocs, presents en el relat de Plutarc com a personatges secundaris.

Encara que Demetri és fill del diàdoc Antígon, per edat i per contacte directe amb Alexandre podem assimilar-lo a la primera generació *post Alexandrem*; els seus rivals són Lisímac, Ptolemeu i Seleuc; també Pirros, que semblantment a Demetri, pertany més aviat a la segona generació *post Alexandrem*, la dels epígons, formada per Antígon II Gònatas, Antíoc I Selèucida i Ptolemeu II Filadelfos. De fet, Demetri forma un duet amb el seu pare Antígon, que en realitat pertany a la generació de Filip II de Macedònia, tot i que també serveix Alexandre, atesa la seva longevitat; ara bé, un cop mort el pare, Demetri ocupa el seu lloc entre els diàdocs.

Els reis hel·lenístics que apareixen en la *Vida de Demetri* són: Antígon el Borni, Lisímac, Ptolemeu I, Seleuc, Cassandre i Pirros. Plutarc també tracta d'Antioc Seleúcida, Antígon Gònatas i de Ptolemeu II Filadelf, però d'una manera tangencial. Tots aquests reis o generació dels diàdocs no són del gust de Plutarc, qui al llarg de la *Vida de Demetri*, els critica i mostra les seves mancances que vénen a establir un model de mal governant, i una mala còpia d'Alexandre, seguidors dels seus defectes i no tant de les seves qualitats. D'Antígon II Gònatas, l'opinió de Plutarc és més positiva que de la resta: el veiem en els funerals del seu pare Demetri, molt afectat (*Demetr.*53.2-7), oferint-se a Seleuc com a ostatge del seu pare (*Demetr.*51.1), i finalment donant sepultura al seu enemic Pirros (*Phyrr.*34.7-11); és, a més, un dels pocs reis hel·lenístics dels quals Plutarc esmenta interessos filosòfics..

Plutarc després d'haver narrat la immediata successió d'Alexandre amb els relats de les *Vides* d'Èumenes i Demetri, completades per la de Pirros, que obre la porta a l'aparició de Roma, no pren cap dels diferents monarques hel·lenístics posteriors com a protagonistes dels seus relats biogràfics, sinó que passa el protagonisme als monarques reformistes espartans Agis IV i Cleòmenes III, i posteriorment als cabdills aqueus, Aratos i Filopemen, acabant així la línia historiogràfica grega, ja dins l'imperi romà. La raó seria, en opinió nostra, que Plutarc no veu cap d'aquests monarques com a digne representant de la idea de grecitat que vol plasmar en les *Vides*, ni políticament ni moralment, i, de fet, ja ha deixat clar en el pròleg de la *Vida de Demetri*, que el seu interès rau a mostra-lo com mal exemple.

Ptolemeu I Soter (367-282 a C). rei d'Egipte, apareix com rival de Demetri, partícep de totes les aliances possibles, interessat a tenir un paper en el control del mar Egeu i en

les illes, especialment Xipre, així com amb interessos manifestos en les ciutats gregues de la costa de l'Àsia i el continent (*Demetr.*8). És poc descrit a la *Vida*, hi apareix de forma més manifesta en la joventut de Demetri, en la derrota de Gaza on actua de forma cavalleresca amb Demetri, tornant-li la tenda, els seus objectes personals i els seus amics (*Demetr.*5.6). Tanmateix, Demetri es sent humiliat i no dubta a tornar-li el gest, més tard, en la victòria de Salamina, a Xipre. Plutarc no s'esplaia gaire amb Ptolemeu

Lisímac (c 355-282 a C), rei de Tràcia, enemic acèrrim de Demetri (*Demetr.*20.8) de qui no dubta aconsellar la mort, quan Demetri és en mans de Seleuc (*Demetr.*51.3). Cruel i ressentit envers Demetri per les seves burles (*Demetr.*25.7-9). S'enfronta amb ell sobretot per la possessió de Macedònia, (*Pyrrh.*11.2-3;12.1) fet que ocasiona guerres constants entre ells, per bé que és capaç d'admirar les naus i màquines de guerra elaborades per Demetri (*Demetr.*20.8). Plutarc li donarà més importància a la *Vida de Pirros.*

Seleuc I (c 358-281 a C), rei d'Àsia, enemic d'Antígon per la possessió d'Àsia i després de Demetri. Tanmateix, a partir de les guerres, estableix aliances amb Demetri, contra altres reis hel·lenístics. Hi manté relacions familiars, casant-se amb la seva filla, Estratonice. Aquesta princesa és la protagonista de l'episodi d'amor, amb aire de conte, que narra Plutarc, consistent a l'enamorament d'Antíoc, fill de Seleuc, de la seva madrastra Estratonice. En aquesta història d'alt valor literari, Plutarc emprà els famosos símptomes de l'amor de la poetessa grega Safo, aplicats a l'enamorat Antíoc i analitzats pel metge Erasístrat (*Demetr.*38). De Seleuc, Plutarc emfatitza la seva prudència en relació a Demetri: és conscient de la seva variabilitat i capacitat regeneradora i no dubta a emprar l'audàcia per derrotar-lo. Quan el reclou en una residència reial, ho fa esperant que Antíoc i Estratonice l'alliberin en tornar d'orient. (*Demetr.*50;51).

La mateixa estratègia que Plutarc atribueix a Antígon el Borni respecte a Èumenes, presoner seu. Ni l'un ni l'altre volen entrevistar-se directament amb el seu antic company, ara captiu; i dubten davant la decisió de condemnar-los a mort. El mateix Demetri davant la sort d'Èumenes de Càrdia, derrotat i fet presoner pel seu pare que també es mostra vacil·lant, i ell en demana sense èxit la llibertat. En definitiva, Plutarc descriu Seleuc com audaç, enginyós, participant del luxe, reflexiu, molt bon pare i desconfiat davant els altres diàdocs.

Per a Waterfield, Seleuc és el darrer diàdoc amb intencions i possibilitats de refer l'imperi d'Alexandre, després d'Antígon i Demetri:

The chaos within Lysimachu's realm attracted Seleucus. He had spent the years since Ipsus stabilizing and securing his empire and he was now ready to extend it. Any of the Successors would have done the same if they had the resources of Seleucus and were handed such an opportunity – even if, like him, they were closer to eighty than seventy. As far as they were concerned, that was the whole point of having resources: to use them to gain more land and more resources. And Seleucus's propagandists had paved the way for grand imperialism; he had been born in the same year as Alexander, they said, and he had once rescued Alexander's diadem after an accident and briefly worn it.(....) Seleucus was the last of Alexander's Successors, and he was poised to fulfill the dream of empire on Alexander's scale. ²¹⁵

Tanmateix, Plutarc en cap moment presenta Seleuc com a successor d'Alexandre, en el sentit de pretendent a l'imperi.

Cassandre (c 358-297 a C) fill d'Antípatre, rei dels macedonis, apareix enfrontat amb Demetri per la possessió de places i territoris a Grècia, i en les coalicions contra Demetri i Antígon, al costat dels altres monarques hel·lenístics (*Demetr.*8.1;9.4-8; 10.1). Cassandre elimina determinats familiars d'Alexandre, la seva mare Olímpida, la seva muller Roxana i el seu fill Alexandre IV(*Demetr.*37.3), però a continuació no pren el títol de rei de Macedònia, sinó "dels macedonis" ²¹⁶ tal com era tradicional en aquelles terres (*Demetr.*18.4). Enfrontat al seu pare Antípatre per la successió macedònia (*Eum.*12.1) i mullerat amb Tessalònice, filla de Filip II, és mostrat per Plutarc com un monarca cruel i amb disputes violentes en la seva família. De fet els seus fills, Antípatre i Alexandre, a la seva mort dirimeixen la possessió de la corona mitjançant la guerra civil, en què apareix Demetri, primer com a aliat d'Alexandre i després com el seu assassí i successor (*Demetr.*36.37; *Ant.*92.3-4; *Pyrrh.*6.3-4).

Pirros (319-272 a C) rei de l'Epir és el més jove de tots; de fet per edat pertany més a la segona generació, la dels epígons. No és macedoni, com els altres, i comparteix el sentit d'alteritat enfront dels grecs, que també tenien els macedonis, atesa la seva condició d'epirota, una àrea fronterera del món grec. De ben jove, gravita en el món de Demetri, el qual major que ell, l'acull i s'hi emparenta, ja que es casa amb la seva germana Deidamia. Demetri exerceix una mena de protecció (*Demetr.*3.2) però amb el pas del temps, les tornes canvien: Pirros esdevé un gran cabdill de notable èxit militar, i acaba enfrontant-se amb Demetri per la possessió de Macedònia, aliat amb Lisímac, i

²¹⁵ Waterfield,2011,103-104.

²¹⁶ Muccioli,2019,50:" Quanto a Cassandro, per cui era costante e inevitabile il rapporto, personale e di tipo etnico, con i Macedoni, un po' cripticamente Plutarco scrive che ' a onta che lo definissero re per iscritto o a voce, per parte sua firmava le lettere come era solito faré prima'. (*Demtr.*18.4); ciò non toglie che, nella documentazione, egli si definisse ora *basilèus* ora, appunto, re dei Macedoni (*basilèus Makedònon*). Sebbene il suo regno fosse geograficamente il meno ampio, era comunque il più ambito. Come gli eventi dimostrarono per i diadochi ma anche per gli epigoni, diventare sovrani della madrepatria era ancora una priorità." En aquest mateix sentit Bosworth,1988,210: " Tan solo en Macedonia sobrevivía algo parecido a una monarquía nacional. Allí, Casandro tendió a llamarse 'rey de los macedonios', distanciándose de modo ostentoso de los demás monarcas, que gobernaban poblaciones heterogéneas con (a lo sumo) una pequeña elite militar de origen macedonio."

més tard en la darrera coalició contra Demetri. Els macedonis comparen la personalitat de Pirros amb la de Demetri en relació al model d'Alexandre, i clarament es decanten pels mèrits de Pirros. És semblant a Alexandre en audàcia, enginy militar, frugalitat, en canvi censuren Demetri i altres reis hel·lenístics pel fet que solament hereten la pompa i el luxe d'Alexandre (*Pyrrh.*8.1-29) i (*Demetr.*41.4-5;44.7).

La *Vida de Demetri* ens permet analitzar els trets principals dels primers reis hel·lenístics en la mesura que es relacionen amb el biografiat. Creiem que aquest és un aspecte molt interessant de la *Vida de Demetri*, que val la pena desenvolupar. Veiem, doncs, una sèrie de trets comuns entre ells, que dibuixen un model de rei ²¹⁷, en part provinent d'Alexandre, ²¹⁸ que perviurà entre els seus successors i en certa mesura, més tard, entre els emperadors romans..

a) Senyors de la guerra.

Segons Plutarc degut a la proximitat d'interessos i de territori, el rei hel·lenístic ha de ser un bon cabdill militar, ha de ser també victoriós i demostrar en la seva persona les habilitats bèl·liques. La guerra no solament legitima el poder del monarca, sinó que també és una clara font d'ingressos, en forma de botí de guerra i d'esclaus, i també de dinàmica econòmica, ja que posa en circulació tots els tresors acumulats pels monarques perses, i controlats després pels monarques hel·lenístics, esdevenint així una font de riquesa. ²¹⁹

La relació del rei amb les seves tropes, de primer macedonis provinents de l'exèrcit d'Alexandre, i després de les successives lleves macedònies i dels mercenaris grecs i d'arreu, ha de ser una relació, en la qual les tropes siguin fidels i admirin la persona del

²¹⁷ Gómez Espelosín,1998,532 analitza el canvi sobre el concepte de monarquia en els intel·lectuals grecs, com Xenofont, que a la *Ciropèdia*, a més de revaloritzar-lo, n'estableixen els trets ideals: " El monarca ideal aparece representado como la encarnación de la justicia, un rey filósofo preocupado por garantizar la paz de sus súbditos, que son además objeto de su generosidad y de su protección. Algunas de estas virtudes se expresaban en los diversosos epítetos que se utilizaron para calificar a los reyes, tales como *sóter* (salvador), *evergètes* (benefactor), *theós epiphánés* (dios manifiesto) o *poimés laón* (pastor de multitudes). De igual modo se enfatiza el aspecto militar y se destacan sus cualidades como general, su presencia en las primeras líneas de combate, la importancia de su educación en la caza o su generosidad a la hora de repartir el botín."

²¹⁸ Bosworth,1988,210 :." El modelo de los últimos años de Alejandro afectó a los Sucesores de modo inevitable. Aunque algunas de las monarquías establecidas tenían bases de poder regionales, en especial en Egipto y Macedonia, su carácter era firmemente dinástico, con pocas lazos culturales en común entre el gobernante y el pueblo gobernado. El rey ejercía el poder mediante su ejército, el cual, a su vez, se financiaba con los recursos de su reino. Sus territorios proporcionaban la base económica de su régimen, pero el rey no era en absoluto responsable de sus actos ante sus súbditos. Sus 'amigos' compartían los beneficios del trono pero, si tenían algún poder, este era delegado y revocable...Los nuevos reinos eran creaciones militares y su fuerza dependía de la personalidad del gobernante y de la calidad de la corte que estefuera capaz de atraer. Su legitimidad se asentaba sobre la conquista, su continuidad, sobre un ejército eficaz, bien financiado. En todos estos aspectos, Alejandro era el gran ejemplo, el símbolo permanente de la monarquía absoluta."

²¹⁹ Préaux,1984,3.

cabdill o bé els seus recursos econòmics, i si manca algun d'aquests pressupostos perilla clarament l'estabilitat de l'exèrcit. Val a dir que les victòries militars obtingudes sedimenten, mentre que les derrotes dificulten aquest lligam econòmic-afectiu, interpretant-se com un suport de la divinitat cap a la causa del cabdill en concret.

Austin proposa quatre aspectes al voltant dels reis i la guerra que cal tenir en compte. Primerament, la idea de monarquia per als grecs és sempre un fet fora del comú des dels temps antics, característica mantinguda pels reis hel·lenístics:

In Greek thought, monarchical power was associated with great personalities and great achievements, and these notions had a very long history well before the Hellenistic període. To give but one exemple, in Hesiod's Theogony Zeus and the other gods overcome Cronos and the Titans in war, and so Zeus in his turn becomes basileus on Olympus in succession to his father Cronos.²²⁰

En segon lloc, l'adquisició de la condició reial era o *manu militari* o per herència: la primera via en l'època dels diàdocs, va ser la que va dirimir la successió d'Alexandre:

In every cas for wich we have specific evidence, the title and status of a basileus was acquired in a military context after a victory in battle. Alexander had reportedly challenged Darius III over who was rightfully king. "If you wish to lay claim to the title of king, then stand your ground and fight for it."²²¹

Aquest fet és il·lustrat per Plutarc quan qualifica Èumenes de Càrdia a qui qualifica de *filopolemos*, amic de la guerra (*Eum.*13.10-11) i també Pirros. (*Pyrrh.*12.2-5;30.1-3)

En tercer lloc, correlat de l'anterior, Austin posa en relleu la tensió i lluita constant per mantenir la categoria reial:

If Royal status was achieved through struggle and victory, it would have to be maintained through continued succes in war. If Royal status could be acquired by individual from scratch, the exemple could be imitated by others, and where exactly did the process stop?.²²²

Les relacions entre els diferents diàdocs són de franca rivalitat, aquesta rivalitat troba en el marc de la guerra, de la pompositat i del luxe de les diferents corts hel·lenístiques un clar exponent, ara bé, la rivalitat també es manifesta en les relacions personals tal com mostra Plutarc (*Demetr.*25.7-9) relatant com Demetri escarneix públicament els altres diàdocs rivals seus, o també la competició pel que fa al luxe cortesà amb Seleuc (*Demetr.*32.2-3).

En quart lloc, la victòria i de la derrota rauen exclusivament en la persona del monarca:

²²⁰ Austin,1986,457.

²²¹ Austin,1986,457.

²²² Austin,1986,457.

The glory of victory belonged to the king himself, usually exclusively, excepte when a king acted together with allies whose contribution had to be acknowledged. ²²³

b) Monarques no virtuosos.

La descripció que Plutarc fa del nivell de vida dels reis hel·lenístics és de luxe, pompositat i dilapidació dels diners mitjançant banquets, festes, festivals i altres esdeveniments cortesans, és a dir l'ostentació del luxe forma part de la percepció externa del poder reial. A part del luxe, la satisfacció sense límits dels diferents plaers és un altre tret de les corts hel·lenístiques, plaers com la beguda, el joc, els menjars i el sexe. Creu el biògraf que això lesiona la imatge reial, no cal dir, la seva conducta moral, i és sovint causa de crueltats i d'abusos per part dels monarques, que no tenen límits a l'hora de satisfer els seus plaers:

“ τί γὰρ ἄλλο τῶν πολέμων καὶ τῶν κινδύνων πέρας ἐστὶ τοῖς φαύλοις βασιλεῦσι, κακῶς καὶ ἀνοήτως διακειμένοις, οὐχ ὅτι μόνον τρυφὴν καὶ ἡδονὴν ἀντὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καλοῦ διώκουσιν, ἀλλ' ὅτι μὴδ' ἤδεσθαι μὴδὲ τρυφᾶν ὡς ἀληθῶς ἴσασιν.”
(*Demetr.*52 4) [En efecte, ¿quin altre fi tenen de llurs guerres i perills aquests pobres reis enduts per idees funestes, insensates, que només van al darrere el luxe i el plaer en comptes de la virtut d'allò que és bell en si, sinó que ni saben com verament gaudir dels plaers i aquest luxe?].

c) Manipuladors de la llibertat del poble grec

La llibertat del poble és tot un tòpic polític usat indistintament pels diàdocs, com a element polític del seu enfrontament intern. Aquest precepte consistia a tornar la llibertat política a les diferents polis gregues, concretada en permetre'ls les seves lleis i constitucions, així com no instal·lar-hi guarnicions macedònies o forteses per controlar-los; una altra cosa era la política internacional i d'aliances, reservada als reis hel·lenístics, així com l'obligació dels tributs. La primera ocasió en què apareix aquest concepte és a la ciutat de Tir i de la mà d'Antígon el Borni, per això s'anomena “edicte o declaració de Tir” (315 a C). Acte seguit, els restants diàdocs, començant per Ptolemeu promulguen declaracions en el mateix sentit. ²²⁴

Els historiadors actuals mantenen moltes reserves sobre la bona voluntat i el grau d'implementació real d'aquesta intenció política, més aviat ho jutgen com un acte de propaganda. Tanmateix, Billows creu en la sincera intenció d'Antígon el Borni:

...the inventor of the political compromise under which the Greek city-states were integrated into the Hellenistic state system down to the time of the Roman conquest. ²²⁵

²²³ Austin, 1986, 458.

²²⁴ Hi ha un antecedent de declaració de la llibertat de les ciutats gregues per part de Polipercont el 318 a C, però no tingué la consistència ni la importància de la de Tir.

²²⁵ Billows, 1990, 325.

Aquest tipus de declaracions polítiques s'aplicaven també en les conquestes de les ciutats gregues com a manera d'atreure-les al nou amo. Com a pràctica política tingueren molt de recorregut, i així arribem a la famosa declaració de llibertat dels grecs de Flamini durant la conquesta romana de Grècia, també narrada amb gran detall i efecte literari per Plutarc en la *Vida* d'aquest general i polític romà (*Flam.10*). Pel que fa a Demetri, Plutarc tracta aquest tema a (*Demetr.8.8-13*); i en relació a Atenes a (*Demetr.8.7;9.1;8-9*). El que resulta curiós és que Plutarc en el cas de Demetri i Antígon²²⁶, es manifesti totalment partidari i arribi a lloar tal decisió política sense cap tipus de crítica, atesa la seva perspectiva històrica que li havia permès una valoració més matisada de la mesura.

d) De cabdills a reis. Canvi polític i personal.

Tal com exposa Plutarc en la *Vida de Demetri*, el pas de cabdills a reis suposà per a aquests personatges tot un canvi i estatus, que els afectà negativament en l'àmbit personal:

“...τοῦτο δ' οὐ προσθήκη νόματος καὶ σχήματος ἐξαλλαγὴν εἶχε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἀνδρῶν ἐκίνησε καὶ τὰς γνώμας ἐπῆρε, καὶ τοῖς βίοις καὶ ταῖς ὁμιλίαις αὐτῶν ὄγκον ἐνεποίησε καὶ βαρύτητα, καθάπερ τραγικῶν ὑποκριτῶν ἅμα τῇ σκευῇ συμμεταβαλόντων καὶ βᾶδισμα καὶ φωνὴν καὶ κατάκλισιν καὶ προσαγόρευσιν. ἐκ δὲ τούτων ἐγίνοντο καὶ περὶ τὰς δικαιώσεις βιαϊότεροι, τὴν εἰς πολλὰ παρέχουσιν αὐτοῦς ἐλαφροτέρους καὶ μαλακωτέρους τοῖς ὑπηκόοις πρότερον εἰρωνεῖαν τῆς ἐξουσίας ἀφελόντες. τοσοῦτον ἴσχυσε κόλακος φωνὴ μία καὶ τοσαύτης ἐνέπλησε τὴν οἰκουμένην μεταβολῆς. “ (*Demetr.18.5-7*) [...Ara, això no implicà l'addició d'un títol i un canvi d'abillament tan sols, sinó que mogué l'orgull d'aquests homes i exaltà llurs idees, i introduí en llur manera de viure i en llur tracte amb l'altra gent una pompa i una gravetat, tal com els autors tràgics juntament amb la caracterització canvien de caminar, de veu, de postura a taula i d'escomesa. En conseqüència, esdevenien també més violents en llurs decisions judicials, i bandejaren aquella dissimulació del poder que abans els feia sovint més lleugers i blans amb els sotmesos. Tanta força tingué un sol mot d'un adulator, i d'un canvi tan gran omplí l'univers!].

Comparats als actors tràgics, és com si els veiés des d'un escenari: el caminar, la veu, la postura a taula i l'escomesa. L'afectació substitueix la simplicitat i la proximitat de l'ideal de monarca, però els canvis psicològics són encara més censurables: violència en l'aplicació de la justícia, i una descarada exaltació del poder, abans dissimulada. A això s'hi afegeix un dels seus temes favorits del biògraf, la presència i influència dels adulators en les corts, afectades, distants, cerimonioses i centrades al voltant del poder unipersonal del monarca.

²²⁶ A no ser que ho faci com a recurs literari per mostrar el canvi moral en la persona de Demetri, ja que aquest judici es troba al principi del relat i en el marc de la primera trobada de Demetri amb la ciutat d'Atenes, llavors sota el control de Cassandre mitjançant la dictadura de Demetri de Falereu..

Si els monarques hel·lenístics no estaven ocupats en la guerra, activitat que els prenia gran part del temps, aleshores es lliuraven als plaers, a la caça, als banquets a les festes, a les cerimònies i a l'oci. Oci que Plutarc critica perquè el considea de poc profit i en tot cas de desatenció de les tasques de govern. El marc de la inactivitat representa per als senyors de la guerra un espai de conflicte perquè acaben abandonant-se a llurs plaers, donant pas als abusos i conflictes amb els sotmesos.

e) Víctimes dels aduldors

Ja hem esmentat que Plutarc descriu la figura de l'aduldor com un element que influencia les decisions polítiques dels monarques en sentit negatiu, orientat cap al profit personal. Possiblement també pensa en la presència i força de l'aduldor en l'entorn de l'emperador romà que regeix el seu temps, interpellant els lectors i oïdors de les seves obres. L'aduldor és un personatge que és consubstancial de la figura del monarca absolut i de la seva cort, que no deixa de ser una evolució dels companys de l'entorn d'Alexandre, esdevinguts únics depositaris de la confiança règia, que el rei manipula en el seu profit (*Eum.2*).²²⁷ L'aduldor provoca alhora l'autocomplaença i desconfiança, i accentua la gasiveria i comoditat dels monarques, però també disposa d'armes per manipular la voluntat reial, ja que coneix la intimitat règia.

En la *Vida* de Demetri, l'escenari de l'adulació té lloc sobretot a Atenes, on trobem l'aduldor sense escrúpols en la figura d'Estràtocles; oposat al bon conseller, representat per Filípides. L'adulació de què és objecte Demetri a Atenes és hiperbòlica, ja que tot un sector de la ciutat, encapçalat per Estràtocles, no dubta a atribuir honors i privilegis a Demetri, que fins i tot el ridiculitzen. Plutarc mostra un Demetri totalment descol·locat i descontrolat per concloure que això era el pitjor que li podia passar al seu caràcter, ja de per si afectat (*Demetr.12,8-9;13;30.6-8*).

Com hem vist, en opinió d'Austin, la xarxa de relacions interpersonals jerarquizades arriben a establir subxarxes connectades que sota el principi de l'adulació configuren el govern de l'estat, i afegeix:

First, the relationship between king and friend was ambivalent and potentially unstable. It was based supposedly on trust and loyalty...Second, the real basis of the relationship, from the point of view of the friends of the king, was material rewards in return for services performed. A friend of a king would join that king in the expectation of

²²⁷ Austin,1986,462: " The institution of the Royal 'friends' has been well studied. It was common to all monarchies, wick in practice could not have functioned without them. The kings recruited their friends on a personal basis, and the friends provided the rulers with officers, governors, administrators, ambassadors, attendants at court, and companions in action who shared the king's life." En opinió d'Austin, la xarxa de relacions interpersonals jerarquizades des del rei i l'aduldor principal arriben a establir subxarxes connectades que sota el principi de l'adulació configuren el govern de l'estat.

receiving wealth and power. A king's friend was assumed to be a wealthy person because of his position. ²²⁸

Austin palesa el tiny afectiu que tenien les relacions polítiques de les corts hel·lenístiques, on la fidelitat personal, els regals a canvi de serveis, i la participació “amistosa” del poder i la riquesa reials eren els puntals polítics dels reialmes hel·lenístics. Aquest mateix tipus de relació afectiva regulant la política és prou palès en la *Vida* d'Alexandre. En aquest context cortesà un dels companys esdevenia el company més proper del rei i una de les seves actituds era la d'adular la persona del monarca, això en un ambient en què els diferents graus de proximitat al rei també permetien aquesta tàctica. Plutarc molt sensible al tema, en la *Vida* de Demetri, reparteix aquest paper entre la ciutat d'Atenes i les figures concretes dels aduldors (*Demetr.*10;11;12;26;27).

f) Reis injustos

La importància de les normes i lleis, així com de la justícia, és un tema constant al llarg de la història de Grècia. Pràcticament tots els filòsofs grecs i els polítics rellevants en parlen en els seus textos, relacionant, normalment, filosofia i poder, en el sentit que el bon governant ha de ser també filòsof. La figura d'un rei just, que sap administrar la justícia de mode correcte, a imatge del mateix Zeus, és present des de l'èpica. Un rei just és fonamental perquè una societat funcioni. La manca de preocupació per la justícia i la consegüent pràctica de la injustícia és un problema que Plutarc considera que pateixen els reis hel·lenístics i que critica tant a Demetri com a la resta de diàdocs (*Demetr.*42.8-11). Per això fa servir les referències a Timoteu, a Píndar i al mateix Homer, per criticar el model dels monarques hel·lenístics, bel·licós, injust i sanguinari; i hi contraposa el del rei just representat per Zeus a l'Olimp. Aquest és un dels retrets més contundents que trobem a *les Vides* del període hel·lenístic, ja que els governants defugen la seva tasca primordial. Potser es tracta també d'una al·lusió indirecta al governants romans del seu temps, en forma de consell o de lloança al modèlic emperador romà Trajà.

g) Unes famílies reials conflictives

En concentrar-se el poder en les mans d'un sol individu, i esdevenir hereditari dins la mateixa família, normalment per la línia del varó primogènit, la família pren importància com a formadora de l'entorn immediat reial, així com a garant de la seva continuïtat.

²²⁸ Austin,1986,463.

Tanmateix, la poligàmia, ²²⁹ els matrimonis reials motivats per raons polítiques i l'alteració de l'ordre del primogènit obrien la porta al fet que la família reial esdevingués un centre de poder donat a la rivalitat entre els seus membres, amb molts conflictes i fins i tot assassinats. ²³⁰

En canvi, en el cas de Demetri aquest fet no es dona, sinó que a la seva família imperen unes relacions no conflictives i amb una molt bona relació entre pares i fills. ²³¹ La dissensió familiar, amb la conseqüent traducció política de guerra successòria, és freqüent entre Làgides i Selèucides, així com en altres dinasties menors. Tanmateix, els Làgides d'Egipte estableixen el matrimoni entre germans, referenciat en l'homèric matrimoni entre Hera i Zeus, el *hieros gamos* com una manera d'evitar ingerències externes en la família reial egípcia, però això no evità la lluita pel poder dins de la mateixa família

h) Reis i déus a la vegada.

Dos fets plantegen la reialesa als diàdocs, primer la mort per ordre de Cassandre de Roxana i del fill d'Alexandre, Alexandre IV, mantinguda en secret i després coneguda; l'altre és el nomenament de reis d'Antígon i Demetri per part dels atenesos. Aquests dos fets desencadenen que els altres diàdocs prenguin també el títol de rei, Lisímac, Ptolemeu i Seleuc. Per la seva part Cassandre, tement la reacció dels macedonis, pren el títol tradicional a Macedònia de "rei dels macedonis". Acte seguit l'adopció de la representació iconogràfica d'Alexandre concretada en la diadema i en la seva efígie a les monedes s'escampa arreu. Tot i que Plutarc critica el pas de cabdills a reis d'aquests homes, les diferents ciutats, com hem vist especialment a Atenes, lloen els

²²⁹ Goldsworthy,2021,63: " La poligamia les resultaba extraña y aberrante a la mayoría de los griegos (...). En el mundo griego, la poligamia era la marca de un tirano, del que se esperaba que fuese un depredador sexual, y generalmente immoral y cruel. Los monarcas extranjeros, particularmente el rey de reyes en Persia, tendían a ser polígamos, lo que reforzaba la sensación de que se trataba de algo extraño inherentemente malo (...). No hay pruebas directas de poligamia entre los macedonios en general, así que podría ser exclusiva entre los argéadas o más probablemente del rey. Uno de los resultados era que amenudo había muchos reyes en potencia, algunos de ellos dispuestos a desafiar al rey de turno."

²³⁰ Chaniotis,2018,124: " Las familias reales del período tuvieron que hacer frente a los mismos desafíos que amenazan a todas las familias poderosas: la conservación, división y transmisión del poder familiar; las luchas por el afecto y la atención; los celos y la envidia; la ambición y el desengaño. Estudiar la monarquía helenística solo como una institución, sin examinar las relaciones personales ni las tensiones anímicas, es tan descabellado como prohibir que intervengan las emociones en el estudio de la familia real británica. Sin embargo, cuando se trata de gentes que vivieron hace más de dos milenios, es natural que la información que analizamos llegue filtrada. Las monarquías helenísticas se asimilaban a una unidad doméstica y como tal se gobernaban. Aunque, en teoría, todo el poder estaba en manos del cabeza de familia, dependiendo de la edad, la experiencia y la personalidad de este, la influencia de sus esposas, su madre, sus hijos y cortesanos o "amigos" podía llegar a ser muy significativa."

²³¹ Billows,1990,368: "Antigonos Gónatas was in fact imbued with the strong family loyalty that was such an attractive feature of the early Antigonids, being devoted to both of his parents and on the best of terms with his half-brother, Krateros." El mateix trobem a Tarn (1913,18). Val a dir que els successors d'Antígon Gónatas mantingueren la mateixa bona entesa familiar, llevat del rei Filip V que ordenà executar el seu fill primogènit Demetri."

nous amos, i recorren a la divinització com una mostra més dels honors tradicionals de les ciutats gregues.²³²

Aviat les ciutats gregues com ha fet Atenes amb Demetri, honoren els reis hel·lenístics, i també els rodís que estableixen un espai sagrat, el Ptolemeion, amb un temple, una estàtua i un sacerdot per al culte. Com argumenta Claire Préaux, autora crítica amb la hipòtesi de la influència oriental en el culte als monarques hel·lenístics, cal relativitzar la idea moderna de divinització, dins del món grec quan es reten aquest honors no es veu un déu en la imatge del sobirà, se l'enalteix:

En tiempo de los diádocos, las ciudades griegas estaban maduras –a pesar de los sarcasmos- para otorgar a los soberanos honores equivalentes a los que rendían a los dioses. De acuerdo con la *Retórica* de Aristóteles (Arist.I.1361 A), ya hemos visto que era el bienhechor, ya se tratara de un rey victorioso o de bienhechores más modestos, o incluso de héroes muertos en combate, como Leóstenes (Diodoro.XVIII.13). Nada tiene, pues, de insólito ni de oriental que se dedicará un culto a un rey. Los honores no eran divinizantes sino equivalentes a los que se rendían a los dioses (*isothēoi*). Diodoro habla de “funerales heroicos.”²³³

Cal diferenciar, però, entre els honors retuts als herois, que rebien culte un cop morts, i els cultes reservats als déus i deesses que comportaven un graó superior. Així, els honors tradicionals grecs, eren els deguts a l'heroi, en mots d'Aristòtil: “a aquells que són més importants que nosaltres”.²³⁴ Notem en l'afirmació d'Aristòtil que hi hauria doncs, tres categories quant als honors a retre: “nosaltres”, mortals, exempts d'honors, els herois, “aquells més importants que nosaltres”, i els déus i deesses que no formen part d'aquest “nosaltres” i que per exclusió, gaudeixen dels honors màxims, o divins. La pregunta és on col·locaren els honors retuts als monarques hel·lenístics. Calia, doncs, obrir un espai intermitjà entre déus i herois, i aquest fou el que hom assignà als nous monarques, espai d'altra banda, obert a crear confusió amb l'espai superior reservat a la divinitat, o si més no, a obrir la porta a la manipulació política, en un ambient d'adulació i reverència acrítica amb el poder que ja hem tractat.²³⁵

²³² Préaux,1984,54 estableix el següent llistat d'honors divins atorgats als monarques hel·lenístics: la possessió d'un espai sagrat reservat o *temenos*, altars, sacrificis, processons d'aniversari, jocs, himnes, ofrenes de corones d'or, erecció d'estàtues i atorgament del nom dinàstic a tribus, o mesos del calendari.

²³³ Préaux,1984.51

²³⁴ Arist.*Pol.*3.80=1284 a.

²³⁵ Barceló, 2001,151, analitza el camí cap a la divinització règia, dins del procés de la crisi de la *polis*: “A los ojos de los ciudadanos, las divinidades tradicionales apenas garantizaban la seguridad de la *polis*. En su lugar fueron apareciendo personalidades sobresalientes que podían ofrecer una protección efectiva en función de sus posibilidades o de sus hazañas. Aquel que demostrase que era capaz de ayudar una ciudad en apuros, ése se hacía merecedor del más alto reconocimiento religioso. Lo que a primera vista parece una especie de crisis religiosa, es, en realidad, la otra cara de los profundos cambios políticos que ya despuntaban durante el siglo IV. La polis, antes tan orgullosa de su independencia, fue haciéndose cada vez más dependiente del exterior. Sus propias fuerzas ya no bastaban para garantizar por sí misma su autonomía y seguridad.”

Val a dir, que en l'inici d'aquest procés cal col·locar la figura d'Alexandre,²³⁶ plena d'ambigüitats al voltant de la divinització de la seva persona, de les quals n'és un bon exemple la polèmica al voltant de la *proskynesis*, que ja hem tractat. En aquest cas no descartem la influència de les religions orientals, més de l'egípcia que no de la persa.

237

Un cas singular fou el dels Ptolemeus a l'Egipte faraònic, on adopten també el títol amb tota la càrrega divina i humana del monarca egipci tradicional, ja que el faraó era un déu viu però a la vegada també era el seu sacerdot, és a dir home. Al respecte Préaux comenta

La procesión que Ptolomeo II hizo desfilar en Alejandría en honor de estos difuntos divinizados (els seus progenitors i el mateix Alexandre) mezcla el fasto que crea el prestigio con los temas dionisiacos que sugieren la asimilación de la naturaleza real a la del dios.²³⁸

De totes formes la divinització del sobirà introduïa un element de proximitat a la divinitat que podia ésser instrumentalitzat evidentment a favor del poder absolut, tal com ha mostrat Plutarc en la *Vida de Demetri*, que dibuixa Plutarc.²³⁹

Un cop vist el model que construeixen els reis hel·lenístics especialment la primera generació o dels diàdocs, passem a determinar aquells aspectes semblants i diferents envers aquest model en la figura de Demetri, segons relata Plutarc en la *Vida de Demetri*, palesa un seguit de trets que comparteix amb els altres diàdocs, que com hem vist anteriorment, l'autor grec pluralitza i fa extensius als altres monarques :

Demetri és un rei guerrer, un cap militar que ha de demostrar les seves habilitats en el camp de batalla i assetjant ciutats, amb victòries i també algunes derrotes. També ha de disposar d'uns recursos econòmics notables per sostenir i pagar els grans exèrcits que necessita. Ha de tenir altres habilitats com la capacitat d'establir un bon nivell de

²³⁶ Bosworth,1988,206: "El rey en el trono era un verdadero dios entre los hombres y, como el de Alejandro, su poder era autocrático, sin prácticamente ninguna restricción en su libertad de acción. Se convirtió casi en un lugar común filosófico decir que, como monarca, era *nomos empsychos*, la ley encarnada. La autocracia, tal como hemos visto, era una característica de la monarquía macedonia mucho antes de Alejandro, pero la conquista de Persia y la adopción del protocolo de la corte oriental añadieron una nueva dimensión. No era fácil encontrar un paralelo para el Alejandro del año 324, que ordenó con toda calma el regreso de los exiliados en todo el mundo griego, sin preocuparse por las leyes y convenciones existentes, nacionales o internacionales. Alejandro había introducido un nuevo concepto de grandeza regia que los reyes que le sucedieron imitarían."

²³⁷ Masó,2016,161-162: " En este sentido, el rey no era un dios ni un descendiente de él, sino que era un ser humano más pero que actuaba como su representante en la tierra, y por ello siempre se declaraba devoto seguidor de su credo, tal y como reza la inscripción de Dario I en Behistún: 'Por esta razón Ahura Mazada y los otros dioses que existen vinieron en mi socorro...'

²³⁸ Préaux,1984,59.

²³⁹ Ateneu exposa l'*Himne itifàl·lic* amb què els atenesos lloen Demetri i el comparen a un déu viu, mentre que els altres dormien o bé no existien. Nascut de Poseidó, en al·lusió al seu domini militar del mar; i d'Afrodita, per la seva bellesa, envoltat dels seus amics com si ell fos el sol, somrient i hermós (Ath,6.253-255 C).

comunicació amb les tropes i fer-se càrrec de les necessitats. Respecte a aquest darrer punt, Plutarc fa més èmfasi en la seva faceta seductora a partir de la seva bellesa física, mentre és jove; després canvia amb el pas del temps, i la preocupació per les tropes i bona disposició cap als seus soldats esdevé una certa descara i fins i tot crueltat.²⁴⁰

La composició del seu exèrcit és com les altres: macedonis, que ocupen el lloc d'oficials, i mercenaris grecs i d'altres pobles. La seva habilitat com a preparador de les campanyes és millor que la seva resolució, i excel·leix com a assetjador de ciutats, tant en la planificació del setge com en l'ús de les màquines de guerra, d'aquí el seu sobrenom de Poliorcetes. El domini del mar i la possessió de grans ciutats ports com a part d'Atenes, i Tir i Sidó, indiquen la relació amb altres pobles no grecs com, en aquest cas, els semítics. Les constants guerres, considerades per Plutarc com una expressió de la passió pel poder, ocasiona el constant canvi d'aliances, fent que la paraula dels monarques es devaluï.

Com la resta de diàdocs és divinitzat en vida. El mateix Plutarc considera que els honors, que rep Demetri, inclosa la divinització, contribueixen a degradar la seva personalitat, donada a acceptar i creure's sense cap límit tota mena de lloances. L'esmentat *Himne itifàl·lic a Demetri*, és una bona mostra d'aquesta divinització.²⁴¹ Com la resta de diàdocs, Demetri és víctima de la seva necessitat de ser adulat.

D'altra banda, Demetri tampoc no respon al model del rei just homèric, és a dir, aquell rei que a semblança de Zeus administrava justícia, coincideix, segons Plutarc, en no ser preocupats per administrar la justícia en els seus reialmes, sinó que estan més interessats en el luxe, la pompa, la teatralitat, l'artificiositat, així com en la imperiosa necessitat de menar una vida plena d'ostentació, dirigida a la satisfacció de llurs plaers, la beguda, el joc, la luxúria, amb situacions d'abús, molt significativa en el cas de Demetri ja que arriba al sacrilegi.

En opinió de Waterfield, Demetri, com la resta de companys, segueix el model de rei elaborat per Alexandre, amb elements macedònics i orientals, a diferència de Filip, més ajustat a la tradició grecomacedònia.²⁴²

²⁴⁰ Com exemple, Plutarc relata que Demetri amonesta el seu fill i hereu, Antígon II Gònatas, quan aquest refereix el seu sentiment de pietat cap als soldats, dels quals no manifesta Demetri cap consideració per llurs vides (*Demetr.*40,3-4).

²⁴¹ No s'han conservat himnes a altres monarques, ara bé la lloança al monarca hel·lenístic era prou freqüent com trobem a Tèocrit, qui en els *Idil·lis* escriu un elogi de Ptolemeu II Filadelf, o la famosa *Coma Berenices*, dedicada a la seva germana i muller.

²⁴² Tot i que no li dedica un una *Vida*, Filip és força present a les *Vides* de Plutarc, ben comprensiblement, ja que ajuda a perfilar Alexandre i la petja d'aquest als successors. El model de Filip beu en la tradició

Almost two centuries of development were to follow, but even at this early stage many of the characteristics of hellenistic monarchy are evident. Its roots lay not just in the Successors' common Macedonian background but in the more autocratic blend of eastern and Macedonian kingship that, as we have seen, Alexander had developed. It was the beginning of the model of absolute kingship that was inherited, via the Roman principate, by medieval and early modern European kings.²⁴³

Fins aquí hem vist com Demetrii comparteix amb la seva generació de monarques, els diàdocs, tot un seguit de trets, que caracteritzen el model de rei hel·lenístic, però en el cas de Demetrii, Plutarc també singularitza o accentua altres trets que no són comuns a la resta de monarques hel·lenístics.

Un d'aquests és la seva bona relació familiar, tant amb el seu mateix pare Antígón el Borni, com amb la resta de la seva família, mare, mullers, singularment amb Antígón Gonatas. Ja s'ha comentat que això no era gens habitual en les altres dinasties, en què sovint els diferents membres de la família reial s'enfrontaven pel poder, i on els gineceus reials eren una font de conflictes; tanmateix, tot i que en aquest sentit tot i que Demetrii visqué en un règim familiar de poligàmia, comú també a la resta de diàdocs, això no li comportà cap problema ja, que segons Plutarc malgrat el seu tarannà libidinós, sempre tractà amb consideració les seves mullers.

Un altre element que singularitza Demetrii és la no possessió d'un reialme de territoris continuats, ni en l'espai ni en el temps, així disposa de places com Corint, Demetriadà i Calcis en el seu període de menys possessió; Tir, Sidó, Atenes i, part de l'Àsia Menor en altres moments i: també regna sobre Macedònia durant set anys. Aquest fet ha conduït a diferents historiadors actuals a reconsiderar les idees d'imperi i d'estat, enteses tal com ho són ara, i a redefinir el reialme hel·lènistic més com un rei i el seu gran exèrcit itinerant, fornit d'un important tresor, que no pas com un territori concret i estable. Així, Austin en desacord amb les concepcions de Tarn i Rostovtzeff, que consideren els monarques hel·lenístics com les nacions-estats actuals, manifesta que els components de la monarquia hel·lenística no són un territori i una administració que li és adscrita, com en els estats actuals, sinó un tipus de poder més unipersonal, extensiu a un grup, on l'exèrcit o el botí són més decisius que el mateix territori:

macedònica però incorpora novetats personals, basades en el contacte d'aquest rei amb Grècia. Així a Plutarc apareix a (*Dem*,16.4) en què és descrit com a: "molt hàbil a parlar, bellíssim d'aspecte i bebedor de bona companyia.", com "humà" (*Phoc*, 29.1-3); "sociable i senzill."(*Dem*,16.4); "borní immoderat en l'amor." (*Sert*,1.8-9) i de "gran estimació cap al seu fill (*Alex*,9.4). Com veiem Plutarc dibuixa una bona imatge de Filip II. També Diodor fa una semblança favorable de Filip II (D.16.95.1-4). Pel que fa a l'obra de govern, Arrià encara es mostra més favorable, en el famós discurs que posa en boca d'Alexandre en la crisi del riu Hidaspes (Arr.An.7.9.2-5) en que és recordat com "bon rei" que promulgà "bones lleis i bons costums." En la *Vida d'Alexandre*, la figura del rei Filip li és recordada com fidel a les tradicions macedònies, davant les innovacions polítiques d'Alexandre en episodis importants com la mort de Clitos.(*Alex*,50;51;52)

²⁴³ Waterfield,2011,144.

They were in the first instance dynasties, personal régimes, exceptional no doubt in the scale of their power and wealth, and in their duration, but personal régimes all the same, with all the consequences this had. In these monarchies, policy decisions rested with the individual ruler interacting with his closest followers, and the ruler was subject by definition to personal pressures and considerations.²⁴⁴

En la meua opinió, aquest esquema és més vàlid en la generació dels diàdocs, en què la possibilitat de refer l'imperi d'Alexandre no està encara descartada, i tampoc estan gaire delimitats els espais entre els diferents reis, mentre que a la segona generació la dels epígons, i les posteriors, ja es disposa d'uns territoris més ben delimitats, així com una clara impossibilitat de refer l'imperi d'Alexandre.

Per la seva banda, Grimal considera les figures de Demetri i del seu cunyat Pirros més aviat com els *condottieri* italians del Renaixement, uns senyors de la guerra, amb altres qualitats com a caps militars, però poques com a estadistes:

El tiempo de los "condottieri". Con la derrota de Antígono en Ipsos comienza un nuevo período: hasta entonces los Diádocos querían o conservar la parte de la herencia que les había correspondido o, por lo menos en algunos casos, tratar de reconstruir el Imperio en provecho propio. Ahora, en el mundo confuso, desgarrado por incesantes guerras, creado por las querellas de los Diádocos, aparecen unos hombres que transforman la guerra en una industria beneficiosa y, cuando la victoria les permite construirse un reino con los despojos, se muestran incapaces de levantar un estado verdaderamente pacífico y duradero. Dos figuras de estos "condottieri" dominan este período: la de Demetrio y la de Pirro.²⁴⁵

Però si hem de determinar encara més la figura de Demetri, narrada per Plutarc, cal esmentar tres grans trets que el singularitzen: els seus coneixements i habilitats d'enginyeria militar, la luxúria com a plaer més característic, i la fortuna variable, que és el tret que Plutarc més emfatitza a la *Vida*. Trets que en relació a la *Vida* d'Alexandre, coincideixen de manera variable: quant a l'enginyeria de guerra per part de tots dos; una mica en el tema luxuriós, i gens pel que fa als canvis de fortuna.

Els seus coneixements balístics, no cal dir que li atorguen una fama única entre els monarques de l'Antiguitat: a més Plutarc fa que influeixin en el seu caràcter amb un efecte calmant i seriós enfront de les tendències dionisíiques.

Quant a la luxúria, tal com s'ha dit, per a Plutarc el cas de Demetri és un cas extrem, com manifesta en la *sinkrýsis* amb Marc Antoni, ja que la luxúria de Demetri feia mal als altres, mentre que la de Marc Antoni, li feia mal a ell mateix.

²⁴⁴ Austin, 1986, 456.

²⁴⁵ Grimal, 1965, 50.

Per últim, el tret més singularitzador de Demetri, als ulls de Plutarc, i que comparteix amb Marc Antoni, és la total variabilitat de la seva fortuna: èxits i fracassos, s'alternen i posen a prova la seva capacitat per refer-se del no res..

5.2.3 *Rei d'Atenes i rei de Macedònia.*

Plutarc descriu especialment dos períodes en què Demetri desenvolupa una tasca de govern continuada com a rei, primer a la ciutat d'Atenes, (307-301 a C) i després a Macedònia (294-287 a C).

Pel que fa a la ciutat d'Atenes, Demetri hi arriba empès per la política de guerra contra la resta de diàdocs que ell i el seu pare Antígon el Borni duen a terme. L'escenari atenès és plantejat per Plutarc com un indret clau en l'adveniment de Demetri al poder, així com per la influència negativa que exerceix en l'evolució del seu caràcter. Demetri hi arriba amb la missió d'ocupar la ciutat i alliberar-la de la dictadura de Demetri Falereu, i de les tropes de Cassandre, establertes a la ciutat, que li donaven suport. Aquestes tropes macedònies controlaven també les fortaleses de Muníquia i Mègara, per la qual cosa Demetri les ocupa, i foragita les guarnicions macedònies, alliberant a continuació Atenes.

El vencedor Demetri tracta amb exquisidesa el vençut dictador i filòsof Demetri Falereu, exiliant-lo a Tebes, i entra a la ciutat d'Atenes ple d'expectatives. Aquestes expectatives són contestades amb un bon sentit polític per part de Demetri, ja que evita el saqueig de Mègara per les seves tropes, gràcies a la intercessió dels atenesos. A partir d'aquí, però, Plutarc no descriu tant els actes de govern de Demetri a Atenes com el seu canvi de caràcter provocat per l'excès d'honors (*Demetr.*10.2).

Cal no oblidar, però, que Demetri retorna la democràcia a Atenes, després de quinze anys de dictadura, proveeix la ciutat amb cinquanta mil medimnes de blat que li lliura Antígon el Borni, i amb la fusta necessària per a la construcció de cent galeres, que li assegurin el poder marítim. El tracte polític que Demetri dispensa a Atenes, recorda el mateix que dispensà Alexandre a les ciutats gregues de l'Àsia menor, i no respon tant a una postura d'afavorir la democràcia per ideologia, com més aviat a una estratègia política, consistent a atraure's la ciutat, fent més evident la clara oposició a la política autoritària de Cassandre practicada al continent grec pels macedonis. Plutarc descriu les operacions de guerra que dirigeix Demetri contra Cassandre; de fet, derrota les tropes de Cassandre, les fa fora de l'Àtica, s'apodera de les diferents fortaleses, una

part dels macedonis de Cassandre es passen al seu bàndol i, a més, un cop expulsades les guarnicions macedònies de les fortaleses de l'Àtica, les retorna als atenesos.

Els atenesos no tenen cap problema a cedir el poder absolut a Demetri, com Plutarc descriu a partir de l'anècdota del minyó Cleònet, qui després de tenir relacions sexuals amb Demetri, aconseguix una escrit d'aquest per tal que li fos perdonada la multa de cinquanta talents al seu pare Cleomedont. D'entrada la multa és condonada, i, a més, s'aprova el següent decret: “ πᾶν ὅ τι ἂν ὁ βασιλεὺς Δημήτριος κελεύσῃ, τοῦτο καὶ πρὸς θεοῦς ὄσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον.” (*Demetr.*24.9). [que tot allò que el rei Demetri maní, serà cosa santa envers els déus i justa envers els homes]; que segons Plutarc, però, amb aquest decret queda clar que: τοιαῦτα ἔπραπτον Ἀθηναῖοι, “ φρουρᾶς ἀπηλλάχθαι καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔχειν δοκοῦντε.” (*Demetr.*24.8-12). [De tal manera obraven els atenesos, creguts que s'havien llevat de sobre la guarnició i que tenien la llibertat] .

La dialèctica entre l'adulació de la majoria dels atenesos, i els efectes nocius que aquest procedir causa en la personalitat de Demetri, han estat a bastament esmentada, així com les despeses extraordinàries de diners públics en favor de les necessitats higièniques de les seves cortesanes, la qual cosa exalta els ànims dels atenesos, que es veuen víctimes de la seva desfermada adulació. En mots de Plutarc era més feridora la vergonya que no l'import dels diners.

Tanmateix, la derrota a la batalla d'Ipsos (301 a C) suposa la desfeta de l'imperi de Demetri i la mort d'Antígoni, cosa que afecta de ple les relacions de poder entre la ciutat d'Atenes i Demetri. Plutarc relata el desengany i disgust de Demetri, en constatar que els sol·lícits i afectuosos atenesos d'abans, ara, davant del perdedor, no volen saber-ne res (*Demetr.*30.5). La reacció de Demetri és irada, ja que no entén tal canvi d'actitud, tot i que Plutarc assenyala que fins aleshores Demetri havia sabut controlar-se. No acaben ací les relacions entre Demetri i Atenes, però sí l'especial relació de llagoteria i falsedat, per un costat; i de prepotència i exhibicionisme per l'altre.

L'episodi de Demetri i la seva relació amb Atenes dóna peu a Plutarc per emetre una reflexió general sobre les relacions de poder:

“ τὸ γὰρ φαυλότατον ὡς ἔοικεν εὐνοίας ὄχλων βασιλεῦσι καὶ δυνάσταις τεκμήριόν ἐστιν ὑπερβολὴ τιμῶν, ἧς ἐν τῇ προαιρέσει τῶν ἀποδιδόντων ἐχούσης τὸ καλὸν ἀφαιρεῖ τὴν πίστιν ὁ φόβος· τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ δεδιότες ψηφίζονται καὶ φιλοῦντες. διόπερ οἱ νοῦν ἔχοντες οὐκ εἰς ἀνδριάντας οὐδὲ γραφὰς οὐδ' ἀποθεώσεις, ἀλλὰ μᾶλλον

εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις τὰς ἑαυτῶν ἀποβλέποντες, ἢ πιστεύουσιν ὡς τιμαῖς, ἢ ἀπιστοῦσιν ὡς ἀνάγκαις· ὡς οἱ γε δῆμοι πολλάκις ἐν αὐταῖς μάλιστα ταῖς τιμαῖς μισοῦσι τοὺς ἀμέτρως καὶ ὑπερόγκως καὶ παρ' ἀκόντων λαμβάνοντας." (*Demetr.*30.6-8) [I en realitat, l'indici més dolent, sembla, de l'afecte dels pobles a reis i potentats, és una exageració d'honors; perquè, la bellesa d'aquests honors estant en la intenció d'aquells qui els atorguen, la por els lleva tota sinceritat: els mateixos decrets poden ésser votats per por o per amor. Per això els prínceps que tenen seny no es miren estàtues ni pintures ni deïficcions, sinó més aviat llurs pròpies obres i fetes, i (segons aquestes) se'n refien com d'uns honors genuïns o se'n malfien com de coses obligades; ja que els pobles, en el mateix moment de conferir llurs honors, sovint més detesten aquells qui els accepten sense mesura, ostentosament i d'uns donadors forçats] .

Com veiem, Plutarc analitza el tema dels honors retuts als governants, per concloure que és fonamental en aquest tipus d'afers que predomini la sinceritat, lluny de la por o d'interessos personals, això per part dels oferents; per part dels receptors, els prínceps, Plutarc els recomana fer atenció als actes de govern, més que no pas als honors, ja que seran aquests actes els que hauran de correspondre's amb els honors retuts. D'altra banda, l'espectacle dels poderosos rebent honors per tot arreu, així com l'obligació de lliurar-los-els en realitat pot generar un rebuig del mateix poble que es sent obligat a retre'ls. Avís, doncs, de Plutarc als polítics proclius a caure en aquest tipus de paranys.

Pel que fa al tractament que Plutarc fa de la ciutat d'Atenes, val a dir que contrasta amb l'Atenes idealitzada típica del període imperial, fa una crítica dels seus governants per l'actitud adolorada, la mostra sotmesa, inoperant i acrítica; i alhora vol assenyalar el seu impacte negatiu en un nou tipus de dirigents polítics. L'Atenes que descriu Plutarc és decadent, que abdica del seu passat davant la força dels nous temps, passant cada vegada més a ser un record del que fou, i a la vegada del que fou la mateixa Grècia; és una ciutat-estat que ara ja no té interès polític, ja que el model és substituït per ciutats cosmopolites i de gran extensió, però poblades per diferents ètnies, seus i aparadors del luxe dels monarques hel·lenístics, com Alexandria, Pèrgam o Antioquia.

Acte seguit, passem al govern de Demetri a Macedònia, on regna per un període de set anys (294-287 a C). Demetri accedeix al tron macedoni aprofitant les desavinences entre els fills i successors de Cassandre, aquest deixa tres fills: Filip el més gran, que el succeeix un curt període de temps i mor; Antípatre i Alexandre, enfrontats pel poder. Antípatre havia mort la seva mare Tessalonica, i Alexandre havia sol·licitat l'ajuda tant al rei veí de l'Epir, Pirros, com al mateix Demetri, però quan Alexandre no els necessita, no sap com desfer-se d'uns aliats tan poderosos i incòmodes. Finalment,

Demetri acaba per ordir i ordenar l'assassinat d'Alexandre, esdevenint rei de Macedònia (*Demetr.*36.1-3).

Un nou cop de la fortuna torna a situar Demetri de ple en la política internacional, en haver-li proporcionat el reialme de Macedònia, la qual cosa li atorga de nou una posició de força damunt Grècia, i un lloc enfront dels altres diàdocs. Un seguit d'elements contribueixen a l'acceptació de Demetri com a nou rei macedoni, a part dels seus lligams de sang: el rebuig a Antípatre –que per matricida-, quedava incapacitat per ser rei; l'odi dels macedonis a Cassandre per haver mort Olimpiada, Roxana i Alexandre IV; així com la bona fama de Fila, muller de Demetri i filla d'Antípatre. Ara bé, són més aviat aquests factors que fan rei Demetri, no la pròpia persona (*Demetr.*37).

Els temps de fortuna favorable continuen per a Demetri: pacta una treva amb Ptolemeu, i rep noves de la seva filla Estratonice que primer s'havia casat amb Seleuc, i ara ho fa amb el fill i hereu d'aquest Antíoc. Demetri ocupa Tessàlia, domina la major part del Peloponès, així com Mègara i Atenes de nou. Ataca els beocis, assetja Tebes i l'ocupa, deixant-hi una guarnició i aconseguint grans sumes de diners.

Ara bé, el nou enemic de Demetri és el rei veí i excunyat seu Pirros, qui des de la frontera amb Macedònia, l'hostiga constantment i, el que és pitjor, comença a ésser ben valorat pels macedonis, en detriment del propi Demetri, la qual cosa els mena a una rivalitat pel tron macedoni que es solventa mitjançant la guerra. El comentari de Plutarc al voltant d'aquesta rivalitat és clarament favorable a Pirros:

“... οὐ γὰρ οὕτως μισηθεὶς ὁ Πύρρος ἀφ' ὧν ἔπραξεν, ὡς θαυμασθεὶς διὰ τὸ πλεῖστα τῆ χειρὶ κατεργάσασθαι, μέγα καὶ λαμπρὸν ἔσχεν ἀπὸ τῆς μάχης ἐκείνης ὄνομα παρὰ τοῖς Μακεδόσι· καὶ πολλοῖς ἐπήγει λέγειν τῶν Μακεδόνων, ὡς ἐν μόνῳ τούτῳ τῶν βασιλέων εἶδωλον ἐνορῶτο τῆς Ἀλεξάνδρου τόλμης, οἱ δ' ἄλλοι, καὶ μάλιστα Δημήτριος, ὡς ἐπὶ σκηνῆς τὸ βάρος ὑποκρίνοιντο καὶ τὸν ὄγκον τοῦ ἀνδρός... “(*Demetr.*41.3-5) [...Això sobretot va fer mal a Demetri, perquè Pirros no era tan odiat pel que havia fet com admirat per haver acomplert la majoria d'accions per la seva mà, adquirí per aquesta batalla una gran i esplèndida anomenada a Macedònia; i arribaren molts macedonis a dir que era l'únic dels reis en qui veien una imatge de l'audàcia d'Alexandre: els altres, sobretot Demetri, només representaven com uns actors en escena, la gravetat i pompa d'aquell gran home...]

Demetri guanyador, es veu prou fort per reclamar el domini imperial, cosa que li posa en contra la resta de diàdocs; Seleuc, Ptolemeu i Lisímac, als quals s'hi afegeix Pirros. El plet una vegada més es dirimeix en el camp de batalla, així Plutarc descriu la caiguda de Demetri, intuïda ja a l'episodi anterior, ja que els macedonis estan farts de fer la guerra per sostenir el luxe de Demetri, i de fet veuen en Pirros les virtuts pròpies

d'un cabdill, l'audàcia, l'ardidesa i la frugalitat, i sobretot l'habilitat guerrera, element clau en un cap militar, que, a més, d'altra banda els recorda Alexandre (*Demetr.*44.6-11). Plutarc descriu el procés de deserció de l'exèrcit macedoni i la fuga teatral de Demetri, imperdonable en un cabdill, premonició de la seva mort. Un cop desaparegut el cabdill, la soldadesca es lliura al pillatge, fins que la presència de la veu d'un nou cabdill autoritzat -Pirros- crida a l'ordre. La pèrdua de la corona macedònia és un cop significatiu per a Demetri, del qual ja no es recupera, i posa fi a la tercera etapa de la seva *Vida*. Demetri té en aquest període de la seva vida entre quaranta-tres i cinquanta anys d'edat, i entén com a impossible la seva idea de refer l'imperi d'Alexandre des del trampolí macedònic.

D'altra banda, Plutarc més enllà de la guerra, no comenta res especial de l'obra de govern de Demetri a Macedònia durant aquests set anys, en canvi sí que en descriu el caràcter teatral i autoritari i les actuacions que com a rei el defineixen en un retrat crític i negatiu: extravagant i orientalizant, segons el caire cortesà dels reis hel·lenístics, que enaltien el luxe, el caràcter sobrenatural dels monarques, representat per la qualitat dels teixits, la porpra, l'or, el feltre, els brodats i una clàmide (*Demetr.*41.6-8), com un firmament envolta el centre de l'univers que és el propi monarca. Els efectes que aquesta presència devia produir devia emular una epifania divina, en la línia de l'himne a Demetri.

Val la pena recordar que també Alexandre, després de la conquesta de Pèrsia, es vesteix de manera semblant, especialment en les audiències a la noblesa oriental, la qual cosa provoca polèmica sobretot quan el rei macedoni l'usa davant els macedonis (*Alex.*45). En aquest sentit hi ha continuïtat entre Alexandre i Demetri, amb aquest element reial escènic.

La posada en escena que Plutarc descriu causa rebuig entre els macedonis, encara no acostumats a la distància i la inaccessibilitat que la nova figura reial posa entre ell i els seus súbdits, que és un dels efectes que el vestuari provoca, i que introdueix una nova relació d'autoritat. Recordant de nou la *Vida* d'Alexandre, un dels fets que ocasiona més rebuig per part dels macedonis és sentir-se lluny del seu monarca; Alexandre com a cadill no ho va practicar, però com a monarca començà a introduir-ho, tot i que en alguns moments i ocasions era capaç de revertir-ho. Sigui com sigui, si pensem en Filip II i en la tradició monàrquica macedònia, aquest allunyament reial era inconcebible. Finalment, Plutarc clou l'episodi, tractant el tema de la justícia, i contraposant el model del rei grec tradicional al nou de Demetri. (*Demetr.*42.8-10)

La *Vida* de Demetri dóna peu al biògraf a afirmar que aquest tipus de poder esdevé inadequat, substitueix el bé, és ignorant, i fa conviure la glòria amb la injustícia (*Demetr.*42.11). De fet, aquest judici negatiu de Plutarc és també extensible com hem dit a la resta de diàdocs, però és Demetri el que provoca la reflexió; en certa manera exemplifica les paraules d'Anaxarc a Alexandre, deprimet després d'assassinar Clitos. (*Alex.*52.4-7)

5.2.4 Comparació amb Alexandre

Tot i que ja han anat sorgint aspectes que podrien relacionar Demetri i Alexandre, en aquest apartat considerarem dos aspectes: les diferents aparicions d'Alexandre en la *Vida* de Demetri –i també a la *Vida* d'Antoni- paral·lela, i en segon lloc, relacionem el model de monarca de Demetri amb el d'Alexandre.

Alexandre apareix referenciat a la *Vida* de Demetri de dues maneres diferents: la primera, com a punt de referència en el temps, en al·lusió al seu poder o en relació a la resta dels diàdocs; la segona, evocant la personalitat i el govern del gran rei macedoni, en comparació amb d'altres parlant d'Antígon. “el més gran i el més antic dels successors d'Alexandre” (*Demetr.*3.3); de Ptolemeu: “un home sortit de la palestra d'Alexandre”, (*Demetr.*5.1) al·ludint a la seva veterania en els afers bèl·lics, enfront de la joventut de Demetri, que tenia vin-i-dos anys a la batalla de Gaza; de Cràteros: “el successor d'Alexandre de més afecte entre els macedonis”, en aquesta ocasió fent esment del casament de Fila, filla d'Antípatre i vídua de Cràteros amb Demetri (*Demetr.*14.2); recorda els descendents de Filip i d'Alexandre morts per Cassandre i posseïdors de la reialesa, en l'ocasió d'anomenar reis Demetri i Antígon (*Demetr.*10.3); i finalment comenta l'estat de guerra constant dels diàdocs, “la guerra contínua entre els successors d'Alexandre “ (*Demetr.*5.2).

Allà on trobem la presència d'Alexandre o el seu record de forma més intensa és en les batalles o decisions polítiques, amb una gran consistència i influència en els esdeveniments narrats. Les referències són tres: la primera a la batalla d'Ipsos, la segona, a la guerra de successió de Macedònia, i a l'enfrontament amb el rei epirota Pirros, i la tercera, en relació a la gran i darrera coalició dels diàdocs contra Demetri.

Quant a la batalla d'Ipsos (301 a C) Plutarc relata un somni de Demetri, de funestes conseqüències posteriors on apareix Alexandre (*Demetr.*29.1-2). El somni presenta Alexandre armat disposat a entrar en batalla, però Demetri en l'elaboració del seu mot

d'ordre no l'ha tingut en compte, i aquell enutjat, es passa a l'enemic, perquè sí que l'han tingut en compte. Notem com Alexandre s'equipara a Zeus en el mot d'ordre, i la certesa amb la qual el segueixen els altres diàdocs; de fet és Alexandre, mitjançant la seva protecció qui assegura la victòria. Demetri a partir d'aquest somni, resta aterrit, i representa un mal presagi perquè ell i son pare perderen la batalla i, a més, Antígon també la vida. Tanmateix, la figura d'Alexandre atorgant victòries i presagiant derrotes és més present en les *Vides* d'altres diàdocs, com en el cas d'Èumenes de Càrdia, molt donat a tenir somnis de presagi i de relació amb la persona d'Alexandre (*Eum.*6. 1-11;13.5-8).

En la guerra de successió de Macedònia i al consegüent enfrontament amb Pirros (*Demetr.*37), queda ben palès el tema de l'odi de Demetri envers Cassandre. Així com per part dels macedonis ja que Cassandre havia ordenat la mort de la vídua d'Alexandre, Roxana, i la de llur fill, el jove Alexandre IV, tot i que no es traduí en cap revolta..

D'altra banda, Pirros, rival de Demetri per la corona de Macedònia, apareix en dues cites vinculat a Alexandre, la primera, ja esmentada anteriorment (*Demetr.*41.3-5) en què és valorat pels macedonis per la seva audàcia semblant a la d'Alexandre. Pirros és admirat pels macedonis en detriment de Demetri, ja que veuen en ell, l'audàcia del mateix Alexandre, de qui no debades era cosí segon per part d'Olimpiada. Mentre que en Demetri veien els defectes d'Alexandre, com la gravetat teatral i la pompa. Val a dir, que els macedonis també admiren Pirros, perquè el consideren fruit d'ell mateix, del seu esforç, un altre vincle amb Alexandre; mentre que Demetri, ha rebut l'herència del seu pare, és a dir, no ha partit de zero.

De tota manera, sobretot en la primera generació, Alexandre és la referència, ja que tant ells com els macedonis en guardaven el record. Alexandre és present en els somnis, les monedes, en el seu tron buit, en les insígies de la reialesa, en les seves inolvidables gestes, en definitiva és un referent obligat. Plutarc esmenta Alexandre en la gran coalició final dels diàdocs i també Pirros, contra Demetri (*Demetr.*41.1). Les dimensions dels exèrcits d'Alexandre continuen mesurant les dels exèrcits posteriors a ell, notem doncs la pervivència del model de guerra d'Alexandre en els diàdocs.

El darrer lloc on apareix Alexandre és en aquesta mateixa guerra, al costat de Lisímac i de Pirros, i en contra de Demetri (*Demetr.*44.5-7). L'estratègia de Demetri no és l'adequada ja que els macedonis no la hi segueixen, i acaben desertant del seu costat. Notem el lligam dels diàdocs amb Alexandre així en el cas de Lisímac, Demetri el considera nociu per a les tropes macedònies que podrien identificar-lo amb el rei

macedoni difunt i trair-lo. Això indica el grau de manipulació que els diàdocs podien efectuar del record.

D'altra banda, Pirros continua essent un líder atractiu, més que Demetri, per als macedonis, atesa la seva figura de cabdill, de figura reial, excel·lent cap militar i generós amb els presoners. Una imatge abans ja relacionada amb les qualitats d'Alexandre. Hi ha però, un altre factor que Demetri calcula malament en la seva estratègia, i és el de la condició forània, epirota, de Pirros, ja que Pirros és "estranger". Aquesta consideració no és tinguda en compte pels macedonis, tan seduïts pels mèrits de Pirros, com farts dels demèrits de Demetri, ja que acaben adandonant Demetri i fent-lo fora de Macedònia.

Cal insistir en la condició macedònia de Lisímac, i per extensió dels altres diàdocs, originaris de Macedònia, de la mateixa "raça" (ὁμόφυλος) diu Plutarc, és a dir no són percebuts encara com a reis estrangers, ni ells tampoc no s'hi senten, i aquest tret de pertanyents a l'ètnia macedònia és mantingut per les diferents generacions de monarques hel·lenístics fins a la conquesta romana; així ho llegim en els seus documents i ho veiem en les seves representacions iconogràfiques, artístiques i monetàries; solament en el cas làgida veiem una doble representació iconogràfica, macedònia i egípcia, segons s'adrecin a la població grega o bé egípcia del seu reialme.

En les diferents cites en què Plutarc al·ludeix a Alexandre, constatem la importància del model de rei, de qui els diàdocs copien costums, abillaments, cerimònies, s'hi comparen constantment i hi cerquen algun tipus de contacte especial, podem doncs afirmar que Alexandre és un model a imitar així com una font de legitimació, que podríem fer arribar fins a Antoni.

Fins aquí hem tractat les referències d'Alexandre en la *Vida* de Demetri, però ens ha semblat interessant de cercar-ne també en la *Vida* de Marc Antoni, atesa la seva condició de paral·lela, i també pel fet que Marc Antoni mitjançant el seu matrimoni amb Cleopatra VII, és el darrer i últim intent de pervivència i de rivalitat d'una entitat política hel·lenística independent prèvia a la conquesta romana. Així a la *Vida* de Marc Antoni, Plutarc al·ludeix a Alexandre en dues ocasions, la primera referida a l'abillament dels seus successors, i la darrera, a la poligàmia.

Notem la importància de recrear un escenari on Alexandre té un paper d'especial referent. Per això, Plutarc descriu la indumentària reial làgida, doble en aquest cas, egípcia i macedònia, amb què Marc Antoni i la seva muller Cleopatra VII reina

d'Egipte, coronen llurs fills en una esplèndida cerimònia. De fet, una indumentària ideada i usada per Alexandre, i emprada pels diferents reis hel·lenístics de les diferents dinasties i generacions:

“.. ἄμα δὲ καὶ προήγαγε δὲ κρηπίσι καὶ χλαμύδι καὶ καυσία διαδηματοφόρῳ κεκοσμημένον· αὕτη γὰρ ἦν σκευὴ τῶν ἀπ' Ἀλεξάνδρου βασιλέων, ἐκείνη δὲ Μήδων καὶ Ἀρμενίων” (*Ant.54.8*) [...Al mateix temps presentà al poble aquests fills, Alexandre guarnit amb una roba mèdica, que comprenia una tiara i cidaris dreta, i Ptolemeu amb borseguins, clàmide i capell portadiadema. Aquest abillament era el dels reis successors d'Alexandre i aquell el dels medes i armenis] .

En aquesta cerimònia Marc Antoni proclama els fills tinguts amb Cleopatra reis de reis, així a Alexandre li assigna Armènia, per això duu el vestuari reial meda; mentre que a l'altre, Ptolemeu, li assigna Fenícia, Síria i Cilícia, amb l'abillament dels successors d'Alexandre. Veiem doncs, una clara identificació amb l'abillament reial macedoni, a l'estil d'Alexandre, per als futurs governants dels territoris pertanyents als reialmes hel·lenístics, abans de la conquesta romana. Aquest abillament consta d'uns borseguins, calçat ajustat per damunt del turmell, obert per davant i ajustat amb cordons; la clàmide, el mantell peculiar macedoni i finalment; el petassos, el capell macedoni amb la diadema reial. Com veiem a les monedes amb les efígies i el cos o la divinitat protectora dels diferents monarques hel·lenístics.

La segona ocasió en què apareix Alexandre a la *Vida* d'Antoni és en referència a la poligàmia. Així, concretament, a la *synkrysis* Plutarc reflexiona al voltant de la poligàmia, adoptada tant per Demetri com per Antoni i en situa l'origen en Filip i Alexandre (*Ant.91.1-2*). Plutarc en tracta, com d'un costum normal entre els reis macedonis, des de Filip i Alexandre, i continuada pels Antígonides, i, en general la practicaren els altres reis macedonis, com Ptolemeu i Lisímac, llevat de Cassandre i Seleuc. També afirma que no ocasionà cap conflicte en el gineceu de Demetri, sabem però que sí l'ocasionà en el de Filip i en el d'Alexandre, a la seva mort, recordem l'assassinat d'Estatira, la muller persa d'Alexandre per ordre de Roxana amb la complicitat de Perdicas, fet narrat en l'actual final de la *Vida* d'Alexandre (*Alex.77.6*). En el cas d'Egipte, els Ptolemeus acaben substituint la poligàmia pel matrimoni entre germans, però res no sabem de la continuïtat de les altres cases regnants hel·lenístiques . De totes formes és interessant constatar com Plutarc deixa molt clar que en el cas de Marc Antoni, la poligàmia, i més en la forma de bigàmia,²⁴⁶ no era acceptada pels romans, i com el resultat final li fou prou perjudicial.

²⁴⁶ Recordem que Antoni estava casat amb Octàvia, germana d'August, i que a la vegada maridà també la reina egípcia Cleopatra, així com la repulsió dels romans cap a la bigàmia.

Per una altra banda, pel que fa a la figura de Demetri en relació al model d'Alexandre, constatem que Demetri comparteix aspectes de la seva *Vida* comuns a Alexandre, especialment en allò que fa referència als trets dionisiacs d'Alexandre, tals com la ingesta excessiva de vi i la pràctica del joc, tot i que l'abús de vi no dóna lloc als conflictes d'Alexandre que acostumaven a finir en tragèdia. Plutarc comenta els freqüents estats d'embriaguesa de Demetri.

La luxúria de Demetri, contrasta del tot amb la contenció d'Alexandre, esdevenint un tret principal i singular en la *Vida* de Demetri, així com en la percepció que els altres tenien de Demetri. El rei hel·lenístic no té límit en la satisfacció de la luxúria, el porta a cometre sacrilegis, com hem vist, les seves concubines participen del seu poder, i pot portar-lo a cometre abusos com hem vist també amb el cas del jove atenès Dèmocles el bell. Res no l'acaba d'associar en la recerca d'aquest plaer. Mentre que la contenció sexual d'Alexandre és un dels mèrits més remarcats pels diferents autors antics, així com la seva clara condemna de les violacions que comet el seu exèrcit a les quals respon amb contundència.²⁴⁷

En canvi, les relacions familiars de Demetri són immillorables, tant la relació amb els pares com amb els seus propis fills, com hem palesat més amunt. En comparació, Alexandre té unes relacions més complexes amb els seus progenitors, ha de prendre distàncies respecte de la seva dominant mare Olímpíada, i pel que fa al pare Filip hi manté una relació de competència, arribant a ser acusat d'haver participat en el seu assassinat. D'altra banda, Filip manifesta tot un seguit de sentiments contradictoris cap al seu fill: admiració, desconfiança, a vegades rivalitat. Alexandre manté bona relació amb la seva germana Cleopatra, i no tan bona amb el seu germanastre Filip Arrideu, de qui de totes formes es fa càrrec i protegeix.²⁴⁸ Pel que fa a la religió, Alexandre es manifesta pietós i al final de la seva vida, fins i tot supersticiós. Sempre oficiant els sacrificis, com pertocava al rei macedoni, respectuós amb els déus propis i aliens, consultor dels oracles i atent als presagis divins, fins i tot manipulant-los al seu interès, com amb la pítia a Delfos.²⁴⁹ Demetri en canvi, arriba a cometre dos sacrilegis

²⁴⁷ El tema de la continència sexual d'Alexandre és referit per Plutarc en la *Vida* d'Alexandre en diferents ocasions: en el tractament amb la família presonera de Darius (*Alex.*30); en relació a la bellesa de les dones perses captives (*Alex.*31); i als jovenets rebutjats, i la dona de Darius (*Alex.*30;32).

²⁴⁸ Les relacions d'Alexandre amb la seva família són extensament tractades per Plutarc, així dedica els dos primers capítols de la *Vida* d'Alexandre a la descripció de Filip II i Olímpíada, manifesta el tracte curós de Filip cap a Alexandre, atès el seu caràcter difícil (*Alex.*7.1-3), així com la preocupació paterna per trobar una bona educació per al seu fill. Finalment, cal recordar que la relació entre pare i fill no estava exempta de conflictes: Plutarc ho relata en el banquet de les noces de Filip amb la noble macedònia Cleopatra que n'és un bon exemple (*Alex.* 9).

²⁴⁹ Plutarc descriu la pietat d'Alexandre en els episodis del setge i destrucció de Tebes, en què el rei respecta la vida i el béns de tots els sacerdots de la ciutat grega (*Alex.*10;12). Cal també recordar com Plutarc esmenta la tradició reial macedònia consistent a retre sacrificis als déus diàriament i davant les grans batalles.

importants, l'un narrat per Plutarc, i que consisteix a habitar al recambró del Partenó d'Atenes i convertir-lo en un bordell, amb la qual cosa augmentà la seva fama de libidinós; i l'altre, narrat per Pausànias, acudint al tumul de Trofoni amb l'esperança de robar-ne l'or i la plata (Pau.,9.39.12).

Pel que fa a la divinització, cal dir que Alexandre la viu com un procés personal de recerca, amb contradicció, i per descomptat, amb una gran oposició per part del seu entorn macedoni²⁵⁰ i una gran crítica per part del món grec. Plutarc considera que Alexandre utilitza la seva pretesa condició divina de manera diferent segons tingui un public persa o macedoni al seu davant, (*Alex.*28.1-5), és a dir d'una manera conscient i com a eina de poder, fins i tot parla d'esclavitzar els altres. (*Alex.*28.6). En canvi Demetri es troba que els mateixos atenesos que anys abans eren tan crítics i burlescos amb la divinització d'Alexandre, amb ell i el seu pare, no tenen cap problema a divinitzar-los. Així és considerat déu en vida al costat de Demèter en el famós himne itifàl·lic, el lloc on trepitjà en desembarcar al Pireu és sacralitzat, li assignen el Partenó per habitacle, etc. És curiós el canvi d'actitud per part del món grec, i especialment de la ciutat d'Atenes, envers la divinització dels reis, d'una actitud crítica a una actuació totalment permissiva i esperonant, en un període tan curt de temps. És evident que Plutarc vol posar en relleu aquesta decadència, que en certa mesura ve reafirmada per un document històric com és l'hime itifàl·lic (*Ateneu.*6.253-255).

En efecte, segons l'himne, Demetri és rebut a Atenes amb encens, vi, processons, danses, cors i fa de Demetri, l'únic déu veritable, fill de Posidó i d'Afrodita. Duris de Samos, segons Ateneu, recull l'himne.²⁵¹ Aquest himne cal situar-lo al voltant del 290 a C, quan Demetri organitza els Jocs Pítics a Atenes, en comptes de a Delfos, aleshores ocupat pels etolis; possiblement el setembre quan hom celebrava els misteris d'Eleusis, en què Demetri s'inicià, com relata Plutarc, (*Demetr.*26) fent canviar el calendari i també ajuntant en una sola cerimònia els ritus dels dos anys prescriptius..

Com dèiem a l'himne, la descripció de Demetri és la d'un déu, somrient, hermós, representant el sol, envoltat pels estels, els seus amics. Demetri adquireix en l'himne la filiació divina, de Posidó en atenció a les victòries navals i els vistosos enginys marins del diàdoc, i d'Afrodita, per la seva bellesa. Encara més, l'himne refereix com Demetri és considerat un déu real, proper als oficiants, en un mot, existent, i no com els altres tradicionals, visionats en estàtues de fusta i de pedra, distants i allunyats. La

²⁵⁰ Plutarc dedica diferents capítols a descriure aquesta oposició de l'entorn d'Alexandre a la divinització de la seva persona; així descriu l'oposició de Clitos entre els macedonis i la de Cal·lístenes entre els grecs (*Alex.*51;52;53;54;55).

²⁵¹ Plutarc en la *Vida* de Demetri no esmenta l'hime itifàl·lic,

imprecació dels atenesos al déu Demetri és que faci possible la pau, probablement amb els etolis, enemics terribles que saquegen, que no respecten ni els morts, incòmodes veïns, i comparats amb el cruel monstre de l'Esfinx. Demetri cal que se n'ocupi o que, com al mite, trobi un nou Èdip que derroti per sempre l'Esfinx. A propòsit de l'himne a Demetri, Strotman afirma:

But it was in the hellenistic kingdoms that solar iconography of kingship reached its zenith. Already in the ithyphallic hymn for Demetrius Poliorcetes. At the same time that his hymn was sung, the Athenians commissioned a fresco depicting Demetrius enthroned on the *oikoumené*, the "inhabited world". The sun surrounded by stars also turns up as a heraldic emblem on early Antigonid and Seleucid shields. The hellenistic equation of monarchy to the sun, with its radiant crowns and other solar imagery, was transmitted on the Roman and Sassanid empires, and eventually provided a model for the image of Christ in late antiquity. A related image is the expectation of new Golden Age.²⁵²

En l'opinió de Strotman, doncs, el culte al sol amb el qual apareix associat Demetri, era generalitzat, així hi ha fragments egipcis en què hom fa la mateixa comparació però ara amb Ptolemeu, i després apareix en els escuts dels Antigònides i els Selèucides, i el trobem també en les imatges de Crist en el culte cristià primitiu.

En opinió de Fantuzzi cal relacionar aquests himnes de culte solar amb inscripcions literàries conservades de l'època hel·lenística, i que aquest autor relaciona no amb la tradició oriental, sinó amb la tradició grega provinent d'Homer:

Through indirect literary transmission we have testimonia of fragments of a few other paeans and encomiastic hymns, celebrating kings or military leaders, but in most cases too little to ascertain their precise structure. Honorands of such compositions were Antigonus Monophthalmus and Demetrius Poliorcetes; for the latter is also, in strophes of iambic trimeters and ithyphallic, Craterus, Seleucus and Titus Quinctius Flaminius. The context of all these texts is not Alexandrian or even Egyptian (apart from the Erythraean Paeon, a copy of whose text was also found in Ptolemais, an exception which confirms the rule). They rather appear to be linked to a conservative tradition of religious singing, which still flourished in the sanctuaries in the Greek homeland, and to practice of the epinician paeon, which was as old as Homer.²⁵³

I acabat l'himne, Ateneu critica els atenesos, ja que diu que això cantaven tant en públic com en privat, uns atenesos que no tenien res a veure, amb els guanyadors de Marató, que condemnaren Timàgoras per haver-se agenollat davant el rei persa, i aquells que en tantes ocasions havien derrotat miríades d'enemics bàrbars. Tot i això, els honors divins retuts a Demetri, també són esmentats per Diodor de Sicília.²⁵⁴

²⁵² Strotman,2010,42.

²⁵³ Fantuzzi,2010,182.

²⁵⁴ "ὁ δὲ Δημήτριος τοὺς Σικωνίους εἰς τὴν ἀκρόπολιν μετοίκησας τὸ μὲν τῷ λιμένι συνάπττον μέρος τῆς πόλεως κατέσκαψεν, <ἀν>οχύρου παντελῶς ὄντος τοῦ τόπου, τῷ δὲ πολιτικῷ πλήθει συνεπιλαβόμενος τῆς οἰκοδομίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀποκαταστήσας τιμῶν ἰσοθέων ἔτυχε παρὰ τοῖς εὖ παθοῦσι·

Tocant a la pompositat, gravetat, teatralitat i artificio de Demetri, i de les altres corts dels monarques hel·lenístics, podem constatar el seu origen en la cort que Alexandre manté a Babilònia cap al final de la seva vida. Plutarc reconeix i critica aquest tret en la personalitat del mateix Alexandre. Aquests trets comporten un distanciament i una reverència de tall molt oriental, força allunyada del model de monarca just i accessible del món grec. Justament aquesta cort tan cerimoniosa i distant fomenta la presència i importància dels cortesans propers al monarca, apareixent la figura de l'adulador, criticada per Plutarc, com a exemple del mal conseller que aprofita la seva proximitat i intimitat amb el monarca per a manipular-lo i obtenir-ne els seus profits personals. Plutarc és molt crític amb aquesta figura i sovint hi contraposa la del bon conseller. Demetri, tan vulnerable a l'enaltiment, com descriu Plutarc, n'és la víctima propícia, tal com intueixen els atenesos, que el manipulen i exalten fins a límits absurds.

En el cas d'Alexandre, també l'adulador li fa perdre els papers, ja que com Demetri és donat i necessitat de la lloança, sobretot al final de la seva vida és més palès (*Alex.*23.7). Un element que matisa l'adulació en el cas d'Alexandre és que el seu entorn és format pels companys de la seva joventut, i Alexandre té un gran coneixement de tots ells. Ara bé, Plutarc afirma que tant Alexandre com Demetri eren caràcters sensibles a la lloança i l'adulació.

Pel que fa a la guerra, tema cabdal dels monarques de l'Antiguitat, Alexandre és un model sempre victoriós, inatenyible, bon estratega, amb bona relació amb la seva tropa, que en comparteix les penúries, sempre a primera fila i audaç fins al risc innecessari de la pròpia vida. Altrament, Demetri, en mots de Plutarc, és millor preparador de la guerra que no finalitzador, obté grans victòries, al costat de grans derrotes; i encara és més bon enginyer, preocupat per les seves màquines de guerra, activitat que el subtrau de la pràctica de tot plaer. Molt bon assetjador de ciutats, com el seu sobrenom indica i també famós per la grandiositat, innovacions i art dels seus vaixells, comparteix aquest afany per la balística amb Alexandre, però a diferència d'aquest a Demetri no se li coneixen preocupacions científiques i menys filosòfiques.

Δημητριάδα μὲν γὰρ τὴν πόλιν ὠνόμασαν, θυσίας δὲ καὶ πανηγύρεις, ἔτι δ' ἀγῶνας ἐψηφίσαντο συντελεῖν αὐτῷ κατ' ἐνιαυτὸν καὶ τὰς ἄλλας ἀπονέμειν τιμὰς ὡς κτίστῃ" (D.S.20.102.2-3). [Després Demetri traslladà la població cap a la seva acrópolis, va destruir la part de la ciutat adjacent a la badia, perquè aquest lloc era més insegur, aleshores, després que col·loqués el poble comú de la ciutat reconstruint llurs cases i hagués restablert un govern lliure per a ells. Demetri va rebre honors divins per part d'aquells als qui havia beneficiat; ells anomenaren la ciutat Demetrias, i votaren celebrar sacrificis públics i també jocs en honor seu cada any i garantir-li altres honors com a fundador.]. La fundació de ciutats, així com el lliurament d'honors divins a Demetri en agraïment són actes polítics comuns des del mateix Alexandre, que els diàdocs recullen sense cap tipus d'oposició, amb una gran naturalitat. Diodor no comenta res al voltant dels honors desmesurats retuts per Atenes, i en canvi de forma natural descriu la refundació de Sicció, el seu canvi de nom, Demetrias, així com els honors rebuts per Demetri: honors divins, festival, jocs i sacrificis.

Aquesta forta dedicació per la creació d'enginyers bèl·lics és l'altra cara de Dionís, la del déu bel·licós. Igualment, tant Alexandre com Demetri sedueixen les seves tropes, però també poden ser cruels amb elles. Tanmateix, la seducció d'Alexandre i la relació familiar que manté amb els soldats macedonis és força superior a la de Demetri, i la manté al llarg de la seva vida, cosa que, com abans hem vist a Macedònia, no aconsegueix Demetri (*A/lex.24.3*).

Ambdós comparteixen "la passió per dominar i conquerir, així com la necessitat de ser el primer" (καὶ περιμανῆς ἐπιθυμία τοῦ πρῶτον εἶναι καὶ μέγιστον·), tot i que Alexandre més i de fet només interrompuda per la seva mort. En canvi, Demetri ha d'acceptar una derrota final que el porta a la reclusió, on es degrada i ateny una mort poc digna, segons Plutarc. Demetri sempre té davant seu uns rivals de la mateixa categoria, que l'acaben derrotant; no és aquest el cas d'Alexandre, a qui li costa trobar rivals a la seva alçada.

Finalment, la Fortuna és totalment diferent en cada cas, en Demetri és variable i inestable, no sap mantenir el poder, tal com el guanya, el perd; mentre que Alexandre té Fortuna sempre de cara, llevat del límit de la conquesta de l'Índia i la seva mort.

Concloem aquest apartat, constatant la importància i influència de la personalitat i del govern d'Alexandre en els seus successors i en les generacions posteriors de monarques hel·lenístics fins a la conquesta romana, i també posteriorment en la configuració del model de govern dels emperadors romans. Aquest model hel·lenístic, com hem vist en la *Vida* d'Antoni, perdura entre els romans en la crisi de la República. En la seva confrontació amb Octavi, Marc Antoni i Cleopatra hi oposen un model polític clarament hel·lenístic, que és derrotat, però que malgrat les reformes que el futur August imposa, torna a reparèixer, adaptat als costums romans, i esdevé el model dels emperadors romans posteriors.

A mode de cloenda, podem afirmar que el Demetri de Plutarc pertany a la galeria de les *Vides* dels mals exemples, per això és contraposat a Marc Antoni. Ara bé, en la comparació amb Alexandre, mentre que l'admiració i simpatia per part de Plutarc són al costat d'Alexandre, això no resta un tractament humà de la figura de Demetri, especialment en aquells punts del seu caràcter especialment valorables com la dedicació a la balística, o els coneixements i productes del seu enginy aplicats a la guerra, però va mostrant al llarg de la narració la degradació del personatge com un procés natural fins arribar a la seva mort, per cert, exemple de mala mort.

D'altra banda, Plutarc connecta el segon Alexandre, el de l'expedició a l'Índia, el retorn a Babilònia i la mort, de caire més dionisiac, amb un Demetri immers ja de ple en el model dionisiac; hi ha un clar lligam d'Alexandre amb els seus successors, no solament amb Demetri, i és que per a Plutarc, els diàdocs hereten la tendència dionisiaca del mateix Alexandre, tant en l'aspecte caracterial, com en el terreny polític, en la manera de fer política cabdillesca i absoluta típica dels governants hel·lenístics. Així alguns temes apuntats en la *Vida d'Alexandre* són ara desenvolupats en la *Vida de Demetri*, com també en les d'Èumenes i de Pirros, els altres cabdills i reis hel·lenístics tractats per Plutarc: la figura de l'adulador i l'adulació, la fortuna canviant, el distanciament, el luxe i la pomposita, les rivalitats entre ells, o el tema de les llibertats de les ciutats gregues.

5.3 Pirros i el llegat d'Alexandre. Un esguard ferotge.

La *Vida* protagonitzada per Pirros clou el cicle de les tres vides dedicades per Plutarc als diàdocs, juntament amb les d'Èumenes de Càrdia i Demetri Poliorcetes. Com en les altres *Vides*, seguirem el model d'anàlisi abordant els següents aspectes: llinatge, descripcions física i psicològica, *paideia* rebuda i actitud davant la mort.

En el llinatge de Pirros destaquen una divinitat i un heroi, Hèracles i Aquil·les, comunes també amb Alexandre;²⁵⁵ tanmateix, Pirros gaudeix de la força i l'ànim guerrer, està desprovist de l'aspecte civilitzador i filantròpic d'Hèracles.²⁵⁶ El seu parentiu amb Alexandre, cosins segons, els fa compartir semblances en "les armes i el braó" (*Pyrrh.*8.2), com el seu avantpassat Aquil·les, i, com ell, no podia suportar el lleure i té una cobejança de glòria sense límit. Podem doncs, descriure amb Plutarc, Pirros com un bon cap militar en perpètua activitat bèl·lica, és a dir un home d'acció, sovint compulsiva. A la vegada, cal tenir en compte el seu origen ètnic, epirota, en la

²⁵⁵ Plutarc diu a la *Vida d'Alexandre*: " Ἀλέξανδρος ὅτι τῷ γένει πρὸς πατρὸς μὲν ἦν Ἡρακλείδης ἀπὸ Καραίνου, πρὸς δὲ μητρὸς Αἰακίδης ἀπὸ Νεοπτολέμου, τῶν πάνυ πεπιστευμένων ἐστί." (Alex.2.1). [Alexandre, per part de pare, era del llinatge d'Hèracles per Caranos, i per part de mare del llinatge d'Èac per Neoptòlem; és cosa completament garantida]. Caranos hauria estat descendent d'Hèracles a través de Tèmenos, conqueridor del Peleponès. Quant a Èac, era l'avi d'Aquil·les, el fill del qual, Neoptòlem o Pirros havia fundat el regne d'Epir, fins arribar al regnat d'Àlcestras I del qual Alexandre i Pirros són besnéts. Àlcestras I té dos fills, Neoptòlem i Aribbas; del primer provenen Alexandre i Olimpíada, i d'aquesta Alexandre el Gran; del costat d'Aribbas, provenen Àlcestras II i Eàcides, i d'aquest darrer Pirros, essent per tant Alexandre i Pirros, cosins segons.

²⁵⁶ Diodor de Sicília al voltant del setge de la ciutat siciliana d'Èrix també esmenta la necessitat de Pirros per rivalitzar amb Hèracles, llençant-se el primer en l'assalt a les muralles de la ciutat. (D.S..Fr. 22.3)

perifèria del món grec, la qual cosa li aporta elements de barbàrie i violència, que Plutarc destaca i que caldrà abordar en el seu moment.

Pel que fa a la descripció física, Plutarc descriu Pirros a partir del rostre, que inspira terror, i de les parts del seu cos que tenen poders guaridors com el peu dret i el dit gros del mateix peu, i que no deixen de ser un contrapès del dur semblant:

Ἦν δ' ὁ Πύρρος τῆ μὲν ἰδέα τοῦ προσώπου φοβερώτερον ἔχων ἢ σεμνότερον τὸ βασιλικόν, πολλοὺς δ' ὀδόντας οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἐν ὀστέον συνεχῆς ἦν ἄνωθenoιονλεπταῖς ἀμυχαῖς τὰς διαφύας ὑπογεγραμμένον τῶν ὀδόντων. τοῖς δὲ σπληνιώσιν ἐδόκει βοηθεῖν ἀλεκτρούνα θύωνλευκόν, ὑπτίων τε κατακειμένων τῷ δεξιῷ ποδὶ πιέζων ἀτρέμα τὸ σπλάγγνον.”(Pyrh.3.6-9) .[Pirros en l'aspecte del seu rostre, tenia més el terror que la majestat del poder reial. No tenia gaires dents: el dalt de la seva boca era un os continu, on les divisions naturals de les dents eren indicades com per uns lleugers secs. Es creia que guaria els malalts de la melsa, sacrificant un gall blanc i, mentre el pacient jeia d'esquena, prement-li suaument amb el peu dret l'entranya.]²⁵⁷

Plutarc solament destaca de l'aspecte físic de Pirros, aquells trets que remarquen el seu tarannà ferotge i adust. Un rostre que inspirava terror i l'absència de dents de la seva boca,²⁵⁸ contraposats a les qualitats guaridores del seu peu dret en els malalts de la melsa, i d'altra banda el dit gros d'aquest mateix peu que restà incòlume després de la seva incineració en la seva mort. Amb aquest trets Plutarc descriu un personatge entre ferotge i fora del comú, que provoca un sentiment de por i de respecte en els altres.

La ferocitat del rostre de Pirros, present a l'inici de la *Vida* i també al final, -en el seva darrera mirada quan és a punt de morir decapitat (*Pyrh.34.6*)-, a més de la seva presència en els nombrosos duels a ultrança descrits per Plutarc al llarg de l'obra, considerem que són elements centrals en la personalitat de Pirros. Un rostre que traspuja una ferocitat que podem resseguir a les societats primitives descrites per Burkert en el seu llibre *Homo Necans* quan afirma: “Tras aprendre la conducta del

²⁵⁷ Plini.7.20-28,34.parla de la virtut guaridora de Pirros.

²⁵⁸ Pel que fa a les dents de Pirros, Dionís d'Halicarnàs les esmenta just en la vetlla de la batalla de Beneventum (275 a C) contra els romans com un mal auguri de la derrota posterior ara bé no diu que no tinguéssin dents com Plutarc: “Ἐν τῇ νυκτί, ἐν ἣ τὴν στρατιάν ἀπάξειν ὁ Πύρρος ἔμελλεν ἐπὶ τὸ ὄρος τῷ Ῥωμαίων ἐπιθησόμενος χάρακι λάθρα, ἔδοξε κατὰ τοὺς ὕπνους ἐκπεσεῖν αὐτοῦ τοὺς πλείους ὀδόντας καὶ πλήθος αἵματος ἐκ τοῦ στόματος φέρεσθαι. παραχθεις δὲ διὰ τὴν ὄψιν καὶ μεγάλην ἔσεσθαι συμφορὰν μαντευόμενος— ἤδη γὰρ αὐτῷ καὶ πρότερον τοιαύτην ὄψιν ἐνυπνίου θεασασμένω δεινὴ τις συνέβη δυσσομία — ἐβούλετο μὲν ἐπισχεῖν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, οὐκ ἴσχυσε δὲ νικήσαι τὴν πεπρωμένην ἐναντιουμένων τῶν φίλων πρὸς τὴν ἀναβολὴν καὶ μὴ μεθεῖναι τὸν καιρὸν ἐκ τῶν χειρῶν ἀξιούντων.” (D.H. 20.12-13) [La nit en què Pirros pensava conduir el seu exèrcit cap a la muntanya per atacar furtivament el campament dels romans, li semblà en somnis que se li queien les dents i li eixia molta sang de la boca. Alterat per aquest visió i endevinant que ocorreria una gran desgràcia (car abans ja li havia succeït un gran infortuni, després d'haver tingut aquesta mateixa visió) volia endarrerir aquell dia (el de la batalla de Beneventum), però no pogué vèncer el destí ja que els amics se li oposaren al retard i li demanaren que no deixés escapar de les seves mans aquesta ocasió].

lobo, el home se convertí en cazador i llegó a dominar la tierra”,²⁵⁹ un estadi el de l’home llop, present ja en els mites grecs, especialment en l’enigmàtic avi d’Odiseu, el sinistre Autòlic.²⁶⁰

Si desvinculem aquest estadi de l’home llop de la cacera i el passem a una activitat en molts aspectes paral·lela, la guerra, veurem com ja a la *Iliada*, tan present en Plutarc i en les lectures i oïdors de les *Vides*, podem resseguir la imatge del rostre terrible, en aquest cas d’Hèctor.²⁶¹

En la nostra opinió, la semblança entre el llop i el rostre ferotge d’Hèctor i de Pirros, remet a un univers ancestral salvatge anterior a la civilització, que és present de forma important en la personalitat de Pirros, en aquest cas visible en el retrat físic que descriu Plutarc, concentrat en un rostre impressionant carregat de ràbia. Pensem que no és una simple imatge plàstica sinó que és plena de significat en el retrat de Pirros, on el component salvatge té un pes significatiu i per tant explica el capteniment del rei epirota. Retrat que per altra banda, allunya Pirros d’Alexandre,²⁶² malgrat que tots dos queden vinculats per un defecte comú: la ira.

²⁵⁹ Burkert, 1991, 148.

²⁶⁰ Fill d’Hermes i de Quíone. Rebé del seu pare el do de robar sense ésser mai vist, així com el poder de transformar-se.

²⁶¹ Hom. *Il.* XII.462-466: “ὁ δ’ ἄρ’ ἔσθορε φαίδιμος Ἔκτωρ / νυκτὶ θοῆ ἀτάλαντος ὑπώπια· λάμπει δὲ χαλκῶ / σμερδαλέω, τὸν ἔεστο περὶ χροῖ, δοῖα δὲ χερσὶ / δοῦρ’ ἔχεν· οὐ κέν τις μιν ἐρύκακεν ἀντιβολήσας / νόσφι θεῶν ὄτ’ ἔσῃλο πύλας· πυρὶ δ’ ὄσσε δεδίηι.” [ill. lustre Hèctor va saltar aleshores a dintre, amb el rostre semblant a la nit fugissera, tot ell refulgent del bronze terrible que el cos li cobria; i, al puny, hi duia un parell de llances. Ningú que li hagués sortit a l’encontre no hauria pogut deturar-lo, llevat que fos un déu, quan d’un salt franquejà la porta amb els ulls flamejants com dues brases que cremen]. Hèctor apareix amb un rostre fosc que contrasta amb la lluosor de les seves armes i uns ulls com a flames que cremen. Notem com Homer concentra la terribilitat d’Hèctor en rostre i ulls com a part més expressiva d’una persona, en aquest cas un guerrer que és en ple assalt de l’enemic. La comparació amb “els déus que no poden aturar-lo” acostava els versos al “posseïment diví” de què parla Plutarc en atribuir-lo a la fúria de Pirros (*Pyrrh.* 22.11), el *crescendo* d’ira reflectida en el rostre d’Hèctor ateny en els versos següents el seu punt més àlgid. “ ἔκ γὰρ δὴ τοῦ μέλλει παλίωξιν παρὰ νηῶν / θησέμεναι Τρώων, Δαναοῖσι δὲ κῦδος ὀρέξειν. / τὰ φρονέων νήεσσιν ἔπι γλαφυρῆσιν ἔγειρεν / Ἔκτορα Πριαμίδην μάλα περ μεμαῶτα καὶ αὐτόν. / μαίνετο δ’ ὡς ὄτ’ Ἄρης ἐγγέσπαλος ἦ ὀλοὸν πῦρ / οὔρεσι μαίνηται βαθέης ἐν τάρφεσιν ὕλης / ἀφλοισμὸς δὲ περὶ στόμα γίγνετο, τῷ δὲ οἱ ὄσσε / λαμπέσθην βλοσυρῆσιν ὑπ’ ὀφρύσιν, ἀμφὶ δὲ πῆληξ / σμερδαλέον κροτάφοισι τινάσσετο μαρναμένοιο— Ἔκτορος.” (Hom. *Il.* XV, 601-610) [tenint aquest propòsit estimulava vora les còncaves naus el Priàmida Hèctor, malgrat que per si mateix ja estava molt inflammat. Estava enfurimat com quan s’enfureix Ares que branda la llança, o com el foc devastador a les muntanyes, en l’esperança d’un bosc profund. Li sortia escuma per la boca, sota les celles terribles li brillaven els dos ulls, i al voltant de les temples es movia espantosament el casc d’Hèctor, mentre lluitava] Finalment ja tenim la metamorfosi d’Hèctor en una fera, que podem considerar un llop, encara que Homer no empra aquest mot, ja que el “posseïment diví” pel camí de la ira és prou clar, i que a part d’estar encès, li ix escuma per la boca, li llueixen els dos ulls de forma terrible i finalment, les temples s’agiten desmesuradament. Tot plegat símptomes de la terribilitat que el guerrer, en aquest cas Hèctor, però també el Pirros descrit per Plutarc, manifesten en el seu rostre. De fet, dels animals que apareixien en l’habitat grec, el llop en podia ser una bona mostra, especialment pel que fa a l’expulsió d’escuma per la boca. D’altra banda, el llop aporta un element de salvatgeria, descontrol i bàrbarie que si pensem en la possibilitat de la ràbia, encara augmentaven més el perill de l’atac enemic.

²⁶² Pausànias, tot contemplant una estàtua que els atenesos tenen de Pirros, considera que no té cap relació amb Alexandre, llevat del parentesc (*Paus.* 11.1).

Pel que fa a la descripció psicològica, i tocant a la família de Pirros, Plutarc fa una extensa narració (*Pyrrh.*1) que abasta des dels orígens mitològics de l'Epir, amb personatges com Deucalió i Pirra, que estableixen el santuari de Dòdona, en honor de Zeus, passant després per Neoptòlem, heroi homèric fill d'Aquil·leu, i acabant amb Tarripas, monarca civilitzat i civilitzador, que coneix el grec i els costums hel·lènics, de qui prové la línia reial epirota fins al mateix Pirros. El biògraf esmenta a més dues tribus principals entre els epirotes, els tesprots i els molossos, als quals pertany Pirros.²⁶³

El to que empra Plutarc en descriure l'Epir, és com d'una terra llunyana, situada als confins de Grècia, la història de la qual cobreix les etapes esmentades,²⁶⁴ els regnats de Decaulió, Neoptòlem, i sobretot Tarripas, i després, de nou, la barbàrie. Tot i així, sembla que a partir del rei Tarripas, qui segons Plutarc coneix el grec i la cultura grega, l'Epir fa un pas important d'apropament cap a Grècia, i puntualitza que sobretot la tasca hel·lenitzant del monarca s'escaigué a les ciutats, on aplicà les lleis humanes i la llengua i cultura gregues. D'altra banda l'oracle de Dòdona, sota l'advocació de Zeus, era un altre factor que posava en contacte l'Epir amb la resta de pelegrins provinents de Grècia, esdevenint un altre focus irradiant de cultura grega.²⁶⁵ Des de Tarripas a Pirros van quatre generacions, per tant podem pensar que les elites de poder, començant per la família reial, devien estar força hel·lenitzades en època de Pirros. Ara bé, per raons polítiques, com veurem en l'apartat referent als fets de la seva vida, Pirros s'exilia de nen a Il·líria; terra encara més bàrbara, la qual cosa torna a introduir elements de barbàrie en la seva personalitat.

Seguint amb la descripció de la seva personalitat, Plutarc descriu Pirros com un jove príncep, desposseït del seu reialme, exiliat per segona vegada a Il·líria; se'n va primer a la cort de Demetri, el seu cunyat, i després a la de Ptolemeu, de qui esdevé gendre. Pirros és descrit com coratjós i brillant en la batalla d'Ipsos, malgrat la seva juvenesa, trets que l'acompanyen al llarg de la seva vida. També es manifesta lleial a Demetri, malgrat la derrota d'Ipsos i la consegüent caiguda en desgràcia. A la cort egípcia (*Pyrrh.*4.5-7;5.1), on és enviat com a ostatge, desenvolupa altres facetes del seu caràcter, ja que participa en caceres i exercicis gimnàstics, on palesa el seu gran vigor

²⁶³ Demetr.25.2; D.H.19.35-5; Justí14.6.3.

²⁶⁴ Pausànias, en tractar de l'expedició de Pirros a Itàlia, també esmenta la barbàrie comuna a fenicis, cartaginesos i epirotes, i en el cas d'aquests darrers cita Homer quan al·ludeix a la condició bàrbara dels epirotes pel seu desconeixement tant de la navegació com de l'ús de la sal en els menjars: *Paus.*12.5 i *Hom, Od.*11.122-123.

²⁶⁵ Juntament amb l'oracle de Dòdona, trobem l'oracle dels morts a Èfira o Necromanti, menys conegut, que és el lloc on Odisseu mantingué una conversa amb Tirèsias en la seva visita a l'Hades en el cant X de l'Odissea. Aquest darrer indret remarca la sensació de llunyania de l'Epir, respecte de la resta del món grec.

i la seva resistència; a més sap col·locar-se a recer de la reina Berenice, una de les mullers de Ptolemeu, que el casà amb la seva filla Antígona. És a dir, al costat del seu vigor i la seva força, també mostra l'habilitat cortesana que li permet fer-se un lloc reconegut a la cort egípcia.

El biògraf, però, en remarca l'altivesa, significant que una cosa és el tracte amb els superiors i una altra amb els inferiors; té un viure modest i ordenat, que ben segur s'oposava als ambients relaxats de les corts hel·lenístiques. Val a dir que l'habilitat per ésser considerat en el moment oportú pels poderosos demana un tipus de qualitats ben diferents de les bèl·liques, la qual cosa afegeix un plus de complexitat en la descripció del personatge ja que obliga al biògraf a posar el focus en la imatge cortesana a més de la miitar.

Tanmateix, en un altre moment de la *Vida* de Pirros, quan lluita contra el seu excunyat i ara enemic Demetri, l'epirota accepta un duel singular amb el millor general de Demetri, Pantauc. Plutarc descriu aquest moment amb to èpic i habilitat literària, i posa en relleu les qualitats de Pirros en el combat, ja esmentades abans: virior, audàcia i valor, que el vinculen al seu avantpassat, l'heroi homèric, Aquil·les (*Pyrrh.*7.7-10) i al mateix Alexandre. L'autor en aquest relat del duel, imita els constants combats singulars presents a la *Ilíada* entre els diferents herois aqueus i troians,²⁶⁶ descriu la "professionalitat" de Pirros pel que fa a l'art i ciència de la guerra (*Pyrrh.*8.3): al·ludint tant a l'estudi com a la composició de manuals sobre tàctiques i estratègies bèl·liques –uns escrits que no ens han pervingut, però que són esmentats per Elià (Tact.I) i per Ciceró (*Fam.* 9, 25, 1).

Els seus rivals, com el rei macedoni Antígona Gònatas, el consideren el millor general del moment, això sí, sempre que arribi a vell: " dirkai Αντίγονος ἐρωτηθείς, τίς ἄριστος τῶν στρατηγῶν, φάναι 'Πύρρος, ἂν γηράσῃ." (*Pyrrh.*8.4)[Conten que Antígona, quan li preguntaven qui és el millor general, deia: "Pirros, si envelleix"], criticant-lo per massa arriscat. Sembla que en la *Vida d'Escipió*,²⁶⁷ Plutarc recollia el famós judici entre els tres generals més reconeguts de l'Antiguitat, Hannibal, Escipió i Pirros, i Hannibal no dubta a atorgar a Pirros el primer lloc, per la seva experiència i la seva habilitat, essent

²⁶⁶ Hi ha en la *Vida de Pirros* encara tres combats singulars més que en remarquen les habilitats bèl·liques: el duel amb l'italià Òplacos (*Pyrrh.*16.16), amb un gegant mamertí (*Pyrrh.*24.3-6), i amb l'espartà Evalc al voltant de les despulles del seu fill Ptolemeu mort pels espartans (*Pyrrh.*3.7-10).

²⁶⁷ Ho sabem per referències indirectes ja que la *Vida d'Escipió* s'ha perdut.V,49 (Dübner,9.Cp.*Flam.*21).

doncs, Pirros reconegut pels seus mèrits guerrers tant en vida seva com un cop mort.

268

Aquest afany únic i exclusiu per la guerra és criticat per Plutarc, ja que relata en una anècdota el total desinterès i menyspreu per a la resta de sabers: es tracta de l'anècdota de considerar el millor flautista, on Pirros demostra el seu desinterès per la música que el biògraf aprofita per fer extensible a la resta de sabers, ciència, filosofia, arts:” ἵπεῖν ὅτι Πολυπέρχων στρατηγός, ὡς ταῦτα τῷ βασιλεῖ ζητεῖν μόνα καὶ γινώσκειν προσῆκον.” (*Pyrrh.8.7*). [respongué que Polipercont (era un bon) general: com volent dir que aquestes són per al rei les úniques matèries que s'escau d'investigar i d'entendre] En l'opinió de Plutarc, desconèixer a posta els diferents sabers, i en especial la filosofia era un fet ben censurable i definitori quant a la personalitat d'un gran home.

Plutarc compensa aquesta mancança, esmenta la seva afabilitat amb els seus familiars, així mateix la bonhomia de caràcter i vehemència i zel per mostrar gratitud. Plutarc en valora la sensibilitat envers un tal Aèropos a qui, per negligència no satisfeu els deutes contrets, la qual cosa l'afligia en el record; Plutarc valora tant aquesta aflicció que serveix per a atorgar Pirros la categoria d'home honorat i just (*Pyrrh.8.9*).

Altres anècdotes també tracten de la maledicència envers Pirros davant de la qual ell reacciona amb sentit de l'humor i amb tolerància, qualitats que mostren un home que es conté davant les crítiques dels altres i sap entomar-les amb l'elegància de l'humor. (*Pyrrh.8.12*). El sentit de l'humor i la tolerància, contrasten amb la seva duresa i crueltat en d'altres ocasions. En la meua opinió tot són recursos emprats per Plutarc per mostrar una major riquesa de la psicologia del personatge biografat, i, aplicant la tècnica del contrast, susciten més interès en el lector.

²⁶⁸ Diu Livi d'Hannibal (Titus Livi. 35.14.8-11): *...quaerenti deinde quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse: castra metari primum docuisse, ad hoc neminem elegantius loca cepisse, praesidia disposuisse; artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse ut Italicae gentes regis externi quam populi Romani, tam diu principis in ea terra, imperium esse mallent. exsequenti quem tertium duceret, haud dubie semet ipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni et subiecisse 'quidnam tu diceres, si me uicisses?' 'tum uero me' inquit 'et ante Alexandrum et ante Pyrrhum et ante alios omnes imperatores esse.*[Quan a continuació li preguntà qui posava en segon lloc, digué que Pirros, que havia estat el primer a ensenyar l'art de muntar un campament, a part que ningú no l'havia superat en l'habilitat per escollir terreny i organitzar la defensa, a més havia mostrat un gran art a atreure's la gent dels pobles d'Itàlia que preferien un imperi d'un rei estranger al del poble romà, tant de temps governant aquell país. Li seguí preguntant qui considerava tercer, i digué que sense cap mena de dubtes ell mateix. Aleshores Escipió esclatà a riure i hi afegí: ' Què diries doncs, si m'haguessis vençut?' En aquest cas, la veritat,-replicà- em col·locaria davant d'Alexandre i de Pirros i de qualsevol altre general"]

Pel que fa a la família de Pirros, Plutarc tracta els seus matrimonis com afers d'estat, fruit de les aliances entre els diferents monarques hel·lenístics. Val a dir que Pirros, a l'igual que Demetri i Alexandre, practica la poligàmia. Veiem que els seus matrimonis indiquen aliances polítiques: Antígona amb Ptolemeu, i, amb els peonis, i els il·liris, Lanassa, filla del rei Agatòcles de Siracusa. Aquests enllaços també li aporten dots en forma de territoris: per exemple l'illa de Còrcira, pel matrimoni amb Lanassa. El gineceu de Pirros fou tranquil i solament tingué problemes amb Lanassa que farta de ser postergada en favor de les mullers bàrbares per Pirros, l'abandonà per casar-se amb el seu enemic Demetri, essent considerat això un motiu de guerra com veurem més endavant (*Pyrrh.*10.7).

Pel que fa als fills, amb els qui mantingué una excel·lent relació, en té de les diferents mullers: Ptolemeu, Alexandre i Hèlenos. Els educà sobretot en la pràctica de la guerra, ja que com hem vist abans aquest era el valor suprem de Pirros. L'exercici físic i la guerra són doncs el *currículum* prioritari per a Pirros i l'exigeix als seus fills. Ni rastre de la *paideia* grega tradicional, basada en l'ensenyament també de la literatura grega, la història, la música i sobretot de la filosofia. Plutarc insistint encara més en aquest aspecte bèl·lic, relata una anècdota en què Pirros preguntat per un fill seu sobre a qui llegaria el tron, diu que respongué incitant la disputa entre ells amb la força de les armes; Plutarc ho critica amb els versos d'Eurípides a les *Fenícies*, on al·ludeix a la guerra entre germans per obtenir el poder, introduint un judici contrari a la *πλεονεξία* (cobejança) per bàrbara i insociable:

“ λέγεται γὰρ [ὡς] ἐρωτηθεὶς ὑφ' ἐνὸς αὐτῶν ἔτι παιδὸς ὄντος, τίνι καταλείψει τὴν βασιλείαν, εἰπεῖν “ὄς ἂν ὑμῶν τὴν μάχαιραν ὀξυτέραν ἔχη”. τοῦτο δ' οὐδὲν ἀποδεῖ τῆς τραγικῆς ἀρᾶς ἐκείνης (Eurip.*Phoen.*68): “θηκτῶ σιδήρω δῶμα διαλαχεῖν” τοὺς ἀδελφούς. οὕτως ἄμεικτός ἐστι καὶ θηριώδης ἢ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις.” (*Pyrr.*9.6.1) [Al de vosaltres, digué, que tingui l'espasa més tallant. Això no és res inferior a la famosa maledicció tràgica: 'Que amb esmolat ferro 'els germans' es divideixin el casal Tan insociable i ferotge és el principi de la cobejança!].²⁶⁹

La cobejança, concretada en el manteniment d'una activitat bèl·lica constant perseguint ambiciosos objectius, es manifesta especialment conflictiva en els moments d'oci que esdevenen insuportables a Pirros, tal com li succeïa al seu avantpassat Aquil·les. Així en les guerres amb els diàdocs, l'aliança amb Lisímac no fou totalment bona per a Pirros, ja que un cop derrotat Demetri, els vencedors, Pirros i Lisímac es repartiren Macedònia, i Lisímac no tardà a fer-lo fora de Macedònia, quedant de nou relegat a l'Epir. Però Pirros no podia suportar la inactivitat, i al respecte, Plutarc empra

²⁶⁹ E. *Ph.*85 i *Ēdip contra els seus fills*,68

una cita homèrica: “ ὥσπερ ὁ Ἀχιλλεὺς οὐκ ἔφερε τὴν σχολὴν ἄλλα φθινύθεσκε φίλον κῆρ αὐθι μένων, ποθέεσκε δ' αὐτὴν τε πόλεμόν τε.”²⁷⁰ (*Pyrrh.*13) [i com Aquil·les no podia suportar el lleure: “consumia el seu cor romanent allí i enyorava l'alarit i la guerra].

Una vegada més Plutarc compara Pirros amb el seu avantpassat Aquil·les, ara per mostrar l'estat d'inquietud compulsiva de Pirros, incapaç de viure en la pau i dedicar-se al govern de l'Epir, i la necessitat de viure en l'agitació de la guerra, com Aquil·les, però també com Demetri i com el seu cosí Alexandre III. És aleshores quan gira els ulls cap a Itàlia i entra en conflicte amb Roma, en aquell temps un poder regional emergent. Justament amb els ulls fixats en Itàlia i enmig del lleure tediós, li arriba la demanda d'ajut per part de Tarent, una ciutat grega d'Itàlia, en plena contesa amb Roma. Pirros accepta la sol·licitud d'ajut. Abans de començar el relat d'aquesta guerra, Plutarc incorpora una anècdota central en la *Vida* de Pirros, una conversa del rei epirota amb el seu conseller, el fidel i hàbil Cineas de Tessàlia.

A través d'aquesta conversa, Plutarc vol mostrar l'autèntic caràcter de Pirros: davant l'actitud crítica de Cineas²⁷¹ cap a l'estat de guerra constant, Pirros es defineix com totalment impossibilitat per aturar la seva dinàmica bèl·lica. L'estructura psicològica de Pirros descrita per Plutarc, així com la crítica cap al cabdillisme sense límit, rau en aquesta anècdota.

‘εἰκότα’ ἔφη ‘λέγεις’ ὁ Κινέας· ‘ἀλλ’ ἢ τοῦτο πέρασ ἡμῖν τῆς στρατείας, λαβεῖν Σικελίαν;’ ‘θεός’ ὁ Πύρρος ἔφη “νικᾶν διδώη καὶ κατορθοῦν· τούτοις δὲ προάγωσι χρῆσόμεθα πραγμάτων μεγάλων. τίς γὰρ ἂν ἀπόσχοιτο Λιβύης καὶ Καρχηδόνοσ ἐν ἐφικτῶ γενομένησ, ἦν Ἀγαθοκλῆσ ἀποδράσ ἐκ Συρακουσῶν κρύφα καὶ περάσασ ναυσὶν ὀλίγαισ λαβεῖν παρ’ οὐδὲν ἦλθεν; ὅτι δὲ τούτων κρατήσασιν ἡμῖν οὐδεὶσ ἀντιστήσεται τῶν νῦν ὑβριζόντων πολεμίων, τί ἂν λέγοι τις;’ ‘οὐδέν’ ὁ Κινέασ εἶπε· ‘δῆλον γὰρ ὅτι καὶ Μακεδονίαν ἀναλαβεῖν καὶ τῆσ Ἑλλάδοσ ἄρχειν ὑπάρξει βεβαίωσ ἀπὸ τηλικαύτησ δυνάμεωσ. γενομένων δὲ πάντων ὑφ’ ἡμῖν, τί ποιήσομεν;’ καὶ ὁ Πύρροσ ἐπιγελάσασ, ‘σχολὴν’ ἔφη ‘ἄξομεν πολλήν, καὶ κῶθων ὧ μακάριε καθημερινὸσ ἔσται, καὶ διὰ λόγων συνόντεσ ἀλλήλοσ εὐφρανοῦμεν.’ ἐνταῦθα δὴ τῶν λόγων καταστήσασ τὸν Πύρρον ὁ Κινέασ, ‘εἶτα’ ἔφη ‘τί νῦν ἐμποδῶν ἔστιν ἡμῖν βουλομένοισ κῶθωνι χρῆσθαι καὶ σχολάζειν μετ’ ἀλλήλων, εἰ ταῦτ’ ἔχομεν ἤδη καὶ πάρεστιν ἀπραγμόνωσ, ἔφ’ ἃ δι’

²⁷⁰ Hom. *Il.* 491 seg.

²⁷¹ Cineas de Tessàlia, seguidor de Demòstenes i filòsof epicur, era un home de seny i molt eloqüent que fa de bon conseller de Pirros, i li encarrega tasques diplomàtiques, especialment les ambaixades a Roma o Sicília. En un moment determinat, exposa la teoria filosòfica d'Epicur en un banquet que escandalitza el romà Fabrici (*Pyrrh.*20,6-7). És ell també qui descriu les institucions romanes. Després del fracàs de Sicília ja no torna a aparèixer més en la *Vida* de Pirros, la qual cosa remarca l'absència de la veu de la raó i el seny a la segona part del relat, i, col·labora a intensificar l'atmosfera de descontrol i violència que hi predomina. Referències a aquest capítol, les trobem a Cassi Dio 9,frag.40.5 i a Plini.n.h 7;88. Mossé (2001.736) considera que Cineas defensa en aquest diàleg el concepte epicuri de *ataraxia*, exhortant Pirros a abandonar els projectes i fruit dels béns aconseguits..

αΐματος καὶ πόνων μεγάλων καὶ κινδύνων μέλλομεν ἀφίξασθαι, πολλὰ καὶ δράσαντες ἐτέρους κακὰ καὶ παθόντες;’ τούτοις τοῖς λόγοις ἠνίασε μᾶλλον ἢ μετέθηκε τὸν Πύρρον ὁ Κινέας, νοήσαντα μὲν ὄσσην ἀπέλειπεν εὐδαιμονίαν, ὧν δ’ ὠρέγετο τὰς ἐλπίδας ἀφεῖναι μὴ δυνάμενον.’ (*Pyrrh.* 14.9-14). [‘És probable el que dius’, replicà Cineas, ‘però ¿això serà el terme de la nostra expedició, la conquesta de Sicília?’ ‘ Que Déu, digué Pirros, ens atorgui victòria i èxit; i farem d’aquestes lluites el preludi de coses grans. Perquè ¿ qui s’estaria de Líbia i Cartago, un cop les tingués al seu abast, quan Agàtocles, escapant-se secretament de Siracusa i passant el mar amb uns pocs vaixells, per un no-res no l’ha presa? I que, quan serem amos d’aquests països, ja no ens resistirà ni un d’aquests enemics que ara ens tracten amb insolència, ¿quina necessitat hi ha de dir-ho?’ ‘ Cap,’ respongué Cineas; ‘perquè és evident que serà fàcil de recuperar Macedònia i regir Grècia amb seguretat, amb un poder tan gran. Però quan tot serà nostre, ¿què farem?’ Aleshores Pirros, rient-hi, ‘ Estarem en un gran descans, digué, i tindrem pitxer diari, home feliç, i ens alegrarem plegats en converses.’ Ara que Cineas havia dut Pirros en aquest pas de l’argumentació, ‘ Doncs què ens priva ara, va dir, quan vulguem, de fer servir el pitxer i vagar els uns amb els altres, si ja tenim a punt, sense maldecaps, les coses a què esperem arribar a costa de sang, de grans esforços i perills, després de fer molts de mals a d’altres i de sofrir-ne nosaltres mateixos?’ Amb aquestes paraules Cineas més aviat va fer pena a Pirros que no pas el convertí; comprenia quina aventura deixava darrera seu, però a les esperances del que delejava, no podia renunciar-hi.] .

Cineas en l’estil socràtic més original qüestiona l’actitud de conquesta compulsiva i sense límit de Pirros, a base de preguntes simples encadenades que duen Pirros a l’absurd de la seva actitud bèl·lica. Pirros no vol sentir aquesta conclusió, sinó que, segons Plutarc tot i comprendre l’argumentació de Cineas, el sentiment de pena que li creava, no podia renunciar al plaer de la conquesta per la conquesta. Considerem interessant de remarcar que els arguments de Cineas provoquen en Pirros un sentiment de “pena” envers el que deixa enrere, que ja no tornem a trobar en la resta de la *Vida*, ni tampoc Cineas, desapareix el bon conseller i la veu de la raó. En endavant, el capteniment de Pirros serà cada vegada més adust i violent, no deixant lloc a tipus de sentiments com la pena o el penediment.

Pirros com la resta dels diàdocs té massa a la vora el record d’Alexandre, creuen que: ell feu el que volgué, per tant el volen emular. Plutarc amb aquesta mena de petit diàleg, platònic, mostra un element clau de la personalitat de Pirros. També el principi de plaer establert en la guerra és present en aquest tret de la personalitat de Pirros, quan Plutarc sentència: el deler al qual no podia renunciar (ἀφεῖναι μὴ δυνάμενον).

La presència del conseller Cineas, home de confiança de Pirros, filòsof, diplomàtic i orador, palesa la importància dels filòsofs en les tasques de diplomàcia i d’assessorament polític, així com també en aquest cas el saber fer del bon conseller

que hàbilment i sense contrariar el monarca, aconseguix fer-li arribar el bon consell, o si més no, qüestionar-li una decisió política.

Respecte al diàleg entre Cíneas i Pirros, Buszard arriba a dues conclusions, la primera rau en la constatació de la impossibilitat de Pirros per atenuar la seva ambició de conquesta :

Cinea's argument is irrefutable. It is also an utter failure. Despite the skill with which the inquiry is conducted, and despite Pyrrhus's recognition that his ambassador is correct, Pyrrhus is unable to set aside his dreams of conquest .²⁷²

Tocant a la segona, B. Buszard compara aquest diàleg, amb el diàleg entre Sòcrates i Alcibiades, i malgrat que considera que ambdós duen els dos subjectes del diàleg, Pirros i Alcibiades, a l'estat d'aporia que cercava l'interlocutor, Cíneas i Sòcrates, constata una diferència cabdal, la impossibilitat de Pirros per reflexionar i reconduir la seva ambició, causada per la manca de *paideia*, a diferència d'Alcibiades i d'Alexandre:

He (Pirros) has never tried to incorporate philosophy into his life and has never been schooled in non-military aspects of Greek culture. Unlike Alexandre and Alcibiades, he cannot be swayed by rational argument. He has survived, despite Antigonus's doubts in chapter 8, and has become a great general, but has not developed in other respects. Through the dialogue transforms Pyrrhus's irrationality into the proximate cause of the series of campaigns that lead eventually to his death.

Aquest rebuig filosòfic de la guerra li pot ser aplicable a l'època de Trajà; en tractarem més endavant al voltant de la figura d'Aquil·les i la seva influència en Pirros.²⁷³

Un cop iniciada l'anada cap a Itàlia, una tempesta de considerables dimensions a l'Adriàtic posa a prova el risc i l'audàcia de Pirros, la qual cosa dóna a Mossman una clau d'interpretació simbòlica de la seva personalitat (*Pyrrh.*15.6-9). Plutarc descriu una gesta digna d'Alexandre, en què davant d'un gran perill, (una gran tempesta marina) la resposta de Pirros és la del vigor i l'audàcia, no exemptes d'un alt grau de risc. L'anècdota palesa tant aquests trets de Pirros com la gran estima i devoció en què el té la seva tropa, que no dubta a donar-li suport. D'altra banda l'energia i coratge de Pirros són ben palesos en aquest enfrontament amb un mar embravit, que no l'impedeixen d'arribar a la costa sa i estalvi.

²⁷² Buszard,2008,205.

²⁷³ Pailler,2001,2109 comenta al voltant de la posició de Plutarc en la política romana: " N'oublions pas enfin que Plutarque, certes favorable au contrôle par Rome de l'univers civilisé, est avant tout attiré par les aspects pacifiques de cette mainmise. Les Apophtegmes déjà cités s'adressaient, dans leur brièveté, à un monarque trop occupé à guerroyer pour consacrer beaucoup de temps à la lecture. On comprend par là cet ultime éloge décerné non à Trajan le belliqueux, mais au restaurateur de la paix, Hadrien (117-138), dont la politique était assurément plus conforme aux attentes de Plutarque: ' Il règne une grande paix, un grand calme; toute guerre a cessé.' (*Sur les oracles de la Pythie*, 408.)

La interpretació de Judith Mossman té a veure amb l'aigua, present en diferents episodis de la *Vida de Pirros*, segons l'estudiosa, aquest fet denota la gran inestabilitat del seu caràcter:

Another indication that Pyrrhus is to be seen as consistently inconsistent, rather than suddenly so, in that it binds this section closely into the texture of the rest of the Life, is the constant use of water imagery, throughout this section as well as the other parts of the narrative, Apart from the great storm in 15, and the fact that both the first two battles are fought on river banks, the Romans in imagery become another elemental force against Pyrrhus must struggle, like Achilles against Scamander...²⁷⁴

Recordem que l'aigua sol aparèixer en situacions conflictives per a Pirros, el naufragi en la travessa cap a Itàlia, els combats amb els romans, sempre al costat dels rius (*Pyrrh.16*), també amb especial esment a la derrota de Beneventum o al riu Sàmniun (*Pyrrh.34*); Cíneas parlant dels romans, que sempre es refan després de les derrotes, els compara als caps dels monstre aquàtic de l'Hidra de Lerna (*Pyrrh.19.7*); i l'atac dels elefants en el combat d'Ausculum és comparat amb una gran onada (*Pyrrh.21.11*); la travessa del riu quan Pirros infant fugí cap a Il·líria (*Pyrrh.2.4-10*); la batalla naval amb els mamertins, fugint de Sicília (*Pyrrh.34*); i la imatge dels romans comparats a una font, reemplaçant lleves sense descans (*Pyrrh.15*). L'element líquid, que Mossman atribueix al caràcter de Pirros, assenyala tant la força i energia de l'aigua, com la manca de solidificació i aprehensibilitat, que traduïdes al caràcter de Pirros bé poden ser la bel·licositat constant i la incapacitat d'estabilitzar i donar consistència a tot allò que s'ha guanyat amb la guerra, menant a un cicle repetit de destrucció

En aquest mateix episodi i dins la campanya contra el rei macedoni Antígon Gònatas, Plutarc relata una altra anècdota que mostra la impietat de Pirros, que més tard és esgrimida, al costat d'altres actes d'impietat, com a causa de la seva mort.²⁷⁵ Es tracta de l'aliança de Pirros amb els gals, i de com permet que aquests bàrbars saquegin les tombes dels reis macedonis a Egees:

"...μετὰ δὲ τὴν μάχην εὐθύς ἀνελάμβανε τὰς πόλεις. τῶν δ' Αἰγαίων κρατήσας, τὰ τ' ἄλλα χαλεπῶς ἐχρήσατο τοῖς ἀνθρώποις, καὶ φρουρὰν Γαλατικὴν ἐν τῇ πόλει κατέλιπε τῶν μετ' αὐτοῦ στρατευομένων. οἱ δὲ Γαλάται, γένος ἀπληροστοίων χρημάτων ὄντες, ἐπέθεντο τῶν βασιλέων αὐτόθι κεκηδευμένων τοὺς τάφους ὀρύπτειν, καὶ τὰ μὲν χρήματα διήρπασαν, τὰ δ' ὅσα πρὸς ὕβριν διέρριψαν. τοῦτο κούφως ἔδοξε καὶ ὀλιγώρως ἐνεγκεῖν ὁ Πύρρος, ἢ δι' ἀσχολίας τινὰς ὑπερθέμενος, ἢ παρὲς ὅλως διὰ φόβον τὸ κολάσαι τοὺς βαρβάρους· ὅθεν ἤκουσε κακῶς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων." (*Pyrrh.6.11*) [...després de la batalla, immediatament procedí a ocupar les ciutats. Amo d'Egees, entre altres dureses exercides sobre els habitants deixà dins la ciutat una

²⁷⁴ Mossman,2006,514.

²⁷⁵ Cf. *Paus* 1.13.8.

guarnició de gals, presa entre els que feien la campanya amb ell. Els gals, raça insaciable de riqueses, es posaren a cavar les tombes dels reis que hi eren sepultats, pillaren els tresors i dispersaren els ossos per insult. Pirros va fer l'efecte de suportar això amb lleugeresa i amb indiferència, bé diferís el càstig dels bàrbars per algunes ocupacions urgents, bé els deixés córrer totalment per por, d'on es sentí bescantar pels macedonis] .

Vet ací una mostra d'impietat de Pirros, de sacrilegi envers els morts, que per diferents motius tolera i no castiga com calia. ²⁷⁶ Evidentment, això li costà l'animadversió dels macedonis i ser jutjat a la resta de Grècia com un bàrbar.

A penes enllestida la guerra amb la veïna Macedònia, Pirros s'afanya a participar en la guerra civil espartana, entre Cleònim i Areu;. Plutarc mostra aquest encadenament compulsiu

“ Οὕτω δὲ τῶν πραγμάτων αὐτῷ βεβαιότητα καὶ σύστασιν ἐχόντων μόνιμον, ἠωρεῖτο τῇ γνώμῃ πάλιν πρὸς ἐτέρας ἐλπίδας. καὶ τὸν μὲν Ἀντίγονον ἐφυβρίζων ἀναίσχυντον ἐκάλει, μὴ λαμβάνοντα θοιμάτιον, ἀλλ' ἔτι τὴν πορφύραν φοροῦντα, Κλεωνύμου δὲ τοῦ Σπαρτιάτου παραγενομένου καὶ καλοῦντος αὐτὸν ἐπὶ τὴν Λακεδαιμόνα, προθύμως ὑπήκουσεν.” (*Pyrrh.*26.14-15) [A més, els seus afers encara no tenien fermesa ni una constitució estable, que en pensament ja s'encelava cap a noves esperances. I insultant Antígona, li deia pocavergonya perquè no s'havia posat mantell i encara portava arreu la púrpura; i quan Cleònim l'espartiana vingué i el cridà a Lacedemònia, hi consentí sol·licitament] ²⁷⁷

El biògraf destaca novament la incapacitat per consolidar les seves conquestes, i la impossibilitat d'aturar l'espiral bèl·lica a què ell mateix es sotmetia, així com, la burla cap al seu enemic vençut.

A diferència de Demetri, Pirros, més que divinitzat és tingut per heroi, pel coratge i la ràbia extraordinàries que pot manifestar en el combat, així com l'ampli abast de les seves accions bèl·liques. En el benentès que, com a humà, sempre hi ha un límit, com li ho recorda l'esparta Mandriclidas:

“ εἷς δὲ τῶν παρόντων, ὄνομα Μανδρικλείδας, εἶπε τῇ φωνῇ λακωνίζων· “αἱ μὲν ἔσσι τύ γε θεός, οὐδὲν μὴ πάθωμεν· οὐ γὰρ ἀδικεῦμεν· αἱ δ' ἄνθρωπος, ἔσσειται καὶ τεῦ κάρρων ἄλλος.” (*Pyrrh.*26.23-24) [Llavors un dels presents, Mandriclidas per nom, replicà en dialecte lacònic: 'Si ets un déu, no sofrim cap dany, perquè no t'hem fet tort; però si un home, hi haurà algú altre més fort que tu'].

²⁷⁶ Diodor de Sicília també esmenta el sacrilegi de les tombes reials macedònies per part dels gals, aliats de Pirros, i hi afirma que malgrat les crítiques, no castigà els gals, per interessos bèl·lics (D.S. F;23;24;25). Pausànias critica Jerònim de Càrdia per acusar Lisímac de la profanació de les tombes reials macedònies, acusant-lo de falsedat i d'afavorir Antígona Gònatas, però no esmenta Pirros com a culpable (*Paus.*1.8).

²⁷⁷ *Paus.*1.13.5.

Notem també com Plutarc, exposades les queixes dels espartans davant la irrupció bèl·lica contra ells, sense cap declaració de guerra prèvia, la qual cosa denota tant la manca de planificació com de consideració a les normes de la guerra.

També en el marc de l'enfrontament amb els lacedemonis, Plutarc narra un somni de Pirros en què empra l'arma de Zeus, el llamp per destruir Esparta (*Pyrrh.*, 9.1-4). Animat per aquest presagi, projecta l'assalt a la ciutat, però malgrat l'assentiment general amb la interpretació que fa Pirros del somni, s'alça la veu de Lisímac, prudent amb el llamp i amb la divinitat, fa justament la interpretació contrària: el llamp pot indicar el desacord diví amb l'acció. Com era d'esperar, la resposta de Pirros és contundent, desautoritzant Lisímac per dèbil, i ordena l'assalt a la ciutat d'Esparta, que esdevé un fracàs. Prèviament, Pirros, desautoritzant Lisímac, realitza una paròdia d'un vers homèric: εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ Πύρρου [Un és l'averany, combatre en defensa de Pirros], en què substitueix el mot "pàtria" per "Pirros", remarcant encara més la seva petulància.²⁷⁸

Fracassat l'assalt a Esparta, la dinàmica de la guerra es desplaça cap a la veïna Argos, on Pirros troba ara la mort, únic límit al constant rodolar:

“...ὁ δ' ἐλπίδας ἐξ ἐλπίδων ἀεὶ κυλίνδων, καὶ ταῖς μὲν εὐτυχίαις ἐπ' ἄλλας χρώμενος ἀφορμαῖς, ἃ δ' ἔπαιεν ἑτέροις βουλόμενος ἀναπληροῦν πράγμασιν, οὐθ' ἦταν οὔτε νίκην ὄρον ἐποιεῖτο τοῦ ταράττεσθαι καὶ ταράττειν.” (*Pyrrh.*, 0.3) [...Pirros que sempre arrodolava esperances sobre esperances i feia servir les seves bones fortunes com a punt de partença per a d'altres, al mateix temps que volia tapar els forats dels seus fracassos amb noves empreses, no es prenia ni una desfeta ni una victòria com un límit de l'agitació que es donava a ell mateix i que donava als altres] .

En definitiva, només la mort -per descans d'ell mateix i dels altres- pot aturar el cercle viciós que, segons Plutarc, és la vida de Pirros.

.El biògraf, com sol fer, mirarà de cercar justificació del seu *ethos* en la formació rebuda. Pirros infant, per culpa dels molossos, ha d'abandonar l'Epir, deixant de ser rei²⁷⁹; conduït per Androclides i per Àngelos, arriba a la cort de Glàucias rei d'Il·líria, on finalment és acollit (*Pyrrh.*3.1-5). La muller del rei²⁸⁰ es fa càrrec de l'educació dels infants reials i també de Pirros. Allà s'hi està fins als dotze anys quan retorna com a rei al seu país. Plutarc no indica res més de la seva educació, per tant imaginem l'infant Pirros, criat i educat a la manera d'Il·líria.

²⁷⁸ Mossé,2001,752 comenta al voltant de l'actitud de Pirros davant els pressagis divins : “ Plutarque évoque souvent les songes prémonitoires, annonceurs d'une catastrophe. Pyrrhos, en se refusant à y croire, fait une fois de plus preuve de démesure. La réponse qu'il fait à Lysimachos est inspirée d'un vers de l'*Illiade*,12 .v.248. “ Desmesura que no deixa de ser un tret propi del tirà.

²⁷⁹ Justí. *Epit.* 17,3,19.

²⁸⁰ Segons Justí es tractava de Bèroa, de la família dels Eàcides, és a dir de la família reial d'Epir (*Justi.Epit.*17,3,19).

Segons Judith Mossman, Pirros és conflictiu perquè la seva identitat és problemàtica—segons els standards de Plutarc—és clar:

identity is a complex and fluid concept in general, and these chapters are especially slippery partly because Pyrrhus' own identity is very problematic one, as we shall see: as an Epirote his Greekness is potentially contestable (and in the later part of the Life it is contested) and it is hard to gauge how strongly Plutarch's Greek readers would identify with him.²⁸¹

Quan té disset anys es produeix un nou cop d'estat, Pirros és de nou desposseït del seu reialme, havent de fugir a la cort macedònia de Demetri. On és ben acollit, ja que Demetri era casat amb la seva germana Deidamia. Ara podem considerar que la influència grega sobre Pirros augmenta i esdevé essencial per a la seva vida haver estat al costat de Demetri, de qui rep l'ensinistrament militar que li permet fer-se un lloc en els afers bèl·lics (*Pyrrh.*4.4-6). Plutarc descriu un Pirros jove, acompanyant el seu cunyat Demetri, participant de gestes bèl·liques de gran importància com la batalla d'Ipsos en què desenvolupa un bon paper militar, sota el guiatge de Demetri. Durant l'estada a la cort macedònia, Pirros ha adquirit, doncs, responsabilitats polítiques, el control de les ciutats gregues afins a Demetri, i també ha realitzat un bon paper militar. És evident que la influència grega de la cort de Demetri l'ha format i ha deixat la seva empremta..

Pel que fa a, la formació educativa, hi ha, però, un altre element que ajuda a entendre més la rebuda per Pirros i és la manera com educa els seus fills. Pirros considera fonamental el domini de les habilitats bel·líques, i així són les seves expectatives en relació als seus propis fills. Plutarc ho explica mitjançant una anècdota (*Pyrrh.*9.5-6), i, de nou, i més endavant el trobem lloant la formació dels espartans pel que seu marcat aspecte militar i la desitja per als seus fills (*Pyrrh.*26.21).

Bradley Buszard analitzant els efectes de la *paideia* en quatre *Vides* de Plutarc: Alexandre, Cèsar, Pirros i Mari, il·lustra les diferències:

Alexandre's rational successes are best understood in terms of his *paideia*. Plutarch marks the importance of the concept by employing the term *paideia* three times in the chapter introducing Aristotle (*Alex.*7.2, 7.7, and 7.9). In Alexander, as in the other three *Lives* I will address, *paideia* refers not only to what we would consider education, the transmission of knowledge, wisdom, and cultural ideals, but also to the continuous reappraisal and reapplication of this material later in life. It is an ongoing philosophical process for which the English Language has no analogue. So although Alexander's educational credentials as we would define them are impeccable, his rationality must be

²⁸¹ Mossman,2006,205.

continuously reinforced by Greek cultural and philosophical wisdom he received from Aristotle if he is to restrain his vices successfully .²⁸²

En el cas de Pirros no existeix aquesta capacitat de reflexió de què disposa Alexandre, alimentada per la *paideia* i com acaba d'afirmar Buszard, entesa no solament com una acumulació de sabers, sinó retroalimentada i aplicada en el mateix procés vital. Aquesta és la visió que dóna Plutarc de Pirros, tot i que, ja sabem, per altres fonts, que construï el temple de Dòdona, la capital religiosa de l'Epir i centre oracular grec, i també sabem per fonts romanes i per Polibi que els romans quan saquejaren Ambràcia, la capital d'estada dels reis epirotes, hi pillaren moltes obres d'art la propietat de les quals atribuïen a Pirros. El que és significatiu és que Plutarc no mostri aquest Pirros civilitzador i protector de les arts, sinó només la seva imatge predominantment guerrera. En aquest sentit W. W. Tarn afirma:

Pyrrhos may himself have built some part of the theatre and porticoes of modernized Dodona, and may have either founded or enlarged the festival, Naia, held in the god's honour. He cannot have been insensible to the strength that it conferred on Epiros, in Greek eyes, to countain the second in fame of Panhellenic oracles; and he himself dedicated the spoils taken from the Macedonian and the Roman in the temple of the Dodonaean Zeus. As Dodona was the espiritual, so Pyrrhos made Ambrakia the political capital of his country, and adorned it with works of art. The Gulf of Ambrakia became the centre of gravity of his power; he had already founded, on the isthmus where Nikopolis afterwards stood; the town of Berenikis, named after Antigone's mother, a name which sufficiently indicates the philo-Egyptian policy of Epeiros at this period.²⁸³

Amb aquesta citació de W.W. Tarn constatem la diferència entre el Pirros de Plutarc, cabdillesc i barbaritzat, i el de Tarn i altres historiadors moderns que mostren un Pirros més polític i hel·lenitzat, fundador de ciutats, constructor a Dodona i protector o consumidor d'obres artístiques gregues, en el seu palau d'Ambràcia.

En el decurs de la guerra a Esparta, després traslladada a Argos, Pirros troba la mort, darrer capítol de la *Vida*. Un seguit de presagis avisen el desençall luctuós, que Pirros no vol veure, atesa la seva ceguesa passional i la petulància davant els auguris divins.

²⁸² Buszard,2008,190-191.

²⁸³ Tarn,1969,59-60. Hi ha dues fonts històriques que tracten el tema del palau reial de Pirros a Ambràcia, i hi destaquen les obres d'art exposades són: Polibi i Titus Livi. Polibi descriu el saqueig de Marc Fulvi a Ambràcia i, a propòsit del palau reial de Pirros, afirma que el general romà requisà els objectes delicats, estàtues i pintures de gran qualitat que hi trobà. (*Plb.21.31.8*). Titus Livi insisteix en el fet que Pirros era el propietari dels objectes d'art del seu palau: *Ambracienses coronam auream consuli centum et quinquaginta pondo dederunt. signa aenea marmoreaque et tabulae pictae, quibus ornatio Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quam ceterae regionis eius urbes erant, sublata omnia auectaue; nihil praeterea tactum uiolatumue* (Liv.38.9.13).[Els ambriacens regalaren al cònsol una corona d'or de cent cinquanta lliures. Quant a les estàtues de bronze i de marbre i les pintures que embellien Ambràcia de manera més notòria que les altres ciutats de la regió perquè havia estat allà el palau de Pirros, les agafaren i se les emportaren totes; cap altra cosa fou tocada o destrossada].

El relat d'aquesta mort, com és habitual, serveix de colofó a la caracterització del personatge.

Aquests són els esdeveniments. A Argos, la disputa local pel poder entre Aristeas i Aristip, fa que Aristip sol·liciti l'ajut d'Antígon Gònatas, i de retruc el seu enemic Aristeas sol·licita el de Pirros: un conflicte local esdevé internacional. Per a Pirros, alguns presagis avancen el desenllaç, per exemple la mort en les escaramusses al voltant d'Esparta del seu fill Ptolemeu, que li provoca una reacció ferotge (*Pyrrh.*30.7-10), ja que, amb perill de la seva vida, no s'atura fins que dona mort al seu assassí, l'espartà Evalc. Plutarc afirma que la ràbia i l'energia desplegades per Pirros mai no s'havien vist abans, amb un to heroic digne d'Homer i evocant Aquil·les. La tragèdia de Pirros és encara més gran perquè, segons Plutarc, per causa de l'aldarull i la fressa de la tropa, no havia recordat que en el sacrifici previ a l'acció bèl·lica ja es podia constatar un mal presagi:

“...τῷ δὲ Πύρρῳ προεῖρητο μὲν ἐκ τῶν ἱερῶν ἀλόβων γενομένων ὑπὸ τοῦ μάντεως ἀποβολή τινος τῶν ἀναγκαίων, παρὰ δὲ τὸν καιρὸν τότε τῷ θορύβῳ καὶ τῷ κινήματι τὸν λογισμὸν ἐκκρουσθεῖς, ἐκέλευσε τὸν υἱὸν Πτολεμαῖον λαβόντα τοὺς ἐταίρους παραβοηθεῖν, αὐτὸς δὲ θάπτον ἐκ τῶν στενῶν ἐφελκόμενος τὴν στρατιάν ὑπήγεν.”(*Pyrrh.*30.5-6). [...Ara, ha estat predita a Pirros pel seu endeví, a conseqüència d'haver trobat en les víctimes un fetge sense lòbul, la pèrdua d'un dels seus propis carnals; però, aleshores, dissortadament, degut a l'aldarull i a la maniobra, s'oblidà del seu càlcul i donà ordre al seu fill Ptolemeu de prendre els seus camarades i córrer en ajut: ell mateix treu més de pressa l'exèrcit del congost i el mena endavant]

Pirros doncs, distret per la batalla, no fa cas del presagi i no pot evitar la mort del seu fill. Aquesta però, no és l'única desgràcia que s'abat en el setge d'Argos, ja que el biògraf va creant un clima cada vegada més fort de violència ambiental i de descontrol de Pirros, preludi de la seva pròpia i mort; ja que Pirros, embravit, exigeix a Antígon Gònatas un duel singular que aquest, atesa la superioritat física i en el combat de Pirros, lògicament defuig.²⁸⁴ La contesa continua i encara que les dues faccions enfrontades d'Argos demanen la pau als dos reis foranis, Pirros no cedeix. Aleshores Plutarc descriu un segon episodi admonitori per a Pirros, però no en fa cas:²⁸⁵

“ Γίνεται δὲ σημεῖον αὐτῷ τε τῷ Πύρρῳ μέγα· τῶν γὰρ βοῶν τεθυμένων αἱ κεφαλαὶ κείμεναι χωρὶς ἤδη τὰς τε γλώττας ὤφθησαν προβάλλουσαι καὶ περιλιχμώμεναι

²⁸⁴ Mossé,2001,754: “ Le défi lancé par Pyrrhos à Antigone fait penser au duel Paris-Ménélas au chant III de *Illiade*. À quoi s'oppose la réponse d'Antigone, roi qui avait dans sa jeunesse fréquenté les écoles philosophiques d'Athènes et qui, face a la fougue 'héroïque' de son adversaire, défendait une stratégie plus raisonnable. “

²⁸⁵ Mossé,2001,755 crida l'atenció sobre l'advocació d'Apol·lo com a Apol·lo Liceu i comenta: “ L'épithète de Lycien souvent accolée au nom d'Apollon, a été diversament interprété. Pour certains, elle indiquerait son origine asiatique (la Lycie en Asie Mineure); pour d'autres, elle aurait un rapport avec le loup.” El llop apareix en un altre presagi, l'oracle en què aquest animal surt vencedor d'un encontre amb un bou i que era un avís de la mort de Pirros.(*Pyrrh.*32.8-10), com s'explica tot seguit al text.

τὸν ἑαυτῶν φόνον· ἔν τε τῇ πόλει τῶν Ἀργείων ἢ τοῦ Λυκείου προφήτης Ἀπόλλωνος ἐξέδραμε, βοῶσα νεκρῶν ὄραν καὶ φόνου κατάπλεω τὴν πόλιν, τὸν δ' αἰτὸν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα χωροῦντα, εἶτα φροῦδον εἶναι” (*Pyrrh.*31.7). [Esdevé, a part d'això, a Pirros mateix un prodigi gran. Les testes dels bous immolats. Tot i que ja eren separades dels cossos, es posen visiblement a estirar la llengua i a llepar-se llur pròpia sang; i a la ciutat dels argius, la profetessa d'Apol·lo Liceu surt del temple corrent, i cridant que veu la ciutat plena de morts i de sang, i que l'àliga que ha vingut al lloc del combat després s'ha fet fonedissa].

A continuació es llança a un atac nocturn dins la ciutat d'Argos que encara crea més confusió. Les diferents tropes enfrontades prenen posicions dins la fosca ciutat, tot esperant el nou dia per reprendre el combat. Aleshores al final d'aquesta espera, quan el sol ja apunta el nou dia, Pirros és testimoni d'un nou presagi, aquest encara més directe:

El presagi ara va directament adreçat a Pirros, i, doncs, decideix la retirada; tanmateix, la maniobra es complica perquè l'ordre enviada al seu fill Hèlenos és entesa a l'inrevés, s'entrebanquen els uns amb els altres en voler sortir d'Argos, i, a més, un elefant queda atravesat a la porta de la ciutat impedit tant la sortida dels uns, com l'entrada dels altres. Es produeix un gran caos dins la ciutat entre defensors i atacants; i entre els atacants que volen sortir i els que volen entrar. I és enmig d'aquest enrenou quan Pirros troba la mort:

“ Pirros, veient la tempesta i la maror que el voltava, es llevà la corona amb què es distingia el seu casc i la donà a un dels seus companys; i ell, refiat del seu cavall, es precipità enmig dels enemics que el seguien. Ferit per una pica a través de la cuirassa, amb un cop no mortal, ni tan sols greu, es regira contra el qui l'hi havia donat, que era un argiu, no pas d'il·lustre naixença, sinó fill d'una pobre vella. La seva mare, com les altres dones, contemplava en aquell moment la batalla des de dalt la teulada; quan reconeix embrancat amb Pirros el seu infant, frenètica a la vista del perill, aixeca una teula amb totes dues mans i la llança sobre Pirros. La teula li cau sobre el cap, a baix del casc, i li esclafa les vèrtebres de la base del coll: la vista se li confon, les mans abandonen les regnes, i ell cau a terra vora la tomba de Licimni ²⁸⁶, desconegut de la turba. Però un tal Zòpiros, que servia a l'exèrcit d'Antígon, i dos o tres més, hi corren, coneixen qui és i l'arrosseguen cap a dins un vestíbul, quan començava a retornar-se del cop. I en treure's Zòpiros un ganivet il·líric per tallar-li el cap, li clava els ulls amb una mirada terrible, (σπασαμένου δὲ τοῦ Ζωπύρου μάχαιραν ἰλλυρικὴν ὡς τὴν κεφαλὴν ἀποτεμοῦντος, ἐνέβλεψε δεινόν) que Zòpiros s'esfereeix; les mans li tremolen, i amb tot ho prova; però amb la confusió i el traspostament que l'omplen, enfonsa el tall no de dret, sinó entre la boca i la barba, de guisa que només lentament i amb molt de treball separa la testa .”(*Pyrrh.*34.1-7).

Aquesta és la mort de Pirros: violenta, anunciada, caòtica, anònima i sobretot que es desdiu de la categoria heroica del personatge.

²⁸⁶ Cf. *Paus.*2. 22. 8.

Una mort violenta, com correspon a la vida agitada i tumultuosa de Pirros, en dos temps: la teula llançada per una argiva, i la decapitació, realitzada de males maneres i amb vacil·lacions. Una mort violenta certament, però desprovista de tota la lluïssor que correspondria a un cap militar de prestigi i renom, com si Plutarc, irònicament, posés fi amb penes i treballs al moviment continu de Pirros.²⁸⁷

Una mort anunciada, ja que fins a tres presagis diferents avisen Pirros del fatal desenllaç: el sacrifici en què apareix un fetge sense lòbul, el sacrifici en què els caps de dos bous sacrificats es llepen la sang, i la visió d'un combat entre un llop i un brau.

Una mort caòtica, resolta en un ambient bèl·lic descontrolat: de nit, amb elefants atravesats, amb ordres enteses de manera contradictòria que fan col·lisionar el mateix exèrcit. Tot plegat, ben poc èpic.

Una mort anònima, ja que l'oponent de Pirros és el fill d'una dona vella d'Argos, és a dir un personatge pertanyent al poble pla de qui Plutarc no en diu ni el nom; i remarca que no és "il·lustre"; i després, uns assassins que són soldats dirigits per un tal Zòpiros, soldat de l'exèrcit d'Antígon Gonatas, que aterrit per la mirada de Pirros, (ἐνέβλεψε δεινόν) acomet maldestrament la seva feina. Plutarc no oblidava fer la precisió que Zòpiros branda un ganivet il·liri, record dels il·lírics amb qui Pirros passa la seva infantesa, i que el van salvar en dues ocasions de la mort.

És una mort salvatge i que no s'adiu gaire amb les gestes del personatge al llarg de la *Vida*. Una mort allunyada del model de bona mort que Plutarc sol narrar per a alguns protagonistes, és a dir, acceptada amb dignitat i, de vegades, fins i tot autoadministrada. Una mort, en definitiva, en consonància amb una *Vida* no gaire modèlica, presidida per una ambició i una violència notòries.

²⁸⁷ Pausàniac (Paus.1.8). aborda com Plutarc l'episodi de la mort de Pirros, però afegeix que els argius diuen que fou Demèter disfressada de dona vella qui en realitat llençà la teula que el ferí, seguint el relat de l'historiador local Liceas, i per això hi ha a Argos un santuari dedicat a Demèter al lloc on és enterrat Pirros. Cf.Tarn,1913,27): "This is what Pausanias was told in Argos and I see no reason to doubt it." (Paus.1,13,8;2,21,4.) "There was, however, a monument at Ambrakia called Pyrrheion (Plb.21,27,2;22,10,2; Livy 38,5,2); and Justin. Epit.(25,5,2) says that Helenos gave Pirros *sepulti patris ossa in patriam referenda* (cf.Val.Max.5,1,4). But Helenos was no take home the remains they would not have been buried at all; and this whole story of burial and re-exhumed bones is suspect, for Hieronymos says that Antigonos burnt the body (Pyrrh.34,see App.8). The story might well have been invented because of the Pyrrheion; at the same time it may be doubtful whether the ashes were not at some time removed to Ambrakia.- There was a story that Pyrrhos' great toe, the touch of which would cure splenetics, refused to burn, like Shelley's heart, and was sent to Dodona in a gold casket," Val. Max., Nepot. Epit.,9,24.

Tanmateix, de la *Vida de Pirros* no es clou aquí, sinó que és el seu enemic Antígon Gònatas qui, amb una actitud assenyada i majestàtica, hi posa fi: ²⁸⁸ organitza les exèquies del seu enemic i retreu l'actitud bàrbara al seu fill Alcioneu, que li regala la testa seccionada de Pirros a guisa de trofeu; després presideix les exèquies de Pirros i ordena la cremació de les despulles de l'enemic mort. Acull també Hèlenos, fill de Pirros, i el tracta benigneament així com la tropa vençuda. L'actitud d'Antígon Gònatas, segons Plutarc, té una explicació que supera la pràctica dels costums civilitzats: Antígon recorda la mort dels seus familiars, Antígon el Borni i Demetri Poliorcetes, i els identifica amb Pirros en el sentit que tots tres han mort en actes de capgirament de la fortuna (*Pyrrh.*34.7-11).

La *Vida de Mari*, paral·lela d'aquesta, no disposa de pròleg ni tampoc de *synkrisis*. ²⁸⁹ No obstant això, el paral·lelisme principal és clar: els trets especialment negatius, que Plutarc descriu en Pirros, encara són més palesos i intensos. La descripció plutarquea de Mari es basa en la contemplació d'una estàtua del general romà a Ravenna, de la qual remarca la rudesia i l'aspror, que no queden atenuades per altres trets més positius de Pirros, com les bones relacions familiars, el sentit de l'humor o l'estil de vida ordenat i modest. El Mari de Plutarc, a més del rebuig rotund de la llengua i la cultura gregues, només té les habilitats castrenses: "la tensió del seu orgull, la perseverància en els treballs i un estil de vida popular molt acceptat pels soldats" (*Mar.*6.4), concretat en: "l'exigència d'una alta disciplina, la seva sorruderia en el comandament, la inflexibilitat en el càstig, l'aspror de la seva veu, la ferotgia del rostre i la dretura en els judicis" (*Mar.*14.2). Notem però la coincidència en el rostre ferotge entre Pirros i Mari, aspecte que considerem significatiu. ²⁹⁰

Plutarc palesa la contradicció entre la força i energia en el món militar, i en canvi la debilitat i la inseguretats en el món polític que el menaran a usar les armes de la demagògia (*Mar.*28.2): la mentida, la violència, la maledicència i la crueltat amb els seus adversaris polítics, els *optimates* i senadors, així com les maniobres més tèrboles per ésser escollit cònsol, càrrec que ocupà en set ocasions, les dues darreres tenyides de terror i tirania (*Mar.*29;32).

²⁸⁸ Tarn,1913,226 posa en relleu, com a contrapunt de Pirros, el nivell cultural i d'interessos filosòfics del Gònatas, Plutarc conscient d'això tria de cloure la *Vida de Pirros* amb un protagonista de més volada: "The circle was obviously formed and held together by the king's own personality; it included representatives only of those aspects of the intellectual life in which he himself was interested, poetry, philosophy, history. No man of science came to Macedonia; science was the handmaid of the Ptolemies, and her sole representative at Pella was Antigonos' body physician Aristogenes of Knidos or Thasos, who wrote a medical compendium for the king's use."

²⁸⁹ A les *Vides Paral·leles* n'hi ha 13 d'aparellades i una de sola (Aratos), amb 14 pròlegs; 10 d'aparellades i una solta, sense (Artaxerxes). No sembla especialment significatiu que n'hi hagi que no en tenen.

²⁹⁰ Cic.p.Font.43; Verr.5.181; Vel.l. 2.11.1;Val. Màx.2.,2.3.

Els punts de contacte, doncs, que Plutarc ressalta entre Pirros i Mari són: la cobejança de glòria, de riqueses, la violència, la insatisfacció amb els èxits obtinguts i la constant necessitat d'anar més enllà, però encara més enllà en l'ambició de poder.

El biògraf, tot i sense *synkrisis*, acaba la *Vida de Mari* amb una reflexió aplicable tant a ell com a Pirros:

“...τοὺς δ'ἀμνήμονας καὶ ἀνοήτους ὑπεκρεῖ τὰ γινόμενα μετὰ τοῦ χρόνου· διὸ μηθὲν στέγοντες μηδὲ διατηροῦντες, αἰεὶ κενοὶ μὲν ἀγαθῶν, πλήρεις δ' ἐλπίδων, πρὸς τὸ μέλλον ἀποβλέπουσι, τὸ παρὸν προίεμενοι. καίτοι τὸ μὲν ἂν ἡ τύχη κωλύσαι δύναιτο, τὸ δ' ἀναφαίρετόν ἐστιν· ἀλλ'ὄμως τοῦτο τῆς ψυχῆς ὡς ἀλλότριον ἐκβάλλοντες, ἐκεῖνο τὸ ἄδηλον ὄνειρώπτουσιν, εἰκότα πάσχοντες. πρὶν γὰρ ἐκ λόγου καὶ παιδείας ἔδραν ὑποβαλέσθαι καὶ κρηπίδα τοῖς ἕξωθεν ἀγαθοῖς, συνάγοντες αὐτὰ καὶ συμφοροῦντες, ἐμπλήσαι τῆς ψυχῆς οὐ δύνανται τὸ ἀκόρεστον.”(*Mar.46.3-5*) [... Per als desmemoriats i que no pensen, tot el que s'esdevé s'esmuny amb el temps; per això, com no desen ni guarden res, sempre buits de béns i plens d'esperances, miren cap al futur deixant estar el present. I tanmateix, aquell, la Fortuna podria impedir-lo, però aquest no els pot ésser llevat; no gens menys, aquests homes llencen aquest bé de la Fortuna, com si els fos estrany, i somien l'aire que és incert. I és natural. Perquè abans d'haver posat als béns exteriors un seient i una base de raó i de cultura, els arpleguen, els apiloten i no poden omplir la insaciabilitat de llur ànima.]

Malgrat tot, Plutarc no amaga el reconeixement internacional que Pirros ateny com a cabdill que el col·loca en la tríada més reconeguda dels generals de l'Antiguitat, mentre que Mari no té aquesta compensació, més circumscrit a les lluites internes entre generals pel poder en la crisi republicana.

5.3.1 *Els romans no són bàrbars!*

Considerem que Plutarc posa de manifest en el relat de la *Vida de Pirros* que el rei epirota segueix el projecte de conquesta d'Alexandre, en el seu cas de l'occident del Mediterrani, cosa que, d'altra banda serveix a l'autor per introduir la Roma republicana de la primera època en escena, fent evident que Pirros no reeix en la lluita contra els romans, i que són, en definitiva, aquests els veritables hereus del projecte d'Alexandre.

Plutarc en la *Vida d'Alexandre* recull a la tornada d'Alexandre de l'expedició a l'Índia, la trobada amb el seu company i almirall, el cretenc Nearc:

“ Allí Nearc pujà al seu encontre; i tant de goig va fer-li el que li sentí contar de llur periple, que ell mateix va concebre el projecte de navegar per l'Eufrates avall amb un gran estol, i aleshores anar resseguint les costes d'Aràbia i de Líbia i entrar en el

Mar Interior per les columnes d'Hèrcules. I va fer construir a Tàpsacos ²⁹¹ embarcacions de tota mena i aplegar mariners i pilots de tot arreu." (*Alex.*68.1-3).

Veiem com Alexandre arriba a considerar la possibilitat d'ampliar l'imperi cap a l'oest, amb la col·laboració de Nearc, i ordena la preparació de l'expedició. ²⁹² Val a dir que a la *Vida de Pirros*, Plutarc no cita aquest projecte d'Alexandre, però hem de considerar Pirros com el continuador *de facto* del projecte d'Alexandre en les seves campanyes a Itàlia i Sicília; continuació, posada de manifest, primer en la conversa de Pirros amb Cineas (*Pyrrh.*14.10) quan li comunica que vol passar a les costes de Líbia i Cartago, i més tard en el conflicte amb els sicilians als quals exigeix recursos per atacar Líbia:

" Exaltat per la seva bona fortuna i per la força amb què es veia, perseguint les esperances a base de les quals al principi s'havia embarcat, amb el cor que se li anava en primer lloc a Líbia." (*Pyrrh.*23.3).

Pirros seria, doncs, un clar continuador del projecte d'Alexandre, en la conquesta de nous territoris, però motivat pel cor, és a dir per la seva cobejança, i sense la implicació dels grecs en una causa de justa revenja política contra els perses com havien plantejat tant Filip com Alexandre. Per a Plutarc la raó que mena Pirros a actuar a Itàlia, més enllà de la sol·licitud dels tarentins pressionats per Roma, és el seu estat anímic ociós, un cop perduda Macedònia davant Lisímac, i la seva manca d'interès pel govern de l'Epir:

" Τότε δ' οὖν εἰς Ἡπειρον ἐκπεσόντι τῷ Πύρρῳ καὶ προεμένῳ Μακεδονίαν ἡ μὲν τύχη παρεῖχε χρῆσθαι τοῖς παροῦσιν ἀπραγμόνως καὶ ζῆν ἐν εἰρήνῃ, βασιλεύοντα τῶν οἰκείων· ὁ δὲ τὸ μὴ παρέχειν ἑτέροις κακὰ μηδ' ἔχειν ὑφ' ἑτέρων ἄλλυν τινὰ ναυτιώδη νομίζων, ὥσπερ ὁ Ἀχιλλεὺς οὐκ ἔφερε τὴν σχολήν." (*Pyrrh.*13.1-2) [Aleshores, doncs, Pirros arraconat a l'Epir i havent hagut de cedir Macedònia, la fortuna el posava en situació de gaudir del present sense maldecaps i viure en pau, regnant sobre els seus

²⁹¹ Ciutat de Síria, en els confins de la Celesíria i la Mesopotàmia, a la riba dreta de l'Èufrates.

²⁹² Respecte del projecte d'Alexandre per a la conquesta d'Occident, Arrià es centra en el tema del periple de Nearc al voltant de la costa persa i parla de construir un estol per sometre l'Aràbia (Arrià, *Ind.*35-36, In an.6 28;5 5.6, 19.3-20,10.25.4).Curci qui relata com Plutarc, les intencions d'Alexandre: *Rex cognoscendi plura cupidine accensus rursus eos terram legere iubet, donec ad Euphratis <os> adpellerent classem, inde adverso amne Babylona subituros. Ipse animo infinita complexus statuerat omni ad orientem maritima regione perdomita ex Syria petere Africam, Carthagini infensus, inde Numidiae solitudinibus peragratis cursum. Gadis dirigere – ibi namque columnas Herculis esse fama vulgaverat – ,Hispanias deinde, quas Hiberiam Graeci a flumine Hiberno vocabant, adire et praetervehi Alpes Italiaeque oram, unde in Epirum brevis cursus est. Igitur Mesopotamiae praetoribus imperavit [ut] materia in Libano monte caesa devecta ad urbem Syriae Thapsacum septingentarum carinas navium ponere: septiremis omnes esse deducique Babylona. Cypriorum regibus imperatum, ut aes stuppamque et vela praeberent.* (CURT:10.1, 16-19) [El rei, abraçant amb el pensament l'infinit, havia resolt, després d'haver sotmès tota la regió marítima cap a l'Orient, anar des de Síria cap a l'Àfrica, portar la guerra a Cartago, i des d'allí, travessant els deserts de Numídia, dirigir el seu curs cap a Gades, on la fama havia posat les columnes d'Hèrcules; després d'anar a les Hispànies anomenades pels grecs Ibèria, del riu Iber, i navegar al llarg dels Alps i de la costa d'Itàlia, des d'on hi ha un curt trajecte fins a l'Epir. Així, doncs, donà ordre als governadors de la Mesopotàmia de tallar fusta a la muntanya del Líban i de transportar-la a Tàpsac, ciutat de Síria, per bastir les carenes de setanta naus: que totes fossin septirrems i que fossin transportades a Babilònia. Fou ordenat als reis de Xipre que fornissin bronze, estopa i veles] . Plutarc coincideix amb Curci però amb menor precisió tant dels objectius geogràfics com dels recursos bèl·lics..

propis sotmesos; però no infligir mals als altres ni rebre'n dels altres, ho creia un desvagament fastigós, i com Aquil·les no podia suportar el lleure].

Plutarc blasma obertament l'actitud de Pirros, incapaç de gaudir el moment, reflexió que recorda la seva conversa amb Nícias; amb l'agravament de no voler governar els sotmesos, i de desitjar viure sempre en estat de guerra; la comparació amb Aquil·les, indica que vol ser com un heroi guerrer, i no un estadista.

En efecte, Pirros és cridat per la ciutat grega de Tarent, al sud d'Itàlia, amenaçada per Roma (281 a C). Plutarc aprofita per descriure els mals de Tarent: la demagògia actuant en democràcia, com la vida sibarítica i luxosa dels grecs tarentins, famosos pel seu alt nivell de vida (*Pyrrh.*13.5-12). En aquest capítol és descrit l'ambient i el funcionament de l'assemblea de Tarent d'una forma crítica, causa de la mala marxa de la guerra contra els romans, ja que els caps populars, és a dir designats per l'assemblea, són vils i porucs, es tracta d'una assemblea dividida i tumultuosa, en què els ciutadans assenyats, no partidaris de la guerra, eren acallats a crits i de manera violenta, sense el diàleg propi d'una assemblea. Finalment envien ambaixadors a Pirros, assegurant-li tropes i aliances amb els pobles italiotes, i no cal dir que Pirros i la majoria dels epirotes acudeixen de bon grat.²⁹³

La imatge que dona Plutarc de la democràcia tarentina és de desori i demagògia, sense discussió argumentada, ni debat, sinó que tothom crida i imposa la seva opinió a crits.²⁹⁴ Una imatge que contrasta, i molt, amb l'ordre i el sentit responsable del senat romà. La crítica de Plutarc a la democràcia, en aquest cas la tarentina, és contundent: “οἷα δ' ἐν ὄχλῳ δημοκρατίας κόσμον οὐκ ἐχούσης.” (*Pyrrh.*13.7) [Quina mena d'ordre podia tenir una democràcia en aquella turba!]. En realitat, la democràcia, per a Plutarc, és un record, l'única pràctica vigent de la qual es donava en les reunions dels governs de les ciutats gregues, però ja sota tutela romana.

La postura de Plutarc²⁹⁵ és totalment crítica i severa amb aquesta pràctica política ja en desús i circumscrita a l'activitat política municipal. El seu tarannà és més

²⁹³ Cf. *Paus.*12.1-2 explica que Pirros estableix un paral·lelisme davant la demanda dels tarentins entre la seva descendència d'Aquil·les i la presa d'Illion, d'una banda, i els romans com a descendents dels troians, de l'altra, i que a aquesta reflexió el fa decidir-se per l'empresa italiana.

²⁹⁴ Cf. També *Pib.* 8.24.1: “Ὅτι οἱ Ταραντῖνοι διὰ τὸ τῆς εὐδαιμονίας ὑπερήφανον ἔπεκαλέσαντο Πύρρον τὸν Ἠπειρώτην· πᾶσα γὰρ ἐλευθερία μετ' ἐξουσίας πολυχρονίου φύσιν ἔχει κόρον λαμβάνειν τῶν ὑποκειμένων, κάπειτα ζητεῖ δεσπότην· τυχοῦσά γε μὴν τοῦτου ταχὺ πάλιν μισεῖ διὰ τὸ μεγάλην φαίνεσθαι τὴν πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολήν· ὃ καὶ τότε συνέβαινε τοῖς Ταραντῖνοις.” (*Pib.*8.24.1). [Els tarentins cridaren Pirros ja cansats de la seva llibertat, que es manté, durant molt de temps, el poder és natural que es cansi d'ésser sempre en les mateixes condicions i es busca un sobirà. Ara bé quan hom el troba és detestat de cop i volta perquè el canvi ha estat gran i a pitjor. És el que succeï a Tarent].

²⁹⁵ Cf. Mossé, 2001, 734: “Les ambitions de Rome de mettre la main sur toute l'Italie se heurtaient à la résistance des cités grecques, comme Tarente. Mais cette résistance était vouée à l'échec du fait de l'impuissance des régimes démocratiques. C'est ce que laisse entendre Plutarque dont les discours, dans les paragraphes qui suivent, n'est pas sans rappeler les critiques formulées par Platon contre la

aristocràtic i, de la mateixa manera que critica la figura de l'adulador a les corts hel·lenístiques, també critica la del demagog en els àmbits municipals, que reproduïen -aparentment- les assemblees de la *polis* democràtica. Plutarc es relaciona amb l'aristocràcia romana i està més en la línia d'aconsellar sobre un emperador bon governant, amb els models de: Trajà, Adrià i Antoní Pius.

El conflicte entre Pirros, i l'estil de vida luxuriós i festiu dels tarentins no es fa d'esperar. Pirros escandalitzat per com es prenen la guerra els tarentins, adopta una sèrie de mesures que creen polèmica i ocasionen que part dels tarentins, disconformes, abandonin la ciutat. Pirros, acostumat a un altre tipus de govern, imposa la disciplina escaient per a guanyar una guerra: tanca els llocs de reunió, com pòrtics i gimnasis; prohibeix festes, banquets i cercaviles, i finalment crida a les armes els tarentins disponibles. Pirros no negocia, sinó que imposa el seu criteri, tampoc no l'explica, ni cerca cap consens, la qual cosa li ocasiona problemes d'entesa amb l'altra part del conflicte, com també li passa més tard a Sicília. De fet, una vegada més actua com a cabdill i no com a rei. (*Pyrrh.*16 1-4). Pel que fa a l'actitud dels tarentins, en consonància amb l'assemblea descrita per Plutarc, es veuen contrariats: ells volen un Pirros, que com a mercenari els solucioni el seu conflicte armat amb Roma, però que no els modifiqui la vida.

A partir d'ara Plutarc introduirà l'altre poble en conflicte, totalment oposat als tarentins. els romans. D'entrada l'actitud del cònsol Levinus és prou arrogant, car fa saber a Pirros que no necessiten que vagi ell a fer de jutge en el seu plet amb els tarentins,

démocratie en général et contre le régime athénien en particulier. “(*De vitando aere alieno*) Plutarc després de comparar i valorar els tres règims polítics, es decanta clarament per la monarquia :“ εἰ δ' αἴρεσις αὐτῷ δοθείη, καθάπερ ὀργάνων, τῶν πολιτειῶν, οὐκ ἂν ἄλλην ἔλοιτο πλὴν τὴν μοναρχίαν, Πλάτωνι πειθόμενος, τὴν μόνην δυναμένην τὸν ἐντελῆ καὶ ὄρθιον ἐκείνον ὡς ἀληθῶς τῆς ἀρετῆς τόνον ἀνασχέσθαι καὶ μῆτε πρὸς ἀνάγκην μῆτε πρὸς χάριν ἀρμόσαι τοῦ συμφέροντος. αἱ μὲν γὰρ ἄλλα πολιτεῖαι τρόπον τινὰ κρατούμεναι κρατοῦσι καὶ φερόμεναι φέρουσι τὸν πολιτικόν, οὐκ ἔχοντα τὴν ἰσχύον βέβαιον ἐπὶ τούτους, παρ' ὧν ἔχει τὸ ἰσχύον, ἀλλὰ πολλὰκις ἀναγκαζόμενον τὸ Αἰσχύλειον ἀναφωνεῖν, ὧ πρὸς τὴν τύχην ἐχρηῖστο Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς ἀποβαλὼν τὴν ἡγεμονίαν ‘ σύ τοί με φυσᾶς, σύ με καταίθειν μοι δοκεῖς.” (827 b-c) [Però si se'm permetés l'elecció entre les formes de govern com si fossin instruments (musicals), fent cas a Plató, no n'escolliria cap altra que la monarquia, l'única que és capaç de sostenir aquell que veritablement perfecte i elevat en la virtut i de no adaptar-se en nom del bé comú ni a la coacció ni a la concessió de favors. Car les altres formes de govern, en certa manera, a la vegada que són dominades i dirigides, dominen i dirigeixen l'home d'Estat, ja que li manca la fermesa al poder que aquest exerceix sobre aquells dels quals rep el seu poder, i sovint ha de recitar el vers d'Èsquil que Demetri Poliercetes dirigia a la fortuna en haver perdut el seu reialme: 'Tu m'encens, tu crec que m'abrases' (E.fr.359;*Demetr.*35,4) Veiem com Plutarc critica a la democràcia la coacció damunt l'home d'estat que perdria així la seva autonomia necessària per prendre decisions; la concessió de favors en canvi fóra el mal de l'oligarquia. *A seni respublica gerenda sit*, Plutarc es decanta clarament per la monarquia com la millor forma de govern:” Ἀλλὰ μὴν ἢ γε βασιλεία, τελεωτάτη πασῶν οὔσα καὶ μεγα.” [Però certament la monarquia, essent la més perfecta i grandiosa de les formes de govern, proporciona moltíssimes preocupacions, fatigs i treballs]. A altres llocs de les *Vides*, Plutarc també critica la democràcia: Cf.*Num.*23.6: *Per.*15.1-2 ;*Pho.*2.7-9. En aquests tres llocs empra el símil de la música per comparar-lo a la política dels bons governants i valora Pèricles i Foció que, interpretant diferents partitures dirigeixin el poble amb la suficient fermesa i mà esquerra a la vegada; Plutarc té per referent Plató. (R.3999 c-d ;*Pl.* 301 d. 302 e.303 b), que també critica la democràcia, com mancant de mesura.

que no el temen. Més tard quan ambdós exèrcits planten el campament i Pirros fa una observació directa del campament romà, s'endu una sorpresa majúscula, perquè s'adona que clarament no es troben davant d'uns bàrbars, impera la disciplina, l'ordre i la disposició ordenada del campament. Però el que impressiona i interessa a Pirros és l'exèrcit; més tard, també s'adonarà de la importància de les institucions polítiques, el capteniment i els valors:

“ καὶ κατιδὼν τάξιν τε καὶ φυλακὰς καὶ κόσμον αὐτῶν καὶ τὸ σχῆμα τῆς στρατοπεδείας, ἔθαύμασε καὶ τῶν φίλων προσαγορεύσας τὸν ἐγγυτάτῳ “τάξις μὲν” εἶπεν “ὦ Μεγάκλεις αὕτη τῶν βαρβάρων οὐ βάρβαρος, τὸ δ' ἔργον εἰσόμεθα.” (Pyrrh.16.7). [quan observà llur disciplina, llurs guàrdies, llur ordre i la disposició de llur camp, s'admirà i, dirigint-se a l'amic que era més pròxim: 'La disciplina d'aquests bàrbars, digué, oh Mègacles, no té res de bàrbara; però els fets, veurem'].

Els diferents moviments previs a la primera batalla també manifesten aquest ordre i aquesta disciplina dels romans, la qual cosa fa que Pirros actuï amb més precaució. La disciplina de l'exèrcit romà fins i tot és palesa en la situació compromesa de travessar el riu, en què els escuts brillen i la cavalleria avança sense trencar la formació. A aquesta disciplina, Plutarc hi oposa la brillantor de les armes de Pirros i el seu caràcter vigorós, que el fa sentir en el seu element: la guerra, i reacciona com un bon cabdill que mana la batalla, i lluita estant al cas dels seus soldats.²⁹⁶

Certament, Plutarc, presenta dos enemics a la mateixa alçada, Pirros i els romans: remarca la força de Pirros i l'oposició ferma dels romans, tot descrivint estratègies i gestes èpiques de les tres batalles principals entre ells: Heraclea, Ausculum i, finalment Beneventum. I així, al llarg de les diferents batalles, treves i ambaixades, tant Pirros com el lector va coneixent aquest nou poble que és Roma.

En la narració (*Pyrrh.*17.6-10) de la batalla d'Heraclea (280 a C) l'autor grec posa èmfasi en la presència dels elefants, animals emprats en els exèrcits hel·lenístics de forma habitual, però totalment desconeguts pels romans.²⁹⁷ Pirros domina la batalla i guanya, cosa que l'omple d'orgull, perquè solament ha disposat de les seves tropes i

²⁹⁶ Pausànias també valora les habilitats militars de Pirros, especialment quant a l'audàcia i la previsió. (*Paus.*12.29)

²⁹⁷ Pausànias (*Paus.*12.3-4) explica el recorregut històric dels elefants, d'Alexandre a Antígon, i de Demetri a Pirros. Aquest els introdueix a Itàlia, on causen terror entre els romans, que no saben com actuar en contra. Pausànias, s'interroga com fou possible que Homer descrivís els llits i les cases dels més rics, on hi havia objectes d'ívor, i en canvi no parlés dels elefants. No fa, però, cap al·lusió al·lusió a Seleuc, que fou en definitiva, qui transportà els elefants des de l'Orient fins al Mediterrani. Conclou el periegeta que la primera vegada que els romans veieren els paquiderms fou en la guerra contra Pirros. Connolly, 1981, 81, comenta sobre l'ús bèl·lic dels elefants en comteses posteriors com la segona guerra púnica: "En 218 a C, cuando Aníbal cruzó los Alpes en cabeza de un ejército que incluía 37 elefantes, el paquidermo alcanzó su momento de mayor fama como arma de guerra. Sin embargo, el apogeo de estas bestias en el campo de batalla había quedado atrás y pronto cayeron en desuso. Los ejércitos macedonios tardíos rara vez empleaban elefantes, y desde luego estos no desempeñaron un papel fundamental en sus campañas. Ello se debe seguramente a la enorme dificultad que entrañaba su obtención."

les tarentines, ja que les dels aliats arriben al final. Sobre el nombre de les baixes de cada bàndol, Plutarc es mostra escrupolós, i acut a les fonts de Dionisi ²⁹⁸ i de Hierònim de Càrdia, aquest darrer historiador de l'època, fent així més versemblants les xifres, tot remarcant que les baixes de Pirros eren impostants, ja que caigueren els seus amics i col·laboradors. Finalment es situa *ad portas*, és a dir davant de Roma.

D'altra banda, la derrota romana força Pirros a enviar Cineas a negociar una possible pau amb els vençuts. Plutarc destaca la capacitat de reorganitzar-se dels romans després de la derrota, ja que refan el seu exèrcit, i també el llenguatge entre arrogant i refinat amb què responen a l'ambaixada:” καὶ λόγους ἄδεεῖς καὶ σοβαροῦς περὶ τοῦ πολέμου λέγοντες, ἔκπληξι τῷ Πύρρῳ παρεῖχον.”(*Pyrrh.*18.2.). [usaven un llenguatge tan refinat i altiu a propòsit de la guerra, que donaven esbalaïment a Pirros]. Tampoc, no accepten els regals de Pirros, són altius, i en aquest cas, Plutarc esmenta també la resposta de les dones romanes, negativa com la dels seus marits. De fet, Pirros ha actuat segons un model estratègic, adient en el món hel·lenístic, és a dir, aprofitar la situació de debilitat del vençut, i, tantejar els influents amb regals, en definitiva, guanyar-se un enemic difícil; però aquesta estratègia no li serveix, ja que els romans són diferents d'altres: fermes, altius i arrogants. ²⁹⁹

Com que els romans tracten la seva política exterior al Senat, i, Pirros hi envia Cíneas per tal que els mogui cap a un acord (*Pyrrh.*18.1-7). Tanmateix, l'actuació de Cíneas al senat romà, malgrat l'habilitat oratòria i seductora que li reconeix Plutarc, no commogué els romans, ni tampoc el fet que Pirros no demanés rescat pels presoners fets a la batalla, ni tan sols l'oferta d'aliança en la conquesta d'Itàlia. Tots els possibles dubtes s'esvaeixen quan apareix Api Claudi en escena (*Pyrrh.*18.8-9), un senador ancià i cec, que en témer la possibilitat de la pau amb Pirros no dubta a fer-se dur al

²⁹⁸ D.H. 19.12 ;FHG II454,.

²⁹⁹ Dels regals a l'enemic, pràctica diplomàtica i política habitual al món hel·lenístic, i totalment desconeguda a Roma, a més de Plutarc, ens en parlen Diodor de Sicília i Titus Livi. Així, mentre que Diodor (DH.22.Ff. 11) exposa que els romans davant l'oferta de Cineas, enviat per Pirros, la rebutgen de ple, ja que consideren que no podien acceptar regals d'un enemic, una altra cosa completament diferent era acceptar-los en època de pau i de part d'un amic. Per la seva banda, Titus Livi exposa: *patrum nostrorum memoria per legatum Cineam Pyrrhus non uirorum modo sed etiam mulierum animos donis temptauit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat; tamen nulla accepit. Quam causam fuisse censetis? eadem fuit quae maioribus nostris nihil de hac re lege sanciundi: nulla erat luxuria quae coerceretur* [Els nostres pares recorden com Pirros, mitjançant els seu ambaixador Cineas, tractà de guanyar-se amb regals la voluntat no solament dels homes sinó també de les dones, Encara hom no havia promulgat la llei Òptia per refrenar el malversament femení, i no obstant això cap ni una acceptà. Quina penseu que fou la raó? La mateixa per la qual els nostres pares no consideraren necessari legislar res sobre aquest tema: no hi havia cap malversament per refrenar]; Titus Livi posa en boca de Cató el censor aquestes paraules. en un discurs al voltant del debat de la llei Òptia, que pretenia controlar l'ornamentació femenina. No cal dir que l'al·lusió a Pirros per part de Livi és emprada només per enaltir el *mos maiorum* a la seva època.

Senat i exposar la seva posició contrària, mitjançant una brillant peça oratòria.³⁰⁰ Aquest i Fabrici Gaius –de qui parlarem després- són els dos personatges romans plens de virtuts que contrasten amb la política grega, sigui la tarentina sigui l'hel·lenística.

El discurs d'Api Claudi el cec orienta el pensament i la decisió del senat. Ja la seva arribada al senat, envoltat de fills i gendres, no pot ser més solemne, així com el respectuós silenci, amb què l'acull l'assemblea. Un cop aconseguit aquest clímax, Plutarc desglossa les diferents argumentacions del discurs d'Api, d'entrada, el seu desacord amb una possible pau, després l'esment de la hipòtesi, tan cara als romans, d'un eventual enfrontament entre Alexandre i els romans, que segons aquests darrers s'hagués decantat al seu favor (*Pyrrh.*19.6). A continuació, Api Claudi enllaça el record d'Alexandre, amb la situació present de Pirros. En aquest punt, Api Claudi fa una consideració ètnica (*Pyrrh.*19.3) diferenciant els macedonis, dels seus "esclaus" caonis i molossos³⁰¹ (epirotos), per acabar afirmant que, en definitiva, Pirros servia a un "coper d'Alexandre", és a dir, un diàdoc.³⁰² El senador cec, doncs, ha desacreditat Pirros col·locant-lo per sota d'Alexandre, també dels macedonis.³⁰³ D'altra banda,

³⁰⁰ Respecte de la peça oratòria d'Api Claudi, pronunciat (280 a C) cal constatar que ha estat considerada com la primera mostra de l'art oratòria romana, tal com refereixen diferents autors llatins com Ciceró (*Brutus* 61, *De senectute* 16); Sèneca (*Epist.*19. 5,13) i Tàcit (*Dial.*18. 4; 2,17).

³⁰¹ Mossé, 2001, 741, assenyala al voltant del menyspreu d'Api Claudi cap als epirotos: " On retrouve dans le discours prêté à Appius Claudius (peut être un faux du Ier. siècle avant J.C.) ce mépris pour ces étrangers à la culture grecque que sont les Épirotes. Cela contraste avec l'emploi du terme "grec" pour désigner l'ensemble des alliés de Pyrrhos-et pas seulement les Grecs d'Italie- et de l'épithète "barbare" accolé aux Romains dans le chapitre consacré à la bataille d'Héraclée. Il est intéressant de voir comment, en fonction des sources qu'il utilise, Plutarque souligne les antagonismes ethniques et culturels." Tanmateix, tot i que els epítets ètnics són utilitzats per part de Plutarc potser d'una manera erràtica, creiem que el punt de vista, segons qui parla o a qui es fa referència pot ser significatiu.

³⁰² Api Claudi ironitza sobre les relacions de Pirros amb Demetri i amb Ptolemeu. Val a dir que Plutarc no acostuma a emprar discursos directes en les *Vides*, la qual cosa dona encara més rellevància al d'Api Claudi i al marc del senat romà. A més, la figura d'Api Claudi el cec és rellevant dins l'imaginari de la república romana, i tractada per Plutarc a *Brut.* 55; *Caes.*34; *Phil.*1,11; però també pels autors romans: Ovidi *Fast.*6,203; Val. Màx. 8,13,5 i Suet. *Tib.*2.

³⁰³ Titus Livi com el seu avantpassat Api Claudi aprofita per criticar els grecs i contraposar les figures i els atacs contra Roma de Pirros i de Filip V de Macedònia: *Ne aequaueritis Hannibali Philippum nec Carthaginiensibus Macedonas: Pyrrho certe aequabitur. <aequabitur> dico? Quantum uel uir uero uel gens genti praestat. minima accessio Semper Epirus regno Macedoniae fuit et hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet Argosque ipsos, non uetere fama magis quam morte Pyrrhi nobilitatos. nostra nunc comparate. quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus quos Punicum postea bellum absumpsit, adgressus Pyrrhus tamen concussit et uictor prope ad ipsam urbem Romanam uenit. nec Tarentini modo ora que illa Italiae quam maiorem Graeciam uocant, ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed Lucanus et Brutius et Samnis ab nobis defecerunt. Haec uos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis?* (Liv.31.7,8-12) [...Que no hi ha comparació entre Filip i Hannibal, ni entre macedonis i cartaginesos? Si el posareu al mateix nivell que un Pirros? Què dic al mateix nivell?. Doncs, no és petita la diferència entre un home i l'altre, entre una nació i l'altra! L'Epir sempre fou. I encara avui, un apèndix insignificant del reialme de Macedònia. Filip és l'amo de tot el Peloponès, i la mateixa Argos, tan coneguda per la mort de Pirros com per la seva antiga glòria. Feu ara la comparació entre nosaltres. Quant més puixant estava Itàlia, quant més intactes les nostres tropes, amb uns generals incòlumes, incòlumes tots els exèrcits que després s'emportà la guerra contra Cartago! Tanmateix, Pirros atacà, destrossà aquelles forces, i arribà victoriós quasi a la mateixa Roma. I llavors ens abandonaren no solament els tarentins i tots els de la costa d'Itàlia que anomenen la Magna Grècia-car hom podria suposar que els atreïa l'afinitat de la llengua i de nom, sinó els lucans, els brucis i els samnites. Creieu vosaltres que si Filip passava a Itàlia, tots aquests permanixerien fidels i no es

darrere la competència entre l'imperi d'Alexandre i Roma, s'amaga la comparació entre Grècia i Roma, una variant de la *imitatio Alexandri*, semblant a la competència entre els generals Hannibal, Escipió i el mateix Pirros per esdevenir el general millor de la tríada. Acte seguit l'argumentació del senador recau directament en les intencions de Pirros, fugitiu de Grècia per la seva impossibilitat de conservar la meitat de Macedònia; si Roma cedia davant un personatge així, perdria qualsevol tipus de respecte davant dels altres pobles. L'apel·lació a l'orgull patri és el centre del discurs claudià.

L'efecte del discurs és immediat damunt dels senadors romans que defugen qualsevol acord amb Pirros, mentre sigui a Itàlia, i si s'hi queda, la resposta és la guerra. Notem que l'atmosfera i l'ambient del senat romà, són del tot oposats a l'assemblea tarentina, aquí la seriositat, l'argumentació, el respecte i el sentit de pàtria són ben palesos, mentre que a Tarent, tot era platxèria i cridòria. El senat romà es correspon, doncs, a l'exèrcit en disciplina i serietat.

Plutarc aprofita la presència de Cíneas a Roma perquè aquest observi i descrigui les institucions romanes. Cíneas es fixa en diferents aspectes de la vida romana, però els dos que li criden més l'atenció és la dignitat i majestuositat dels senadors, que li semblen com les figures de molts reis; també li crida l'atenció és l'alta demografia romana concretada en la renovació de les baixes de la darrera batalla, que ell compara al monstre herculi de l'Hidra de Lerna, en el sentit dels dos caps que li renaiïen, en ésser-n'hi tallat un (*Pyrrh.*19.6-7). Davant l'absència de la vessant política del projecte d'Alexandre en Pirros, i de la mà del recorregut de Plutarc per institucions romanes -el senat, l'exèrcit i més endavant el censor-, ens adonem que el projecte polític d'Alexandre s'ha convertit en el de Roma, una Roma idealitzada i en harmonia interna, lluny de la societat en crisi que Plutarc evidencia en les *Vides* de la República més entrada.

Tot seguit, apareix el model d'home romà, que encapçala la delegació romana davant Pirros: Gaius Fabrici, romà virtuós, ple de mèrits: la bondat, la capacitat militar i la incorruptibilitat.³⁰⁴ Aquests mèrits són sistemàticament posats a prova per Pirros en la

mourien?] A part de la comparació, és interessant la relació d'afinitat que Livi estableix entre els grecs d'Itàlia i Pirros, de la qual no parla Plutarc.

³⁰⁴ Cf.D.H.19.15.39. on posa en relleu l'exemple de Fabrici: " οὐ γὰρ ἐνοχλεῖ τοῖς ἐκάστου βίοις ἢ πόλις ἢ Ῥωμαίων ὡσπερτινὲς ἕτεροι, ἐν αἷς ὁ κοινὸς μὲν πλοῦτος ὀλίγος ἐστίν, ὁ δὲ τῶν ἰδιωτῶν πολὺς, ἀλλ' αὐτὴ παρέχει τοῖς πρὸς τὰ κοινὰ προσιούσιν ἅπαντα, ὅσων δέονται, λαμπρὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ὑποτιθεῖσα χορηγίας· ὥστε μηδὲν ἀτιμότερον εἶναι τὸν πενέστατον τοῦ πλουσιωτάτου κατὰ τὴν ἐπαξίωσιν τῶν καλῶν, ἀλλὰ πάντας εἶναι Ῥωμαίους, ὅσοι ἂν ὧσι διὰ καλοκαγαθίαν τούτων ἄξιοι τῶν τιμῶν, ἀλλήλοισ ἴσους." [La ciutat de Roma no vol saber res dels mitjans de vida de cadascú, com fan altres ciutats, en les quals la hisenda pública és minsa i la dels particulars gran, sinó que proporciona als qui es dediquen als afers públics tot allò que demanen, oferint-los esplèndids i magnífics recursos, de manera que el més pobre no mereix menys consideració que el més ric tocant a la concessió d'honors, sinó que tots els romans que

seva trobada. Així, Fabrici rebutja l'or que li ofereix Pirros en senyal d'hospitalitat, tot i la seva gran pobresa; tampoc no el sorprèn l'ardit de l'elefant col·locat darrera la cortina, ja que no li fa perdre la calma. Vet ací tota una exposició dels valors dels antics romans que de ben segur enaltien l'esperit dels lectors i oïdors romans de la *Vida*: bondat, vigor, incorruptibilitat, i calma davant el perill (*Pyrrh.*20.1-5). De fet la incorruptibilitat de Gaius Fabrici queda remarcada per la figura i institució romana del censor, desconeguda a Grècia, figura que en l'ordinament constitucional romà està destinada a vetllar pels costums i les bones pràctiques dels ciutadans romans. L'al·lusió a la figura política del censor no és recollida per Plutarc, però sí per altres historiadors com Dionís d'Halicarnàs: ³⁰⁵ Segurament, per Plutarc n'hi ha prou a sobresortir les virtuts de Fabrici, sense que calgui esmentar la vigilància d'altri.

Tot plegat, Pirros és seduït de tal forma per la personalitat de Fabrici que li proposa de ser amic seu i de seguir-lo amb ell a la seva cort; cosa que Fabrici, orgullós, rebutja l'oferta amb una resposta ben arrogant, ja que, li diu ell, acabaria essent ell el rei en comptes de Pirros (*Pyrrh.*20.9-10). Dionís d'Halicarnàs també descriu aquesta resposta, però, a diferència de Plutarc, l'acompanya d'una llarga argumentació política. En canvi, Plutarc està més interessat a mostrar les psicologies de Fabricius i Pirros, palesant un Pirros totalment seduït per la personalitat de Fabricius i, en definitiva, pels valors romans:

“ No, príncep, això no és un avantatge teu; perquè els mateixos que ara t'honoren i t'admiro, si em proven, s'estimaran més ésser governats per mi que per tu.” (*Pyrrh.*20.9).

Pirros però, lluny de respondre irat, posa a prova el poble romà, concedint-los que els presoners passin les festes de les Saturnals a Roma, però amb la condició que tornin un cop acabades, i per sorpresa seva hi tornen tots, ja que el Senat condemna a mort qui no torni a les mans de Pirros (*Pyrrh.*20.10-11).

A continuació Plutarc descriu la batalla d'Àusculum (279 a C), on venç Pirros, però això no significa la derrota final de Roma. L'èmfasi de la narració és posat en l'efecte

per la seva honradesa són dignes d'aquestes distincions, són en igualtat de condicions els uns amb els altres]. .

³⁰⁵ Cf. D.H. 19.16.5. clou la figura del censor en el refús de l'or i els regals de Pirros que Fabrici efectua: “φέρει, εάν δη μανεις δεξωμαι χρυσόν, ον διδωσ μοι, και τουθ' απασι Ρωμαίοις γένηται φανερόν, επιθ' οι την ανυπεύθυνον έχοντες αρχήν, ους ήμεις τιμητάς καλοϋμεν, οίς αποδέδοται τους απάντων Ρωμαίων ξετάζειν βίουσ και τους εκβαίνοντας εκ των πατρίων έθών ζημιούν, καλέσαντές με λόγον αποδοϋναι κελεύσωσι τής δωροδοκίας, απάντων παρόντων ταϋτα προφερόμενοι.” [...vejam, en el cas que jo embogit, acceptés l'or que em dones i tots els romans se n'assabentessin, i després els magistrats que tenen la facultat de no retre comptes, aquests que nosaltres anomenem censors, que tenen encomanat d'examinar les vides de tots els romans i castigar aquelles que s'aparten dels costums pairals, em convocaran i m'ordenaran de retre'ls comptes del meu suborn, al·legant el que segueix en presència de tothom].

destructor dels elefants, el terreny pla i obert, idoni per a la falange grega, on s'acaba combatent, i la gran mortandat per part d'ambdós exèrcits, i d'aquí l'expressió "victòria pírrica" amb què hom designa aquestes victòries tan costoses per al vencedor.³⁰⁶ Plutarc insisteix en la pèrdua qualitativa de Pirros, a qui se li han mort amics i oficials que no pot substituir, mentre que els romans refan efectius i, encara més important, són constants a combatre, és a dir, no es desanimen per la derrota:

“ καὶ λέγεται τὸν Πύρρον εἶπεῖν πρὸς τινὰ τῶν συνηδομένων αὐτῷ· “ὄν ἐτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς.” πολὺ μὲν γὰρ ἀπωλώλει μέρος ἤς ἄγων ἦκε δυνάμεως, φίλοι δὲ καὶ στρατηγοὶ πλήν ὀλίγων ἅπαντες, μεταπέμπεσθαι δ' οὐκ ἦσαν ἕτεροι, καὶ τοὺς αὐτόθι συμμάχους ἀμβλυτέρους ἑώρα, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ὥσπερ ἐκ πηγῆς οἴκοθεν ἐπιρρεοῦσης ἀναπληρούμενον εὐπόρως καὶ ταχὺ τὸ στρατόπεδον, καὶ ταῖς ἤταις οὐκ ἀποβάλλοντας τὸ θαρρεῖν, ἀλλὰ καὶ ῥώμην καὶ φιλονικίαν ὑπ' ὀργῆς ἐπὶ τὸν πόλεμον προσλαμβάνοντας.” (*Pyrrh.*21.7-15) [Els dos exèrcits es separaren; i contenen que Pirros digué a un dels qui el felicitaven: 'Si som vencedors en una batalla més contra els romans, estem absolutament perduts.' De fet hi havia perdut una gran part de les forces que duia en arribar, i tots els seus amics i generals llevat d'uns pocs; a més, no en tenia d'altres per a fer venir i veia els seus aliats d'Itàlia cada vegada més esmussos, i en canvi als romans, com d'una font que rajava a doll de dins casa, el campament se'ls tornava a omplir abundantment i de pressa, i amb les derrotes no perdien el coratge, ans, per efecte de la ira, cobraven un nou vigor i més punt per la guerra].

En aquesta situació, arriben noves de Sicília, que fan que Pirros traslladi el seu escenari cap allà (278 a C), fent una treva amb els romans i abandonant temporalment la península italiana. Plutarc no s'està d'insistir en el fet que Pirros no acaba una cosa que ja fuig cap a una altra, és a dir la seva manca de consolidació. Tanmateix, abans se li planteja a Pirros un dilema, o bé retorna a Macedònia, on la mort del rei Ptolemeu Ceraunos³⁰⁷ torna a obrir la porta a la corona de Macedònia o bé, es dirigeix a Sicília a lluitar contra els cartaginesos, posseïdors de la part occidental de l'illa, i de passada enderroca els tirans de les diferents ciutats gregues sicilianes. Aquest dilema el porta a una llarga deliberació, fins que es decanta per actuar a Sicília perquè és una bona base per al seu somni expansionista cap a l'Occident, començant per Líbia, i li pot reportar més fama i riquesa que la mateixa Macedònia. Ara bé, la seva feina a Itàlia no és acabada, i ell ja s'embarca en noves expedicions: pacta una treva amb els romans i, malgrat l'oposició tarentina, hi deixa una guarnició sota el comandament del seu fill Alexandre i del general Miló. El camí cap a Sicília ja és obert.

³⁰⁶ Diodor de Sicília també s'hi refereix, però amb la variant de "victòria cadmea", fent al·lusió al mite fratricida de la saga tebana (D.S.22.6.2.2)

³⁰⁷ Ptolemeu Ceraunos, fill gran de Ptolemeu I, desheretat pel seu pare en favor del seu germanastre Ptolemeu II Filadelfos, inicia un periple per tal de recuperar la corona d'Egipte, que el duu a assassinar Agàtocles, fill de Lisímac, i el mateix Seleuc. En morir Demetri, esdevé rei dels macedonis, enfrontant-se al fill d'aquell, Antígon II Gònatas pel tron.

Plutarc relata l'arribada a Sicília i els primers combats (*Pyrrh.22.6-9*); amb l'ajut de les ciutats sicilianes aliades, aconseguí un exèrcit de trenta mil homes de peu, dos mil cinc-cents a cavall i dos-cents vaixells amb els quals ataca la part occidental de l'illa en mans dels cartaginesos, assaltant la ciutat d'Èrix.

Pirros no solament lluita contra els fenicis, sinó que també combat contra els mamertins ³⁰⁸ bàrbars que ocupaven l'estret i els entorns de Messina (*Pyrrh.23*). Però aviat vingué el conflicte amb els sicilians, i la causa principal és l'antic somni de Pirros per controlar Líbia, així ho descriu Plutarc:

“... εὐτυχία δὲ καὶ ῥύμη τῶν παρόντων ἐπαιρόμενος, καὶ διώκων τὰς ἐλπίδας ἐφ' αἷς ἀπ' ἀρχῆς ἔπλευσε, πρῶτης δὲ Λιβύης ἐφιέμενος καὶ ναῦς ἔχων πολλὰς πληρωμάτων ἐπιδεεῖς, ἤγειρεν ἐρέτας, οὐκ ἐπιεικῶς ἐντυγχάνων οὐδὲ πράως ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ δεσποτικῶς καὶ πρὸς ὀργήνβιαζόμενος καὶ κολάζων, οὐκ εὐθύς ὦν οὐδ' ἐν ἀρχῇ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐτέρων τῶ πρὸς χάριν ὀμιλεῖν καὶ πάντα πιστεύειν καὶ μηδὲν ἐνοχλεῖν ὑπαγόμενος, εἴτα γινόμενος ἐκ δημαγωγοῦ τύραννος, ἀχαριστίας τῇ χαλεπότητι καὶ ἀπιστίας προσωφλίσκανε δόξαν.” (*Pyrrh.23.3*) [Exaltat per la seva bona fortuna i per la força amb què es veia, perseguint les esperances a base de les quals al principi s'havia embarcat, amb el cor que se li n'anava en primer lloc a Líbia, i posseint moltes naus, és cert, però amarinades insuficientment, comença a fer lleves de remers, no tractant les ciutats d'una manera equitativa i gentil, sinó com un dèspota amb ira i usant de violència i de càstigs. No s'havia mostrat així tot d'una al principi: més que ningú, s'havia fet seus els cors a força d'ésser graciós en la seva relació, confiat en tot i molest en res, però ara, de demagog havent esdevingut tirà, incorria en una reputació d'ingratitude sobre la crueltat i la perfídia.] .

Incapaç, doncs, de mantenir allò que conqueria i sobretot administrar-ho, Plutarc introdueix la fantasia de conquerir Líbia, ³⁰⁹ que l'indisposa amb les ciutats sicilianes. Així Pirros decreta dures condicions a les ciutats sicilianes en la contribució a la conquesta de Líbia, lleves de soldats i de remers, mostrant-se com un tirà, a diferència de quan es mostrà així de condescendent, refiat i comprensiu amb ells, tot i que Plutarc qualifica aquesta etapa de demagògica, és a dir falsa i interessada. Maltracta també els seus col·laboradors sicilians, Sosístrat fugí i Teó és assassinat, perd així els seus suports a l'illa.

La relació amb Sicília és una bona mostra del predomini de la ira per davant de la raó, així com d'incapacitat política. La reacció de les ciutats sicilianes no es fa d'esperar: revoltes, revolucions i pactes amb els antics enemics, cartaginesos i mamertins; en definitiva, tota l'illa en contra de Pirros. Aprofitant que és sol·licitat a Itàlia, abandona Sicília. Però no és tan fàcil: la retirada de Sicília és un desastre per a ell, els

³⁰⁸ Els mamertins eren uns mercenaris que en morir Agàtocles i de tornada al seu país, la Campània, s'apoderaren de Messina i hi fundaren l'estat dels mamertins. L'ur nom prové de la forma osca del mot Mart, Mamers, essent per tant “els fills de Mart”.

³⁰⁹ Cf. Mossé, 2001, 746 : “ L'ambition de passer en Libye figurait déjà dans le dialogue avec Cinéas. Mais ici Plutarque porte un jugement sévère sur cette démesure caractéristique d'un tyran.” Efectivament a partir d'ara els aspectes tirànics de la personalitat de Pirros s'aguditzen, i de cabdill anirà prenent un to cada vegada més propi del de cap de mercenaris.

cartaginesos el derroten al mar causant-li la pèrdua de molts vaixells, mentre que per terra l'ataquen els mamertins, matant-li dos elefants i molts soldats de la rereguarda, al final ell mateix resulta ferit i efectua un combat singular, mostra una vegada més del seu gran coratge (*Pyrrh.24.1-6*).

En arribar a Itàlia, tarentins i aliats l'esperen amb candeletes perquè lluiti contra els romans, que li presenten batalla a Beneventum (27 a C) on el derroten, punt i final a l'expedició a Itàlia, Pirros ha de tornar definitivament a Grècia (*Pyrrh.25*).³¹⁰

Heus aquí el resum de la campanya italiana que, poc pietós, realitza el biògraf:

“ Οὕτω μὲν οὖν ἐξέπεσε τῶν Ἰταλικῶν καὶ Σικελικῶν ὁ Πύρρος ἐλπίδων, ἐξαετῆ χρόνον ἀναλώσας περὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους καὶ τοῖς <μὲν> πράγμασιν ἐλαττωθεὶς, τὸ δ' ἀνδρεῖον ἀνίκητον ἐν ταῖς ἤταις διαφυλάξας, καὶ νομισθεὶς ἐμπειρία μὲν πολεμικῆ καὶ χειρὶ καὶ τόλμῃ πολὺ πρῶτος εἶναι τῶν καθ' αὐτὸν βασιλέων, ἃ δὲ ταῖς πράξεσιν ἐκτάτο, ταῖς ἐλπίσιν ἀπολλύναι, δι' ἔρωτα τῶν ἀπόντων οὐδὲν εἰς ὃ δεῖ θέσθαι τῶν ὑπαρχόντων φθάσας. ὅθεν ἀπείκαζεν αὐτὸν ὁ Ἀντίγονος κυβευτῆ πολλὰ βάλλοντι καὶ καλά, χρῆσθαι δ' οὐκ ἐπισταμένῳ τοῖς πεσοῦσι.” (*Pyrrh.25.1-2*). [Així Pirros va caure de les seves esperances d'Itàlia i Sicília, després de sis anys de malbaratar el temps en les seves guerres allí i d'haver afeblit la seva situació, però havent conservat el seu viril esperit invencible en les derrotes. Es creia que en experiència militar, en braó i en audàcia era, de molt, el primer dels reis del seu temps, però que el que guanyava amb les fetes ho perdia amb les esperances, ja que per passió del que no tenia no havia estat a temps d'assegurar el que tenia com hauria calgut. Per això Antígon el comparava a un jugador de daus, que fa moltes jugades belles, però no sap fer ús de la sort].

Aquí acaba el projecte d'expansió de Pirros cap a occident, emulant el projecte d'Alexandre que planificà i preparà, segons Plutarc, dies abans d'emmalaltir definitivament. Un projecte que a diferència de l'expansió cap a orient d'Alexandre, troba en el cas de Pirros un enemic molt més consistent i disciplinat, tant en l'exèrcit, com en les institucions polítiques i en els valors morals, com són els romans.

³¹⁰ Pel que fa a la derrota de Pirros a la batalla de Beneventum (275 a C) Dionís d'Halicarnàs l'explica com un càstig diví, de Proserpina, pel saqueig del temple d'aquesta deessa; és interessant de recollir, atès que posteriorment Pausànias, també el recull i relaciona amb la seva mort. En canvi Plutarc no comenta res al respecte. “ Διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἠπτήθη ὁ Πύρρος κατὰ κράτος· οὐ γὰρ στρατιά τις φαύλη καὶ ἀνάσκητος ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ κρατίστη τῶν τότε οὐσῶν ἐν Ἑλλήσιν καὶ πλείστους ἀγωνισαμένη πολέμους· οὐδὲ πλῆθος ἀνδρῶν τῶν τότε παραταξαμένων ὀλίγων, ἀλλ' ὅσον καὶ τριπλάσιον εἶναι, οὐδὲ στρατηγὸς τῶν ἐπιτυχόντων τις, ἀλλ' ὃν ἅπαντες ὁμολογοῦσι μέγιστον γενέσθαι τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἀκμασάντων στρατηγῶν, οὐδὲ τόπου φύσις ἄνισος οὔτ' ἐπικουρίας τοῖς ἐτέροις ἄφιξις αἰφνίδιος οὔτ' ἄλλη τις συμφορὰ καὶ πρόφασις ἀπροσδόκητος ἐπιπεσοῦσα συνέτριψε τὰ Πύρρου πράγματα, ἀλλ' ὃ τῆς ἀσεβηθείσης θεᾶς χολός, ὃν οὐδ' αὐτὸς ἠγνόει Πύρρος, ὡς Πρόξενος ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ καὶ αὐτὸς ὁ Πύρρος ἐν τοῖς ἰδιοῖς ὑπομνήμασι γράφει “ (D.H:20.10-11). [També per aquesta causa (el robatori del tresor del temple de Proserpina) Pirros fou derrotat pels romans en una lluita ferotge; ja que ell no tenia un exèrcit insignificant i desentrenat, sinó el més poderós dels que hi havia llavors a Grècia i ensinistrat en moltíssimes guerres, tampoc no era petita la quantitat d'homes que tenia aleshores en ordre de batalla, sinó tres vegades més gran que la dels seus enemics, i el seu general no era un qualsevol, sinó aquell a qui tothom, reconeix com el millor dels generals que sobresortiren en aquella època, tampoc la natura del lloc no era desigual, ni un sobtat reforç d'auxili a l'altre bàndol, ni cap altre infortuni ni motiu inesperat arruinà la situació de Pirros, llevat de la còlera de la deessa, víctima de la profanació, còlera que ni el mateix Pirros desconeixia, segons narra l'historiador Proxen i el mateix Pirros escriu en les seves pròpies memòries]. Aquest fet i la profanació de les tombes d'Egees, són els principals actes de sacrilegi en què incorre Pirros; Plutarc esmenta el dels gals però no aquest.

Tanmateix, el fracàs del projecte de Pirros en relació al d'Alexandre, i en consonància amb el relat de Plutarc, rau en els trets caracterials de Pirros, que en definitiva, aguditzen encara més alguns ja presents en el mateix Alexandre, per bé que no en el mateix grau, com són l'espiral de moviment constant i la manca de consolidació de les conquestes realitzades, afegint-hi en el cas de Pirros, l'absència de projecte polític, més enllà que els corresponents a la satisfacció impossible de l'afany de glòria, el botí de guerra i la rivalitat militar.

Pel que fa al debut cronològic de Roma en les *Vides Paral·leles*, concretament en les vides gregues, considerem oportú de contrastar la visió edulcorada de la societat i el món romà descrit en aquesta la *Vida*, amb la convulsa i violenta de la paral·lela *Vida de Mari*; la raó de coincidir ambdós moments de la història de Roma no és casual: es posa en evidència, així, societat en la crisi de la baixa república que mena a la reforma política augustea i a l'imperi posterior, on Plutarc i els seus lectors i oïdors viuen, que contrasta amb les solvents victòries del s.III a C. La societat romana quasi ancestral que descriu Plutarc, serveix per atènyer dos objectius: el primer mostrar que els romans no són bàrbars, ja que mantenen amb els grecs una relació de poble proper també civilitzat com ells, fer palesa la lògica que ambdós pobles, sota la direcció del romà formin, un constructe comú de pobles civilitzats, amb el rol de civilitzar els altres que no ho són, és a dir, l'imperi romà és l'àmbit de civilització del món, i el veritable hereu i continuador del projecte polític d'Alexandre. A un nivell més subliminal, el pas següent és recordar que de les diferents etapes de la història de Roma, la de Fabrici i Api Claudi, i no la de Mari, són un bon referent per al poder actual que garanteix la pau, almenys entre els grec, un suport al govern de Trajà³¹¹ i la resta dels Antonins.

Bradley Buszard analitza l'efecte de tot plegat en el públic receptor:³¹²

What might a reader of the second century A:D: conclude from this analysis? Even under the benevolent influence of Trajan's reign, there might be a strong tendency to look back upon the republic as a timer of glorious freedom and virtue. A reading of Pyrrhus in isolation would contribute to such a view. There is a more melancholy alternative suggested by the combined Pyrrhus- Marius, however. Perhaps immanent in the natura of the republic was a weakness, an inability to counter demagogy, that mean

³¹¹ Blázquez,2003,164,analitza l'arc de triomf de Beneventum, alçat en honor de l'emperador Trajà, d'on extreu a partir de les escenes representades un judici sobre la política de Trajà: " Los relieves de la parte central del arco se refieren a la política interna de Trajano y a sus iniciativas. Las cuatro escenas de este conjunto representan a Trajano como *optimus princeps*, que garantiza la seguridad de la patria, cumple con sus obligaciones civiles y militares, promulga leyes que favorecen la situación de las familias pobres de Italia y refuerza los límites del Imperio." A aquest judici afegim el *Panegíric* de Plini el jove adreçat al mateix emperador en què li fa un retrat de sobirà ideal i l'estimula a l'entesa amb el Senat, i tenim un projecte polític de recuperació de valors superador dels anteriors temps convulsos de Domicià, molt més en consonància amb els valors de la república d'Api Claudi el cec i Gaius Fabricius, que no amb els de les *Vides de Mari* i Sul·la.

³¹² Buszard,2006,496.

chaos was inevitable once demagogic tactics began to be employed. According to the dictum of Pyrrhus 12.12 faithless kings engender faithless people. One might say the same of leaders in general. If so, the demagogic innovation in Rome would necessarily lead to a decline in the Roman people; they would then respond solely to demagoguery. The only options available to the leader of such a people would be either to join the demagogues or to force a change of government. The former would resolve nothing; the latter eventually occurred. In Caesar Augustus Rome finally produced a statesman with sufficient vision, ruthlessness, and longevity to impose the necessary changes. From the perspective of the second century AD, the rule of Trajan would, by extension, seem both happy and necessary, and any greater freedom would be tempered by the knowledge of the conflict that such freedom would inevitably entail.

Buszard analitza a través de les tres *Vides* de Pirros, Mari i Cesar, la posició del lector romà: si primer llegia la *Vida de Pirros*, podia sentir enyor del món idíl·lic de la república que s'hi relata; si després llegia la *Vida de Mari*, assistia a una república deteriorada, desfeta i en continua guerra civil, i afegim, si finalment llegia la *Vida de Cèsar*, colpia la necessitat d'un capgeriment de la república. Aquest mateix lector podia acabar pensant, en finalitzar la lectura, que el millor dels règims possibles era el que vivia, sota el bon govern del *prínceps optimus*, ja que la llibertat del règim republicà havia comportat el desori social. Tanmateix, l'anàlisi de l'evolució de Roma sempre és en relació al contacte amb els hel·lenístics.

Una darrera consideració que voldria fer, és l'absència de qualsevol al·lusió a Esparta en comparació amb Roma, tenint en compte l'admiració que Plutarc professava per l'Esparta tradicional, i la coincidència d'un seguit de trets comuns entre les dues ciutats, com són la importància de l'exèrcit, el pes dels valors col·lectius i patriòtics per damunt dels individuals en el cos .d'idees, les mostres d'arrogància i coratge tan sovintejades en ambdues històries, i és encara més sorprenent quan Esparta també té la seva presència en la *Vida de Pirros*. Tal vegada, Plutarc no hagi volgut apropar romans i grecs fins a tal extrem. Reprenem aquesta consideració en els comentaris a les *Vides* dels monarques reformadors espartans.

5.3.2 *Un reflex d'Alexandre.*

En aquest apartat passem a descriure les relacions de Pirros amb la resta de reis hel·lenístics, que apareixen com a personatges històrics secundaris en el relat de la *Vida*, qual cosa facilita la visió contextual, així com els trets que el caracteritzen com a monarca hel·lenístic, que posem en comparació amb Alexandre.

Atesa la situació geogràfica de l'Epir, Pirros manté una relació estreta amb els països veïns, Macedònia i la Il·líria. Macedònia, excèntrica com l'Epir, té vocació grega, mentre que la Il·líria és un país fora de l'òrbita grega, que els grecs consideraven clarament un país bàrbar. Aquesta relació veïna amb la Il·líria porta Pirros a ser acollit i criat a la cort del rei Il·liri Glàucias, que adopta una posició de protector de l'infant Pirros perseguit pels seus enemics epirotes. Glàucias no s'avé als diners que li ofereix Cassandre a canvi de l'infant i malgrat el seu temor, es sent implicat en la salvació de Pirros. La protecció de Glàucias no acaba aquí, sinó que quan Pirros complí dotze anys, portà Pirros a l'Epir amb un exèrcit i el féu rei (*Pyrrh.3*).

La relació familiar amb la cort il·líria fou continuada i intensa, així Pirros torna a perdre el seu tron en una visita a Il·líria, ja amb disset anys, a les noces d'un dels fills de Glàucias. El fet que Glàucias encomanés l'infant Pirros a la seva dona, indica que Pirros no és format en la *paideia*, sinó que la base de la seva educació és bàrbara, la qual cosa explica determinats comportaments i reaccions violentes i passionals, on Plutarc troba a faltar la reflexió i control o una formació en la *paideia*. La relació amb Il·líria es constata en el matrimoni de Pirros amb Birconna, filla del rei il·liri Bardil·lis, i mare d'Hèlenos. Pirros té una altra dona bàrbara, la filla del rei dels peonis, Autoleont, de qui Plutarc no esmenta el nom. Plutarc diu que les prengué "per raons d'estat i de poder" (*Pyrrh.9.1*).

Tanmateix, Pirros, atesa la seva edat, estableix una relació pont entre els diàdocs, Lisímac, Ptolemeu, Cassandre, Antígon el Borni -no tant amb Seleuc-; i els epígons com Antígon Gònatas. Li succeeix un fet semblant a Demetri Poliorcetes, que no essent diàdocs per edat, ho són per contacte i relació amb aquells.

La relació amb Cassandre, rei de Macedònia, és violenta i d'enemistat. Cassandre participa de la política epirota en primer terme; és enemic d'Eàcides, pare de Pirros, i no dubta a afavorir Neoptòlem per a la corona epirota i perseguir l'infant Pirros. Cassandre arriba a oferir dos-cents talents a Glàucias a canvi de lliurar-li Pirros (*Pyrrh.3.5*).

Les relacions amb l'Egipte dels Ptolemeus sempre serà d'aliança (*Pyrrh.4.5-7;5.1;6.1*), Ptolemeu I el protegeix i l'ajuda, esdevenint-ne un aliat fidel. Recordem que el rei egipci acull Pirros com a ostatge, enviat per Demetri. L'accepta a la seva cort, on dóna mostres de coratge i de saber relacionar-se amb els reis, esdevé protegit de la reina Berenice, que el casa amb la seva filla Antígona. Aquest matrimoni li val a Pirros un ajut en homes i diners que li permet recuperar el tron de l'Epir, encara que

cogovernant amb Neoptòlem. Del matrimoni amb Antígona nasqué Ptolemeu, que mor al setge d'Argos.

Una altra relació determinant en el seu aprenentatge i que després esdevé antagònica és amb Demetri Poliorcetes. Quan Pirros té disset anys i és foragitat de nou de l'Epir per Neoptòlem, és acollit per Demetri, en aquell moment cunyat seu pel matrimoni amb Deidamia, germana de Pirros. En la cort dels Antigònides, rep formació militar, reforça el component cultural grec, i es guanya la confiança reial, ja que participa a la batalla d'Ipsos; més tard Demetri li atorga la vigilància de determinades ciutats gregues sota el seu poder (*Pyrrh.4.3-5*).

Un cop morta Deidamia i anant com a ostatge a Alexandria, la relació es deteriora. Havent Pirros recuperat el poder a l'Epir, participa dels enfrontaments dels altres diàdocs contra Demetri, molt especialment per la successió de Macedònia, que els porta a l'hostilitat constant. El fet que Lanassa, muller de Pirros, l'abandoni i es casi amb Demetri, no sembla que el preocupi gaire, però els altres diàdocs ho utilitzen per guanyar-se'l en les guerres contra Demetri. Pirros participa de la gran coalició de tots els diàdocs contra Demetri, derrotant-lo i obtenint després la meitat de Macedònia a repartir amb Lisímac (*Pyrrh.11;12.1*).

Amb Lisímac manté una relació de veïnatge i d'interessos comuns, que a vegades els porten a l'aliança, i d'altres a l'enfrontament armat. Podem afirmar que Lisímac, superior en poder i recursos, l'instrumentalitza com vol, de fet, així el repartiment entre ells dos de Macedònia acaba anant tot a mans de Lisímac quan aquest ho considera oportú, sense cap remordiment (*Pyrrh.12.1*). Així, la relació empitjora i Lisímac no dubta a desqualificar Pirros davant dels macedonis:

“ ... εἴτα γράμμασι καὶ λόγοις διέφθειρε τοὺς πρώτους τῶν Μακεδόνων, ὄνειδίζων εἰ ξένον ἄνδρα καὶ προγόνων αἰεὶ δεδουλευκότων Μακεδόσι δεσπότην ἔλόμενοι, τοὺς Ἀλεξάνδρου φίλους καὶ συνήθεις ἀπρωθοῦσι Μακεδονίας. ἀναπειθομένων δὲ πολλῶν, δείσας ὁ Πύρρος ἀπηλλάγη μετὰ τῆς Ἑπειρωτικῆς καὶ συμμαχικῆς δυνάμεως, ἀποβαλὼν Μακεδονίαν ὧς τρόπῳ παρέλαβεν.” (*Pyrrh.12.10*) [...després, per mitjà de lletres i raons corromp els prohoms macedonis, tirant-los en cara d'haver pres per senyor un estranger amb uns avantpassats que sempre havien estat esclaus dels macedonis, i de foragitar de Macedònia els amics i els familiars d'Alexandre.]

Les tàctiques difamatòries de Lisímac tenen el seu efecte en la noblesa macedònia, ja que, emprant arguments ètnics i socials per desqualificar Pirros i separar-lo dels macedonis, com si aquests arguments, l'impedeixin governar-los, atesa la seva inferior naturalesa per a esdevenir el seu rei, és estranger i descendent d'esclaus del macedoni. Lisímac és macedoni i noble amb total i just dret a la corona macedònia. Lisímac encara afegeix una darrera crítica, i malèvola, perquè el desacredita per la

seva relació amb Alexandre, ja que afirma falsament que Pirros ha perseguit els familiars i amics del rei difunt. Plutarc, doncs, també aquí, troba el pretext per fer una crítica general als monarques hel·lenístics:

“...οἷς γὰρ οὐ πέλαγος, οὐκ ὄρος, οὐκ ἀοίκητος ἐρημία πέρας ἐστὶ πλεονεξίας, οὐδ' οἱ διαιροῦντες Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν τέρμονες ὀρίζουσι τὰς ἐπιθυμίας, πῶς ἂν ἀπτόμενοι καὶ ψαύοντες ἀλλήλων ἀτρε-μοῖεν, ἐν τοῖς παροῦσι μὴ ἀδικοῦντες, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν· ἀλλὰ πολεμοῦσι μὲν ἀεὶ, τὸ ἐπιβουλεύειν καὶ φθονεῖν ἔμφυτον ἔχοντες, δευεῖν δ' ὀνομάτων ὡσπερ νομισμάτων, πολέμου καὶ εἰρήνης, τῷ παρατυχόντι χρῶνται πρὸς τὸ συμφέρον, οὐ πρὸς τὸ δίκαιον· ἐπεὶ βελτίους γε πολεμεῖν ὁμολογοῦντές εἰσιν, ἢ τῆς ἀδικίας τὸ ἀργοῦν καὶ σχολάζον δικαιοσύνην καὶ φιλίαν ὀνομάζοντες.” (*Pyrrh.*12.3-6) [En efecte, uns homes per a qui ni mar ni muntanya ni inhabitable desert posen terme a la cobejança, ni els fitons que separen l'Europa i l'Àsia limiten els apetits ¿com essent veïns a tocar restarien quiets, en llur situació present sense fer-se tort? És impossible de dir-ho: es fan la guerra sempre, la insídia i la gelosia els són innates, i tracten els dos mots guerra i pau com unes monedes, servint-se de la que es presenta en llur propi interès, no en el de la justícia; perquè són millors, tanmateix, quan fan la guerra d'una manera confessada, que no pas quan donen els noms de justícia i d'amistat a la inacció i a la vaga de llur injustícia] .

I afegeix com de nou, el seu exemple per a la gent.

“..ὄθεν οὐδ' αἰτιᾶσθαι τοὺς πολλοὺς ἔχουσιν οἱ βασιλεῖς μεταπιθεμένους πρὸς τὸ συμφέρον· ἐκείνους γὰρ αὐτοὺς ταῦτα μιμοῦνται ποιοῦντες, ἀπιστίας καὶ προδοσίας διδασκάλους ὄντας καὶ πλεῖστα νομίζοντας ὠφελεῖσθαι τὸν ἐλάχιστα τῷ δικαίῳ χρώμενον.” (*Pyrrh.*12.12) [D'on els reis no tenen d'acusar les multituds perquè canviïn segons llur interès; perquè en fer això les multituds imiten els prínceps, que són mestres en qüestió de perfídia i de traïdoria, i creuen que més reeix qui menys observa la justícia].

Plutarc aprofita el tema per reflexionar sobre les relacions entre reis i súbdits, i observa que els súbdits no estableixen una relació de lleialtat, amb uns reis que no són justos, sinó que es mouen per passions negatives com són la perfídia (ἀπιστίας) i la traïdoria (προδοσίας), i conclou que simplement els súbdits els paguen amb la mateixa moneda. Realment la inestabilitat de Macedònia i altres contrades gregues era tal que als sotmesos els era prou difícil d'establir un lligam de certa consistència amb els monarques regnants, especialment quan els models reials eren injustos i canviants.

Pel que fa a la relació amb Seleuc, per a Plutarc és inexistent, més enllà de l'aliança comuna contra Demetri Poliorcetes.

D'entre els epígons, el monarca més relacionat amb Pirros, a la *Vida*, és Antígon II Gònatas, fill de Demetri Poliorcetes i net d'Antígon el Borni, i és qui aconsegueix establir la seva família, els anomenats Antigònides, d'una manera definitiva com a reis de Macedònia fins a la conquesta romana. Antígon i Pirros s'enfronten primer, perquè són veïns, amb pillatges de Pirros a Macedònia per pagar el seu exèrcit, però

després l'enfrontament és més constant i continuat i té per objectiu la corona de Macedònia. Pirros aconsegueix arrabassar-la a Antígon, i a continuació li disputa les diferents places que aquell posseïa a Grècia, traslladant la guerra al Peloponès, en escenaris com Esparta i Argos, que al seu torn també estan implicades en disputes internes, alternativament, cerquen l'aliança amb un o altre dels dos monarques combatents.

Antigon Gònatas, a diferència de Pirros, és un monarca just i educat en la *paideia*, com Alexandre, així doncs és un rei amb preocupacions filosòfiques, que estableix una mena de mecenatge en la seva cort i que gaudeix de bona consideració entre la majoria de les fonts historiogràfiques gregues de l'època i posteriors. Plutarc coincideix amb aquestes fonts i el presenta com un rei assenyat, que no respon als insults i provocacions de Pirros, defuig els seus reptes de mantenir un combat singular i és fidel a la paraula donada. Plutarc, segurament per marcar les diferències,³¹³ li dóna un paper molt positiu en el final de la *Vida* de Pirros i la seva actitud davant la mort i l'enfrontament de l'oponent.

El Pirros de Plutarc, doncs, respon al model de monarca hel·lenístic amb els trets específics següents: pimer, és un home de fortuna canviant, amb derrotes i amb victòries, que com esmenta Plutarc, i n'amaga unes per precipitar-se en les altres. No consolida les seves victòries amb actes polítics, degut al neguit que el fa anar cercant noves gestes. Fins i tot les victòries són tan ajustades, especialment les obtingudes amb Roma, que quasi valen per derrotes, essent conegudes com "victòria pírrica". En aquest sentit s'apropa al seu enemic Demetri Poliorcetes, sense però la capacitat d'enfonsar-se i de reviscolar després, tan marcada en el cas de Demetri; ja que en el cas de Pirros, és un moviment constant cap a endavant sense temps per viure la derrota o la victòria.

Tanmateix, Pirros és més un heroi, que no un ésser diví; Pirros és valorat com a gran militar i també temut com a combatent rival. De fet, forma part de la tríada dels tres millors generals del món antic, amb Hannibal i Escipió al costat, cosa que li atorga una fama com a cap militar excepcional. Plutarc, tanmateix, el connecta amb la divinitat per la seva ràbia i fúria en el combat, ara bé no relata que rebés honors divins en vida seva com Demetri Poliorcetes. Després de la seva mort, segons Pausànias, li fou erigit

³¹³ De fet, Plutarc el tracta com un personatge contrapunt de la personalitat de Pirros, cf. Tarn, 1969, 22: "... for the time being, Antigonos was quite eclipsed by the youthful brilliancy of Deidameia's brother Pyrrhos. The Young Prince of Epeiros, who was nerally a year younger than Antigonos, had been brought up an exili at the court of the Illyrian prince Glaucias.... In the life-long rivalry of Pyrrhos and Antigonos, the more precocious Pyrrhos thus gained, and for a long time kept, the start; for while Antigonos was not probably at Ipsos at all, Pyrrhos had already shown his mettle in this his first battle, defeating the forces immediately opposed to him."

un santuari a Argos, ³¹⁴ lloc on morí, com a heroi. W. W. Tarn, 1913, 274, comenta al respecte:

On the spot where Pyrrhos fell, the Argives raised a temple to the goddess Demeter, who, so their legend said, had slain him in the form of a woman; there the ashes of the war-worn Epeirot found their rest

Justí (25.5.2) comenta que Antígona Gònatas cedí les despulles de Pirros al seu fill Helenos per tal que se les endugués a l'Èpir. És possible que a Ambràcia es venerés el seu dit gros del peu, ³¹⁵ com descriu Plutarc a l'inici del relat de la *Vida*, amb suposats efectes guaridors (*Pyrrh.*3.9). Notem, doncs, efectes guaridors del seu cos, i un reconeixement *post mortem* molt propi dels herois grecs, malgrat que Pirros no manifesta un delict per ser divinitzat en vida seva, ni cap ciutat no li ho proposa.

D'altra banda, Pirros és també un reconegut cap militar, a qui atès el seu gran valor personal, dirigint i participant de la batalla a l'ensem, com el seu cosí Alexandre, se'l té en gran consideració, tant que no se li tenen en compte les derrotes a l'hora d'incloure'l entre els tres millors generals del món antic. Mor lluitant, tot i que d'una manera una mica heterodoxa, mostrant el seu desconeixement del risc, un altre tret que l'acosta al seu cosí Alexandre. Tanmateix, els seus objectius són quimèrics, inabastables, tal com Plutarc posa de manifest en la conversa de Pirros amb Níceas, quan li diu que vol conquerir: Macedònia, Grècia, Itàlia, Sicília, Líbia i Cartago. A més, Pirros com a bon militar, s'emociona davant la disciplina, l'ordre i l'organització de l'exèrcit romà, i en conseqüència, vol fer-hi les paus i ésser-ne aliat, cosa que evidentment no aconsegueix.

La seva energia i valor li donen una pàtina d'autenticitat que els altres reis hel·lenístics no tenen, i que el torna a apropar a la figura d'Alexandre, ara bé la seva violència descontrolada sense cap reflexió ni penediment, l'aparten. D'altra banda, Plutarc, però, no el descriu com un cap militar preocupat per la seva tropa, sí admirat i temut, però no estimat. Pirros no acaba d'establir una relació de cabdillisme, amarada d'afectivitat com Alexandre, el seu cabdillisme és basat en una admiració cap a la seva valentia personal i les seves dots estratègiques. Tot i que a l'inici Plutarc parla d'uns llaços també afectius amb les seves tropes epirotes i macedònies, es veu com poc a poc es van deteriorant, palesant un cabdillisme tirànic.

³¹⁴ Pausànias(1.13,8: "I fent cas a un Oracle del déu, on Pirros va morir, hi tenen un santuari de Demèter, i també Pirros hi està enterrat."

³¹⁵ Sekunda, 2019, 57,: " En la pira, según se dice, el dedo gordo del pie se resistía a arder, por lo que lo tomaron y conservaron en una caja de oro depositada en el templo de Zeus en Dodona. Sabemos esto último merced únicamente a una mención en la obra *Epitoma de Valerio Máximo* (9.24) de Januario Nepociano, autor del siglo IV. "

Pirros és un rei absolut, com la resta de reis hel·lenístics, és capté de manera cruel, dèspota, despietat i sobretot injust. L'acollida siciliana, n'és un bon exemple: passa de ser favorable al més rotund rebuig. Demagog i tirà, especialment amb els tarentins, amb l'estil de vida del quals no combrega gens. A Macedònia passa el mateix que a Sicília, és ben rebut com a rei i acaba essent abandonat, és a dir, com hem dit, no sap mantenir les seves victòries. Els seus soldats i els seus sotmesos el temen, no l'estimen i no li serveixen fidelitat, tot i que n'admiren el coratge.

Pirros no és especialment ric. Pel que fa a aquest tret, a diferència dels seus col·legues, especialment els epígons, Plutarc mostra un Pirros amb grans despeses i que sovint acut al pillatge per tal de poder mantenir el seu exèrcit format per epirotes, macedonis i sobretot mercenaris als quals cal pagar.³¹⁶ Justament no pot donar el cop definitiu sobre Roma perquè no disposa de prou recursos. Tampoc no se li coneix ni ostentació, ni luxe, ni la pompositat dels altres monarques hel·lenístics, mena una vida frugal, força austera que li val l'admiració de la luxosa cort egípcia.

Tanmateix, a diferència de Plutarc, Pausànias tracta del seu palau a Ambràcia, on els romans troben moltes comoditats, luxe i obres d'art, en concret pintures i escultures, l'adquisició de les quals atribuïren a Pirros. També els arqueòlegs relacionen el teatre de Dòdona amb Pirros. Però Plutarc silencia tots aquest fets, solament esmenta la fundació d'una ciutat per Pirros, Beronicis, construïda a la península de l'Epir, en honor de la seva sogra i protectora la reina Berenice, muller de Ptolemeu I (*Pyrrh.*6.1).

En resum, Pirros és més successor d'Alexandre com a cabdill que no com a monarca, tal com descriu Plutarc en les guerres contra Demetri per ocupar Macedònia, en què els macedonis identifiquen en la persona de Pirros, l'audàcia i la temeritat d'Alexandre, així com l'estil de vida frugal. Plutarc no esmenta cap decisió política presa per Pirros als territoris conquerits que no respongui a la dinàmica bèl·lica i al seu projecte expansionista, ni tan sols sabem res del seu govern a l'Epir, del qual es mantingué sovint allunyat.

5.3.3 *La conquesta d'occident.*

³¹⁶ Mossé, 2001, 748, 738, de fet el considera un cabdill de mercenaris :“ Roi d'Épire, Pyrrhos était aussi , et peut-être d'abord, un chef de mercenaires, prêt à se lancer dans une expédition pour assurer l'entretien de ses soldats.” I afegeix sobre la composició de l'exèrcit de Pirros. “Les Italiens servaient comme auxiliaires dans l'armée romaine. Quant aux macédoniens de l'armée de Pyrrhos, c'étaient peut-être des mercenaires recrutés par lui lorsqu'il dominait encore le pays. Il comptait également dans son armée des cavaliers thessaliens. Il est intéressant que, dans le récit qu'il fait du combat, Plutarque le plus souvent appelle 'grecs' les soldats de Pyrrhos.”

Al fil del que hem exposat anteriorment podem d'entrada ja afirmar que Pirros no completa la tasca d'Alexandre, ja que en la seva expedició a l'Occident de la Mediterrània ³¹⁷ no reeix la seva empresa ni contra Roma, a Itàlia, ni contra Cartago, a Sicília, desestimant definitivament la conquesta de Líbia i a partir d'allà d'altres parts de l'occident. No completa la conquesta, però tampoc la tasca política.

Els factors que el podien ajudar-lo a dur a terme la tasca d'Alexandre eren: el llinatge, la semblança amb el mateix Alexandre, les habilitats caracterials, les habilitats i la fama com a cabdill i l'interès per la guerra.

Pel que fa al llinatge, ja hem vist que Plutarc (*Pyrrh.*1), Plutarc estableix la geneologia tant del país com del protagonista, remarcant per part paterna, la presència d'Aquil·les, a través del seu fill Neoptòlem que crea la dinastia dels Pirrides. De tota la nissaga Plutarc solament esmenta Taripas que fou un monarca fundador de les ciutats hel·lenes, i ningú més, fins arribar al mateix Pirros. Per la banda materna, prové d'Heràcles.

Així doncs pel que fa al llinatge, el comparteix amb Alexandre, i també cada un dels ancestres referents. Aquil·les i Hèracles són models d'un seguit de qualitats i defectes com: l'afany de glòria, l'excel·lència, el vigor i el coratge, però també la ira incontenible, la destrucció, la violència i la manca de reflexió, mentre que el referent d'Hèracles, li aporta la força, l'energia, la protecció de la humanitat, la civilització, la perseverància., però també la força descontrolada que mena a la destrucció. Val a dir que al llarg del relat constatem una major semblança amb Aquil·les que no amb Hèracles, sobretot pel que fa a l'absència d'aspectes filantròpics.

Aquests models estan presents al llarg del relat de Plutarc que fa Pirros conscient dels seus avançats, quan la conquesta d'Èrix a Sicília en què Pirros l'imita en l'assalt a la ciutat, i que posteriorment li dedica uns jocs:

” καὶ τῆς στρατιᾶς γενομένης ἐτοίμης, ἐνεδύσατο τὴν πανοπλίαν, καὶ προελθὼν εὗξατο τῷ Ἡρακλεῖ ποιήσῃν ἀγῶνα καὶ θυσίαν ἀριστείων, ἂν τοῦ γένους καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἄξιον ἀγωνιστὴν αὐτὸν ἀποδείξῃ τοῖς Σικελίαν οἰκοῦσιν Ἕλλησι.” (*Pyrr.*22.8) [Quan el seu exèrcit és arunt, es revesteix una armadura completa i, sortint endavant, fa vot a Hèrcules d'instituir uns jocs i un sacrifici en honor seu, si li

³¹⁷ Abans de l'expedició de Pirros a Itàlia i Sicília, n'hi hagué una altra també des de l'Epir, dirigida per Alexandre I el Molòs (342-326 a C), oncle de Pirros i germà d'Olimpiada, per tant oncle també d'Alexandre III el Gran i cunyat a la vegada pel seu matrimoni amb la seva germana Cleopatra. Aquesta expedició fou organitzada a requeriment de la colònia grega de Taras atacada per les tribus itàliques i durà del 334 al 331 a C, any en què morí Alexandre I i es donà per acabada l'expedició. Plutarc no esmenta aquest fet històric en el relat de Pirros, però és fàcil pensar que tant en la ment de Pirros com del poble epirota devia estar també present, la qual cosa indica que la tendència expansiva cap a l'occident no era solament un projecte sinó que ja s'havia intentat. Plutarc, doncs, devia estar en no esmentant aquest antecedent tan evident, més preocupat pel caràcter de Pirros, en el marc hel·lenístic, que no pas per la història.

coincideix de mostrar-se un lluitador digne del seu llinatge i els seus recursos als ulls dels grecs que habiten Sicília.]

En aquest episodi, Plutarc il·lustra força bé les qualitats a favor de Pirros: les habilitats com a cabdill i les caracterials, així l'al·lusió a Hèracles prové de l'assalt de l'heroi i déu a Èrix, per tant estem davant d'un fet d'emulació d'un dels dos referents divins de Pirros, i en aquest cas la comparació acaba amb l'èxit de Pirros, que és agraït mitjançant sacrificis i jocs. Aquí, Pirros encara és un cabdill agraït amb la divinitat, recordem que més endavant hi haurà problemes de sacrilegis i manca de respecte als auguris divins.

Pirros com a cabdill i polític vol demostrar amb la seva gesta que és digne del seu ancestre, veiem doncs una acció premeditada i calculada fruit de la reflexió. Plutarc en remarca la seva extraordinària força, cosa que meravella propis i estranys, perquè aconseguix penetrar en la ciutat assaltant els murs. Una força aquesta que no pot ser simplement humana, creu Plutarc que cita Homer: ³¹⁸ “καὶ τὸν Ὅμηρον ἔδειξεν ὀρθῶς καὶ μετ' ἐμένθουσιώδεις καὶ μανικὰς φερομένην” (de totes les virtuts, el valor és l'única que moltes vegades té transports de diví posseïment aconseguix una connexió divina.). Aquest retrat d'heroi especial el trobem al llarg del relat però especialment en la primera part de la *Vida*, perquè com veurem a continuació aquests mateixos trets favorables esdevenen desfavorables, per culpa de la manca de control, la impossibilitat de consolidar i gestionar els èxits obtinguts i la prevalença dels trets negatius del seu caràcter. De fet la mort de Pirros exemplifica la suma dels seus desencerts.

La fama com a cabdill dels seus temps, que supera l'àmbit grec i esdevé internacional, ja l'hem tractada en les valoracions fetes per part dels antics al voltant de quins formaven la tríada dels millors generals després d'Alexandre el Gran i hi apareix Pirros, seguit d'Hanníbal i Escipió. L'expedició a Itàlia, sens dubte, fou un fet clau per tal que Pirros formés part d'aquesta prestigiosa tríada de generals (*Pyrrh*.8.4-7).

Altrament, els factors adversos, que acaben dominant en la segona part de la *Vida*, a part de menar-lo a un model de mort, ben poc heroic, l'allunyen d'Alexandre, i l'apropen més d'Aquil·les. Plutarc esmenta el nom d'Aquil·les diferents vegades al llarg de la *Vida*, des de l'inici en què situa l'heroi homèric dins la història de l'Epir i del llinatge de Pirros (*Phrry*.1.2-3), en l'episodi de la fugida del nen Pirros de l'Epir perseguit pels molossos revoltats en favor de Neoptòlem, quan un home anomenat Aquil·les el salva:

³¹⁸ Hom.//5,185; 6,101; 9,138.

“ καὶ κατὰ τύχην ὁ πρῶτος αὐτῶν περαιωθεὶς Ἀχιλλεὺς τοῦνομα τὸν Πύρρον ἐδέξατο· τοὺς δ' ἄλλους ὡς ἔτυχον ἄλλοι διεκόμεζον .” (*Pyrrh.2.8*) [I per un atzar, el primer d'ells que travessà es deia Aquil·les: prengué Pirros en els seus braços; i els altres, com es va escaure, foren comboiats a l'altra banda per altres].

Més endavant, quan és expulsat de Macedònia per Lisímac, i relegat a l'Epir i abans de ser cridat pels tarentins. Pirros cau en la seva contradicció central: no pot gestionar en pau el seu reialme, sinó que necessita la guerra de manera imperiosa com Aquil·les i Plutarc torna a citar Homer:

“ ἀλλὰ φθινύθεσκε φίλον κῆ ἄθι μένων, ποθέεσκε δ' αὐτὴν τε πτόλεμόν τε.”³¹⁹
(*Pyrrh.13.1*-) [consumia el seu cor romanent allí i enyorava l'alarit i la guerra.”

Aquests mots posats en la boca d'Aquil·les,³²⁰ permeten a Plutarc ser prou crític amb Pirros, al·ludint a la necessitat de violència, més que de gestes. El biògraf, a més, deixa ben clar que la decisió de l'expedició a l'Occident no és fruit d'una estratègia política, o d'una reflexió, sinó de la necessitat de donar sortida a un estat d'ànim.

Pel que fa a la gestió política, el contacte amb Roma enlluerna Pirros, no només per les seves capacitats i habilitats bèl·liques, sinó sobretot per les institucions i valors polítics. Tanmateix, ell a Sicília es comporta com un tirà quan els sicilians no poden ni volen donar suport a les seves exigències per atacar Líbia: εἴτα γινόμενος ἐκ δημαγωγοῦ τύραννος, ἀχαριστίας τῆ χαλεπότητι καὶ ἀπιστίας προσωφλίσκανε δόξαν (*Pyrrh.23.3*). [però, ara de demagog havent esdevingut tirà, incorria en una reputació d'ingritud sobre la crueltat, i de perfídia].

És quan retorna vençut a l'Epir, però té un exèrcit per mantenir i necessita una guerra; és per això que ataca Macedònia. Cada vegada més Plutarc descriu Pirros com un cap de mercenaris, requerit en diferents disputes ara ja d'àmbit grec, on la seva participació i presència és decidida pel botí i la passió bèl·lica (*Pyrrh.25.3*), entrant en

³¹⁹ Hom.*Il.*1.491 sq.

³²⁰ A l'època de l'escriptura de les *Vides*, el segle II d C, la figura mítica d'Aquil·les, com d'altres aspectes del mite, són criticats, ironitzats o simplement posats en dubte; així en el món grec, autors com Lucià de Samosata el ridiculitzen als *Diàlegs dels morts*, concretament en el diàleg 15, l'heroi grec lamenta haver triat morir jove a canvi de la fama. A Roma, els estoics detesten la faceta destructiva d'Aquil·les i no dubten a criticar-lo., com Sèneca *De la ira*,2.,2.3. Malgrat que Plutarc no forma part de l'escola estoica, sí que podem constatar la seva crítica a la guerra al llarg de les *Vides*.

Mossé,2011,2029, exposa dues consideracions de Plutarc al voltant de la guerra que expliquen aquesta actitud crítica: “ L'héritage du récit de guerre permet ainsi à Plutarque d'engager et d'amplifier une réflexion critique sur l'histoire de ce phénomène. Il sait tout d'abord ne rien omettre des atrocités de la guerre, sans complaisance pour le sordide, mais avec une précision ramassée, qui est la marque de son indignation, c'est-à-dire d'un souci de rapporter avant tout comprendre, qu'il s'agisse de violences commises sur les victimes civiles, des extrémités auxquelles les conduisent le désespoir et le désir d'éviter le pire -tomber vivantes aux mains du vainqueur- de l'extermination et des pillages conduits sans raisons par des soldats.” Les *Vides* descriuen molta guerra, però Plutarc posa en relleu, especialment, els aspectes que afecten tota la població. Més endavant, Mossé,2011,2030, afegeix: “ Plutarque sait que guerre il y a et il y aura toujours; il faut seulement s'efforcer, comme les Spartiates, de la conduire et de la contrôler 'par la parole et l'intelligence plutôt que par la violence et la bravoure' (Marc,22,10) et de lui donner pour fin la paix, comme Timoléon.” (Tim,35).

una espiral de guerres que el duen a Esparta, on lluita al costat de Cleònim, i de retruc a Argos, on les faccions locals enfrontades decideixen fer les paus i proposen als seus aliats respectius, Pirros i Antígón Gònatas que es retirin; Gònatas hi accedeix, però Pirros, tot i que promet allunyar-se, no ho fa (*Pyrrh.*31.5-6). És la demostració més gran de la guerra per la guerra, quan s'hi oposa mentre que aquells que suposadament ajudava pacten la pau.

Plutarc descriu a mesura que avança el relat la degradació de Pirros; arribats al final de la *Vida*, l'identifiquem més amb Aquil·les i la part violenta d'Alexandre que no amb la faceta . més política i civilitzadora del rei macedoni.

Quan relata la guerra contra els espartans, Plutarc aprofita per contraposar a l'actitud bèl·lica i violenta de Pirros, el poble espartà en inferioritat de condicions, atesa l'absència del seu rei Areu amb l'exèrcit a Creta, les dones, vells i adolescents que planten cara a Pirros, amb llur coratge i sentit col·lectiu de pàtria. Assenyalem que Pirros teòricament lluita donant suport a Cleònim, però Plutarc el desenmascara: “no anava a conquerir Esparta per a Cleònim, sinó el Peloponès per a ell mateix; i amb tot, almenys de paraula ho negava” (*Pyrrh.*26.20); i, davant la resistència heroica dels espartans, decideix, canviar d'escenari i passar a Argos, cosa que fa exclamar a Plutarc: “més que mai s'apoderà d'ell un ardor i una ambició de dominar la ciutat, a causa dels reforços vinguts, però com que no pot acabar res i només en treu cops, s'allunya i es posa a pillar el país, en la intenció de passar-hi l'hivern” (*Pyrrh.*30.1).

Veiem doncs, un Pirros totalment capficat en les seves passions i necessitats bèl·liques, mentint, pillant, passant d'una guerra a una altra, amb uns enemics que el superen en valors i ardidesa, més aviat lluny de qualsevol projecte polític, i en especial el d'Alexandre.

5.3.4 Comparació amb Alexandre.

Abans d'analitzar les aparicions d'Alexandre així com les referències i al·lusions directes que trobem a la *Vida de Pirros*, cal però, recordar algunes consideracions bàsiques que posen en relació Pirros i Alexandre. Primer cal recordar que Pirros mai no tingué contacte directe amb el gran rei macedoni, car Alexandre ja era mort a la infantesa de Pirros, i tal com hem considerat anteriorment, Pirros és més epígon que no diàdoc, malgrat que per edat es relacioni amb els diàdocs. Malgrat aquest fenomen generacional, Pirros era cosí segon d'Alexandre per part de la seva mare Olímpida,

és a dir no hi havia un lligam temporal però si familiar o genètic, són nets del rei epirota Àlketas I. Pel que fa als ancestres divins comuns d'Alexandre i de Pirros, ambdós tenen en comú l'ascendència d'Aquil·les, pel seu fill Neoptòlem, com s'ha dit..

Destaquem dos esments del gran Alexandre a la *Vida de Pirros*

“ καὶ γὰρ ὄψιν ὤοντο καὶ τάχος εἰκέναι καὶ κίνημα τοῖς Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς φορᾶς ἐκείνου καὶ βίας παρὰ τοὺς ἀγῶνας ἐν τούτῳ σκιάς τινας ὄρασθαι καὶ μιμήματα, τῶν μὲν ἄλλων βασιλέων ἐν πορφύραις καὶ δορυφόροις καὶ κλίσει τραχήλου καὶ τῷ μείζον διαλέγεσθαι, μόνου δὲ Πύρρου τοῖς ὄπλοις καὶ ταῖς χερσὶν ἐπιδεικνυμένου τὸν Ἀλέξανδρον.” (*Pyrrh.8.2*) [En efecte, en el rostre, en la seva i vivacitat i tots els seus moviments trobaven una semblança amb Alexandre i creien veure en ell ombres, per dir-ho així, i imitacions d'ímpetu i aquella violència en les lluites: els altres reis representaven Alexandre en les púrpures, en els llancers, en el decantament del coll, en el to més fort de la conversa; només Pirros en les armes i el braó].

En aquesta semblança Plutarc escull preferentment els trets físics, especialment, el rostre, tot i que ja hem vist que el rostre de Pirros esdevé molt singular i arriba a inspirar molt de terror, cosa que no es diu del rostre d'Alexandre, i també la violència i l'ímpetu en el combat, així com els moviments. En canvi, estableix una diferència entre Pirros i els altres diàdocs, en presència d'Alexandre: aquells n'heretaren el luxe, les púrpures, els llancers, però Pirros més aviat l'esperit guerrer.

El segon esment d'Alexandre s'esdevé en un somni de Pirros durant la guerra contra Demetri per la possessió de Macedònia:

“ ἐκείνης δὲ τῆς νυκτὸς ἔδοξε κατὰ τοὺς ὕπνους ὑπ' Ἀλεξάνδρου καλεῖσθαι τοῦ μεγάλου, καὶ παραγενόμενος κλινήρη μὲν αὐτὸν ἰδεῖν, λόγων δὲ χρηστῶν τυχεῖν καὶ φιλοφροσύνης, ἐπαγγελλομένου προθύμως βοηθήσειν. αὐτοῦ δὲ τολμήσαντος εἰπεῖν “καὶ πῶς ἂν ᾧ βασιλεῦ νοσῶν δυνατὸς εἴης ἐμοὶ βοηθεῖν;” “αὐτῷ” φάναί “τῷ ὀνόματι”, καὶ περιβάντα Νισαῖον ἵππον ἠγεῖσθαι αὐτήν ἰδὼν τὴν ὄψιν ἐπερρώσθη, τάχει δὲ χρῆσάμενος καὶ διαδραμῶν τὰ μεταξὺ, καταλαμβάνει τὴν Βέρειαν, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτόθι τῆς στρατιᾶς ἰδρύσας, τὰ λοιπὰ προσήγετο διὰ τῶν στρατηγῶν.” (*Pyrrh.11.4-7*). [Aquella nit mateixa Pirros somià que Alexandre el gran el cridava i, en acudir, el veié allitat. Trobà, però, en ell paraules bones i afecte, i la prometença d'ajudar-lo zelosament. Pirros s'atreu a dir-li: ‘ ¿ I com, oh rei, estant malalt podries ajudar-me? ‘ ‘Amb el meu simple nom ‘respongué Alexandre; i muntant un cavall niseu, es posà en camí davant d'ell. Amb aquesta visió Pirros cobrà ardiment; i usant de rapidesa, travessa la distància a pas de cursa i ocupa de bursada Berea; aleshores, allotjant la major part del seu exèrcit allí, sotmet la resta del país per mitjà dels seus generals].³²¹

Un somni on apareix Alexandre davant d'una batalla difícil és freqüent en les *Vides*. Així a les *Vides* d'Èumenes, i Demetri, hi ha somnis en què apareix el gran rei macedoni, exhortant, dirigint o desaconsellant una futura acció. A banda de la importància dels somnis en la literatura grega com portadors d'informació futura, en

³²¹ (*Pyrrh.11.5*). En els camps de Nisea tenien els reis perses llurs eugassades. Alexandre hi trobà encara cinquanta o seixanta mil cavalls.(Estrabó 2.13.525) en comenta l'excel·lència.

aquests casos de les *Vides* semblen fonts legitimadores davant empreses difícils o si més no qüestionades. En aquest somni l'actitud d'Alexandre és de col·laboració i ajuda a Pirros, l'ajuda amb el seu nom, és a dir, el seu prestigi, com si, en certa mesura, dirigís la presa de la ciutat macedònia de Berea, ja que com a continuació diu Plutarc, Pirros cobrà forces i assaltà la ciutat i ocupà la resta del país.

Una altra al·lusió, en aquesta ocasió a la família d'Alexandre, en la *Vida de Pirros*, té relació amb la germana del rei epirota, Deidamia (*Pyrrh.*4.3), que mostra el parentesc entre les cases reials de l'Epir i de Macedònia, una relació que es va renovant al llarg del pas del temps, i queda interrompuda amb la mort d'Alexandre IV, encara adolescent, per ordre de Cassandre.

La darrera al·lusió a Alexandre en la *Vida de Pirros* apareix en boca del romà Api Claudi, en el seu famós discurs en el Senat romà (*Pyrrh.*19.1-6) contra la concertació de la pau amb Pirros, ja hem comentat que aquesta al·lusió recull dos aspectes: la famosa hipòtesi sobre què hagués passat si Alexandre i els romans haguessin lluitat entre ells, i la burla que el romà fa de Pirros i de Demetri Poliorcetes, comparant-los a Alexandre.

És curiós que Api Claudi utilitzi el mateix argument que Lisímac, descrivint la relació entre epirotes i macedonis com una relació de servitud dels primers cap als segons, i encara va més lluny en concretar, que Pirros fou servent del coper d'Alexandre, tot referint-se a Demetri Poliorcetes. La burla de què són objecte Pirros i Demetri sembla una crítica més general del funcionament de les corts hel·lenístiques, on el govern es centra en la figura reial, envoltada de companys i servidors. El discurs que Plutarc posa en boca d'Api Claudi el cec, de la mà de Plutarc, serveix per posar en relleu el sistema polític romà, considerat ideal, oposat a un sistema servilista, pompós i impropï d'homes lliures.

Constatem, doncs, que el record de la figura d'Alexandre és encara viu, i un punt de referència quant al poder dels monarques hel·lenístics, així com font de legitimitació. El record d'Alexandre és emprat com arma política propagandística, encara que manipulat i falsejat segons convingui,³²² sense tenir en compte que encara viuen soldats macedonis que havien lluitat al costat d'Alexandre en les seves gestes.

³²² Buszard,2008,200: " The admiration of the Macedonians is sincere, but its scope is narrow. Pyrrhus reminds them of Alexander's military leadership, but nothing is said of Alexandre's generosity, his self-control, his rationality. A reader with no knowledge of Alexander-Caesar would probably interpret this assessment as praise; a reader coming to Pyrrhus to Alexander might already begin to wonder if Pyrrhus shares any of Alexander's other virtues."

També entre els romans, és present el record del rei macedoni, al seu favor, com a conqueridor i fundador d'un imperi. Si pensem en l'època de Plutarc. L'entorn imperial romà de Plutarc admira la figura del gran rei macedoni i pretén emular-lo, com és obvi en emperadors com Trajà i sobretot Adrià.

Continua B. Buszard en la seva anàlisi de les *Vides* d'Alexandre i Cèsar, que combina i compara amb la lectura del binomi Pirros i Mari, ja que considera que hi ha prou afinitats entre aquestes quatre *Vides* com per fer-ne una lectura i interpretació relacionada, i remarca aquesta semblança més física i energètica de Pirros amb Alexandre que no moral o psicològica. Considera que Plutarc descriu de manera diferent els quatre protagonistes:

Plutarch's depictions of Pyrrhus and Marius are more negative than those of Alexander and Caesar. His subjects are more violent, less restrained, less successful, and pursue a more destructive, less nuanced ambition. A greater part of Plutarch's narrative is therefore devoted to analyzing the flaws in their character.³²³

Per això la seva anàlisi de les *Vides* de Marius i Pirros, on l'ambició és ben palesa i jutjada de forma més negativament, li permet fer introduir la passió humana en les *Vides* de Cèsar i d'Alexandre, per concloure que qui té més ben controlada i dirigida l'ambició és Alexandre, creant així una diferència fonamental entre el rei macedoni i els altres tres estadistes, essent Pirros l'extrem oposat:

Pyrrhus's campaigns end in failure because he is unsatisfied with moderate success. He could have lived a prominent if unspectacular life as the king of the Molossians but his ambitions for conquest in Macedon, Italy, Sicily, Sparta, and Argos draw him from one disaster to the next, and finally kill him.³²⁴

I afegim.:

He [Marius] gains nothing from all his accomplishments, however, because he, like Pyrrhus (and Caesar), is always eager for new campaigns, new sources of honor. He cannot control his ambition, and so is incapable of deriving satisfaction from success.³²⁵

5.4 Agis IV i el llegat d'Alexandre. Morir per les idees.

En abordar la *Vida* del jove rei espartà Agis IV, la primera pregunta que ens fem –que afecta també a la *Vida de Cleòmenes*– és per què Plutarc està interessat, en el context

³²³ Cf. Buszard, 2008, 199.

³²⁴ Cf. Buszard, 2008, 209.

³²⁵ Cf. Buszard, 2008, 209.

de les dues *Vides Paral·leles*, en dos monarques espartans, i en la seva comparació amb els “conduïdors d’homes”, és a dir, els germans romans Gracs, Tiberi i Gaius.

Constatem que amb Agis i Cleòmenes, Plutarc reprèn el fil del relat espartà, després del legislador *Licurg*, dels estadistes espartans de l’època d’hegemonia lacedemònia a Grècia, *Lisandre i Agesilau II*. El fil lògic dels successors d’Alexandre, Èumenes, Demetri i Pirros, uns personatges que no responen al bon model de grans homes ni polítics ni morals. Segurament per la mateixa raó, Plutarc no pren mai com a protagonista de les *Vides*, un Làgida, un Selèucida o un Antigònida, els monarques pertanyents a les grans dinasties hel·lenístiques, els quals només apareixen com a personatges secundaris.

La nostra hipòtesi és que Plutarc, amb els espartans, reprèn el fil del que ell considera la grecitat, com abans ja havia fet en els relats dels grans estadistes atenesos i, en menor grau, tebans d’èpoques anteriors. Esparta, a diferència de Macedònia, i de l’Epir, no desvetlla cap sospita quant a hel·lenitat; considerem, doncs, el relat de les *Vides*, una incorporació que serveix per reconduir el fil argumenatiu de les *Vides Paral·leles* del que Plutarc considera l’eix central del món grec, en el qual s’emmiralla el romà..

Els dos monarques espartans biografiats dirigeixen un intent de reforma de la societat espartana, que inclou un punt fonamental, ben interessant per a Plutarc, a saber, el retorn al model de vida de la societat tradicional espartana, que havia legislat Licurg. En aquest sentit cal tenir en compte la participació de Plutarc –com ho havia fet Xenofont-, en la construcció de l’anomenat “miratge spartiate,³²⁶ és a dir, en la reivindicació i propagació del model de vida espartà.

D'altra banda tampoc cal perdre de vista el públic romà de les *Vides Paral·leles* que pot compartir valors,³²⁷ amb la societat espartana: el sentit col·lectiu, la disciplina,

³²⁶ Pel que fa al “miratge espartà” Cf. Murcia, 2017, 416 recull: “ Pero fue, sobre todo Plutarco en el siglo II d.C. quien más ha contribuido con sus apasionadas biografías de personajes espartanos a engrandecer el mito de Esparta. En 1933, un estudioso francés, F. Ollier, acuñó la expresión *le mirage spartiate* (el espejismo espartano) para referirse a esa imagen idealizada de la sociedad y del sistema político espartano que las fuentes antiguas nos han transmitido y que ha dificultado tanto nuestro estudio imparcial de la historia de Esparta. Este espejismo insistía, principalmente, en estos cuatro puntos; 1. La perfección de un sistema político que se había mantenido sin cambios desde tiempos remotos. 2. Los espartanos eran campeones en la lucha contra la tiranía. 3. La austeridad. Se decía que los espartanos llevaban un régimen de vida severo, sin lujos y sin riquezas, y 4. La igualdad. Los espartiatas se llamaban a sí mismos ‘los iguales’, pero el término era engañoso. Todos eran iguales en la forma de vida y en la educación, pero dentro de la sociedad espartana existía una gran división entre pobres y ricos.”

³²⁷ Cf. de nou Murcia, 2017, 387-88, sobre els valors comuns entre espartans i romans: “ La entereza del carácter espartano y la severidad de su modo de vida serían muy del agrado de los romanos, que sintieron una especial conexión con Esparta por encima de todas las demás ciudades griegas. Veían en los espartanos su mismo concepto del honor y del sacrificio por la patria, y su mismo amor por la disciplina, uno de los pilares básicos de la cultura romana. Si los espartanos eran, como decía Polibio,

l'amor per la pàtria, la militarització social, qüestionats en l'època de Plutarc, però integrants de la referència històrica i cultural romana. A més, Esparta és un dels centres d'interès de Grècia per als romans,³²⁸ al costat d'Atenes o Tebes, que a Plutarc li interessa fer present al seu públic romà, fent-ne sobresortir l'essència del que ell considerava la grecitat, que els romans havien de valorar, recuperar moralment i integrar de nou.³²⁹

A banda d'aquestes qüestions més circumstancials, Plutarc també troba en els reis espartans una manera de retratar, una tipologia dels polítics "conduïdors d'homes", que, en aquest cas, acaben, malgrat els seus intents justos de reforma social i la seva preparació política i tarannà moral, esdevenint esclaus del mateix poble que volen dirigir. I en això el paral·lel amb els Gracs és obvi, ja que immolen la vida en l'intent de reformar llurs respectives societats. El desenvolupament d'aquestes idees, d'una banda, i la relació amb el model d'estadista d'Alexandre, de l'altra, seran els principals objectes de la nostra atenció.

Com és habitual, Plutarc inicia la *Vida d'Agis* amb l'origen familiar, tot indicant, que de les dues famílies que ostenten el poder reial a Esparta, en règim de diarquia, la dels Agíades i la dels Euripòntides, Agis pertany a la dels Euripòntides. Aquestes dues famílies reials no es mesclaven entre elles, pretenien ser descendents d'Hèracles per l'Heràclida Aristodem, aquest havia engendrat dos bessons; Eurístenes i Procles, als quals correspongué la Lacònia. La branca de Procles prengué més endavant el nom d'Euripòntides, gràcies al bon govern d'Euripont, nét de Procles. Plutarc presenta els avantpassats d'Agis des del rei Agesilau II, protagonista d'una altra *Vida Paral·lela*,

'gentes ardientes en la guerra que no dan reposo a la lanza', Roma era 'un campo consagrado al belicoso Marte, al que dedicaban especial veneración en su panteón divino. Los espartanos, a su vez, le habían erigido una estatua cargado de grilletes, para que nunca escapara de su ciudad. Roma también había considerado la austeridad como un principio básico de su carácter y había visto en el lujo y la ostentación el principio de todos los males de la República. Incluso ese carácter receloso de los mares y de los barcos puede ser común entre espartanos y romanos.'

³²⁸ Cartledge, 1989, 208 comenta el destí turístic que esdevé Esparta durant l'Imperi romà: "At the risk of over-schematization, two distinct phases in the tourism can be detected. Down to the Augustan age the evidence concerns Romans only, present in Greece either on official business (as perhaps with the Augustan consular Laelius) or, as with Cicero, while studying at Athens, a popular centre of higher studies for well-born Romans in the first century BC. The second phase, for which the evidence by contrast concerns Greeks, can be linked to the great revival of the Greek cultural life in the second and early third centuries, which brought with it a new Greek interest in Spartan antiquities. This development was encouraged by the emperor Hadrian who held up Laconian moderation and training as a model to the Cyrenaeanes and served as eponymous *patronomos*."

³²⁹ Cf. Ortuño, 2017, 388, comenta: "En el siglo II d.C. el afán anticuario se había extendido por todo el Imperio romano. Las ciudades griegas desempolvaban sus viejos mitos y sus grandes figuras históricas en un intento por mantener su orgullo y su sentimiento nacional frente a la opresión de los romanos. El arcaísmo y la admiración por el pasado prehelenístico fueron comunes a todas las ciudades griegas gobernadas por élites educadas; se produjo un renacimiento cultural que exaltaba los valores griegos antiguos, propiciado por la prosperidad y la paz que había traído el Imperio a sus provincias de Oriente." Un món arcaïtzant que trobava una de les seves plasmacions precisament en el "miratge" la societat espartana.

passant pel seu fill Arquidam,³³⁰ que fou mort pels messapis vora Mandòrion, a Itàlia, i acabant en ell mateix (*Agis i Cleom.*3.2-4).

Plutarc no fa el retrat físic d'Agis IV, només hi esmenta la seva juvenesa (encara no vint anys,4.2). Segons l'esment de l'edat, ens trobem al començament del seu regnat (243 a C), i sabem que la seva mort i final de regnat, fou dos anys més tard, és a dir, als vint-i-dos anys. Com veurem, per a Plutarc la juvenesa d'Agis IV és un element central que l'exculpa de moltes decisions qüestionables i l'empeny a fer les reformes. Agis s'envolta de joves espartans que critiquen la situació política i social d'Esparta i li fan costat en les seves propostes de canvis, essent l'edat un factor de suport i cohesió al projecte polític del rei espartà.

Més vinculades, a la seva joventut, Plutarc hi afegeix un seguit de qualitats, ben valorades en la societat espartana: valors marcial, frugalitat, capacitat de sofriment físic, etc.:

“ καὶ μέντοι καὶ αὐτὸς ὁ νεανίσκος εὐτελείᾳ καὶ φιλοπονίᾳ καὶ τῷ μηδὲν ἰδιώτου λαμπρότερον ἠμφιέσθαι καὶ ὠπλίεσθαι σεμνυνόμενος, ἀξιοθέατος ἦν καὶ ζηλωτὸς ὑπὸ τῶν πολλῶ.” (*Agis i Cleom.*14.4). [Cert és que el jovenet mateix, vanant-se de frugalitat, d'amor a les fatigues i de no anar vestit ni armat amb gens més d'esplendidesa que un soldat ras, es guanyava l'admiració i el fervor de les multituds]

Més vinculades al caràcter d'Agis IV, Plutarc enumera un seguit de virtuts del rei espartà, relacionades amb la guerra, arran de l'expedició contra els etolis en què Esparta participa al costat de la Lliga Aquea, aleshores comandada per Aratos:

“ καὶ θέαμα ταῖς πόλεσιν ἦσαν, ἀβλαβῶς καὶ πράως καὶ μονονοῦκ ἀποφρητὶ διαπορευόμενοι τὴν Πελοπόννησον, ὥστε θαυμάζειν καὶ διαλογίζεσθαι τοὺς Ἕλληνας, οἷός ἦν ἄρα κόσμος Λακωνικοῦ στρατεύματος Ἀγησίλαον ἔχοντος ἢ Λύσανδρον ἐκείνῳ ἢ Λεωνίδαῖον τὸν παλαιὸν ἠγούμενον, ὅπου πρὸς μειράκιον ὀλίγου δεῖν νεώτατον ἀπάντων αἰδῶς τοσαύτη καὶ φόβος ἐστὶ τῶν στρατευομένων. “ (*Agis i Cleom.*4.3) [i era un espectacle per a les ciutats, que el veien travessar el Peloponès sense fer malbé res, amb tota la calma, gairebé sense fressa, de manera que els grecs es meravellaven i es preguntaven entre ells quina devia ésser, doncs, la disciplina d'un exèrcit lacedemoni comandat per Agesilau, o pel cèlebre Lisandre o per Leònidas l'antic, quan envers un minyó, que per poc no era el més jove de tots, era tant el respecte i la temor dels expedicionaris...].

En aquest episodi, Plutarc descriu l'habilitat del jove rei Agis IV, conduint un exèrcit de joves, més grans que ell, que l'admiren i li donen suport també en les seves reformes socials. Plutarc no s'està de fer-hi una comparació, amb els grans cabdills espartans,

³³⁰ Sobre Arquidam, cf. Cartledge, 2002, 217: “ He was over the seas and far away, fighting and dying as a mercenary on behalf of Sparta's one true colony, Taras (Tarentum), against the neighbouring native Lucanians.” Aquesta expedició de gran abast és la darrera dels espartans, ja que després quedaren circumscrits a la defensa del seu territori, abandonant empreses més ambicioses i essent una mostra tant dels seu declivi militar com polític.

malgrat la seva joventut. Els valors de la continència i de la disciplina són recuperats i duts a la pràctica per Agis i, li valen l'admiració de la població del Peloponès, més acostumada a patir la rapinya i violència espartanes. Més endavant, també palesa la seva disposició de suport, sense voler adquirir cap protagonisme:

“... ἐπεδείξατο καὶ προθυμίαν πολλὴν καὶ τόλμαν οὐ νεανικὴν οὐδ' ἀλόγιστον. ἔφη γὰρ αὐτῷ μὲν δοκεῖν διαμάχεσθαι καὶ μὴ παριέναι τὸν πόλεμον εἴσω, τὰς πύλας τῆς Πελοποννήσου προεμένους, ποιήσιν δὲ τὸ δοκοῦν Ἀράτῳ· καὶ γὰρ πρεσβύτερόν τ'εἶναι καὶ στρατηγεῖν Ἀχαιῶν, οἷς οὐχὶ προστάξων οὐδ' ἠγησόμενος, ἀλλὰ συστρατευσόμενος ἦκοι καὶ βοηθήσων.” (*Agis i Cleom.*15.1-3) [Agis demostrà també un gran ardor i una audàcia no pas boja ni desenraonada. Digué, en efecte, que en la seva opinió calia donar una batalla decisiva i no deixar que la guerra entrés dins per haver abandonat els portals del Peloponès; però faria el que li semblés a Aratos, perquè era més vell i general dels aqueus, als quals ell no havia vingut per donar ordres ni per dirigir, sinó per prendre part a la campanya amb ells i ajudar] .

Com molt bé indica Plutarc, la seva opinió no és tinguda en compte per Aratos, que acaba enviant-lo a ell i el seu exèrcit de retorn cap a Esparta,³³¹ té molt clar el seu paper i el d'Esparta en aquesta guerra, d'ajudar els seus aliats aqueus en la lluita contra els etolis.³³²

Agis comparteix regnat amb Leònodas II, segons el sistema de la diarquia. Agis és descrit com a un monarca èticament incomparable a la resta de reis espartans des del gran Agesilau II (401-360 a C.):

“ Ὁ δ' Ἄγις οὕτω πολὺ παρήλλαπτεν εὐφυῖα καὶ φρονήματι ψυχῆς οὐ μόνον τοῦτον, ἀλλὰ σχεδὸν ἅπαντας ὅσοι μετ' Ἀγησίλαον τὸν μέγαν ἐβασίλευσαν.” (*Agis i Cleom.*4.) [Agis, en canvi, per la seva excel·lència nativa i elevació del seu esperit deixava molt enrera, no solament Leònidias, sinó gairebé tots els qui havien regnat després d'Agesilau el Gran...] .

Geert Roskam remarca sobre Agis i les seves ambicions:

There can be no doubt that Plutarch regarded the political project of the Young Spartan king Agis as honorable. The Young king's noble purpose is reflected in

³³¹ Pausàniass (Paus.2.8-5), curiosament, explica tot el contrari, relatant un enfrontament armat entre Aratos i Agis : “ἐλευθερώσαντος δὲ Ἀράτου Κόρινθον προς-εχώρησαν μὲν ἐς τὸ συνέδριον Ἐπιδαύριοι καὶ Τροιζήνιοι οἱ τὴν Ἀργολίδα Ἀκτὴν οἰκοῦντες καὶ τῶν ἐκτὸς ἰσθμοῦ Μεγαρεῖς, συμμαχίαν δὲ πρὸς Ἀχαιοὺς Πτολεμαῖος ἐποίησατο. Λακεδαιμόνιοι δὲ καὶ Ἄγις ὁ Εὐδαμίδου βασιλεὺς ἐφθησαν μὲν Πελλήνην ἐλόντες ἐξ ἐπιδρομῆς, ἤκοντι δὲ Ἀράτῳ καὶ τῇ στρατιᾷ συμβαλόντες ἐκρατήθησαν καὶ τὴν Πελλήνην ἐκλιπόντες ἀναχωροῦσιν οἴκαδε ὑπόσπονδοι.” [Quan Aratos alliberà Corint s'afegiren a la Lliga els pidauris i els tricennis que habiten a l'Argòlida i els megarens de fora de l'Istme. També Ptolemeu feu una aliança amb els aqueus. Els lacedemonis i el rei Agis, fill d'Eudàmidas, s'apoderaren per sorpresa de Pelene en un atac sobtat, però en enfrontar-se amb Aratos i el seu exèrcit, foren vençuts, i després de deixar Pelene, tornaren a casa segons un pacte].

³³² Pel que fa a l'episodi en què Agis IV col·labora amb Aratos i els aqueus contra els etolis. Plutarc hi torna a fer referència en la *Vida d'Aratos* (31.1): “...ὅτε συμβαλεῖν μὲν αὐτοῖς πρὸ τῆς Μεγαρικῆς ὤρμημένων τῶν Ἀχαιῶν, καὶ τοῦ βασιλέως τῶν Λακεδαιμονίων Ἄγιδος ἀφικομένου μετὰ δυνάμει καὶ συνεξορμῶντος ἐπὶ τὴν μάχην τοὺς Ἀχαιοὺς “ [els aqueus estaven decidits a lliurar-los batalla davant de Mègara, i el rei dels lacedemonis, Agis, que arribava amb forces, contribuïa a empènyer els aqueus al combat.] .

the virtuous character of his ambitions, which are all about self-restraint, simplicity, and magnanimity, rather than wealth. If Agis indeed strives for a great reputation, his fame should only rest on moral excellence. No trace can be found here of the slavish dependence on the multitude that was introduced in the proem as the obvious consequence of *filodoxia*.³³³

L'ambició d'Agis és legítima del tot, controlada per la seva dolçor i magnanimitat. Tot plegat ateny els valors morals de Plutarc de ple. Notem també que aquesta consideració de Plutarc diferencia Agis del seu company de narració Cleòmenes, i encara més dels romans paral·lels, els Grac, tots tres amarats d'una *filodoxia* o necessitat de fama que els subordina al mateix poble que tant estimen i volen dirigir políticament.

Roskam observa que Plutarc també contraposa Agis als seus oponents, especialment l'altre rei Leònidas II:

“ Agis oponents, on the other hand, usually appear in a negative light. Leonidas characterizes Agis' project as an attempt to pursue a tyranny and buy a large bodyguard, but this interpretation is rejected by Plutarch himself as slander. Leonidas' own motivations are obviously selfish, and he is apparently driven by *filonikia* rather than *filotimia*. No wonder, then, that he was hated by Spartan people. The first Life, then, shows a remarkably Black-and-white characterization, Agis' project is honorable and his ambitions are perfectly justified, but he is overcome by the greedy depravity of his enemies.”³³⁴

La vilesa de Leònidas II, i dels seus assassins, enalteixen encara més la innocència, resolució, bondat i naturalesa virtuosa d'Agis que és víctima de la maldat dels seus adversaris.

Concloent, podem afirmar que la descripció psicològica que Plutarc fa d'Agis IV és extremadament positiva, no n'afirma directament cap defecte, essent la joventut del monarca lacedemoni l'element central al voltant del qual giren la resta de qualitats i que per tant defineix al personatge. Una joventut, que d'altra banda, també l'exculpa dels seus errors com veiem a la *synkrisis* amb què Plutarc clou el relat, i on trobem com a molt alguna crítica subliminal d'idealisme i d'ingenuïtat (*Agis i Cleom.*44.1). Hi ha altres qualitats que no són referides explícitament per Plutarc però que es desprenen de la lectura de la *Vida*, com ara: la clemència envers l'enemic així com la generositat en el repartiment de les seves terres i béns per a la causa reformista; apart de resiliència, mantenint-se fidel i convençut de les seves idees, que el duen a una mort de plena dignitat.

Tot seguit el biògraf esmenta la *paideia* rebuda d'Agis IV:

³³³ Roskam,2011,212.

³³⁴ Roskam,2011,213.

“... ὥστε μηδέπω γεγρονῶς εἰκοστὸν ἔτος, ἐντεθραμμένος δὲ πλοῦτοις καὶ τρυφαῖς γυναικῶν, τῆς τε μητρὸς Ἀγησιστράτας καὶ τῆς μάμμης Ἀρχιδαμίας, αἱ πλεῖστα χρήματα Λακεδαιμονίων ἐκέκτηντο, πρὸς τε τὰς ἡδονὰς εὐθύς ἀπισχυρίσασθαι, καὶ τὸν ἐπιπρέψαι μάλιστα τῇ χάριτι τῆς μορφῆς ὠραῖσμον δοκοῦντα περιστάσας τοῦ σώματος, καὶ πᾶσαν ἐκδῦς καὶ διαφυγῶν πολυτέλειαν, ἐγκαλλωπίζεσθαι τῷ τριβωνίῳ, καὶ δεῖπνα καὶ λουτρὰ καὶ διαίτας Λακωνικὰς ζητεῖν, καὶ λέγειν ὡς οὐδὲν δέοιτο τῆς βασιλείας, εἰ μὴ δι' αὐτὴν ἀναλήψοιτο τοὺς νόμους καὶ τὴν πάτριον ἀγωγὴν.” (*Agis i Cleom.4*) [...Així, no tenia encara vint anys, i educat en l'opulència i les delícies per dues dones, la seva mare Agesístrata i la seva àvia Arquidàmia, que eren la gent més rica de Lacedemònia, es va fer fort tot d'una contra els plaers. Es llevà de sobre l'agençament que semblava convenir a la gràcia de la seva figura i, despullant-se i fugint de tota sumptuositat, es feia una glòria de la seva capeta, recercava els àpats, els banys i els hàbits de viure lacònics i deia que no necessitava el poder reial si no havia de restablir pel seu mitjà les lleis i la pairal disciplina] .

Aquest passatge ens indica que la tradicional *paideia* espartana, l'anomenada *agogé*, ben diferent de l'atenesa, ja havia caigut en desús, almenys tal com la formulen el mateix Plutarc a la *Vida de Licurg*, o Xenofont a la *Constitució Lacedemònia*, i que només es mantenia en determinats àmbits, com alguns àpats, els banys i altres hàbits de vida lacònia, és a dir, i de forma ja poc sistematitzada.

En aquest mateix sentit puntualitza Paul Cartledge:

Agis IV, eldest son of Eudamidas, would not have been obliged as heir-apparent ³³⁵ to go through the distinctively Spartan educational curriculum known as the *agoge* even if it had still existed in its full rigour by 250. As it was, that System had apparently lapsed at some point after the late 270s. ³³⁶

Agis, doncs, exempt de l'*agogé*, ha rebut una educació basada en l'opulència i els plaers, i envoltat de l'afecte de dues dones, la seva mare Agesístrata i la seva àvia Arquidàmia, amb franca contradicció amb els preceptes educatius establerts per Licurg. ³³⁷

Una *paideia* completament diferent de l'atenesa, en què l'individu és més present i valorat, i que les pràctiques esportives i gimnàstiques són complementades amb altres estudis com la literatura, la música i sobretot la filosofia, dos models de formació ben diferents que corresponen a societats amb àmbits polítics i socials també diferents. Tanmateix, a l'època d'Agis IV, l'*agoge* espartana ja ha desaparegut, o bé en romanen algunes restes, i el model educatiu que ha triomfat a tota Grècia és l'atenès, més

³³⁵ Plutarc, a la *Vida d'Agésilau*, també es fa ressò de l'exempció de l'*agogé* per part dels hereus reials: “La llei dispensa d'aquesta necessitat els infants criats en vista del tron.” (*Ages.1.4*). Plutarc ho diu recordant que Agésilau, qui en principi no era l'hereu reial, no en restà dispensat.

³³⁶ Cartledge, 1998, 41.

³³⁷ Segons Plutarc: “ τοὺς δὲ Σπαρτιατῶν παῖδας οὐκ ἐπὶ ὠνητοῖς οὐδὲ μισθοῖς ἐποιήσατο παιδαγωγῆς ὁ Λυκοῦργος, οὐδ' ἐξῆν ἐκάστῳ τρέφειν οὐδὲ παιδεύειν ὡς ἐβούλετο τὸν υἱόν, ἀλλὰ πάντας εὐθύς ἐπταετῆς γενομένους.” (*Lyc.16.4-14*) [En canvi Licurg no volgué posar els infants dels espartiates sota la cura de pedagogs comprats ni mercenaris; ni era permès a cadascú de criar ni educar com volia el seu fill, ans a penes tenien set anys].

individualitzat. Tanmateix, l'antiga *paideia* espartana despertava l'interès de molts grecs i atenesos com en el cas del mateix Xenofont que en la seva *Constitució Lacedemònia* ve a coincidir amb Plutarc,³³⁸ així la repressió i l'obediència li criden molt l'atenció en relació al model atenes. Tanmateix, en el capítol XIV del seu llibre, el mateix Xenofont afirma que les coses ja llavors havien canviat i que ja no es seguia el model social instaurat per Licurg.³³⁹

Si extrapolem doncs, aquesta afirmació de Xenofont, al voltant de la decadència de les lleis de Licurg i del seu model polític i social, realitzada al segle V a C, podem amb lògica temporal afirmar que a l'època d'Agis IV, meitat del segle III a C., realment del model de Licurg en quedava més aviat poca cosa, d'aquí la necessitat per part d'Agis de recuperar-lo i d'incloure'l en el seu projecte reformista. En relació a l'ampliació del cos social espartà per part de periecs i estrangers seleccionats, Agis IV disposa: δίαιταν ἦν εἶχον οἱ πρόγονοι διαιτᾶσθαι. (*Agis i Cleom.*8.4) [que practiquin la manera de viure que tenien els avis] .

L'episodi de la mort d'Agis IV és descrit per Plutarc de manera detallada i dramàtica, i ve a complementar la vida d'un personatge virtuos. Aquest procés comença amb el triomf de les forces contràries a la seva reforma, amb el retorn del rei exiliat Leònidas II, i el desencís amb la consegüent desmobilització de les forces populars pel fet de no dur-se a terme el repartiment de les terres tal com pretenia la reforma. Aquest episodi, dramàtic i ple de tensió, constitueix el clímax de la *Vida d'Agis*:

“ Διὸ καὶ θᾶσσον ἀποκινδυνεύσαντες οἱ ἐχθροὶ καίσιυστάντες ἐκ Τεγέας ἀναφανδὸν τὸν Λεωνίδαν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν κατήγαγον, ἡδέως καὶ τῶν πολλῶν θεασαμένων· ὠργίζοντο γὰρ πεφρακισμένοι, τῆς χώρας μὴ νεμηθείσης.” (*Agis i Cleom.*16.4-7) [Per aquesta raó els seus enemics cuiten a aventurar-se, es lliguen i duen públicament de Tègea Leònidas perquè exerceixi el poder reial, la multitud veient-ho també amb goig, en la seva ira d'haver estat enganyada i de no tenir encara el repartiment de les terres].

El rei exiliat Leònidas II torna a Esparta ple de poder i va contra els seus enemics; el rei Cleòmbrot II i el rei Agis IV es refugien en sengles temples a l'espera de millors moments, però la ira tant de Leònidas com dels seus partidaris és considerable. A

³³⁸ Xenofont coincideix amb Plutarc en l'admiració per la *paideia* espartana (*Lac.*1;2.3-4).

³³⁹ Xenofont ja no veu vigents a la seva època les lleis de Licurg: “ Εἰ δὲ τίς με ἔροίτο εἰ καὶ νῦν ἔτι μοι δοκοῦσιν οἱ Λυκούργου νόμοι ἀκίνητοι διαμένειν, τοῦτο μὰ Δία οὐκ ἂν ἔτι θρασέως εἴποιμι. οἶδα γὰρ πρότερον μὲν Λακεδαιμονίους αἰρουμένους οἴκοι τὰ μέτρια ἔχοντας ἀλλήλοις συνεῖναι μάλλον ἢ ἀρμόζοντας ἐν ταῖς πόλεσι καὶ κολακευομένους διαφθείρεσθαι...οὐδὲν μέντοι δεῖ θαυμάζειν τούτων τῶν ἐπιφύγων αὐτοῖς γιγνομένων, ἐπειδὴ φανεροί εἰσιν οὔτε τῷ θεῷ πειθόμενοι οὔτε τοῖς Λυκούργου νόμοις. “(*Lac.*14. 1; 7) [Però, si em preguntessin si crec que avui dia subsisteixen intactes les lleis de Licurg, això, per Zeus, no gosaria afirmar-ho amb seguretat. Car sé que en altres temps els lacedemonis preferien viure junts a casa amb uns mitjans de vida mesurats, més que no pas ésser *harmostes* (governadors espartans a les ciutats estrangeres amb poder absolut) a les ciutats i ésser corromputs pels aduladors...Tanmateix, no ens han d'estranyar aquests retrets que se'ls fa, puix que és evident que no obeeixen el déu ni les lleis de Licurg].

continuació Plutarc narra la detenció de Cleòmbrot II, l'altre membre de la diarquia i partidari de la reforma com Agis IV, el qual gràcies a la seva muller i filla de Leònidas II, Quilonis, aconsegueix salvar-se a canvi de l'exili (*Agis i Cleom.*17;18.2). En canvi, Agis, roman tancat dins del temple d'Atena de la Casa de Bronze, on s'havia refugiat. (*Agis i Cleom.*18.4-9). Fins i tot els seus amics el van a visitar, junts baixen als banys i retornen després al recinte sagrat. Però la traïció és en marxa, ja que un d'aquests amics, Àmfares, col·labora amb Leònidas i els èfors.

Plutarc amb una varietat de recursos literaris, ha aconseguit recrear l'atmosfera de la mort d'Agis, des dels inicis dels banys entre camarades fins al dramatisme de l'estada a la presó, amb la multitud de fora reclamant un judici digne per al rei. Així, Leònidas II, els èfors i els senadors conjurats simulen un procés ràpid amagats dins la presó -els soldats i els mercenaris no volen tacar-se les mans de sang reial- mentre a fora familiars i partidaris del rei reclamen un judici públic i amb garanties. D'aquest extens episodi, recollim l'actitud ferma d'Agis davant les acusacions dels èfors, pel convenciment del seu ideari, així com per l'absència de por davant la mort imminent:

“ ἀποκριναμένου δὲ τοῦ Ἄγιδος, ὡς βιασθεῖς μὲν ὑπ' οὐδενός, ζηλῶν δὲ καὶ μιμούμενος τὸν Λυκοῦργον ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἔλθοι πολιτείαν, πάλιν ὁ αὐτὸς ἠρώτησεν, εἰ μετανοεῖ τοῖς πεπραγμένοις. φήσαντος δὲ τοῦ νεανίσκου μὴ μετανοεῖν ἐπὶ τοῖς κάλλιστα βεβουλευμένοις, κἄν τὰ ἔσχατα πεισόμενον αὐτὸν ἴδῃ, θάνατον αὐτοῦ κατεψηφίσαντο, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἐκέλευον ἄγειν εἰς τὴν καλουμένην Δεχάδα· τοῦτο δ' ἐστὶν οἴκημα τῆς εἰρκτῆς ἐν ᾧ θανατοῦσι τοὺς καταδίκους ἀποπνίγοντες.” (*Agis i Cleom.*19.7-8). [Agis respon que no l'ha obligat ningú: per emular i per imitar Licurg, ha adoptat la seva mateixa direcció política. L'èfor torna a preguntar-li si es penedeix del que ha fet. El jove declara que no es penedeix d'haver concebut uns projectes tan bells, encara que es veïés a punt de sofrir els darrers suplicis. Així, el condemnen a mort, i donen ordre als oficials de dur-lo al lloc anomenat “*Dekhas*”: és una sala de la presó on executen els condemnats a mort escanyant-los].

Plutarc necessita encara un episodi més per acabar amb la mort d'Agis i atènyer el clímax del relat, que es desenvolupa en dos moments successius, primer la mort d'Agis, decidida i heroica, a la qual arriba amb aquests mots:

“ Ὁ μὲν οὖν Ἄγισ ἐπὶ τὴν στραγγάλην πορευόμενος, ὡς εἶδε τινα τῶν ὑπηρετῶν δακρύνοντα καὶ περιπαθοῦντα, “παῦσαί με” εἶπεν “ὦ ἄνθρωπε κλαίων· καὶ γὰρ οὕτως παρανόμως καὶ ἀδίκως ἀπολλύμενος κρείπτων εἰμὶ τῶν ἀναιρούντων”· καὶ ταῦτ' εἰπὼν παρέδωκε τῷ βρόχῳ τὸν τράχηλον ἐκουσίως.” (*Agis i Cleom.*20) [Agis, doncs, és dut a escanyar; veu aleshores un dels executors que plora i es desola. ‘ Cessa de plorar-me, home, li diu; perquè morint així contra les lleis i el dret, sóc superior als qui em fan morir! ‘ I dient aquestes paraules. Ofereix el coll al nus mateix].

I un segon moment en què hi ha un relleu en el protagonisme de la mà de dues dones espartanes: ³⁴⁰ Arquidàmia i Agesístrata, àvia i mare d'Agis IV, respectivament, que no només aproven l'actuació del rei espartà, sinó que acaben també essent immolades, dirigint i col·laborant en la seva pròpia mort. ³⁴¹ Al mateix temps, el traïdor Àmfares, augmenta en vilesa, carregat d'ira davant la determinació de les seves víctimes, una ira traduïda en violència i crueltat cap a qualsevol cosa que tingui a veure amb Agis, a qui sembla no poder acabar de destruir. Plutarc mostra una lluita entre la bondat i la maldat, per posar en evidència la virtuositat tant d'Agis IV com de les dones de la seva família. Així clou el biògraf el relat:

“...ἐν δὲ Λακεδαιμόνι πρῶτος Ἄγις βασιλεύων ὑπὲρ ἐφόρων ἀπέθανε, καλὰ μὲν ἔργα καὶ πρέποντα τῇ Σπάρτῃ προελόμενος, ἡλικίας δὲ γεγωνῶς ἐν ἧ ἁμαρτάνοντες ἄνθρωποι συγγνώμης τυγχάνουσι, μεμφθεὶς δ' ὑπὸ τῶν φίλων δικαιότερον ἢ τῶν ἐχθρῶν, ὅτι καὶ Λεωνίδα περιέσωσε καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπίστευσεν, ἡμερώτατος καὶ πραότατος γενόμενος.” (*Agis i Cleom.*21) [El que és cert, és que Agis fou el primer rei de Lacedèmon que morí per ordre dels èfors, per haver emprès obres belles i dignes d'Esparta, i això a una edat en què es perdonen els errors a la gent. I encara pot ésser blasmat pels amics amb més justícies que pels enemics, perquè perdonà la vida a Leònidas i tingué confiança en els altres, ell, que era l'home més gentil i més dolç del món] .

No cal dir que l'admiració de Plutarc pel seu biografat és ben palesa, qualificant la reforma d'Agis com: “d'obres dignes i belles”. Tanmateix, l'entusiasme és més moderat a la *synkrisis* final, quan valora l'obra d'Agis en relació al seu company de *Vida*, el també rei espartà Cleòmenes III, i els paral·lels Gracs, que són, al seu torn, reformadors socials romans (*Agis i Cleom.*54.1). Així, Plutarc analitzant l'actuació política dels quatre protagonistes de les *Vides* en qüestió, acusa Agis de mollesa (μαλακώτερον) i d'ingenuïtat respecte d'Agésilau (ἐκκρουσθεὶς ὑπὲρ Ἀγησιλάου,) i també de manca d'audàcia (ὑπὲρ ἀτολμίας διὰ τὴν ἡλικίαν γενόμενος); mollesa en implementar el repartiment de terres, ingenuïtat en refiar-se d'un home com Agésilau, manca d'audàcia pel fet de deixar la reforma inacabada, fet que atribueix a la joventut del monarca, tot i que al final, de la *synkrisis*, on Plutarc fa una escala comparativa, col·loca en el millor lloc Tiberi Grac per la seva virtut, i en segon lloc Agis de qui afirma que com a minyó, és a dir jove, fou qui menys errors va cometre (*Agis i Cleom.*45.7).

³⁴⁰ Àvia d'Agis IV i segurament filla de Cleòmenes I, per tant germana d'Areu I i de Cleònim II. Dona de gran influència i reconeixement en la societat espartana, apareix també a la *Vida de Pirros*, on té un paper protagonista en el setge que Pirros dirigeix contra Esparta: (*Pyrrh.*27.4). Plutarc atorga a les dones espartanes un paper de presència pública i influència política considerable en els seus relats. Recordem que al costat del recull de *Màximes dels espartans* .208 b- 240 b escriu les *Màximes de les dones espartanes* 240 c-242 d.

³⁴¹ Cf. Payen, 2001, 2053, comenta al voltant de la mort dels grans homes protagonistes de les *Vides* : “La mort du héros apparaît ensuite comme un élément essentiel dans la construction du personnage, au point que sa vie se présente largement comme une préparation à la mort.” Efectivament, la resiliència i la coherència amb les idees menen Agis IV a una mort que a diferència dels altres tres protagonistes, vistos fins ara, enalteixen la qualitat moral del personatge.

5.4.1 Retorn a Licurg...

Agis no solament no és hereu del projecte polític d'Alexandre, sinó que per la seva opció política reformista que apel·la al retorn dels costums tradicionals espartans legislatos per Licurg, és a les antípodes del món hel·lenístic circumdant i, per tant, del projecte polític d'Alexandre.

Tal com abans hem exposat, Plutarc amb el relat de les dues *Vides* dels reis reformistes espartans, Agis i Cleòmenes, reprèn un tema que li interessa, el del miratge espartà, i col·loca el focus històric en una Esparta en decadència però que encara aspira al retorn de la seva època hegemònica; és com si Plutarc, gens interessat en la imatge de Grècia que els dinastes provinents d'Alexandre palesen, preferís relatar un intent de retorn al passat gloriós grec, en aquest cas espartà, més d'acord amb la seva reinterpretació del passat històric grec, encara que acabi éssent un intent fallit.

Plutarc aborda la figura política del que ell anomena “el conduïdor d'homes”, que és present en Alexandre, però no en els protagonistes de les *Vides* d'Agis IV, Cleòmenes i els germans romans Gracs, als quals Plutarc acusa d'acabar rendint-se al dictat de les masses en comptes de dirigir-les, i s'estimen més, no contrariar-les, com feren els protagonistes polítics modèlics de les *Vides* de Foció i Epaminondas.³⁴² Tanmateix, sí que podríem considerar que el projecte polític d'Alexandre és present en la *Vida* d'Agis i en la de Cleòmenes, en el sentit que el món hel·lenístic transforma la societat espartana des de fora ja que per molt que Esparta vulgui estar aïllada, no ho pot aconseguir; i de fet, les reformes d'Agis i Cleòmenes seran una resposta de rebuig a aquest fenomen però fixat en un retorn al passat, a la societat espartana legislada per Licurg.

Passem a continuació a analitzar com Plutarc descriu els fets de la *Vida d'Agis* especialment la seva direcció del moviment reformista, per tal relacionar-los amb el projecte polític d'Alexandre; deixem per més endavant l'anàlisi de la posició de Plutarc respecte al projecte reformista.

Plutarc exposa les causes del malestar social i contraposa la figura d'Agis a la de l'altre rei membre de la diarquia regnant, Leònidas, en tot diferent d'Agis, cap de la

³⁴² Recordem que la *Vida d'Epaminonda* no ens ha pervingut a l'actualitat, només en resten al·lusions i consideracions en algunes de les *Vides Paral·leles* conservades.

contrarevolució i enemic seu. Primer Plutarc parla de la seva genealogia com a membre de l'altra família regnant a Esparta, els Agíades i descriu Leònidas:

“... βασιλεία περιήλθεν, οὐ πάνυ τοῖς πολίταις εὐάρμοστον ὄντα. καίπερ γὰρ ἐγκεκλικότων ἤδη τῇ διαφθορᾷ τοῦ πολιτεύματος ὁμαλῶς ἀπάντων, ἦν τις ἐν τῷ Λεωνίδα τῶν πατρῶων ἐπιφανῆς ἐκδιαίτησις, ἅτε δὴ χρόνον ἡλινδημένῳ πολὺν ἐν αὐλαῖς σατραπικαῖς καὶ τεθεραπευκότι Σέλευκον, εἶτα τὸν ἐκεῖθεν ὄγκον εἰς Ἑλληνικὰ πράγματα καὶ νόμιμον ἀρχὴν οὐκ ἐμμελῶς μεταφέροντι.” (*Agis i Cleom.*3.8-9) [...i la reialesa així passà a Leònidas, que no era un home del tot en harmonia amb els seus conciutadans. En efecte, baldament amb la corrupció de la república tothom en general s'havia decantat, hi havia en Leònidas una afectació de viure fora de les habituds pairals; perquè durant molt temps havia rodat per residències de sàtrapes i fet la cort a Seleuc, i ara cercava de transportar, desacordadament, la pompa d'allí als afers de Grècia i a un govern fundat en lleis] .

La descripció és negativa: ha accedit al poder de manera indirecta, no està en sintonia amb els seus conciutadans, és força corrupte, vivint de manera luxosa i pomposa a la cort de Seleuc. La voluntat d'importar a Esparta els costums dels Selèucides l'oposa a Agis i a les seves reformes.

Al voltant de la proposta de reformes d'Agis IV s'agrupen diferents col·lectius i personatges rellevants, d'una banda el jovent, i de l'altra, l'èfor Lisandre, Mandroclidas, l'oncle del rei Agesilau, Hipodemont, cosí del rei, Agesístrata, mare i l'àvia Arquidàmia, les dones més riques de Lacedemònia. En contra, el seu col·lega el rei Leònidas, la gent gran i la resta de rics, tant homes com dones.

El bàndol reformista és descrit, posant l'èmfasi en els joves espartans:

“ Διὰ ταῦτα δὴ καλὸν ὁ Ἄγις, ὥσπερ ἦν, ποιούμενος ἐξιῶσαι καὶ ἀναπληρῶσαι τὴν πόλιν, ἐπειράτο τῶν ἀνθρώπων. οἱ μὲν οὖν νέοι ταχὺ καὶ παρ' ἐλπίδας ὑπήκουσαν αὐτῷ καὶ συναπεδύσαντο πρὸς τὴν ἀρετὴν, ὥσπερ ἐσθῆτα τὴν δίαπαν ἐπ' ἐλευθερίᾳ συμμεταβάλλοντες.” (*Agis i Cleom.*6.1) [Per aquests motius, Agis, que feia una bella obra, com ho era, d'igualar i repoblar el cos de ciutadans, comença a sondar els espartiates. Els joves tot d'una, i contra el que podia esperar, se li adhereixen i es despullen com ell per entrar a la palestra de la virtut, canviant-se per la llibertat llur manera de viure, com si diguéssim el vestit] ..

D'aquesta manera, Plutarc introdueix l'enfrontament generacional, els joves són reformistes i els vells conservadors. Els joves semblen seduïts per la mateixa joventut d'Agis, com la imatge de la palestra indica de manera molt plàstica, i el fet que Agis sigui també jove sembla definitiu per crear un efecte de simpatia amb el jovent.³⁴³ A

³⁴³ Tanmateix, l'historiador César Fornis, 2002, 218, treu importància a l'enfrontament generacional: “Se trata sin duda de una lucha entre ciudadanos, de un conflicto de naturaleza socioeconómica en el seno de la clase dirigente espartana (Cartledge y Spawforth 1989: 46) que para Plutarco reviste la apariencia de un antagonismo generacional y moral, pues opone los virtuosos jóvenes (*néoi*) que apoyan a un Agis que no había cumplido los veinte años a los más adultos y ancianos (*presbýteroi*), ganados por la corrupción y la molición.”

continuació, Plutarc esmenta els principals col·laboradors del rei Agis, Lisandre, Mandroclinas, Hipodemont i sobretot l'oncle, Agesilau, “amant dels diners”, el qual però, hi tenia interessos personals:” ἢ δ' ἀληθῶς ἀναπέισασα τὸν Ἀγησίλαον αἰτία τῶν πραττομένων μετασχεῖν ὀφλημάτων πλῆθος ἦν, ὧν ἤλπιζεν ἀπαλλαγῆσεσθαι μεταβάλλων τὴν πολιτείαν.” (*Agis i Cleom.*6.6). [Ara, en realitat, el motiu que havia induït Agesilau a prendre part en la reforma era la multitud dels seus deutes, dels quals esperava desempallegar-se per un canvi en la constitució.].

A continuació, a Agis li cal la complicitat de les dones, atès llur poder econòmic en aquella societat, però especialment, i també per causes afectives, de la seva mare i de la seva àvia, a més, per de la influència com la presència pública de les dones a Esparta: “ ἄτε δὴ τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπισταμένας κατηκούς ὄντας αἰεὶ τῷ γυναικῶν, καὶ πλεῖον ἐκείναις τῶν δημοσίων ἢ τῶν ἰδίων αὐτοῖς πολυπραγμονεῖν διδόντας.”(*Agis i Cleom.*7.1-5)[.. sabent que els lacedemonis sempre s'han escoltat llurs mullers i els han permès d'ingerir-se en els negocis públics més que no pas ells mateixos en els domèstics] .

En resum, Plutarc no deixa de notar la singularitat d'Agis entre els monarques del seu temps.

“ ὡς χρήμασι μὲν οὐ δυνάμενος πρὸς τοὺς ἄλλους βασιλεῖς ἐξισωθῆναι – σατραπῶν γὰρ οἰκέτας καὶ δούλους ἐπιτρόπων Πτολεμαίου καὶ Σελεύκου κεκτηῖσθαι πλείονα συμπάντων ὁμοῦ τῶν ἐν Σπάρτῃ βασιλέων – , ἐὰν δὲ σωφροσύνη καὶ λιτότητι καὶ μεγαλοψυχίᾳ τὰς ἐκείνων ὑπερβαλόμενος τρυφᾶς ἰσότητα καὶ κοινωνίαν καταστήσῃ τοῖς πολίταις, ὄνομα καὶ δόξαν ὡς ἀληθῶς βασιλέως μεγάλου κτησόμενος.” (*Agis i Cleom.*7.2-3) [En tresors, diu, no pot igualar-se als altres reis: els servidors dels sàtrapes i els esclaus dels intendents de Ptolemeu i Seleuc posseïen més béns que tots els reis d'Esparta plegats; però si en temperància, senzillesa i magnanimitat sobrepassava llurs delícies i restablia la comunitat de béns entre els seus conciutadans, es guanyaria la glòria i el nom d'un rei verament gran].

Quant als opositors, trobem els espartiates més vells, que són els més corruptes i els que menys volen un canvi social, i encara menys associat al nom de Licurg; constitueixen, doncs, un grup d'oposició important. També el conjunt de dones espartanes rebutgen de ple el retorn a la comunitat de béns i formen per tant un altre bloc opositor a les reformes:

“ ἦν δὲ τότε τῶν Λακωνικῶν πλούτων ἐν ταῖς γυναίξιν τὸ πλεῖστον, καὶ τοῦτο τὴν πρᾶξιν τῷ Ἄγιδι δῦσεργον καὶ χαλεπὴν ἐποίησεν. ἀντέστησαν γὰρ αἱ γυναῖκες, οὐ μόνον τρυφῆς ἐκπίπτουσαι δι' ἀπειροκαλίαν εὐδαιμονιζομένης, ἀλλὰ καὶ τιμῆν καὶ δύναμιν, ἦν ἐκ τοῦ πλουτεῖν ἐκαρποῦντο, περικοπτομένην αὐτῶν ὀρώσαι. καὶ πρὸς τὸν Λεωνίδα τραπεζόμεναι παρεκάλουν ὄντα πρεσβύτερον ἐπιλαμβάνεσθαι τοῦ Ἄγιδος καὶ τὰ πραττόμενα διακωλύειν.”(*Agis i Cleom.*7.5-7) [Ara, en aquell temps, la major de la riquesa d'Esparta era en mans de les dones; això és el que va fer treballosa i difícil

l'empresa d'Agis. Les dones, en efecte, s'hi oposaren, no solament perquè serien arrencades d'un luxe que llur vulgaritat els feia considerar venturós, sinó també perquè es veien retallar l'honor i la influència de què gaudien com a fruit de llurs riqueses. Així, recorren a Leònidas i l'exhorten, com a més vell, a retenir Agis i destorbar el que es proposava de fer] .

L'explicació de Plutarc és prou clara: les dones viuen amb un luxe i disposen d'unes riqueses que els permeten una consideració social, i de cap manera volen prescindir de les seves propietats.³⁴⁴ Afectades, doncs, per aquesta reforma prenen una actitud activa en contra i reclamen l'atenció del rei Leònidas. El biògraf descriu el joc brut, basat en la mentida i en la calúmnia, que practica el rei Leònidas. Notem que entre els arguments enganyosos de Leònidas, figura l'acusació de tirania cap a Agis, ja que la tinença d'una escorta de mercenaris era un clar tret polític de descrèdit del tirà.

Aquesta primera etapa dels fets de la *Vida d'Agis* acaba amb la presentació d'una *retra*, un projecte de llei, amb el programa reformista (243 a C) que Lisandre, com a èfor, presenta per a aprovació pel senat, o *gerúsia*, amb els següents punts:

“ Οὐ μὴν ἀλλὰ διαπραξάμενος ὁ Ἄγις ἔφορον γενέσθαι τὸν Λύσανδρον, εὐθύς εἰσέφερε δι' αὐτοῦ ῥήτραν εἰς τοὺς γέροντας, ἧς ἦν κεφάλαια χρεῶν μὲν ἀφεθῆναι τοὺς ὀφείλοντας, τῆς δὲ γῆς ἀναδασθείσης τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ κατὰ Πελλήνην χαράδρου πρὸς τὸ Ταῦγετον καὶ Μαλέαν καὶ Σελλασίαν κλήρους γενέσθαι τετρακισχιλίους πεντακοσίους, τὴν δ' ἔξω μυρίους πεντακισχιλίους· καὶ ταύτην μὲν τοῖς ὄπλα φέρειν δυναμένοις τῶν περιοίκων μερισθῆναι, τὴν δ' ἐντὸς αὐτοῖς Σπαρτιάταις ἀναπληρωθῆναι δὲ τούτους ἔκ τε περιοίκων καὶ ξένων, ὅσοι τροφῆς μετεσχηκότες ἐλευθερίου καὶ χαρίεντες ἄλλως τοῖς σώμασι καὶ καθ' ἡλικίαν ἀκμάζοντες εἶεν· σύνταξιν δὲ τούτων εἰς πεντεκαίδεκα γενέσθαι φιδίτια κατὰ τετρακοσίους καὶ διακοσίους, καὶ δίαπαν ἦν εἶχον οἱ πρόγονοι διαῖσθαι.” (*Agis i Cleom.*8) [No gens menys, Agis, que havia obtingut l'elecció de Lisandre com a èfor, immediatament per mitjà d'ell, presenta una *retra* als senadors. Els principals articles són l'abolició dels deutes i la divisió de la terra: la situada en el torrent de Pel·lene i el Taíget, Màlea i Sel·làsia, en quatre mil cinc-cents lots, i la que és part de fora aquests límits en quinze mil; que, aquesta, sigui repartida als *periecs* en estat de portar les armes, i la que és part de dins, als espartiates pròpiament dits, que el nombre d'aquests sigui completat amb *periecs*³⁴⁵ i estrangers que hagin rebut una educació liberal i siguin, a més, ben fets de cos i en la flor de l'edat; que llur total sigui distribuït en quinze taulades públiques, a raó de quatre-cents i dos-cents cadascuna, i que practiquin la manera de viure que tenien els avis] .

³⁴⁴ Cf. Cartledge, 2002, 229, descriu al voltant del poder i presència de les dones espartanes en llur societat: “ One reason this episod is so fascinating is that is one of those very rare occasions in all ancient Greek (or Roman) history where we can say for sure that the role of women was not only unusually prominent but actually decisive, Aristotle in the Politics had written a century earlier: ‘At the time of the Spartans’ domination (*arché*) many things were accomplished by the women’. That referred probably to the period from 404 to 371 especially. It was, however, in the years between 244 and 221 that rather controversial claim acquired real substance and substantiation.”

³⁴⁵ Els *periecs* vivien a la perifèria de Lacedemònia, “els que viuen al voltant”. Homes de condició lliure que habitaven a llogarets, treballaven la terra, eren artesans i practicaven el comerç. Formaven part de l'exèrcit però no de les institucions espartanes. D'altra banda, molt més nombrosos que els *homonoi* o ciutadans espartans. Juntament amb els *hilotas* formaven els tres grups de la societat espartana, tot i que aquests darrers vivien en règim de total esclavatge.

Aquesta *retra* proposa l'abolició dels deutes, un dels problemes socials que més afectava la població de les societats de l'Antiguitat; el repartiment de les terres, concentrades ara en poques mans, entre espartiates i també entre un grup escollit dels *periecs*; i l'ampliació del cos social espartà, delmat demogràficament per les guerres constants amb població estrangera i *periecs*, no *hilotas*, sota unes certes condicions: educació liberal, plenitud d'edat, bellesa de cos, i que s'hi avinguin a seguir les lleis de Licurg.

Les reaccions tant per part dels seus partidaris com dels detractors, no es fan d'esperar. Plutarc relata els fets que es produeixen a l'assemblea, ja que el senat no ha acceptat la tramitació de la proposta, per la qual cosa Lisandre, com a èfor, ha de convocar l'assemblea. Per la seva banda, Mandroclidas i Agesilau, apel·lant a la profunda religiositat espartana, no s'estan de recordar l'oracle de Pasífaa esmentant l'avarícia com un mal letal per als espartans, així com la necessitat de recuperar la igualtat entre tots els espartans establerta per Licurg en les seves lleis (*Agis i Cleom*,9).

En el moment culminat de l'assemblea Agis fa un cop d'efecte, col·locant la seva immensa fortuna personal, terres i pastures, i la de la seva família i dels seus partidaris més propers, a disposició del comú (*Agis i Cleom*.10). Aleshores Leònidas II intenta desacreditar del pensament de Licurg amb raonaments enganyosos, però la determinació d'Agis IV així com els seus pressupostos morals són poderosos arguments.

Mentre que la multitud secunda Agis, Leònidas té la majoria entre els senadors que per un vot de diferència, desestimen la *retra*. Per debilitar Leònidas, els partidaris d'Agis, fins i tot col·locant-se als límits legals de manipulació, posen en marxa una nova estratègia que cerca la substituir-lo pel seu gendre Cleòmbrot, cosa que obre ja clarament l'enfrontament entre els dos bàndols. L'actuació de Lisandre encaminada a substituir Leònidas pel gendre, i poder així tenir suport reial per a la reforma, té èxit. L'acusació de Leònidas es fonamenta, primer, en el fet d'haver nul·lert una dona no espartana, i després acut a la tradició: una manipulació legal de caire religiós, ratllant la superstició, però de total creença i vàlidesa legal, que haurà però d'ésser refrendada per Delfos, amb silenci o amb un oracle favorable al rei deposat. Lisandre, digne descendent del Lisandre que derrotà Atenes, amb el suport d'Agis, mostra la seva habilitat manipulant els ressorts que la llei li permet (*Agis i Cleom*.11).

Tanmateix, la resposta de l'altre bàndol ve ara de les mans dels èfors, en la seva majoria opositors a les reformes: l'enfrontament ja és un fet, així com la vulneració de

la legalitat vigent, en el moment en què els reis deposen els èfors per la força i els substitueixen per partidaris seus. El fet d'armar els joves partidaris i d'alliberar els presoners tensa encara més la situació i ja indica clarament que hi ha un procés de revolta. Ara bé, Plutarc vol deixar molt clar que no hi ha hagut vessament de sang i, per tan, hom no ha acudit a l'ús de la violència, amb menció especial a Agis que expressament ha impedit l'assassinat de Leònidas, facilitant-li l'exili (*Agis i Cleom.*12).

Podem considerar que aquest és el moment àlgid del procés revolucionari, però malauradament la contrarevolució comença a actuar ara des de dins del mateix bàndol reformista, de la mà d'Agésilau:

“ Així l'empresa dels reis feia via, sense que ningú ho impedís o s'hi oposés, quan un sol home, Agésilau, ho capgirà i ho espatllà tot i corrompé el projecte més bell i més lacònic per una afecció tan lletja com l'avarícia (φιλοπλουτία). Perquè, com era dels qui posseïen més extensió de terra, i més bona, però devia moltíssim, i ni podia pagar els seus deutes ni volia amollar les seves terres, persuadí Agis que, si totes les reformes eren realitzades alhora, seria enorme la revolució que en resultaria a la ciutat; en canvi, si els propietaris eren guanyats de primer amb una remissió de llurs deutes, més tard acceptarien de bon humor i en silenci el repartiment de les terres. Això semblà bé a Lisandre i els seus, enganyats per Agésilau; portaren a la plaça les escriptures dels deutors, que (els espartans) anomenen 'klària', en feren un munt i les cremaren totes. Quan s'aixeca la flama, els prestadors i els rics se n'anaren d'allò més afligits; però, Agésilau, com si se'n mofés, declarà que no havia vist mai llum més brillant ni foc més pur que aquell. Ara la multitud demanava que la terra fos també tot seguit repartida, i els reis donaren ordres perquè es fes així; però Agésilau, interposant-hi sempre altres afers i adduint excuses, feia passar el temps, fins que Agis es veié obligat a partir en campanya, quan els aqueus que eren aliats, enviaren a demanar ajut de Lacedèmon. Els etolis, en efecte, s'esperava que envairien per la Megàrida el Peloponès: i per impedir-ho, Aratos, l'estrateg dels aqueus, reunia forces i escriví una lletra als èfors. “ (*Agis i Cleom.*13).

Plutarc considera Agésilau culpable del fracàs de la reforma, per la seva avarícia i egoisme,³⁴⁶ així la terra no és repartida, creant això un desencís en els seguidors de la reforma. Agésilau és la figura del polític manipulador, així com també la del mal conseller reial, que instrumenta la revolució en el seu profit, aconsellant l'abolició dels deutes, però no el repartiment de les terres, segons els seus interessos. Tanmateix, Agis, deixa la tasca revolucionària pendent i ha d'acudir a la crida del seu aliat Aratos, cap de la Lliga Aquea, amenaçat pels etolis.

³⁴⁶ Murcia ,2017,362, analitza el repartiment de terres, i arriba a la conclusió que Agésilau no estava sol en l'estratègia d'evitar-lo, donant una explicació més plausible que la que dóna Plutarc, excessivament circumscrita a la perfídia d'Agésilau: “ Curiosamente aquella primera acció revolucionaria (la abolició de las deudas)] debilitó el apoyo popular a Agis. Ahora muchos ciudadanos estaban libres de deudas y en posesión de sus tierras, y no veían con buenos ojos que aumentara el número de ciudadanos de pleno derecho y compartir su privilegiada posición. La ciudad, además, estaba alterada por la arbitrariedad de los nuevos éforos (sobre todo, de un tal Agisilao que era tío de Agis) de modo que cobraron fuerza los opositores, que hicieron volver a Leónidas en el 241.”

La contrarevolució segueix el seu curs (*Agis IV i Cleom.*16), la desafecció d'Agésilau envers Agis IV, la seva actitud tirànica, i la dilació interessada per repartir les terres ocasionen que les forces oposidores vagin a la recerca de Leònidas i encapçalin amb ell la contrarevolució. L'ambient entre el poble els és favorable ja que el repartiment de les terres no s'ha dut a terme, cosa que ha desanimat i afeblit els partidaris de les reformes. Cleòmbrot i Agis opten per refugiar-se en sengles temples. Leònidas comença per atacar Cleòmbrot a qui acusa de traïció i conspiració. A continuació, Plutarc explica el drama familiar entre Leònidas, Cleòmbrot i Quilonis, filla i muller respectivament. Quilonis aconsegueix salvar la vida del seu marit Cleòmbrot, i se'n va amb ell i els seus fills a l'exili, deixant de banda les súpliques de son pare que li demana que romangui amb ell (*Agis i Cleom.*17;18.1-3).

Leònidas deposa Cleòmbrot, i porta a terme una renovació de càrrecs entre els èfors, a la vegada que proposa, enganyant-lo, a Agis de compartir la monarquia. Agis sospita de les seves intencions i decideix romandre reclòs al temple d'Atena de la Casa de Bronze, on els seus amics Àmfares, Damòcares i Arcesilau pugen a visitar-lo, conversen i baixen als banys amb ell. De tota manera la traïció de la mà d'Àmfares no tarda a arribar.

Plutarc descriu de forma detallada i dramàtica tot el procés reformista, que enfronta la societat espartana, escindida en dues parts. En aquest context, descriu Agis, com un líder ferm, compromès amb les seves idees, i que sense arribar a emprar la violència, arriba al límit constitucional amb les seves actuacions, tot això amb la impetuositat i la determinació de la seva joventut, que l'acosten a l'estil de lideratge d'Alexandre, per bé que no al projecte polític, ja que el projecte d'Alexandre és unipersonal; expansiu, és a dir de conquesta de nous espais aliens al món grec, molt dependent del seu carisma, basat en una personalitat singular i secundat pel seu exèrcit; amb un seguit de victòries que l'avalen com exemple de cabdill. Estadista obert a les diferents cultures i a la vegada amb una idea cosmopolita d'un nou imperi; amarat de curiositat pels nous móns conquerits i amb plantejaments propers a les idees filosòfiques de la seva època. En canvi, el projecte reformista espartà és local, tancat en el seu territori i en un passat singular que no comparteix amb la resta de Grècia, mogut per la necessitat de canvis socials que venen precisament de la influència pressionant del món hel·lenístic, en certa forma, utòpic en el seu intent de retorn al passat.

Val a dir, però que Alexandre, en cap moment es troba coartat per cap altre poder que no sigui el seu propi exèrcit, mentre que Agis té al davant la constitució espartana que establia tot un seguit de contrapoders com el senat, els èfors, o l'altre monarca.

Agis es mou, doncs, entre el desig de mantenir la singularitat espartana i l'adaptació als nous temps marcats pel model d'Alexandre.

D'altra banda, és cert que els problemes socials que afronta el moviment reformista, com l'abolició dels deutes i el repartiment de terres, també formen part dels conflictes socials del món hel·lenístic, però que en el cas d'Alexandre, els deutes dels seus soldats són abolits per ell mateix quan ho considera oportú, a manera de gràcia reial; i pel que fa a al repartiment de terres, és situat dins del marc de la colonització de les terres conquerides a l'enemic, la qual cosa li atorga una dimensió diferent.

Tot i la diferència d'ambdós, Agis i Alexandre coincideixen en la joventut, així com en l'ambició personal al servei d'un ideal col·lectiu.

5.4.2 *Agis, jove com Alexandre.*

En aquest apartat analitzem les relacions que Plutarc descriu amb la resta de monarques hel·lenístics a la *Vida d'Agis*. Els monarques hel·lenístics que hi apareixen citats són Seleuc I i Ptolemeu II, especialment per la influència d'aquests en l'altre rei espartà que conformava la diarquia regnant, el seu rival Leònidas.³⁴⁷

Sobre Seleuc I Nicàtor, company d'Alexandre, Plutarc esmenta que, segurament, com tants espartans, mercenari a la seva cort, n'admirà la pompa i el luxe (*Agis i Cleom.*3.9), i que això influí en les maneres de Leònidas, tot i que la corrupció, allunyada de les normes de Licurg, era general entre els espartans. La relaxació dels costums tradicionals, així com la influència de l'entorn cortesà hel·lenístic d'estils de vida pomposos i luxosos, sedueix la classe alta espartana. Plutarc és més incisiu tractant de l'estil de vida de Leònidas, mostrant que en el seu cas, hi havia un convenciment i una pràctica decidides de mostrar menyspreu pels antics costums, canviant-los pels hel·lenístics (*Agis i Cleo.*3.9).

³⁴⁷ Solament són esmentats Seleuc I i Ptolemeu II Filadelf d'entre els diferents monarques hel·lenístics. Seleuc apareix relacionat amb l'estada de Leònidas en la seva cort; mentre que els Ptolemeus mantenien una política d'amistat amb Esparta, dins la seva estratègia contra els Antigònides de Macedònia, com veiem en l'exili de Cleòmenes III (*Agis i Cleom.*52 al 60), ja en temps de Ptolemeu III Evèrgetes (241-221 a C) i el seu fill Ptolemeu IV Filopator (221.c 195 a C). Pel que fa a la relació política d'aliança entre Esparta i els Ptolemeus, Cartledge(200,.226) assenyala una aliança entre Areu I i Ptolemeu II Filadelf: "...he concluded an Alliance with Ptolemy II Filadelfos of Egypt that enabled him to consider intervening across the Isthmus of Corinth in the so called Chremonidean War of 257-262 as part of Sparta- Athenian Ptolemiac axis." Aquesta aliança demostra la relació d'Esparta amb la política dels grans reialmes hel·lenístics, que posava en contacte també els costums, les economies i els estils de vida dels dos móns. Des del punt de vista polític, queda ben palesa la dependència militar i econòmica dels estats grecs en relació als grans reialmes hel·lenístics hereus de l'imperi d'Alexandre.

Per al nostre autor, la mala influència hel·lenística té com a artífex principal Leònidias, però sabem que el procés ja ve d'abans; així segons Paul Cartledge, l'anterior monarca Agiada, Areu I (309-260 a C) ja es comportà com un rei hel·lenístic més:

In 307 the chief rivals for Alexandre's inheritance declared themselves kings of their respective territories. Areus took them for his models and, some time after coming of age and assumint his role as Agiad king, he issued the first-ever Spartan silver coinage, using types of Alexander the Great, with his own imatge and superscription boldly engraved there on. But to call himself sole 'King of the Spartians', as if the Euripontyd dynasty was no more, was a grave breach with Lycurgan tradition.³⁴⁸

Les disposicions d'Areu I són com les dels reialmes veïns hel·lenístics, la moneda que s'encunya és semblant, amb la imatge del rei, a l'estil d'Alexandre i, el que resulta més sorprenent, l'eliminació de qualsevol referència a l'altra branca regnant, com si Esparta fos una monarquia i no una diarquia. Notem que Plutarc tracta del tema en la *Vida de Lisandre*, assenyalant aquest polític espartà avi del Lisandre que expulsa Leònidias a la *Vida d'Agis*, com l'introduïdor de les monedes d'argent o d'or a Esparta (*Lys.*41.6-8), fruit de la derrota d'Atenes (405 a C) i durant l'hegemonia d'Esparta a Grècia.³⁴⁹

Entre els diferents arguments de l'èfor Lisandre per deposar Leònidias, hi ha el matrimoni de Leònidias amb una dona asiàtica, familiar d'un lloctinent de Seleuc I, cosa que prova el grau d'influència forània de Leònidias II, així com la descendència mixta d'aquest matrimoni totalment inacceptable en el llinatge reial espartà. Com sabem, aquests arguments prosperen i Leònidias és substituït, en votació dels èfors, per Cleòmbrot.

Plutarc defineix Agis com a home providencial, gran propietari, cap militar i rei absolut. Però és sobretot un monarca "conduïdor social", és a dir, un home providencial, la missió del qual no és solament guanyar batalles, sinó sobretot impulsar una reforma de la seva societat, basada en unes millores socials. Com a conduïdor d'homes, palesa un seguit de qualitats que el fan esdevenir líder del seu projecte reformista: afany de glòria i de renom per haver endagat la reforma; capacitat de convèncer els altres, especialment els més joves, de la validesa del seu projecte; coherència del seu estil de vida amb les seves idees, per tal d'esdevenir-ne un exemple viu; força i coratge per superar les dificultats i les oposicions al seu projecte i, finalment, lliurament de la seva pròpia vida en defensa dels seus ideals. Algunes d'aquestes qualitats es corresponen amb les d'Alexandre: joventut, temeritat, convicció, exemple personal, com veurem.

³⁴⁸ Cartledge,200,225.

³⁴⁹ Cf.*Lys.*2.6). Plutarc, en l'època de l'hegemonia, espartana ja és ben conscient dels canvis que aquest nou estatus polític de la ciutat comportava en la vida i valors dels espartans, com es ben palès en les *Vides* d'època hel·lenística.

Però al costat d'aquestes qualitats, Plutarc sembla considerar Agis un xic ingenu per causa de la seva mateixa joventut, i per ser molt humà i dolç (ἡμερώτατος καὶ πραότατος γένόμενος) (*Agis i Cleom.*20.5;21.5), dues qualitats escaients al model de bon estadista que Plutarc esmenta a les *Vides* de Foció, Cató el jove, (*Phoc.*2.8) en part a la de Pèricles (*Per.*39.3) i, potser, en la desapareguda *Vida d'Epaminondas*.

D'altra banda, Agis, com els altres reis espartans, gaudeix, com és lògic, d'un tracte especial per part dels espartans però també dels enemics foranis, tracte però, que en cap cas atenyia la divinització, com esdevé freqüentment entre els monarques hel·lenístics. Ja explicava Xenofont el tipus de tracte que rebien els reis espartans en la pròpia Esparta: ³⁵⁰ un tipus de tracte senzill, no gaire diferent del retut a qualsevol altre ciutadà espartà, en vida; però un cop morts, rebien uns honors especials, previstos per Licurg, que els acosten als dispensats als semidéus. En aquest sentit, val la pena recordar la importància de semidéus com Hèracles i els Diòscurs, divinitats vinculades especialment amb Esparta. ³⁵¹ En el cas d'Agis, és ben curiós, que en l'episodi de la seva mort, ningú vol occir-lo, ni els espartans opositors, ni els soldats mercenaris de Leònidas, essent el seu amic, el traïdor Damòcares qui el lliura finalment al botxí (Cf.*Agis i Cleom.*19.9).

Agis també és un gran propietari, tant de terres com de béns immobles, que no dubta a posar al servei de la seva reforma i, per tant, inclou les seves en el total de terres que cal redistribuir de nou entre els ciutadans. Pel que fa als béns immobles, aquests semblen romandre en les mans de les dones de la família, la seva mare Agesístrata i l'àvia Arquidàmia. ³⁵²

Malgrat la seva juvenesa, Agis participa, com a cap militar, en la guerra dels aqueus contra els etolis (241 a C), aliat amb els aqueus i sota la direcció del cap de la lliga, Aratos de Sició. Hi mostra ardidesa, coratge i sobretot adopta una actitud prudent i de consideració envers el cap de la Lliga Aquea a qui reconeix més habilitats bèl·liques. També sap manar les seves tropes, allunyant-les del pillatge; actua, com un veritable rei espartà, dirigint els seus soldats i comportant-se com un d'ells, sense cap tipus de

³⁵⁰ Cf. *X.Lac.*15.8-9.

³⁵¹ Hèracles amb el "mite dels Heràclides", segons el qual els seus descendents estaven en constant retorn i fugida pel Peloponès. Argos, Messènia i Lacònia foren les terres que finalment, després de moltes aventures repoblaren, essent per tant un mite referencial espartà. D'altra banda, a l'època hel·lenística moltes dinasties pretenien ésser encara Heràclides. Pel que fa als Diòscurs, els bessons Càstor i Pòl·lux, fruit dels amors entre Zeus i Leda, esposa de Tindareu, rei d'Esparta, neixen al cim del Taiget i són herois dòrics, joves, guerrers i com Hèracles tenen una part de la seva vida humana, abans d'ésser divinitzats. (Cf.Grimal.1951).

³⁵² Segons Aristòtil (*Pol.*2,1270 a 23) prop dels dos cinquens de la propietat immoble; cosa deguda, en part, a la freqüència amb què heretaven per la mort dels seus fills a la guerra, i en part per la magnitud dels dots.

privilegi (*Agis i Cleom.*14.3-4). De nou aquí trobem alguns punts de contacte amb la figura d'Alexandre: com a cabdill sí, però no pel que fa a la subordinació a altres caps militars.

Aquesta expedició fou breu ja que Aratos decidí prescindir dels espartans i també perquè els afers lacedemonis requerien la tornada del monarca a la ciutat lacònia. Sobre la decisió d'Aratos, Plutarc argumenta raons tàctiques i polítiques, que, diu, haver llegit en unes suposades memòries d'Aratos: "considerava millor, els pagesos havent ja entrat gairebé totes les collites, deixar passar els enemics, que no pas haver-ho arriscat tot en una batalla" (*Agis i Cleom.*15.4), però abans (*Agis i Cleom.*35.5), Plutarc també esmenta la por i la desconfiança dels aqueus benestants davant l'exemple de les reformes d'Agis a Esparta, tema que tindrà encara més rellevància respecte a Cleòmenes.

Pel que fa al tret de monarca absolut, hem de dir que el règim espartà de la diarquia, és a dir, de mantenir dos reis a la vegada, cadascun d'ells membre d'una de les dues dinasties lacedemònies tradicionals, així com l'existència dels èfors, magistrats creats especialment per controlar-los, i del senat, allunyaven de ple la possibilitat que els monarques espartans esdevinguessin reis absoluts com els seus veïns hel·lenístics.³⁵³ Tornant a la pregunta inicial constatem com Plutarc en el seu relat, descriu una diarquia espartana que es debat entre el pas al model del seu entorn, l'hel·lenístic, i el retorn al model tradicional, establert per Licurg. En aquest sentit, el projecte polític d'Agis IV no s'ajusta al model d'Alexandre, i de fet palesa un origen i una situació diferent de la de la resta de Grècia. En canvi és en l'aspecte de cabdill i d'algunes qualitats personals d'Agis IV que veiem relació amb Alexandre.

Tanmateix, la dinàmica del mateix procés reformista comporta problemes amb la legalitat, aquesta legalitat de Licurg que es vol restaurar completament, que ocasionarà una deriva dels monarques reformistes cap a la presa de decisions il·legals que justament corresponen al model de monarca absolut que diuen detestar. Aquesta paradoxa que és incipient en Agis IV, tocant a l'armament dels joves, o la deposició per la força dels èfors, en el cas de Cleòmenes III esdevindrà un punt de clara crítica per part de Plutarc.

³⁵³Xenofont. (*Lac.*15.1-8) considera en el seu temps la reialesa, l'única institució que ha romàs intacta des del temps de Licurg i afegeix l'enumeració dels límits a què estan sotmesos els dos reis espartans, a vegades de forma molt detallada i sempre vigilant els possibles privilegis o diferències envers els altres ciutadans espartans. De tot plegat, el fet que allunya la diarquia espartana del model absolut hel·lenístic, d'una manera més evident, és el jurament mensual que els reis fan de respectar les lleis de la ciutat, i la ciutat de mantenir-los en llurs trons.

5.4.3 Anàlisi del procés reformista.

Agis IV no segueix la tasca d'Alexandre, tal com venim argumentant, sinó que el seu interès és reformar determinats aspectes de la societat espartana: abolició dels deutes, repartiment de la terra, ampliació del cos social espartà i retorn al món legislat per Licurg. No obstant això, analitzarem el procés reformista relatat per Plutarc perquè il·lustra bé la tasca política d'Agis i la posició de Plutarc en relació a la implantació de les reformes. Els punts principals són: la revolta; situació i objectius del moviment reformista; agents reformistes i opositors; el procés. Cal tenir present que aquesta mateixa reforma de la societat espartana és represa i continuada posteriorment per Cleòmenes.

Pel que fa a les causes de la reforma, Plutarc atribueix la decadència d'Esparta a l'aparició de l'argent i de l'or en la ciutat, considerant Lisandre l'introduïdor d'aquestes riqueses (*Agis i Cleom.*3.1), i fa una crítica moral a la societat espartana per causa d'això, per les passions que fan cobejar-les i que al seu torn desfermen un reguitzell de defectes morals com la gasiveria, la mollesa, l'afany de luxe i de sumptuositat, en definitiva una baixesa moral accentuada que afectà tots els valors tradicionals espartans. El mateix Plutarc tracta també aquest tema en les *Vides* de Lisandre i d'Agésilau corresponents a l'època d'hegemonia espartana a Grècia. Acusa Lisandre d'haver portat l'or i l'argent a Esparta (*Lys.*1.5;16;17;30.2), i sobre d'Agésilau, Plutarc asenyala que les seves relacions amicals passaven per davant de la llei (*Agés.*13.5). Aquesta cobejança dels diners i de les riqueses prové també del contacte amb la resta de reialmes grecs i sembla afectar els dirigents espartans que han tingut contacte amb l'exterior, habitualment com a mercenaris ³⁵⁴ o bé en expedicions a l'Àsia. Heus aquí el resum que en fa Plutarc:

“ L'origen de la corrupció i malaltia de la república dels lacedemonis es remuntava, podem dir, al temps en què, després d'haver destruït l'hegemonia atenesa, s'havien curullat d'or i argent. Amb tot, com que en les successions conservaven el

³⁵⁴ Pel que fa als mercenaris espartans, cf Cartledge (2002,223-224): “ Sparta played the mercenary game. The city both supplied mercenaries itself and provided at Taenarum, in Southern Mani, one of the major centres for recruitment of the ever more ubiquitous mercenaries with whom the Successors fought interminable wars. Indeed in 315, another Spartan Royal, the Agiad Acrotatus (son of the prodigious King Cleomenes II, who 'reigned' from 370 to 309), followed in the footsteps of the Eurypontids Agesilaus II and his son Archidamus III in choosing to embark in person on mercenary service abroad. But he achieved little in Sicily and, having returned to Sparta, he predeceased his father.” Les habilitats bèl·liques dels espartans ja no es dirigien tant a assolir l'hegemonia grega, sinó a oferir els seus serveis com a mercenaris als poderosos i rics monarques hel·lenístics, la qual cosa comporta una dependència política i econòmica, a més d'un contacte directe amb el món hel·lenístic i els seus valors.

nom de les famílies fixat per Licurg, i cada pare deixava la seva herència al seu fill, el manteniment d'aquest ordre i d'aquesta igualtat refeia fins a cert punt la ciutat de les altres erres. Però fou un personatge poderós, obstinat i de caràcter difícil, Epidatreu per nom, que, havent tingut una baralla amb el seu fill, proposà una *retra*, per la qual es tenia el dret de donar i deixar la seva casa i el seu patrimoni a qui es volgués, en vida o per testament. Aquest home, doncs, introduí la llei per satisfer una seva rancúnia particular; però els altres, per avarícia, l'acceptaren i la sancionaren, destruint així llur excel·lent constitució. Els poderosos, en efecte, adquiriren sense escrúpol, traient fora de les successions els hereus naturals; i aviat la benestança confluint tota en uns pocs, la pobresa regnà a la ciutat, on introduí servilisme i manca de lleure per a les nobles ocupacions, juntament amb enveja i mala voluntat contra els qui tenien. Així, restaren no pas més de set-cents espartiates, i d'aquests eren potser només cent els que posseïen terra i un patrimoni: l'altra turba, indigent i sense drets cívics s'enlleïa a la ciutat, defensant-se sense energia ni delit contra les guerres exteriors i espiant sempre l'avinentesa d'un canvi i un capgirament de la situació. " (ὁ δ' ἄλλος ὄχλος ἄπορος καὶ ἄτιμος ἐν τῇ πόλει παρεκάθητο, τοὺς μὲν ἔξωθεν πολέμους ἀργῶς καὶ ἀπροθύμως ἀμυνόμενος, αἰεὶ δὲ τινα καιρὸν ἐπιτηρῶν μεταβολῆς καὶ μεταστάσεως τῶν παρόντων) (*Agis i Cleom.* 5).

En aquesta anàlisi Plutarc esmenta la reforma interessada de l'èfor Epitadeu que deroga el dret de successió de cada hereu i atorga la llibertat de successió en l'herència del patrimoni per via del testament, tant el patrimoni format per les terres, com per les cases i com per altres béns immobles. D'això en resulta una concentració de béns i de riquesa en mans d'alguns i en detriment de les antigues famílies espartiates, per culpa de la concentració de la riquesa en mans d'uns i l'empobriment dels exclosos. Plutarc comptabilitza aquesta concentració de la riquesa en només cent famílies, les altres sis-centes esdevenen pobres. Aquest procés afecta la guerra, ja que a Esparta terra, armes i ciutadania anaven perfectament lligades, per la qual cosa deixa de ser una potència militar.

Aquesta anàlisi fa que Plutarc vegi amb bons ulls un retorn cap a les lleis de Licurg, en especial les que afecten la possessió de la terra i dels béns immobles, que provoquen, com dèiem, la concentració de la riquesa en uns pocs, i l'exclusió d'una majoria. Els drets ciutadans i la composició de l'exèrcit se'n resenten i Esparta perd paper en el marc internacional. A més l'entorn de les corts hel·lenístiques influencia els valors luxosos i decadents de la classe dirigent espartiana. Impacta l'esment d'una majoria de població espartana exclosa per indigent, desposseïda dels drets cívics, apàtica en la guerra i esperant un canvi de la situació. Plutarc descriu una societat en crisi, que necessita un canvi social.

Agis monarca sensible a la situació social i dotat d'un seguit de qualitats especials, esdevé el cap de les reformes i elabora un projecte que pretén canviar la situació tenint com a referent el tradicional model social establert per les lleis de Licurg. Parlem doncs de reforma i no de revolució, ja que aquest projecte de canvi social

pretén el retorn a un model antic caigut en desús i és instigat des del mateix poder i amb l'ajut de part de la classe dirigent, és a dir no parteix del poble, ni tampoc proposa un canvi radical de societat. En aquest sentit l'ampliació o reforma a fons del cos cívic hagués estat un element de canvi d'aquella societat més transformador, com també la incorporació del comerç i de l'artesanat manufacturer com a activitats laborals acceptades i endegades, però aquestes reformes les durà a terme un monarca posterior a Cleòmenes, Nabis ³⁵⁵ que és titllat de tirà, pels canvis socials que planteja (*Phil.*12,4-6;19,2).

Pel que fa al projecte reformista, val a dir que s'emmarca en les institucions i en la llei imperant, i per això Lisandre en qualitat d'èfor proposa una *retra*, o llei al senat on veiem exposats els objectius (*Agis i Cleom.*8): revitalitzar les institucions, l'abolició dels deutes, la redistribució de les terres i l'ampliació del cos cívic, organitzat en taulades per practicar l'àpat comú, i el retorn als antics costums lacedemonis. És clarament un programa reformista, proposat des de dalt i que es mou dins del marc legal..

Pel que fa a la redistribució de la terra, val la pena recollir l'opinió de Pierre Grimal ³⁵⁶ que, a més de fer referència a la tradició d'igualitarisme espartà, però restringida als ciutadans lacedemonis, també esmenta la colonització amb el repartiment de terres corresponent que inicia Alexandre el Gran per tot el món conquerit, i posteriorment els diàdocs en llurs reialmes, donant així una visió més general del que el repartiment de terres representava en aquell moment històric. Claire Préaux, però hi afegeix altres elements:

Si lo despojamos de cuanto tiene de edificante, la historia de Agis no es otra cosa que una reforma inspirada por el deseo del retorno a la simplicidad original, aspiración que se remonta, cuando menos, a la República de Platón. Agis pretendía convertirse en un nuevo Licurgo: vio 'el espejismo espartano'. Ese valor concedido al pasado es el corolario de la conciencia de la decadencia. La simplicidad feliz y virtuosa que se atribuye al tiempo de los orígenes se confirma por el tema del 'buen salvaje' que propagava en el siglo III la etnografía y que expresaban los cínicos. ³⁵⁷

I, quant al repartiment de terres, afegeix.

³⁵⁵ Nabis regnà del 207 al 192 a.C. fou rei únic com a descendent del rei euripòntida Demarat, tenia una guàrdia de mercenaris cretencs, i aplicà les reformes de Cleòmenes III però anà més enllà ja que autoritzà el comerç i l'artesanat, alliberà els *hilots* i els *periecs*, i alliberà la resta d'esclaus. De fet, va donar un gran i definitiu impuls per instaurar un model polític i social hel·lenístic. Ocupa Megalòpolis però és derrotat per Filopemen, més tard és aliat del rei macedoni Filip V que li lliura Argos. Lluita contra Roma amb aliança amb els etolis, i finalment Titus Flamini i Filopemen el derroten i ocupen Esparta. Plutarc el tracta com un tirà, totalment desvinculat del retorn al món de Licurg, i en dona una visió negativa i crítica (cf. *Phil.*12.4-6; *Fam.*13.1).

³⁵⁶ Grimal.1972,148." También una redistribución de las tierras, lo que estaba a la vez de acuerdo con lo que se creía que era la verdadera tradición espartana y con una práctica generalizada desde el establecimiento por Alejandro y sus sucesores de colonias militares esparcidas por todo el mundo."

³⁵⁷ Préaux.1984,315.

Por contra, el ideal de Esparta no era volcar-se al comerç, si bien a comienzos del siglo III Areo, imitando el modelo del rey helenístico, acuñó moneda con el tipo de Alejandro, pues se trataba sobre todo, de un instrumento de pago de los mercenarios. El planteamiento de Agis no buscaba producir más, sino sobrevivir en una autarquía igualitaria y aumentar el número de ciudadanos para garantizar la defensa. En esas condiciones, la redistribución de tierras no habría producido un desarrollo económico.

Seguint amb les observacions dels historiadors, Paul Cartledge³⁵⁸ esmenta un fet que Plutarc, en aquest relat, silencia, això és l'exili dels partidaris d'Agis, un cop mort aquest i com a conseqüència de la victòria dels opositors:

Agis was then summarily executed, together with his mother and grandmother. An unknown but not inconsiderable number of Agis' supporters joined Cleombrotus in exile, including of course Lysander, Agis' brother Archidamus, and Agesilaus' son Hippomedon. Sparta thus acquired her first, but by no means last substantial exile problem.

A més a l'interior, es produí una gran repressió, els efectes de la qual veiem a la *Vida de Cleòmenes*, en què el jove rei espartà cerca informació del regnat d'Agis d'una manera quasi bé clandestina, ja que la repressió no en permet parlar. Així la seva muller i reina vídua d'Agis, Agitatis, i el seu amic i amant, major en edat, Xènares li parlen a Cleòmenes d'Agis en secret. Aquests fets ens indiquen que des de la mort d'Agis i el retorn al poder de Leònidas II (241 a C) ja fins a la mort d'aquest (236 a C), es va viure un període de cinc anys de repressió i silenci sobre els temps d'Agis.

Plutarc emet un judici sobre la revolta d'Agis en la *synkrisis* final en què compara la Vida d'Agis IV i de Cleòmenes III amb les dels germans romans de les *Vides Paral·leles de Tiberi i Gaius Gracs*, no sense abans definir la intenció d'Agis: "exaltar el poble i restablir una constitució bella i justa" (*Agis i Cleom.*2.9), enfortida per la joventut del monarca, la indecisió en algun dels passos del procés, i l'excés de confiança envers l'enemic. .

El judici de Plutarc és positiu pel que fa al projecte de reforma d'Agis, però encara ho és més en referir-se a la seva personalitat, com es pot constatar en la valoració final, confrontada a quatre bandes amb els altres protagonistes de les *Vides paral·lelitzades*:

" δὲ μέγιστον, ὅτι τοῖς μὲν ἐκείνων πολιτεύμασιν εἰς οὐδὲν ἢ Ῥώμῃ μείζον ἐπέδωκε τῶν ὑπαρχόντων, ἐκ δ' ὧν ὁ Κλεομένης ἐπραξεν, ὀλίγου χρόνου τὴν Σπάρτην τῆς Πελοποννήσου κρατοῦσαν ἢ Ἑλλάδας ἐπέιδε καὶ τοῖς τότε μέγιστον δυναμένοις διαγωνιζομένην ἀγῶνα τὸν περὶ τῆς ἡγεμονίας, οὗ τέλος ἦν ἀπαλλαγῆσαν Ἰλλυρικῶν ὄπλων καὶ Γαλατικῶν τὴν Ἑλλάδα κοσμεῖσθαι πάλιν ὑφ' Ἡρακλείδαις." (*TG i CG*.42) [però el que emprengué Agis, i Cleòmenes posà en obra, es basava en el més bell i imponent dels models, les *retres* pairals sobre la temperància i la igualtat, de les quals

³⁵⁸ Cartledge.1989,47.

Licurg era garant per a ells i per a Licurg Apol·lo Piti. Però el més important és que per l'actuació política dels Gracs Roma no va fer cap progrés en la seva grandesa; en canvi, a conseqüència de les accions de Cleòmenes, en poc temps Grècia veié Esparta senyora del Peloponès i sostenint contra els més poderosos d'aleshores en lluita per l'hegemonia, el fi de la qual era alliberar Grècia de les armes il·líriques i gàlates i ordenar-la de nou sota els Heràclides]

Mentre que les reformes dels germans Gracs a Roma són concretes i parcials, construir carreteres, fundar ciutats i reformar les institucions judicials; les reformes espartanes, per a Plutarc, són unes obres d'abast més general, de retorn a l'estat original, i d'objectius més ambiciosos i moralment més consistents, com les *retres* pairals sobre la temperància i la igualtat entre els ciutadans. El retorn a un estat que es remunta a Licurg i d'aquest a la mateixa divinitat, concretada en Apol·lo Piti, beneïdor de les lleis de Licurg, segons la tradició. Pel que fa a la política exterior, les reformes dels germans Gracs no aportaren res a Roma, mentre que Cleòmenes resituà Esparta en el món grec i s'apoderà de tot el Peloponès

Tot seguit, Plutarc judica sobre la manera de conduir els diferents projectes reformistes; d'Agis critica la seva mollesa en la implementació del programa reformista, i la ingenuïtat per confiar en col·laboradors com Agesilau, que el manipularen i l'acabaren per trair. El critica també per no haver continuat el seu projecte, cosa que atribueix a una manca d'audàcia, per la seva joventut. Tanmateix, valora el fet que Agis no ocasiona cap vessament de sang.

En el darrer apartat de la *synkrisis* Plutarc fa la comparació final on resumeix aspectes ja tractats anteriorment, i emet una valoració de tots "els conduïdors d'homes", d'Agis diu: "ἐλάχιστα δ' ἡμαρτηκέναι τὸ μείρακιον Ἄγιυ." (TG i CG.45.7). [qui menys d'errors va cometre és el minyó Agis], els altres, en canvi, són mereixedors de retrets: concretament Cleòmenes acaba de fet amb la diarquia, amb l'afer poc clar de la mort del rei de l'altra branca, Arquídam, i allibera els esclaus, anant més enllà del límit escaient en l'operació d'ampliar el cos cívic. Concloent que Cleòmenes efectuà més innovació i canvis, però també va cometre més il·legalitats

Sobta que Plutarc esmenti el fet d'alliberar els esclaus, per referir-se a l'ampliació del cos cívic, especialment en la darrera guerra de Cleòmenes III necessitat de soldats. En aquest sentit cal deixar clar com un límit de les reformes tant d'Agis IV com de Cleòmenes III, i és que l'extensió de la igualtat, reclamada per ells, té un clar límit pel que fa als altres grups socials exclosos d'aquest cos cívic, els *periecs* i *hilotes*.³⁵⁹ Els

³⁵⁹ Els *hilotes* eren el grup humà més nombrós vivint en règim d'esclavatge de l'estat, lligats a la terra que treballaven, sotmesos al terror i al públic menyspreu, es podien casar, tenir béns propis i viure a la seva

reis reformadors efectuen una selecció reduïda, necessària i selecta, però l'estructura de la societat espartana, basada en l'exclusió i explotació de grups humans més nombrosos i d'origen grec com ells mateixos, roman inalterada. Tal com esmenta Alexander Fuks.³⁶⁰

És clar que Plutarc exculpa i sacralitza Agis, i en canvi qüestiona el projecte de Cleòmenes, més portat a la pràctica i de manera més violenta. Per aquesta raó, l'historiador César Fornis desconfia de la fiabilitat històrica de Plutarc a qui critica per la seva postura moralista que el mena a alterar, silenciar i a vegades deformar els fets històrics:

Plutarco altera la verdad o incluso inventa hechos a fin de realzar el propósito moralizante de sus *Vidas*, por lo que hay que extremar la cautela a la hora de manejarlo y buscar confirmación en otras fuentes siempre que sea posible. En este sentido, la estructura compositiva de las biografías de Agis i Cleómenes está claramente diseñada para dar relevancia a las mujeres, no sólo por su patrimonio familiar -pues es cierto que el poder económico de las mujeres no ha dejado de incrementarse desde el siglo IV- sino porque algunas de ellas son elevadas a la categoría de heroínas que entregan sus vidas por el bien del Estado, un papel que en Esparta antaño representaron los Hombres.³⁶¹

Podem concloure que la finalitat de Plutarc en parlar dels conflictes relatats en les *Vides* dels monarques espartans i dels Gracs, està esbiaixada cap a l'aspecte moral, com sol passar, per això els valors i les actituds dels protagonistes són essencials, així la bondat de l'intent del retorn a l'antiga societat espartana legislada per Licurg, tot això té més importància per al biògraf que no pas els beneficis socials aportats pels personatges.

Tanmateix, cal admetre que a la narració de Plutarc, trobem qüestions com el repartiment de la terra, i l'abolició dels deutes, problemes generals del món hel·lenístic, coincidents en Alexandre, sense però la gravetat i la violència que tenen en el món espartà, ja que la magnitud dels espais conquerits per Alexandre, la situació de mobilització del seu exèrcit i els quantiosos botins aconseguits, li permeten donar sortida a ambdós problemes de manera molt més simplificada pel que fa als costos polítics i socials, o bé, almenys així és com ho relata Plutarc.

En efecte, parlant d'Alexandre, quant el que fa als deutes dels seus soldats, Plutarc diu:

terra. Eren els messenis, veïns i antics pobladors d'Esparta. Els altres grecs no entenien que fossin esclaus essent grecs com ells.

³⁶⁰ Fuks, 1962, 165. "The bulk of the Perioeci and all the Helots remained outside the citizen body and consequently equality did not apply to them."

³⁶¹ Fornis, 2002, 216.

“τά τ' ἄλλα θαυμαστῶς ἐλαμπρύνατο, καί τὰ χρέα τοῖς δανείσασιν ὑπὲρ τῶν ὀφειλόντων αὐτὸς διαλύσας, τοῦ παντὸς ἀναλώματος ἐλάσσονος μυρίων ταλάντων ἑκατὸν τριάκοντα ταλάντοις γενομένου.” (*Alex.70.3*) [A més de les altres esplendideses que va fer, pagà del seu compte tots els deutes dels macedonis, pujant tota la despesa a nou mil vuit-cents setanta talents].

Aquest “regal” correspon a les noces de Susa, on Alexandre vol crear un ambient favorable.

Tocant al repartiment de terres, en el cas d'Alexandre sembla acompanyar la creació de ciutats en els territoris conquerits. Plutarc tracta aquest tema al *De Fortuna* .328.b,e; 329.a, i a la *Vida d'Alexandre*: així la fundació d'Alexandròpolis (*Alex.9.2.3*), d'Alexandria d'Egipte (*Alex.26.3-10*) i Bucefàlia i Peritas (*Alex.61.2-3*). Tanmateix, no .menciona repartiments concrets de terres.

5.4.4 Comparació amb Alexandre.

La relació entre Alexandre i Agis és inexistent, perquè ambdós eren separats pel temps quasi un segle, i també per les dinàmiques històriques, ja que mentre en els diferents reialmes i dinasties descendents dels diàdocs, el record, l'exemple, i l'obra d'Alexandre eren ben presents malgrat el pas del temps, en el cas espartà, hi ha una tradició política, social i cultural diferent, que es debat entre el retorn a les essències i l'adopció d'un model semblant al model d'Alexandre i dels seus successors.

Cal recordar que Esparta quedà voluntàriament al marge de la Lliga de Corint i de l'imperi d'Alexandre, àdhuc s'arribà a aliar amb els perses en contra del mateix rei macedoni, essent derrotada per Antípatre a Megalòpolis (331 a C) i marginada per Alexandre.

Hi ha però dos elements que il·lustren bé el menyspreu del rei macedoni cap a Esparta. El primer, apareix en la *Vida d'Alexandre*:

“κοινούμενος δὲ τὴν νίκην τοῖς Ἕλλησιν, ἰδίᾳ μὲν τοῖς Ἀθηναίοις ἔπεμψε τῶν αἰχμαλώτων τριακοσίας ἀσπίδας, κοινῇ δὲ τοῖς ἄλλοις λαφύροις ἐκέλευσεν ἐπιγράψαι φιλοτιμοτάτην ἐπιγραφὴν· “Ἀλέξανδρος [ὁ] Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.” (*Alex.16.17-18*) [Per associar els grecs a la seva victòria, envià particularment als atenesos tres-cents dels escuts capturats, i en comú sobre les despulles donà ordre de gravar aquesta inscripció ambiciosíssima: 'Alexandre, fill de Filip, i els grecs exceptuant els lacedemonis, dels bàrbars que habiten l'Àsia'].

Fou en ocasió de la batalla del riu Grànic, el 334 a C, quan Alexandre envià a Atenes tres-centes panòplies dels vençuts perquè foren penjades a l'Acròpolis atenesa amb l'anterior inscripció.³⁶²

El segon, és quan Alexandre els compara als ratolins, fent referència a l'enfrontament del fill d'Arquídam, Agis III, amb el regent de Macedònia, Antípatre, el 331 a C.³⁶³ Tot plegat palesa la distància en el temps, així com el mal record històric existent; i si a més hi afegim la proposta reformista d'Agis interessada en el retorn a la tradició espartana, podem concloure que ni Alexandre, ni el model polític derivat de la seva persona i heretat posteriorment pels diferents reialmes hel·lenístics, té cap pes ni interès per a Agis, ans tot al contrari, ja que Leònidas és depositat per la seva tendència precisament cap a aquest model polític, i d'estil de vida.

Pel que fa al caràcter d'Agis IV, Plutarc en fa una descripció totalment positiva, cosa que li atorga al personatge d'Agis IV un sentit poc humà, excessivament d'una peça, deslliurat de defectes i que afegit a la seva mort li fa prendre un to quasi bé hagiogràfic. Completament diferent en el cas d'Alexandre, de qui Plutarc descriu una personalitat complexa amb llums i ombres, i sempre movent-se en la recerca de l'excel·lència i el risc.

Ara, d'una manera més personal, recordem que el tret central de la personalitat d'Agis és la seva joventut: accedeix al tron als dinou anys (244 a C), governa dos anys, i mor després als vint-i-un anys (242 a C). Una joventut que sedueix pels seus valors (dolçor i generositat) i captiva els altres joves, en franca oposició als vells, opositors del seu procés reformista. Doncs bé, la joventut i els seus valors inherents, generositat, energia, idealisme, amor pel risc, l'acosten a Alexandre que encarna també aquesta imatge de jove que sovint contraposa el seu parer, com a cabdill i rei, al dels generals de l'entorn del seu pare Filip II, com Antípatre o sobretot Parmenió. I és precisament aquesta joventut que eximeix Agis de retrets per part de Plutarc en la comparació (*synkrisis*) final amb els altres quatre companys de biografia i també "conductors d'homes" com ell.

Un altre element caracterial d'Agis IV i que el singularitza davant dels seus altres tres companys de biografia, és que ell controla la seva ambició, l'adreça totalment a

³⁶² Cf. Cartledge, 2002, 217: "The phrase "Except the Spartans- for whom the number 300 was indelibly seared on their collective national consciousness was a calculated insult and publicly humiliating reminder that they were no part of the panhellenic antipersian crusade led by Alexander."

³⁶³ Ages. 15.6: "Ἀλέξανδρος δὲ καὶ προσεπέσκει πειθόμενος τὴν πρὸς Ἄγιν Ἀντιπάτρου μάχην, εἰπὼν: 'Ἔοικεν, ὦ ἄνδρες, ὅτε Δαρεῖον ἡμεῖς νικῶμεν ἐνταῦθα, ἐκεῖ τις ἐν Ἀρκαδίᾳ γεγονέναι μιομαχία?'" [Alexandre fins i tot va fer-hi una mofa en saber la batalla d'Antípatre contra Agis: 'Sembla, senyors', digué, 'que mentre que nosaltres vencíem Darios ací, allà a Arcàdia hi ha hagut no sé quina batalla de rates'].

l'execució del seu projecte social de canvi, sense cap altre objectiu personal que l'obtenció de la fama, de la glòria, i així ho exposa quan convenç les riques i influents dones de la seva família a participar del canvi, o quan salva el seu adversari Leònidas de la mort i l'exília. La fama i la glòria, objectius també presents en Alexandre, tot i que aquest ha de fer esforços per controlar els efectes, a vegades nefastos, de la seva ambició i ira.

En canvi, les ambicions personals dels altres tres biografiats no són tan "pures". Recordem que Plutarc defineix aquests quatre líders reformistes com a "conduïdors d'homes, i que en el preàmbul de la primera *Vida*, descriu els límits d'aquest tipus de polítics, i els alerta envers la dependència que poden tenir de l'aquiescència, favor i suport dels mateixos homes que ells condueixen, és a dir, que poden acabar essent no caps-dirigents, sinó caps-depenents de les masses conduïdes..

A la *Vida d'Agis*, Plutarc exemplifica aquest concepte a partir de diferents exemples: el primer exemple (*Agis i Cleom.*1.1-2) és pren del mite d'Ixion, emprat també per Plató, en què la virtut esdevé un fantasma inatenyible com el mateix cos de la deessa Hera, esdevingut un núvol, en els braços del seu enamorat Ixion. Recordem a més que el fruit d'aquesta unió són els centaures, criatures monstruoses, meitat home, meitat animal, però de capteniment salvatge i devoradors de carn crua, així com en llur majoria profundament hostils als homes.

El segon exemple és molt directe, Plutarc el troba en un vers de la tragèdia *Pastors* de Sòfocles: "τούτοις γὰρ ὄντες δεσπότηι δουλεύομεν / καὶ τῶνδ' ἀνάγκη καὶ σιωπῶντων κλύειν" (*Agis i Cleom.*1.3)³⁶⁴ [Essent-ne els senyors, en som de fet els esclaus/ I per força hem d'escoltar-los, baldament callen]. Així plasma Plutarc la crítica als polítics agosarats que esdevenen esclaus del poble al qual pretenen dirigir, com els pastors de Sòfocles en relació als seus ramats.

Hi ha molts altres exemples,³⁶⁵ però escollim el que parla de líders joves, com és el cas de tots quatre biografiats, especialment significatiu del cas d'Agis IV:

“ Ὁ μὲν γὰρ ἀπηκριβωμένος καὶ τελείως ἀγαθὸς οὐδ' ἂν ὄλως δόξης δέοιτο, πλὴν ὄση πάροδον ἐπὶ τὰς πράξεις [καὶ] διὰ τοῦ πιστεῦεσθαι δίδωσι· νέω δ' ἔτι ὄντι καὶ φιλοτίμῳ δοτέον ἀπὸ τῶν καλῶν ἔργων καὶ δόξη τι καλλωπίσασθαι καὶ κομπάσαι. φυόμεναι γὰρ ἐν τοῖς τηλικούτοις αἱ ἀρεταὶ καὶ βλαστάνουσαι, τῶν τε κατορθουμένων ὡς φησι Θεόφραστος ἐκβεβαιοῦνται τοῖς ἐπαίνοις, καὶ τὸ λοιπὸν αὔξονται μετὰ φρονήματος

³⁶⁴ S.fr.464. Tragèdia perduda, probablement *Pastors*.

³⁶⁵ Altres exemples (*Agis i Cleom.*1.4;2.5) descrits per Plutarc en aquest pròleg al·ludeixen a la tripulació i el capità d'una embarcació, en què els proers veuen les dificultats que oposa el mar, al contrari del capità que està situat d'esquenes, i malgrat això segueixen les errònies ordres del capità; o bé la faula d'Isop, en què la cua substitueix el cap d'un drac, amb tota mena d'estralls que això ocasiona.

ἐπαιρόμεναι. τὸ δ' ἄγαν πανταχοῦ μὲν ἐπισφαλές, ἐν δὲ ταῖς πολιτικαῖς φιλοτιμίαις ὀλέθριον. ἐκφέρει γὰρ εἰς μανίαν καὶ παραφροσύνην ὑπαιθρον ἐξουσίας μεγάλης ἐπιλαβομένους, ὅταν μὴ τὸ καλὸν ἔνδοξον εἶναι θέλωσιν, ἀλλ' ἀγαθὸν ἠγῶνται τὸ ἔνδοξον.” (*Agis i Cleom.2.1-3*) [En rigor, l'home de bé acomplert i perfecte no necessitaria absolutament cap glòria, llevat de la que dóna accés a les realitzacions, per la confiança que li tenen; però a un home encara jove i apassionat pels honors, es pot concedir que una mica rumbegi i se n'enorgulleixi per l'anomenada que li ve de les seves belles fetes. Perquè les virtuts, que neixen i brotonen en aquesta edat, es confirmen, com diu Teofrast, en el reeiximent pels elogis i no fan sinó créixer amb l'incentiu de l'orgull. Però l'excès és perillós en tot, i en les ambicions polítiques és mortal; s'emporta fins a una demència i una bogeria a cel obert, els qui, revestits d'una gran glòria, no volen que allò que es honorable sigui gloriós, ans consideren que allò que és gloriós és bo] .

La reflexió de Plutarc és cabdal per entendre la seva consideració d'aquesta mena de tipologia d'agent polític que dirigeix les masses, com són els quatre protagonistes de d'aquestes *Vides*, i és que Plutarc considera molt perillós substituir la glòria personal pels objectius proposats, la confusió entre “allò que és honorable i allò que és gloriós”, quan els objectius proposats prevalen sobre els morals. Aquesta confusió és especialment present en el cas dels germans Gracs, en el cas de Cleòmenes i menys en el cas d'Agis, per ser molt jove i per les seves qualitats esmentades de la dolçor i la generositat, que li permeten controlar més la seva ambició personal, o afany de glòria.

En el mateix preàmbul i a continuació, apareix el model de polític grec que sap controlar la seva ambició, sense dubtes, i per tant això mateix el mena a enfrontar-se amb les masses si molt convé; ara els models evocats són l'atenès Foció i Cató el Jove. Plutarc exposa una anècdota de Foció que il·lustra el cas:³⁶⁶

“ ὅπερ οὖν Φωκίων πρὸς Ἀντίπατρον ἀξιοῦντά τι παρ' αὐτοῦ τῶν μὴ καλῶν ὀὐ δύνασαι” εἶπεν “ἅμα καὶ φίλῳ Φωκίῳ χρησθαι καὶ κόλακί, τοῦτο λεκτέον ἢ ὁμοίον τι τοῦτω πρὸς τοὺς πολλοὺς“ οὐ δύνασθε τὸν αὐτὸν ἔχειν καὶ ἄρχοντα καὶ ἀκόλουθον.” (*Agis i Cleom. 2. 4*). [És el que Foció digué a Antípatre, en demanar-li aquest una cosa que no estava bé. ‘ No pots tenir alhora Foció per amic i per llagoter’. Això, o una cosa semblant a aquesta cal dir a la multitud: ‘No podeu tenir alhora el mateix home per governant i per servent.’] .

Tanmateix, valors com l'austeritat, la humanitat, la cautela i el coratge, la sol·licitud pels altres, la intrepidesa per ells, evitar el que és vil combinant-ho amb la tensa recerca del que és just, únicament els trobem, de manera tan concentrada, en les *Vides de Foció* i de *Cató* i, en menor grau en la de *Pèricles*.

³⁶⁶ A la *Vida de Foció*, Plutarc esmenta (*Phoc.4.1-2*) la seva filiació filosòfica de Plató i Xenòcrates; i les seves qualitats; entre les quals les polítiques; amb una clara referència al concepte contrari al dels “conduïdors d'homes” desenvolupat en el preàmbul de les *Vides d'Agis IV*, *Cleòmenes III* i *els germans Gracs*. Més endavant Plutarc fa una comparació amb el polític romà Cató el Jove amb qui comparteix aquest i altres molts trets (*Phoc.3.9.9*).

En relació amb el procés, dels quatre objectius: l'abolició dels deutes (l'únic aconseguit juntament amb la regeneració de la disciplina a l'exèrcit), el repartiment de terres, l'ampliació del cos cívic i el retorn als costums i a l'estil de vida tradicionals legisllats per Licurg, el que més atrau Plutarc és el darrer. Un model periclitat que es basava en l'aïllament respecte de l'exterior, l'autarquia econòmica, la divisió social interna basada en l'esclavisme i, l'exaltació de la guerra i els seus valors. No cal dir que aquest model manca de l'obertura i la curiositat d'Alexandre cap als nous móns i la incorporació d'altres pràctiques polítiques provinents d'altres cultures al seu projecte d'imperi,

Així mateix, Plutarc critica Agis per depositar la seva confiança política en un col·laborador nefast com és el seu oncle Agesilau, totalment desinteressat en el repartiment de les terres, cosa que ocasiona la defecció de les masses espartanes. Però l'autor de Queronea valora positivament la recuperació de la moral i de la disciplina en l'exèrcit de joves espartans dirigit per Agis, tant és així que silencia qualsevol derrota.³⁶⁷ I d'altra banda, no entén l'ampliació del cos cívic a partir de les altres dues classes d'espartans: esclavitzats, els *hilotes*, o bé controlats, els *periecs*.

Ni pel que fa al seguiment o trencament de la legalitat vigent, ni tampoc pel que fa a la mort d'Agis, no trobem cap referència ni cap comparació possible amb Alexandre. Tampoc Agis és presentat com un nou tipus d'estadista, ja que pretén tot el contrari, és a dir, el retorn al món tradicional espartà en procés de desaparició, i que vol restar com més lluny millor del model hel·lenístic. .

5.5 Cleòmenes III i el llegat d'Alexandre. El difícil control de l'ambició.

Plutarc no fa cap descripció física del rei Cleòmenes III d'Esparta, i pel que fa a la descripció psicològica, comença enllaçant-la amb la *Vida D'Agis IV*, pel lligam afectiu i ideològic que suposa l'espartana Agiatis, muller del rei difunt Agis, i després muller de Cleòmenes. Aquesta dona lacedemònia traspassa les idees reformistes d'Agis al seu nou marit Cleòmenes, i crea, a més, un lligam afectiu consistent amb el nou espòs. Plutarc descriu així el caràcter de Cleòmenes:

³⁶⁷ La possible font de Pausànias, en no especificar de quin rei anomenat Agis parla, crea un embolic pel que fa a l'autenticitat històrica dels fets relatats. Així a la vora d'Agis IV, hi ha dos altres reis espartans amb aquest mateix nom, Agis II (427-398 a C)), oncle avi d'Agis IV, que morí a Mantinea (418 a C) lluitant contra els beocis; Agis III (338-331 a C) besavi d'Agis IV, que fou derrotat a Megalòpolis pels macedonis dirigits per Antípatre.

Ἦν δὲ καὶ φιλότιμος μὲν καὶ μεγαλόφρων ὁ Κλεομένης καὶ πρὸς ἐγκράτειαν καὶ ἀφέλειαν οὐχ ἦπτον τοῦ Ἄγιδος εὖ πεφυκώς, τὸ δ' εὐλαβὲς ἄγαν ἐκεῖνο καὶ πρᾶον οὐκ εἶχεν, ἀλλὰ κέντρον τι θυμοῦ τῆ φύσει προσέκειτο καίμετὰ σφοδρότητος ὄρμη πρὸς τὸ φαινόμενον ἀεὶ καλόν. ἐφαίνετο δὲ κάλλιστον μὲν αὐτῷ κρατεῖν ἐκόντων, καλὸν δὲ καὶ μὴ πειθομένων περιεῖναι, πρὸς τὸ βέλτιον ἐκβιαζόμενον.” (*Agis i Cleom.* 22.4 i 5) [Cleòmenes tenia també un esperit ambiciós i elevat i no era per natura menys enclí que Agis a la temperància i a la senzillesa. Però no tenia aquell excés d'escrúpul i de dolçor; es mesclava al seu natural un fibló d'ira, i un fogós impuls que el duia cap allò que en cada cas li apareixia bell. Ara, li apareixia bellíssim de regnar sobre voluntats lliures; però bell també d'imposar-se als qui no es volen persuadir i forçar-los a allò que val més.]

Afirma, doncs, Plutarc, que Cleòmenes no disposa de l'excés d'escrúpul i de la gran dolçor d'Agis, i encara esmenta: “el fogós impuls unit al fibló d'ira que el mena cap al que ell considera bell” que, aplicat al procés reformista, comporta l'ús de la violència damunt dels altres per tal d'aconseguir el que es proposa, una característica, que retrobarem en la valoració final de la *Vida de Cleòmenes* (TG i CG.44.2-3).

Continuem, però, endinsant-nos en la descripció caracterial de Cleòmenes:

“ (...) la seva vida simple i frugal, sense cap pretensió ni res que la distingís del comú, era un exemple públic de temperància. Això li donà en certa manera la balançada en la política grega. Els qui entraven en relació amb els altres reis no eren tan atònits de llurs riqueses i llurs prodigalitats com fastiguejats de llur desdeny i llur pompa, de la manera ofensiva i dura com tractaven els qui se'ls dirigien. En canvi, quan venien a Cleòmenes, que era rei tant de fet com de nom, no li venien ni púrpures ni mantells reials a sobre ni paraments de llits ni de lliteres, ni havien d'esperar una audiència difícil i molesta a través d'una turba de missatgers i de porters o per mitjà de memorials, ans trobaven el mateix Cleòmenes, vestit d'una roba qualsevol, que els sortia a l'encontre amb la mà estesa, parlant-los i dedicant-se a llurs sol·licituds amb tanta afabilitat com bondat, s'hi encantaven, es deixaven guanyar per ell i deien que era l'únic descendent d'Hèrcules.” ἰλαρῶς καὶ φιλανθρώπως, ἐκηλοῦντο καὶ κατεδημαγωοῦντο καὶ μόνον ἀφ' Ἡρακλέους ἐκεῖνον ἔφασαν γεγόνειναι) (*Agis i Cleòmenes.* 34.1-4).³⁶⁸

Plutarc remarca la senzillesa i frugalitat de l'estil de vida de Cleòmenes, allunyat de la pompa i del mal tracte dispensat pels reis hel·lenístics als ambaixadors i súbdits en general, que Plutarc també critica especialment en la *Vida de Demetri*.³⁶⁹

El seu vestuari és senzill, així com ho són els seus banquets, on desvetlla tota la seva capacitat de seducció amb la conversa. Comenta Plutarc dels seus sopars,³⁷⁰ que es

³⁶⁸ Tal com hem referit a la *Vida d'Agis*, en tractar els semidèus vinculats a Esparta, Hèrcules és un referent important, especialment en els seus descendents que protagonitzen l'anomenat mite “del retorn dels Heràclides”, mite que en fa els espartans els seus descendents (Grimal,1951). En el període hel·lenístic, Hèrcules és considerat l'ancestre diví de les diferents dinasties hel·lenístiques, per això Plutarc assenyala que la gent agraïda a Cleòmenes pel seu tracte humà, el reconeix com “l'únic descendent d'Hèrcules”, en front d'uns diàdocs incapaços de dispensar aquest tracte humà als seus súbdits.

³⁶⁹ Demetr.42.

³⁷⁰ Ateneu relata exactament el mateix text que Plutarc al voltant dels exemplars banquets del rei Cleòmenes, i com Ateneu mateix indica la font comuna és Filarc, de qui cita algunes consideracions.

mostra bon amfitrió, amable, senzill, acollidor, amb control del vi, no hi ha cap música, el parament de taula discret, sense luxes innecessaris, el menú també és senzill i tot és amenitzat per una conversa adient. El final de la descripció és contundent i enginyosa, ja que Plutarc fa una comparació entre l'amic que és capturat pel do de gents de l'altre, i el mercenari que només cerca els diners, és a dir, el banquet de Cleòmenes no té res a veure amb els desmesurats, pomposos i a vegades desagradables banquets de les corts hel·lenístiques, on, entre altres pràctiques corruptes, hi havia la de fer regals i presents als assistents amb objectius polítics.

No només aquests banquets ordenats i exemplars són diferents dels de la resta dels monarques hel·lenístics, sinó que no tenen tampoc la tensió i la violència dels d'Alexandre, escenaris de les pugnes del rei Alexandre amb el seu enton, i on la ira i la crueltat del monarca macedoni són paleses, encara que seguides pel penediment posterior (*Alex.9.5-10*) discussió amb Filip (38); incendi de Persèpolis; (50,51); mort de Clitos; (53); Cal·lístenes (70.1-2).

Pel que fa a la relació de Cleòmenes amb les dones, tant amb a seva muller Agitatis com amb la seva mare Cratesiclea, Plutarc mostra aspectes de la personalitat del rei espartà que cal tenir en compte. Per exemple el seu capteniment en la mort de la seva muller Agitatis:

“ (...) ἐπλήγη μὲν οὖν καὶ ἤλγησεν, ὡς εἰκὸς ἦν νέον ἄνδρα καλλίστης καὶ σωφρονεστάτης ἀφηρημένον γυναικός, οὐ μὴν κατήσχυεν οὐδὲ προήκατο τῷ πάθει τὸ φρόνημα καὶ τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ φωνὴν καὶ σχῆμα καὶ μορφὴν ἐν ᾧ πρότερον εἶχεν ἦθει διαφυλάττων, τά τε προστάγματα τοῖς ἡγεμόσιν ἐδίδου καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν Τεγεατῶν ἐφρόντιζεν. ἄμα δ' ἡμέρα κατέβαινεν εἰς Λακεδαίμονα, καὶ μετὰ τῆς μητρὸς οἶκοι καὶ τῶν παιδῶν ἀπαλήσας τὸ πένθος, εὐθύς ἦν ἐν τοῖς περὶ τῶν ὄλων λογισμοῖς.” (*Agis i Cleo.43.1-3*) [Fou, doncs, colpit i penetrat de dolor, com era natural en un jove que es veu privat d'una dona molt bella i molt honesta. Amb tot, no deshonorà ni traí amb un excés de pena l'elevació i la grandesa de la seva ànima: conservà la veu, l'actitud, l'exterior que tenia d'ordinari, donava les ordres als seus oficials i s'ocupava de la seguretat de Tègea. L'endemà, a punta de dia, arribà a Lacedèmon, i amb la seva mare i els seus fills, a casa seva, plorà el seu dol, i immediatament tornà als seus càlculs d'interès públic] .

Plutarc vol mostrar el control de Cleòmenes en una situació especialment dolorosa com fou la mort de la seva estimada esposa Agitatis. En res manifesta un dolor que el pugui allunyar de les seves tasques com a rei i cap militar, però un cop a casa seva deixa anar el seu profund sentiment de dol. La manifestació dels sentiments és diferent segons sigui l'espai públic o privat, i sobretot és cabdal no desatendre les obligacions

Ateneu concreta en els reis espartans Areu I Acròtat, l'intent d' introduir el model de banquet hel·lenístic a Esparta, cosa que no diu Plutarc, i d'altra banda Plutarc acaba el text amb la comparació entre els amics i els mercenaris, en què descriu Cleòmenes III com un mestre en el tracte amb els amics (Ath. 4.142 A -143 A).

de govern. Tot plegat respon als valors tradicionals espartans: no mostrar en públic l'aspecte vulnerable, conservar la integritat d'esperit, i només descarregar les tensions en l'àmbit privat.

De nou cal assenyalar les diferències amb Alexandre, donat a l'expressió excessiva dels seus sentiments, pensem en la mort d'Hefestió i la crítica consegüent de Plutarc a l'expressió excessiva del dol.³⁷¹ D'altra banda, aquest capteniment de Cleòmenes coincideix amb l'arquetip dels espartans, gents contingudes i donades al control dels seus sentiments, i amb un alt grau del sentit de les obligacions, com s'ha dit.

En aquesta mateixa línia, Plutarc presenta la relació de Cleòmenes amb la seva mare Cratesiclea³⁷² en un moment dur de la seva vida, en què ha satisfer les condicions d'aliança amb Ptolemeu III rei d'Egipte que li demana ostatges familiars com a garantia de l'acord (*Agis i Cleom.*43.4-10). Plutarc descriu una escena dramàtica com és la difícil decisió política i el comiat entre mare i fill, on remarca el patriotisme de tots dos, ja que Esparta està per damunt d'ells.

Pel que fa a les qualitats marcialis de Cleòmenes, Plutarc les esmenta en diferents ocasions. La primera (*Agis i Cleom.*39.1-2), la presa d'Argos, una gesta mai aconseguida per cap rei espartà, i marc on es derrotat el rei Pirros, la qual cosa omple de fama i reconeixement Cleòmenes com a cap militar, i Plutarc no s'està de palesar el reconeixement, que els altres reten a les seves qualitats marcialis de promptitud i especial talent. Però el que és més important, ho afirma Plutarc al final del capítol, és el canvi operat en els espartans, degut a la direcció de Cleòmenes, és a dir, la recuperació de l'ardor bèl·lic espartà que els duia a conquerir tot el Peloponès i esdevenir així de nou una potència grega. Més endavant, durant la guerra al Peloponès contra Antígon III Doson, en la presa d'Orcomen, Plutarc torna a lloar les qualitats bèl·liques de Cleòmenes (*Agis i Cleom.*47.5-6).

En aquest cas Plutarc el considera un gran cabdill, amb possibilitats de dur a terme grans fets bèl·lics, li reconeix també gran habilitat i grandesa d'ànim, tot sol contra els grans recursos del poder macedoni i la Lliga Aquea dirigida per Aratos.

³⁷¹ (Alex.72.1-5). L'autor de Queronea qualifica directament l'actuació d' Alexandre de: "manca de raciocini", (τοῦτ' οὐδενὶ λογισμῷ τὸπάθος Ἀλέξανδρος ἤνεγκεν) i palesa el grau de descontrol d'Alexandre que es manifesta amb una crueltat desmesurada especialment en la matança dels cosseus.

³⁷² Cratesiclea, com Agitatis, Arquidàmia i Agesístrata de la família d'Agis, il·lustren aquesta presència pública de les dones espartanes, amb bona posició social i fortuna, com a mares eduquen els seus fills en els valors de la continència i l'amor a la pàtria. D'una manera similar ho fa Cornèlia, la mare dels Gracs, representant les matrones romanes (TG.CG.40). Aquests personatges femenins són una clara mostra del reconeixement de Plutarc cap a les dones espartanes, que ja sigui de manera individualitzada o col·lectiva apareixen a les *Vides*, amb entitat i presència pública, participant de la defensa de la ciutat d'Esparta i donant exemple de patriotisme i d'un alt grau d'abnegació, cf. *Mulierum virtutes*.

Cap al final de la *Vida de Cleòmenes*, Plutarc i ja en el capítol dedicat a l'exili del rei espartà a Egipte i a la seva mort, Plutarc insisteix en les qualitats del rei lacedemoni:

“ Vingut a la presència de Ptolemeu, al començament és acollit amb una gentilesa ordinària i moderada; però quan ha donat prova de la seva intel·ligència i s'ha mostrat home de bon sentit, i quan, en la relació de cada dia, la seva senzillesa espartana ha conservat la gràcia que dóna un esperit lliure i, sense avilir en res el seu noble llinatge ni deixar-se tòrcer per la Fortuna,(ἐπεὶ δὲ γνώμης διδοῦς πείραν ἀνὴρ ἐφαίνεται ἔμφρων, καὶ τῆς καθ' ἡμέραν ὁμιλίας αὐτοῦ τὸ Λακωνικὸν καὶ ἀφελὲς τὴν χάριν ἐλευθέριον εἶχε, καὶ τὴν εὐγένειαν οὐδαμῆ καταισχύνων οὐδὲ γναμπτόμενος ὑπὸ τῆς τύχης,) m'ha aparegut més seductor que els qui en llurs converses només cerquen donar gust i adular, ve a Ptolemeu un gran respecte i penediment d'haver negligit un home com aquell i d'haver-lo abandonat a Antígon, que n'ha tret tanta de glòria i puixança “ (*Agis i Cleom.*53).

Cleòmenes III és rebut en el seu exili a la cort egípcia de Ptolemeu III Evèrgetes, que primer no li fa cas, però després li reconeix els mèrits: l'estil de vida senzill, intel·ligent, assenyat, d'esperit lliure, seductor en la conversa, i sobretot capaç de servir una actitud noble en el seu exili. Totes aquestes qualitats, sense dubte poc freqüents a la cort d'Alexandria, i la política egípcia d'oposició a Macedònia, fan que el rei egipci li atorgui consideració i aliança, i el prengui sota la seva protecció, assignant-li una pensió i un lloc a la cort. Més tard havent mort Ptolemeu III Evèrgetes i essent succeït pel seu fill Ptolemeu IV Filòpator, Cleòmenes de primer esdevé conseller secret del monarca, però després entra en conflicte amb els cortesans aduldors del dèbil monarca perd la protecció reial, i àdhuc queda sota sospita. Aquesta situació d'abandó i manca de protagonisme, així com el fet de no rebre ajuda reial en el seu projecte de retorn a Esparta, el mena a una situació difícil, el desenllaç de la qual és la mort.

Plutarc compara aquesta complexa i desafortunada situació de Cleòmenes amb el bou egipci Apis, i l'heroi grec Aquil·les:

“... οὐδὲ γὰρ αἱ δωρεαὶ κατεπράουν αὐτόν, ἀλλ' ὥσπερ τὸν Ἄπιν ἐν ἀφθόνοις διαιτώμενον καὶ τρυφᾶν δοκοῦντα τοῦ κατὰ φύσιν βίου καὶ δρόμων ἀφέτων καὶ σκιρτήσεων ἴμερος ἔχει, καὶ δῆλός ἐστι δυσανασχετῶν τὴν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ἱερέων διατριβὴν, οὕτως ἐκείνον οὐδὲν ἤρεσκε τῶν μαλθακῶν.” ἀλλὰ φθινύθεσκε φίλον κῆρ (Il. 1, 491), ὥσπερ Ἀχιλλεύς αὐθι μένων, ποθέεσκε δ' αὐτὴν τε πτόλεμόν τε. (*Agis i Cleom.*55) [... Perquè ja els presents no l'amansien; ans, com el bou Apis, que viu en l'abundància i aparentment en les delícies, conserva el desig d'una vida conforme a la natura, de córrer i de botar lliurement, i mostra ben clar que s'enutja d'engrunar el temps entre les mans dels sacerdots, així Cleòmenes no s'agradava gens d'aquelles molleses,“ ans consumia el seu cor” com Aquil·les, “ de romandre allí, i enyorava el clamor i el tumult de la guerra .“] .³⁷³

³⁷³ Hom.//I.491. Recordem la situació d'empresonament de Demetri que és completament diferent, adaptant-se al regalat captiveri de Seleuc i acabant morint-hi.(*Demetr.*52)

A la fi, doncs, l'exili fou infortunat, ja que, malgrat les promeses de suport polític, esdevé una presó que li impedeix tornar a Grècia i poder-hi exercir les seves qualitats de cabdill. El rei espartà esdevé sospitós i tot un veritable problema per al poder egipci, coneixent com coneix secrets d'estat. Com el bou Apis, aparentment ben tractat, però sense llibertat, dins d'una gàbia daurada, i ambdós necessiten recuperar-la per sentir-se vius. I com expressa el vers d'Homer a la *Ilíada*, que Plutarc escull, no pot suportar com Aquil·les el fet de no trobar-se en la guerra. Notem aquesta referència a l'heroi homèric Aquil·les, justament un clar exemple d'home coratjós, bon cabdill però irat.

Plutarc, a diferència de la *paideia* rebuda deu anys abans per Agis IV, remarca de Cleòmenes III que rebé ensenyaments de filosofia, en concret amb el filòsof estoic Esferos el Boristenita,³⁷⁴ la qual cosa reafirma la decadència de l'*agoge* i el seguiment de la *paideia* "atenesa" per part de l'el·lite espartana. Plutarc crític amb la doctrina estoica aprofita l'avinentsa per parlar de l'estoïcisme i la influència negativa en determinats caràcters, com en el cas de Cleòmenes. Primer Plutarc comenta de la tasca pedagògica d'Esferos:

“καὶ τοῦ Κλεομένου εἶοικεν ἀγαπήσαι τε τῆς φύσεως τὸ ἀνδρώδες καὶ προσεκαῦσαι τὴν φιλοτιμίαν.” (*Agis i Cleom.*23.3). [sembla que estimà el que hi havia de viril en el caràcter de Cleòmenes i atjà el seu amor a la glòria].

Després critica l'estoïcisme:

“ὁ δὲ Στωϊκὸς λόγος ἔχει τι πρὸς τὰς μεγάλας φύσεις καὶ ὀξείας ἐπισηφάλες καὶ παράβολον, βαθεῖ δὲ καὶ πρῶν κεραυνύμενος ἤθει μάλιστ' εἰς τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν ἐπιδίδωσιν.” (*Agis i Cleom.*23.3;6) [La filosofia estoica té, per a les natures grans i rabents, no sé què d'esgarriador i d'ultrat; però quan amara un caràcter profund i dolç, hi fa germinar la virtut que li és pròpia] .

És a dir, veu l'estoïcisme com una doctrina poderosa que pot donar pas a resultats molt diferents, segons la base caracterial de qui la practica.

En aquest sentit, Geert Roskam afirma:

First of all, he points to the influence of the Stoic Sphaerus, who admired the young king and kindled his ambition, and immediately adds that Stoic doctrines can exert a positive influence on a mild character, but “are somewhat misleading and dangerous for great and impetuous natures”, such as that of Cleomenes. Already in the second chapter of the *Life*, Plutarch thus points to the risks of excessive ambition. Quite remarkably, this risk is here connected directly with philosophical instruction. This is

³⁷⁴ Esferos de Boristene era deixeble dels estoics Zenó i Cleantes, a més de mestre fou conseller de Cleòmenes, l'acompanyà a l'exili egipci però en pogué fugir i retornà a Grècia. Entre les seves obres filosòfiques, tenim: *La constitució lacònia*, *De Licurg i Sòcrates* que escriví a Esparta, que palesen el seu interès pel sistema polític espartà.

rather exceptional in Plutarch, who is usually sympathetic toward the idea of collaboration between ruler and philosopher, which belongs to the core of his Platonic political philosophy. But if the philosopher is a Stoic, such a collaboration is only to be welcomed *cum exceptione*, as it entails the danger of too rigid a political course.³⁷⁵

Com comenta Roskam, Plutarc sol ser favorable a la intervenció del filòsof en el poder, però en el cas de l'estoïcisme, manifesta crítiques, com fa al voltant de la seva influència en el caràcter de Cleòmenes III.

Paul Cartledge també s'expressa sobre l'abast del pensament estoic en el projecte reformista de Cleòmenes.

Sphaerus, of Borysthenes on the Black Sea, is reported to have visited Sparta when Cleomenes was in power and conducting his reforms; and Sphaerus was a noted Stoic philosopher with an unusually practical concern to change the world as it was and to see Stoic ideas implemented in practice. Andrew Erskine is the most convinced and forceful recent exponent of the ideas and inspiration of the Stoic Sphaerus. Perhaps. If Cleomenes really had been so philosophically motivated and inspired, it would certainly be another clear indication of the massive cultural change that Sparta had undergone since the heyday of, for example, King Agesilaus II (c. 445-360). But that connection cannot unfortunately be demonstrated. In any case, the reforms had only a very short shelf life.³⁷⁶

Per a Cartledge, doncs, no està clara la importància del filòsof estoic en el pensament polític de Cleòmenes, ja que considera que no va condicionar gaire l'actuació del mateix Cleòmenes.

L'episodi de la mort de Cleòmenes constitueix un relat llarg, d'uns sis capítols, inserits en la tercera part de la seva *Vida*, corresponent a l'exili a l'Egipte (*Agis i Cleom.*54-60). Plutarc dona rellevància al model de mort del rei espartà que, com el del seu col·lega Agis IV, respon al tòpic de la bella mort o mort exemplar, i contrasta amb el dels seus paral·lels romans els germans Gracs. Els models de mort espartans són escollits, meditats, coratjosos i exalten les seves *Vides*, mentre que les morts dels paral·lels romans són tumultuoses, violentes i agressives. Plutarc diu que moriren "fugint", cosa que els diferencia de l'acte heroic dels espartans (*TG i CG.*43.1).

³⁷⁵ Roskam Geert, 2011,213, cf. també Desclos, 2001,2097 considera respecte de les relacions entre l'estoïcisme i Plutarc : " Doit-on, par conséquent, considérer que l'on ne retrouvera pas dans les *Vies parallèles* les intentions polémiques qui sont celles, par exemple, des *Contradictions des stoïciens* ou des *Notions communes contre les stoïciens* et, plus généralement, des *Moralia*? Pour répondre à cette question, il convient tout d'abord de remarquer que la critique des positions philosophiques du Portique ne saurait se manifester de la même manière dans des écrits dont c'est directement l'objet, et dans des ouvrages visant à simplement montrer les 'vies meilleures' et d'autres 'qui sont méprisables et blâmables' (Démétrios,1,6). En outre, il ne faut pas oublier la place considérable sur stoïcisme et l'ampleur de sa propagation dans les milieux intellectuels de l'époque impériale. " Plutarc des de la seva posició platònica critica les altres escoles filosòfiques, entrant sovint en polèmica.

³⁷⁶ Cartledge,2002,233.

Com a la *Vida d'Agis*, Plutarc aprofita per esmentar, amb dramatisme, mitjançant una extensa narració dramàtica dels valors espartans, on no falten elements com la bella mort, l'actitud decidida de les dones espartanes, les relacions homosexuals, el coratge i la determinació col·lectiva. D'entrada, ja en l'episodi del viatge cap a l'exili, des d'Esparta a Egipte, Plutarc relata la discussió, admonitòria, amb el seu amic i company Terició, sobre l'ocasió i el model de mort. Amb aquestes paraules respon Cleòmenes als requeriments de Terició de cometre suïcidi:

"...δεῖ γὰρ τὸν αὐθαίρετον θάνατον οὐ φυγὴν εἶναι πράξεων, ἀλλὰ πράξιν. αἰσχρὸν γὰρ <καὶ> ζῆν μόνοις ἑαυτοῖς καὶ ἀποθνήσκειν· ἐφ' ὃ νῦν σὺ παρακαλεῖς ἡμᾶς, σπεύδων ἀπαλλαγῆναι τῶν παρόντων, καλὸν δ' οὐδὲν οὐδὲ χρήσιμον ἄλλο διαπραττόμενος. ἐγὼ δὲ καὶ σὲ καὶ ἑμαυτὸν οἶομαι δεῖν τὰς ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐλπίδας μὴ καταλιπεῖν· ὅπου δ' ἂν ἡμᾶς ἐκεῖναι καταλίπωσι, ῥᾶστα βουλομένοις ἀποθανεῖν ὑπάρξει." πρὸς ταῦτα Θηρυκίων οὐδὲν ἀντειπὼν, ὅτε πρῶτον ἔσχε καιρὸν ἀποσιτῆναι τοῦ Κλεομένου, ἐκτραπόμενος παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἔσφαξεν ἑαυτὸν." (*Agis i Cleom.52*) [Perquè, la mort lliurement elegida, ha d'ésser, no defugiment de l'acció, sinó una acció en ella mateixa. Perquè, tan vergonyós és de viure com de morir, per a nosaltres sols; i és això que tu ara ens invites, en la teva pressa per a deseixir-te del present, però sense dur a efecte res d'altre que sigui bell ni útil. Ara, el que és jo, penso que ni tu ni jo mateix no hem d'abandonar les nostres esperances en la pàtria: quan elles ens abandonin a nosaltres, aleshores, si volem, serà facilíssim de morir. " Terició no replica un mot a aquestes paraules; però a la primera ocasió que té d'allunyar-se de Cleòmenes, s'aparta al llarg de la platja i es degolla]

En aquest episodi de caire totalment filosòfic, Cleòmenes III i Terició aborden el tema de la mort. Terició planteja el suïcidi, atesa la derrota de Sel·làsia, amb el conseqüent exili cap a Egipte, considera que tant se val esdevenir súbdit de Ptolemeu per escapar-se del domini del victoriós Antígon Doson. Per contra Cleòmenes III és de l'opinió que la mort ha de ser escollida, no a conseqüència d'un fet, en aquest cas la derrota; en un clar exemple de l'anomenat tòpic de la bella mort. D'altra banda també ha de ser bella i útil, és a dir, al servei en aquest cas de la pàtria, i ell considera que encara es pot lluitar per Esparta, i per això ara fora ni bella, ni útil.

Sobre aquesta diferència de parers, diu Geert Roskam:

This is a particularly sharp imatge, wich underlines Therycion's conviction that Cleomenes' decision is unworthy of a Spartan king. The reader may at first be inclined to agree, yet he soon has to reconsider the matter. Cleomenes indeed rejects Therycion's alternative as shameful and selfhis: suicide will entail nothing honorable or useful, and in fact neglects the públic interest.³⁷⁷

Així doncs, segons G. Roskam, Cleòmenes, té un sentit racional de la mort, encara no ha perdut les esperances del retorn a Esparta, i considera que mantenir-se en vida pot ésser útil a la pàtria, és a dir, imposa el criteri pragmàtic i polític per damunt del

³⁷⁷ Roskam, 2011 ,215.

sentimental com proposa Terició. Els sentiments de la vergonya i l'egoisme han de subordinar-se al servei a la pàtria.

El procés de la mort de Cleòmenes és relatat de forma detallada i assoleix un alt clímax dramàtic que correspon al final de la *Vida de Cleòmenes (Agis i Cleom.53)*.

Pel que fa a la política règia egípcia envers Cleòmenes III cada vegada esdevé més hostil i de desconfiança: la mort de Ptolemeu III Evèrgetes succeït pel seu fill Ptolemeu IV Filòpator, suposa per a Cleòmenes la pèrdua de confiança reial i un progressiu distanciament del poder egipci, com dèiem (*Agis i Cleom.56*).

En aquesta caiguda en desgràcia, Cleòmenes és víctima de Nicàgoras de Messene³⁷⁸ i del vàlid del rei, Sosibi, que ordeixen una intriga davant Ptolemeu IV, el rei exasperat i dolgut, ordena la reclusió de Cleòmenes. Pel que fa a les fonts d'altres historiadors grecs antics, sobre el particular, Polibi atribueix l'odi de Nicàgoras cap a Cleòmenes a un altre motiu: la possible implicació del rei espartà en la mort del seu amic, el rei Euripòntida Arquidam (Plb.5.37.1-7) que tractarem més endavant. El motiu de la falsa carta no deixa de ser un recurs literari força usat que atorga intriga al relat. De tota manera, després d'aquest fet, la privació de llibertat de Cleòmenes ja és un fet consumat.³⁷⁹

Cleòmenes pren consciència de la seva reclusió en aquests termes, segons Plutarc:

“ εὐθύς οὖν πάντες ἃς πρότερον εἶχον ἐλπίδας ἐκβαλόντες, πρὸς ὀργὴν ἐβουλεύσαντο τοῦ Πτολεμαίου τὴν ἀδικίαν ἀμυνάμενοι καὶ τὴν ὕβριν ἀξίως τῆς Σπάρτης ἀποθανεῖν, καὶ μὴ περιμένειν ὥσπερ ἱερεῖα πιανθέντας κατακοπήναι· δεινὸν γάρ, εἰ τὰς πρὸς Ἀντίγονον, ἄνδρα πολεμιστὴν καὶ δραστήριον, διαλύσεις ὑπεριδῶν Κλεομένης κάθηται μητραγύρτου βασιλέως σχολὴν ἀναμένων, ὅταν πρῶτον ἀπόθῃται τὸ τύμπανον καὶ καταπαύσῃ τὸν θίασον, ἀποκτενοῦντος αὐτόν.” (*Agis i Cleom. 57*) [Immediatament, doncs, tots rebutgen les esperances que fins aleshores tenien i, plens d'ira, decideixen venjar-se de la injúria i la insolència de Ptolemeu i fer una mort digna d'Esparta, sense esperar, com unes víctimes engreixades, que els immolin; perquè és absurd que Cleòmenes, si ha desdenyat tot acomodament amb Antígon, un home guerrejador i actiu, esperi assegut el bon lleure d'un sacerdot-captaire de rei, que, tan aviat com deixarà el tamborí i acabarà la dansa, el matarà]

Plutarc ha deixat un relat en què plasma força dramàticament el tòpic de la bella mort, en aquest cas, a la manera espartana, una mena de suïcidi col·lectiu. Notem primer però, l'intent de revoltar els alexandrins, que aliens a tot el problema, se n'admiren però no hi col·laboren, així com l'intent de l'alliberament de presos, tot cercant

³⁷⁸ Nicàgoras de Messene és un personatge enemic de Cleòmenes, encara que encobert. Mentre que Plutarc assenyala un afer econòmic com causa del seu odi cap a Cleòmenes, Polibi parla de causes polítiques (Plb.5.37.1-9).

³⁷⁹ Cf. Plb.5,38.8-10).

possibles aliats, que també fracassa; esvaïdes doncs, totes les esperances s'imposa una autoimmolació col·lectiva. Una mort coratjosa i assumida, sense por, viscuda col·lectivament, entre els companys, que encaixa de ple en el tòpic de la bella mort o mort exemplar (*Agis i Cleom.5*).

La relació entre el jove Panteu i el rei Cleòmenes III també està tenyida d'afectivitat, i compleix dues funcions en el relat; la primera, de cohesió del mateix relat, ja que és la seva muller, de qui Plutarc no esmenta el nom, que fa el mateix paper d'ajudant de la mort, però en aquest cas de la mort de la mare de Cleòmenes (*Agis i Cleom.59.5-12*) L'altra funció de Panteu és la de la relació afectiva amb el rei espartà que era prou habitual entre els homes espartans. Aquest tema és tractat per Xenofont a la *Constitució lacedemònia*.³⁸⁰

Més endavant, en la *synkrisis*, Plutarc estableix una relació del grau de virtut i tipus de mort entre els quatre protagonistes de les *Vides, Agis IV i els germans Gracs*; esmenta el primer intent de revenja de Cleòmenes III i el qualifica de mort violenta, originada per la venjança; i acte seguit considera que tot i això, té un final coratjós. (*TC, GC, 43.1*) És a dir, la mort de Cleòmenes és un bon exemple de bella mort, però hi ha un punt de violència en el seu primer intent, la revolta a Alexandria, que li resta un poc de virtut, cosa que és a to amb la contradicció bàsica de la personalitat de Cleòmenes, exposada per Plutarc al llarg de la *Vida*, la pugna entre la contenció i la violència.

Però Plutarc no vol acabar aquí el capítol de la mort de Cleòmenes, sense abans dedicar un capítol a les dones espartanes, la mare de Cleòmenes, Cratesilea i la muller del jove Panteu, que també ofereixen un exemple paral·lel de mort coratjosa (*Agis i Cleom.59*), i igualment, el biògraf es refereix a l'homenatge *post mortem* de Cleòmenes i el reconeixement com a heroi a Alexandria

³⁸⁰ (X.Lac.2. 2-14) "...εκτέον δέ μοι δοκεῖ εἶναι καὶ περὶ τῶν παιδικῶν ἐρώτων· ἔστι γάρ τι καὶ τοῦτο πρὸς παιδείαν. οἱ μὲν τοίνυν ἄλλοι Ἕλληνες ἢ ὡς περ Βοιωτοὶ ἀνὴρ καὶ παῖς συζυγέστες ὀμιλοῦσιν, ἢ ὡς περ Ἥλειοι διὰ χαρίτων τῆ ὥρᾳ χρώνται· εἰσι δὲ καὶ οἱ παντάπασι τοῦ διαλέγεσθαι τοὺς ἐραστὰς εἵργοισιν ἀπὸ τῶν παίδων. ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐναντία καὶ τούτοις πᾶσι γνούς, εἰ μὲν τις αὐτὸς ὦν οἷον δεῖ ἀγασθεῖς ψυχὴν παιδὸς πειρῶτο ἄμεμπτον φίλον ἀποτελέσασθαι καὶ συνεῖναι, ἐπήγει καὶ καλλίστην παιδείαν ταύτην ἐνόμιζεν· εἰ δὲ τις παιδὸς σώματος ὀρεγόμενος φανείη, αἴσχιστον τοῦτο θεῖς ἐποίησεν ἐν Λακεδαίμονι μηδὲν ἦπτον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι ἢ γονεῖς παίδων ἢ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφῶν εἰς ἀφροδίσια ἀπέχονται. τὸ μέντοι ταῦτα ἀπιστεῖσθαι ὑπὸ τινων οὐ θαυμάζω· ἐν πολλαῖς γὰρ τῶν πόλεων οἱ νόμοι οὐκ ἐναντιοῦνται ταῖς πρὸς τοὺς παῖδας ἐπιθυμίαις. "[Em sembla que també haig de parlar dels amors entre nois, car aquest tema concerneix igualment l'educació. En altres estats grecs, o bé cohabitaven l'home i el xicot, com a Beòcia, o bé aconseguïen llurs favors amb prodigalitats, com els eleus; i també n'hi ha d'altres que impedeixen completament les converses dels enamorats amb els nois. En canvi, Licurg decidí també en això el contrari de tots ells; si algun home de bé, enamorat de l'esperit d'un noi, provava de ferne un amic irreprotxable i de conviure amb ell, ho lloava, i veia en aquesta la millor educació; però si hom demostrava atracció per la bellesa del cos d'un noi, ho tingué per cosa molt vergonyosa i ordenà que a Lacedèmon s'allunyessin del tracte sexual els amadors dels xicots, tal com ho fan els pares respecte dels fills o també els germans respecte dels germans. Ara bé, no m'estranya que alguns no s'ho creguin, car a la majoria d'estats les lleis no s'oposen a semblants desigs sensuals].

Plutarc descriu els honors *post mortem* de Cleòmenes i li atorga un estatus d'heroi, a partir de la veneració dels alexandrins i atesa l'aparició d'un prodigi associat als herois,³⁸¹ com la presència d'una serp damunt del seu cos colgat en la creu de Cleòmenes, va ser interpretada com un prodigi diví que atorga importància al cos del difunt, promou els precs dels alexandrins emocionats pel fet prodigiós, i li reten aviat adoració d'heroi o de fill de déus.

Plutarc ha volgut recollir la interpretació popular de la mort de Cleòmenes III, com un heroi, però al mateix temps se'n distancia car Cleòmenes III, malgrat que ha mort amb dignitat, al principi ha manifestat la seva ira en forma de venjança i aquesta manca de reflexió, de control de la seva ambició i de dolçor del seu caràcter, l'allunya del model d'heroi.

Geert Roskam resumeix així la *Vida de Cleòmenes*:

The Life of Cleomenes thus shows a much more problematizing approach than of Agis. At different moments of his life, and in different circumstances, the Spartan king has to look for a correct orientation of his love of honor. He knows how to overcome various difficulties and succeeds in adopting a well-balanced conduct, certainly at the beginning of his career, but he occasionally also makes mistakes, or has to deal with interpretations that radically challenge his own point of view. In any case, we have definitively left behind the simple patterns of the Life of Agis.³⁸²

Considerem, en efecte, que Plutarc aconsegueix un personatge molt més polièdric en el cas de Cleòmenes que en el d'Agis. L'afirmació de Geert Roskam és encertada quan valor l'actuació de Cleòmenes, com a més complexa, ja que té una càrrega interna i externa més potent, i per tant ha d'anar entomant les diferents situacions vitals i polítiques amb encert o amb desencert, i sempre adoptant diferents punts de vista segons el que es troba.

5.5.1 *Licurg de nou.*

Compararem ara els fets cabdals de la *Vida de Cleòmenes*, relatats per Plutarc, amb Alexandre. El primer període correspon a l'inici del regnat de Cleòmenes i al del projecte reformista, (236-226 a C); el segon relata les lluites contra Macedònia i la

³⁸¹ El naixement d'insectes o altres animals en els cadàvers, siguin d'animals o d'éssers humans, tingut com a fet prodigiós, era un creença força extesa que trobem recollida en la literatura d'autors importants com: Virgili.(*Georg.*4,284), Ovidi.(*Met.*15,364) i Plini.(*n.h.*10,188.11,70.)

³⁸² Roskam,2011,215.

Lliga Aquea, moment de l'expansió territorial d'Esparta sota la guia de Cleòmenes (226-222 a. C.), i el tercer i darrer narra l'exili a Egipte i la mort (222-220 a C).

Plutarc insereix el punt de partida de Cleòmenes III en la difícil situació social i política d'Esparta:

“ Οὐκ ἤρεσκε μὲν οὖν αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν πόλιν, ἀπραγμοσύνη καὶ ἡδονῆ κατακεκλημένων τῶν πολιτῶν, καὶ τοῦ βασιλέως πάντα τὰ πράγματα χαίρειν ἔωντος, εἰ μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλοῖη σχολάζειν ἐν ἀφθόνοις καὶ τρυφᾶν βουλόμενον, ἀμελουμένων δὲ τῶν κοινῶν, κατ' ἰδίαν ἐκάστου πρὸς αὐτὸν ἔλκοντος τὸ κερδαλέον· ἀσκήσεως δὲ καὶ σωφροσύνης νέων καὶ καρτερίας καὶ ἰσότητος οὐδ' ἀσφαλὲς ἦν, <διὰ> τοῦτο τῶν περὶ Ἄγιν ἀπολωλότων, μνημονεύειν.” (*Agis i Cleom.* 23.1) [No li plaïa, doncs, la situació d'Esparta, on els ciutadans s'havien d'encantar per la vaga i el plaer, on el rei enviava a passeig tots els afers públics, posat que ningú no destorbés els seus lleures en l'opulència i el seu gust per les delícies. Negligits així els interessos comuns, cadascú estirava els guanys cap a casa seva. Quant a la disciplina i el seny de la joventut, la paciència i la igualtat, hi havia perill a parlar-ne, després de la trista sort d'Agis i els seus]

Cleòmenes troba un panorama social de ferotge individualisme, desídia dels afers públics, per part dels reis, i una vida règia, la seu pare Leonidas II, enmig de la riquesa i el luxe, on no tenen cabuda els interessos col·lectius. A més, el record de l'experiència reformista d'Agis IV, totalment estigmatitzada, no és pràcticament esmentat.

Cleòmenes se n'assabenta per boca de Xènares, que li fa la confiança, cosa que malmet l'amistat entre ambdós. Un cop sol, veu la necessitat de capgirar la situació a Esparta mitjançant una guerra, que al seu parer podrà afavorir el seu projecte reformista. Aquest és un tret diferencial bàsic entre els projectes reformistes d'Agis, circumscrit a Esparta, i encetar una guerra el de Cleòmenes, més vinculat a la violència i a la projecció interna i externa de la guerra.

“ ὁ Κλεομένης καὶ τοὺς ἄλλους ὁμοίως ἔχειν ἡγούμενος, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ συνετίθει τὴν πρᾶξιν. οἰόμενος δ' ἂν ἐν πολέμῳ μᾶλλον ἢ κατ' εἰρήνην μεταστῆσαι τὰ παρόντα, συνέκρουσε πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς τὴν πόλιν, αὐτοὺς διδόντας ἐγκλημάτων προφάσεις.” (*Agis i Cleom.* 24. 5-7) [Deduint Cleòmenes que els altres espartans pensaven igual, comença a organitzar el seu projecte ell tot sol; i creient que en temps de guerra un canvi en l'Estat seria més fàcil que enmig de la pau, embranca la ciutat contra els aqueus, que sense això ja donaven prou motius de protesta].

D'altra banda, el cabdill aqueu Aratos, cap de la Lliga Aquea, manté un projecte d'extensió de la Lliga Aquea a tot el Peloponès i de fet, només li resta Esparta i els seus veïns immediats, arcadis i eleus, per a completar-lo. Aratos menysté la juvenesa de Cleòmenes i hostiga l'Arcàdia, falcitant de manera indirecta l'actuació de Cleòmenes, que vol endegar el seu projecte amb una acció bèl·lica. Cal recordar que

el paper principal dels reis espartans és el de cap militar, i precisament Cleòmenes veu en la guerra una clara possibilitat de recuperar poder i per tant, de guanyar iniciativa política, que després aprofitarà també en la política interna espartana.

Plutarc relata aquesta guerra (*Agis i Cleom.25*) centrada en la rivalitat entre Cleòmenes i Aratos. Després dels primers fets d'armes, Cleòmenes surt reforçat tant davant dels aqueus com dels seus conciutadans espartans, que es senten ben dirigits. Tanmateix, els èfors presenten les intencions de Cleòmenes i com que se'n malfien, l'obliguen a retornar a Esparta, cosa que la dinàmica de la guerra impedeix. Cleòmenes III ja ha derrotat Aratos i això li atorga una posició de poder, que Plutarc assimila al dels antics i gloriosos monarques espartans:

“ μέγας οὖν τῷ φρονήματι γεγονώς ὁ Κλεομένης ἐθρασύνετο πρὸς τοὺς πολίτας, καὶ τῶν παλαιῶν τινοὺς αὐτοῦ ἀνεμίμησε βασιλέως εἰπόντος ὅτι μάτην Λακεδαιμόνιοι πυνθάνονται περὶ τῶν πολεμίων, οὐ πόσοι εἰσὶν, ἀλλὰ ποῦ εἰσὶν. ” (*Agis i Cleom.25*) [Exaltat, doncs, en els seus sentiments, Cleòmenes és més resolut amb els seus conciutadans i els recorda un de llurs antics reis; el qual deia que debades els lacedemonis pregunten, de llurs enemics, no quants són, sinó on són] .

Plutarc passa de narrar els fets de la guerra als fets de la política interior espartana, establint una narració en paral·lel. De primer, després de la derrota de Liceu, Aratos ocupa Mantinea, la qual cosa decep els lacedemonis, ocasionant pèrdua d'influència a Cleòmenes III, que és cridat pels èfors a Esparta, cosa que no li permet tornar a dirigir cap nova expedició contra Aratos i la Lliga Aquea. Cleòmenes dóna una resposta política, la restauració de la diarquia, ja que governava ell tot sol, com a membre de la casa Argedíada, perquè mort Agis IV, no fou restaurat el rei corresponent de la branca Euripòntida. Cleòmenes considera que si fa venir el germà del difunt Agis, l'Euripòntida Arquídam, ambdós tindran més poder enfront dels èfors. Però aquesta estratègia no li surt bé ja que els assassins d'Agis IV, tement un càstig, se li avancen i maten Arquídam:

“ Els lacedemonis, completament batuts en llurs pensaments, oposant-se a cap altra expedició de Cleòmenes, aquest determina de fer venir el germà d'Agis, Arquídam, de Messene, al qual pertanyia de regnar per dret de família, convençut que l'autoritat dels èfors serà més esmussada si s'equilibra i es completa la reialesa. Els qui abans havien mort Agis, en tenir notícia d'això i tement que no hagin de pagar la pena si Arquídam torna, van a rebre'l, quan venia secretament a Esparta, fan com si l'assistissin, i el maten tot d'una, sigui contra la voluntat de Cleòmenes, com creu Filarc, sigui que s'hagués deixat persuadir pels seus amics i els hagués abandonat l'home. El que és cert és que, la major part del blasme, caigué damunt d'ells, que passaven per haver fet violència a Cleòmenes .” (*Agis i Cleom. 26*)

Polibi, a diferència de Plutarc, acusa Cleòmenes d'haver ordit la mort d'Arquídam per tal de restar ell com a sol i únic monarca espartà.³⁸³ A continuació, Polibi fa una reflexió sobre les intencions de determinats cabdills o generals que poden veure's totalment capgirades pels interessos aliens. Fets que semblaven predictibles i que no es volgueren tenir en compte, i no per això creu que se n'hagi de evitar el judici corresponent. Així l'autor de Megalòpolis descriu quatre casos: la derrota de Tiberi Grac, Pelòpidas en la seva relació amb el tirà Alexandre, Cneu Corneli en guerra a Sicília i finalment l'equívoca decisió d'Arquídam.

Pel que fa a l'assassinat d'Arquídam, César Fornis afirma:

Según que relato se prefiera y ninguno de los dos está libre de tendenciosidad, el asesinato de Arquídamo puede interpretarse como un primer paso de Cleómenes en su camino hacia un despotismo monárquico o, más verosimilmente, como un intento de reforzar la autoridad real frente a los éforos, que, una vez abortado, llevó al monarca agiada a determinar que solo métodos más drásticos le permitirían acometer sus reformas sociales i institucionales.³⁸⁴

Com veiem Fornis es decanta més per interpretar la mort d'Arquídam com un intent de dominar els èfors per part de Cleòmenes III, així com un canvi de política reial en aquest cas per esdevenir més resolutiva i intensa.

Abans de prosseguir el relat de la guerra, Plutarc narra el suborn dels èfors per tal d'aconseguir l'autorització per a la nova expedició militar al Peloponès. El finançament prové de la quantiosa fortuna de la mare vídua de Cleòmenes, Cratesiclea, a qui casa amb Megistònous, un acabalat i distingit espartà (*Agis i Cleom.27*). Els fets de guerra que segueixen són: la derrota de Cleòmenes a les muralles de Megalòpolis per Aratos, i conquesta de Leuctra, amb l'homenatge pòstum que l'aqueu lliura al derrotat Lílidas de Megalòpolis, com a mostra de reconeixement al vençut; conquesta d'Hera, Alsea, la introducció de provisions a Orcòmen i el setge de Mantinea. A banda d'aquests èxits militars, pel que fa a la política interior espartana, Cleòmenes ordeix l'eliminació dels èfors, per la qual cosa compta amb la complicitat del marit de la seva mare, Megistònous, i d'altres amic (*Agis i Cleom.28*).

³⁸³ Cf. Plb.5.37.1-7;8.35.1. Polibi dona una explicació política de la traïció de Nicàgoras, la qual cosa tindrà conseqüències en la mort de Cleòmenes, i a més acusa Cleòmenes de la mort d'Arquídam; en canvi Plutarc, que no assenyala cap enemistat entre Arquídam i Cleòmenes, considera que foren els enemics del difunt rei Agis IV que, temorosos de la possible venjança del seu germà Arquídam, prenen la iniciativa. Plutarc en tot cas, assenyala la passivitat de Cleòmenes, quan hom li atribuï la mort d'Arquídam però en cap cas afirma que assassinés directament Arquídam. De fet, Cleòmenes III quan pren la decisió de pactar el retorn d'Arquídam, pensa en el fet de restaurar la diarquia, cosa que fa després proposant el seu germà Euclidas com a corei.

³⁸⁴ Fornis.C.2002,223.

Aleshores, escull els espartans més remisos a la seva persona, els col·loca en la nova expedició, els deixa acampats, i ell, amb l'ajut de mercenaris i dels seus afins, baixa a Esparta decidit a eliminar els èfors (*Agis i Cleom.*29): Cleòmenes i els seus assassinen els èfors, llevat d'un que pot escapar, tal com el somni premonitori del capítol anterior ja anunciava. Ara Cleòmenes és l'únic rei, sense el control dels èfors, per tant detenta el poder absolut a Esparta. De moment, Plutarc ja ha descrit dos fets molt violents relacionats amb la mort d'Arquídam, i l'assassinat dels èfors.

En desfer-se del contrapoder dels èfors, viola les lleis, i ateny el poder absolut que emprà per prendre un seguit de decisions que serveixen de marc per endagar el seu projecte reformista: proscriu fora d'Esparta vuitanta ciutadans contraris al seu poder, anul·la quatre dels cinc èfors i, el cinquè, i únic, l'ocupa ell mateix, convoca l'assemblea del poble i explica els canvis que ha realitzat, tot donant la seva versió de l'origen de l'eforat ³⁸⁵ i fent-ne una crítica, tot justificant l'ús de la violència, que en definitiva el mateix Licurg ja emprà en el seu moment (*Agis i Cleom.*31.10-11).

Un cop establert el marc, passa a enumerar les mesures reformistes: repartiment de terres, abolició dels deutes i ampliació del cos cívic. De fet, les mateixes mesures que Agis intentà de dur a terme. A més, l'única institució de la constitució espartana encara dempeus, la *gerúsia* o senat, no és convocada per Cleòmenes, i en el seu lloc convoca l'assemblea del poble, en substitució de l'eforat

Aleshores, un cop eliminat l'eforat, Cleòmenes disposa des del seu poder absolut la implantació de les mesures reformistes: així reparteix la terra entre tots els ciutadans, àdhuc entre els vuitanta proscrius, que hauran d'esperar un temps per retornar, donant, com feu Agis, dóna exemple propi i en cedir la seva fortuna i propietats al comú, com també fa el seu padastre i la resta de ciutadans. Després procedeix a l'ampliació del cos cívic, amb 4.000 *periecs*, ben formats i amb els quals organitza un exèrcit, on introdueix canvis en l'armament a l'estil macedoni, com són l'adopció de la *sarissa* i

³⁸⁵ Murcia Ortuño (2017.80,82).sobre la constitució i les funcions polítiques dels èfors: " La palabra 'éforo' es un término griego que significa supervisor. Eran cinco magistrados elegidos por la Asamblea anualmente de entre el conjunto de los ciudadanos. Hasta donde sabemos, no había posibilidad de reelección. (...). En Época Clásica, los cometidos primordiales de los éforos eran hacer respetar las leyes y las costumbres y encargarse de la correcta educación de la juventud. Se convirtieron en el principal poder político dentro de Esparta: presidían la Asamblea, se ocupaban de juzgar los asuntos civiles, y en combinación con la Gerúsia, también el comportamiento de los reyes; recibían a los embajadores extranjeros; se encargaban de reclutar al ejército tras determinar el tamaño que necesitaba. Cuando los reyes salían en campaña estaban acompañados por dos éforos que los observaban. Tenían facultades para multar a cualquiera; podían cesar, encarcelar y citar a juicio con pena de muerte a los otros magistrados, y si advertían que alguien cometía algún abuso lo castigaban en el acto. Una noticia de Jenofonte apunta que los éforos tomaban sus decisiones por mayoría de votos."

l'escut amb corretja.³⁸⁶ Seguint consell del filòsof Esferos emprèn la reforma de costums: retorn dels joves a la tradicional disciplina i educació espartanes, restabliment de l'ordre als gimnasis, i recuperació dels àpats en comú, mesures que són, segons Plutarc majoritàriament acceptades per la població, sense un gran entusiasme (*Agis i Cleom.*32.4-5). Finalment, per tal de recuperar la normalitat constitucional, restaura la figura del corei, però en la persona del seu propi germà Euclidas, eliminant la branca Euripòntida.

Tot i així la guerra continua i Cleòmenes l'ha de reprendre, atacant i pillant Megalòpolis. Aratos davant la puixança militar espartana, concerta una aliança amb els macedonis, amb la qual cosa el conflicte bèl·lic s'eixampla considerablement.

Aquesta intervenció de Macedònia al costat de la Lliga Aquea del 226 a C al 222 a C, obre el segon període, en què Cleòmenes reprèn l'activitat bèl·lica amb fortuna davant Aratos i els aqueus. Després d'ocupar Mantinea, guanya una batalla al costat de l'Hecatombeu (222 a C) que li permet ocupar Langó (*Agis i Cleom.*36). Aratos, decebut, abandona el seu càrrec d'estrateg i Plutarc li retreu que aleshores deixi les responsabilitats quan van mal dades. Els aqueus inicien les converses de pau amb Cleòmenes que exigeix l'hegemonia, però cau malalt i se'n torna a Esparta.

En el capítol següent Plutarc narra la situació psicològicament difícil d'Aratos, victoriós i experimentat cabdill que es troba ara superat pel jove rei Cleòmenes, i que acaba per demanar ajuda a l'enemic tradicional de la Lliga Aquea, el rei Antígon III Doson de Macedònia. Així doncs el conflicte armat del Peloponès s'eixampla amb la intervenció de Macedònia, delerosa una vegada més d'immiscuir-se en els afers grecs. Plutarc critica la decisió d'Aratos, tot i que l'acaba justificant:

“ Τοῦτο διελυμήνατο τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἀμῶς γέ πως ἐκ τῶν παρόντων ἀναλαβεῖν αὐτὴν ἔτι καὶ διαφυγεῖν τὴν Μακεδόνων ὕβριν καὶ πλεονεξίαν δυναμένης.” (*Agis i Cleom.*37.1) [Això espatlla la causa de Grècia, que d'una o altra manera encara podia refer-se de la seva situació actual i afranquir-se de la insolència i la cupiditat dels macedonis] .

Així analitza la conducta d'Aratos, i arriba a la conclusió que ni els millors homes poden ésser perfectes, o sigui que un home de la reputació d'Aratos és capaç de capgirar tota la seva política anterior i, per competir amb Cleòmenes, no dubta a fer les paus amb el seu pitjor enemic, el rei macedoni Antígon III Doson i coaligar-se

³⁸⁶ Cf. Pérez Rubio afirma al voltant de les noves armes macedònies introduïdes per Cleòmenes III a l'exèrcit espartà : “ Con esa ampliación del cuerpo ciudadano Cleómenes consiguió reforzar la potencia militar de Esparta, equipando a estas tropas a la macedonia-con sarissa, una pica de alrededor de 5'5 m y *pelte*, pequeño escudo circular-, más de un siglo después de la batalla de Queronea, lo que da idea del conservadurismo espartano y su reticencia a las innovaciones.”

contra Cleòmenes. No cal dir, que a més, els macedonis són vistos com foranis pels grecs, com un món apart i amenaçador, àvids de riquesa i insolents, i el rei Antígon III Doson com un rei absolut, comparable als sàtrapes, “podrit de consumpció”, en al·lusió a la seva malaltia crònica que més tard li ocasiona la mort (Arat.46.1-2). En canvi pel que fa als espartans, la intenció de Cleòmenes III de presidir la Lliga Aquea, aconseguint així la unió de tot el Peloponès, és ben vista per Plutarc, com una forma d'establir una potència militar totalment grega.

De fet, aquest canvi d'aliances tan dràstic, aixeca crítiques i polèmiques en el si de la Lliga Aquea, Plutarc esmenta l'oposició entre poble i poderosos dins el món aqueu, en relació a l'aliança amb els macedonis. Cleòmenes mentrestant es refà i continua la guerra ocupant les viles de Pel·lene (Arcàdia), Feneos, Penteleu i finalment la cobejada plaça de la veïna i rival Argos, cosa que és considerada tot un triomf que mai cap rei espartà no havia aconseguit abans. Però Aratos agita el fantasma de la reforma que el seu enemic ha endegat a Esparta, com una font de pobresa en nom de la igualtat.

Plutarc empra una metàfora per criticar el canvi d'aliança auspiciat per Aratos: “per fugir del pa d'ordi i de la capa curta, es prosterna davant d'una diadema i i una púrpura i unes ordres de macedonis i sàtrapes”. Amb aquesta imatge vol explicar tant les pors dels aqueus a la possible extensió de les reformes espartanes a la resta del Peloponès, especialment contràries als interessos de la seva oligarquia, com l'actitud dels macedonis, associats als “sàtrapes”, bàrbars i estrangers, i amb una forma de govern autocràtica. A parer nostre, aquí Plutarc mostra un abrandat accent nacionalista grec, que justifica el renaixement d'espartans i d'aqueus com a veritables protagonistes de la història grega, en detriment dels diferents diàdocs: Antigònides, Làgides i Selèucides..

A continuació Plutarc relata l'oposició interna a la decisió d'Aratos en el sí de la Lliga Aquea i la marxa de la guerra totalment favorable ara a Cleòmenes III, que realitza un seguit de conquestes en especial la preuada i mai abans conquerida per cap rei espartà, la ciutat rival d'Argos.

Abans de la presa d'Argos per Cleòmenes, hi ha un intent de fer les paus que fracassa i la guerra continua. Plutarc indica una certa inquietud social al Peloponès per les reformes de Cleòmenes a Esparta. ells també anhelan la redistribució de la terra i l'abolició dels deutes, mentre que els poderosos critiquen Aratos i el pacte amb

els macedonis.³⁸⁷ Mentrestant, Cleòmenes aprofitant el festival de les Nemees, entra de nit a Argos i l'ocupa (225 a C). Plutarc posa en relleu el nou paper dels espartans a Grècia, capaços de exercir-hi de nou una hegemonia com si Cleòmenes fos un nou Licurg que els ha tornat l'orgull i la disciplina, ja que la recuperació dels usos pairals i de la disciplina són els factors que, segons Plutarc, han aixecat Esparta i res no sembla aturar Cleòmenes III que prossegueix la seva conquesta del Peloponès, girant-se ara cap al nord, cap a Corint i Fliunt.

Plutarc narra com els corintis es passen a Cleòmenes, havent de fugir Aratos a Sició. Abans Cleòmenes III vol aconseguir la fortalesa de l'Acrocorint, porta del Peloponès, que està ocupada pels aqueus, de diferents maneres, mitjançant un acord polític, o fins i tot oferint pagar personalment a Aratos el doble de la pensió que rep del rei Ptolemeu.³⁸⁸ Aratos no en vol saber res, i contrariat, proposa als aqueus de cedir la fortalesa als macedonis abans que als lacedemonis. Finalment Cleòmenes envaeix Sició, la pàtria d'Aratos, i accepta els béns d'Aratos que li són oferts pels corintis.

La guerra continua ara més complicada per la participació d'Antígon III Doson, com a nou aliat d'Aratos. La revolta d'Argos, tanmateix, fa que la guerra giri ara favorable a Antígon III Doson i desfavorable per a Cleòmenes, cosa que permet a Plutarc fer una de les seves freqüents al·lusions als canvis de Fortuna (*Agis i Cleom.42*). Antígon III pren les ciutats de Tègea, Orcomen i Mantinea, amenaça Esparta. Cleòmenes reacciona donant llibertat a diferents *hilots* a canvi de diners i crea un exèrcit de dos mil homes que arma com els macedonis per oposar-se a l'avanç d'Antígon, però la nova estratègia es centra en el setge de la ciutat de Megalòpolis. Hi aconsegueix entrar, donant tot un tomb considerable a la marxa de la guerra, ja que Megalòpolis era una ciutat de la mida d'Esparta i és la que havia sol·licitat formalment l'ajuda a Antígon, que era acampat als defores.

La presa de Megalòpolis és relatada al detall per Plutarc, atesa la importància del fet (*Agis i Clem.45*). D'altra banda, Cleòmenes, senyor de Megalòpolis, pacta amb els ciutadans Teàridas i Lisàndridas de tornar la ciutat a llurs habitants i de fer una d'aliança, en una clara mostra de magnanimitat i confiança cap als vençuts, però és desestimada entre d'altres per Filopemen que exigeix el respecte al pacte amb la Lliga

³⁸⁷ Cf. Sobre aquesta qüestió Mossé 2001,1479 : " Le revirement d'Aratos s'expliquerait en fait par la crainte de voir s'étendre le mouvement révolutionnaire qui avait triomphé à Sparte comme une restauration de l'antique égalité établié par Lycurgue-le partage des terres et l'abolition des dettes-était tenu dans tout le monde grec pour un programme révolutionnaire propre à déstabiliser les cités."

³⁸⁸ Cf. Mossé 2001,1481 : " On a là un exemple de ci qu'était la situation réelle des États grecs au IIIè siècle: ils ne pouvaient tenir qu'à condition d'entrer dans la 'clientèle' de l'un ou de l'autre des souverains hellénistiques. Ce Ptolémée est Ptolémée Évergète, auprès duquel Cléomene se réfugiera après sa défaite (voir infra 32.2). Dans Aratos, 41,5, le montant de la pension versée par Ptolémée à Aratos est de 5 talents. " (2001.1481).

Aquea. Davant d'això, la reacció de Cleòmenes III és fulminant: saqueig, devastació i espoli (*Agis i Cleom.*46.1).³⁸⁹

Cleòmenes III torna a plantar cara a Antígon III, amb un petit setge a Argos, i fent un sacrifici a Hera a les mateixes muralles de la ciutat, després se'n va a Fliunt i foragita la guarnició enemiga d'Oligirtos, i finalment arriba a Orcòmen. Plutarc ement un judici valoratiu al final del capítol al voltant de les qualitats de Cleòmenes III com a cap militar: lloa les seves grandesa i habilitats perquè ha devastat el territori enemic, sense haver de protegir Esparta, amb els recursos migrats de què disposa en relació als recursos molt superiors dels seus enemics, aqueus i macedonis

.A continuació Plutarc continua la digressió sobre els costos de les guerres i acostant la narració de la guerra al seu desenllaç, amb la derrota de Cleòmenes III a Sel·làsia (222. A. C.), no es pot estar de fer novament una reflexió al voltant de la fortuna (*Agis i Cleom.* 48) que en aquest cas jugà un paper cabdal.

En la descripció de les maniobres militars de la batalla de Sel·làsia (222 a C),Plutarc deixa clar que Cleòmenes III és derrotat per l'armament superior macedoni i pel pes de la falange d'infanteria de línia.

Sobre la batalla de Sel·làsia P.Cartledge diu:

However, as with almost all ancient and many modern battles and of the number, precise details of the battle-site, disposition and evolutions of the opposed forces are more or less controversial. In one sense this is immaterial. Cleomenes' cause was lost before even battle was joined, and Ptolemy acknowledged that he had become a poor investment by cutting off his subsidy just days in advance of the fighting. But, so far as can be ascertained, the decisive factor in Macedon's victory was superior numbers: Cleomenes was outmanned in a proportion of something like three to two. Thus the magnificent fighting spirit of the 6.000 "Lacedaemonians", their *eupsukhia* (high morale) as Polybius called it, and the efforts of their *Perioecic*, mercenary and allied fellow-soldiers merely delayed the inevitable outcome. According to Plutarch, all but 200 Spartans perished, an exaggeration, maybe, but if so not be calculated to polish the halo of the most famous Spartan survivor.³⁹⁰

Cleòmenes decebut decideix fugir a Egipte i amb un grup de partidaris s'embarquen en vaixells preparats a aquest efecte i es fan a la mar.³⁹¹

³⁸⁹ Polibi descriu també l'assalt a la seva ciutat nadiua: " Un cop amo i senyor de la ciutat, es posà a saquejar-la amb un acarnissament i ràbia tals que ningú pogué després reconèixer-hi ni pensar que mai pogués haver estat un centre habitat." (Pib.2,55).

³⁹⁰ Cartledge.P. 1989, 57.

³⁹¹ Mossé (2001,1489), per la seva banda, troba sorprenent que Cleòmenes no organitzi la defensa d'Esparta i a més tingui aparellats i ben disposats els vaixells per fugir cap a Egipte : " Le comportement de Cléomène qui ne cherche pas à organiser la résistance de Sparte, est assez surprenant, si l'on songe en outre qu'il avait à l'avance préparé sa fuite: "

Antígón, generós amb els espartans vençuts, els tracta humanament, respectant-los lleis i govern i no humiliant-los, segons Filarc, font de Plutarc, esmentada explícitament.

Ara bé, el retorn del “seu govern i les seves lleis” (*Agis i Cleom.*51.1) és matisat per Polibi en el sentit que queda abolit el projecte reformista (*Pbl.*5.9.8-10).³⁹²

Tal com exposa César Fornis, la “magnànima” actitud política del vencedor Antígón III Doson no era sense cap profit, ja que afavoreix el rerorn al poder dels èfors, aboleix les reformes de Cleòmenes i permet la tornada dels exiliats, clarament ferm partidaris seus. Fornis també afirma que tant Polibi com Plutarc emmascaren la realitat, emprant mots eufemístics del tipus com el retorn a la ‘constitució ancestral’, com si Doson retornés les lleis de Licurg als espartans.

En resum, la trajectòria de Cleòmenes no té res a veure amb el projecte d’Alexandre, tanmateix, des del punt de vista dels seus trets cabdillescos podríem afirmar que tenen algun punt en comú.

5.5.2 *Cleòmenes, conducer d’homes.*

Per tal de respondre a la pregunta del títol d’aquest apartat, l’hem dividit en dues parts, la primera tracta dels diferents monarques hel·lenístics que apareixen a la *Vida de Cleòmenes* amb qui té relació, i la segona en què analitzem la figura de Cleòmenes com a rei hel·lenístic, és a dir seguidor del model d’Alexandre. Els reis hel·lenístics que apareixen en la biografia de Cleòmenes són. Antígón III Doson, rei de Macedònia, Ptolemeu III Evèrgetes i Ptolemeu IV Filòpator, reis d’Egipte; i els cabdills Aratos i Filopemen, estrategs de la Lliga Aquea.

Antígón III Doson (263-221 a C) rei de Macedònia, nebot d’Antígón II Gonatas i fill del germà d’aquest Demetri el bell. De regent del seu nebot segon Filip, fill del seu cosí Demetri II, passa a rei de Macedònia, gràcies a un motí de l’exèrcit (227 a C) en què el suplanta i l’adopta. S’alia amb Aratos, cap de la Lliga Aquea, i junts lluiten contra Cleòmenes i el derroten a Sel·làsia (222 a C). D’entrada, Antígón III Doson és criticat per Plutarc, per després ésser valorat positivament (*Agis i Cleom.*37.7).

³⁹² Cf. Préaux.1976.317; Fornis.2016.308, que cita Pausània (2.9.1) sobre les noves funcions del consell.

Antígon III és una de les dues alternatives per a Aratos, o ell, o Cleòmenes, però davant dels projectes reformistes de Cleòmenes, Aratos opta per l'aliança amb Antígon, que és descrit per Plutarc com un rei hel·lenístic, tocat amb "diadema" i vestit amb "púrpura", essent aquests dos elements clars definidors d'una monarquia absoluta i pomposa, que comanda unes tropes que són: "unes ordes de macedonis i de sàtrapes".

Més endavant, Plutarc tot realitzant una digressió sobre la importància de tenir recursos econòmics per guanyar les guerres, torna a referir-se a Antígon III com a monarca posseïdor d'amplis recursos (*Agis i Cleom.*48.4). Aquests recursos, segons considera Plutarc, i no altra cosa, fan que Antígon derroti Cleòmenes, el qual no disposa de prou forces per aturar-lo. Aquest judici val també per a la Lliga Aquea d'Aratos, que es troba també sense recursos per respondre a l'atac victoriós de Cleòmenes. Plutarc ho presenta com si els afers de Grècia tinguessin un jutge que és Macedònia, la potència hel·lenística que decanta la balança i en definitiva la controla fins a la seva derrota per Roma.

No solament emprà Antígon el seu avantatge econòmic per allistar mercenaris i pagar les seves tropes, sinó també per comprar traïdors, com Damòteles, perquè li facilitin la victòria (*Agis i Cleom.*49.5). tanmateix, a partir de la victòria a Sel·làsia (222 a C), Antígon III Doson és valorat positivament per Plutarc. Qualifica el tracte que dona als espartans vençuts d'humà i digne, afirma que els restitueix llurs lleis i govern, és a dir que elimina les reformes empreses per Cleòmenes i que col·loca Esparta dins la Lliga Aquea; és un monarca pietós, que sacrifica als déus, i que retorna a Macedònia on mor lluitant contra els il·liris.³⁹³

Ptolemeu III Evèrgetes, fill de Ptolemeu II Filadelfos, (284-221 a C) mantingué una guerra contra Seleuc II (243-241 a C) per la Celesíria, i per la successió reial al tron asiàtic, tot donant suport a un fill de Berenice, la seva germana i muller, pretendent al tron sel·lucida. És aliat d'Aratos i de la Lliga Aquea, al qual atorga una pensió, per la seva oposició a Macedònia; però el 227 a C, Aratos es passa a l'aliança amb Antígon

³⁹³ És interessant, en aquest sentit, també el testimoni de Polibi: [Però deixo tot això i passo a tractar de l'últim Antígon (Antígon III Doson), per evitar que algú de vosaltres consideri els seus fets amb excessiva ingenuïtat i es cregui que deu agraïment als macedonis. Però si aquest Antígon us ha declarat la guerra, no ha estat amb la intenció de salvar els aqueus i, molt menys encara, per alliberar-vos a vosaltres, espartans, enutjat amb la tirania de Cleòmenes! (τῆ Κλεομένους τυραννίδι). Aquell de vosaltres que s'ho hagi cregut és un ingenu. El que Antígon veïé era que el seu regne perillava, si vosaltres alçaveu un imperi al Peloponès. Ha vist que Cleòmenes és l'home adequat per aconseguir-ho i que, a més, heu tingut molta sort. S'ha presentat ací amb temor i enveja, no per donar suport als peloponesos, sinó per arruïnar les vostres il·lusions i rebaixar el vostre prestigi. No deveu cap gratitud als macedonis, tot i que, després d'haver conquerit la vostra ciutat no la pillessin. Tot al contrari! Heu de considerar-los enemics i odiar-los, perquè vosaltres hauríeu pogut gaudir de l'hegemonia de Grècia, i ells us ho han impedit.] (Pib..9.29,7-12).

III Doson i canvia de bàndol i Ptolemeu concedeix aleshores la pensió a Cleòmenes III. Acull Cleòmenes; l'acull en el seu exili a Egipte i acaba per reconèixer la seva vàlua com a rei espartà.

Ptolemeu III Evèrgetes continua la política dels seus avi i pare, consistent a mantenir un ull en la política grega, que es concreta a emprar els seus grans recursos econòmics per teixir aliances que neutralitzin les influències dels seus grans rivals, Macedònia i el reialme dels Selèucides; dona suport a Atenes i altres ciutats gregues, Esparta o qualsevol altra ciutat que no estigui en l'òrbita dels seus enemics, manté també una estreta aliança amb Rodes i conserva, sota el seu poder directe les illes de l'Egeu, a més de Xipre, que li aportin algun valor estratègic i/o econòmic. Per això en la biografia de Cleòmenes, el veiem ara pagant pensions a Aratos, ara a Cleòmenes, segons anessin canviant les aliances i la correlació de forces en el taulell de joc de la política internacional. En aquest context exigeix ostatges a Cleòmenes com a penyora del pacte, i el rei espartà hi envia la seva mare Cratesiclea i els seus fills encara infants.³⁹⁴

Plutarc descriu més directament la figura del rei egipci amb motiu de l'arribada de Cleòmenes a Alexandria. Plutarc presenta un Ptolemeu desconfiat davant la personalitat franca de Cleòmenes i de primer el rep amb "una gentilesa ordinària i moderada", és a dir, roman a l'expectativa del seu hoste; després, la intel·ligència, el seny, l'estil de vida senzill, així com la capacitat de seducció a la conversa del rei espartà fan que el monarca egipci canviï d'actitud, passant a "un gran respecte i penediment d'haver negligit un home com aquell i haver-lo abandonat a Antígon, qui n'ha tret tanta de glòria i puixança" (*Agis i Cleom.*53.4).

Tota una altra cosa és la relació amb el nou monarca egipci, fill de Ptolemeu III Evèrgetes i la seva germana la bella Berenice, Ptolemeu IV Filòpator. Aquest monarca egipci (244-204 a C) de regnat més conflictiu, mantingué la quarta guerra amb els Seleúcides per la Celesíria, envaint Palestina i derrotant a Ràfia l'exèrcit selèucida (217. a C) i, per tant, recuperant la Síria Cele. Hi emprà tropes egípcies natives enlloc de gregues o mercenàries, cosa que després tingué les seves repercussions. Suportà una escissió de l'Alt Egipte que durà vint anys, construï el panteó familiar dels Ptolemeus al costat de la tomba d'Alexandre el Gran, i morí assassinat després de la seva germana i muller Arsíone en una revolta a palau, mantenint-se la seva mort en secret pels seus ministres, els intrigants i aduldors Sosibi i Agatocles. Ja hem vist la

³⁹⁴ Mossé: " On retrouve une fois encore l'opposition entre Grecs et orientaux, d'autant plus étonnante ici que, si Antigone est bien le successeur de Philippe et d'Alexandre, dans la mesure où il est rendu maître de la Macédonie, Ptolémée est tout aussi macédonien que lui. " (2001.1490).

valoració que Plutarc fa d'aquest monarca, en parlar de la mort de Cleòmenes (*Agis i Cleom.*54.1-2).

Realment Ptolemeu IV Filòpator és la imatge de la degradació dels monarques hel·lenístics i així són vistos els seus successors per la majoria d'historiadors, fins al regnat de Cleopatra VII, en què Egipte passa a formar part de l'imperi romà. El vi i la luxúria en són les principals ocupacions, a més d'unes pràctiques religioses una mica especials. El monarca egípc, totalment contraposat a l'espartà Cleòmenes, en caràcter i estil de vida, empès per la seva " feblesa i covardia", i pels consells dels seus ministres aduladors, acaba desconfiant de Cleòmenes i desatén les seves demandes (*Agis i Cleom.*55.2).

Cleòmenes no s'està de queixar-se'n, així quan rep el traïdor Nicàgoras de Messene, comet la imprudència de malparlar del monarca egípc: "M'estimaria més, digué, que vinguessis amb sonadores de sambuca i bardaixos: és el que avui urgeix més al rei " (*Agis i Cleom.*56.3). Ja en la revolta de Cleòmenes, Plutarc emet un judici, tot comparant Antígon III Doson i Ptolemeu IV Filòpator, tot considerant al costat de quin dels dos li hagués valgut millor la pena d'exiliar-se (*Agis i Cleom.*57.7).

El monarca egípc ordena la crucifixió *post mortem* de Cleòmenes III i la mort dels ostatges espartans, la mare i els fills del monarca espartà (*Agis i Cleom.*59.4). Aquest acte de crueltat reial és qüestionat pel prodigi de la serp entortolligada al cap de Cleòmenes III, que és considerat un prodigi diví, aleshores el monarca egípc reacciona amb por i superstició, penedint-se dels seus actes (*Agis i Cleom.*60.3).

A més dels monarques hel·lenístics tractats, també apareixen els cabdills grecs, i caps de la Lliga Aquea, Aratos i Filopemen, que protagonitzen altres *Vides* hel·lenístiques de Plutarc. De fet, ells dos són tractats en els seus capítols.

Tocant a la consideració de Cleòmenes III com a rei hel·lenístic, i per tant possible successor polític d'Alexandre, Plutarc comença el relat amb la contraposició que estableix entre Cleòmenes i els altres monarques hel·lenístics: ja ha descrit l'estil de vida senzill i l'afabilitat de Cleòmenes, però ara es deté en l'accessibilitat i tracte reial amb els altres, justament un element que ja ha remarcat molt, a l'hora de parlar dels diferents monarques. Mentre que aquests reis desdenyen i maltracten pomposament els ambaixadors i súbdits que demanen audiència reial, (Demetri o Pirros)³⁹⁵, Cleòmenes és de tracte afable, senzill i immediat, sense decoracions o vestuaris

³⁹⁵ *Demetr.*42.1-7 i *Pyrrh.*23.3-25.

ostentosos que creïn separació amb l'interlocutor, i actituds de superioritat i petul·lància.

Cleòmenes no és un home providencial, és en mots de Plutarc “un conductor d’homes”, líder d’un projecte reformista de l’estat i la societat espartanes, que pretén el retorn al model de Licurg i que és derrotat a Sel·làsia. Tampoc no té un estatus diví, tot i que, la figura dels reis espartans era tradicionalment molt respectada, com a descendents d’Hèracles. La seva mort a Egipte amb el prodigi posterior de la serp entortolligada al seu cap en la creu, desvetlla l’adoració dels alexandrins que el consideren un “heroi o fill dels déus” en mots de Plutarc.³⁹⁶

Pel que fa a la riquesa, Cleòmenes III, atesa la concentració de la propietat de la terra en poques mans en els seus temps a Esparta, és un gran propietari de terres, que a imatge i exemple d’Agis, no dubta a posar a disposició del projecte reformista i repartir-les entre el comú. Cleòmenes no disposa d’una cort a Esparta com les dels seus col·legues els monarques hel·lenístics, pomposes i luxoses, en canvi Plutarc descriu el model de banquet assenyat i senzill de Cleòmenes, i el contraposa al dels reis hel·lenístics, així com la dinàmica establerta, molt més respectuosa amb els comensals i que permet al rei espartà desenvolupar les seves qualitats com a amfitrió.

Quant a les seves expedicions militars, sempre compta amb pocs recursos, tot i que disposa de mercenaris i de l’exèrcit dels ciutadans espartans. Rep ajuts econòmics de Ptolemeu III Evèrgetes, dins de la tradicional política làgida d’afavorir els enemics de Macedònia. Però justament atenent a la seva capacitat de lideratge militar; cal destacar-ne valors com el coratge i l’audàcia; un bon nombre d’èxits obtinguts en poc temps, i també l’enfrontament amb caps prestigiosos com Aratos, a qui derrota; podem afirmar que Cleòmenes fou considerat un cap militar prestigiós en la seva época

En l’àrea de la política, Cleòmenes III es comporta com un rei absolut, perquè com a “conduïdor d’homes” apartà tot allò que li impedia dur a terme el seu projecte reformista, a més tenia molt propera l’experiència fallida del projecte reformista d’Agis IV com per evitar-ne determinats errors. Així suprimeix físicament els èfors i la seva magistratura, nomena son germà Euclidas com a corei, elimina l’altra branca reial Europòntida, i disposa d’un cos de mercenaris. Per aquests fets, Polibi i Pausànias³⁹⁷ el consideren un tirà, a diferència de Plutarc, que es manté més cautelós en aquest tema, evitant titllar el rei espartà de tirà, i en canvi n’exalta els èxits militars.

³⁹⁶ També Alexandre és descrit com un home pietós:cf. *Alex.*11.12; 14.6-7;15.7.

³⁹⁷ *Pib.*9.23.4-6 i *Paus.*8.27.15-16.

Pausània ofereix un resum de la vida de Cleòmenes tot descrivint la ciutat de Sició.³⁹⁸ També narra les batalles en què venç Cleòmenes com Aratos pacta amb Antígon III Doson, rei de Macedònia. En el parer de Pausània, Antígon III lluita perquè Cleòmenes havia faltat als pactes establerts i per la destrucció de Megalòpolis. Després de Sel·làsia, Pausània afirma que Antígon III retorna a Esparta la seva constitució pairal, tal com també ho diu Plutarc.

En definitiva, Plutarc a la *Vida d'Agis i Cleòmenes* descriu aquest darrer com a model de rei espartà, sobretot quant a les qualitats personals i habilitats militars, però que no dubta a adoptar actituds tiràniques i violentes per tal d'endegar el seu projecte reformista, i evitar les errades del seu model i antecessor Agis IV. Recordem també que Plutarc descriu el caràcter de Cleòmenes al principi de la seva vida, i el diferencia d'Agis, dient que no li mancava "la dolçor i l'escrúpol" d'aquest, sinó que Cleòmenes palesava un "fibró d'ira i un focós impuls que el duia cap a allò que en cada cas li apareixia bell", no dubtant a "imposar-se als que no es volen persuadir i forçar-los a allò que val més". (*Agis i Cleom.*22.4).

4.5.3. La fi del procés.

Per tal de respondre a la pregunta d'aquest apartat, descrivim de la mà de Plutarc el procés reformista que relata i analitza en la *Vida de Cleòmenes*, seguint els passos següents: la situació de partida, els objectius, agents i opositors, el procés reformista i acabem amb la valoració que en fa. Al final, compararem la tasca de Cleòmenes amb la d'Alexandre.

³⁹⁸ [" Cleòmenes, fill de Leònidas, fill de Cleònim, quan heretà el reialme d'Esparta, començà a imitar Pausània, desitjar la tirania i no estar satisfet amb les lleis establertes. Però com ell era més focós que Pausània i no tenia gaire lligam amb al vida, ràpidament ho dugué tot a terme amb audàcia i coratge, i enverinant el rei de l'altre casal Euràmidas, encara un nen, per mitjà dels èfors feu passar el poder al seu germà Epiclidas, i dissolent el poder de la *gerúsia* establert en el seu lloc *patronomoi* de nom. Ambicionant aleshores coses més importants i comandaments dels grecs, atacà els aqueus primer, esperant a tenir-los com aliats si guanyava, i sobretot no volent que fossin un obstacle a les seves accions. Lluita contra ells a Dime, la ciutat més enllà de Patras, essent també aleshores cap dels aqueus Aratos, i vencé en la batalla. Això obligà Aratos, qui temia pels aqueus i la pròpia Sició, a pactar amb Antígon. Com Cleòmenes havia transgredit la pau que havia concertat amb Antígon, i a més altres violacions flagrants del tractat, havia devastat Megalòpolis, Antígon passà al Peloponès per aquest motiu i els aqueus lliuraren batalla contra Cleòmenes al voltant de Sel·làsia. Els aqueus vengueren i Sel·làsia fou esclavitzada i la mateixa lacedemònia fou presa. Antígon i els aqueus retornaren als lacedemonis la constitució pàtria. Dels fills de Leònidas, Epiclidas morí en la batalla i Cleòmenes que fugí a Egipte i gaudí dels alts càrrecs amb Prolemeu, fou empresonat, perquè era acusat d'organitzar una conspiració d'egipcis contra el rei. Fugí de la presó i provocà la revolta dels alexandrins i finalment quan fou pres es suïcidà. Els lacedemonis, contents per haver-se lliurat de Cleòmenes, ja no volgueren tenir més reis, però, aquella constitució roman fins avui." Paus.2.9.1-4.

D'entrada, a Cleòmenes III, li disgusta la situació que observa a Esparta (*Agis i Cleom.* 23,1). Plutarc descriu un quadre de relaxament social en el qual els ciutadans es dediquen als seu plaers, els reis viuen un ambient dissolut i negligeixen les seves responsabilitats. El sentit grupal cedeix davant els interessos individuals i era perillós parlar de valors com la disciplina i el seny al jovent, o la igualtat, especialment després del fallit intent reformista del rei Agis IV, feia quinze anys..

Més endavant, l'anàlisi d'Esparta per Plutarc pren una dimensió més social, descriu els ciutadans espartans segons la classe social a què pertanyen: els rics, abocats a la satisfacció de llurs plaers i obrant segons llur individualisme; i el poble, en situació de misèria i totalment desentès de la guerra. Per tant hi ha una situació de desigualtat social extrema, i un quefer tan bàsic com era la guerra per a la societat espartana, es troba en clar desús. A aquesta crisi social i econòmica cal afegir la crisi política, ja que Cleòmenes en haver pujat al tron, topa amb el gran poder polític dels èfors que treien tot poder als monarques.

Després ve la comparació entre el regnat d'Agis i el de Cleòmenes. Ara Plutarc remarca l'actitud apassionada de Cleòmenes III, i ja introdueix un element de distorsió emotiva per part d'ell (*Agis i Cleom.*22.4-5).

En el procés reformista que emprèn Cleòmenes III distingim dos bàndols enfrontats, els agents i col·laboradors del projecte reformista, i a l'altre costat el bloc opositor. En el bàndol favorable al projecte trobem els antics partidaris del projecte fallit d'Agis IV: la reina vídua i, ara muller de Cleòmenes III, la bella Agiatis; testimonis com el seu amic Xènares, altres membres de l'elite espartana com la seva mare, rica propietària de terres, Cratesiclea, i el seu segon marit, el també ric propietari Megistònou, Arquidam germà d'Agis IV, exiliat a Messene, a qui Cleòmenes pretén col·locar en el tron que li corresponia per la seva família, el seu propi germà Euclidas i altres amics col·laboradors. Tots aquests personatges pertanyen a l'elite social espartana. El poble que rep les reformes i el jovent que participa a l'exèrcit, el veu com un gran cabdill, tot i que Plutarc no posa tant l'accent en el jovent com ho feu en el cas del seu predecessor, Agis IV. En l'àmbit exterior, l'ajut econòmic de Ptolemeu III Evèrgetes, que no dona suport directament al procés reformista, però que hi veu un interès polític, i li dona ajuts econòmics, per debilitar Macedònia.

En el bàndol contrari al projecte reformista trobem els antics assassins d'Agis i membres actius en l'enfrontament amb aquell rei, alguns dels quals formaven part de l'elite espartana. De fet, són els que participen en l'assassinat d'Arquidam. Són també opositors els vuitanta propietaris que Cleòmenes exilia per les seves activitats

contràries al projecte. Així mateix, els èfors s'oposen totalment a unes reformes que pretenen retallar-los considerablement el poder. En l'àmbit exterior, són contraris a Cleòmenes, Aratos, cap de la Lliga Aquea, i Antígón III Doson rei de Macedònia, aliat de la Lliga Aquea.

Cleòmenes porta el seu projecte, a diferència d'Agis, en dos fronts a la vegada que alimenten el procés, l'interior, a partir d'un xoc entre les magistratures de l'estat, especialment amb els èfors, per tal de concentrar els poders en l'única figura reial que és ell mateix; i a l'exterior, a partir de les victòries en la lluita contra Aratos i Antígón III Doson que li asseguren el poder interior, i una projecció exterior, per això la derrota de Sel·làsia (222 a C) significa també la fallida del procés

Plutarc a la *synkrisis* que l'autor efectua de les quatre *Vides* al final de les *Vides d'Agis i Cleòmenes* en paral·lel amb les dels germans romans *Tiberi i Gaius Gracs*. (TG i GC.41-45) fa la seva aportació al procés. Compara els diferents protagonistes, establint una clara diferència en l'abast dels projectes, l'espartà i el romà, veu uns objectius molt més ambiciosos per a les reformes espartanes, així com més dificultats per a dur-los a terme, i fa ús d'una metàfora de Plató, consistent a assimilar l'estat amb una hidra, difícil d'escapçar.

A continuació Plutarc lloa el projecte espartà, perquè el considera "bell i imponent" i detalla que l'endegà Agis IV i l'aplicà Cleòmenes III. El troba bell perquè té per objectiu arribar a la igualtat i a la temperància socials, abans establertes per Licurg i avalat per Apol·lo Piti.³⁹⁹ (TC i GC.42.4-5). Concretament de Cleòmenes III Plutarc lloa especialment la política militar d'expansió pel Peloponès, perquè la valora com una causa panhel·lènica que pretenia alliberar Grècia de les amenaces de les invasions, primer macedònies i després, il·líriques i gàlates (TG i GC.42.5).

Quant a l'actuació política, Plutarc compara les actuacions polítiques d'Agis IV i Cleòmenes III per a dur a terme el seu projecte. En el cas d'Agis IV, resulta un projecte

³⁹⁹ La relació entre l'oracle de Delfos, sota l'advocació d'Apol·lo Piti, i Esparta fou molt intensa al llarg de la història com explica Michael Scott: " Con frecuencia se ha destacado Esparta por su relación estrecha con el oráculo de Delfos. Herodoto (6.57.2) nos explica que Esparta disponía de unos consejeros especiales de los reyes, llamados *pythioi*, que eran responsables de las relaciones entre la ciudad y el oráculo. (...) Según pruebas posteriores sobre las consultas oraculares, su adopción por parte de Esparta estuvo directamente relacionada con la aprobación por el oráculo délfico (que, según algunas versiones llegó a dictar la constitución). Pero aunque no podemos saber con exactitud hasta que punto se vio envuelto Delfos, gracias a los fragmentos que nos han llegado del poeta espartano Tirteo de mediados del siglo VII a. C. sabemos que ya en ésta época el vínculo de Esparta con Delfos era muy fuerte. Oyeron la voz de Febos Apolo y trajeron a casa desde Pito/ el oráculo del dios y palabras de seguro cumplimiento, porque el/señor del arco de plata, Apolo que dispara lejos de cabellos dorados, dió/ respuesta en su rico santuario...porque esto ha declarado / Febo a su ciudad sobre estos temas. (Tyrt.Frag.West,Plu.Vit.Lyc.6 i D.S.7.12.5). En realidad, por las pruebas de otras consultas oraculares, parece que Esparta estaba obsesionada con el oráculo, utilizándolo para confirmar sus procesos sociales y políticos, su manera de tomar juramento y su sistema de reparto de tierra." (2014.85-86).

l'aplicació del qual és no acabada, per la joventut del monarca. Mentre que en el cas de Cleòmenes, el critica per emprar un mètode violent i en excés ardit, especialment per l'assassinat dels *èfors*, que Plutarc considera que no calia i que es podia haver resolt amb un exili, com el dels propietaris opositors a la reforma (TG i GC. 43 1-2).⁴⁰⁰

La consideració final de Plutarc és ben clara, en el sentit de prioritzar solucions polítiques als conflictes per part dels mateixos polítics que evitin la violència, i així estableix una comparació amb el metge, és a dir, si ambdós professionals, el polític i el metge, usen el ferro per solucionar llurs conflictes professionals, denoten tenir molt poca traça, i hi afegeix que en el cas del polític es dona la mescla de la injustícia i la crueltat (TC i GC.43.3).

Per tal de conèixer com els historiadors actuals valoren el procés de reforma espartà, ens sembla oportú d'acabar aquest capítol amb dues reflexions de l'historiador César Fornis, que aporten un contrast amb la valoració de Plutarc:

Como colofón a esta agitada etapa de la historia espartana podemos decir que Agis y Cleómenes no fueron reyes revolucionarios, todo lo más reformadores, ya que no atacaron las raíces de los males que corroían Lacedemonia. En otras palabras, no transformaron de modo significativo las arraigadas estructuras sociales, políticas y económicas del Estado para adaptarlas a los nuevos tiempos. La apertura del cuerpo cívico a la población *perieca* i extranjera se hizo de una forma restringida y sin cuestionar en ningún momento la diferenciación estatutaria entre los ciudadanos de pleno derecho y el resto de los grupos dependientes, mucho menos del *hilotismo*. Que seguía siendo el sistema económico que garantizaba la subsistencia y el modo de vida de la clase dirigente espartana. Habrá que esperar a Nabis, el llamado rey tirano, para que la "revolución" inunde verdaderamente Esparta y ello sin que entendamos por revolución una participación activa de las masas, que no la hubo, sino más bien una política reformista de gran calado impuesta desde el poder establecido, desde la propia clase dirigente. En cuanto al papel internacional de Esparta, con Cleómenes fracasa el último designio genuinamente imperialista, en el sentido de ejercer, extender y sostener una dominación territorial más allá de las fronteras laconias. En adelante, Esparta luchará por no ser invadido su propio territorio ni desmembrado su propio estado.⁴⁰¹

Segons l'historiador C, Fornis, la reforma de Cleòmenes III no afecta les estructures en què estava dividida la societat espartana: ciutadans, *hilotas* i *periecs*, en un règim d'esclavatge. La reforma del cos cívic és molt reduïda, afecta dues mil persones, i per necessitats militars, a l'igual que la participació dels estrangers en aquesta societat que els marginava de ple. De fet el mateix Plutarc critica l'alliberament dels esclaus, referint-se a la compra de la llibertat a canvi de diners dels dos mil *hilotas*, en el seus retrets en la *synkrisi* final.

⁴⁰⁰ Cf., en canvi, les crítiques obertes a Plb.9.23,4-6; 5.37.1-7 i. I Paus. 2.9.1-4.

⁴⁰¹ Fornis 2002, 230.

Pel que fa al poder absolut de Cleòmenes III, també criticat per Plutarc, C. Fornis afegeix.

En definitiva, Cleómenes preserva o rehabilita, según el caso, el primitivo ordenamiento constitucional atribuido a Licurgo, en la medida en que rescata leyes y costumbres que sirven a su proyecto político y abroga aquéllas que pueden perjudicarlo.⁴⁰²

A l'època de Cleòmenes i Agis, la societat espartana havia de donar resposta a problemes socials comuns a tot el món hel·lenístic: els deutes, el repartiment de la terra, el retorn dels exiliats dels constants enfrontaments interns a les ciutats gregues, i el pas a un tipus de societat més globalitzada, amb una economia en fase d'expansió i d'intercanvi, allunyada del model autàrquic, tan del gust de part dels filòsofs grecs. En canvi, la societat espartana plantejava una situació específica no compartida amb la resta del món hel·lenístic, com la seva base esclavista, a disposició d'una elite militar que fins i tot en aquest aspecte havia quedat sobrepassada pels exèrcits hel·lenístics, posseïdors de maquinària de guerra, grans exèrcits mercenaris, estols magnífics i sobretot uns recursos econòmics en molt superiors als espartans, com el mateix Plutarc exposa, que queden ben palesos en l'enfrontament bèl·lic entre espartans i macedonis.

Podem concloure doncs que Esparta havia de decantar-se cap a un canvi social, polític, militar i en definitiva econòmic, que els moviments reformistes, Agis, Cleòmenes i Nabís, ni plantegen completament, ni tampoc podran dur a terme. En aquest sentit, i avantçant-nos en el temps, Esparta acaba per entrar, com a peça de museu, en el món hel·lenístic que Alexandre crea i finalment Roma adopta.⁴⁰³ Els antics costums espartans, el vestuari i l'*agoge* seran peces d'interès per al turisme cultural romà, d'alguna manera s'hi troba identificat.

Podem concloure que Cleòmenes III no completa la tasca d'Alexandre, però justament per la seva fallida i la successió radical de Nabís I, acaba essent-ne paradoxalment un pas, tot i que serà després esclafat per l'aliança de Roma i de la Lliga Aquea.

⁴⁰² Fornis. 2002,225, cf. també Préaux. 1978.316-317.

⁴⁰³ Pel que fa a les relacions d'Esparta amb la Roma imperial, cf. Murcia considera: "Esparta tuvo un excelente trato por parte de Roma, pues no había representado ningún papel activo en la lucha de la Liga Aquea. Conservó sus murallas, y se le consideró una ciudad libre (*civitas libera*), en el sentido que se podía dar a esa palabra en aquel tiempo. Se restauraron las instituciones de Licurgo, y en especial la *agogé*, que había sido suprimida por Filopemen cuatro décadas antes." (Murcia.J.2017.384).

4.5.4. Comparació amb Alexandre.

Ja hem dit a la *Vida d'Agis IV*, que no hi ha presència directa d'Alexandre en el món espartà. En els cas de Cleòmenes III, la seva tradició és espartana i el model al qual vol retornar és el tradicional, no hi ha cap, doncs, relació amb Alexandre el Gran, ara bé, l'entorn d'Esparta participava també del món hel·lenístic, i hi havia una forta influència en l'elite espartana, el rei Leònidas II, per exemple, es casà amb dones asiàtiques, en haver estat mercenari a la cort selèucida..

Tampoc Cleòmenes no queda completament al marge del model hel·lenístic, ja que en el camp monetari i l'armamentístic emprà els models dels macedonis. Conservem mostres monetàries amb l'efígie del rei Cleòmenes tocat amb la diadema d'Alexandre i la disposició del seu rostre a l'estil del monarques hel·lenístics. Així ho explica Paul Cartledge:

Some of Ptolemy's funding of Cleomenes may have taken the form of his own bronze coins, but the bulk of the subsidy presumably reached Sparta as silver bullion. Already, it would appear. Cleomenes had followed the example of Areus I and (possibly) Agis in striking a coinage of silver tetradrachms (Group of Grunauer-von Hoerschelmann). On their observe he placed his own beardless visage, in the manner of the Seleucids (the influence of this father lingering on?); but on the reverse he had depicted what has been convincingly reinterpreted as the ancient an iconic imatge of (Artemis) Orthia. This was an astute method of advertising his restoration of the agoge, many of whose religious manifestations were closely associated with the cult of his nature-goddess. However his second series of coins (Group IV) frankly echoed Ptolemeic symbols. Quite possibly, too, he diverted some of his Egyptian income, together with cash raised from the sale of assorted booty, towards the rebuilding of Orthia's temple (date uncertain); and it is tempting to associate the nearby "Great Altar" (devoted to the heroized or deified Lycurgus?) with the same propaganda initiative. But the greatest part of his funds was of course spent on preparing his citizen troops on the agenda as soon as Antigonos Doseon had himself appointed commander-in-chief of a new, anti-spartan alliance.⁴⁰⁴

En definitiva, la *Vida de Cleòmenes* de Plutarc, es pot sintetitzar en quatre apartats: la intenció de l'autor de Queronea en escriure aquesta obra; la composició, anàlisi i valoració del caràcter del protagonista; el judici de Plutarc en relació a la reforma endegada per ell i, finalment, la incidència en el seu públic d'aquesta *Vida*.

Plutarc en el preàmbul de la *Vida d'Agis i Cleòmenes*, exposa en imatges la seva intenció. La primera imatge és per considerar que els homes públics actuen segons els rampells i desigs de la turba (*ojlos*), esdevenint-ne així esclaus (*Agis i Cleom.*1.3): la imatge és la dels mariners proers que malgrat que veuen les dificultats abans que el

⁴⁰⁴ Cartledge. 1989.55.

mateix capità, obeeixen les seves ordres; el mateix els passa als polítics que s'enmirallen en la glòria de forma totalment acrítica fins a esdevenir homes servils de la tripulació que condueixen (*Agis i Cleom.1.4*).

La segona reflexió oposa la necessitat d'ambició per part dels polítics joves i la contraposa a l'home de bé, és a dir al polític ideal. Aquesta reflexió té el suport, al final d'una sentència del filòsof Teofrast.⁴⁰⁵ Plutarc considera que els polítics no necessiten el constant reconeixement de la seva vàlua, ni mostrar sempre la seva glòria personal, sinó que ja n'han de tenir prou amb el reconeixement de les seves obres i amb sentiment de confiança que els pot venir del poble. En canvi, seguint Teofrast, admet que als polítics joves, cal reconèixer-los la necessitat de mostrar la seva vàlua per obtenir reconeixement (*Agis i Cleom.2.1-3*).

Pel que fa al caràcter i a la *paideia* de Cleòmenes III, cal constatar que Plutarc el descriu com una personalitat de major complexitat que el seu predecessor Agis IV, amb una ambició que ha de controlar i que el seu contacte amb el filòsof estoic, Esferos el Boristenita, no és precisament un antídoto a la seva ambició. A més, les seves necessitats de poder poden no tenir límit i esdevenir també violentes (*Agis i Cleom.2.2-6*). Tanmateix, Cleòmenes III ha après dels errors d'Agis IV en aplicar la seva reforma, i no els vol repetir.

Quant a l'actuació política, Plutarc a més de valorar el retorn a les lleis i al model de societat tradicional espartà, magnifica el paper militar i expansionista de Cleòmenes, lloant-lo com a director de la unitat grega contra els macedonis, i encara més, contra els bàrbars amenaçants, els il·liris i els gàlates.

Sobre aquesta qüestió César Fornis afirma:

Lo cierto es que la abolición de la eforia y la restricción de las competencias de la *Gerousía*, Cleómenes quiebra los fundamentos que habían construido la primacia del principio oligárquico en Esparta en beneficio del monárquico-con una fachada de realeza dual -, pues en la práctica el rey asume el control absoluto de las funciones de gobierno (Piper 1986: 5). En este perfil autocrático encajarían los tetradracmas acuñados por Cleómenes con tipos que recuerdan los de los monarcas seléucidas y ptolemaicos.(Cartledge y Spawforth 1989. 55) Pese a la acumulación de poderes (Plutarco, Cleom, 13) elogia el comportamiento de Cleómenes, que en nada se asemeja al de los tiranos, ya que en todo momento se rige por la medida, la justicia y la ausencia de soberbia. En definitiva, Cleómenes preserva o rehabilita, según el caso, el primitivo ordenamiento constitucional atribuido a Licurgo, en la medida en que

⁴⁰⁵ Teofrast.Fr.143 Wimmer.

rescata leyes y costumbres que sirven a su proyecto político y abroga aquéllas que pueden perjudicarlo. ⁴⁰⁶

Per la seva banda, Paul Cartledge afirma:

Nor were Cleomenes's reforms confined to the economic and political sphere. He also embarked on major social reform, aiming to restore the *Agoge*, the supposedly "Lycurgan" regime of comprehensive and uniform public education for all prospective male citizens, and reinstate communal living in messes and constant training for the adult citizen-warriors. It is in this regard, above all, that the question must be asked whether Cleomenes was not merely a reformer but also a social revolutionary, possibly an ideologically or even philosophically motivated revolutionary. ⁴⁰⁷

Quant al paral·lel Agis i Cleòmenes amb els Gracs, cal referir-se a la interpel·lació al romà Seneció, amic i important polític romà, a qui Plutarc diu: "Ara, tu mateix en jutjaràs pel nostre relat " (*Agis i Cleom.*2.9). Només el relat era adreçat a Seneció en tant que amic i lector de la resta de l'obra de Plutarc, o bé en qualitat d'home de confiança de l'emperador Trajà i representant de l'elite romana, o simplement com a les dues coses ?. No ho sabem, però sí sabem que la interlocució és a un polític romà de l'entorn immediat de l'emperador. I és que la majoria d'estudiosos de l'obra de Plutarc, consideren aquestes *Vides* espartanes com un complement de les romanes, és a dir que Plutarc volia escriure sobre els germans Gracs, i després cercà un paral·lel grec en els reis espartans, la qual cosa dóna més importància a les vides romanes.

Si fos així, aleshores seria difícil d'entendre la valoració comparativa de Plutarc en el preàmbul, i la seva clara admiració pel món espartà. I és que Plutarc és un autor que ha participat en la creació de l'anomenat "miratge espartà", és a dir a la creació d'un mite al voltant de la ciutat lacedemònia, molt celebrat per l'elite romana que s'hi emmiralla. Som davant d'una tipologia de polítics establerta per Plutarc, la dels "conduïdors d'homes", políticament i moralment diferent de la dels "cabdills diàdocs", Èumenes de Càrdia, Demetri i Pirros; i dels "homes d'estat i cabdills", dirigents d'Esparta o de la Lliga Aquea, Aratos i Filopemen.

Els primers, en contacte directe amb la figura d'Alexandre, amb una clara dimensió cabdillesca que subordina la política, molt dirigida a mantenir l'imperi macedoni o bé a ampliar-lo, en el cas de Pirros, i en constant disputa i guerra amb els altres rivals. I especialment amb una gran ambició desfermada pel poder, acompanyada d'altres trets caracterials no gens virtuoses.

⁴⁰⁶ Fornis. 2002.224.-230 Cf. Piper,1985 I Cartledge & Spawforth,1989.

⁴⁰⁷ Cartledge 2002.233.

Els segons, més apartats de la figura d'Alexandre, amb tradicions polítiques pròpies, l'espartana i la romana, però que es deuen al seu projecte i a l'enaltiment i seguiment de la turba que, en cas de desacord, els pot abandonar o engolir. Finalment els tercers, Aratos i Filopemen, que reprenen la tradició grega de les lligues, bé que adaptada als nous temps, agrupen les ciutats davant els poderosos enemics exteriors, els reis hele-lenístics i Roma, han de dirigir un govern oligàrquic i democràtic, format per diferents ciutats gregues, i que al final sucumbeix davant de Roma.

Tornant a la segona categoria política que ara ens ocupa, la dels "conduïdors d'homens" Plutarc posa en relleu la relació dependent, "com un deute" (ὡσπερ Χρέος) envers el poble que els aclama i els segueix, i també com un sentiment nascut no tant de l'ambició, o el desig de glòria, com de "la por a l'obscuritat", (ὡς φόβος ἀδοξίας ἐκ προφάσεως οὐκ ἀγεννοῦς πεφυκῶς.) (*Agis i Cleom.2.8.*) ,és a dir, una necessitat constant i reiterada d'actuar per tal de gaudir de l'aclamació i favor del poble. Aquesta relació dependent per part dels polítics es manifesta, segons Plutarc, com un sentiment afectiu de caire passional, "una ardor " (ἴση φιλοτιμίᾳ) mútua entre els polítics i el poble. Una ardor que forma part de les passions i no de la raó, i que per tant pot menar al descontrol, trobant-se "sense adonar-se'n, compromesos en actes que- ja no era possible aturar " (ἔλαθον ἀψάμενοι πραγμάτων, ἐν οἴζουκέτ' ἦν – ἐπεὶ τὸ μὴ καλὸν αἰσχρὸν ἤδη – τὸ παύσασθαι) (*Agis i Cleom. 2.8.*).

No deixa de ser curiós que en la *Vida d'Aratos*, Plutarc expressi de forma més contundent l'hel·lenicitat espartana, enfront de la barbàrie macedònia que en la mateixa *Vida de Cleòmenes*, Plutarc, malgrat que reconeix els trets negatius del caràcter del monarca espartà, la ira i la tendència al comportament tirànic, dóna plenament suport a la demanda per part de Cleòmenes de la direcció de la Lliga Aquea, basant-se en l'origen mític grec dels espartans, els Heràclides, i la hipèrbole amb la qual contraposa qualsevol espartà al rei macedoni en el terreny ètnic i moral, "la noblesa hel·lènica". Tal afirmació demostra que Plutarc ha escollit els relats dels monarques espartans reformistes com a contraposició a la barbàrie macedònia, aliena com ho serà després en els relats de les *Vides* dels cabdills aqueus i portadora d'una política interessada

En aquesta visió de Grècia de Plutarc, un dels pilars d'aquest món periclitat grec és l'Atenes del segle V a C. i l'altre és el mite grec d'Esparta. representat ja en altres *Vides* espartanes com les *d'Agelau II*, *Lisandre* i el mític *Licurg*. Tanmateix, hi ha punts de contacte entre les societats romana i l'espartana, que Plutarc s'encarrega de remarcar, que forneixen un terreny especialment atractiu al lector romà, i d'altra banda

acosten els lectors grecs i romans. Són els valors comuns entre espartans i romans, de caire militar, com són la importància de la pàtria, la superioritat dels valors en comú per damunt dels individuals, la pràctica d'un estil de vida frugal i senzill i, una *paideia* en què l'exercici físic és l'element primordial, juntament amb la pràctica de valors vinculats al coratge, la frugalitat, el sacrifici, la disciplina, el risc i l'obediència cega al cap. Ho explica així Cartledge en el sentit que Roma veié en Esparta un *resort* turístic i cultural d'alt interès:

But it may well have been Paullus' visit that gave crucial impetus to the Spartans' subsequent determined efforts to turn their city into a kind of theme park, a museum of their once glorious past, precisely as a way of attracting cultural tourists like Paullus and claiming a place in Hellenistic sun, on cultural rather than military or political grounds. ⁴⁰⁸

Pel que fa a la presència d'Alexandre, tal com hem vingut argumentant al llarg de les *Vides espartanes*, és una presència externa, a la qual s'hi oposen els reis espartans, però que en definitiva presideix el món circumdant i acaba per ser heretat per Roma.

5.6 Aratos i el llegat d'Alexandre. Un cabdill singular.

Els temes principals de la biografia d'Aratos són: les descripcions física i psicològica, la *paideia* i la mort. ⁴⁰⁹

Pel que fa a la descripció física d'Aratos, Plutarc acudeix a les estàtues del cabdill aqueu que observà en la seva època, descrivint el físic d'Aratos a partir del cos i del rostre de forma breu:

“.. και τὸ σῶμα βλαστάνων ὀρῶν εἰς εὐεξίαν και μέγεθος, ἐπέδωκεν ἑαυτὸν ἀσκήσει τῇ περὶ παλαίστραν, ὥστε και πένταθλον ἀγωνίσασθαι και στεφάνων τυχεῖν. ἐπιφαίνεται δ' ἀμέλει και ταῖς εἰκόσιν ἀθλητικῆς τῆς ἰδέας, και τὸ συνετὸν τοῦ προσώπου και βασιλικὸν οὐ παντάπασιν ἀρνεῖται τὴν ἀθηναϊκὴν και τὸ σκαφεῖον.” (*Arat.*3.1-2) [...i veient brostar el seu cos de dret a una bona salut i una bella estatura, es lliura als exercicis de la palestra, de manera que lluita al *pentatle* i guanya corones. Fins en les seves estàtues, no hi ha dubte, es reconeix una figura atlètica; la sagacitat i la majestat del seu rostre no neguen del tot la sobrealimentació i la pala]

Plutarc destaca del físic d'Aratos: la bona salut, una alçada proporcionada i bella, i molt especialment un cos atlètic, obtingut mitjançant la pràctica esportiva, en concret la del

⁴⁰⁸ Cartledge2002.237.

⁴⁰⁹ Pel que fa a la comparació amb un protagonista paral·lel romà, en aquest cas no existeix, ja que la *Vida d'Aratos* és concebuda per Plutarc com un encàrrec per a amics, i no disposa d'aquest contrast. Només trobem un altre cas semblant en les *Vides* que ens han arribat que és la *Vida d'Artaxerxes*.

pentatle, practicada amb èxit, ja que n'obté corones; i una certa obesitat, derivada de la sobrealimentació que es lliurava als atletes. En aquest sentit, Plutarc empra la paraula “σκαφεῖον” (copa, pic, aixada) en relació amb els cossos dels atletes un xic grassos amb el significat d’“arrodonit”. Del rostre d’Aratos, Plutarc en destaca dos trets psicològics fonamentals en la seva personalitat: la sagacitat i la majestat (συνετὸν καὶ βασιλικὸν) que indiquen clarament el futur d’aquest heroi, la sagacitat pròpia d’un bon polític, i la majestat que manifesta el paper de dirigent que adquireix posteriorment en la direcció de la Lliga Aquea.⁴¹⁰

Pel que fa a la descripció psicològica, hi destaquem una infantesa inestable i la condició d’orfe (*Arat* 2.1-3). L’autor de Queronea descriu les tensions polítiques a la vila de Sició, on el pare d’Aratos, Clíniat mor a mans del tirà Abàntidas, deixant com a orfe una criatura de sis anys anomenada Aratos.⁴¹¹ Fugitiu en el caos ciutadà, Aratos arriba a casa dels seus oncles, Profant i Soso, pietosa germana del tirà, que l’amaga a casa seva i l’endemà l’envia a la ciutat veïna d’Argos. Plutarc d’aquest fet extreu dos trets significatius de la personalitat d’Aratos com són: l’odi extraordinari que Aratos manifesta com a adult cap als tirans, esdevenint un motiu polític de primer ordre, el combat i l’erradicació de les tiranies i, també, la capacitat d’Aratos per fer-se fonedís i escapar amb èxit dels diferents perills que l’amenacen al llarg de la vida.

A partir de la malfiança del tirà Nicocles, Plutarc descriu altres trets caracterials positius d’Aratos:

“... ἤδη μειράκιον ὁ Ἄρατος ὦν ἀξίωμα λαμπρὸν εἶχε δι’ εὐγένειαν καὶ φρόνημα, ὃ διέφαιεν οὐ μικρὸν οὐδ’ ἀργόν, ἐμβριθεὶς δὲ καὶ παρ’ ἡλικίαν ἀσφαλεστέρα γνώμη κεκραμένον.” (*Arat*. 4.1) [En aquest temps Aratos, ja minyó, era tingut en estima brillant per la seva noblesa i el seu esperit; el qual es transparentava no mesquí ni inert, sinó greu i temperat per una fermesa de seny superior als seus anys.]

Més endavant Plutarc aborda les capacitats polítiques i militars d’Aratos

Ἦν δ’ Ἄρατος τῷ τρόπῳ πολιτικός, μεγάλῳφρων, ἀκριβέστερος εἰς τὰ κοινὰ μᾶλλον τῶν ἰδίων, πικρῶς μισοτύρανος, ἔχθρας ὄρω καὶ φιλίας ἀεὶ τῷ κοινῷ συμφέροντι χρώμενος. ὅθεν οὐχ οὕτως δοκεῖ γεγονέναι φίλος ἀκριβής, ὡς ἐχθρὸς εὐγνώμων καὶ πρᾶος, ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπ’ ἀμφοτέρα τῷ καιρῷ <συμ>μεταβαλλόμενος, ὁμοιοῖας ἐθνῶν καὶ κοινωνίας πόλεων καὶ συνεδρίου καὶ θεάτρου μίαν φωνὴν ἀφιέντος ὡς οὐδενὸς ἄλλου τῶν καλῶν ἐραστής, πολέμῳ καὶ ἀγῶνι χρῆσασθαι φανερῶς ἀθαρσῆς καὶ δύσελπις, κλέψαι δὲ πράγματα καὶ συσκευάσασθαι κρύφα πόλεις καὶ τυράννους ἐπηβολώτατος. διὸ καὶ πολλὰ τῶν ἀνεπίστων κατορθώσας ἐν οἷς ἐτόλμησεν, οὐκ ἐλάττονα δοκεῖ τῶν δυνατῶν

⁴¹⁰ Polibi i Pausànias descriuen també el físic d’Aratos a partir d’unes estàtues que contemplen, així a Plb.39,3,10; i a Paus.2,7,5 i 6,12,5.

⁴¹¹ Mossé (2001.1862) indica al voltant de les dates de defunció de Clinias i del naixement d’Aratos: “La meurtre de Clinias aurait eu lieu en 264, ce qui ferait naître Aratos en 271.”

ἐγκαταλιπεῖν δι' εὐλάβειαν.” (*Arat* 10 1-4) [Aratos era pel seu caràcter un polític magnànim, més exacte en les coses del comú que en les privades, acèrrim odiador dels tirans, que posava sempre com a límit de la seva enemistat o de la seva amistat el comú interès. Per això semblava haver estat no tant un amic estricte com un enemic generós i benigne, que per política passava dels uns sentiments als altres amb l'avinentesa, (autor) de concòrdia entre pobles i de comunitat entre ciutats, consell i assemblea tenint una sola veu per a dir com no era amant de res sinó d'allò que estava bé; que si per a entrar obertament en guerra i en lluita era tímid i desfiat, per a furtar avantatges i disposar-se per sota mà ciutadans i tirans era l'home de més encert. Per això, després d'haver reeixit en moltes empreses desesperades en les quals tingué audàcia, no sembla haver perdut pas menys possibilitats per excés de cautela.]

Con veiem, Plutarc en remarca les qualitats com a polític per damunt de les de cap militar, ja que era temerós i desconfiat en el moment d'iniciar el combat, i per contra, un hàbil conduïdor de la política amagada i subtil envers els ciutadans i tirans. De vegades l'excés de cautela podia fer-li males passades i perdre oportunitats de vèncer, per contra, d'altres, l'excés d'audàcia el menava a vèncer en situacions desesperades o de solució gens fàcil. Plutarc també destaca les qualitats d'home d'estat d'Aratos: generós amb l'enemic, magnànim, amatent al comú interès i home de concòrdia, però obre la porta a la singularitat com a cabdill, coincidint, Polibi (*Plb.*4.8).

Aquesta singularitat d'Aratos com a cabdill era tan coneguda que els enemics la hi retreien amb ironia i, fins i tot posteriorment serà objecte de discussió en les escoles com exercici pedagògic:

“.. Ara, es lleva de sobre molta part de les calúmnies, enraonies, burles i plagasitats dels aduldors dels tirans, que van dient, per fer-los gràcia, com al general dels aqueus se li destorba el ventre en la imminència de les batalles, com li ve ensopiment i vertigen així que el trompeter se li posa al costat; com en haver arregant les forces i fet circular el mot d'ordre, pregunta als seus lloctinents i als capitans si hi ha cap necessitat de la seva presència, una vegada gitats els daus, i llavors es retira a sotjar el resultat de lluny. Aquestes històries havien prevalgut tant, que els filòsofs, a les escoles, en tractar la qüestió de saber si el baticor i el color trencat i l'enaiguament de ventre a la vista del perill són senyal de covardia o d'un defectuós temperament i fredor del cos, esmentaven sempre Aratos, com un bon general, però que sempre patia aquests accidents en la imminència d'una lluita .” (*Arat.*29.7-8).

En aquest curiós episodi, Plutarc descriu i analitza els símptomes de por d'Aratos a les batalles, que eren prou coneguts com per a ésser font de debat erudit a les escoles filosòfiques, per concloure que era un bon general. Com és lògic, els seus enemics no perden punt a fer-ne escarni i riota.

Malgrta això, hi ha un tret central en la *Vida d'Aratos*, que guanya molt de pes i que sense cap mena de dubte l'inclou en la galeria d'homes il·lustres de les *Vides Paral·leles*, a saber, el seu odi i lluita constant contra els tirans, i el paper de líder

democràtic que representa. Així, Plutarc relatant la lluita d'Aratos contra el tirà Aristip, exposa una bona contraposició entre aquest tirà, i el líder demòcrata:

“... ὁ δ'οὐχ ὄπλοις κατὰ βίαν, νόμῳ δ' ὑπ' ἀρετῆς ἀκατάπαυστον ἀρχὴν περιπεποιημένος, ἐν ἱματίῳ καὶ χλαμυδίῳ τῷ τυχόντι, τῶν πώποτε τυράννων κοινὸς ἀποδεδειγμένος ἐχθρὸς, ἄχρι τῆς τήμερον ἡμέρας γένος εὐδοκιμώτατον ἀπολέλοιπεν ἐν τοῖς Ἑλλησιν. ἐκείνων δὲ τῶν τὰς ἄκρας καταλαμβάνοντων καὶ τοὺς δορυφόρους τρεφόντων καὶ τὰ ὄπλα καὶ τὰς πύλας καὶ τοὺς καταρράκτας προβαλλομένων ὑπὲρ τῆς τοῦ σώματος ἀσφαλείας ὀλίγοι τὸν ἐκ πληγῆς θάνατον ὥσπερ οἱ λαγῶοι διέφυγον· οἶκος δ' ἢ γένος ἢ τάφος ἔχων τιμωμένην μνήμην οὐδενὸς λείπειται. “ (*Arat.* 26. 3-4) [... Aratos, en canvi, que no amb les armes amb la violència, sinó legalment per efecte de la seva virtut, s'havia investit d'un poder perpetu, que anava en túnica i mantell ordinari, que s'havia declarat enemic públic de tots els tirans, fins al dia d'avui ha deixat un llinatge reputadíssim a Grècia. Però dels qui usurpen les acrópolis i mantenen piquers i es parapeten darrera d'armes, portals i trapes per a la seguretat de llur persona, pocs, com les llebres, han escapat de mort violenta, i de cap no resta un casal o un llinatge o un sepulcre que mantingui honorada la seva memòria] .

La mateixa línia de l'odi cap als tirans d'Aratos, Plutarc no s'està d'afegir un fet que palesa aquest odi visceral, que és l'episodi dels jocs nemeus d'Argos en què no es respecta el dret d'asil i seguretat dels atletes, que foren capturats, foren venuts com esclaus. A partir de l'odi d'Aratos cap als tirans, Plutarc descriu un odi basat en un principi virtuós, que pot esdevenir en conseqüències injustificables i violentes, i és que Aratos més enllà de la reflexió política i ètica contra els tirans, els té un odi visceral, segurament per la mort del seu pare a mans d'un tirà. De fet les actituds violentes per part d'Aratos augmenten cap al final de la seva vida, quan està en contacte directe amb la cort macedònia.

A part de la contraposició entre llibertat i tirania, no oblidem que la *Vida d'Aratos* té un component especial en front de les altres *Vides*, que és la dedicatòria a seu descendent d'Aratos, i amic de Plutarc, Policrates.⁴¹²

En la descripció psicològica que fa Plutarc d'Aratos, val a dir que hi ha un punt de canvi en el moment que ell pacta amb Macedònia per derrotar Cleòmenes. Aleshores Plutarc posa en relleu la influència política i caracterial de la “barbàrie” macedònia en aspectes del seu caràcter, com l'increment de la ira, o el fet de no voler veure actuacions violentes dels macedonis, fent-se així còmplice de fets com l'assassinat d'Aristòmac (*Arat.*44.6), el pillatge i venda com a esclaus de la població de Mantinea (*Arat.*45.6-9)), al final, tot i que Aratos decideix distanciar-se del poder macedoni acaba per ésser-ne víctima.

⁴¹² Cf. Mossé (2001.1861) : “Ce Polycratès est sans doute le Sicyonien qui apparaît dans les *Propos de table*, 667 E et dans *Sur les oracles de la Pythie*, 409 B. “

En relació a la *paideia* rebuda, apart del currículum esportiu, Plutarc no la descriu amb gaire detall, tot i així, n'indica alguns trets:

“... ὄθεν ἐνδεέστερον ἴσως ἢ πολιτικῶ προσῆκον ἦν ἀνδρὶ περὶ τὸν λόγον ἐσπούδασε· καίτοι γέγονε[ναι] κομψότερος εἶπεῖν ἢ δοκεῖ τισιν ἐκ τῶν ὑπομνη κρίνουσιν, ἃ παρέργως καὶ ὑπὸ χεῖρα διὰ τῶν ἐπιτυχόντων ὀνομάτων ἀμιλλησάμενος κατέλιπε.” (Arat. 3. 3) [... D'on s'aplica a l'estudi de l'oratoría, d'una manera potser més deficient que no s'esqueia a un polític; tanmateix, (diuen), fou un orador més elegant que no sembla a alguns que jutgen per les seves *Memòries*; obra que ens ha deixat, escrita per un esforç de passada, al moment, amb els primers mots que se li acudien] .

El més significatiu és que fou “educat de manera liberal vora els hostes i els amics pairals d'Argos” (Arat.3.1). Aquesta afirmació mostra dos factors, després presents en la vida d'Aratos: l'obertura a la innovació i la relació amb els hostes, a vegades reis, però en definitiva gent d'altres cultures i pobles; i la tradició, representada pels amics de tota la vida d'Argos. Tenim doncs, un punt de partida obert i tradicional a la vegada, una síntesi que rau en el caràcter del personatge. En aquesta *paideia*, suposem la tradicional atenesa, ja que el cos i les pràctiques atlètiques tenen molt de pes, però no hi trobem cap referència a la filosofia, sí a l'oratoría, on hi ha disparitat de valoracions, els uns el critiquen per desenvolupar una oratoría insuficient per a ser polític; mentre d'altres el jutgen elegant. Polibi deia que era bon orador, (*Pib.*4.8.) Plutarc, pel que fa a l'escriptura, el critica en llegir les *Memòries*,⁴¹³ perquè les troba escrites de forma ràpida i sense cap elaboració posterior.

Pel que fa a la filosofia, la seva omisió en la *paideia* rebuda per Aratos, pot explicar tant les pors a la batalla oberta, en el sentit de manca de raciocini d'aquesta situació, com algunes actuacions violentes per part d'Aratos, motivades per l'odi als tirans, en ocasions descontrolades i fora de tota reflexió, alienes al seu caràcter habitualment prudent i sagaç.⁴¹⁴ Per descomptat, hem de suposar l'aprenentatge de les pràctiques militars, en el seu cas aplicades a la cavalleria, tot i que Plutarc no les esmenta. En canvi, sí que esmenta el coneixement i bon gust artístic d'Aratos:

“ ἐκ δὲ Καρίας χρόνῳ πολλῶ πειρωθεὶς εἰς Αἴγυπτον, πατρόθεν τε τῷ βασιλεῖ διακειμένῳ πρὸς αὐτὸν οἰκείως ἐνέτυχε καὶ θεραπευμένῳ γραφαῖς καὶ πίναξιν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἐν οἷς κρίσιν ἔχων οὐκ ἄμουσον ὁ Ἄρατος αἰεὶ τι τῶν τεχνικῶν καὶ περιπτῶν, μάλιστα δὲ Παμφίλου καὶ Μελάνθου, συνάγων καὶ κτῶμενος ἀπέστειλεν. “ (Arat.12. 6) [De Cària, en molt de temps, passa a Egipte, on troba el rei en excel·lent disposició natural envers ell i ben cultivat per dibuixos i pintures que havia rebut de Grècia. De

⁴¹³ Aquestes *Memòries* perdudes, que en més de trenta llibres, comentaven l'autovindicació d'Aratos fins a la fi de la guerra cleomènica, foren font per a Plutarc per a la *Vida d'Aratos*. Polibi es serví també d'aquestes *Memòries*, que tenia per fidedignes, per bé que no sense silencis tendenciosos.

⁴¹⁴ C. Mossé comenta: “ On retrouve ici le fidèle de la pensée de Platon, qui tient la valeur physique pour insuffisante si elle ne s'accompagne pas de la connaissance, fruit d'une éducation philosophique.” (2001.1867)

fet, en aquestes matèries Aratos tenia un gust exquisit i contínuament aplegava obres d'art singulars, sobretot de Pàmfil ⁴¹⁵ i Melantos, les adquiria i les enviava a Ptolemeu]

A més, Aratos envia obres artístiques a Ptolemeu II Filadelfos a Egipte, de qui esdevé proveïdor i conseller en matèria d'art. ⁴¹⁶

En el seu quefer polític, els dos models són Epaminondas i Foció (*Arat.*19.3,4) que Plutarc descriu al voltant d'aquests exemples polítics i morals, justament dos grans homes biografiats també per Plutarc i als qui aquest considera els exemples d'homes d'estat més correctes i imitables. Aratos valora concretament la generositat de Foció (*Cf.Phoc.*18.1-5;21.3-4;30.1-5) i d'Epaminondas (*Cf.Phil.*3.2), així com la seva incorruptibilitat, que els allunya del seu moment present, ja que mai no venen llur honor a canvi de diners. Encara que no siguin pròpiament elements de la *paideia*, els hem esmentat atesa la seva consideració de referents morals, que de fet, supleixen, en una part, la manca de filosofia en el *currículum* atribuït a Aratos.

Aratos té un final que és fruit de la ingratitude del seu deixeble, el rei Filip V de Macedònia, que el fa enverinar, i també de la seva decisió conscient de seguir amb el procés d'emmenitzament, per tant és un tipus de mort que s'acosta força al model de la bona mort, digna, equilibrada, de decisió personal, tal com la relata Plutarc, ⁴¹⁷ que vincula la mort d'Aratos amb la seva pèrdua d'influència en la persona del rei macedoni, el qual paral·lelament va desvetllant una personalitat tirànica, oculta fins al moment. El setge de Messene, la política d'enfrontament armat amb Roma pel control de la costa de l'Adriàtic, i la violació de la seva nora pel mateix rei Filip són els darrers fets importants que allunyen definitivament Aratos de l'entorn reial. En l'àmbit polític Filip V ha mantingut un primer enfrontament amb Roma, al mar Adriàtic, i és derrotat en la lluita entre Hannibal i Roma; posteriorment ataca els messenis i devasta llur

⁴¹⁵ Pàmfil fou l'artista més cèlebre de l'escola de Sicília, reconegut teòric, fou mestre d'Apel·les i de Melantos.

⁴¹⁶ Pàmfil i el seu deixeble Melantos pertanyien a l'escola pictòrica de Sicília, mentre que Apel·les fou el pintor més reconegut del segle II a.C., contemporani d'Alexandre, de qui fou l'exclusiu retratista, malgrat que les seves obres no han arribat a l'actualitat (*Alex.*4.3).

⁴¹⁷ En canvi Pausànias considera que Aratos no fou conscient des seu enverinament : “ Ἀράτω δὲ Ἀντίγονος ἄτε ἀνδρὶ εὐεργέτῃ καὶ συγκατεργασμένῳ λαμπρὰ οὕτω διέμεινεν εὖνους. Φίλιππος δὲ ὡς παρέλαβε τὴν ἀρχήν— οὐ γὰρ αὐτὸν Ἄρατος θυμῷ πολλὰ ἐς τοὺς ἀρχομένους χρώμενον ἐπήνει, τὰ δὲ καὶ ὠρμημένον ἐπέιχε μὴ ποιεῖν —, τοῦτων ἕνεκεν ἀπέκτεινεν Ἄρατον, οὐδὲν προῖδομένῳ δούσι οἱ φάρμακον. καὶ τὸν μὲν ἐξ Αἰγίου— ταύτῃ γὰρ τὸ χρεῶν ἐπέλαβεν αὐτὸν — ἐς Σικυῶνα κομίσαντες θάπτουσι, καὶ τὸ ἥρωον Ἀράτειον ἔτι ὀνομάζεται .”(*Paus.*2,9,4) [D'aquesta manera Antígona es mantingué en l'amistat d'Aratos, considerant-lo benefactor i col·laborador seu en accions brillants. Però quan Filip heretà el reialme -com que Aratos no aprovava que es comportés violentament amb els seus súbdits, i àdhuc tractava de refrenar les seves rampellades- i per això matà Aratos, donant-li una pòcima sense que ell ho sospités. Des d'Aegium -allà li sorprengué el destí -el portaren a Sicília i l'hi enterraren, i l'*heroon* s'anomena encara d'Aratos].

territori de nou. Aquestes dues intervencions bèl·liques li havien estat desaconsellades per Aratos, però Filip V no li fa cas (*Arat.51*). Tocant a l'àmbit personal, l'explicació que dóna Plutarc és que ara és quan es manifesta la veritable natura del rei Filip V, qui, de clement i cast, ha passat ser disbauxat i tirà, i que, en tot cas, era la por la raó que mantenia amagada la veritable natura reial.⁴¹⁸

Un cop produït l'allunyament reial, Aratos esdevé una nosa per a Filip V, que necessita desfer-se d'un conseller i preceptor que, sense dir-ho, reprova la seva política i el seu capteniment personal. Ni l'allunyament i el silenci serveixen per apaivagar el pensament crític d'Aratos, i com en el cas de Sèneca i Neró, el deixeble necessita la mort del mestre per deixar de sentir-se reprovat:

“ Ὅτι γὰρ ἦν μεμειγμένον αἰσχύνῃ καὶ φόβῳ τὸ πρὸς τὸν Ἄρατον αὐτοῦ πάθος ἀπ' ἀρχῆς συντεθραμμένον, ἐδήλωσεν οἷς ἔπραξε περὶ αὐτόν. ἐπιθυμῶν γὰρ ἀνελεῖν τὸν ἄνδρα, καὶ νομίζων οὐδ' ἂν ἐλεύθερος ἐκείνου ζῶντος εἶναι, μὴ τί γε τύραννος ἢ βασιλεύς, βία μὲν οὐδὲν ἐπεχείρησε, Ταυρίωνα δὲ τῶν στρατηγῶν τινα καὶ φίλων ἐκέλευσεν [ἐν] ἀδήλω τρόπῳ τοῦτο πράξει, μάλιστα διὰ φαρμάκων, αὐτοῦ μὴ παρόντος. ὁ δὲ ποιησάμενος τὸν Ἄρατον συνήθη, φάρμακον αὐτῷ δίδωσιν, οὐκ ὄξυ καὶ σφοδρόν, ἀλλὰ τῶν θέρμας τε μαλακὰς τὸ πρῶτον ἐν τῷ σώματι καὶ βῆχα κινούντων ἀμβλεῖαν, εἴθ' οὕτως κατὰ μικρὸν εἰς φθόαν περαινόντων. οὐ μὴν ἔλαθέ γε τὸν Ἄρατον· ἀλλ' ὡς οὐδὲν ἦν ὄφελος ἐλέγχοντι, πράως καὶ σιωπῇ τὸ πάθος ὡς δὴ τινα νόσον κοινὴν καὶ συνήθη νοσῶν διήντλει· πλὴν ἐνός γε τῶν συνήθων ἐν τῷ δωματίῳ παρόντος, ἀναπτύσας δῖαιμον, ἰδόντος ἐκείνου καὶ θαυμάσαντος, “ταῦτα” εἶπεν “ὦ Κεφάλων τάπιχαιρα τῆς βασιλικῆς φιλίας.” (*Arat. 52*) [Que hi havia una mescla de respecte i de por en l'afecte que des del començament nodrí per Aratos, ho evidencià pel que va fer amb ell. Desitjava suprimir-lo i creia que, vivint ell, no seria mai lliure, ja no direm tirà o rei; però no intentà res amb violència. Donà ordre a Taurió, un dels seus generals i amics de fer-ho d'alguna manera discreta, preferentment amb metzines i en la seva absència. Així, Taurió es fa company íntim d'Aratos i li dóna metzina, no prompta ni violenta, sinó d'aquelles que de primer susciten calors suaus en el cos i una tosseta esmussa i aleshores de mica en mica duen a la consumpció. Aratos no deixa d'adonar-se'n; però com no hi ha cap profit a intentar una acusació, escura amb calma i en silenci la seva sentina de sofriment, com si s'hagués tractat d'una malaltia comuna i ordinària. Només un dia que un dels seus íntims. Estant amb ell a la seva cambra, el va veure escopir sang i se n'estranyà, “ Aquestes, digué, Cefaló, són les pagues de l'amistat amb un rei. “].

L'explicació que Plutarc fa de la conducta de Filip V mostra la contradicció que el rei té en el seu interior, aquesta mescla de respecte i de por, que el fan sentir-se jutjat negativament per Aratos, sense, però, que aquest articuli cap mot. De fet, Filip V esdevé un tirà, i els tirans havien estat l'objectiu de destrucció d'Aratos. Tanmateix Filip V no pot simplement allunyar-se'n d'Aratos, ja que la seva figura psicològica és en

⁴¹⁸ Cf. Mossé (2001.1985) : “ Plutarque reprend ici encore le jugement de Polybe (10,26) avec toutefois cette différence que pour lui, la mauvaise nature de Philippe était innée, mais avait été longtemps dissimulée, alors que pour l'historien achéen, les qualités naturelles du roi avaient été altérées au fur et a mesure qu'il avançait en âge.”

la seva ment desaprovant els seus actes, ha de cercar un allunyament definitiu i fer-lo fora de la seva consciència; la solució és menar-lo a una mort lenta i discreta, un enverinament. Un verí d'acció lenta que no evita que Aratos s'adoni, però decideix fer veure que ho ignora, i ho accepta com una malaltia. L'única queixa d'Aratos és davant el seu amic íntim Cefaló, a qui manifesta que el rei l'enverina, mitjançant la frase reprovatòria: "aquestes són les pagues de l'amistat amb un rei." No deixa de ser un final paradoxal el fet que Aratos passi tota una vida lluitant contra els tirans, presents ja en la seva infantesa, i mori als cinquanta- vuit anys d'edat, a mans d'un tirà, en aquest cas coronat. És un exemple de bona mort que clou la vida d'Aratos amb la glòria que li correspon, una mort menada amb dignitat, equilibri, conscient i acceptada digne colofó de la seva *Vida*.⁴¹⁹

Tanmateix, Plutarc no clou aquí el relat de la *Vida d'Aratos*, ja que vol deixar constància de tres aspectes: l'enterrament, la fama posterior i el càstig del tirà. L'enterrament és objecte de discussió entre les ciutats d'Égion, on mor, i de Sició, la seva ciutat nativa. Aquesta discussió és resolta amb una consulta a Delfos que permet enterrar-lo a Sició, tot reconeixent-li la categoria d'heroi (*Arat.53.1-6*).

El relat continua amb l'embogiment del fill d'Aratos provocat amb fàrmacs per Filip V i amb el càstig diví reservat al rei macedoni: fou derrotat pels romans, li fou restringida la flota a cinc vaixells, i⁴²⁰ obligat a pagar mil talents. Malgrat això, continuà el seu reguitzell de crims contra parents i gent macedònia virtuosa, aixecant una reprovació generalitzada entorn seu (*Arat.54*). Féu morir el seu fill Demetri, que havia estat ostatge a Roma, per la seva bona entesa amb els romans, passant la corona al seu fill il·legítim, Perseu. Perseu lluità contra Roma i fou derrotat per Emili Paulus a Pidna (168. a C). Plutarc clou la narració comparant la fi dels llinatges d'Aratos i de Filip V: un derrotat i finit pels romans; mentre que l'altre arriba fins al segle II d C, amb el seu descendent Policrates, a qui Plutarc dedica la *Vida d'Aratos*. Recordem que aquesta contaposició de llinatges entre els dels tirans i els dels polítics democràtics, ja apareix esmentada abans (*Arat.26.3-4*).

Notem com Plutarc fa coincidir la mort d'Aratos i el seu *post mortem* amb l'aparició de Roma en l'escenari grec, que continua amb la posterior conquesta i incorporació de Grècia a l'Imperi romà. Aquest procés tot just coincident amb el final de la *Vida d'Aratos* és explicat llargament, a les *Vides de Filopemen* i *Titus Flamini*.

⁴¹⁹ Pel que fa a altres fonts que també tracten de la mort d'Aratos, Polibi fa el mateix relat que Plutarc (Plb. 8.12), i Pausànias de manera molt més tangencial, ja que quan relata l'intent d'assassinat de Filopemen per part de Filip V (Phil.12.2), de passada recorda que aquest mateix rei enverinà Aratos. (Paus. 8.50.4).

5.6.1 L'Acrocorint un dels grillons de Grècia.

Hem dividit els fets i gestes de la *Vida d'Aratos* en tres apartats. El primer comprèn des de 271 a C al 243 a C i tracta de la infantesa i la joventut d'Aratos, així com de la seva lluita contra les tiranies d'Argos i Sició, i la presa de l'Acrocorint. El segon abasta els anys compresos entre el 243 a C i el 222 a C, en què Aratos, madur, aliat amb el rei macedoni Antígion III Doson derrota el rei espartà Cleòmenes III a Sel-làsia. Abans però, hi ha les guerres contra els etolis i els macedonis. Finalment el tercer que transcorre entre el 222 a C i el 213 a C any de la mort d'Aratos, període de la vellesa d'Aratos que coincideix amb les lluites contra els etolis i l'amistat amb els Antigònides de Macedònia.

Del primer període seleccionem la presa de l'Acrocorint com fet més singular, que situa en primer lloc Aratos com a cabdill, i que és força valorat per Plutarc ja que mostra la lluita dels grecs contra els macedonis. Plutarc posa en relleu l'odi d'Aratos contra els tirans, i explica les gestes corresponents a l'alliberament de Sició.

Aratos quan ja ha aconseguit reconeixement, poder i la satisfacció del seu odi cap als tirans, ha de superar el marc de la seva ciutat natal de Sició i afrontar la que és la seva gesta cabdal, en opinió del mateix Plutarc, la presa de la fortalesa de l'Acrocorint.

“... πλὴν ὅτι τῷ μὴ πρὸς Ἑλληνας, ἀλλ' ἐπακτὸν ἀρχὴν γεγονέναι καὶ ἀλλόφυλον αὐτῆ διήνεγκεν. ὁ μὲν γὰρ Ἴσθμὸς ἐμφράσσωσιν τὰς θαλάσσας εἰς ταῦτὸ συνάγει τῷ τόπῳ καὶ συνάπτει τὴν ἡπειρὸν ἡμῶν, ὁ δ' Ἀκροκόρινθος, ὑψηλὸν ὄρος ἐκ μέσης ἀναπεφυκὸς τῆς Ἑλλάδος, ὅταν λάβῃ φρουράν, ἐνίσταται καὶ ἀποκόπτει τὴν ἐντὸς Ἴσθμοῦ πᾶσαν ἐπιμειξιών τε καὶ παρόδων καὶ στρατειῶν ἐργασίας τε κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, καὶ ἓνα κύριον ποιεῖ καὶ ἄρχοντα τὸν κατέχοντα φρουρᾶ τὸ χωρίον, ὥστε μὴ παίζοντα δοκεῖν τὸν νεώτερον Φίλιππον, ἀλλ' ἀληθῶς ἐκάστοτε πέδας τῆς Ἑλλάδος τὴν Κορινθίων πόλιν προσαγορεύειν.” (*Arat.*16.4-6) [...amb la diferència, que aquesta no fou contra grecs, sinó contra un domini intrús i estranger. L'Istme, en efecte, formant una barrera entre els mars, ajunta i uneix en aquest lloc el nostre continent; i quan l'Acrocorint, una alta muntanya que s'aixeca allí al mig de Grècia, ha rebut una guarnició, impedeix i talla a tot el territori deçà de l'Istme comunicacions i passatges i campanyes, en un mot, tot tràfec per terra i mar, i fa senyor únic aquell que domina i ocupa amb una guarnició la localitat; així, no sembla que digués una plaserteria Filip el jove, sinó la veritat, cada vegada que anomenava la ciutat de Corint ‘els grillons de Grècia ‘].

La conquesta de la fortalesa de l'Acrocorint és considerada per Plutarc una empresa de la major glòria, per la dificultat, i pel poder que atorgava al seu autor. Com molt bé descriu el biògraf el valor estratègic, polític i de control del comerç era vital, tal com va

dur a afirmar al rei macedoni Filip V, era un “dels grillons de Grècia”, i estava, en aquell moment, ocupada per una guarnició macedònia, és a dir en mans d’un “domini estranger i intrús” (ἐπακτὸν καὶ ἀλλόφυλον).

L’autor de Queronea, un cop feta la descripció geogràfica i la valoració política de l’Acrocorint, n’explica els darrers fets històrics que hi succeïren: com la plaça havia passat de mans del macedoni Alexandre ⁴²¹ a la seva muller Nicea, que la perdrà gràcies a l’enginyosa estratègia d’Antígon II Gònatas. Cal destacar que malgrat ésser un domini macedoni, tenia una gran autonomia respecte de la corona macedònia, per això Antígon Gònatas disposa tota una estratègia per recuperar-lo, on la imaginació i l’astúcia són prou palesos (*Arat.16*). Plutarc relata com Antígon II Gònatas protegeix i organitza l’Acrocorint, deixant-lo en bones i segures mans.

A partir d’aquí comença una narració (*Arat.17*) que exposa com Aratos entra en contacte amb uns germans siris vinculats a la fortalesa, i com un d’aquest li pot indicar un lloc vulnerable del castell. En l’episodi següent (*Arat.18*), Plutarc relata el finançament de l’empresa, xifrada en seixanta talents, que per depositar-los en penyora, provenen de la vaixela i els joiells de la família d’Aratos, és a dir, ell sol, financia tota l’empresa, amb risc de ruïna total en cas de fallida. Per això, Plutarc exalta la generositat d’Aratos, comparable a la de Foció i Epaminondas, ⁴²² exaltats ja en sengles *Vides* pel mateix Plutarc, com els millors de tots els grecs (*Arat.19.3*). El risc tant de la vida com de la fortuna d’Aratos és total en aquesta empresa, mentre que, en cas de victòria només rebrà reconeixement i res més, és dir cap bé material.

Plutarc (*Arat.20*) segueix l’estil d’una narració emmarcada, és a dir, una història dins d’una altra, ⁴²³ aconseguint introduir misteri i humor en el relat, a partir de l’atzar i les semblances entre els germans que li han facilitat a Aratos informació de l’Acrocorint.

A continuació, Plutarc descriu les habilitats estratègiques d’Aratos, que aprofita la nit, actua en silenci, treient-se les sabates, fa que s’enfilin a les escales set homes que maten el porter, així aconsegueixen obrir la porta i donen pas a cent homes. Retarden tant com poden el toc d’alarma; i poden superar la fortalesa de Corint.

Aratos no ha comunicat el pla a ningú, ans al contrari ha mantingut tothom en total desconeixement de les diferents accions que havien de dur a terme, solament uns

⁴²¹ Aquest Alexandre és net de Cràteros, el bon amic d’Alexandre el Gran, i de Fila, una de les filles d’Antípatre, que després maridà Demetri I Poliercetes. Els seu pare Cràter esdevingué virrei de Corint, l’Acrocorint i Eubea, i aquest fill seu, Alexandre, heretà posteriorment aquests dominis.

⁴²² Recordem que la *Vida d’Epaminondas* no ha estat conservada, i solament en tenim referències com aquesta.

⁴²³ Aquest recurs literari és força habitual en la Comèdia Nova.

pocs les sabien; i és que el silenci, el secretisme, l'estratègia, el sigil, els preparatius són les seves armes predilectes. D'altra banda, en aquest escenari de la nit, silenciós i ombrívol, recordem el símil de Plutarc, narrat al principi de la *Vida*, en què compara Aratos a les salvatgines nocturnes.⁴²⁴ En la descripció de Plutarc, la llum de la lluna ve a ésser un aliat fonamental, ja que s'enfosqueix i s'aclareix quan més convé a les tropes d'Aratos, atorgant així un punt de suport natural a la gesta de l'heroi de Sició. Un cop ha sortit el sol, la fortalesa ja és conquerida, mentre que a Corint la població i uns reforços provinents de Sició acaben amb la guarnició macedònia de la ciutat. Tot seguit Plutarc esmenta l'alegria popular a Corint, les darreres operacions i el tractament dels vençuts (*Arat.* 23).

El narrador descriu plàsticament l'ovació i el reconeixement que Aratos rep del poble corinti al teatre de la ciutat, on té lloc una *mise en scène* en què Aratos mostra el seu cansament, els soldats aqueus guarden els laterals del teatre i el públic corinti l'aclama fins a l'extenuació.⁴²⁵ Posteriorment, Aratos afegeix Corint a la Liga Aquea, i despatxa altres afers importants com són decidir el destí dels vençuts; pel que fa als generals macedonis derrotats, perdona Arquelau i ajusticia Teofrast, Perseu però, s'havia escapat. La victòria d'Aratos a l'Acrocorint té repercussions en la política grega, com Plutarc posa en relleu, comparant-lo a Filopemen:

“ Els romans, en llur admiració a Filopemen, l'anomenaven “l'últim grec (Ελληνων ἔσχατον) volent dir que després d'ell els grecs no han tingut cap gran home; però jo asseguraria que, de les proeses gregues, aquesta fou l'última i més recent, i que no sols en audàcia, sinó també en fortuna rivalitza amb les més brillants, com els esdeveniments tot d'una ho provaren. Els megaresos es separaren d'Antígon i s'uniren a Aratos; els trezenesos, amb els epidauris, s'arregaren amb els aqueus; i Aratos, fent una primera sortida, envaí l'Àtica i travessant el freu saquejà Salamina, fent servir les tropes aquees per al que volgués, com tretes d'una presó. Quant als atenesos, els tornà els presoners de condició lliure, sense rescat, donant-los així fonaments per a separar-se (de Macedònia). Es va fer Ptolemeu aliat, amb la direcció de la guerra en terra i en mar. “ (*Arat.*24.5).

Pel que fa a la maduresa d'Aratos, el biògraf hi narra les lluites contra els tirans d'Argos, les guerres contra la Lliga Etòlia, la rivalitat amb l'Esparta de Cleòmenes III,

⁴²⁴ (*Arat.*10.4-5)

⁴²⁵ És interessant comentar pel que fa a aquesta *mise en scène* victoriosa d'Aratos després d'haver conquerit l'Acrocorint, la importància del teatre com a espai ampli de reunió dels ciutadans, per tant un espai democràtic, dedicat a representacions. Plutarc també en fa ús tant en la *Vida de Demetri* (*Demetr.*34) a Atenes, com a la de *Filopemen* en l'exhibició dels seus soldats als Jocs Nemeus (*Phil.*11). Si comparem l'ús d'aquest espai significatiu del teatre per part de Plutarc, val la pena diferenciar-lo d'un altre espai social escenari de moltes narracions de Plutarc, com és el banquet, tant important en la *Vida d'Alexandre* i o de *Cleòmenes III*. En aquest cas el teatre queda descrit com un espai públic, democràtic, cerimonial i obert tant a la ficció, com a l'enaltiment dels grans homes,. mentre que el banquet, especialment en el cas d'Alexandre, sol ser el marc cortesà dels conflictes sovint acabats de manera violenta.

l'aliança amb els macedonis i la victòria de Sel·làsia. De tots aquests afers, la lluita entre Aratos i Cleòmenes III d'Esparta, així com l'aliança amb Macedònia que desemboca en la victòria de Sel·làsia són els més rellevants, ja que aporten informació especial referent a la psicologia d'Aratos, i a la vegada manifesten els límits de la Lliga Aquea en relació a la potència hel·lenística de Macedònia; defineixen també el model del polític corresponent a la direcció de la Lliga Aquea.

Aratos ateny el seu dotzè generalat al front de la Lliga Aquea i acaba per establir l'enfrontament directe amb el rei espartà Cleòmenes III:

“...οὐτ' ἄλλως πρὸς τὰς κατὰ στόμα μάχας εὖ πεφυκῶς, καὶ τότε λειπόμενός τε πλήθει καὶ πρὸς ἄνδρα τολμητὴν καὶ νέον ἤδη παρακμάζοντι τῷ θυμῷ καὶ κεκολασμένη τῇ φιλοτιμίᾳ συνεστηκῶς, καὶ νομίζων, ἦν διὰ τοῦ τολμᾶν ἐκεῖνος ἐξ οὐχ ὑπαρχόντων ἐκτᾶτο δόξαν, αὐτῷ κεκτημένῳ φυλακτέον εἶναι διὰ τῆς εὐλαβείας.” (Arat.36) [Perquè, a més de no ésser naturalment ben disposat a les batalles de front, aleshores es trobava inferior en nombre i a les mans amb un home ardit i jove, quan ja el seu coratge es marcava i la seva ambició era castigada. Més: creia que si Cleòmenes cercava, per la seva audàcia, d'adquirir una glòria que no tenia, ell, ja l'havia adquirida, havia de conservar-la per la seva cautela].

.La guerra contra Esparta és un fet, Aratos és derrotat prop del Liceu, i torna a córrer la brama que és mort, cosa que aprofita per ocupar Mantinea, ciutat aliada de Cleòmenes III. El rei espartà assetja Megalòpolis i el desafia a un cos a cos. Aratos és conscient de la seva maduresa i no accepta el desafiament amb un enemic jove i ardit, desitjós de glòria; ell per la seva part, considera que ja ha arribat a un nivell de fama que ara en tot cas cal conservar. Una vegada més Plutarc, descriu Aratos reflexionant, no donant-se mai als sentiments, i sempre prudent i molt coneixedor dels seus límits, tot i que aquesta estratègia no és compartida i seguida per tots els caps aqueus (Arat.37).

La divergència entre els dos líders aqueus, Aratos i Liliades pel que fa a l'estratègia de la batalla contra Cleòmenes III és important. Aratos manté una política de prudència, tot situant l'exèrcit a l'altre costat d'un barranc i parant de moment la lluita, mentre que Liliades, ardit i ambiciós, en clar desacord estratègic amb Aratos, crida la cavalleria i ataca l'enemic. Portat per la seva ira contra Aratos i la seva ambició, cau en el parany de Cleòmenes III, consistent a fer batalla en un terreny advers ple de vegetació i de rases, la qual cosa li porta la mort i la desfeta. Acte seguit, els aqueus s'indignen amb Aratos a qui consideren culpable dels fets, i, reunits en assemblea, retiren els diners a Aratos i l'abandonen als seus mercenaris. És interessant remarcar que el cap de la Lliga és supervisat per l'assemblea dels aqueus que secunden o

paralitzen les actuacions dutes a terme, és a dir, una dinàmica política democràtica, absent en les *Vides* dels diàdocs i més propera a la dels monarques espartans.

D'aquesta manera, Aratos i els aqueus queden enfrontats, mentre el decurs de la guerra es decanta pel rei espartà Cleòmenes III. D'altra banda, la crisi desfermada és prou forta com perquè Aratos pensi a abandonar el generalat de la Lliga Aquea, cosa que finalment no fa, atesa la seva victòria a Orcomen, però no es presenta a la reelecció, deixant pas a Timoxen. Per això, Aratos és durament criticat per Plutarc, per haver abandonat les responsabilitats en un moment especialment delicat per a la Lliga Aquea, "exposant Grècia a ésser de nou barbaritzada pels macedonis, contra els quals havia sempre lluitat." (*Arat.38.5*). Però encara la situació s'agreuja més perquè Cleòmenes III reclama la direcció de la Lliga Aquea, a la qual té dret com a grec que és, i a més promet béns a les ciutats aquees, per la qual cosa cal triar entre els espartans, i els macedonis, entre Cleòmenes III i Antígon III Doson.

Val la pena remarcar com Plutarc judica amb bons ulls la candidatura de Cleòmenes III a la direcció de la Lliga Aquea, ja que a diferència dels macedonis, els espartans són no solaments grecs, sinó dels millors d'entre els grecs, en mots del mateix Plutarc, pertanyents a "la noblesa hel·lènica" (τὴν Ἑλληνικὴν εὐγένειαν) (*Arat.38.7*). Per tant, espartans i aqueus, i d'ací les narracions de les *Vides d'Agis IV, Cleòmenes III, Aratos i Filopemen*, representen els darrers glops de vida de la història de'una "Grècia lliure" fins a la conquesta romana:

"...καὶ <μέν>τοι <καὶ> Κλεομένης ἦτει τὴν ἀρχὴν παρὰ τῶν Ἀχαιῶν ὡς πολλὰ ποιήσω ἀγαθὰ τὰς πόλεις ἀντὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς προσηγορίας ἐκείνης· Ἀντίγονος δὲ καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν αὐτοκράτωρ ἡγεμῶν ἀναγορευθεὶς, οὐχ ὑπήκουσε πρὶν τὸν μισθὸν αὐτῷ τῆς ἡγεμονίας ὁμολογηθῆναι τὸν Ἀκροκόρινθον, ἀτεχνῶς τὸν Αἰσώπου μιμησάμενος κυνηγόν." οὐ γὰρ πρότερον ἐπέβη τοῖς Ἀχαιοῖς δεομένοις καὶ ὑποβάλλουσιν αὐτοὺς διὰ τῶν πρεσβειῶν καὶ τῶν ψηφισμάτων, ἢ τῇ φρουρᾷ καὶ τοῖς ὁμήροις ὥσπερ χαλινουμένους ἀνασχέσθαι. (*Arat.38.8-10*) [Tanmateix Cleòmenes demanava la magistratura als aqueus amb la promesa de fer molt de bé a les ciutats en paga d'aquell honor i aquell títol; en canvi, Antígon, nomenat generalíssim amb plens poders en terra i en mar, no hi donà oïda fins a haver convingut com a salari de les seves funcions l'Acrocorint, senzillament imitant el caçador d'Esop. Perquè no muntà a cavall dels aqueus, que li ho demanaven i se li ajupien per mitjà de les ambaixades i els decrets, fins que amb la guarnició i les rehenes els tingué, per dir-ho així, embridats].

Plutarc doncs, prefereix Cleòmenes a Antígon III Doson, descrit com el caçador d'Isop, enginyós i astut, que sap esperar l'ocasió oportuna i fer-se amb la presa, i la presa, en aquest cas és la devolució de la fortalesa de l'Acrocorint. Sigui com sigui, la Lliga Aquea ha caigut en la dependència exterior, en aquest cas macedònia, i l'haurà de patir, fins a la conquesta romana. D'altra banda, l'aliança amb Antígon III Doson com propugna Aratos, no és ben acceptada pels aqueus, ja que suposa tot un

replantejament de les relacions polítiques amb Macedònia fins llavors totalment antagòniques.⁴²⁶

La guerra es decanta clarament del costat de Cleòmenes, mentre que els aqueus perden ciutat rere ciutat en favor dels espartans, Pel·lene, Fèneos, Penteleu i finalment Fliunt. Plutarc descriu la confusió d'Aratos en veure les ciutats arrabassades i sublevades pels revolucionaris. En aquest sentit, cal recordar que Cleòmenes, a Esparta, està duent a terme una reforma social que és ben vista per les classes populars gregues, ja que entre altres objectius socials, propugna el repartiment de terres i l'abolició dels deutes. Per això és normal que Aratos i la resta de la classe dirigent aquea es senti amenaçada i vegi en perill les seves propietats i recursos econòmics, essent un factor a favor de l'aliança amb Macedònia, garantidora de l'ordre social:

“.. και ὅλως οὐδὲν ἔτι τῶν ἐπικτήτων βέβαιον ἦν τοῖς Ἀχαιοῖς, ἀλλὰ θόρυβος πολὺς ἄφνω περιεστήκει τὸν Ἄρατον, ὀρῶντα τὴν Πελοπόννησον κραδαινομένην καὶ τὰς πόλεις ἐξανισταμένας ὑπὸ τῶν νεωτεριζόντων πανταχόθεν.”(*Arat.*39.5) [En un mot, cap de llurs adquisicions ja no restà segura als aqueus, i Aratos es trobà de sobte enmig d'una gran confusió, veient el Peloponès sotraquejat i les ciutats sublevades pels revolucionaris arreu] .

Val a dir que Cleòmenes mai no exportà el projecte reformista fora d'Esparta, i això li ocasionà més tard el desencís i la defecció de les mateixes classes populars gregues. De moment, com descriu Plutarc, el món aqueu està dividit a favor de Cleòmenes o en contra: Aratos ordena assassinar els partidaris de Cleòmenes a Sició i a Corint, on la reacció popular no es fa esperar. Plutarc no jutja aquesta acció contundent d'Aratos. A Corint es posen en contra d'Aratos i a favor de Cleòmenes, i així Aratos ha de fer ús del seu enginy, la seva astúcia i les seves habilitats teatrals per tal d'escapar de l'assemblea cap al temple d'Apol·lo, i després fugint cap a Sició (*Arat.*40). Cleòmenes, en canvi, és ben rebut a Corint i hom li atorga les claus de la ciutat, tot i que ha d'assetjar l'Acrocorint, encara romàs sota l'autoritat d'Aratos, i acte seguit assetja Aratos a Sició (*Arat.*41). Cleòmenes victoriós es mostra magnànim amb Aratos però a la vegada reclama el poder damunt els aqueus i l'Acrocorint; mentre que Aratos, perplex i decebut, li respon que es sent superat pels fets, cosa que Cleòmenes rep com una ironia que el porta a pillar i devastar la comarca de Sició. Ni els etolis, ni

⁴²⁶ Cf. Polibi (2.43.7-10): “... Aratos aconseguí en poc temps grans progressos en els seus plans, i seguí governant la nació aquea. Feia que les seves intencions i accions apuntessin a una sola finalitat consistent a expulsar els macedonis del Peloponès, de destruir les monarquies i assegurar a tothom la llibertat comuna i l'estatal. Mentre Antígona Gónatas visqué, Aratos, s'oposà contínuament a les seves fal·làcies i a l'avarícia dels etolis. Tractava les accions d'una manera realista, malgrat la injustícia i l'audàcia a la qual varen arribar aquells, volent anihilar conjuntament la Llaga Aquea .”

els atenesos no estan disposats a ajudar Aratos contra els espartans, solament queda Macedònia.

Així, amb una imatge del tòpic de la *Fortuna mutabilis*, és mostrat Aratos, el qual d'ésser el principal personatge polític grec, passa a un estat de perplexitat i abatiment, refugiat a la seva ciutat natal de Sició, però amb el càrrec encara sota el seu poder. Li caldrà demanar la intervenció macedònia i ajustar els pactes corresponents: acordar la crida d'Antígion i el lliurament de l'Acrocorint (*Arat.42*).

Abans però, Plutarc descriu una escena emotiva en què els sicionesos s'acomiaten d'Aratos enmig de grans mostres d'afectivitat, cosa que contrasta amb l'odi dels corintis quan s'assabenten que ha pactat amb Antígion, i no dubten a pillar casa seva i els seus béns fins aleshores custodiats per ordre de Cleòmenes.

Malgrat aquesta situació dramàtica descrita per Plutarc, l'aliança amb Antígion obre noves portes d'actuació política i d'amistat personal, esdevenint un canvi més de Fortuna:

“ Καὶ γὰρ ἦν ὁ Ἄρατος οὐ μόνον ἐν πράγμασι μεγάλοις ὠφέλιμος, ἀλλὰ καὶ σχολάζοντι βασιλεῖ συγγενέσθαι παρ'ὄντινοῦν ἐπίχαρις. διό, καίπερ ὦν νέος ὁ Ἀντίγονος, ὡς κατενόησε τὴν φύσιν τοῦ ἀνδρὸς † μηδὲν ἄργον εἰς φιλίαν βασιλικὴν οὔσαν, οὐ μόνον Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ Μακεδόνων τῶν σὺν αὐτῷ πάντων μάλιστα>α χρώμενος ἐκείνῳ διετέλει.” (*Arat. 43. 4-6*) [En efecte, Aratos no solament era útil en les grans circumstàncies, sinó agradable com ningú per acompanyar un rei en les seves hores de lleure. Per això, baldament Antígion era jove, quan va conèixer que l'índole del personatge no era gens inadequada per a l'amistat d'un rei, el preferia no sols als aqueus, sinó a tots els macedonis del seu seguici, i es servia d'ell contínuament.]

Antígion III Dason i Aratos es troben, i no solament acorden el pacte, sinó que esdevenen amics. Plutarc mostra posa en relleu les qualitats d'Aratos, la seva bona companyia en el lleure, el seu seny i la seva sociabilitat. La primera activitat bèl·lica d'Antígion es desenvolupa al voltant de Corint i de l'Acrocorint, al qual cosa significa l'ampliació del conflicte a noves potències, i també un canvi en la dinàmica de la guerra, fins aleshores totalment favorable a Cleòmenes.

Corint, assetjada pels macedonis i els aqueus, i Argos, sublevant-se contra els espartans, són els dos primers èxits de la coalició macedònia i aquea contra Cleòmenes. Sorprès pels fets, Cleòmenes ha de retirar-se a Mantinea, mentre Antígion victoriós, ocupa Corint i l'Acrocorint, que en virtut del pacte rep de mans d'Aratos. Ara bé, la connivència amb el poder macedoni també ocasiona disgustos i contradiccions a Aratos, com la tortura i mort innecessàries d'Aristòmac (*Arat.44.6*), que fan ploure

sobre ell les noves acusacions per haver-les permès.⁴²⁷ Aquests actes violents encara esdevenen més palesos en l'afer de les estàtues de l'Acrocorint o el tracte a la població vençuda de Mantinea. Així ho relata Plutarc,:

“.. Feia també l'efecte que els aqueus havien dut el cas de Mantinea d'una manera gens grega. Perquè, després d'apoderar-se'n amb l'ajut d'Antígon, havien fet morir els primers i més il·lustres ciutadans i, de la resta, venut els uns i enviat els altres a Macedònia, lligats en grillons, reduït a l'esclavitud infants i dones i dividit entre ells el terç dels diners així replegats, atribuint les altres dues parts als macedonis. És cert que això vingué per la llei de les represàlies; perquè si és terrible de tractar així, per ira, homes de la mateixa raça i de la mateixa sang, (ἄνδρας ὁμοφύλους καὶ συγγενεῖς) en les necessitats és dolç i no dur, per parlar de Simònides,⁴²⁸ quan per dir-ho així hom dóna cura i satisfacció a l'anim adolorit i inflammat. Però el que passà després amb la ciutat no pot ésser imputat a un motiu bell o necessari que excusi Aratos. Perquè, en haver rebut els aqueus d'Antígon la ciutat en present i decidit de repoblar-la, Aratos mateix fou elegit cap de la colònia i, essent general, féu decretar que no es diria més Mantinea, sinó Antigonea, nom que fins avui encara porta. I sembla que per obra d'ell l'“amable Mantinea” ha estat completament esborrada i la ciutat perdura sota el nom dels qui perderen i exterminaren els seus habitants.” (*Arat.* 45.6-9)

Queden, doncs, palesos els inconvenients que l'aliança amb els macedonis aportà als grecs, i la incòmoda posició d'Aratos, a qui culpaven del pacte amb Macedònia. D'aquesta manera la cessió de Corint als macedonis, l'aterrament de les estàtues d'exposició pública a Argos corresponents als conqueridors de l'Acrocorint, llevat de la del mateix Aratos, i l'erecció de les abans enderrocades dels tirans, socis polítics de Macedònia, fou una evidència del nou estat polític, i de qui era considerat amic i qui no, per part del nou poder. El saqueig i regal d'Orcomen al rei Antígon, així com els decrets prohibint ambaixades als aqueus sense control macedoni, l'avituallament i hostatge de les tropes macedònies a càrrec de les ciutats gregues, i el pagament de la soldada a les tropes macedònies, així com de diferents actes públics com processons, jocs i sacrificis en honor del rei macedoni, deixava ben palès qui era el nou amo. Finalment el saqueig, matança i esclavatge dels habitants de Mantinea, dut a terme directament pels aqueus, i que Plutarc considera una vilesa malgrat la llei de les represàlies, posa en evidència especialment els aqueus per una actuació indigna amb germans de sang. I encara més s'escandalitza Plutarc quan relata la proposta per part d'Aratos del canvi de nom de la ciutat, a partir d'ara Antigonea, en honor al rei macedoni.⁴²⁹ Plutarc assenyala aquest canvi de nom com un dels costos de l'aliança

⁴²⁷ Polibi (*Plb.*2.59.1-5) té la seva pròpia opinió diferent de la de Plutarc sobre la mort d'Aristòmac, creu que Filarc exagera com de costum, i Aristòmac mereixia tortura i mort. Més andavant reprèn el tema i la mateixa opinió, exculpant Aratos i Antígon del fet, i considerant ajustada la mort d'Aristòmac.(*Plb.*2.60.1-3)

⁴²⁸ Fr.226.(Bergk)

⁴²⁹ Però no tothom està d'acord amb Plutarc en la dura crítica al pillatge de Mantinea, cf. Polibi. 2.58.10-15; per a Polibi es tracta d'un fet històric: la presa de la ciutat de Mantinea, aliada de Cleòmenes, el rei

d'Aratos amb els "bàrbars" macedonis; constata que hi ha un element de represàlia, ja que la ciutat s'havia passat de bàndol, però tot i així troba l'acció bàrbara i "no grega". Plutarc acaba aquesta segona part de la *Vida d'Aratos* amb el relat de la derrota de Cleòmenes a Sel·làsia i la fi de la guerra.

En el tercer període dels fets de la *Vida d'Aratos* corresponent a la vellesa del protagonista, Plutarc narra la guerra amb els etolis, enemics dels macedonis i dels aqueus; i el paper d'Aratos com a preceptor i bon conseller del rei macedoni Filip V; i acaba amb la seva mort. En la guerra amb els etolis, l'exèrcit aqueu es mostra desentrenat i ociós, incapaç de plantar cara als etolis. Plutarc descriu un Aratos indignat amb la situació, i se'n fa càrrec, malgrat no ser el general. És derrotat a Càfies pels etolis, i Plutarc li retreu haver deixat la responsabilitat en un moment important, i no trobant els aqueus altra solució que cridar Filip V de Macedònia en el seu ajut, a qui, d'altra banda, pensen poder controlar, atesa la seva joventut i disposició afectiva envers Aratos. De fet, Plutarc descriu la dependència dels aqueus envers els macedonis, que pràcticament esdevé fins a la conquesta romana, llevat d'alguns períodes sota el comandament de Filopemen. Una vegada més la viabilitat política de la Lliga Aquea com a entitat estatal independent és posada en qüestió (*Arat. 47*).

Immersos ja els aqueus en la dependència macedònia, el biògraf no ens estalvia les intrigues i lluites pel poder, tant en l'assemblea aquea, sota les pressions macedònies, en l'elecció del general, com en la cort macedònia, on els cortesans macedonis rezelen de la gran influència d'Aratos damunt el jove rei. Així, pel que fa al generalat aqueu, els enemics d'Aratos aconseguen posar el rei del seu costat i elegir el seu candidat, Epèrat, però la no col·laboració d'Aratos, els obliga a tornar-lo a reelegir. Mentretant, a la cort macedònia, els cortesans sota els efectes dels concursos de beguda,⁴³⁰ no dubten a manifestar els seus retrets a Aratos, a qui veuen massa a la vora de llur rei, i en una ocasió l'apedreguen i insulten quan Aratos es retirava després de sopar, havent-hi d'intervenir Filip V en la seva defensa (*Arat.48*).

d'Esparta, en lluita contra macedonis i aqueus. Mentre segons Plutarc els vencedors dispensen un tracte "gens grec", ja que assassinen els ciutadans més il·lustres i venen els altres, àdhuc dones i infants, quedant-se un terç dels diners de la venda als aqueus i dos terços als macedonis. Polibi, en canvi, polemitzar amb l'historiador Filarc, al qual sovint acusa d'efectista, de poc rigorós i de dramatitzar excessivament el relat històric; Polibi no esmenta la venda de les dones i dels infants, i compara el cas amb el tracte dispensat pels aqueus vencedors a la veïna ciutat de Tegea, en res semblant. Conclou, doncs, que Filarc exagera i no diu tota la veritat. Polibi, doncs, justifica els fets perpetrats pels aqueus de manera parcial.

⁴³⁰ Els concursos de beguda macedonis eren competicions de consum de vi sense més límit que la tolerància del guanyador; el vi era pur, sense barreja, i sovint ocasionaven morts a causa de l'excés d'alcohol. Plutarc en fa una mostra de barbàrie dels macedonis (cf. *Alex.70.1.2.*).

Plutarc descriu la relació entre Filip V i Aratos, com la de mestre i deixeble; Aratos li transmet la moderació, un element de primer ordre que Filip V aplica en les seves relacions amb els lacedemonis i els cretencs, però no amb els etolis, contra qui mena una campanya bèl·lica enèrgica que els deixa fora de lloc. Moderació i docilitat són les bones virtuts que Aratos inculca en l'actuació política del seu deixeble. Plutarc analitza el bon consell d'Aratos com una mostra de les seves habilitats polítiques aplicables tant en un règim democràtic, en la Liga Aquea, com monàrquic, a Macedònia. Aratos per Plutarc és una bona mostra de la figura del bon conseller, tan important en el funcionament de les corts hel·lenístiques.

Val a dir però, que aquestes dues virtuts, la moderació i la docilitat, molt valorades en un rei jove necessitat de mostrar la seva vàlua, no són escollides a l'atzar per l'autor de Queronea, ja que seran del tot absents quan Filip V manifesti el seu veritable tarannà, ja que esdevindrà exemple de rei tirà (*Arat.49.1*).

En efecte, Filip V, allunyant-se dels preceptes del seu mestre Aratos, manifesta unes passions pròpies d'un mal rei hel·lenístic, com són la maldat, que usa per enfrontar les dues faccions en disputa a Messènia, aprofitant l'absència d'Aratos. Filip V empra també la maledicència i la vilesa més baixa per tal d'apoderar-se de la ciutat de Messènia, aprofitant-se de l'enfrontament intern, i afegint-hi la calúmia.

Encara hi ha un altre afer domèstic que mostra la hipocresia i la vilesa del jove rei Filip V que és la pràctica de l'adulteri en la mateixa llar d'Aratos on sempre ha estat acollit com a hoste, mantenint comerç carnal d'amagat amb la muller del jove Aratos. Afer secret que ix més tard a la llum amb les conseqüències corresponents. Calúmia i adulteri, i sobretot violació de l'hospitalitat defineixen la figura tirànica de Filip V (*Arat.49 2-3*).

L'autor de Queronea relata l'enfrontament entre el rei Filip V i el jove Aratos, indignat en conèixer l'adulteri de la seva muller i el rei macedoni. La reacció reial és sorprenent, ja que no respon amb ira sinó que sembla acceptar tots els vituperis que el jove Aratos li llança, i acte seguit pren Aratos i el condueix a la fortalesa messènia de l'ltomatas a fer-hi un sacrifici, també l'acompanya Demetri de Faros, qui esdevé el conseller contraposat a Aratos.

Durant el sacrifici, Filip V en analitzar les entranyes de la víctima, demana l'opinió als seus dos consellers, amb l'afegit de la pregunta sobre què ha de fer amb la fortalesa, quedar-se-la, com li aconsella Demetri de Faros, o bé, tornar-la als messenis i guanyar-se llur amiatat, com li aconsella Aratos. L'argumentació d'Aratos, molt ben

elaborada, respon a la pràctica política de les aliances i bones maneres, en contra de les actuacions per la força, violentes i generadores de problemes. Hi exalta les virtuts règies de la confiança i de la gratitud, necessàries en una pràctica política intel·ligent, allunyada de les actuacions violentes i tiràniques. Una vegada més el jove rei Filip V és convençut pels valors i argumentacions del seu mestre Aratos, però tal vegada és aquesta la darrera ocasió. Plutarc relata com Aratos comença a desconfiar del seu deixeble i opta per fugir de la cort (*Arat.51*). Per aquesta raó, Aratos no participa en la guerra naval contra els romans a l'Adriàtic, ni tampoc en la nova contesa amb els messenis, en què el rei macedoni s'aparta definitivament.

El projecte polític d'Aratos, dins la Lliga Aquea, és d'unificar sota una mateixa direcció el poder militar i polític de les diferents ciutats peloponèsies, amb intencions polítiques més enllà d'aquest marc, com és l'oferta de participació a Atenes. D'aquesta manera, l'organització política que constitueix la Lliga Aquea, assegura la pervivència i resistència de les diferents ciutats peloponèsies davant els ambiciosos regnes hel·lenístics veïns, posseïdors d'ingents recursos tant militars com econòmics; molt especialment en front de les apetències territorials de Macedònia, i per contraposició a Egipte; aquesta organització també serveix davant la rivalitat amb la Lliga Etòlia, i, finalment, davant la irrupció de Roma en el món grec.

Però, la mateixa constitució de la Lliga Aquea, suposa la convivència de realitats polítiques diferenciades: així, al costat de grans ciutats com Corint, Megalòpolis i Argos, trobem ciutats petites com Pel·lene. Un primer element polític que cal establir és la correlació de vot i força dins la Lliga Aquea d'aquestes realitats polítiques desiguals, cosa que la diferencia de les anteriors Lligues de l'època clàssica, com les d'Atenes, Esparta o Tebes, que dominaven les petites ciutats. Tanmateix, l'organització política de la Lliga Aquea és democràtica, funcionant amb acords entre les diferents ciutats, i una organització superior ha de gestionar-los per un temps finit i amb control de la gestió realitzada. Aquesta organització superior està formada per magistratures del generalat aqueu, *els demiürgs*, o representants de les diferents ciutats conformadores de la Lliga Aquea, i òrgans col·lectius de debat i decisió com l'assemblea dels aqueus.

Podem doncs, concloure que el projecte polític d'Aratos i d'Alexandre no tenen res en comú, especialment si observem que en el projecte d'Alexandre, el funcionament és autocràtic, el seu objectiu central és la conquesta territorial a gran escala i es troba davant la necessitat de governar les pregoneres realitats diferents que aquests grans

territoris conquerits constitueixen, com són les religions, llengües, lleis, tradicions, administracions, cultures i formes polítiques.

Tanmateix, cal recordar que Alexandre esdevé senyor de Grècia amb el títol de general i cap de la Lliga de Corint, constituïda i dirigida abans pel seu pare Filip II de Macedònia, amb la finalitat de castigar i atacar l'imperi persa pels agravis comesos per l'expedició del rei Xerxes, per tant és aquesta una Lliga creada per satisfer un objectiu explícit: el càstig dels perses, i un altre d'implícit, l'hegemonia macedònia a Grècia. Plutarc solament assenyala que Alexandre fou escollit general per votació pels grecs reunits a Corint (*Alex*,14.1), i que després fou felicitat per diferents personatges importants, res no diu del funcionament d'aquesta Lliga de Corint, ni del seu futur en haver Alexandre conquerit Pèrsia.

Malgrat tot, davant de tanta diversitat hi ha un element central en el punt de mira de Plutarc que uneix ambdós projectes, i és la seva pertinença a la història grega, al món grec, que els agermana i són recollits i narrats per ell davant els grecs i els romans del seu temps, assenyalant-ne la importància política. En la *Vida d'Aratos*, Plutarc no esmenta per a res la figura d'Alexandre, cosa que serà diferent en la *Vida de Filopemen*, ja que aquest admira Alexandre, llegeix la seva biografia i el té ben present com a cabdill (*Phil*.4.6-8).

5.6.2 *Aratos, dirigent de la Lliga Aquea.*

En canvi, els monarques hel·lenístics presents a la *Vida d'Aratos* són: els Làgides, Ptolemeu II Filadelfos i Ptolemeu III Evèrgetes, reis d'Egipte; els reis espartans, Agis IV i Cleòmenes III; i finalment els Antigònides, reis de Macedònia, Antígon II Gònatas, Demetri II el Bell, Antígon III Doson i Filip V. Entre els Antigònides cal esmentar també Alexandre, fill de Cràter i governador de l'Acrocorint..

Els Làgides exerceixen un paper geogràficament distant com el seu reialme, però a la vegada també present ja que col·laboren amb recursos econòmics, especialment monetaris, i de tropes. Els seus interessos es centren a mantenir un paper polític a Grècia, concretant-se a conservar llurs possessions,⁴³¹ i el control del Bòsfor per tal de tenir accés a la mar Negra, que d'altra banda els permeti disposar del control de

⁴³¹ Les illes: Keos, Paros, Naxos, Siphnos, Ios, Amorgos, Thera, Quios, Lesbos i Xipre; ciutats i fortaleses: Methana al Peloponès; Arsione Rethymna i Itanos a Creta; Efes, Samos i Ptolemais/Lebedos a la costa de Jònia..

les rutes marítimes comercials de l'Egeu, a part juguen un paper d'oposició als interessos de llurs rivals, els Antigònides, a Grècia.

Ptolemeu II Filadelfos (308-246 a C) apareix en la *Vida d'Aratos* com a subvencionador de diners per tal que Aratos dugui endavant les seves lluites contra els tirans, partidaris dels Antigònides; també és el receptor de pintures de l'escola de Sició que Aratos escull i li tramet. Al final, però, les relacions entre ambdós queden malmeses a causa de les crítiques cortesanes en contra del cabdill grec (*Arat.4.2-3*).

Plutarc també parla de les relacions que Clínias, pare d'Aratos, havia mantingut amb diferents reis, acollint-los a casa seva com a hostes, relacions de les quals participa d'alguna manera el mateix Aratos. Justament aquestes relacions el fan sospitós i perillós al tirà Ninocles. Clínias i Aratos mantenien relacions tant amb els Antigònides com amb els Làgidas.

Ara bé, el suport dels Antigònides als tirans grecs, provoca que Aratos trobi definitivament un clar ajut en Ptolemeu II Filadelfos (*Arat.11.2*). El text de Plutarc indica la subvenció egípcia i l'ús que en fa Aratos, clarament polític, consistent a indemnitzar els nous propietaris dels béns dels bandejats ara retornats i que exigeixen el retorn de llurs béns; per fer front a les exigències econòmiques dels exiliats retornats a Sició, Aratos fa un viatge a Egipte (*Arat.21.1.*). El viatge és prou accidentat, però al final arriba a Egipte on manté una bona relació amb el rei Ptolemeu II Filadelfos, rep els diners i posteriorment n'esdevé el proveïdor d'obres d'art, ja que tan ell com el rei estan molt interessats en la pintura, iniciant-se una relació d'amistat entre ambdós (*Arat.13.6*). Una amistat concretada en regals i subvencions règies que Aratos inverteix en la pau social de Sició, i sobretot el compromís de rebre la resta dels diners a terminis, la qual cosa estableix una relació d'aliança continuada. Tanmateix, l'actuació d'Antigon II Gònatas, recelós d'aquesta amistat, i la dels cortesans i adulars contraris a Aratos, acaben fent malbé l'aliança i amistat entre Ptolemeu II Filadelfos i Aratos; segons Plutarc, això ja és habitual en les relacions d'Aratos amb els reis, com demostra el seu final que té el seu final per ordre de Filip V de Macedònia, en clar paral·lelisme amb la situació de la Lliga Aquea i els difícils equilibris que ha de fer amb els monarques hel·lenístics per poder sobreviure.

Un cop mort Ptolemeu II Filadelfos, el seu fill i successor Ptolemeu III Evèrgetes (284-221 a C) reprèn les relacions amb Aratos, ara ja general de la Lliga Aquea. Ambdós refan l'aliança entre la Lliga Aquea i Egipte (*Arat.24.4*). De nou Egipte i la Lliga Aquea comparteixen interessos i posició política en front de Macedònia. Ara bé Egipte és un aliat que juga a dues mans (*Arat. 41.5*) tant a favor d'Aratos com de Cleòmenes III.

En morir Ptolemeu III Evèrgetes és succeït pel seu fill Ptolemeu IV Filòpator (224- 204 a C), que no apareix referenciat en la *Vida d'Aratos*, però que governa en vida d'Aratos. Tot resumint, Plutarc mostra uns Làgidas, col·laboradors habitualment amb la Lliga Aquea, coincidint amb la seva oposició a Macedònia. Ateses llurs riqueses, hi contribueixen amb diners i amb armes i vaixells; llur contribució econòmica sovint pren forma de quantiosa pensió atorgada a Aratos anualment. Cal entendre que aquesta pensió devia ser tant per a ús personal d'Aratos, com per a ús polític, tot i que Plutarc no diu res del personal, però sí del polític: esmenta la lluita contra els tirans, i també el control de les tensions internes de la ciutat de Sició.

Aratos es relaciona també amb els monarques espartans, Agis IV i Cleòmenes III. És una relació basada en el veïnatge entre Esparta i la Lliga Aquea. Mentre que s'alia políticament amb Agis IV i hi col·labora, malgrat les sospites i malfiança, Aratos valora que els monarques espartans estan duent a terme una reforma social en el seu reialme, ara bé, amb Cleòmenes III s'hi enfronta a tots nivells: polític, ideològic i personal.

D'Agis IV, rei d'Esparta, disposem de dos relats del mateix Plutarc, ja que és el protagonista d'una *Vida*, però també és un personatge secundari en la d'Aratos. Si Plutarc en la *Vida d'Aratos*, esmenta el rei Agis molt breument, quan relata un episodi de la guerra contra els etolis, en la qual els espartans són dirigits per Agis, com a aliats dels aqueus (*Arat.31.1-2*). En aquesta contesa, Agis és partidari d'entaular combat amb els etolis, però el parer d'Aratos és el contrari, cosa que li ocasiona la riota i burles de tothom, tot i així el cabdill aqueu no cedeix davant les pressions externes, segueix el seu criteri i aconsegueix posteriorment la victòria contra els etolis. Com és lògic, aquest episodi és relatat més extensament a la *Vida d'Agis*.

En canvi, les relacions entre Cleòmenes III i Aratos són força conflictives tant políticament com personalment, com ja hem tractat més amunt.

Fa la impressió que, per a Plutarc, les simpaties són al costat de Cleòmenes III que "era descendent d'Hèrcules i rei d'Esparta, i maldava per tornar el govern nacional, ara com una harmonia relaxada, a aquell auster i dòric mode i règim de Licurg", però en el seu retorn a la societat de Licurg a Esparta, i com a grec autèntic en front dels estrangers macedonis, "fill d'Heracles i dòric" (*Agis i Cleom.37.6*). Tot i això, Plutarc acaba volent justificar Aratos, per l'alianca macedònia, dient que, com a home no és perfecte, malgrat haver estat "un bon grec i un gran home" ó (ἀνὴρ οὗτος Ἑλληνικὸς γέγονε καὶ μέγας), i "de caràcter tan estimable i excel·lent virtut" (ἐν ἧθεσιν οὕτως

ἀξιολόγοις καὶ διαφόροις πρὸς ἀρετὴν) (*Agis i Cleom.37.8*). Notem, però, que aquest punt de vista de la relació Cleòmenes-Aratos és expressat a la *Vida* del primer.

Les relacions d'Aratos amb els Antigònidas, inclouen els següents monarques: Antígion II Gònatas, Demetri II, Antígion III Doson i Filip V.

Antígion II Gònatas apareix en la *Vida d'Aratos* com un dels hostes i amics del seu pare, Clínia conjuntament amb el seu rival Ptolemeu II Filadelfos, com ja hem esmentat. Plutarc palesa que Aratos i Antígion no es van entendre gens, ja que diu, de Sició: "és insidiada des de fora i mirada amb mal ull per Antigon a causa de la seva llibertat" (*Arat.9.5*).

Més endavant, Antígion II Gònatas (*Arat.17*) apareix com aliat polític del tirà Aristip d'Argos, a qui Aratos acaba per abatre, seguint el tradicional suport macedoni a les tiranies. Finalment el rei macedoni mor el 239 .a. C. i és succeït pel seu fill Demetri II.

Pel que fa a Demetri II, s'enfronta també amb Aratos pel control de la ciutat d'Atenes, sota protecció macedònia; Plutarc aprofita per criticar la coneguda capacitat d'adulació dels atenesos al poder dominant,⁴³² per això, l'actitud d'Aratos per Atenes que el mena a una derrota prop de Filàcia a mans del general macedoni Bitis, al servei de Demetri. Demetri II envia un vaixell per empresonar-lo però no ho aconsegueix. Mentretant els atenesos, segons bufa el vent, adulen Aratos o Demetri, i quan mor el rei macedoni no dubten a cridar Aratos per alliberar la ciutat (*Arat.34*).

Més intensa és la relació d'Aratos amb el rei macedoni Antigon III Doson, fill de Demetri el Bell de Cirene, germanastre d'Antígion II Gònatas; a la mort de Gònatas, Doson és nomenat regent del seu net Filip, i es casà amb la vídua de Demetri II, Ftia. El 227 esdevé rei gràcies a un motí de l'exèrcit, i adopta Filip. Continua amb la política tradicional macedònia de control de les ciutats gregues, però la irrupció en escena del rei espartà Cleòmenes, el mena a una inesperada aliança amb el seu enemic Aratos, a canvi de l'Acrocorint. Ambdós derroten Cleòmenes a Sel·làsia, acabant així amb l'efímera hegemonia espartana.

El més curiós del cas és que aquesta aliança d'interessos polítics dóna pas a una profunda amistat entre el rei macedoni i Aratos, una amistat que gira la seva orientació política, ara ja per sempre més vinculat políticament i afectiva a la família dels Antigònidas, els seus antics enemics. Tanmateix, a la *Vida d'Aratos* Plutarc no deixa en molt bon lloc Antígion Doson per a ell és un rei absolut, bàrbar i astut (*Arat.38.9-11*).

⁴³² *Demetr.* 10;1.,1;12.1-3.

Plutarc és força crític amb Antígon, ja que no es compromet amb els aqueus més enllà del que li interessa, la possessió de l'Acrocorint i la direcció de la guerra amb títol de generalíssim. Ara bé, les circumstàncies empenyen Aratos a cercar l'aliança amb el rei macedoni, i per fi es troben tots dos a Peges, on Antígon III Doson acull Aratos amb honors especials i després d'observar-lo conclou que és un home de bé. Plutarc palesa que Antígon valora en Aratos qualitats com l'agradable companyia en el seu lleure, el seu seny, la seva categoria d'home de bé i el fet que hi pot confiar (*Arat.43.4-5*).

Aquesta bona realció queda reblada amb l'última decisió règia, la de nomenar Aratos preceptor del proper rei macedoni, el jove Filip V.

El darrer monarca macedoni amb qui Aratos mantingué relació fou Filip V. Filip és un rei macedoni controvertit entre els historiadors grecs i romans, més aviat criticat per la seva conducta i el seu reiterat enfrontament amb Roma. Polibi i Plutarc n'emeten judicis molt desfavorables i no dubten a acusar-lo d'ordenar la mort del seu mestre Aratos. De fet, amb ell els Antigònidas arriben al final del seu poder a Macedònia, que s'acaba de concretar en el regnat del seu fill i successor Perseu, derrotat per Roma, moment en el qual Macedònia esdevé província romana.

La tasca d'Aratos es centra sobretot en l'assessorament polític a Filip V envers Grècia en general; així els seus consells polítics envers els cretencs, els lacedemonis i els etolis, de fet ben diferents, donen bon resultat, i Filip V els segueix fil per randa. Plutarc reconeix les habilitats preceptives d'Aratos, vàlides tant per a una democràcia, com per a una monarquia. Notem de totes maneres com Plutarc al·ludeix "al color", com una capa superficial, que provenint d'Aratos impregna l'actuació del jove monarca macedoni, és a dir, fruit de la pedagogia i del bon consell d'Aratos, però que no correspon a la veritable natura, al "color bàsic" del jove rei, com veurem a continuació (*Arat.45.5*). Més tard, les coses es torcen, i segons Plutarc és degut al caràcter veritable del nou rei, que per fora fingeix docilitat i per dins és tot roïnesa (*Arat.49.1*).

Posteriorment, Filip V a l'Adriàtic s'enfronta als romans, guerra desaconsellada per Aratos, i torna a atacar Messene sense cap fonament, i, amés, l'adulteri amb la seva nora, mantingut en secret per evitar problemes, indisposen definitivament Aratos amb Filip V. Així Aratos s'esmuny de la cort macedònia i refusa la intimitat reial. (*Arat.51*). Al seu torn, Filip, cansat de la presència psicològica d'Aratos en la seva ment, decideix eliminar-lo físicament mitjançant un verí d'efecte lent. La fi dels Antigònidas, i en especial la de Filip, com ja hem exposat més amunt, recull tot un aire de càstig per

impietat imposat directament per Zeus, així, la derrota a mans de Roma,⁴³³ la pèrdua del seu fill millor i el desastre de Perseu, semblen ser el final que mereixia. De fet, la majoria d'autors coincideixen a descriure un retrat tirànic del rei macedoni, i al qual no pot mancar l'aspecte luxuriós desenfrenat, agreujat en aquest cas per la violació de la norma de l'hospitalitat que infringeix el monarca macedoni.

Pel que fa a la figura d'Aratos com a cabdill hel·lenístic, considerem que palesa les següents característiques: és un cap militar singular, en relació als monarques hel·lenístics, sempre supeditats a la victòria com a vincle amb la divinitat i a la renovació del seu poder, ja que ell es deu a l'assemblea aquea i, per tant no disposa del poder absolut i ha de donar-hi comptes de la seva actuació. A més el seu poder és limitat, per períodes de dos anys, passats els quals ha de sotmetre's a una reelecció. Tant Plutarc com Polibi (Plb.4.8) el consideren millor líder polític que no militar.

D'altra banda, Aratos és un home ric, ja que forma part de l'oligarquia sicionesa, amb una família acostumada a hostatjar monarques a casa seva i a tractar-los, hàbil a mantenir bones relacions socials. El seu pare ja formava part de l'oligarquia sicionesa i ocupava càrrecs polítics, i també participava de les lluites de poder a la ciutat, cosa que hereta el jove Aratos. Al llarg de la *Vida*, Plutarc descriu situacions que al·ludeixen al nivell econòmic alt d'Aratos, afermat per la pensió que rep anual dels Làgides: la vaixella i els joiells de la seva muller que empenyora per tal de costejar les despeses de l'assalt a l'Acrocorint, la seva casa i béns que Cleòmenes ocupa a Corint i altres detalls com la seva afecció a la pintura que comparteix amb Ptolemeu II Filadelfos. També és generós i no li costa gens emprar els seus diners en la lluita política o en el finançament de les seves accions. Cal recordar que els models polítics d'Aratos, segons diu Plutarc, són Foció i Epaminondas, uns homes descrits com els millors, sobretot per la incorruptibilitat.

Aratos és un home dependent de la Fortuna. No som davant del cas extremat de Demetri Poliorcetes, però sí que la vida depara canvis importants i radicals a la persona d'Aratos, que en algun moment el col·lapsen com davant de Cleòmenes i la seva exigència del generalat aqueu, però sobretot el canvi més important de la seva *Vida* és el canvi d'aliances amb Macedònia per poder conservar el lideratge de la Lliga Aquea, sobretot per la magnitud de les crítiques que ha de suportar, les renúncies polítiques, com a l'Acrocorint, i també personals.

⁴³³ Cf. També Polibi (7.13; Liv.27.31.A-8 i 32.21.23-24).

Pel que fa a Roma, potència emergent i ja present en la costa adriàtica grega, Aratos no hi té especial relació, trobant-se ja al final de la seva vida. S'oposa a l'acció militar de Filip V, i la hi desaconsella, contra l'estol romà: iels romans per primer cop derroten els macedonis i justament aconseguen uns territoris a l'altra riba de l'Adriàtic, la ciutat d'Apol·lònia, que afegida a la possessió de l'illa de Corcira, atorguen a Roma unes bases militars des de les quals poder actuar posteriorment a Grècia.

No podem considerar Aratos un successor del projecte polític d'Alexandre, sinó que igual que els reis espartans, és una resposta en contra. Dirigeix la formació de la Lliga Aquea, nascuda justament per agrupar les ciutats gregues, en principi del Peloponès, per tal de sobreviure i plantar cara a les polítiques hegemòniques dels grans reialmes hel·lenístics veïns, hereus directes d'Alexandre. A més l'organització interna de la Lliga Aquea és sobre pressupostos democràtics, la qual cosa encara l'allunya més del model de govern autocràtic d'Alexandre, portat a l'extrem en les diferents monarquies hel·lenístiques.

Tanmateix, hi ha un lligam amb Alexandre, des del punt de vista de Plutarc, que és l'enaltiment i el relat històric del passat grec, així de la mateixa manera que el relat de les *Vides* dels dos monarques espartans, Agis IV i Cleòmenes III, exposa un darrer intent de recuperar la iniciativa de la història grega, en aquets cas des d'Esparta, ara el torn és el de la Lliga Aquea que recull la torxa de la independència grega.

5.6.3 *Feble i fort a l'ensems.*

El projecte polític clau d'Aratos és, en efecte la Lliga Aquea. Plutarc en la *Vida d'Aratos* manifesta la seva total admiració per la Lliga Aquea, pel que representava en relació al passat gloriós de Grècia, i també per ser el darrer intent de revivre una instància política totalment grega. La presenta com un cos en funcionament que necessita de la participació dels diferents òrgans per complir la seva funció, i dirigida per la bona mà d'Aratos:

“ οὕτω δ' ἴσχυσεν ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς, ὥστ' <ἐπ>εὶ μὴ κατ'ένιαυτὸν ἐξῆν, παρ'ένιαυτὸν αἰρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτόν, ἔργω δὲ καὶ γνώμῃ διὰ παντὸς ἄρχειν. ἐώρων γὰρ αὐτὸν οὐ πλοῦτον, οὐ δόξαν, οὐ φιλίαν βασιλικήν, οὐ τὸ τῆς αὐτοῦ πατρίδος συμφέρον, οὐκ ἄλλο τι τῆς αὐξήσεως τῶν Ἀχαιῶν ἐπίπροσθεν ποιούμενον. ἠγείτο γὰρ ἀσθενεῖς ἰδίᾳ τὰς πόλεις ὑπαρχούσας σώζεσθαι δι' ἀλλήλων, ὥσπερ ἐνδεδεμένας τῷ κοινῷ συμφέροντι, καὶ καθάπερ τὰ μέρη τοῦ σώματος, ζῶντα καὶ συμπνέοντα διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα συμφυΐαν, ὅταν ἀποσπασθῆ καὶ γένηται χωρὶς, ἀτροφεῖ καὶ σήπεται, παραπλησίως τὰς πόλεις ἀπόλλυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν διασπώντων τὸ κοινόν, αὔξεσθαι δ'

ὑπὲρ ἀλλήλων, ὅταν ὅλου τινὸς μεγάλου μέρη γενόμεναι κοινῆς προνοίας τυγχάνωσιν.” (Arat. 24. 5-7) [I tal era la seva autoritat entre els aqueus que, si no era lícit cada any, l'elegien general cada dos anys; però de fet i de consell exercia tot el temps la magistratura. Veien, en efecte, que ni les riqueses ni la glòria ni l'amistat dels reis ni l'interès de la seva mateixa pàtria ni res no valia als seus ulls l'engrandiment de la Lliga aquea. Considerava que les ciutats, febles cadascuna de banda, es salvaven les unes per les altres lligades, per dir-ho així, per l'interès comú; i tal com les parts del cos, que viuen i respiren per llur cohesió en una comuna creixença, quan són separades i isolades es neuleixen i es descomponen, de la mateixa manera les ciutats són arruïnades pels qui trenquen el lligam comú, i en canvi s'acreixen les unes per les altres quan, esdevingudes parts d'un gran tot, gaudeixen d'una comuna providència] .

A més, Aratos condueix la Lliga Aquea a la victòria contra els tirans, sostinguts per Macedònia, governants en les diferents ciutats gregues del Peloponès, i un cop enderrocats, les ciutats alliberades adopten una constitució democràtica i s'hi afegeixen, engrandint la Lliga cada vegada més. Plutarc descriu l'odi d'Aratos cap als tirans, com un motiu personal però també com una lluita política. Fins a la crisi espartana, que desemboca en la guerra contra Cleòmenes, veiem un Aratos victoriós, només objecte de crítiques pels seus dubtes en les batalles, compensats per la seva gran habilitat política i dedicació. Posteriorment, les rivalitats dins la mateixa Lliga i les derrotes davant l'enemic espartà, menen Aratos a prendre una de les decisions més difícils i controvertides de la seva vida, l'aliança amb l'enemic tradicional, Macedònia.

És interessant, fent un recorregut per la *Vida d'Aratos*, veure com Plutarc relata les relacions entre Aratos i la Lliga Aquea. De primer, Plutarc descriu uns aqueus (Arat. 9.6-7) sense prestigi històric o mític, ni cap importància política, distribuïts en petites ciutats, amb una economia també reduïda, una agricultura i uns ports no gaire apropiats; en canvi, un cop col·locats sota una bona direcció que els disciplina, són capaços de fer-se un lloc propi al mateix nivell que la resta d'estats grecs. A més, Plutarc els reconeix un paper de representació dels grecs quasi exclusiu, ja que per a ell són els genuïns grecs, i assenyala que no disposen de la protecció i direcció d'una ciutat gran grega com a l'època de les grans hegemonies d'Esparta, Atenes o Tebes, donant per passada definitivament aquesta fase de la història grega.

D'altra banda per realitzar aquest procés de canvi, els aqueus necessiten ordre, disciplina i ésser dirigits per un capità intel·ligent, i aleshores esdevenen invencibles (Arat.11.1). Els inicis d'Aratos en la Lliga Aquea presenten un soldat disciplinat, obedient amb els seus caps, humil i no sentint-se superior als caps provinents d'altres ciutats més petites que la seva. Aviat, Aratos és elegit per primera vegada general de la Lliga Aquea (245 a C), càrrec que exercí de manera alternada en disset ocasions diferents (Arat.16.1). En el seu primer mandat, actua contra els rivals etolis, obtenint

una victòria. També és esmentada una batalla contra els etolis, a Queronea, en què perd pel fet d'haver arribat tard. apareixen les primeres debilitats militars d'Aratos, que aniran en augment al llarg del relat de la *Vida d'Aratos*, fins que Plutarc les aborda de forma directa i n'intenta donar una explicació erudita (*Arat.29.7-8*).

Però una cosa són les debilitats físiques del personatge, una altra la manera d'exercir el comandament (*Arat.30.1-2*): Aratos es mostra segur de la seva estratègia, resilient, és a dir, capaç de mantenir-se ferm en la seva opinió, malgrat les burles i l'oposició exteriors, la qual cosa l'allunya d'altres models polítics com els "conduïdors d'homes", deguts totalment a l'opinió dels seus seguidors, i que Plutarc palesa especialment a les *Vides dels reis espartans Agis i Cleòmenes*; i dels germans romans *Tiberi i Gaius Gracs*. Aquesta força contrasta amb el terror davant la batalla i atorga una ambivalència a Aratos que no trobem en els altres herois grecs descrits, llevat del cas de Demòstenes,⁴³⁴ però aplicat a les seves dificultats per atènyer una bona oratòria

Les rivalitats per la direcció de la Lliga Aquea són freqüents i són dirimides per l'assemblea dels aqueus, que va prenent força i al llarg del relat de la *Vida d'Aratos*, fins que Lílíades és mort en un combat contra Cleòmenes rei d'Esparta, sense que Aratos intervingui per ajudar-lo (*Arat.37.5*). Tot plegat mena Aratos a la condemna de la Lliga i al seu aïllament com a cap, ja que voten retirar-li els subsidis per pagar els mercenaris, impeding-li continuar la guerra.

Segons Plutarc, és a Sició, on Aratos es refà en un moment de debilitat general i malgrat el seu estat d'abatiment, i hi rep la confiança dels aqueus. És aleshores, quan ha de prendre una de les decisions més controvertides i polèmiques de la seva vida, l'aliança amb el seu tradicional enemic el rei macedoni Antígon III Doson (*Arat.43.2*). Aquest canvi radical de política per part d'Aratos i les costes que prendre aquesta decisió, empesa per la necessitat, li ocasionen, són el pretext de Plutarc contra el pragmatisme de la política, especialment una política allunyada dels criteris i preceptes morals, que acaba justificant com un imperatiu de la fortuna, de l'atzar, sempre d'imprevisibles resultats.

La relació d'Aratos amb la direcció de la Lliga Aquea, és apassionada i voluble, adés és aclamat com a cap, adés és vituperat i criticat, però ell és sempre el cap de les difícils situacions i de les grans decisions, així com d'alguns fracassos. En la seva mort és considerat un heroi que cal enterrar a la capital aquea d'Ègion, però els sicionesos

⁴³⁴ *Dem.* 4.4-8 ; 13,6.

aconsegueixen la cessió del seu cos i considerant-lo un heroi fundador, l'enterren, gràcies a un oracle de Delfos, dins la ciutat, retent-li culte i sacrificis (*Arat.43*).

Roma pràcticament no té paper en la *Vida d'Aratos* és molt breu i incipient, trobem una referència (*Arat.41*) cap al final del relat. De fet Roma des del 228 a C, gràcies a la seva victòria en la Guerra il·lirica, ja disposava d'un protectorat en la costa il·lirica, format per les ciutats d'Epídamne i Apol·lònia, i també de les illes gregues de Corcira i Zacint, davant de les costes epirotes. Roma ja havia manifestat un interès a intervenir i controlar la costa adriàtica balcànica situada enfront de la italiana, sobretot per controlar les xarxes de pirateria vinculades a les polítiques dels reialmes il·lírics; per això establí una xarxa d'aliances basada en el concepte *d'amicitia*.⁴³⁵

L'anomenada Primera Guerra Macedònica (214-205 a C) entre Roma i Filip V de Macedònia i la Lliga Hel·lènica, té com escenari precisament l'Adriàtic i més tard, amb la intervenció de la Lliga Etòlia i Pèrgam al costat de Roma, el centre de Grècia i el Peloponès. Larsen analitza els fets d'aquesta guerra que afecten el final de la vida d'Aratos, que Plutarc no esmenta (en parlaré, en canvi, a la *Vida de Filopemen*).⁴³⁶ El biògraf en l'únic breu esment de Roma a la *Vida d'Aratos* (*Arat. 51.1.3*) aprofita per qualificar de "vergonyosa" la derrota naval macedònia.

Recordem que aquest no és el primer encontre entre romans i grecs, ja que a la *Vida de Pirros*, és narrada la primera trobada directa entre els dos pobles en el camp de batalla, i aleshores l'autor fa tota una anàlisi dels romans i el seu capteniment davant de Pirros. El fet destacat per Aratos és que la precipitació de Filip V ha demostrat que els macedonis i els aqueus són vulnerables, a mans de Roma i en el seu territori.

De fet Plutarc ja ha relatat els límits de la Lliga Aquea, la possessió d'uns recursos limitats, en relació a Roma i els reialmes hel·lenístics, que fan difícil el manteniment de la unitat de les diferents ciutats que la formen. Les dues *Vides* corresponents a dirigents aqueus, Aratos i Filopemen, expliquen la fundació i expansió de la Lliga Aquea; però també la seva davallada i fràgil supervivència davant del cada vegada

⁴³⁵ Cf. Larsen (1968,356):. " Before taking up the First Macedonian War it is necessary to consider Rome's policy at the time of the First Illyrian War (229-228). This war resulted in a protectorate over cities that were considered free but tied to Rome through *amicitia* and served as listening posts for Roman intelligence agents and ports of debarkation and naval stations for Roman armed forces. This protectorate, it seems, was not due to accident but was based on a programme prepared in advance. This is proved by the fact that the various cities and tribes taken under the Roman protection were urged or invited to surrender and entrust themselves to the *fides* of the Roman people and then afterwards were declared free. Now when it is known that the Romans often entered into relations of friendship (*amicitia*) without treaties and that this status often resulted when a state had surrendered, then a careful reading of the account of the war given by Polybius should make it clear that the Roman consul had this plan in mind when he invited first Corcyra and then other cities to surrender."

⁴³⁶ Cf. Larsen. 1968,365.

més present gegant romà en l'escenari grec, que acabarà amb ella. La cada vegada més gran presència de Roma a Grècia en els relats de Plutarc mostra que, en definitiva, és, segons el seu parer, ara ja l'hereva i successora del projecte d'Alexandre.

5.6.4 Comparació amb Alexandre.

Aratos per cronologia i per realitat històrica, ja que no pertany a les monarquies hel·lenístiques, no té cap relació amb Alexandre, llevat del model polític dels seus successors amb els que ell es relaciona. En canvi, en la *Vida d'Aratos* és molt important la lluita que el cabdill aqueu estableix amb les tiranies hel·lenístiques. Les tiranies constitueixen un model de govern polític que coexisteix, a l'època hel·lenística, amb els reialmes hereus d'Alexandre, i amb les lligues Etòlia i Aquea; per tant, trobem a les *Vides*: els conduïdors d'homes, els cabdills i homes d'estat de la Lliga Aquea, i també els tirans. Segurament, la tirania com tots els models polítics de l'època, és una de les cares de l'herència d'Alexandre.

Dins del conjunt de les *Vides hel·lenístiques*, la *Vida d'Aratos* té com ingredient fonamental de l'*ethos* del personatge l'odi als tirans i el combat contra les tiranies existents (*Arat.3*). Les raons d'aquest odi són diverses, però Plutarc dona una clara preeminència a les sentimentals o personals per fonamentar l'actuació d'Aratos en contra dels tirans, per damunt de les altres causes, com per exemple les ideològiques; des del principi el jove Aratos és mogut per una força especial, provinent dels seus sentiments, que li fa superar totes les dificultats per aconseguir l'abatiment dels tirans. Plutarc en detalla els passos: primer crear un cos d'oposició, liderar-lo, dissenyar un pla de lluita, cercar els recursos, els propis, i finalment dur-ho tot a la pràctica. Un cop enderrocat el tirà, cal substituir-lo per unes estructures polítiques de major representativitat, siguin en forma de democràcia o bé oligàrquiques, disposar el retorn dels exiliats, i afegir la ciutat alliberada a la Lliga Aquea. A vegades, val a dir, que també es recupera la persona del tirà, i un cop habilitat, se l'inclou a la Lliga Aquea i pot esdevenir-ne magistrat, com succeeix en un parell de casos, Lílidas i Aristòmac el jove.

Tanmateix, l'element insígnia contra les tiranies d'Aratos, desapareix en la seva maduresa, quan, degut als pactes amb Macedònia, Plutarc ja no torna a descriure cap acció contra els tirans, sinó que critica determinades actuacions polítiques del mateix

Aratos de caire tirànic o salvatge, com l'actuació duta a terme amb la conquesta de Mantinea. Podríem pensar que el biògraf insinua que el contacte amb els macedonis d'alguna manera "barbaritza" els grecs i, per contagi, la mateixa Lliga Aquea.

Els tirans als quals s'enfronta Aratos són els que esmentem a continuació en la primera part de la seva Vida: El primer és Abàntidas, a Sició, l'assassí del pare d'Aratos, Clínias; intenta també assassinar l'infant Aratos, que fuig a Argos. Aquest tirà té interessos filosòfics i per això acudeix a les discussions que hom manté a la plaça de la ciutat, i és en una d'aquestes sessions quan és mort per Dínias i Aristòteles. El succeeix el seu pare Pàseas, que a la vegada és assassinat a traïció per Nínocles, que esdevé el nou tirà de Sició (*Arat.2-4*).

Nínocles és ara l'objectiu del jove Aratos, el qual des d'Argos organitza una conjuració per eliminar-lo. Nínocles sospita les intencions d'Aratos i el fa espionar. Per a Plutarc, l'atac a Nínocles és la seva primera acció com a estratega i en el món de la política. Nínocles és destituït encara que se'n va sense cap vessament de sang. La reacció popular consisteix a atacar la casa del tirà; en adonar-se'n, Aratos, posa els béns i riqueses del tirà a disposició dels sicionesos (*Arat.4-8*). Després, Aratos, en una assemblea popular al teatre de la ciutat, retorna la llibertat als sicionesos, i ha d'afrontar els problemes heretats de la tirania com la recepció dels exiliats, que retornen a Sició reclamant llurs cases i béns. Hi ha un enfrontament entre els mateixos ciutadans, que Aratos soluciona demanant diners al seu aliat el rei Ptolemeu II Filadelfos, i amb aquests diners repartits entre els ciutadans de Sició, aconseguix apaivagar la disputa (*Arat.9*).

Un cop recuperada la llibertat a la seva ciutat natal, Aratos es planteja l'alliberament de la veïna Argos, on ha passat el seu exili. El procés d'alliberament d'Argos és més complicat que el de Sició i també més llarg (*Arat. 25-29*). A Argos el tirà era en aquella època Aristòmac. Aratos amb el seu enginy, idea l'estratègia d'introduir armes, uns petits ganivets, cosits dins d'unes saques. Un cop introduïts, comença l'atac, però esdevé fallit perquè els ciutadans s'inhibeixen i no li donen suport. De tota manera, Aristòmac és assassinat per Arístip, que esdevé el nou tirà. Arístip és un tirà, en mots de Plutarc, encara més perniciosos. Aratos s'hi enfronta en un primer atac, mancat de nou de suport intern, i és ferit seriosament a la cuixa. Acte seguit realitza més intents, els uns secrets, i els altres de públic coneixement, però tots fallen. Fins i tot hi ha una batalla prop del riu Cares on és derrotat per la seva indecisió, cosa que li ocasiona un munt de crítiques.

Finalment, a la batalla de Cèncrees, Aratos aconsegueix derrotar el tirà Arístip que fuig i és mort a Micenes per un cretenc. Però sorprenentment en una de les seves indecisions, Aratos no ocupa la ciutat d'Argos i això és aprofitat per Àgias i Aristòmac el jove que s'apoderen del govern de la ciutat, reintroduint-hi de nou la tirania. En una de les derrotes contra Arístip, Aratos comet un acte de bàrbarie contra els atletes participants dels jocs Nemeus d'Argos (*Arat.28.5*). En aquest episodi Plutarc deixa ben clar que Aratos manifesta una passió, un odi cap als tirans que supera la seva capacitat de reflexió, menant-lo a cometre actes "ferotges" com aquest, ja que, a Grècia, els participants en els diferents jocs i competicions atlètiques eren protegits en els seus desplaçaments; Aratos és el primer a no complir aquesta norma. Plutarc conclou que la passió supera la reflexió en el tema de la lluita contra els tirans en la ment d'Aratos i que hi ha moments en què no la pot controlar, duent-lo a cometre actes cruels i incivilitzats com aquest. Per tant tot el que té de lloable lluitant per l'abolició de les tiranies queda greument afectat per aquestes accions.

Encara hi ha un cas més de lluita contra els tirans, el de Megalòpolis, on governa el tirà Liliades. Aquest no és el típic tirà, ja que com indica l'autor ho és per ideologia, no per disposició natural, i davant l'exemple i les consideracions d'Aratos, decideix abandonar el poder de forma voluntària i afiliar-se a la Lliga Aquea, on després d'un cert temps, n'esdevé general, mantenint una forta rivalitat amb el mateix Aratos. Aquesta rivalitat és explicada per Plutarc com fruit d'un "caràcter fingit" per part de Liliades, que davant la solidesa moral d'Aratos queda desvirtuat (*Arat.30.7-8*).

Així doncs Liliades, a diferència del que Plutarc diu d'ell al principi, acaba mostrant el seu tarannà tirànic, ja que la condició de tirà no és tan ideològica com fruit d'un determinat caràcter. El símil amb la faula del cucut d'Isop palesa encara més el canvi superposat de Liliades. Val la pena analitzar com Plutarc descriu el pas de tirà a membre de la Lliga Aquea que realitza Liliades (*Arat.30.1-6*).

Finalment, Aratos ha de solucionar el compte pendent de la tirania d'Argos, que el seu caràcter a vegades mancat d'audàcia ha deixat no resolt. Recordem que Aristòmac el jove és ara el tirà d'Argos; Aratos el convenç d'abandonar la tirania i posar la ciutat a disposició de la Lliga Aquea, Aristòmac el jove li fa cas i abandona el poder, esdevenint membre de la Lliga Aquea i amb el pas del temps general. Aristòmac segueix el seu camí, fent, a diferència de Liliades, una bona integració dins la Lliga Aquea (*Arat.35*).

En tots dos casos, Plutarc associa la tirania a l'exercici del poder absolut, un poder sovint sostingut per una aliança amb Macedònia, amb la protecció de tropes

mercenàries, piquers i guàrdies, la funció dels quals és la d'exercir la repressió damunt qualsevol enemic intern, així com la protecció personal del tirà, amenaçat per tothom. Aquesta por al tiranicidi, domina l'existència del tirà, aspecte que és explotat com tòpic literari.

La diferencia entre un tirà i un líder escollit democràticament rau sobretot, diu Plutarc, en la virtut, i el respecte a les lleis, que el tirà ha violat per aconseguir el poder. El caràcter del tirà, concretat en el seu estil de vida, el mostra com a portador de tots els vicis i totalment allunyat de la virtut; per això, occir el tirà és considerat un acte de llibertat, que restableix les lleis en la societat, legitima el poder i comporta la concòrdia social.⁴³⁷

Plutarc segueix Plató en les seves opinions crítiques sobre la tirania, com també la majoria de filòsofs i polítics de la seva època. Dins del sistema filòsofic de Plató, la tirania és un règim detestable, perquè és el més oposat a la virtut, reflexió que Plutarc ja ha expressat amb l'ús del mateix concepte en la descripció dels tirans anteriors.⁴³⁸ Així els protagonistes de les *Vides* de Plutarc en un moment determinat poden adoptar mesures o capteniments tirànics i Plutarc, seguint la petja de Plató no deixa de notar-ho: com per exemple, els romans republicans Sul·la o Mari, l'espartà Lisandre o els mateixos Cèsar i Alexandre; no cal dir, els mals exemples com Demetri o Marc Antoni,⁴³⁹ que l'assumpte és un tòpic ho demostra, també, la descripció que Tàcit, (coetani a Plutarc fa de Tiberi (*Ann.*6.129). Val la pena constatar que, a part del tòpic literari, sucumbir a actituds tiràniques és una de les preocupacions de l'època de Plutarc giraven al voltant de la personalitat del màxim governant de l'imperi, l'emperador; i aquesta personalitat podia ésser tirànica, com el cas de Domicià, o respectuosa amb les lleis, com Trajà.

⁴³⁷ Cf. Mossé .C.2001. 2110.. En opinió de Claude Mossé. " Le tyran est présenté comme un être qui se place hors de la norme civique, et qui se manifeste par la démesure (*hybris*), l'impiété, le mépris de la loi commune. Comme Euripide le fait dire à Thésé dans Les Suppliques: ' Pour un peuple il n'est rien de pire qu'un tyran. Sous ce régime, pas de lois faites pour tous. Un seul homme gouverne, et la loi, c'est sa chose. " ; sobre altres llocs on Plutarc, a les *Vides*, s'expressa en relació als tirans, cf. *Dio* 7.7; 18.5; *Comp. Dio / Brut.*4.2.

⁴³⁸ Cf. Pl. Ep. 7. 332 c-e; així com les tres referències fonamentals a R. 579 d,279 e,580 a.

⁴³⁹ Cf. Mossé. 2001.2111: " Même des homes d'une stature exceptionnelle comme Alexandre ou César cèdent à la magie du pouvoir absolu et n'hésitent pas à franchir la limite qui sépare l'Homme des dieux en se faisant adorer de leurs semblables. Et l'on pourrait multiplier les exemples de comportements 'tyranniques' qui, pour n'être pas nécessairement liés à l'exercice du pouvoir absolu, révèlent, sous le grand capitaine ou sous le politique, l'homme avide et insatiable. Cela, par ailleurs, permet à Plutarque de leur opposer ceux qui précisément possèdent cette vertu qu'est la capacité à dominer ses désirs, un Aristide, un Péricles, un Phocion chez les Grecs, un Camille, un Caton, un Pompée, un Cicéron chez les Romains. L'image du tyran devient aussi la référence qui permet de situer les grands homes de l'histoire de la Grèce et de Rome par rapport aux exigences Morales qui sont au coeur de la démarche de Plutarque lorsqu'il compose les Vies parallèles."

Tornant a Aratos, Plutarc es mostra molt moralitzant quan combina els trets més importants del sicionenc, que acaba pesant en la causa de la seva mort:

“ Per això jo, havent escrit la *Vida d'Aratos*, conciuatadà i avantpassat teu, a qui no rebaixes ni per la teva reputació personal ni per la teva influència, te l'envio, no perquè més acuradament que ningú no hagi des del principi tingut a cor de saber les seves accions, sinó a fi que els teus fills Polícrates i Pítocles siguin pujats amb exemples domèstics, adés sentint i adés llegint allò que els és escaient d'imitar; perquè és d'home enamorat d'ell mateix i no enamorat del bé, de creure's sempre en tot el millor.” (φιλαύτου γὰρ ἀνδρός, οὐ φιλοκάλου, πάντως αἰεὶ βέλτιστον <ἐαυτὸν> ἡγεῖσθαι). (*Arat.* 1).

Plutarc, adreçant-se al seu amic Polícrates, debat al voltant de l'educació d'Aratos, centrada en la seva herència i el seu aprenentatge, i reivindica l'autonomia personal davant l'excel·lència paterna, i la necessitat que cadascú elabori el seu propi camí virtuós, sense menystenir ni imitar els fets paterns. És per això que Plutarc lliura i dedica aquesta biografia d'Aratos a un familiar de l'heroi grec i sembla que amic personal seu, Polícrates, tot dient-li que aquesta biografia pot servir de lectura edificant per als seus fills joves, Polícrates i Pítocles.⁴⁴⁰

La interpretació d'Almagor⁴⁴¹ és creativa i lògica, però respon a un nivell d'anàlisi implícit quant a la intenció de Plutarc, ja que aquest autor grec de manera explícita manté la distància moral entre Aratos i Filip, i si bé Plutarc descriu un heroi singular i canviant, no emet cap consideració definitiva i amb prou contundència sobre el canvi caracterial d'Aratos que permeti reafirmar la validesa de la seva interpretació.

⁴⁴⁰ Cf. Almagor.2014.282: “ The motif of fathers and sons (explicit at the beginning of the Life with the citation of a proverb and the moral for the children of the narratee, as well as in the last chapter, describing the end of the Antigonid line with Philip's son) combines these threads together with the theme of education. Aratus was like a father, mentor and instructor to Philip (46.3, 48.4) . Was the latter a happy or an unfortunate “son” of Aratus? Was the Achaean statesman able to mold the character of his protégé or not ? Plutarch ties these questions to Aratus' political career in two ways. First, he indicates that Aratus' flexible political conduct and his checkered career points at a slippery nature. Second, Plutarch artistically joins the issue of consistency in a complex character with the idea of a federation of disjointed parts, the ideal Aratus seems to have stood for.” (24.6)

⁴⁴¹ Cf. Almagor.284.2014.284: “ The two biographies seem to share a common interest in the theme of a changed character during adult life, that is, after it is supposed to have been established and be fixed. The Aratus addresses this question directly with respect to figure of Philip (49.1, 51.4), in passages that now an essential part in the discussion on Plutarch's treatment of this issue. The Macedonian king is twice said to appear as displaying some dramatic and inexplicable changes, such as cruelty or a transformation from a gentle Prince to a tyrant. In actuality, the narrator tells us, this is only a revelation of Philip's real character traits and “innate badness” (kakia), which were concealed for various reasons. The point is not a side issue in the Life, since it concerns the very character of Aratus. As the instructor of Philip, Aratus seems to have failed and to have raised a tyrant. It is entirely typical of the Achaean statesman to renounce responsibility and blame the innate nature of Philip for his demeanor. Yet, what if Aratus mentoring is a success story, in which Philip absorbs the true values of the Achaean statesman, changes his nature, and becomes the very person Aratus might have been if only he had sufficient security? Do we see a glimpse of Aratus' real features in his own cruelty? The biography is replete with instances of altered nature, which all reflect on the character of Aratus; indeed, the narrator claims that from his treatment of Pellene onward Aratus was “no longer the same person .” (31.3)

Tocant a la herència d'Alexandre no és fàcil establir la comparació entre dos estadistes com foren Aratos i Alexandre, en realitat, dirigeixen i gestionen realitats i organitzacions polítiques oposades; mentre que Aratos és un estadista d'una Lliga, amb base democràtica, en què detenta el poder de manera limitada i n'ha de donar compte, Alexandre és un monarca autocràtic i absolut, que no ret cap explicació de la seva gestió, que ha bastit un extens imperi per la conquesta militar i que disposa d'un projecte polític per damunt de la diversitat essent el seu govern de per vida i amb projecció divina. Com els grans homes protagonistes de les *Vides*, l'ambició d'Alexandre el mena a adoptar actituds tiràniques, però per a Plutarc no arriben a ser tirans; també de Cèsar, paral·lel d'Alexandre.

Les dues personalitats són prou contraposades: Alexandre és ardit, temerari, ambiciós, carismàtic i seductor, Aratos, es manifesta contradictori, voluble i a vegades poc resolt, llevat del seu odi obsessiu cap als tirans. Aquests trets d'Aratos el fan vulnerable a les crítiques i a la polèmica, malgrat que Plutarc el justifiqui i li reconegui la categoria d'heroi, molt especialment en l'episodi corresponent a la presa de l'Acrocorint, avalat també per la seva mort.

Com a cabdills, Alexandre és un cabdill complet: emblemàtic, exemple de cap i de soldat, capaç de connectar amb el seu exèrcit com ningú i sense cap límit quant al coratge, arribant a la temeritat. En canvi, l'Aratos descrit per Plutarc és un cap militar singular, fort en l'estratègia i l'emboscada, però temerós del camp obert.

5.7 Filopemen i el llegat d'Alexandre. L'últim dels grecs.

Presentarem Filopemen a partir de les descripcions física i psicològica que fa Plutarc en el relat de la *Vida de Filopemen*, així com de la *paideia* i la seva mort, com ja hem fet en els retrats dels anteriors protagonistes de les vides hel·lenístiques. En el cas de Filopemen, hem considerat oportú de tenir molt en compte també la vida del protagonista del seu paral·lel i rival, el general romà Titus Flamini, ja que que ens trobem davant dues vides totalment coetànies i de relació estreta entre els protagonistes de franca rivalitat, cosa que no es produeix en la resta de les *Vides*

Paral·leles, per això en aquest cas és important la complementarietat dels dos relats per tal de fer-ne una correcta anàlisi.⁴⁴²

Plutarc descriu l'aspecte físic de Filopemen com de no gaire afavorit,⁴⁴³ en tot cas sent la necessitat de justificar-ho remetent-se a l'estàtua de l'heroi grec existent a Delfos:

Ἦν δὲ τὸ μὲν εἶδος οὐκ αἰσχρὸς, ὡς ἔνιοι νομίζουσιν· εἰκόνα γὰρ αὐτοῦ διαμένουσιν ἐν Δελφοῖς ὀρώμεν· τὴν δὲ τῆς ξένης τῆς Μεγαρικῆς ἄγνοιαν συμβῆναι λέγουσι δι' εὐκολίαν τινὰ καὶ ἀφέλειαν αὐτοῦ. (*Phil.* 2.1) [D'aspecte no era lleig, com alguns es figuren: ho veiem en la seva estàtua que encara existeix a Delfos. Quant a l'equivocació de la seva hostessa de Mègara, fou deguda, conten, a un no sé què d'avinent i senzill que tenia].

L'acte seguit relata dues anècdotes, la primera en què l'aspecte senzill i descarat de Filopemen ocasiona una sorpresa als seus amfitrions (*Phil* 2.2-4) i la segona en què les crítiques externes a la seva imatge i aspecte físic també provenen del seu rival el general romà Titus Flamini (*Phil* 2.5-6), que es burla de l'estretor de la seva cintura i la desproporció que hi ha entre aquesta i, el seus braços i cames, però Plutarc interpreta que la crítica en realitat va referida a la manca de diners que Filopemen tenia per atendre el seu exèrcit, quedant aquest igual de desproporcionat que el seu cos.

Pel que fa al rival de Filopemen, el general romà Titus Flamini, Plutarc en descriu la imatge (*Flam.*1.1) situada enfront del Circ,⁴⁴⁴ amb una inscripció grega. Plutarc resol les dues descripcions físiques de la mateixa manera, referint que són a la pública exposició, l'una a Delfos i l'altra a Roma, i per tant no cal emprar mots per a fer-ho. De fet amb això ja palesa la importància i el reconeixement social dels dos biografats, a qui la posteritat recorda en la contemplació de la seva imatge en llocs emblemàtics.⁴⁴⁵ Val a dir, pel que fa a Filopemen que Plutarc exposa aquesta dicotomia entre l'exterior

⁴⁴² Payen (2010.2091) remarca que l'única *Vida* relatada per Plutarc el protagonista de la qual no disposa del relat de la mort és Flamini, insinuant que aquest fet lleva autonomia a la *Vida de Flamini* i la converteix en un clar complement de la de seva paral·lela, la de Filopemen: " Presque tous les héros de Plutarque sont conduits, depuis l'éducation reçue dans l'enfance, jusqu'à la mort (à l'exception, notamment, de Flaminius). Celle-ci n'est pas seulement et banalement le terme obligé d'une vie, ainsi qu'une nécessité narrative qui réunit des épisodes divers et leur confère le sens d'une destinée. "

⁴⁴³ Pausànius descriu Filopemen com a lleig de cara, a part d'altres trets del seu físic : " μέγεθος μὲν δὴ καὶ σώματος ῥώμην ἀπέδει Πελοποννησίων οὐδενός, τὸ δὲ εἶδος ἦν τοῦ προσώπου κακός." (Paus.8,49,3) [Pel que fa a l'alçada i la força corporal no era inferior a cap peloponesi, però d'aspecte era lleig de cara].

⁴⁴⁴ El Circ Flamini de Roma estava situat a la part meridional del Camp de Mart i al sud hi havia el temple d'Apol·lo antic, anterior al nou que fou bastit per August al Pal·latí.

⁴⁴⁵ Pausànius al·ludeix a una estàtua de Filopemen al teatre de Tègea, de la qual no resta la imatge, encara que sí resta la inscripció que comentarem més endavant, tot i així sorprèn el tret de prudent amb què descriu Filopemen: " οὐ πόρρω δὲ τῆς ἀγορᾶς θεατρὸν τέ ἐστι καὶ πρὸς αὐτῷ βάθρα εἰκόνων χαλκῶν, αὐταὶ δὲ οὐκ εἰσὶν ἔτι αἱ εἰκόνες· ἐλεγείων δὲ ἐφ' ἐνὶ τῶν βάθρων ἐστὶ Φιλοποίμενος τὸν ἀνδριάντα εἶναι." (Paus.8.49.1) [no gaire lluny de l'àgora hi ha un teatre i al seu costat, bases d'estàtues de bronze, però les estàtues ja no hi són. En una de les bases hi ha una inscripció elegíaca que diu que l'estàtua pertany a Filopemen. Aquest Filopemen és el més recordat de manera especial a Grècia, tant per la seva prudència com per totes les gestes que realitzà].

de l'heroi, en aquest cas poc harmònic i bell, i el seu interior, com veurem, ple de qualitats. També avança trets psicològics de Filopemen que palesen la seva senzillesa i poca atenció a la imatge externa, en clar contrast amb les seves fermes característiques internes pròpies d'un caràcter fort. Tot el contrari és l'aspecte físic del seu rival Titus Flamini: jove, bell i preocupat per la imatge externa, a jutjar per les estàtues. Pel que fa a la descripció psicològica, Plutarc al principi de la *Vida de Filopemen* descriu el caràcter de l'heroi grec:

“ Τοῦ δ' ἦθους τὸ φιλότιμον οὐκ ἦν παντάπασι φιλονικίας καθαρὸν οὐδ' ὀργῆς ἀπηλλαγμένον, ἀλλὰ καίπερ Ἑπαμεινώνδου βουλόμενος εἶναι μάλιστα ζηλωτής, τὸ <μὲν> δραστήριον καὶ συνετὸν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ χρημάτων ἀπαθὲς ἰσχυρῶς ἐμιμῆτο, τῷ δὲ πρᾶτῳ καὶ βαθεῖ καὶ φιλανθρώπῳ παρὰ τὰς πολιτικὰς διαφορὰς ἐμμένειν οὐ δυνάμενος δι' ὀργὴν καὶ φιλονικίαν, μᾶλλον ἐδόκει στρατιωτικῆς ἢ πολιτικῆς ἀρετῆς οἰκεῖος εἶναι.” (*Phil.* 3.1) [Però el deler de distingir-se que marcava el seu caràcter no era del tot net d'amor propi ni exempt de mal geni; i encara que havia pres sobretot com a model Epaminondas, era l'energia i la sagacitat i allò de no deixar-se afectar pels diners el que n'imitava bé; però la seva dolçor, la seva gravetat, la seva gentilesa en les diferències polítiques, no podia mantenir-s'hi a causa del seu mal geni i del seu amor propi, que semblaven fer-lo més propi per a unes virtuts militars que polítiques].

El mal geni i el seu acusat sentit de l'amor propi són els dos principals defectes que Plutarc assenyala del caràcter de Filopemen. D'altra banda, Filopemen havia pres com a model de capteniment l'heroi tebà Epaminondas,⁴⁴⁶ una de les *Vides* més exemplars juntament amb les del atenès Foció i el romà Cató el Jove, del repertori de *Vides* de Plutarc. Tanmateix, l'heroi tebà excel·lia en energia i sagacitat, qualitats que ateny Filopemen, però també en dolçor, gravetat, i gentilesa en les diferències polítiques, qualitats aquestes que atès el seu caràcter, Filopemen no pot assolir.⁴⁴⁷ A tenor d'aquests defectes i qualitats, Plutarc dona a entendre que Filopemen era millor militar que no polític, tot i que hi ha un tret que uneix Epaminondas i Filopemen, que és el seu alt grau d'autonomia i de domini envers els diners i el seu poder.

⁴⁴⁶ Pausànius comenta al voltant del model que Filopemen prengué d'Epaminondas “ καταστήσασθαι δὲ τὸν βίον πάντα ἐθέλων γνώμης τῆς Ἑπαμεινώνδου καὶ ἔργων εἶναι τῶν ἐκείνου μίμησιν, οὐ τὰ πάντα ἦν ἐξισωθῆναι δυνατός· Ἑπαμεινώνδα γὰρ τὰ τε ἄλλα ἢ ψυχὴ καὶ μάλιστα πρᾶτῳ εἶχε τὰ ἐς ὀργὴν, τῷ δὲ Ἀρκάδι μετῆν γε θυμοῦ. “ (*Paus.* 9,49,3 [Però encara que volgué que tota la seva vida fos una imitació de la prudència d'Epaminondas i les seves obres, no li fou possible assemblar-se-li en tot, doncs Epaminondas, entre d'altres qualitats d'esperit, era especialment apacible de caràcter i l'arcadi era irascible]. Ara Pausànius coincidint amb Plutarc, acaba per reconèixer que la irratibilitat domina la prudència en el caràcter de Filopemen.

⁴⁴⁷ Diodor de Sicília descriu el caràcter de Filopemen i sorprèn quan afirma que l'heroi grec era dolç amb els seus conciutadans: “ καὶ πολλάκις μὲν στρατηγίας ἤξιώθη, τεσσαράκοντα ἔτη τοῦ πολιτεύματος ἡγούμενος, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων εἰς κοινὸν ἠύξηκώς τὴν Ἀχαιῶν συμπολιτείαν, πρὸς τε τοὺς ἰδιώτας ἡμερώτατα πολιτευόμενος καὶ δι' ἀρετὴν παρὰ Ῥωμαίων ἀποδοχῆς τετευχώς, ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ βίου καταστροφῆς ἀγνώμονι τύχῃ συγκεχρημένος.” (*D.S.* 29.18.11) [Sovint, hom el jutjava digne d'exercir les funcions d'estrateg, de fet estigué al cap de l'estat durant quaranta anys i, més que tots els altres, vinculà l'hegemonia de la confederació aquea en l'interès comú; governà els seus ciutadans amb la dolçor més gran i el seu coratge li valgué el reconeixement dels romans però, a la fi de la seva vida, va experimentar la ingratitude de la Fortuna] .

Aquesta consideració de Plutarc al voltant de les aptituds de Filopemen, millors en el camp militar que en el polític, la reprèn i eixampla vinculant-la a dues altres passions de Filopemen com eren la cacera i l'agricultura amb què ocupa el seu lleure:

“ πρῶτ' ὁ ἀναστὰς καὶ συνεφασάμενος ἔργου τοῖς ἀμπελουργοῦσιν ἢ βοηλατοῦσιν, αὐτοῖς εἰς πόλιν ἀπήει, καὶ περὶ τὰ δημόσια τοῖς φίλοις καὶ τοῖς ἄρχουσι συνησχολεῖτο. τὰ μὲν οὖν ἐκ τῶν στρατειῶν προσιόντα κατανήλισκεν εἰς ἵππους καὶ ὄπλα καὶ λύσεις αἰχμαλώτων, τὸν δ'οἶκον ἀπὸ τῆς γεωργίας αὖξιν ἐπειράτο <τῶ> δικαιοτάτῳ τῶν χρηματισμῶν, οὐδὲ τοῦτο ποιούμενος πάρεργον, ἀλλὰ καὶ πάνυ προσήκειν οἴόμενος οἰκεῖα κεκτηῖσθαι τὸν ἀλλοτρίων ἀφεξόμενον.” (*Phil.* 4. 5) [De bon matí es llevava i, després d'haver fet feina amb els vinyataires o els seus llauradors, se'n tornava a ciutat i donava el seu temps a les coses públiques amb els amics i magistrats. El que guanyava en les expedicions, ho despenia en cavalls, en armes, en rescat de captius, i procurava acréixer el patrimoni per l'agricultura,⁴⁴⁸ el més just dels mitjans de fer diners; i no pas fent-se un accessori, sinó persuadit que convé absolutament que posseeixi béns propis l'home que s'hagi d'abstenir dels béns d'altri] .

Aquesta imatge de l'aristòcrata ciutadà, per una banda vinculat als afers polítics i militars, i per l'altra treballant directament les seves terres vora la ciutat, no deixa de ser una imatge que pertanyia a l'imaginari tant de la societat grega com de la romana, que recorda els temps històrics anteriors a l'Imperi en què tot semblava més reduït, més a l'abast, i portadors de valors més atàvics i morals que els d'una societat extensa, multicultural i variada com era l'Imperi romà del segle II. Aquesta descripció dels hàbits de Filopemen recorda molt el dictador-pagès romà Cincinnatus, deixant de llaurar amb els bous, posant-se la toga i acudint a les sessions del Senat romà. Tot plegat sembla com si Plutarc fes una lloança als valors atàvics, o *mos maiorum*, de la unitat territorial de la ciutat-estat grega, o de la Roma de la República primerenca.

Seguint aquesta línia de vida rural, simplificada, amb domini i contenció dels diners per part de Filopemen, Plutarc afegeix:

“ Ἐκ τούτου δόξαν ἔσχεν ὡσπερ εἰκὸς ὁ Φιλοποίμην. καὶ τοῦ μὲν Ἀντιγόνου σπουδάσαντος ὅπως στρατεύοιτο μετ' αὐτοῦ, καὶ διδόντος ἡγεμονίαν καὶ χρήματα, παρητήσατο, μάλιστα τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καταμαθὼν πρὸς τὸ ἄρχεσθαι δυσκόλως καὶ χαλεπῶς ἔχουσιν.” (*Phil.* 7. 1) [Això, com és natural, valgué una gran reputació a Filopemen. Antígon insistí perquè servís amb ell, oferint-li comandament i honoraris, però Filopemen declinà, coneixent millor que ningú el seu caràcter, rebel i difícil a estar sota les ordres d'un altre] .

Atesa la intervenció heroica, decisiva i d'iniciativa totalment personal per part de Filopemen en la batalla de Sel·làsia (222 a. C.), l'heroi de Megalòpolis esdevé famós i Antígon III Doson el vol tenir al seu servei, cosa que Filopemen declina. Els motius

⁴⁴⁸ Cf. Mossé (2010.677): “ Plutarque reprend ici un lieu commun de la pensée grecque sur la valeur de l'agriculture comparée aux autres sources de revenus. Il s'inspire de l'*Economique* de Xénophon en particulier V,1-17. Pour ce qui est de Philopoemen, il emprunte l'information à Polibe, X. 22-5.”

adduïts pel grec són, per una banda els seu caràcter, rebel i difícil, que ell mateix coneix i accepta, i d'altre la seva independència política que perillaria si fes com feu Aratos. Dos trets caracterials de Filopemen que ja coneixíem, però amb la novetat que el mateix Filopemen accepta i administra, denotant un bon autoconeixement i que l'allunya d'Aratos, el qual va caure de ple en els problemes derivats de l'amistat reial.

Altrament, les qualitats marcial de Filopemen són descrites per Plutarc a mesura que la seva figura de cabdill va augmentant, així en una batalla contra els etolis i els eleus a la vora del riu Larissos,⁴⁴⁹ Filopemen és descrit com un excel·lent cabdill:

“...καὶ λαμπρὸς ἦν ὁ Φιλοποίμην, ὡς οὔτε κατὰ χεῖρα τῶν νέων τινὸς οὔτε συνέσει τῶν πρεσβυτέρων ἀπολειπόμενος, ἀλλὰ καὶ μάχεσθαι καὶ στρατηγεῖν ἰκανώτατος.” (*Phil.7.7*) [...Filopemen és il·lustre, com un home que no cedeix ni en braó a cap jove ni en sagacitat a cap vell, ans és apte com ningú a batre's i a comandar].

Vet aquí les qualitats del bon cabdill, l'ardidesa i la sagacitat, perfectament combinades a la vegada en la persona de Filopemen, malgrat que tal com exposa Plutarc, el braó és propi del jovent, mentre que la sagacitat ho és de la maduresa. I conclou Plutarc que Filopemen és tan hàbil combatent directament, com comandant la batalla, qualitats que l'apropen a Alexandre i l'allunyen d'altres cabdills, com Aratos.

De fet, Plutarc continua descrivint la tasca gloriosa, quant a la guerra, de Filopemen, ara en un aspecte consubstancialment important en la figura d'un cabdill, com és la relació especial amb el seu exèrcit:

“ En les batalles i en els perills, talment com els pòltres, que enyoren llurs genets habituals i, si un altre els munta, s'esveren i no sofreixen aquell pes estrany, així les tropes aquees, quan les manava un altre general, perdien el valor, cercaven amb l'esguard Filopemen, i només en haver-lo vist es dreçaven i reprenien eficàcia en ell, donat que, de fet, sentien que Filopemen era l'únic de llurs generals que els enemics no podien mirar de cara, ans temien d'ell àdhuc la glòria i el nom ,(ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τοῦνομα δεδοικότας).” (*Phil.12.1*).

L'autor de Queronea relata com els soldats de Filopemen es senten totalment lligats al seu cap, tant en l'aspecte tècnic de comandar-los, com en l'afectiu, ja que perdien valor manats per un altre general. El valor i braó del cabdill es traspassen a la resta de la tropa, palesant un lligam de caire afectiu amb el cap militar. Notem com l'esguard, la vista és el sentit escollit per Plutarc per concretar aquest tipus de relació energètica, seductora i a la vegada directora entre cabdill i tropes; també per part de l'enemic, Plutarc descriu com l'esguard poderós de Filopemen és un element que atemoreix. D'altra banda, continua el biògraf, una prova del valor polític de Filopemen és l'intent

⁴⁴⁹ Possiblement durant el seu càrrec de *strategos* durant el període de 209-208 a C. També esmenten aquesta victòria Paus.8.49,7 i Livi 27,31.32.

d'assassinat ordit pel rei macedoni Filip V, temerós precisament d'aquesta relació de lideratge i de poder de Filopemen entre els aqueus. Una qüestió aquesta, que irrita especialment el seu rival T. Flamini:

“ Aquestes fetes li valien l'estima dels grecs i conspicus honors que li tributen als teatres, però irriuen secretament Titus (Flamini), que era un home ambiciós.(φιλότιμον ὄντα τὸν Τίτον ἠσυχῆ παρελύπει). Cònsol de Roma, en efecte, es creia més digne de l'admiració dels aqueus que un senyor d'Arcàdia, i considerava que, en benifets, el superava no pas de poc, ell que per un sol edicte havia alliberat tota la part de Grècia que fou esclava de Filip i dels macedonis.” (*Phil.*15.1-2)

Aquesta rivalitat la podem seguir al llarg de la *Vida de Filopemen* amb les conseqüents correspondències amb la de *Titus Flamini*, el fet suara citat és el primer cop que Plutarc esmenta, i en direcció del romà envers el grec, no a l'inrevés. Notem que el que està en joc és l'estima dels aqueus, i es fonamenta en les actuacions militars i polítiques d'ambdós.

Si acudim a la *Vida de Titus Flamini*, la descripció caracterial del general romà que fa Plutarc és la següent:

“... τὸ δ' ἦθος ὁξὺς λέγεται γενέσθαι καὶ πρὸς ὀργὴν καὶ πρὸς χάριν, οὐ μὴν ὁμοίως, ἀλλ' ἑλαφρὸς μὲν ἐν τῷ κολάζειν καὶ οὐκ ἐπίμονος, πρὸς δὲ τὰς χάριτας τελεσιουργός, καὶ τοῖς εὐεργετηθεῖσι διὰ παντὸς ὥσπερ εὐεργέταις εὐνους, καὶ πρόθυμος ὡς κάλλιστα τῶν κτημάτων τοὺς εὖ πεπονθότας ὑπ' αὐτοῦ περιέπειν ἀεὶ καὶ σώζειν. φιλοτιμότητος δὲ καὶ φιλοδοξότητος ὦν, ἐβούλετο τῶν ἀρίστων καὶ μεγίστων πράξεων αὐτουργὸς εἶναι, καὶ τοῖς δεομένοις εὖ παθεῖν μᾶλλον ἢ τοῖς εὖ ποιῆσαι δυναμένοις ἔχαιρε, τοὺς μὲν ὥσπερ ὕλην τῆς ἀρετῆς, τοὺς δ' [ὥσπερ] ἀντιπάλους πρὸς δόξαν ἠγούμενος. “ (*Flam.* 1. 2-3) [...quant al caràcter, direm que era prompte a la ira com al favor, però no en la mateixa extensió, ans en el càstig era lleuger i no persistia, en canvi en els seus favors era complert, tostemp disposat envers els seus obligats com si fossin els seus benefactors, i zelós d'atendre i conservar, com la més bella de les riqueses, les persones que havien estat tractades per ell. Apassionadíssim d'honor i de glòria, volia ésser l'únic artífex de les seves accions més belles i grans, i preferia els que necessitaven que els fes bé a aquells que podien fer-li'n, considerant els uns com si diguéssim matèria de la seva virtut i els altres rivals de glòria]

L'ambició i la necessitat d'ésser reconegut són dos trets caracterials de Titus Flamini, que el duen directament a l'enfrontament amb Filopemen, ambiciós, adust, independent i puntós. D'altra banda l'esclat d'ira els uneix tots dos en una faceta delicada, tot i que Titus Flamini no és tan rancuniós com Filopemen. Pel que fa a les relacions de Flamini amb els altres, el que no esmenta Plutarc és que aquest tipus de socialització que descriu, és típicament romana, la del clientelisme, que sense dubte un patrici com Titus Flamini mantenia amb la seva xarxa d'amistats socials.

Tal com abans hem exposat ambdós personatges xoquen en la política grega, especialment en els honors i reconeixement públic de llurs gestes i decisions

polítics, i sobretot pel que fa a la direcció dels afers grecs. En aquest sentit, Frazier (2014,501) analitza la importància de l'ambició en les *Vides Paral·leles* de Plutarc en general: "Ambition, specifically the desire to distinguish oneself", is essential to portraying the character of great men as they grapple with their times. Being at the heart of a complex nexus of individual and political themes—passion, reason, and education; contemplation and intense action; emulation and envy; civic-mindedness and base selfishness; demagoguery and arrogance. The ambition of illustrious men elucidate their behavior as well as the ethos of the period in which they live. Moreover, ambition is essential to the very human greatness, a mixture of the sublime and human frailty, that has enabled Plutarch's heroes to inhabit the imagination and works of great modern authors." L'estudiosa francesa assenyala la importància de l'ambició com un tret essencial dels grans homes de Plutarc, desencadenador d'un seguit de passions, com l'enveja, l'egoisme, la demagògia, l'arrogància, etc., però també la considera un component propi dels grans homes que els estimula i els debilita alhora, mostrant llur grandesa i llur debilitat al mateix temps. En el nostre cas, l'ambició entesa d'aquesta manera és ben palesa en Titus Flamini, mentre que en el cas de Filopemen, la no adquisició de prou ambició o els efectes de la rivalitat per aconseguir-la, deriven cap a la rancúnia i la puntuositat.

Pel que fa a passions capitals humanes com l'ambició, val a dir que Plutarc no és partidari, i com ho són els estoics, d'eliminar totalment les passions de la vida humana, sinó que considera que ben administrades per la raó poden esdevenir fins i tot virtuts o ajudar la virtut com deixa clar en el seu tractat *Sobre la Virtut moral*.⁴⁵⁰

En efecte, Plutarc remarca l'excés d'amor propi i la rancúnia, al llarg de la *Vida de Filopemen* i a la comparació final (*Flam.22.4*), com dues passions o efectes derivats de la seva ambició, no controlats per la raó i per tant afectant la vàlua del personatge com a exemple de gran home, és a dir són dos clars defectes que l'alluyen del seu model Epaminondas.

⁴⁵⁰ Cf. Nikolaidis, A.G. 2014. 351-352: " Plutarch's essay *On Moral Virtue* is crucial for our understanding of his moral theory. Here, a man's soul is divided into two parts, the rational and the irrational (where the feelings, emotions, instincts, and passions belong). The rational part should guide and control the irrational, yet moral virtue is not harmonious by the complete dominance of reason over the passions, but by its harmonious coexistence and cooperation with them. Passions, therefore, are not to be eradicated altogether, as the Stoic ideal of *apatheia* enjoins, but only to be managed and kept under control; for passions, provided they do not revolt against reason to overthrow it, are not merely necessary but even useful, since they may intensify the virtues. A moderate anger/ *thymos*, for instance, will assist bravery / *andreia*, while the hatred of evil/ *misoponèria* will aid justice/ *dikaiosyne*. This is why lawgivers, to kindle the ambition of their youth, encourage emulation and rivalry among them by publicly allotting praise and blame; the former encourages and revives the desire for noble deeds, whereas the latter, through the regret and shame it engenders, makes the person involved seek to improve and make amends." (452B-D; cf. Also Ages. 5.5; Lys. 2.3; Lyc. 14. 5-6; Ag. 2.2)

Un altre tret caracterial de Filopemen que Plutarc ha remarcat és el domini que l'heroi grec té dels diners, la seva independència, tal com ell mateix admirava en el seu model de capteniment, Epaminondas. Al voltant d'aquest tret relata Plutarc uns fets succeïts en la presa de la ciutat d'Esparta per Filopemen (*Phil.*15.10-12). En tres ocasions diferents, els espartans dubten a regalar els béns del rei Nabis I, enderrocat, al seu alliberador Filopemen. Els lacedemonis dubten per diferents motius: la seva gravetat, el seu estil de vida, modest i senzill i la seva posició de respecte i allunyament envers els diners, fins que Timolau i ja en un tercer viatge, li lliura el regal de la ciutat. A continuació, Filopemen visita Esparta i els exposa les raons per les quals declina llur regal: ell es considera un amic, i els amics no cal comprar-los; els diu que en tot cas dispensin els diners a comprar i subornar els malvats, i promotors de faccions a l'assemblea, ja que la paraula franca cal reservar-la als amics i no als enemics. Així doncs, Plutarc en aquest relat mostra que no solament és un tret caracterial de Filopemen el fet de negligir els diners, sinó que ha fet una sèrie de reflexions sobre la qüestió, tals com separar el diners de les relacions amb els amics i els homes virtuoses, i centrar-los en les relacions entre els malvats i polítics corromputs. De fet aquesta postura radical de Filopemen envers els diners, li permet mantenir la seva persona i la seva política totalment separades de la corrupció de les corts hel·lenístiques, la qual cosa encara el singularitza encara més com a heroi. ⁴⁵¹

Al costat de la seva incorruptibilitat, cal però situar un defecte important, el seu rancor, causat pel seu gran amor propi, que podia atènyer efectes incontrolables, tal com relata Plutarc al voltant d'una disputa de Filopemen amb la seva ciutat natal de Megalòpolis (*Phil.*13.7-8): Filopemen no oblida ni perdona les ofenses que hom li adreça i ni, ni la seva pròpia ciutat natal no es desprèn fàcilment de la seva ira. És un home puntós, i això en determinades circumstàncies pot ésser un estímul o bé un defecte que exporta ira cap als infractors o bé pot conduir a bloquejar determinades situacions polítiques, tret que l'apropa d'Alexandre.

Filopemen tingué una *paideia* de tipus atenesa, com corresponia a la classe dirigent aquea, així (*Phil.* 1 3-7) Plutarc esmenta els mestres de Filopemen, el qual diferencia d'altres herois grecs, rep una acurada formació filosòfica. Els seus mestres, Ecdel i Demòfanés, havien estat deixebles d'Arcesilau ⁴⁵² a l'Acadèmia, tenien un llarg recorregut basat en l'aplicació de la filosofia a la pràctica política, actuen contra les tiranies, fomentant revoltes contra els tirans Aristodem de Megalòpolis, i Nínocles de

⁴⁵¹ Pausàniás (Paus.8.51,2) també recull la mateixa anècdota per bé que l'exposa de forma més reduïda no s'està d'acusar i acusa Timolau de corrupte i demagog.

⁴⁵² Arcesilau fou el fundador de la nova Acadèmia, on reintroduí l'exaltació de la persona de Sòcrates i el seu mètode dialèctic. No deixà res escrit.

Sició, amb la participació d'Aratos, i finalment intervenen en la reforma política a Cirene. De totes aquestes actuacions més significatives, Plutarc en fa bones valoracions. També considera Filopemen un fruit d'aquests mestres,⁴⁵³ tant pel que fa a la formació de la seva personalitat, com a la seva visió política de Grècia. Concretament, segons Plutarc, els seus mestres estimulen en Filopemen un fort amor a Grècia, i el formen en la tradició i valors virtuoses dels millors capitans grecs, cosa que Filopemen recull tant en el seu interior i comportament moral com en la reputació, és a dir la visió dels altres des de fora. Per això acaba remarcant Plutarc que els mateixos romans l'identifiquen com l'últim dels grecs, és a dir, l'últim heroi dels grecs, i de fet, és cronològicament parlant, l'últim personatge grec biografat per Plutarc.

Els altres aspectes curriculars que practica Filopemen en la seva *paideia* afecten l'àmbit militar que de retruc incideix en la pràctica de l'atletisme, element característic del model educatiu atenès. En aquests dos àmbits, Plutarc remarca (*Phil* 3.2-5) com Filopemen es decanta cap a la pràctica militar de forma ben palesa, i deixa de banda altres aspectes de la seva formació com és la pràctica de l'atletisme, ja que analitza les diferents necessitats corporals, i desestima l'atletisme sobretot per la seva necessitat de regularitat, enfront d'uns exercicis corporals militars que justament demanen una gran versatilitat, amb adaptació a escenaris i situacions de gran variabilitat i esforç.

Així mateix diu que aquesta consideració en detriment de la pràctica atlètica, no solament l'aplicà Filopemen a la seva formació, sinó que un cop esdevingut general bandejà completament i de males maneres l'atletisme de la pràctica militar, ja que el consirerava inútil. Val a dir, que Plutarc està força d'acord amb aquesta consideració.⁴⁵⁴

Relacionat amb la *paideia* rebuda per Filopemen, Plutarc també especifica les seves lectures:

⁴⁵³ Cf. Polibi (Plb.10.22.5) al voltant de la influència de Cleandre i Ècdel en el seu alumne Filopemen: “ ἦν δὲ καὶ περὶ τὸν βίον ἐπιμελῆς καὶ λιτὸς κατὰ τὴν περικοπήν, παρειαφῶς παρὰ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν τοιαύτας τινὰς δόξας ὡς οὐχ οἷόν τε τῶν κοινῶν προσπατεῖν καλῶς τὸν ὀλιγωροῦντα τῶν κατὰ τὸν ἴδιον βίον, οὔτε μὴν ἀποσχέσθαι τῶν τῆς πατρίδος, ὅστις πολυτελέστερον ζῆ τῆς κατὰ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν χορηγίας.”(Plb.10,22,5) [Quant a l'estil de vida era auster i d'aparença senzilla; els homes citats (Cleandre de Mantinea, Ècdel i Demòfanès) li havien ensenyat la idea que és impossible governar una ciutat, si hom descuida la vida privada, i que ens hem d'abstenir dels béns públics tot i que hom visqui d'una manera més luxosa del que permet la hisenda particular] .

⁴⁵⁴ La discussió tòpica entre l'atletisme i els exercicis militars és present al llarg de les *Vides*. A *la Vida d'Alexandre*, (*Alex*.4.11) Plutarc afirma que Alexandre no valorava l'atletisme i que fins i tot mai no instituí premis seriosos per als guanyadors del exercicis del pugilat i del pancraci. A. Rowson matissa l'afirmació de Plutarc en el sentit que, el fet que Alexandre no premiés les competicions de boxa i del pancraci, no significa que, com afirma el mateix Plutarc, no organitzés competicions d'atletisme en el seu exèrcit, amb els premis corresponents. (A. Rowson,2022,132.).

“ Escoltava raonaments i llegia escrits de filòsofs, no tots, sinó aquells que li semblaven haver-li de servir en el seu progrés cap a la virtut. Quant als poemes d’Homer, els passatges que creia fets per a despertar el valor i excitar les imaginacions, a aquests s’aplicava. De les altres lectures, afeccionava especialment el tractat d’Evàngel sobre la tàctica i devorava les històries sobre Alexandre, persuadit que les paraules han de conduir a les coses, si no es vol que acabin en passatemps i xerrameca estèril.” (*Phil.4.6-10*).

Primer, doncs, la filosofia, encara que no tota i orientada a l’adquisició de la virtut, en segon lloc, Homer, però circumscrit als episodis més militars, després tàctica militar, la d’Evàngel,⁴⁵⁵ i en tercer lloc, narracions sobre Alexandre, llegides amb gran passió, com una mostra de realització d’una idea. Plutarc presenta una gradació en les lectures: partint de la filosofia, acaba decantant-se cap a la teoria i la pràctica militar, o bé altres obres que hi fan referència. En les lectures el model del tebà Epaminondas, sembla desplaçar-se en favor del macedoni Alexandre, un home d’acció i un model de la pràctica militar. Tant és així, que Plutarc critica l’excessiva passió per la guerra per part de Filopemen, una passió que l’heroi aqueu assenyala com a camí de la virtut. Tanmateix resulta interessant la descripció que Plutarc realitza de la pràctica militar que efectua Filopemen, basada en l’observació directa del terreny i el treball *in situ*, les dades obtingudes dels quals posava després en comú amb els seus oficials.⁴⁵⁶

Un cop exposada la *paideia* rebuda per Filopemen, passem a veure com Plutarc ens relata la del seu rival el general romà Titus Flamini (*Flam 1-4*): coneixedor del món grec ja des de ben jove, ocupant el càrrec de governador de Tarent però participa d’una *paideia* diferent de la dels grecs, ja que per a l’educació romana és fonamental la preparació per a la guerra i per a la política,⁴⁵⁷ essent absent del *currículum* disciplines com la filosofia, la lectura literària d’Homer i la pràctica de l’atletisme, tan importants en el grec. Titus Flamini és un patrici i com a tal, segueix el *cursus honorum* que en el seu cas inicia en l’exèrcit romà, amb el grau de tribú i al costat del cònsol Marcel, aleshores enfrontat amb el púnic Hanníbal. Pel que fa a la política, exerceix com a governador del territori i després de la vila de Tarent, que el posa en contacte directe amb el món grec de la Magna Grècia; i de conduïdor i cap de colònia a Nàrnia i Cosa. Per a desenvolupar aquestes tasques político-administratives, li cal adquirir el coneixement i exercir la pràctica de les lleis, cosa en què, segons indica Plutarc, excel·lí com en la milícia.

⁴⁵⁵ Autor de tàctica i d’estratègia militars avui totalment desconegut, però que apareix citat als proemis dels tractats de guerra d’Elià i d’Arrià.

⁴⁵⁶ Polibi (Pib.10.23.9-10) a més remarca positivament la inspecció posterior que Filopemen realitza de les ordres donades per tal de verificar-ne l’acompliment i l’eficàcia dels seus oficials.

⁴⁵⁷ Cf, sobre Titus Flamini (Pib.18.12). Polibi destaca la joventut de Titus Flamini, així com l’astúcia, el càlcul i premeditació amb què actua, i la seva habilitat política.

Així és com Plutarc concreta les habilitats de Titus Flamini:

“... εἶτ' ἀπαντῶντες ἀνδρὶ τήν θ'ήλικίαν νέω καὶ τὴν ὄψιν φιλανθρώπων, φωνὴν τε καὶ διάλεκτον Ἑλληνι, καὶ τιμῆς ἀληθοῦς ἐραστῆ, θαυμασίως ἐκηλοῦντο, καὶ τὰς πόλεις ἀπιόντες ἐνεπίμπλασαν εὐνοίας τῆς πρὸς αὐτόν, ὡς ἐχούσας ἡγεμόνα τῆς ἐλευθερίας. ἐπεὶ δὲ καὶ Φιλίππῳ δοκοῦντι συμβατικῶς ἔχειν εἰς ταύτὸν ἐλθὼν προὔτεινεν εἰρήνην καὶ φιλίαν ἐπὶ τῷ τοῦς Ἑλληνας αὐτονόμους ἔαν καὶ τὰς φρουρὰς ἀπαλλάττειν, ὃ δ' οὐκ ἐδέξατο, παντάπασιν ἤδη τότε καὶ τοῖς θεραπεύουσι τὰ τοῦ Φιλίππου παρέστη, Ῥωμαίους πολεμήσοντας ἤκειν οὐχ Ἑλλησιν, ἀλλ' ὑπὲρ Ἑλλήνων Μακεδόσι.” (*Flam.5.7-8*) [...quan es trobaven(els grecs) amb un general jove pels anys, humà d'aspecte, grec per la llengua i el parlar i apassionat de la veritable glòria, es deixaven meravellosament seduir i en tornar a les ciutats les omplien de sentiments d'afecte envers ell, per la convicció que en ell tenien un cabdill de la llibertat. Vingut així mateix a conferència amb Filip, que semblava disposat a un acord, li oferí pau i amistat a condició de tornar la independència als grecs i retirar les guarnicions; però el rei no acceptà. Llavors per últim fou evident als ulls de tothom, fins dels partidaris de Filip, que els romans havien vingut per fer la guerra, no als grecs, sinó als macedonis en favor dels grecs] .⁴⁵⁸ .

La visió que els grecs tenen de Titus Flamini, segons Plutarc, és immillorable, ja que és jove, humà, coneixedor de la llengua i la cultura gregues i apassionat de la veritable glòria. De fet un exponent del patriciat filogrec existent a Roma, com podien exemplificar cercles de famílies patrícies com la dels Escipions.

D'altra banda, la darrera afirmació del biògraf és contundent, quan considera que en realitat Titus Flamini fa la guerra als macedonis, no als grecs, i que en tot cas la fa en favor dels grecs per alliberar-los dels mateixos macedonis. L'exemple de Titus Flamini li resulta ideal per introduir la cara amable del poder de Roma, coneixedora, propera i respectuosa amb el món i la cultura gregues, que ve a alliberar els mateixos grecs del domini extern de pobles com els macedonis.

Passem a continuació al relat de la mort de Filopemen,⁴⁵⁹ últim element a considerar dins la descripció dels grans homes en gairebé totes les *Vides Paral·leles*:

“ A l'edat de setanta anys, general dels aqueus per vuitena vegada, esperava que no solament passaria sense guerra aquell comandament, sinó que també la situació li permetria de viure amb tranquil·litat el que li restés de vida. Perquè, tal com les malalties semblen marcir-se juntament amb les forces del cos, així entre les ciutats

⁴⁵⁸ Cf. Mossé (2010,699). “ Jeunesse, bienveillance, amour du grec et d'une vraie gloire, charme exercé sur les peuples composent pour Plutarque un portrait idéal du vrai politique, à qui il suffit de paraître pour corriger toute rumeur malveillante. La composante négative (son ambition féroce, son inconmensurable vanité) est ici oubliée. “

⁴⁵⁹ Plutarc, co hem dit, no descriu la mort de Flaminius, solament comenta: “ Ἐπεὶ δ' οὐδεμίαν ἔτι τούτων κατόπιν οὔτε πολιτικὴν τοῦ Τίτου πράξιν οὔτε πολεμικὴν ἱστορήκαμεν, ἀλλὰ καὶ τελευτῆς ἔτυχεν εἰρηνικῆς, ὥρα τὴν σύγκρισιν ἐπισκοπεῖν.” [Ara, com que després d'això no trobem que Titus hagués fet cap altra acció ni política ni militar, ans solament que finí els seus dies en pau, és hora que procedim al judici paral·lel.] Abans, però, Plutarc ha explicat tot l'afer de la mort d'Hanníbal instigada, precisament, per un forasenyat i vanitós Flamini.

gregues en minvar la puixança finava l'esperit de contesa. Nogensmenys, una enveja divina el tombà, com un atleta que fa una bona cursa, als mateixos termes de la vida." (οὐ μὴν ἀλλὰ Νέμεσις τις ὥσπερ ἀθλητὴν εὐδρομοῦντα πρὸς τέρματι τοῦ βίου κατέβαλε.) (*Phil.*18 1-3).

En una extensa narració, Plutarc detalla la vellesa i els seus efectes en la mort de Filopemen. Així justament quan aquest albira un final de generalat plàcid i pacífic, esclata la guerra de la Lliga Aquea amb la ciutat de Messene i això de manera inesperada té unes conseqüències fatals per a la seva vida. Notem el paral·lelisme que Plutarc fa entre l'envelliment de Filopemen i el relaxament bèl·lic de la lliga aquea.

Filopemen es veu afectat per una malaltia i no acaba d'acceptar-ne els seus efectes. D'altra banda, es sent responsable dels joves genets que el veneren i l'acompanyen, i en una retirada difícil per les dures condicions del terreny, opta per atraure's l'enemic per facilitar així la retirada dels joves cavallers que l'acompanyen. Fatigat en extrem, Filopemen, isolat, cau del cavall; per efectes de la caiguda jeu una estona sense veu, la qual cosa fa creure a l'enemic que és mort. Més tard es recupera i obre els ulls, essent empresonat pels enemics, els quals el sotmeten i l'insulten. Val a dir que aquest to neutre i quasi comprensiu de Plutarc envers els problemes de Filopemen, en la comparació final amb la *Vida de Flamini* canvia, esdevenint una crítica i un retret al risc innecessari en què Filopemen posa la seva vida (*Flam.*22.7).

A continuació, Plutarc relata el trasllat de Filopemen presoner a la ciutat de Messene (*Phil.*20), on és rebut amb actituds dividides, així, per un costat, hi ha qui el recorda amb agraïment per haver-los salvat del tirà espartà Nabis I, i per altra banda, hi ha qui el considera un perillós enemic que cal controlar. Finalment és reclòs a la presó del Tresor, sota forta vigilància. D'altra banda, els joves genets aqueus, salvats per Filopemen, un cop en lloc segur, cerquen l'heroi grec pensant en la seva possible mort, però finalment esbrinen que ha estat fet presoner pels messenis, decidint de reclamar-los-el. La reacció de Dinòcrates, cap messeni, és la de matar Filopemen. Dinòcrates era el cap del partit oligàrquic a Messene, fanàtic i sense escrúpols, però hàbil i seductor. D'altra banda, Filopemen el 189 a C havia actuat en contra seu i a favor del partit democràtic, era aliat de Flamini i de Roma, en un moment en què les relacions entre Roma i la Lliga aquea comencen a complicar-se, i un clar enemic de Filopemen

Aquesta mort dolça i totalment acceptada amb dignitat correspon de ple al model de la bona mort que Plutarc reserva als veritables herois en les seves narracions, tot i que hi ha una ambigüïtat pel que fa al coneixement per part de Filopemen del contingut real de la copa que li ofereixen. Un cop assabentat Filopemen que Licortas, amic seu i pare

de l'historiador Polibi, així com la resta de genets que l'acompanyaven s'han salvat, pren la metzina i amb aire conscient ho celebra tot bevent-la i posant fi a la seva existència. En canvi, la reacció dels aqueus davant la mort de Filopemen és terrible i no s'aplaca, fins que no recuperin el cos de l'heroi megalopolità i castiguin els culpables (*Phil.*21.3-9). Plutarc clou la narració de la *Vida de Filopemen* acometent diferents aspectes: de la mort de Filopemen (*Phil.*21): la venjança aquea, les exèquies, la reacció romana i una consideració final posterior. Pel que fa a la venjança dels aqueus, val a dir que és immediata i dirigida pel nou general elegit, Licortas, amic de Filopemen i pare de Polibi. Aquesta venjança es concreta en la invasió de Messene per part de l'exèrcit aqueu i la devastació del país fins que els caps messenis retornin el cos. El mateix Dinòcrates es suïcida, i els messenis partidaris de la mort de Filopemen així com de la seva tortura són assassinats pels aqueus, enmig també de tortures.

Tocant a les exèquies, val a dir, que un cop recollides les cendres en una urna, són conduïdes en una processó triomfal fins a la ciutat de Megalòpolis, vila natal de Filopemen, essent Polibi l'encarregat de menar l'urna entre corones i cintes, escortat pels genets adornats de brillants armadures. En passar per les diferents ciutats abans d'arribar a Megalòpolis, les multituds reben la processó funerària i molta gent s'afegeix al seguici, acompanyant les cendres fins a Megalòpolis. El sepulden i al seu voltant, com en un ritu de ressonància atàvica, lapiden els presoners messenis. Resulta curiós si més no que Plutarc no critiqui la lapidació dels presoners messenis al voltant de les despulles, un acte bàrbar i cruel de clares ressonàncies homèriques, i que ja no corresponia en absolut als costums de l'època.

Finalment Plutarc acaba la narració de la *Vida de Filopemen* tot reflexionant sobre la necessitat de reconèixer l'home d'honor i esser-ne reconegut, com correspon als homes de bé. Abans però, cal recordar la crítica que el mateix Plutarc fa de l'actitud imprudent de Filopemen i que exposa en la *synkrisis*:

” ἐδόκει δὲ καὶ τὸν βίον ὀργῇ προέσθαι καίφιλονικία, μὴ κατὰ καιρὸν ἀλλ' ὀξύτερον τοῦ δέοντος εἰς Μεσσήνην ἐπειχθεῖς, οὐχ ὥσπερ Τίτος πάντα λογισμῶ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν στρατηγήσας.” (*Flam.* 22.1, 7) [Fins i tot sembla que sacrificà la seva vida per accés d'ira i per punt, apressant-se fora de temps i amb més vivesa que no calia, contra Messene, en lloc, com Titus de conduir totes les seves operacions amb raciocini i mirant per la seguretat].

Sembla que en aquestes línies Plutarc es contradia amb la valoració anterior de la mort heroica de Filopemen, però cal advertir, que la intenció és criticar el risc en què es col·loca Filopemen per causa de la ira i del punt amb la política de Messene. Això

com a causa, però pel que fa al capteniment, el fet de protegir a costa seva els joves genets, Plutarc considera que és un acte de total generositat i propi d'un cabdill excel·lent. Cal doncs, diferenciar la causa del capteniment en la mort de Filopemen.

Seguint el fil del relat de la mort de Filopemen, Errington s'hi mostra ben crític:⁴⁶⁰ Com veiem, Errington qüestiona el relat de la mort de Filopemen, tant pel seu aspecte dramàtic en Livi⁴⁶¹ i Plutarc, necessari per arrodonir l'heroïcitat del difunt, com per l'absència de fonts messènies, que cedeixen tot el relat a les fonts aquees, com Polibi.

Malgrat aquesta circumstància Errington afegeix:⁴⁶² Errington considera que el relat de Plutarc, Livi i Polibi és magnificat per tal de rematar l'heroïcitat del cabdill aqueu, ja que creu que tota la sèrie de factors al voltant de la seva salut i les condicions d'empresonament ja podien per si sols ocasionar la mort per esgotament d'una persona de setanta anys, malalta, i cansada, sense necessitat d'esmentar el veí.⁴⁶³ I encara rebla més el clau Errington quan clou el capítol dedicat a l'anàlisi de la mort de Filopemen tot ironitzant: "Diodorus' account is fully supported by a fragmentary

⁴⁶⁰ Errington.1969.191" The problema of the account of Philopoemen's death is therefore essentially a source problem. The Achaean legend needed its hero, and embroidery was inevitable. The death-cell conversation is clearly part of this growth. But accurate information about the real intentions and disposition of the variuos Messenian groups vis-à-vis Philopoemen can only have come, in the first instance, from a Messenian source. "

⁴⁶¹ Liv. 39 49-50.

⁴⁶² Errington.1969.193-194:" But in the circumstances a natural death would not be unexpected. Philopoemen was seventy years old; he had been ill before leaving Argos; he must have been exhausted as a result of his journeys and the fighting; he may well have suffered internal injuries as a result of his horse's falling on top of him. In addition, the place where the Messenians licked him up-the sate treasury-was under ground. Therefore airless and cold and perhaps damp. In the circumstances, death, as a acumulative result of these factors, would not be at all surprising. As we have seen, the poison story seems very like the traditional explanation of sudden death by enemy hands. There is, therefore, serious ground of doubting the genuineness of the sources' elaborate Polybian account of the circumstances in wich it occurred."

⁴⁶³ Polibi(23.12) difereix quant a la mort de Filopemen en el sentit que afirma que l'heroi grec es suïcida, introduint un element de consciència en la presa de la metzina que ni Plutarc, ni Titus Livi, ni tampoc Pausània consideren, En canvi Pausània (Paus.8.51,10) comparteix la crítica de Plutarc respecte de l'actitud de Filopemen en burlar-se d'una anècdota semblant a la que a ell mateix, li succeirà. Titus Livi(Liv.39,50,10) coincideix amb Plutarc, però al final del relat de la mort de Filopemen emet un judici a partir de la coincidència de tres grans generals de l'antiguitat: Hanníbal, Publi Escipió i el mateix Filopemen, la qual cosa li permet fer-ne un elogi compartit. Cf.més endavant on Titus Livi dóna arguments que reafirmen segons ell el judici anterior: *trium clarissimorum suae cuiusque gentis uirorum non tempore magis congruente comparabilis mors uidetur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore uitae exitum habuit. iam primum omnes non in patrio solo mortui nec sepulti sunt. ueneno absumpti Hannibal et Philopoemen; exsul Hannibal, proditus ab hospite, captus Philopoemen in carcere et in uinculis exspirauit. Scipio etsi non exsul neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non adfuerat reus, absens citatus, uoluntarium non sibimet ipse solum sed etiam funeri suo exsilium indixit (Liv 39,52,7-9) [La mort dels tres homes més famosos dels seus respectius pobles sembla comparable no tant per la coincidència cronològica com pel fet que cap d'ells no tingué un final digne de l'esplendor de llur vida. En primer lloc, cap no morí ni fou enterrat en el sol patri. Hannibal i Filopemen moriren emmetzinats, Hannibal morí a l'exili traït pel seu amfitrió; Filopemen fou fet presoner i morí a la presó i encadenat; Escipió, tot i sense haver estat ni exiliat ni condemnat, de totes maneres, el dia assenyalat del seu judici, no comparegué deprés d'haver estat citat en rebeldia i ell mateix s'imposà un exili voluntari que atenyé també al seu funeral] .*

inscription: 'In addition to the decrees in his honour voted by the Achaeans jointly, his native city set up an altar, instituted an annual sacrifice to him, and appointed hymns and praises of his exploits to be sung by the young men of the city. It would not be the fault of Lycortas and the Megalopolitans if carefully sown legend failed to take root.' ⁴⁶⁴

En canvi, la mort de Titus Flamini és tota una altra cosa. Plutarc el descriu no acceptant el seu procés d'envelliment, sinó consumit per la seva ambició, i adoptant papers més adients als joves que no a un home de la seva edat, trajectòria vital i categoria social. Així, intervé a la cort del rei de Bitínia, Prúsias, per aconseguir la mort d'Hanníbal, quan aquest ja estava totalment per edat i per situació política, completament, fora de joc, duent a terme una venjança innecessària i cruel, que gran part dels mateixos romans ja no desitjaven. ⁴⁶⁵

En cloure aquest apartat, i recordant la importància del tipus de mort com a corolari de la vida dels herois de Plutarc, cal recordar que tot i que Filopemen ateny una mort i unes exèquies dignes d'un gran heroi, hi ha però dos detalls que Plutarc no ha acabat de resoldre tal com caldria en relació al model exposat: un, l'ambigüitat respecte al coneixement que Filopemen tenia del contingut de la copa en prendre-la; l'altre, el sacrifici dels presoners de guerra messenis lapidats al voltant de les exèquies, costum prou bàrbar de què l'autor de Queronea no fa cap valoració.

Quant a la comparació en la mort dels dos rivals Filopemen i Flamini, és clar que Plutarc tant en la narració com en la valoració, col·loca la mort de Filopemen, a l'alçada de la dels herois, com no podia ser de cap altra manera tractant-se de la mort de "l'últim dels grecs", tot i que no s'està de recriminar-li els seus defectes. Mentre que Flamini, abans de la mort, comet una acció polèmica, enmig de les crítiques de part de la societat romana, per la seva ambició d'aprofitar-se de la situació caduca d'Hanníbal.

5.7.1 Coratjós i puntós.

Hem dividit la vida i gestes de Filopemen entre tres etapes, la primera del 253 a C fins al 211 a C que comprèn infantesa i joventut, i així com la seva participació a la batalla

⁴⁶⁴ Errington.1969. 194.

⁴⁶⁵ Cf. Mossé (2001,715) "Après les grands succès de sa jeunesse, Flamininus a le tort de se crispier, l'âge venant, sur des ambitions dépassées. L'anti-modèle, de ce point de vue, est naturellement Marius." (Mar.34,5 et 45,11)

de Sel·làsia i el seu primer viatge a l'illa de Creta (221-21a C). El segon període abasta del 211 a C fins al 193 a C, etapa que refereix les gestes més importants de Filopemen, l'ascensió a general de la Lliga Aquea, les guerres contra Esparta, especialment contra el rei espartà Nabis I, la participació a la batalla de Mantinea, així com el reconeixement com a heroi grec, finalitzant amb la segona estada a l'illa de Creta (200 -193 a C). El darrer període que s'estén entre 193 a C i el 182 a C en el qual Plutarc relata la rivalitat de Filopemen amb el general romà Titus Flamini, l'annexió de Messene i l'Èlida a la Lliga Aquea i, la mort.

La infantesa de Filopemen és accidentada ja que el seu pare Craugis mor, i un amic i hoste de la família, Cleandre, es fa càrrec de la criatura, fins que més tard en traspasa la tutoria als filòsofs Ecdel i Demèfanés, que en comencen la instrucció. Tenim doncs, tres persones, que a part del pare biològic, que exerceixen de figura paterna per a Filopemen (*Phil.1*). Segons Plutarc el progenitor, Craugis, era "un home il·lustre en tots els aspectes" (*Phil.1.1*), sens dubte també membre de l'aristocràcia de Megalòpolis. Pel que fa a la segona figura paterna, el mantinès Cleandre, sabem que era un clar membre de l'aristocràcia de la seva ciutat, amb cert poder, que a causa de les rivalitats polítiques s'exilià a casa del seu amic Craugis a Megalòpolis, on gaudí de tota hospitalitat..

No sabem els motius que expliquen el traspàs de tutoria de Cleandre als filòsofs Ecdel i Demòfanés, però sí que Plutarc relata la influència d'ambdós en els afers culturals i polítics de l'època (*Phil.3-6*). Aquesta infantesa que al principi hem catalogat d'accidentada, pel successiu canvi de figura paterna, sembla, segons relata Plutarc, que no afectà en absolut l'infant: "el caràcter de l'infant prenent ja des del començament una mena de figura i de creixença noble i reial ". De fet, Plutarc acut a una cita de la *Ilíada*⁴⁶⁶ en què compara Filopemen amb Aquil·les, i també. Fènix amb els tutors de Filopemen la qual cosa no podia ésser més il·lustrativa tant de la natura de l'infant com del seu posat, i sobretot de la qualitat de la instrucció i educació rebudes.

Més endavant, Plutarc relata la participació de Filopemen, ja com a jove, en les lluites de la Lliga Aquea contra Cleòmenes III rei d'Esparta, en aquells temps sota les ordres del general aqueu d'Aratos (*Agis i Cleom.45.*). Plutarc en aquesta primera anècdota de Filopemen, mostra tant la seva capacitat de persuadir i de convèncer els seus conciutadans mitjançant els seus arguments, com també la seva capacitat per passar a l'acció, lluitant contra un enemic superior envers la població civil que ell trasllada a

⁴⁶⁶ Hom.//.9.442 sq 478 sqq. en què Homer tracta de la criança d'Aquil·les per Fènix.

Messene. Una acció en què fent ja mostra de la seva ardidesa, s'enfronta amb l'enemic atraient-lo per salvar els altres, perdent el cavall i essent ferit.⁴⁶⁷

Però cal esperar a la batalla de Sel·làsia (222 a C) per donar entrada per la porta gran a Filopemen en l'escenari de la política grega (*Phil.*6.1-13). L'autor de Queronea relata amb molt de detall aquesta escena que mostra l'ardidesa i afany de combat de Filopemen, que assumeix la direcció de la batalla per un instant, contravenint les ordres, però llegint amb correcció la dinàmica del combat, rebent en el seu propi cos els efectes de la seva iniciativa, lluitant malgrat les ferides i guanyant-se l'admiració i el reconeixement de tothom, àdhuc del mateix rei macedoni, Antígon III Doson, en mans de qui estava la direcció de la batalla. Aquesta gesta dóna a conèixer als grecs qui era Filopemen.⁴⁶⁸

Però Filopemen no és solament un gran guerrer, sinó que es coneix a si mateix, és a dir coneix els seus límits i davant l'interès d'Antígon Doson per fer-lo seu, s'evadeix marxant a l'illa de Creta :

“ No volent, però, estar inactiu i en vaga, per mantenir-se en exercici i pràctica de l'art militar s'embarca per a una expedició a Creta. Allí durant un quant temps s'exercita, servint amb uns homes bel·licosos i subtils a manejar la guerra, i més, sobris i castigats en la manera de viure, i torna a Acaia amb una reputació tan brillant, que tot d'una és elegit comandant de la cavalleria .” (ἐπανήλθεν οὕτω λαμπρὸς εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ὥστ' εὐθύς ἵππαρχος ἀποδειχθῆναι) (*Phil.*7.1-3).

Amb aquest gest Plutarc posa de manifest dos trets de la personalitat de Filopemen que el descriuen força bé, el seu amor a la independència, i l'assumpció del comandament, trets que l'allunyen de la subordinació al monarca hel·lenístic i de la corrupció que impera en les corts d'aquests monarques.

Se'n va a Creta i allí actua com a mercenari, aprenent de les tàctiques bèl·liques cretenques, al costat d'homes “subtils i bel·licosos” (ἀνδράσι μαχίμοις καὶ ποικίλοις), o bé lluitant en contra. Aprèn noves tàctiques, exercita el seu valor, i adquireix encara

⁴⁶⁷ Aquests fets (Agis i Cleom.23.4;25,2) són relatats també per Plutarc a la *Vida de Cleòmenes*, d'una manera més extensa: Filopemen apareix solament al final i desfent el pacte de Lisàndridas i Teàridas amb Cleòmenes III per tal que aquest darrer no destruïxi la ciutat. Plutarc descriu com “dolces i humanes” les condicions acordades amb el rei espartà, i aleshores apareix Filopemen que desfa el pacte, la qual cosa ocasiona el saqueig i destrucció de la ciutat. D'aquesta acció de Filopemen, Plutarc no en fa cap judici, però descriu un Cleòmenes disposat al pacte que acaba amb un atac de cólera que paga la ciutat de Megalòpolis, i un Filopemen gens avingut al pacte, però disposat a defensar la Lliga Aquea a qualsevol preu

⁴⁶⁸ Pausànias també relata aquest episodi amb l'únic afegit respecte de Plutarc que són els metges, segons Pausànias, els qui retiren de la seva cuixa ferida la punta de ferro i l'altra de pal, havent retornat al campament (Paus 8,49,5-6) .El mateix Plutarc,, però a la *Vida de Cleòmenes* no esmenta la gesta de Filopemen (Agis i *Cleom.*27;28), i encara menys a la *Vida d'Aratos*, on descriu la gesta de Mantinea però no la de Sel·làsia, que solament esmenta de pasada(*Arat.*46.1).

més reputació, que li serà vital quan retorni a Acaia li és útil per atènyer el generalat de la Lliga Aquea per primera vegada. Aquest viatge a Creta ha estat tot un camí iniciàtic pel que fa a l'adquisició del rol de cabdill.

La poca informació que donen les fonts, Plutarc i Polibi, d'aquest primer viatge a Creta de Filopemen, mena Errington a la següent consideració: ⁴⁶⁹ aquesta consideració d'Errington aporta una informació sorprenent ja que posa de manifest la relació entre les actuacions de Filopemen a Creta i els interessos macedonis, cosa que ve a matisar la independència de l'heroi grec envers la proposta de col·laboració del rei macedoni Antígon III Doson, ja que hauria estat al servei de la política macedònia a Creta, a instàncies d'Aratos.

Pel que fa al segon període del (211 a C al 193 a C), Plutarc narra les guerres contra els lacedemonis Macànidas i Nabis I, les reformes militars en la Lliga Aquea, la batalla de Mantinea i la segona estada a l'illa de Creta. Un cop tornat de l'illa de Creta, Filopemen és elegit comandant de la cavalleria de la Lliga Aquea i acomet una sèrie d'actes per tal de recuperar-ne la disciplina (Phil.7.4-9). ⁴⁷⁰

Davant la inoperància i manca de disciplina de la cavalleria aquea, Filopemen disposa tot un seguit d'exercicis, parades i exigències que contribueixen a recuperar la disciplina perduda. ⁴⁷¹ A la vegada Filopemen adopta mesures de càstig al costat d'exercicis que ajuden a recuperar l'ambició i les ganes d'excel·lir de la tropa. Un cop aconseguit un bon nivell de disciplina, intervé contra els etolis i els eleus en la batalla

⁴⁶⁹ Errington.1969.46. " In 221 or 220 Philopoemen went to Crete, probably in some independent capacity, where, after publicly rejecting Antigonos Doson's offer of formal service under his command, he nevertheless collaborated with macedonian interests: He may, however, have been a member of the Achaean expeditionary force, sent in 220 in accordance with Aratus' enthusiasm for the symmarchy's participation in Cretan affairs. While he was in Crete Philopoemen fought for the cities which were opposed to the dual hegemony of Cnossos and Gortyn. As a result, he came into contact with the Gortynian neoteroi, and must have cooperated in achieving Macedonian aims."

⁴⁷⁰ Mossé estableix el càrrec d'estrateg per a Filopemen el 208-207 a. C. (2011.681)..

⁴⁷¹ Pel que fa als oficials, no surten millor parats segons diu Polibi: " ... τῶν μὲν γὰρ ἄλλων οἱ πλεῖστοι τῶν καθισταμένων ἐπὶ τὴν προειρημένην ἀρχὴν, οἱ μὲν διὰ τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν ἐν τοῖς ἵππικοῖς οὐδὲ τοῖς πλησίον τολμῶσιν οὐδὲν ὧν καθήκει προσάπτειν, οἱ δὲ τῆς στρατηγίας ὀρεγόμενοι διὰ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐξεριθεύονται τοὺς νέους καὶ παρασκευάζουσιν εὖνους συναγωνιστὰς εἰς τὸ μέλλον, οὐκ ἐπιτιμώντες τῷ δεομένῳ, δι' οὗ τρόπου σώζεται τὰ κοινά, (ἀλλὰ) συμπεριστέλλοντες τὰς ἀμαρτίας καὶ μικρὰ χάριτι μεγάλα βλάπτοντες τοὺς πιστεύοντας. εἰ δὲ ποτε γένοιτο τῶν ἀρχόντων τινὲς τῆ τε κατὰ σῶμα χρεῖα δυνατοὶ πρὸς τε τὸ τῶν κοινῶν ἀπέχεσθαι πρόθυμοι, πλείω κατὰ τῶν ὀλιγωρούντων διὰ τὴν κακοζηλωσίαν ἀπεργάζονται τοὺς πεζοὺς, ἔτι δὲ μᾶλλον τοὺς ἵππεῖς. " (Plb.10.22.8-10) [...la majoria dels altres anomenats per a aquest càrrec (general de la cavalleria aquea) desconeixen l'art de l'equitació i no gosen ordenar res, encara que sigui important, ni tan sols a llurs subordinats més propers; altres, àdhuc competents, desitgen el generalat i es guanyen els soldats des d'aquest càrrec; fent-se així amb llur favor pel futur. No critiquen quan cal, i aquest petit favor perjudica molt als que se'l creien. Si alguna vegada sortien generals veritablement eminents, dotats corporalment per a aquest ofici i amb la decidida voluntat d'abstenir-se de l'erari públic, aleshores llurs rivalitats mesquines són més perjudicials encara que els generals incompetents, i en surten afectats tant l'exèrcit de terra, i encara més la cavalleria] .

de Larissos, en què posa a prova la cavalleria aquea ensinistrada per ell mateix, aconseguint derrotar l'enemic. Això permet a Plutarc assenyalar les habilitats de Filopemen com a comandant, ja que disposa tant de l'ardidesa d'un jove, com de la sagacitat d'un vell, complint així dues característiques principals d'un cabdill: saber lluitar al costat dels seus homes en primera línia, i alhora saber tenir una visió general de la batalla per poder-la gestionar.

A continuació, Plutarc relata la lluita entre la lliga Aquea i el rei espartà Macànidas, en què no solament el rei espartà és derrotat sinó que mor, en ple combat singular (*Phil.* 10.1-13). Macànidas havia succeït en la tirania Licurg, que després de la mort de Cleòmenes III fou elegit rei amb Agesípolis, tot i no ésser Heràclida, i es va desfer del seu col·lega. Prengué el títol de rei d'Esparta, però les fonts historiogràfiques contràries el titllen de tirà, atès el seu comportament polític i el cos de mercenaris de què disposava. D'altra banda, Macànidas lluità contra l'aliança entre macedonis i aqueus i fou derrotat a Mantinea (207 a C), a aquesta derrota correspon la narració de Plutarc en la qual Filopemen demostra el seu coratge i la seva capacitat per dirigir l'exèrcit aqueu. La capacitat de comandament queda ben palesa a l'hora de canviar la direcció de la batalla mitjançant diferents estratègies, mentre que la del coratge queda també ben descrita per Plutarc en el combat singular entre Macànidas i Filopemen, comparat a una cacera i que acaba amb la mort de Macànidas a mans de Filopemen. Tal com recorda una grup escultòric existent a Delfos.⁴⁷²

Pel que fa als efectes de la batalla de Mantinea a Esparta, Paul Cartledge realitza la següent valoració.⁴⁷³

Paul Cartledge fa èmfasi en el fet que la derrota de Mantinea té uns efectes interns dins la societat espartana que facilita l'arribada d'un líder com Nabis que ha de prendre mesures extraordinàries davant la crisi profunda de Lacedemònia, reprenent amb més intensitat les reformes socials i polítiques que els reis reformadors Agis IV i Cleòmenes III assajaren però no reeixiren. A més, en la política exterior un nou enfrontament es

⁴⁷² Polibi narra el mateix duel singular entre Macànidas i Filopemen, més resumit i sense tan dramatisme com Plutarc, l'única diferència és que no esmenta els noms dels companys de Filopemen, i en canvi esmenta el d'un company de Macànidas, Arexidam que és mort justament pels companys de Filopemen (Plb.11.18,1-5). Plutarc narra amb detall un combat èpic a ultrança, cosa a la qual ja ens té acostumats el combat d'Èumenes amb Neoptòlem (*Eum.*7.7-12), o de Pirros amb Pantauc (*Pyrrh.*7.6-10), amb el gegant mamertí (*Pyrrh.* 24.3-6) i pel cadáver del seu fill Ptolemeu (*Pyrrh.*30.6-11).

⁴⁷³ Cartledge.1989.67: " The Battle of Mantinea in 207 was obviously a decisive battle, like Sellasia. But whereas Sellasia have been decisive negatively, in that it was followed by the imposition of foreign garrison and a miserable series of bloody intestine struggles not balanced by significant successes abroad, Mantinea had the positive effect of wiping the State clean, bringing home to the Spartans the undeniable inefficacy of tried expedients of a recommending irresistibly, the defeat had the effect of opening the door to one of the most remarkable individuals in all Sparta's public history, Nabis son of Demaratus."

dóna entre Esparta i els aqueus, ara davant la presència romana, i amb la participació de nou de Filopemen.

Plutarc posa en relleu el públic reconeixement dels grecs a Filopemen per la victòria a Mantinea, en ocasió dels jocs Nemeus (205 a C), que analitzarem quan comparem Filopemen amb el seu rival Flamini. No obstant això, acudim a la valoració històrica que Errington fa de l'aplec de Nemea.⁴⁷⁴ Errington remarca que un acte fins aleshores protagonitzat pel rei macedoni Filip V esdevé la celebració d'una victòria aquea, obtinguda sense cap suport o direcció macedònia o forània, gràcies a la direcció de Filopemen i sobretot a les reformes que ha dut a terme dins l'exèrcit aqueu. El nacionalisme aqueu, doncs, pot estar cofoi d'aquesta victòria i exigir un paper internacional més reconegut. Això, però, té conseqüències per Macedònia, quant a pèrdua de protagonisme i de poder, en favor de la recuperada Lliga Aquea.⁴⁷⁵

Acte seguit, Plutarc descriu la lluita de Filopemen contra els beocis i contra els espartans, recuperats i dirigits pel nou rei Nabis I (Phil.12.3-6).

Plutarc relata dues històries en què el comú denominador és la força del renom de Filopemen entre els enemics, tant pel que fa als beocis, com als espartans, ara amb el seu nou rei Nabis al capdavant. En la segona història però, cal remarcar com malgrat que Filopemen no ocupa el càrrec de general de la Lliga Aquea, en desacord amb el cap del moment, Lisip, i amb el suport de les tropes de la seva ciutat nadíua de Megalòpolis, aconseguix alliberar Messene de l'ocupació lacedemònia. Una vegada més, Plutarc reconeix en aquesta darrera acció l'actitud de cabdillatge de Filopemen, qui i a més és secundat pels seus conciudadans, convençuts que "l'home superior comanda sempre"(ἀλλ' ὡς διὰ παντὸς ἄρχοντι τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἐπομένους). Filopemen actua al marge de l'autoritat de la Lliga Aquea, i amb la seva capacitat de

⁴⁷⁴ Errington(1969.75-77: " In 206/5 Philopoemen was strategos for the second time, and at the Nemea in the summer of 205 he paraded his victorious Achaean troops to scenes of almost hysterical acclaim. In order to appreciate the full significance of this Achaean hysteria, it must be remembered that the Nemea was held at Argos. At Argos there was traditionally strong support for the Macedonian kings, wích Philip in particular had cultivated by frequent attendance at the Nemea. Philopoemen's popular reception, therefore, must have seemed to a Macedonian sympathizer to be, in a sense, a usurpation of Philipp's almost tradicional honours at that festival. Moreover, Philopoem's men ovation was shared by the Achaean troops, who had gloriously saved their country by their successful battle without aid from Macedon, and who had became the symbol of resurgent Achaean efficiency and nationalism. This was a sharp contrast with the previous ineffective feebleness of the Achaean army, which had even made it necessary for Philip to abandon his celebrations as recently as the Nemea of 209 in order to repel a Roman attack. The popular encouragement shown by this ostentatiously patriotic reception colud only serve to confirm Philopoemen in his claim to Achaean independance from the Macedonian hegemony. "

⁴⁷⁵ Cf.Mossé (2010.684) , comentant la cita, al text de Plutarc, d'un vers dels Perses de Timoteu : " La victoire emportée sur le tyran de Sparte ne se pouvait comparer à celle de Salamine, si le vers cité évoque, comme on peut supposer, Thémistocle. Mais, la Grèce en partie dominée par les Macédoniens, le prestige de l'armée achéenne pouvait faire renaître l'espoir d'une Grèce indépendante."

caudillatge aconseguix alliberar Messene, amb el suport popular, és a dir com correspon a l'home superior, això és, al cabdill.

Però el cabdillatge també té els seus límits tal com Plutarc descriu en la història següent:

“ Aquestes coses, doncs, fan bé a Filopemen; però el seu segon viatge a Creta, a requesta dels gortins, que necessitaven un general per a una guerra, va ésser objecte de blasme; quan la seva pàtria, deien, era guerrejada per Nabis, ell s'absentava per defugir el combat o per ambició de lluir-se intempestivament amb uns altres. (ἀπῆν φυγομαχῶν ἢ φιλοτιμούμενος ἀκαίρως πρὸς ἑτέρους). I tanmateix els megalopolites foren hostilitzats tan contínuament en aquell temps, que feien vida a les muralles i sembraven els carrers: el pillatge els tenia com espoliats de llur territori, i l'enemic acampava gairebé als portals. Mentrestant ell feia la guerra als cretesos i comandava exèrcits ultra mar, i amb això fornava als seus enemics pretextos d'acusar-lo d'escapar-se de la guerra que sostenia el seu país. Però alguns deien que, havent elegit els aqueus altres caps, Filopemen era un simple particular que bé podia prestar els seus lleures per a un comandament als gortins, si li ho demanaven “ (*Phil.*13. 1-4)

Així doncs, Filopemen realitza el seu segon viatge a l'illa de Creta, a requeriment dels gortins immersos en les lluites entre les ciutats de l'illa, per tant hi acudeix com a mercenari, mentre Megalòpolis és atacada pels lacedemonis de nou. Aquesta absència de Filopemen en detriment de la seva pàtria aixeca polèmica, els uns el critiquen per desatendre la defensa de la seva ciutat, els altres el justifiquen ja que de no estar ocupant cap càrrec i per tant com a particular, pot decidir de fer el que vulgui. Ara bé, el conflicte entre Filopemen i Megalòpolis està servit: Filopemen té un gran sentit de l'amor propi i davant l'intent d'exiliar-lo per part dels megalopolites, indignats per la seva absència, els crea problemes amb els seus conveïns, animant-los a negar-se a pagar-los impostos i formant un partit dins la Lliga Aquea en contra de Megalòpolis; tal era el seu caràcter rancuniós i puntós en sentir-se ofès (*Phil.*13.7-8).

D'altra banda, Filopemen aprofita la seva segona estada a Creta, aquesta de major durada, per aprendre de les formes de lluita de Creta, tals com l'emboscada, els atacs furtius, i tota mena d'habilitats bèl·liques cretenques, criticades per la resta dels grecs, considerant-les poc nobles, i com relata Plutarc acaba per dominar-les millor que els mateixos cretencs (*Phil.*13.9).⁴⁷⁶ De nou acudim a Errington que analitza la segona anada de Filopemen a Creta, on va fer estada durant cinc anys.⁴⁷⁷ Per tant, segons Errington, Filopemen fuig de la política aquea perquè el seu partit ha perdut poder, a

⁴⁷⁶ Mossé: “ Les Crétois étaient réputés comme archers et la guerre qu'ils menaient relevait davantage de la guerrilla que du combat hoplitique. On retrouve là l'opposition traditionnelle entre ces deux formes de guerre, la guerre noble de l'hoplite et la guerre rusée de l'archer.” (2010.686).

⁴⁷⁷ Errington. 969.47 : “He spent the next five years, even after his supporters had recovered their influence in Achaea, trying – not very successfully, it seems, to judge by the effectiveness of Nabis' efforts in the Peloponnese- to break the Cretan source of Nabis' power. “

l'espera que el recuperi de nou, tanmateix però amb la intenció d'atacar el poder espartà a l'illa.

Ara bé, tal com prossegueix Errington en la seva anàlisi dels fets:⁴⁷⁸ la segona anada de Filopemen a Creta, encara que motivada per afers interns de la Liga Aquea, continua immersa dins la xarxa de relacions polítiques de l'època, així no queda desentesa de l'acompliment del tractat de Flamini amb Nabis I, segons el qual els espartans cedien llurs possessions a l'illa, així com la seva armada. D'altra banda, això li serveix a Flamini per rebre tropes mercenàries de part de Filopemen i un cop retornat al Peloponès, Filopemen gràcies als seus contactes a l'illa aconsegueix un contingent de soldats cretencs que incorpora definitivament a les seves tropes.

El tercer i darrer període de la *Vida de Filopemen* (193 a C i el 182 a C) tracta de la rivalitat amb el general romà Titus Flamini, l'annexió de Messene i l'Èlida a la Liga Aquea i la mort.

Després de la seva estada a l'illa de Creta, Filopemen torna a Acaia el 192 a C i es troba amb la victòria dels romans damunt Filip V de Macedònia a Cinoscèfalos el 197 i que posteriorment el rei espartà Nabís ha emprès una guerra contra Roma i els aqueus, aliat amb els etolis, l'any 195 a C. Filopemen aleshores és elegit magistrat pels aqueus i entaula una batalla naval contra els lacedemonis (*Phil.*14). En aquest capítol, Plutarc refereix dues anècdotes al voltant de l'habilitat guerrera de Filopemen, la primera a imitació del tebà Epaminondas, pretén d'entaular una batalla naval amb l'enemic, que esdevé un desastre, ja que de manera arrogant, Filopemen no s'ha plantejat que la guerra al mar no és com a terra, i ell de fet, desconeix l'art naval. Però a diferència del seu model Epaminondas, no sap retirar-se a temps i acceptar la seva ignorància, sinó que entossudit i arrogant, cau en un desastre palès. Esdevé la riota de l'enemic, però puntós com és, els crema el campament de nit. Plutarc ha volgut assenyalar en aquest cas la manca d'humilitat de Filopemen i la seva tossudesia i rancúnia, i encara un detall més important, que no ha estat a l'alçada del seu model Epaminondas, el qual en una situació semblant, acceptà la situació, i no posa en perill la vida de la gent.⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ Errington.1969.47-48.

⁴⁷⁹ Pausània (Paus.8.50,7) relata el mateix fet, sense però criticar Filopemen. Només al·ludeix a uns versos d'Homer (Hom.II.609-614) on es posa de manifest la ignorància dels arcadis en els afers del mar : " ὦν ἦρχ' Ἀγκαΐοιο πάϊς κρείων Ἀγαπήνωρ/ ἐξήκοντα νεῶν πολέες δ' ἐν νηϊ ἐκάστη/ Ἀρκάδες ἄνδρες ἔβαινον ἐπιστάμενοι πολεμίζειν/ αὐτὸς γάρ σφιν δῶκεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων / νῆας εὐσσήλους περάαν ἐπὶ οἴνοπα πόντον/ Ἀτρεΐδης, ἐπεὶ οὐ σφί θαλάσσια ἔργα μεμῆλει." [Els conduïa el fill d'Anceu, el poderós Agamènon, amb seixanta naus, i en cada nau, hi navegaven molts homes arcadis experts en la guerra. El mateix Agamèmon, rei d'homes, l'Atrida, els va procurar unes naus ben proveïdes de bancs

L'altra història, succeïda a terra, posa de manifest les grans habilitats de Filopemen, que havent observat les possibilitats d'un terreny difícil, sap com aprofitar-lo per derrotar els lacedemonis. Una història que ha vingut a equilibrar l'anterior i a situar Filopemen en el seu marc natural, la guerra a terra ferma.

Paral·lelament, la rivalitat personal amb el cònsol romà Titus Flamini va augmentant i esclata en el conflicte amb Esparta, on Filopemen pren la iniciativa saltant-se el vistiplau de Roma.

“ Ἐπὶ τούτοις ἀγαπώμενος καὶ τιμώμενος ἐκπρεπῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς θεάτροις, φιλότιμον ὄντα τὸν Τίτον ἡσυχῇ παρελύπει. καὶ γὰρ ὡς Ῥωμαίων ἕπατος ἀνδρὸς Ἀρκάδος ἤξιον θαυμάζεσθαι μᾶλλον ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ταῖς εὐεργεσίαις ὑπερβάλλειν οὐ παρὰ μικρὸν ἠγεῖτο, δι' ἑνὸς κηρύγματος ἐλευθερώσας τὴν Ἑλλάδα <πᾶσαν>, ὅση Φιλίππῳ καὶ Μακεδόσιν ἐδούλευσεν. ἐκ δὲ τούτου καταλύεται μὲν ὁ Τίτος τῷ Νάβιδι τὸν πόλεμον, ἀποθνήσκει δ' ὁ Νάβις ὑπ' Αἰτωλῶν δολοφονηθεὶς. τεταραγμένης δὲ τῆς Σπάρτης, ὁ Φιλοποίμην ἀρπάσας τὸν καιρὸν ἐπιπίπτει μετὰ δυνάμεως, καὶ τῶν μὲν ἀκόντων, τοὺς δὲ συμπείσας, προσηγάγετο καὶ μετεκόσμησεν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς τὴν πόλιν. οὗ γενομένου θαυμαστῶς μὲν εὐδοκίμησε παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς, προσκτησάμενος αὐτοῖς ἀξίωμα πόλεως τηλικαύτης καὶ δύναμιν (οὐ γὰρ ἦν μικρὸν Ἀχαιῶν μέρος γενέσθαι τὴν Σπάρτην), ἀνέλαβε δὲ καὶ Λακεδαιμονίων τοὺς ἀρίστους, φύλακα τῆς ἐλευθερίας ἐκεῖνον ἐλπίσαντας ἔξεν.” (Phil.15.1-5) [Aquestes fetes li valen l'estima dels grecs i conspicuus honors que li tributen als teatres, però irriten secretament Titus (Flamini), que era un home ambiciós. Cònsol de Roma, en efecte, es creia més digne de l'admiració dels aqueus que un senyor d'Arcàdia, i considerava que, en benifets, el superava no pas de poc, ell que per un sol edicte havia alliberat tota la part de Grècia que fou esclava de Filip i els macedonis. Després d'això, Flamini concedeix la pau a Nabis, però Nabis mor a mans d'uns etolis, a traïció. Tot es confusió a Esparta. Filopemen, arrabassant l'avinentesa, cau sobre la ciutat amb un exèrcit, i mig per força, mig per convenciment, guanya la ciutat i la incorpora a la Lliga aquea. Aquest esdeveniment li val una meravellosa reputació entre els aqueus, per haver adquirit a la Lliga la influència i el poder d'una ciutat important com aquella; perquè no era pas cosa mediocre que Esparta hagués esdevingut una part d'Àcia. Es fa seus, a més, els lacedemonis principals, que esperen tenir en ell un guardià de la llibertat]

És a dir, Filopemen pren la iniciativa en la guerra amb Esparta, malgrat la pau entre Roma i Nabis, aprofitant la mort d'aquest darrer a mans dels seus propis aliats etolis; desencadena unilateralment un atac a la ciutat d'Esparta, l'ocupa i l'afegeix a la Lliga Aquea, cosa que s'oposa als interessos romans ja que altera l'equilibri de forces a Grècia en favor de la Lliga Aquea.

Pel que fa a la política interior de la Lliga Aquea, aquest fet d'armes li suposa a Filopemen un alt reconeixement així com per part de les classes dirigents espartanes, afectades per les reformes polítiques i socials de Nabis I que veien en Filopemen un

per travessar el mar de color de vi, car ells no hi entenien, en feines marineres] Titus Livi (Llv.35,26) narra també la mateixa història ui n'exculpa Filopemen, atesa la ignorància dels arcadis,gent de terra en dins, dels afers del mar. Sí que hi afegeix dades sobre la vella nau quadrireme en què viatjava Filopemen.

garant de llurs interessos. Tanmateix, aquesta bona entesa de Filopemen amb Esparta, acaba força malament com descriu Plutarc (*Phil.*16.7-9).

Filopemen desobeeix l'autoritat del general aqueu Diòfanès qui amb Titus Flamini ataca la ciutat d'Esparta, de nou revoltada, els tanca les portes de la ciutat i hi imposa de nou la llei obligant Esparta a tornar a entrar a la Lliga Aquea. Plutarc admet que era un acte il·legal i imperfecte, però acte seguit el troba propi d'un gran esperit. En aquest episodi advertim dos elements, primer que Filopemen actua enfrontant-se a qui sigui, i segon, que les relacions amb Roma per part de l'heroi grec són conflictives.

De totes formes, l'escenari polític general canvia, així un cop derrotat Antíoc III el Gran per Roma, primer a les Termòpiles pel cònsol M. Acili Glabrió, el 191 a. C. , i després a la batalla de Magnèsia, el 190 a C pels germans Escipions, Roma esdevé definitivament la potència dominant en l'escenari grec, la qual cosa influeix força en la política de la Lliga Aquea i incomoda molt especialment Filopemen

D'altra banda, Plutarc critica aquesta actuació de Filopemen amb els espartans vençuts, hi veu un odi excessiu i una necessitat d'humiliar els vençuts com a poble:

“ἐμπιπλάμενος δὲ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ παρ' ἀξίαν πεπραχόσιν ἐπεμβαινῶν, τὸ περὶ τὴν πολιτείαν ἔργον ὠμότατον ἐξεργάσατο καὶ παρανομώτατον.” (*Phil.*16.7).
“per sadollar, el seu odi contra els lacedemonis i trepitjar més un poble que es trobava en una situació tan immerescuda“

De totes formes, l'escenari polític general canvia, així un cop derrotat Antíoc III el Gran ⁴⁸⁰ per Roma, primer a les Termòpiles pel cònsol M. Acili Glabrió, el 191 a. C. , i després a la batalla de Magnèsia, el 190 a. C. pels germans Escipions, Roma esdevé definitivament la potència dominant en l'escenari grec, la qual cosa influeix força en la política de la Lliga Aquea i incomoda molt especialment Filopemen:

“ Els romans, vencedors d'Antíoc, s'ingerien cada vegada més en les coses de Grècia i circumdaven amb llurs forces la Lliga Aquea, els caps populars entaulant-se amb ells tots oficiosos; llur puixança s'estenia per tot, secundada per la divinitat, i era pròxim el terme on havia de fer cap en la seva revolució la fortuna (ἐπεὶ δὲ νικήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Ἀντίοχον ἐνεφύοντο τοῖς Ἑλληνικοῖς μᾶλλον ἤδη, καὶ περιεβάλλοντο τῇ δυνάμει τοὺς Ἀχαιοὺς, ὑποκατακλινομένων αὐτοῖς τῶν δημαγωγῶν, ἢ δ' ἰσχὺς ἐπὶ πάντα πολλὴ μετὰ τοῦ δαίμονος ἐχώρει, καὶ τὸ τέλος ἐγγὺς ἦν εἰς ὃ τὴν τύχην ἔδει περιφερομένην ἐξικέσθαι). Com un bon pilot que recalca contra la maror, Filopemen de vegades es veu constret a cedir i a deixar-se anar a les circumstàncies, però en la majoria dels casos resisteix i prova d'estirar cap a la idea de la llibertat els homes que valen per l'eloquència o per l'acció (καθάπερ ἀγαθὸς κυβερνήτης πρὸς

⁴⁸⁰ Sobre, Antíoc, cf. Mossé (2010.688): “ Roi de l'empire séleucide qui regroupait les provinces orientales conquises par Alexandre, Antiochos III débarqua en Grèce en 192, appelant les grecs à se révolter contre la présence romaine. Battu en 191 aux Thermopyles per le cònsul Manius Acilius Glabrio, Antiochos poursuivit la guerre en Asie jusqu'à sa défaite en 189 à Magnésie du Sipyle. La guerre “antiochique”, s'acheva par la conclusion de la paix d'Apamée en 189-188.”

κύμα διερειδόμενος ὁ Φιλοποίμην, τὰ μὲν ἐνδιδόναι καὶ παρείκειν ἠναγκάζετο τοῖς καιροῖς, περὶ δὲ τῶν πλείστων διαφερόμενος, τοὺς τῷ λέγειν καὶ πράττειν ἰσχύοντας ἀντισπᾶν ἐπειρᾶτο πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.” (Phil.17.2-3)

El poder de Roma a Grècia és total i la Lliga Aquea s'hi acomoda, tant els dirigents com Aristenos, desitjosos de col·laborar amb Roma, com la resta dels oficials. Plutarc justifica el poder romà a partir de la protecció divina, acceptant-lo com un fet real i inqüestionable. Ara bé hi ha un sector de la Lliga Aquea, en què trobem Filopemen, el seu amic Licortas, el jove Polibi, i d'altres, sensibles a la pèrdua de poder aqueu i crítics amb Roma. Especialment Filopemen, que com un pilot d'una nau, a vegades ha de cedir al corrent, d'altres oposar-s'hi, el mateix succeïa amb les decisions de Roma, tot i que s'hi resisteix més que no s'hi acomoda. Plutarc relata dues anècdotes en què hom remarca l'actitud crítica de Filopemen tant amb els aqueus complaents amb la política romana, Aristenos, per exemple.

L'autor de Queronea conclou l'explicació de l'actuació crítica de Filopemen amb Roma al·ludint a dos aspectes del caràcter de l'heroi grec: l'elevació d'esperit (τὰς ἐξουσίας), però també que és “cerca-raons i puntós (ὑπὸ φρονήματος δύσερι καὶ φιλόνικον), amb l'autoritat. D'aquesta manera entenem que Plutarc acontenta tots els públics.

Certament, Filopemen no és hereu del projecte d'Alexandre. Com Aratos, Filopemen tot i que dirigeix la Lliga Aquea en un moment de major consolidació i prestigi, és veu limitat per la situació de Grècia, amb la irrupció del nou poder romà. Roma s'erigeix en àrbitre de la política grega, derrotant Macedònia (168.a C), que acaba per convertir-se en província romana, i també el monarca selèucida Antióc III el Gran (190 a C), a qui venç i resitua dins les fronteres del seu reialme; d'altra banda, en el cas egipci, les Illuites fraticides dels Làgides, obriren igualment la porta al control d'Egipte per part de Roma.

Dins d'aquest marc limitat, la política de la Lliga Aquea es redueix al marc del Peloponès, on ha de lluitar contra espartans i messenis, i contra les incursions de la Lliga Etòlia, tot mantenint un equilibri en les relacions amb les monarquies hel·lenístiques i especialment amb Roma. Així doncs, la Lliga Aquea es troba en un marc territorial molt inferior al d'Alexandre, així com amb un poder també considerablement menor, sense oblidar que la natura política d'ambdós projectes continua essent sensiblement diferent, l'una democràtica i de supervivència, i l'altra autoritària i d'expansió.

Això no vol dir que Plutarc no acosti les figures cabdillesques de Filopemen i d'Alexandre, cosa que no fa amb la d'Aratos. L'èmfasi és posat en el fet que

Filopemen disposa de les habilitats pròpies d'un gran cabdill : és un bon estratega, reconeix i analitza el terreny de la batalla, com Alexandre. És conscient de la importància de la imatge militar, tant pel que fa a la moral interna dels soldats, com al respecte extern de l'enemic, efectua lectures militars, duu a terme reformes en l'exèrcit aqueu importants, aprèn d'altres formes de guerra com les dels cretencs, es sent responsable dels seus soldats, es mostra coratjós amb actituds temeràries com el monarca macedoni, que en el seu cas li costaran la vida, i no dubta "com els grans homes" a saltar-se les normes democràtiques i de comandament de la Lliga Aquea, quan així ho considera, amb el vistiplau de Plutarc.

D'altra banda, el seu caràcter puntós i orgullós pot menar-lo a actituds de tossuderia i d'incapacitat de resoldre una situació política (Esparta, Messene i la seva pròpia ciutat de Megalòpolis), ans al contrari d'agreujar-la en aquest cas som lluny del *glamour*, la perspectiva política, la diversitat d'interessos i la magnanimitat d'Alexandre. Finalment, Plutarc deixa ben clar el reconeixement extern per part dels romans i dels macedonis, com "el darrer dels grecs".

5.7.2 Cabdill més que polític.

Aquest apartat que tracta de determinar els trets i actuacions de Filopemen com a cabdill hel·lenístic; està dividit en dues parts, la primera dedicada als monarques hel·lenístics que apareixen en la seva *Vida*, la segona, a una anàlisi específica dels seus trets com a cabdill hel·lenístic, i amb la comparació amb Alexandre. Els monarques hel·lenístics que tenen algun protagonisme en la *Vida de Filopemen* són els Antigònides, Antígon III Doson i Filip V; el Làgida, Ptolemeu IV Evèrgetes, i el Selèucida, Antíoc III el gran (Atal I de Pèrgam, no apareix en la *Vida de Filopemen* sinó en la de *Flamin*). Cal esmentar també els reis espartans, Cleòmenes III, Nabis I, i el tirà Macànidas.

Antigon III Doson (c. 263-221 a C). Nebot d'Antigon II Gònatas, rei de Macedònia i artífex de l'aliança amb Aratos i la Lliga Aquea per tal de derrotar el rei espartà Cleòmenes III. En aquella època Filopemen és un jove oficial aqueu que esdevé famós per la seva acció ardida i de decisió personal en la batalla de Sel·làsia, guanyant-se l'admiració del rei macedoni (*Phil*.6.13). Antígon III Doson com a cap de la batalla ha disposat que Filopemen i els seus actuïn quan ell enviï un senyal, col·locant un drap de color púrpura a la punta d'una *sarissa*. Davant la dinàmica del combat, Filopemen

no espera el senyal reial i es precipita en la batalla, essent ferit i lluitant fins a l'extenuació. La batalla de Sel·làsia és guanyada per macedonis i aqueus, esdevenint un clar i decisiu triomf damunt Cleòmenes III d'Esparta.

Més endavant el rei macedoni vol saber per què no s'han seguit les seves ordres (*Phil.6.12*). Veiem doncs, el rei macedoni satisfet per la victòria però gelós del seu poder, per això esbrina les causes de no haver estat seguida la seva estratègia, i quan obté la resposta reacciona de manera suau i conciliadora, amb bon sentit de l'humor. En el joc de mots, advertim el contrast entre "jove" i "gran capità", que dóna a conèixer el jove heroi de Megalòpolis i n'anticipa el futur. En definitiva som davant l'aparició de Filopemen en l'escenari grec. Però Filopemen no vol lligar-se a les ordres del rei macedoni i vol servir la seva independència professional. D'altra banda les ofertes reials de riqueses i poder tampoc no el sedueixen i per tant les rebutja. Definitivament no és al servei d'un monarca hel·lenístic, a diferència del seu company i antecessor Aratos.

El segon monarca macedoni que apareix la *Vida de Filopemen*, és Filip V (238-179 a C) ho fa de manera breu però molt en la línia de la visió negativa que en donen la historiografia grega i la romana. Hi apareix en dues ocasions, la primera volent enverinar Filopemen (*Phil.12. 2*), i la segona simplement com un referent cronològic, quan és derrotat per Roma (*Phil.14.2*).

El rei Selèucida Antíoc III el Gran (c. 242-187 a C), rei d'Àsia, apareix breument en la *Vida de Filopemen*, en el marc de les dues guerres d'aquest monarca contra Roma. En aquesta ocasió trobem un Filopemen prudent, imatge no gaire habitual, davant la proposta de Diòfanes en l'assemblea de la Lliga Aquea d'atacar Esparta, i respecta la lluita entre Roma i Antíoc III el Gran (*Phil.16.1-2*). A part de l'actitud prudent de Filopemen no sempre constatable, advertim que Grècia esdevé camp de batalla entre la nova potència de l'oest, Roma que ja té un paper a Grècia, i les restes de les monarquies hel·lenístiques, ja no representades per Macedònia com fins ara, i dividides ara en aliances entre Roma i Antíoc III el Gran.

L'any 192 a C Antíoc III desembarca prop de Demetriadà i comença la invasió de Grècia; Filopemen és llavors un simple particular i veient el capteniment del rei selèucida i de les seves tropes, de total disbauxa i platxèria, no pot estar-se de criticar-ho:

“ Quan esclatà la guerra a Grècia dels romans contra Antíoc, Filopemen era simple particular. Veient que Antíoc s'estava a Calcis, entretingut en noces i en amors de noies inadequades als seus anys, mentre que les seves tropes síries (τοὺς δὲ

Σύρους), en gran desordre i sense caps, rodaven per les ciutats en platxèria, li sabia greu de no ésser llavors general dels aqueus i deia que envejava la victòria dels romans: ‘ Perquè jo, exclamava, si fos general, ja hauria trossejat tota aquesta gent a les tavernes ! ‘ .” (*Phil.17.1*).

La indisciplina i la disbauxa de l'exèrcit del rei Antíoc III el Gran no podia de cap manera ser del gust de Filopemen, qui crític en extrem, no s'està de remarcar el grau de degradació de les tropes i del mateix rei, més interessat en els seus afers amorosos que en la correcta planificació de la guerra, davant un exèrcit com el romà, totalment disciplinat. Notem també la crítica moral: un rei enamorat de jovenetes, unes tropes disbauxades per la ciutat sense caps que les controlin, fan exclamar Filopemen, irònicament, que ell les hagués matat a les tavernes, no al camp de batalla. Una vegada més, Plutarc posa de manifest el grau d'incompetència moral i militar de les monarquies hel·lenístiques davant el poder romà, disciplinat i organitzat. La Fortuna somriu a un nou cicle de poder que té per protagonista Roma i que arriba als temps del mateix escriptor de Queronea i, dels seus lectors i oïdors. Notem d'altra banda que per a Plutarc, Antíoc III no representa de cap manera els grecs, ni la història de Grècia, tant per l'amoralitat i la indisciplina de l'exèrcit i s'hi refereix amb el nom de “sirís” (τοὺς δὲ Σύρους) no de grecs.⁴⁸¹

En aquets mateix sentit, veiem com valora Plutarc l'oferta “d'alliberament de Grècia” que argueix Antíoc III contra Roma, a la *Vida de Flamini*:

“ πει δ' ὁ Ἀντίοχος εἰς τὴν Ἑλλάδα ναυσὶ πολλαῖς καὶ στρατῶ περαιωθεὶς ἀφίστη τὰς πόλεις καὶ διεστασίαζεν, Αἰτωλῶν αὐτῶ συνεπιλαμβανομένων, καὶ πάσαι διακειμένων πρὸς τὸν Ῥωμαίων δῆμον ἐχθρῶς καὶ πολεμικῶς, ὑπόθεσιν τοῦ πολέμου καὶ πρόφασιν διδόντων ἐλευθεροῦν τοὺς Ἕλληνας, οὐδὲν δεομένους (ἐλεύθεροι γὰρ ἦσαν), ἀλλ' εὐπρεπεστέρας αἰτίας ἀπορίᾳ τῷ καλλίστῳ τῶν ὀνομάτων χρῆσθαι διδασκόντων.” (*Flam.15,1-2*) [En tot això, Antíoc passa a Grècia amb una flota considerable i un exèrcit, i comença a revoltar les ciutats a promoure-hi faccions, gràcies a fer causa comuna amb ell els etolis, ja de temps hostils i disposats a la guerra contra el poble de Roma, i que llavors li donaven com a base i pretext de la guerra l'alliberament dels grecs. Els grecs no necessitaven res d'això, perquè ja eren lliures, però a manca d'un motiu més honrat, li ensenyaven a servir-se del més bell dels noms]

Per a Plutarc no és cert el motiu de guerra d'Antíoc i dels etolis, ja que els grecs amb Roma ja disposen de la llibertat, clara prova que Roma i el seu imperi són ja els successors d'Alexandre. tot i que com ell mateix afirma, encara hi havia faccions partidàries d'Antíoc a les ciutats gregues.

El monarca egipci Ptolemeu IV Evèrgetes (284 – 221 a C) apareix breument i com a mal referent moral i militar, semblantment a la majoria dels seus col·legues

⁴⁸¹ Cf.Livi (35,49,6-9) en el mateix sentit :

hel·lenístics referits en la *Vida de Filopemen* (*Phil.13.5-6*). Així, als ulls de Filopemen, sempre en activitat i defugint l'ociositat, considera els elogis que rep Ptolemeu IV Evèrgetes fora de lloc i no pot evitar una ironia referint-se a l'avançada edat del monarca. De totes formes és curiós que sigui lloat el fet que un monarca dirigeixi el seu exèrcit, que hauria de ser normal, la qual cosa és un indicador de la pèrdua d'interessos militars dels monarques làgides.

Anem ara a Cleòmenes III (235- 222 a C) rei d'Esparta i reformador social, enfrontat amb la Lliga Aquea i Macedònia. Coetani d'Antígon III Doson I d'Aratos de Sició, apareix al període de joventut de Filopemen, on el rei espartà lluita contra els aqueus, fins que és derrotat a Sel·làsia. Posteriorment, (*Phil.5*), hi ha una topada directa entre Cleòmenes i Filopemen: s'enfronten al voltant del setge de Megalòpolis per causa del rei espartà. Filopemen aconsegueix evacuar els ciutadans de Megalòpolis sans i estalvis a Messene, la qual cosa permet a Cleòmenes d'ocupar la ciutat però sense habitants. Davant d'aquesta situació, el rei espartà vol atreure's els megapolitans a la seva ciutat, però l'oratòria de Filopemen els dissuadeix, impossibilitant la victòria total de l'espartà. Aleshores Cleòmenes III furios saqueja la ciutat. L'altra referència a Cleòmenes és dins el relat de la batalla de Sel·làsia (*Phil.6.*) en què Filopemen dona mostra del seu coratge i energia lluitant malferit contra els espartans.

Macànidas I (?- 207.a C) és un personatge històric que el 211 succeí Licurg en el tron espartà, governà en nom del rei infant Agesòpolis. Plutarc i la resta de fonts el consideren un tirà. Forma part del bloc etoli, Roma i Pèrgam, contra de la Lliga Aquea i els macedonis. Mor a mans de Filopemen a la batalla de Mantinea el 207 a C. Plutarc narra amb tota mena de detalls l'encontre entre Filopemen i Macànidas en la batalla de Mantinea que ja hem referit més amunt i que és motiu de l'escultura a Delfos. El relat de Plutarc, semblant a d'altres duels entre caps, és ple de moviment i segurament era un dels moments de la lectura o de l'audició de més atenció i interès per part del públic. La comparació cinegètica, entre el caçador i la bèstia, Filopemen i Macànidas, ateny el clímax del relat. Aquesta plasticitat narrada amb paraules segurament va trobar la seva inspiració en la contemplació de l'estàtua (*Phil.10*).

Pel que fa a Nabis I (?- 192 a C), Plutarc el considera Nabis un tirà, a l'igual que la majoria d'historiadors grecs i llatins, encara que Titus Flamini al relat de la seva *Vida*, li reconeix el títol de rei d'Esparta, seguint els interessos de la política romana a Grècia. És un polític reformista que reprèn les reformes dels reis anteriors Agis IV i Cleòmenes III i les duu encara més enllà, per això, un sector d'historiadors actuals el titllen de revolucionari, en el sentit que implantà canvis en la societat espartana de gran calat

social i amb suport de les classes populars. Entre aquestes reformes hi ha l'alliberament dels esclaus, la igualació de les diferents classes socials, el trencament de l'economia autàrquica tradicional i l'estimulació dels comerç i de l'artesanat. Tanmateix, les reformes del rei Nabis I no es limitaren a Esparta, sinó que en un moment determinat, Filip V de Macedònia li cedeix Argos, i Nabis, hi implementa les reformes, cosa que alarma *in extremis* la classe dirigent aquea.⁴⁸²

Plutarc, com hem esmentat abans, el considera un tirà (*Phil.*12.4) ja que disposa d'una escorta de mercenaris i imposa les seves reformes mitjançant la força, però no exposa els canvis socials que duu a terme. Pel que fa a la política exterior, Nabis I envaeix Messene el 204 a C, Megalòpolis el 201 a C i és derrotat per Filopemen el 200 a C. Durant la Segona Guerra Macedònia, dona suport a Filip V que li cedeix Argos, i després canvia de bàndol. Flamini el 195 a C també l'acusa de tirà, li pren Argos i els ports espartans, que Nabis més tard intenta recuperar, però és derrotat per Flamini i Filopemen. Mor el 194 a C a mans dels seus aliats etolis.

A la *Vida de Filopemen*, Nabis I apareix en cinc ocasions, sempre en lluita contra Filopemen: en l'ocupació de Messene (*Phil.*12.4-6); lluitant contra aqueus i romans (*Phil.*14.1-2), quan Filopemen és derrotat per mar (*Phil.*14.6-8); quan Filopemen el derrota gràcies a l'observació del terreny i a les tàctiques de la guerrilla (*Phil.*14.10-12); i finalment quan Plutarc esmenta la seva mort, traït pels etolis (*Phil.*15.3). Plutarc no tracta Nabis I com a polític, solament es limita a relatar els fets bèl·lics en què participa, enfrontat a Filopemen, i el considera un tirà.

Filopemen pel que fa al model de cabdill hel·lenístic palesa els trets següents: és un home de fortuna força regular, ja que a diferència d'altres cabdills com Aratos, no es deu tant a la fortuna canviant: de fet gaudeix d'una Fortuna força favorable al llarg de la seva vida. Tal vegada, en l'episodi de la seva mort, podríem albirar un element de fortuna adversa, ja que als seus setanta anys d'edat no s'imaginava que de cop i volta li hagués de canviar la vida i morir d'una forma tan cruel. Així, ho veu Plutarc: "Nogensmenys, una enveja divina el tombà, com un atleta que fa una bona cursa, als mateixos termes de la vida." (οὐ μὴν ἀλλὰ Νέμεσις τις ὥσπερ ἀθλητὴν εὐδρομοῦντα πρὸς τέρματι τοῦ βίου κατέβαλε) (*Phil.*18.3). No utilitza la paraula Fortuna, però sí que dona a entendre el canvi sobtat dels fets.

⁴⁸² Cf. Fornis 2002.237. " Lo cierto es que al igual que hiciera Esparta diez años antes, Nabis introdujo en la política y en la Sociedad argivas un conjunto de reformas radicales que le ganaron el favor de la mayoría de los ciudadanos: la acumulación de poderes en su persona, la neutralización de los privilegios políticos de la clase dirigente -empujada al dilema de consentir o marcharse- y la confiscación de sus propiedades para su posterior redistribución, la abolición de las deudas y la regulación de los intereses de los futuros préstamos."

Com a cap polític, fou per vuit anys alternats cap de la Lliga Aquea, pràcticament fins a la seva mort. Plutarc el descriu més com a home d'acció que no de reflexió. No disposa d'especials habilitats polítiques, però sí que és admirat i escoltat pels aqueus, la qual cosa li atorga un poder afegit, *auctoritas*. Pot persuadir i convèncer, com fa en més d'una ocasió, i també pot esdevenir prudent davant de situacions particularment perilloses i delicades, com la guerra entre Roma i Antíoc, però el seu estat natural és el del risc i l'acció en el camp de batalla.

Es manté equidistant envers les altres potències presents a Grècia, tant Roma com les diferents monarquies hel·lenístiques, però entra en conflicte especialment amb Esparta, i amb Megalòpolis de manera totalment descontrolada, per culpa del seu amor propi. Podem establir, doncs, que el seu caràcter puntós i orgullós no és el millor tarannà per a un polític (*Phil.*3.1;16.7;9; *Flam.*22.4). Quan la seva opinió entra en conflicte amb els caps aqueus, no dubta a actuar pel seu propi compte, desobeint-los. La vàlua com a polític li ve sobretot del capteniment com a cap militar, que el converteix en tot un personatge carismàtic en la seva època.

A diferència del seu rival Titus Flamini, Filopemen no està subjecte a unes normes precises i estrictes, ni les seves accions no són supervisades per un òrgan superior, format, entre d'altres, pels mateixos rivals de Flamini, és a dir, el Senat romà. Tanmateix Filopemen té un gran prestigi dins i fora de la Lliga Aquea que li permet saltar-se'n les decisions quan li convé, o fins i tot actuar com a particular, sense tenir cap càrrec polític, per exemple l'actuació a Esparta, (*Phil.*16.4-9)). La Lliga Aquea no era una instància política tan ordenada com el Senat de Roma.

Quant a la riquesa, Plutarc descriu un Filopemen totalment desdenyós amb els diners i les riqueses. Això sí, pertanyent a l'aristocràcia aquea, megalopolitana, és posseïdor de finques que treballa ell mateix per tant gaudeix d'un nivell socioeconòmic alt. Ara bé, no aprofita el poder per incrementar les seves riqueses, ni tampoc es deixa comprar pels monarques hel·lenístics, quan el volen al seu servei. Plutarc el descriu amb una educació filosòfica, culte, però massa interessat en la guerra,. El seu model filosòfic i moral és el del general tebà Epaminondas, a qui emula en el desdeny als diners, però en canvi no aconsegueix imitar en dolçor i visió política (*Phil.*3.1).

Plutarc posa èmfasi sobretot en el Filopemen cabdill, cap militar ardit, arriscat, amb habilitats bèl·liques com la disciplina, la formació en coneixements i l'estudi de la guerra, bon observador del terreny i de les condicions estratègiques, hàbil en altres tècniques bèl·liques com la guerra de guerrilles cretenca, també és impulsor de reformes en l'exèrcit aqueu, valora i es preocupa de la bona imatge i la presència de

l'exèrcit. Per confirmar-ho Plutarc descriu la indisciplina, la irresponsabilitat, l'ambient relaxat que imperava en la cavalleria aquea (*Phil.7.3-6*). Aleshores Filopemen, vingut de Creta encara amb més ardidesa i reconeixement militar, no dubta a endegar tot un seguit de reformes que canviïn l'estat de coses. Recorre les ciutats, s'adreça individualment als joves, els estimula l'ambició positiva de voler millorar, els exercita amb seriositat; en valora o critica els exercicis, segons s'escaigui. A més, els inspira vigor i zel, cosa que els fa genets, àgils i capaços de certa versatilitat en el maneig dels cavalls, i encara més difícil, els disciplina.

Filopemen treballa les seves habilitats en públic, per tal de donar importància a la instrucció, és la virtut del cabdill bon comunicador d'allò que espera de la seva tropa, La tropa sap que el seu cabdill té uns objectius per a ells, i quan els els ha comunicat, es tornen ambiciosos per superar-se. En aquest fet tenim un bon exemple de bona gestió de l'ambició, quan un bon líder, inspirat la sap comunicar i fer-la créixer en els seus subordinats, i posar-la al servei d'una causa. Efectivament el grau d'interrelació entre el cabdill i la seva tropa és tal que la sola presència de Filopemen infon ardidesa i vigor als soldats per al combat, essent la seva substitució per un altre cap un problema real. Mentre que a l'enemic, la sola presència del cabdill contrari, els infon terror, especialment la seva mirada que defugen tant com poden (*Phil.12.1*).

Aquest lligam especial que s'estableix entre el cabdill i les seves tropes, queda ben explicat per Plutarc mitjançant la comparació entre el poltre i el genet, en què la relació és tan propera que el poltre reconeix el genet pel seu pes; així els soldats necessiten el contacte i presència del cabdill en un moment tan important com és el combat. Ara bé, aquest contacte s'estableix mitjançant l'esguard, un contacte visual que en l'enemic provoca l'efecte contrari, el de la por, una por que també va associada al nom i les gestes del cabdill enemic. La narració de Plutarc recull molt bé amb el símil del poltre i el genet, l'aspecte sensitiu, afectiu, animal en el sentit d'irracional, que atorga la mirada humana, i també de confiança i protecció, i que per altra banda esdevé por i amenaça, els efectes contraris, en l'enemic. ⁴⁸³

⁴⁸³ Polibi, pel que fa a la intensa relació de Filopemen amb els seus soldats, relata una batalla en la qual no calen arengues prèvies, sinó que la presència física del cabdill per si sola esperona la tropa " Ἄμα δὲ τῷ σύνοπτον ἤδη καλῶς εἶναι παραγενομένην τὴν τῶν ὑπεναντίων δύναμιν ἐπιπορευόμενος τὰ συστήματα τῶν φαλαγγιτῶν παρεκάλει βραχέως μὲν, ἐμφαντικῶς δὲ τοῦ παρόντος κινδύνου. τὰ μὲν οὖν πλείστα τῶν λεγομένων ἀσαφῆ συνέβαινε γίνεσθαι· διὰ γὰρ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν καὶ πίστιν τῶν ὄχλων εἰς τοιαύτην ὁρμὴν καὶ προθυμίαν παρέστη τὸ πλῆθος ὥστε παραπλησίαν ἐνθουσιασμῶ. τὴν ἀντιπαράκλησιν γίνεσθαι τῶν δυνάμεων, ἄγειν καὶ θαρρεῖν αὐτὸν παρακελευομένων· τοῦτο μὲντοι παράπαν ἐπιμελῶς ἐπειράτο διασαφεῖν, ὅτε λάβοι καιρὸν, ὅτι τοῖς μὲν ὑπὲρ αἰσχροῦ καὶ ἐπονειδίστου δουλείας, τοῖς δ' ὑπὲρ ἀειμνήστου καὶ λαμπρᾶς ἐλευθερίας συνέστηκεν ὁ παρῶν κίνδυνος." (Plb.11.12.1-3) [Quan l'arribada de les

Aquest home d'acció descrit pel biògraf pot comparar-se a Alexandre, per les relacions amb les tropes, de fidelitat i protecció; de fet, la mateixa mort de Filopemen és deguda a l'excès de protecció que manifesta cap als seus joves genets. Filopemen, com Alexandre, doncs, dóna exemple en les situacions complexes, sap tant lluitar en primera línia i en duels singulars, com dirigir i governar el combat. Plutarc només li critica dos trets caracterials i una passió: el seu amor propi que esdevé ira i venjança, mantinguda en el temps, convertint-lo en puntós; i la passió per la guerra, excessiva, que el mena a considerar solament interessants les lectures, fets i aspectes que tenen a veure amb l'activitat bèl·lica, menystenint les altres.

Un amor propi que es mescla amb la seva responsabilitat cap a la seva tropa en l'episodi que el mena a prendre un risc que el condueix cap a la mort (*Phil.*18.10-11). Justament el fet de voler salvar els seus soldats, en aquest cas molt joves, el duu a prendre una situació de risc personal de la qual no pot escapar, tot i que els seus enemics, temen l'enfrontament directe amb ell, i malden per anar-lo arraconant en un lloc on el puguin finalment controlar. El sentit de la responsabilitat del bon cabdill mena cap a situacions d'aquest caire, en què l'assumpció del risc per part del cabdill pot resultar letal. El seu cabdillisme queda també ben descrit per Plutarc quan actua com a particular, és a dir, sense càrrec dins la Lliga Aquea, quan ell és l'únic senyor d'ell mateix i continua desenvolupant accions guerreres com li plau, ja sigui com a mercenari en dues ocasions a l'illa de Creta, cosa que li val un conflicte amb Megalòpolis, o bé, en el mateix Peloponès. La tendència que palesa Filopemen a saltar-se la legalitat o a prendre decisions controvertides, el duen a ésser criticat per Plutarc, tot i que mai l'anomena tirà, sinó que sembla justificar-ho:

“ οὕτως ἡγεμονικὴν φύσιν ἔχων, οὐ κατὰ τοὺς νόμους <μόνον>, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν ἠπίστατο πρὸς τὸ συμφέρον, οὐ δεόμενος παρὰ τῶν ἀρχομένων λαβεῖν τὸ ἄρχειν, ἀλλὰ χρώμενος αὐτοῖς ὅπου καιρὸς εἴη, τὸν ὑπὲρ αὐτῶν φρονοῦντα μᾶλλον ἢ τὸν ὑπ' αὐτῶν ἡρημένον ἡγουμένους στρατηγόν. γενναῖα μὲν οὖν Τίτου τὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπιεικὴ καὶ φιλόανθρωπα, γενναιότερα δὲ Φιλοποίμενος τὰ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σκληρὰ καὶ φιλελεύθερα: ῥᾶον γὰρ χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις ἢ λυπεῖν ἀντιτείνοντα τοὺς δυνατωτέρους.” (*Flam.* 24. 3-4) [Tenint aquest temperament de cabdill, no solament sabia comandar segons les lleis, sinó també a les lleis, si l'interès públic ho exigia, sense necessitat de rebre el comandament de mans dels comandants, ans servint-se'n d'ells quan era l'ocasió, convençut que general era aquell que pensava per ells més que no pas elegit per ells. Sens dubte són generosos els actes clements i

tropes enemigues ja fou palesa, Filopemen recorregué les unitats de la falange, a les quals arengà breument, però amb èmfasi, davant l'eminència del xoc. Tanmateix hom no entengué els mots. Els seus homes l'apreciaven tant i hi confiaven tant, que aquella massa arribà a un punt tal d'ímpetu i coratge, que llur resposta fou com un esclat d'entusiasme, li demanaven que prengués el comandament tot d'una. En general, si molt convenia, Filopemen tractava d'explicar que si bé l'enemic lluitava sota un esclavatge infamant i ignominiós, en canvi ells, ho feien sota una llibertat gloriosa i inextingible] .

humans de Titus envers els grecs, però més generosa és la fermesa i l'amor de la llibertat amb què Filopemen va oposar-se a Roma; perquè més fàcil és afavorir els necessitats que vexar els poderosos tivant-se contra ells] .

La relació de Filopemen amb Roma, ja instal·lada de ple en l'escenari polític i físic grec, és de recel i distància; discrepa de la política de la potència llatina, i sovint s'hi oposa, ja sigui de fet, ja sigui de paraula i fet. Per a Filopemen, Roma és un aliat perillós amb qui cal establir distàncies, conèixer-lo i conviure-hi.⁴⁸⁴ En canvi des de la banda dels romans, Filopemen és admirat, l'anomenen. "l'últim dels grecs", pels seus valors i habilitat guerrera; ara, per l'altra banda, com és lògic, és vist amb recel i desconfiança, ja que Filopemen no s'hi sotmet. Així la rivalitat entre Titus Flamini, general i cònsol romà, destinat a Grècia, i Filopemen és un reflex d'aquest tipus de doble sentiment per part romana cap a la persona de Filopemen: admiració i gelosia de Flamini envers Filopemen; però també distanciament i desconfiança.

Una altra característica explicada per Plutarc és la d'heroi nacional grec; en els Jocs Nemeus del 205 a C. Plutarc exalta la relació del cabdill, ara heroi, no ja només amb els seus soldats, sinó amb tota els grecs:assistents:

“ ἄμα δὲ τῇ λαμπρότητι τῆς φωνῆς τοῦ περὶ τὴν ποίησιν ὄγκου συμπρέφαντος, ἐπίβλεψιν γενέσθαι τοῦ θεάτρου πανταχόθεν εἰς τὸν Φιλοποίμενα καὶ κρότον μετὰ χαρᾶς, τῶν Ἑλλήνων τὸ παλαιὸν ἀξίωμα ταῖς ἐλπίσιν ἀναλαμβάνοντων καὶ τοῦ τότε φρονήματος ἔγγιστα τῷ θαρρεῖν γινομένων.” (*Phil.*11.4) [Com que la sonoritat de la veu s'adeia esplèndidament a l'elevació d'aquella poesia, de per tot el teatre els ulls es giraven cap a Filopemen, amb aplaudiments i crits de joia: els grecs en esperança recobraven l'antiga dignitat i s'acostaven molt a l'alt esperit d'aleshores per la confiança d'ara en ells mateixos]

⁴⁸⁴ En aquesta mateixa línia, Polibi relata una d'aquestes discrepàncies polítiques amb Roma en què Filopemen mostra conèixer molt bé els mòbils i límits legals de l'adversari, en aquest cas de la mà de Titus Flamini, i servir una distància política important: “ Πλὴν τότε παρῆν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Τίτου πεπεισμένος ἐξ ἐφόδου τὰ κατὰ τὴν Μεσσήνην χειρισθῆσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν. οἱ δὲ περὶ τὸν Φιλοποίμενα, σαφῶς ἐπεγνωκότες ὅτι περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ὁ Τίτος οὐδεμίαν ἐντολὴν ἔχει παρὰ τῆς συγκλήτου, τὴν ἡσυχίαν εἶχον, καταδοκούντες αὐτοῦ τὴν παρουσίαν. ἐπεὶ δὲ καταπλεύσας εἰς Ναύπακτον ἔγραψε τῷ στρατηγῷ καὶ τοῖς δαμιουργοῖς τῶν Ἀχαιῶν, κελεύων συνάγειν τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἐκκλησίαν, ἀντέγραψαν αὐτῷ διότι ποιήσουσιν, ἂν γράψῃ περὶ τίνων βούλεται διαλεχθῆναι τοῖς Ἀχαιοῖς· τοὺς γὰρ νόμους ταῦτα τοῖς ἄρχουσιν ἐπιτάττειν. τοῦ δὲ μὴ τολμῶντος ἀρχαίων λεγομένων φυγάδων, τότε δὲ προσφάτως ἐκ τῆς Λακεδαιμόνος ἐκπεπτωκότων, καὶ συλλήβδην ἢ τοῦ Τίτου παρουσία καὶ προσδοκία τοῦτον τὸν τρόπον διέπεσεν.” (Pib.23.5.14-18) [Quan es presentà a Grècia (Dinòcrates de Messene) en companyia de Titus Flamini, estava segur que anava immediatament a disposar dels afers de Messènia al seu gust. Però Filopemen, sabent que Titus Flamini no tenia cap ordre del Senat, romangué inactiu esperant llur arribada. Quan Titus Flamini arribà al port de Naupacte, i escrigué al general i als demiürgs dels aqueus ordenant-los que convoquessin els aqueus a assemblea, li respongueren per escrit que així ho farien quan els expliqués quina termes volia tractar amb tothom, perquè així ho disposava la llei (romana). Titus Flamini no gosà escriure, cosa que tombà les esperances de Dinòcrates i les dels anomenats bandejats antics, aleshores clarament enemistats amb Lacedemònia. Així, fou, resumint, com fracassà l'estança i les esperances de Titus Flamini] .

Els grecs, en definitiva, com abans els soldats, recobren la seva dignitat i la confiança en ells mateixos, esguardant aquell que sap establir aquesta relació amb ells. Ara no són els soldats, són els grecs, i per això el cabdill ha adquirit una altra dimensió: ha esdevingut heroi.

No podem afirmar rotundament que Plutarc consideri Filopemen un successor polític d'Alexandre, ara bé, sí que representa el darrer cabdill que fa brillar l'última llum de la independència política de Grècia, entenent per Grècia la Lliga Aquea. Per això, Plutarc palesa que són els mateixos romans, que l'anomenen " el darrer dels grecs".

Els altres estadistes grecs presents en el relat de Plutarc, Antíoc III el Gran, Filip V de Macedònia, els reis espartans (llevat d'Agis IV i de Cleòmenes III) o els dirigents etolis, no representen Grècia ni els grecs, de la mateixa manera que Filopemen.

5.7.3 *Jocs Nemeus (Filopemen) vs. Jocs Ístmics (Titus Flamini).*

Aquest apartat queda dividit en dos subapartats: el primer, la Lliga Aquea, on tractem l'estat polític de la Lliga Aquea en els anys corresponents a la *Vida de Filopemen*, és a dir els anys 253 al 182 a C, i el segon, Filopemen amb els diferents generals amb qui hi té relació, i alterna el govern, com són: Lísip, Aristenos, Diòfanos, Licortas; i altres personatges membres de la Lliga com Símmias, Poliè i Polibi que apareixen en la *Vida*. Un element central de discussió dins la Lliga Aquea és la política d'aliança amb Roma, amb Flaminius com a representant i les relacions de rivalitat entre ell i Filopemen. L'opinió de Plutarc envers Roma i la consideració d'hereva d'Alexandre responen a la pregunta inicial de l'apartat.

La Lliga Aquea en vida de Filopemen, ja consolidada abans sota la direcció d'Aratos, ha de participar dels conflictes que pateix Grècia, com són: la guerra contra Cleòmenes III rei d'Esparta; la guerra dels Aliats del 229 al 226 a C contra els etolis; la Primera Guerra Macedònia, del 211 al 205 a C; la Segona Guerra Macedònia del 200 al 197 a C i la guerra contra Antíoc III el Gran, del 192 al 181 a C. Com veiem una època convulsa i difícil que bàsicament es caracteritza per la paulatina consolidació de Roma com la gran potència hegemònica a Grècia, amb el desplaçament de les monarquies hel·lenístiques del territori grec, Macedònia i els Selèucides, la decadència dels Làgides d'Egipte, i el control romà de les Lligues Etòlia i Aquea, acabant amb la conversió de Macedònia com a província romana (149 a C) així com la conquesta final, quan Grècia esdevé la província senatorial d'Acaia (146 a C).

Així, en la síntesi Plutarc:

“ Τὸ δὲ κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν πρῶτος μὲν Ἄρατος εἰς ἀξίωμα καὶ δύναμιν ἤρην, ἐκ ταπεινοῦ καὶ διερριμμένου κατὰ πόλεις συναγαγὼν καὶ πολιτευσάμενος Ἑλληνικὴν καὶ φιλάνθρωπον πολιτείαν” (Phil 8.1)...” ἀλλ' Ἄρατου μὲν ζῶντος ἔτι τοῖς Μακεδόνων ὄπλοις ὑπεδύοντο τὰ πολλά, θεραπεύοντες Πτολεμαῖον, εἴτ' αὖθις Ἀντίγονον καὶ Φίλιππον, ἐν μέσῃς ἀναστρεφομένους ταῖς Ἑλληνικαῖς πράξεσιν· ἐπεὶ δὲ Φιλοποίμην εἰς τὸ πρωτεύειν προῆλθεν, ἤδη καθ' ἑαυτοὺς ἀξιομαχοὶ τοῖς ἰσχύουσι πλεῖστον ὄντες, ἐπαύσαντο χρώμενοι προστάταις ἐπεισάκτοις. Ἄρατος μὲν γὰρ ἀργότερος εἶναι δοκῶν πρὸς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας, ὁμιλία καὶ πραότητι καὶ φιλίαις βασιλικαῖς τὰ πλεῖστα κατειργάσατο τῶν πραγμάτων, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται· Φιλοποίμην δ' ἀγαθὸς πολεμιστῆς ὦν καὶ διὰ τῶν ὀπλων ἐνεργός, ἔτι δ' εὐτυχῆς καὶ κατορθωτικὸς εὐθύς ἐν ταῖς πρώταις γενόμενος μάχαις, ἅμα τῇ δυνάμει τὸ φρόνημα τῶν Ἀχαιῶν ἠύξησε, νικᾶν ἐθισθέντων μετ' αὐτοῦ καὶ κατευτυχεῖν ἐν τοῖς πλείστοις ἀγῶσι.” (Phil.8.4-7)) [La república dels aqueus, fou Aratos el primer d'elevar-la a dignitat i puixança, d'humil i escindida que era, unint-la per ciutats i inaugurant una política verament grega i humana.] ... [Ara, mentre Aratos va viure, la Lliga s'esmunyí gairebé sempre sota les armes dels macedonis, fent la cort a Ptolemeu, després a Antígon i a Filip, que anaven i venien enmig de totes les coses de Grècia. Però quan Filopemen va arribar al primer lloc, a l'últim ja es bastaren sols per a combatre amb els adversaris més forts i desistiren de servir-se de directors importats. Aratos, en efecte, essent més aviat pigre, sembla, per a les lluites guerreres, dugué a terme la major part de les seves empreses per negociació, afabilitat i amistats reals, tal com és escrit en la seva biografia; però Filopemen, que era un excel·lent home de guerra i operatiu per mitjà de les armes, i que a més fou sortós i coronat per l'èxit des de les primeres batalles, aconseguint, juntament amb la puixança, l'esperit dels aqueus, acostumats a vèncer amb ell i a reeixir en la major part de les lluites] .

Plutarc, com veiem, considera la Lliga Aquea, com l'única opció grega, menystenint les bel·licoses i enfrontades monarquies hel·lenístiques, detentadores del poder a Grècia, especialment Macedònia; és significativa l'expressió de "política verament grega", i hi afegeix "humana", és a dir, civilitzada, en contrast amb el descontrol i la barbàrie que macedonis, epirotes, siris i egipcis, també etolis, ocasionaven a les ciutats gregues. D'altra banda, la lluita contra els tirans, és a dir, per la llibertat, és la primera causa que Plutarc esmenta i valora com necessitat de crear la Lliga Aquea, per respondre sobretot a la política macedònia de control de Grècia, mitjançant l'establiment de guarnicions macedònies a les ciutats gregues, o bé consolidant-hi i donant suport a l'establiment de tiranies afins. Per tant Plutarc veu amb molts bons ulls, la creació de lligues, especialment la Lliga Aquea, identificades amb la idea de Grècia, és a dir, civilització i llibertat; són conceptes d'alta consideració filosòfica, i no de caràcter social, com succeïa en el cas de les reformes espartanes, també al Peloponès.

A continuació estableix dues etapes, centrades sota les direccions de dos dels seus herois biografiats, Aratos, primer, i després Filopemen; per això és indefugible la comparació entre ambdós.. Així la política d'Aratos és criticada perquè depengué, en

la seva opinió, de les monarquies hel·lenístiques, Egipte i Macedònia, sobretot aquesta darrera, sota els regnats d'Antígon II Doson i Filip V. En canvi, l'apotació de Filopemen, posterior en el temps, és valorada positivament perquè, ja enfortits, els aqueus poden menar una política més independent dels monarques veïns. Aquest judici coincideix amb els trets caracterials d'ambdós dirigents aqueus: mentre que Aratos era pigre en el combat, i en canvi molt hàbil en la política fou sempre molt afable, amant de solucionar els conflictes mitjançant la negociació i mantenidor d'amistat personal amb els monarques hel·lenístics, Filopemen, en canvi, fou ardit i home d'acció, bel·licós, independent i hàbil quant a la guerra, mimat per la Fortuna que li permeté obtenir èxits militars puixants, elevant-ne la consideració dins i fora de la Lliga Aquea.⁴⁸⁵

Pel que fa a les relacions entre la Lliga Aquea i Filopemen cal dir que en canvia les pràctiques de formació i d'armament, afavoreix la divisió en línia i la formació en cohort amb front de llances i els escuts serrats com feien els macedonis; quant a l'armament substitueix el pavès i la llança per l'escut rodó i la sarissa, i introdueix la protecció del casc, la cuirassa i les gamberes per practicar el combat estacionari i a peu ferm (*Phil.9.1-6*). L'altre element fonamental (*Phil.9.6-14*) que calia canviar era reconduir el gust pel luxe i les despeses dels soldats, per dirigir-les cap a l'equipament militar i guerrer. La referència homèrica d'Aquil·les i el seu gust per les armes posa de manifest la importància de l'armament i la panòplia dels soldats: es tracta que, com l'heroi homèric, els soldats es sentin bullir les sangs i es llencin ardits al combat. Fets els canvis d'abillament, Filopemen exercita els més joves, en una formació compacta, infrangible, i amb un armament manejable, bell i efectiu que doni ardidesa i confiança als joves combatents. Aprofitant l'interès del jovent, els disciplina mitjançant un exercici i un ensinistrament més intens i exigent, que mai abans no havien tingut.

⁴⁸⁵ Polibi també analitza la Lliga Aquea, valorant-la positivament en relació a Grècia i detallant la importància d'Aratos i Filopemen en la seva constitució i puixança; tampoc no oblidava el seu propi pare Licortas: "... ἐπει δὲ ποτε σὺν καιρῷ προστάτας ἀξιόχρεως εὔρεν, ταχέως τὴν αὐτῆς δύναμιν ἐποίησε φανεράν, ἐπιτελεσαμένη τὸ κάλλιστον ἔργον, τὴν Πελοποννησίων ὁμόνοιαν. ἧς ἀρχηγὸν μὲν καὶ καθηγεμόνα τῆς ὅλης ἐπιβολῆς Ἄρατον νομιστέον τὸν Σικυώνιον, ἀγωνιστὴν δὲ καὶ τελεσιουργὸν τῆς πράξεως Φιλοποίμενα τὸν Μεγαλοπολίτην, βεβαιωτὴν δὲ τοῦ μόνιμον αὐτὴν ἐπὶ ποσὸν γενέσθαι Λυκόρταν καὶ τοὺς ταῦτα τούτῳ προελομένους ἄνδρας." (*Plb.2.40.1-3*) [... però, quan oportunament, sorgiren homes capaços, el caràcter aqueu palesà al punt la seva dinàmica, i culminà la més bella de les realitats, la concòrdia dels peloponesos. Aratos de Sicília ha de ser tingut com l'inspirador i el cap de tota l'empresa: lluità en tal sentit. Filopemen de Megalòpolis culminà aquest ideal, assegurat i consolidat durant algun temps per Licortas i els del seu partit]. Després de la victòria romana a Pidna el 168 damunt Macedònia, Roma considerà que la Lliga Aquea no havia ajudat el general romà Emilius Paulus, per la qual cosa la majoria dels nobles aqueus foren deportats a Itàlia, dispersats per l'Etrúria, llevat de Polibi que passà al servei d'Escipiò Emilià..

Tanmateix, la marcada personalitat de Filopemen sovint entra en conflicte amb els que efectuen la funció de generals, com succeeix amb Lísip. Plutarc descriu com Filopemen no deixa mai de fer una acció que veu clara i justa, encara que sigui desobeint. Per això, després d'aconseguir que la Lliga Aquea intervingui a Esparta, en desacord amb la visió de Lísip, Filopemen acudeix als seus conciutadans de Megalòpolis que, malgrat formar part de la Lliga, li ofereixen tot l'ajut possible (*Phil.*12.6). L'escriptor de Queronea en aquest comentari posa de manifest, les diferències dins la Lliga Aquea, el poder de Filopemen així com la seva capacitat de sortir-se amb la seva, i finalment com l'heroi megalopolità sedueix els seus conciutadans, que accepten directament el seu lideratge.

Més protagonisme adquireix Aristenos, el qual malgrat pertànyer al partit proromà de la Lliga Aquea, no manté una oposició personal amb Filopemen, (*Phil.*13.7-8). En aquest episodi Aristenos impedeix que els megalopolitans, assetjats durament pels espartans i ofesos amb Filopemen per la seva absència quan era a Creta, el condemnin.

Aristenos en manifestar-se partidari de l'entesa amb els romans, li ocasiona les crítiques corresponents per part de Filopemen (*Phil.*17.4) i fins i tot Plutarc li retreu:

“ Ἀρισταίνου δὲ τοῦ Μεγαλοπολίτου δυναμένου μὲν ἐν τοῖς Ἀχαιοῖς μέγιστον, τοὺς δὲ Ῥωμαίους αἰεὶ θεραπεύοντος, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς μὴ οἰομένου δεῖν ἐναντιοῦσθαι μηδ' ἀχαριστεῖν ἐκείνοις.” (*Phil.*17.4) [Aristenos de Megalòpolis, personatge de la màxima autoritat dins la Lliga Aquea, feia sempre la cort als romans i no pensava que els aqueus s'haguessin d'oposar-se'ls i deixar de complaure'ls en res]

Veiem, doncs, com dins la Lliga Aquea hi ha partidaris a favor i en contra de la col·laboració amb Roma. Polibi narra una discussió entre Filopemen i Aristenos que mostra les diferències polítiques entre ambdós, molt basades en els caràcters dispars; ara bé, Polibi no els contraposa pel que fa a l'aliança amb Roma, sinó que en mostra les diferències estratègiques, essent ambdós caps aqueus en la relació amb el poder romà.⁴⁸⁶ Polibi considera que Aristenos es capté “honestament”; Filopemen de “manera noble”, i, al cap i a la fi, en els moments més decisius, ambdós mantenen el pacte amb Roma, apartant llurs divergències (Cf.també *Phil.*17)

Diòfanes⁴⁸⁷ és el tercer general dels aqueus que apareix en la *Vida*; sembla pertanyent al bàndol aqueu partidari de l'entesa amb Roma. La diferència de criteris entre Diòfanes i Filopemen, fa que Filopemen prengui la iniciativa i dugui a la pràctica la

⁴⁸⁶ Cf. *Pib.*24.13.

⁴⁸⁷ Sobre Diòfanes de Megalòpolis, cf. *Pib.*21.9.

seva idea davant l'oposició del general dels aqueus i del seu aliat, el cònsol romà Flamini. De primer, Filopemen intenta fer veure a Diòfanes que és inevitable l'enfrontament entre Roma i Antíoc III el Gran, i per tant cal adoptar una oposició de neutralitat, proposa l'atac als revoltats lacedemonis, però tot resulta en va, ja que a continuació aqueus i romans envaeixen Lacedemònia; aleshores Filopemen, indignat, els avança, ocupa la ciutat i soluciona la situació, això sí deixant fora de la ciutat, i per tant fora de joc, tant aqueus com romans. Plutarc adverteix la desobediència i la infracció de la legalitat de Filopemen, però no s'està de qualificar l'acte de Filopemen com "gran i digne d'un gran esperit" (ἀλλὰ μέγα καὶ μεγάλου φρονήματος τολμήσας) (*Phil.*16.3). Novament la visió de Plutarc envers Filopemen és la del gran cabdill que està, si molt convé, per damunt les lleis, jerarquies i aliances.

Finalment, Licortas i el seu fill Polibi són els darrers aqueus a aparèixer en la *Vida*. Ambdós són amics de Filopemen i pertanyen al partit crític amb Roma. Licortas fou col·laborador i amic de Filopemen i el seu successor en la Lliga Aquea, Plutarc esmenta que en un moment tan dur com és el de l'empresonament i mort de Filopemen, aquest té mots que manifesten la seva preocupació pels altres, com el seu bon amic Licortas, i un cop assabentat que han pogut escapar, ho celebra (*Phil.*20.3). Més endavant, Licortas duu a terme la venjança contra els messenis per haver empresonat, torturat i mort Filopemen (*Phil.*21.1-2), mentre que el jove Polibi apareix en la cerimònia de les exèquies de Filopemen (*Phil.*21.5).

Com a resum, podem establir les següents conclusions: la difícil posició de la Lliga Aquea, com a potència mitjana en mig de grans potències com Roma, els etolis i els reialmes hel·lenístics que malden per dominar i enfrontar-se en el territori grec; una posició que l'obliga a mantenir una política consistent a intentar sobretot aconseguir un cert grau d'autonomia davant de la subordinació que les potències exigeixen mitjançant les aliances. D'altra banda, la divisió interna, dins la mateixa Lliga Aquea, segons la seva posició envers Roma, explica l'actitud dels diferents generals aqueus. A continuació, tractarem breument sobre el personatge romà de Titus Flamini per comparar dos moments emblemàtics dels triomfs de Filopemen i de Titus Flamini, respectivament. i la reflexió política de Plutarc al voltant de Roma.

L'aparició de Roma en les *Vides* gregues és gradual segons la mateixa dinàmica històrica; a la *Vida de Pirros*, (*Pyrrh.*16.7;18.8;20;21) constatem la primera topada amb Roma, i a Itàlia, lluny del territori grec, amb un espai i un temps de separació, i és, segons Plutarc, sobretot un moment de primer contacte i d'observació, en què el poble romà, les seves institucions i el seu tarannà no són considerats en absolut bàrbars,

com el de la resta de pobles veïns. És aquest un contacte molt idealitzat, que correspon a la República romana mitjana, molt diferent de la República tardana, on Plutarc després aborda les *Vides* de personatges romans força turbulents com Sul·la, Mari, Pompeu, Cèsar i Antoni, o situacions socials més conflictives com a les *Vides dels germans Gracs*.

La segona aparició dels romans a les *Vides* gregues de Plutarc és a la *Vida d'Aratos*, l'aparició és breu, però de contacte ja més directe i que assenyala la presència de Roma a la península balcànica (*Arat.51*).

La tercera referència a Roma, és precisament a la *Vida de Filopemen*, complementada per la seva paral·lela *Vida de Titus Flamini*, quan Roma ja és instal·lada en el cor de Grècia, despatxant-se amb les potències hel·lenístiques al mateix nivell, i gestionant temes com el de "la llibertat dels grecs", encunyat dos segles abans per Antígon I el Borni. Amb referència discreta a la destrucció de Corint,⁴⁸⁸ que realitza Plutarc en la *Vida de Flamini*, tanca el procés que incorpora Grècia a l'Imperi romà dins les províncies primer de Macedònia, i després de Macedònia i d'Acàcia (149 a C i 146 a C) respectivament. Podem doncs, considerar que Plutarc tracta el contacte i la presència de Roma a Grècia gradualment i de més lluny a més prop, tant en el temps com en l'espai. No és tant un traçat històric, com un procés que l'autor de Queronea viu des del seu segle II d C com un fet real, ja consolidat i que ell accepta plenament com a part d'un cicle històric.

Sobre Filopemen i Titus Flamini, hem escollit dos moments emblemàtics que corresponen als triomfs d'ambdós personatges: la desfilada de Filopemen als jocs Nemeus el juliol de l'any 205 a C i l'assemblea de Titus Flamini als jocs Ístmics el 196 a C. Considerem que aquest dos moments descrits detalladament per Plutarc són rics en simbolisme i d'interessant interpretació per a copçar el seu pensament envers les relacions entre Grècia i Roma.

Sobre la celebració dels Jocs Nemeus després de la batalla de Mantinea, diu Plutarc:

“... πρῶτον μὲν ἐπιδείξει τοῖς Ἑλλησι κεκοσμημένην τὴν φάλαγγα καὶ κινουμένην ὡσπερ εἶθιστο τοὺς τακτικούς ρυθμούς μετὰ τάχους καὶ ῥώμης· ἔπειτα κίθαρωδῶν ἀγωνιζομένων εἰς τὸ θέατρον παρελθεῖν ἔχοντα τοὺς νεανίσκους ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς χλαμύσι καὶ τοῖς φοινικοῖς ὑποδύταις, ἀκμάζοντάς τε τοῖς σώμασιν

⁴⁸⁸ Efectivament, Plutarc no descriu la presa i el pillatge dels romans a Corint, amb la fi de la Lliga Aquea, imatge que no s'adiu gens amb l'amabilitat de Flamini i l'actuació respectuosa dels romans envers els grecs que relata Plutarc. Així l'autor de Queronea solament esmenta el fet de passada i en breus comentaris: *Crass.36.2*, *Luc 19,5*, *Mar. 1.1* i *Phil.1.10*. Recordem que fou Lucius Mummius qui, en lluita contra la Lliga Aquea, assetjà, pillà i destruï Corint, enduent-se moltes riqueses i obres d'art que exhibí a Roma. Posteriorment Cèsar la reconstrueix com també feu amb Cartago.

ἄπαντας καὶ ταῖς ἡλικίας παραλλήλους, αἰδῶ δὲ πολλὴν πρὸς τὸν ἄρχοντα καὶ φρόνημα νεανικὸν ὑποφαίνοντας ἐκ πολλῶν καὶ καλῶν ἀγώνων· ἄρτι δ' αὐτῶν εἰσεληλυθότων, κατὰ τύχην Πυλάδην τὸν κιθαρωδὸν ἄδοντα τοὺς Τιμοθέου Πέρσας ἐνάρξασθαι “κλεινὸν ἐλευθερίας τεύχων μέγαν Ἑλλάδι κόσμον.” ἅμα δὲ τῇ λαμπρότητι τῆς φωνῆς τοῦ περὶ τὴν ποίησιν ὄγκου συμπρέψαντος, ἐπίβλεψιν γενέσθαι τοῦ θεάτρου πανταχόθεν εἰς τὸν Φιλοποίμενα καὶ κρότον μετὰ χαρᾶς, τῶν Ἑλλήνων τὸ παλαιὸν ἀξίωμα ταῖς ἐλπίσιν ἀναλαμβάνόντων καὶ τοῦ τότε φρονήματος ἔγγιστα τῷ θαρρεῖν γινομένων.” (Phil.11) [... Filopemen primerament desplegà davant dels grecs la seva falange en bell ordre i executant, com solia, els justos moviments tàctics amb llestesa i vigor; després, mentre els músics es disputaven els premis, aparegué al teatre amb els seus joves. Portaven la clàmide militar i la túnica púrpura, tots en la flor de la persona i d'edats paral·leles, plens de respecte a llur cap i deixant entreveure aquell orgull juvenil que es té després de molt belles conteses. Tot just acabaven d'entrar, per ventura el citarede Pílates començava a cantar els *Perses* de Timoteu: 'Gloriós és el gran arreu

de llibertat que afaïçona a Grècia.' Com que la sonoritat de la veu s'adeia esplèndidament a l'elevació d'aquella poesia, de per tot el teatre els ulls es giraven cap a Filopemen, amb aplaudiments i crits de joia: els grecs en esperança recobraven l'antiga dignitat i s'acostaven molt a l'alt esperit d'aleshores per la confiança d'ara en ells mateixos].

Plutarc descriu dos espais, la plana davant del teatre, on s'esdevé el repartiment de premis als músics participants en la competició, i l'interior del mateix teatre, a la vall de Nèmea a l'Argòlida. En el primer espai té lloc una parada militar de la infanteria, on hom valora l'execució dels moviments amb gràcia i sobretot a l'uníson, amb la vigoria que s'esqueia als moviments militars. Recordem que justament una de les reformes endegades per Filopemen a l'exèrcit aqueu fou el combat sincronitzat de la infanteria. L'acte seguit, en el segon espai, és dir a l'interior del teatre, de cop i volta hi apareix Filopemen amb els seus soldats més joves, abillats amb la clàmide militar i la túnica púrpura. Una integració de l'espectacle militar dins el marc escènic, en què el vestuari luxós i la joventut dels participants són ingredients visuals de primer ordre. A més Plutarc hi remarca la juvenesa dels soldats, triats a posta, en la flor de l'edat, i amb actitud de disciplina cap a Filopemen, orgullosos de la seva victòria com ho estan els joves quan les obtenen.

Notem la combinació descriptiva de Plutarc per ajuntar elements físics i materials, l'edat, el vestuari, amb elements morals, la justa ambició. un autèntic espectacle ja que no hi manca la música, la dansa i la poesia, és a dir una *mise en scène* de notable qualitat i impressió escènica, amb recitació d'un vers dels *Perses* de Timoteu de Milet que descriu la batalla de Salamina contra els perses. Aquest vers exalta la recuperació de la llibertat grega amenaçada pels perses invasors. L'efecte de tota aquesta *performance* és evident quan tots els ulls es dirigeixen cap a la figura de Filopemen, car ell n'és la causa, i és ovacionat enmig de crits de joia per part del públic assistent. Finalment Plutarc no s'està, ell mateix també emocionat de concloure que els grecs

recobraven la dignitat, acostant-se a l'esperit d'aquell moment històric, i això era degut a la recuperació de la confiança en ells mateixos.

Ara bé, cal observar que aquest espectacle succeeix en un teatre, al món de la ficció, i concatenat amb un temps heroic passat. Pensem que aquests dos fets són claus per entendre que la realitat històrica, malgrat aquest moment puntual, es dirigia cap a un altre públic completament diferent. Tampoc cal descartar la presència de la joventut en aquesta representació, ja que no deixa de ser una promesa projectada cap al futur, però, en definitiva, dependent de la concreció d'aquest futur: la recuperació de l'autoestima grega i, posteriorment, la necessitat d'encabir de manera més decidida i ferma la participació dels grecs dins l'imperi de Roma, ja en temps de Plutarc i del seu públic.

Passem ara a la descripció dels Jocs Ístmics, el moment de glòria “paral·lel”, el de Titus Flamini:

“ Ἴσθμίων οὖν ἀγομένων, πλῆθος μὲν ἀνθρώπων ἐν τῷ σταδίῳ καθῆστο τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα θεωμένων, οἷα δὴ διὰ χρόνων πεπαυμένης μὲν πολέμων τῆς Ἑλλάδος ἐπ' ἐλπίσιν ἐλευθερίας, σαφεῖ δ' εἰρήνῃ πανηγυριζούσης· τῇ σάλπιγγι <δὲ> σιωπῆς εἰς ἅπαντας διαδοθείσης, προελθὼν εἰς μέσον ὁ κῆρυξ ἀνεῖπεν, ὅτι Ῥωμαίων ἡσύγκλητος καὶ Τίτος Κοῖντιος στρατηγὸς ὕπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφῖασιν ἐλευθέρους καὶ ἀφρουρήτους καὶ ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Φωκεῖς, Λοκρούς, Εὐβοέας, Ἀχαιοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θεσσαλοὺς, Περραιβοὺς. τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ πάνυ πάντες οὐδὲ σαφῶς ἐπήκουσαν, ἀλλ' ἀνώματος καὶ θορυβώδους κίνησις ἦν ἐν τῷ σταδίῳ, θαυμαζόντων καὶ διαπυθνανομένων καὶ πάλιν ἀνεῖπεν κελυόντων· ὡς δ' αὖθις ἡσυχίας γενομένης ἀναγαγὼν ὁ κῆρυξ τὴν φωνὴν προθυμότερον εἰς ἅπαντας ἐγγεγώνει, καὶ διῆλθε τὸ κήρυγμα, κραυγὴ μὲν ἄπιστος τὸ μέγεθος διὰ χαρὰν ἐχώρει μέχρι θαλάττης, ὀρθὸν δ' ἀνειστήκει τὸ θέατρον, οὐδεὶς δὲ λόγος ἦν τῶν ἀγωνιζομένων, ἔσπευδον δὲ πάντες ἀναπηδῆσαι καὶ δεξιῶσασθαι καὶ προσεῖπεν τὸν σωτήρα τῆς Ἑλλάδος καὶ πρόμαχον. “(*Flam.*10.4-8) [En celebrar-se, doncs, els Jocs Ístmics, seia a l'estadi una multitud de gent que contemplava el certamen atlètic, com fos que després de molts anys a la fi Grècia estava llesta de guerres fetes sobre l'esperances de llibertat i festivava en una pau certa. Donat per la trompeta el senyal de silenci a tota l'assemblea, s'avançava al mig l'herald i proclama que el Senat de Roma i Titus Quinci, general cònsol, després d'haver vençut Filip i els macedonis, deixa en plena llibertat, exempts de guarnició i d'impostos, o podent regir-se per les lleis nacionals, els corintis, focesus, locris, euboicus, aqueus, ftiotes, magnesians, tessalis i perrebs. A la primeria no tothom sent del tot ni distintament la proclama: era un moviment desigual i tumultuós a l'estadi; la gent estava estranyada, feia preguntes, demanava que fos repetida. Però quan, restablert el silenci, l'herald, aixecant la veu amb més força, se fa sentit de tothom, i la proclama circula, un clam d'alegria, increïble per la seva magnitud, retruny fins a la mar; el teatre s'aixeca en pes, ja no es fa cap cas dels concursants, tothom cuita a saltar cap a Titus, a estrènyer-li la mà i a saludar-lo amb els noms del salvador i el campió de Grècia.]

Aquest episodi s'esdevé a Corint, per primavera. El jocs es celebraven cada dos anys en honor de Posidó. Aquests en concret es celebraren la primavera de l'any 196 a C. El lloc és l'estadi, un espai diferent del teatre en què s'esdevingué l'exaltació a de Filopemen, a l'estadi s'hi ofereix un espectacle real, no de ficció, basat en les habilitats

atlètiques dels contrincants, vinguts d'arreu de l'Hèl·lade. És llavors quan, dins del certamen, Titus Flamini, mitjançant un herald, comunica als grecs assistents un missatge polític que, d'entrada, la gent no comprèn, cal repetir-los-el una altra vegada; aquest missatge ve de part del Senat romà i del mateix cònsol present en els jocs, Titus Flamini, després haver vençut Filip V, proclama que dóna la llibertat plena als grecs. Aquesta llibertat plena comporta: exempció d'impostos, retirada de les guarnicions romanes a Grècia, i la possibilitat de poder governar-se amb les lleis pròpies de cada ciutat o comunitat gregues.

Es tracta d'un missatge inesperat, en un marc no usual que per l'impacte que crea, cal tornar-lo a repetir. Plutarc descriu la multitud com un cos únic, sorpresa, estranyada pel missatge, dubtosa; finalment, un cop entesa la proclama, esclata amb un clam tan fort que retruny fins a la mar, i provoca la mort d'uns corbs que casualment passaven pel allà. Cal fins i tot protegir la integritat física de Flamini, ja que tothom vol abraçar-lo i encaixar-li les mans, d'agraïts com estan, i tot acaba amb una gran festa popular. La comparació d'ambdós episodis és interessant: a Corint Flamini organitza el futur immediat; a Nemea Filopemen és heroizat simbolitzant el record del ,passat gloriós que no tornarà.

Per tot això, el tractament plutarquià de Flamini és molt més significatiu que el dels altres paral·lels romans. En una certa mesura, el tracta com el continuador de Filopemen i el que significa. Primerament en destaca el lligam de caràcter amb la seva actuació a Grècia:

“ La sort li dóna la guerra contra Filip i els macedonis, i és una bona fortuna per als romans que li toquin uns afers i uns homes, no necessitats d'un cap que ho confii tot a la guerra i a la violència, sinó agafadors més aviat per la persuasió i el tracte. (εὐτυχία τινὶ τῶν Ῥωμαίων συλλαχῶν πράγμασι καὶ ἀνθρώποις οὐ πάντα πολέμῳ καὶ βίᾳ χρωμένους δεομένοις ἄρχοντος, ἀλλὰ πειθοῖ καὶ ὁμιλίᾳ μᾶλλον ἀλωσίμοις (...)). Com que Grècia no havia tingut encara gaire contacte amb els romans, ans llavors per primera vegada es barrejava en llur política, si el general no hagués estat un home naturalment bo, que es servia més del raonament que de la guerra i quan ell s'adreçava tenia persuasió, i mansuetud quan se li adreçaven. I sempre el màxim rigor en la defensa del dret, no hauria estat induïda tan fàcilment a abraçar una supremacia estrangera en lloc dels seus amos habituals. Això, amb tot, s'evidencia pels mateixos fets .” (*Flam.* 2. 3.5).

La personalitat de Titus Flamini és mostrada com un element clau en l'inici de les relacions directes entre Roma i Grècia; el seu tarannà afable, les seves habilitats més enllà de les militars, com la seva diplomàcia, la seva capacitat de raonament i reflexió, la seva persuasió, i la mansuetud i bon tracte amb l'enemic, tot plegat conforma una personalitat apta per iniciar els contactes entre ambdós pobles. Però sobretot, allò que

singularitza Flamini, en opinió de Plutarc és la seva tendència a solucionar els conflictes per la via diplomàtica abans que per la via militar, cosa poc habitual, dins els caps romans.

En la guerra contra Filip V de Macedònia, adopta una estratègia que li serveix per a guanyar-se les poblacions gregues i per aïllar Filip V de Macedònia:

“ quan es trobaven amb un general jove pels anys, humà d'aspecte, grec per la llengua i el parlar i apassionat de la veritable glòria, es deixaven meravellosament seduir i en tornar a les ciutats les omplien de sentiments d'afecte envers ell, per la convicció que en ell tenien un cabdill de la llibertat. (εἴτ' ἀπαντῶντες ἀνδρὶ τὴν θ' διάλεκτον Ἑλληνι, καὶ τιμῆς ἀληθοῦς ἐραστῆ, θαυμασίως ἐκηλοῦντο, καὶ τὰς πόλεις ἀπιόντες ἐνεπίμπλασαν εὐνοίαςτῆς πρὸς αὐτόν, ὡς ἐχούσας ἡγεμόνα τῆς ἐλευθερίας). Vingut així mateix a conferència amb Filip, que semblava disposat a un acord, li oferí pau i amistat a condició de tornar la independència als grecs i retirar les guarnicions; però el rei no acceptà. Llavors per últim fou evident als ulls de tothom, fins dels partidaris de Filip, que els romans havien vingut per fer la guerra, no als grecs, sinó als macedonis en favor dels grecs. “(Ρωμαίους πολεμήσοντας ἤκειν οὐχ Ἑλλῆσιν, ἀλλ' ὑπὲρ Ἑλλήνων Μακεδόσι) (*Flam.* 5. 7-8).

És interessant de remarcar que Plutarc posi en relleu que semblava que els romans feien la guerra als macedonis, no als grecs, i molt més encara, quan Flamini i Filip V havien mantingut conferències de pau, on Flamini li demanava la independència dels grecs, i Filip V s'hi oposava. Segons Plutarc, els grecs veien en Flamini un home jove, amb trenta-un anys aleshores, de tracte afable i humà, ambiciós en el bon sentit, i sobretot un romà que parlava grec i coneixia i admirava la cultura grega. Sabem que Titus Flamini no era una *rara avis* en el món de l'aristocràcia romana, sinó que pertanyia als cercles patricis filogrecs, amants de la llengua, la filosofia, la literatura i l'art grecs, com d'altres nissagues romanes famoses com els Escipions. Una tendència cultural dins l'*élite* romana contestada per un altra part més conservadora encapçalada per Cató el Vell, com també explica Plutarc a la *Vida de Cató*.

L'alt grau d'hel·lenització de part de l'aristocràcia romana és coneguda i ha estat estudiada a bastament.⁴⁸⁹

Ara bé, l'hel·lenització cultural de les elites romanes no és obstacle per aplicar la seva política, encara que sigui contra el món grec, com Gruen exposa amb claredat:

The lesson seems clear. Roman kept private admiration for (o aversion to) Hellenic culture quite separate and distinct from the affairs of State. And one can go further. The divide stood not only between individual inclination and collective policy, but between sentiment and behavior (...). The conqueror's dignitas overrode any sensitivity to Greek feelings. And the interests of State rendered “philhellenism” irrelevant: Paullus

⁴⁸⁹ Cf., per exemple, Gruen 1962.258-259.

issued the commands which resulted in the sacking of seventy Epirote towns and the sale of 150 thousand men into slavery.⁴⁹⁰ Nor is there much sign that the Hellenic education given to his son Scipio Aemilianus and the Greek scholars and literary figures with whom he associated affected Aemilianus' public behavior. Certainly his actions in Spain and his punishment of deserters after the fall of Carthage disclose a powerful strain of vindictiveness and ferocity.⁴⁹¹

El mateix, Gruen per altra banda remarca la seva astúcia i habilitats manipulatives de Flamini que complementen, en un altre sentit, l'opinió favorable de Plutarc: " In the diplomatic sphere, however, Flamininus possessed exceptional ability and held unparalleled esteem (...) How far Flamininus bore responsibility for that deed and how far he exceeded senatorial instructions in the matter was debated in antiquity and remains uncertain now. The pertinent fact is that many found it entirely consistent with Flamininus' character and behavior that he had intrigued privately to achieve his ends abroad. And so it was. Flamininus had had a remarkable career. He capitalized upon his prestige and connections to advance personal aims while ostensibly acting in the service of State."⁴⁹²

Novament són emfasitzades les actuacions de Flamini, les seves habilitats diplomàtiques, que sovint rauen en la manipulació de fets i persones, el consell oportú en el moment adequat, la participació ja sigui al front ja sigui al costat de les accions polítiques importants, la possessió de la informació, en definitiva, un alt domini del món de la intriga política. .

Un cop derrotat Filip V a Cinoscéfeles, cal establir la pau, i aquesta pau inclou la promesa de la "llibertat dels grecs"; però el Senat, preveient la propera guerra contra Antíoc III el Gran, no acaba de tenir clar el retorn dels anomenats "grillons de Grècia", un seguit de fortaleses arreu del territori grec de vital importància pel control que sempre havien detestat abans els macedonis per assegurar-se el control militar de Grècia. Plutarc descriu com els etolis, enfrontats a Roma i recelosos del seu poder a Grècia, critiquen Titus Flamini pel fet que el Senat romà vulgui conservar tres fortaleses dels anomenats "grillons de Grècia", com les anomenava Filip V. La reacció de Titus Flamini és d'indignació (*Flam.10.1-3*) vol usar tota la seva influència en el Senat per tal que aquestes fortaleses, Corint, Calcis i Demetríada, siguin retornades al poder grec; aquí Titus Flamini mostra tant el seu poder d'influència en el Senat romà com el seu grau de compromís amb la paraula donada als grecs, i ho palesa, ja que,

⁴⁹⁰ Es referiex a la cruel actuació d'Emili Paulus a l'Epir, cf. *Plu. Aem* 29-30. Creiem que aquest exemple il·lustra a la perfecció l'afirmació de Gruen pel que fa a la doble cara de l'elite romana filohel·lènica, així com la cura per part de Plutarc d'evitar d'aixecar ampolles entre el seu doble públic, el romà i el grec.

⁴⁹¹ Gruen. 1982,268-269.

⁴⁹² Gruen.1982.220-221.

com a polític, no pot faltar a la paraula donada. L'episodi acaba amb la narració dels Ístmics del 196, ja comentada..

No s'acaba, però, aquí, l'activitat de Titus Flamini per la "llibertat de Grècia". Ara a Argos en ocasió dels Jocs Nemeus, el 195 a C, i la seva visita a diverses ciutats:

“ ἐπιφοιτῶν τε ταῖς πόλεσιν εὐνομίαν ἅμα καὶ δίκην πολλὴν ὁμόνοιάν τε καὶ φιλοφροσύνην πρὸς ἀλλήλους παρεῖχε, καταπαύων μὲν τὰς στάσεις, κατὰγων δὲ τὰς φυγὰς, ἀγαλλόμενος δὲ τῷ πείθειν καὶ διαλλάσσειν τοὺς Ἕλληνας οὐχ ἦπτον ἢ τῷ κεκρατηκέναι τῶν Μακεδόνων, ὥστε μικρότατον ἤδη τὴν ἐλευθερίαν δοκεῖν ὦν εὐεργετοῦντο. “(*Flam.12.6*) [Visita llavors les diverses ciutats, establint la llei i l'ordre, justícia abundant, la concòrdia i la mútua benvolença, apaivagant les sedicions, fent tornar els bandejats, no pas menys satisfet de persuadir i reconciliar els grecs que d'haver vençut els macedonis, de manera que la llibertat acaba semblant el més petit dels seus beneficis]

Especialment, és a Delfos on queda constància plàstica i gràfica tant del seu retorn de la llibertat als grecs, com de l'origen troià dels romans, al·ludint a l'heroi mític fundador de Roma, Eneas.⁴⁹³

Plutarc, atenent al seu públic lector, no s'està de relacionar la participació de Flamini en els Jocs Ístmics de 196 a C amb la que protagonitzà l'emperador Juli Claudi Neró dos-cents anys més tard (67.d C), volent donar-li un sentit a aquesta coincidència:

“ τῆ γοῦν Κορινθίων πόλει πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸ αὐτὸ δις ἤδη συμβέβηκε· καὶ γὰρ Τίτος ἐν Κορίνθῳ τότε καὶ Νέρων αὖθις καθ' ἡμᾶς ἐν Κορίνθῳ παραπλησίως Ἰσθμίων ἀγομένων τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἀφῆκαν, ὁ μὲν διὰ κήρυκος ὡς εἴρηται Νέρων δ' αὐτὸς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ βήματος ἐν τῷ πλήθει δημηγορήσας. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.” (*Flam.12.13*) [Altrament, la ciutat de Corint ha estat dues vegades l'escena del mateix esdeveniment per als grecs; perquè a Corint Titus en aquell temps, i a Corint Neró en el nostre; i en tots dos casos durant la celebració dels Jocs Ístmics, declararen els grecs lliures i autònoms, el primer per la

⁴⁹³ “ καὶ αὐτὸς δὲ μέγιστον ἐφρόνησεν ἐπὶ τῆ τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερώσει. ἀναπιθεὶς γὰρ εἰς Δελφοῦς ἀσπίδας ἀργυρᾶς καὶ τὸν ἑαυτοῦ θυρεόν, ἐπέγραψε. Ζηνὸς ἰὼ κραιπναῖσι γεγαθότες ἵπποσύναισι/ κοῦροι, ἰὼ Σπάρτας Τυνδαρίδα βασιλεῖς,/ Αἰνεάδας Τίτος ὕμνιν ὑπέρτατον ὥπασε δῶρον,/ Ἑλλάνων τεύξας παισὶν ἐλευθερίαν./ ἀνέθηκε δὲ καὶ χρυσοῦν τῷ Ἀπόλλωνι στέφανον, ἐπιγράψας· / Τόνδε τοι ἀμβροσίσιον ἐπὶ πλοκάμοισιν ἔθηκε κείσθαι Λατοῖδα χρυσοφαῖ στέφανον / ὄν πόρεν, Αἰνεαδᾶν ταγὸς μέγας. ἀλλ' Ἐκάεργε / ἀλκᾶς τῷ θείῳ κῦδος ὄπαζε Τίτω.” (*Flam. 12.11-12*) [Però Titus mateix posà el seu màxim orgull en l'alliberació de Grècia. Perquè en dedicar a Delfos uns escuts d'argent i el seu propi pavès, hi va fer escriure “ Ió, fills de Zeus, que teniu el vostre goig en les rabents cavalleries,/ ió, Tintàrides, reis d'Esparta, l'Enèada Titus / us consagra una altíssima ofrena, després d'haver per als / fills dels grecs forjat la llibertat. “ Dedicà també una corona d'or a Apol·lo, amb aquesta inscripció:“ Sobre els teus rulls immortals ha posat, oh Letoïda, aquesta / corona d'or esclatant, guanyada per ell, un gran cabdill / dels Enèades. Doncs tu que de lluny assaquetes,/ dispensa la deguda glòria al diví Titus]. En la primera dedicatòria, Flamini recorda dos elements prou importants, el seu mèrit d'haver retornat les llibertats als grecs, i l'altre, la seva qualitat de fill d'Eneas, posant de rellevància amb aquesta referència mitològica, tant l'origen il·lustre dels romans, com la proximitat ètnica de romans i grecs, com a aqueus i troians. En la segona dedicatòria dèlfica, Titus Flamini reprèn la idea dels romans com a descendents de l'heroi troià Eneas, els Enèades, així com la necessitat d'immortalitzar la gesta.

veu de l'herald, com hem dit, però Neró personalment, en una arenga pronunciada a l'agora, des d'una tribuna, enmig del poble. Però això fou més tard] .

La diferència fou que Neró participà en els Jocs, i que ell prengué el paper de l'herald, atorgant una altra vegada "les llibertats als grecs". Plutarc amb el relat d'aquesta anècdota vol remarcar la necessitat per part del poder romà, d'establir uns vincles especials amb els grecs, no circumscrits aun moment puntual sinó amb continuïtat: Flamini, Neró, i ja en època de Plutarc, Hadrià. .

Roma, davant l'imminent enfrontament amb el monarca hel·lenístic Antíoc III el Gran, envia Titus Flamini com a llegat justament pel seu gran predicament entre els grecs i el seu coneixement de la política grega. A partir d'una altra cara visible del poder romà, el cònsol Mani Acili, amb un tarannà diferent respecte als grecs. Com a llegat, Titus ha de fer el paper de mitjancer i suavitzador de les relacions entre Roma i Grècia. És interessant de notar que Antíoc III i els seus aliats els etolis tornen a fer servir el lema de "la llibertat dels grecs" però ara aplicat contra la presència romana a Grècia; Plutarc els critica tot afirmant que els grecs ja eren lliures i que per tant en boca d'Antíoc III i els etolis aquest lema estava totalment mancat d'honradesa (*Flam.15.1*). L'actitud dels grecs és de divisió, a favor i en contra de Roma, tanmateix Plutarc aplica un símil mèdic per descriure els partidaris d'Antíoc, i els tracta de malalts que s'han infectat per la falsedat dels etolis i el monarca hel·lenístic. Aquests són els grecs que no pot Titus Flamini recuperar i en tot cas, un cop derrotats, malgrat la seva ira, els perdona (*Flam.15.2-9*).

A partir d'ara Titus Flamini en el seu paper de llegat ha d'apaivagar també el cònsol Mani Acili i lliurar els grecs de la seva ira. Un cop derrotat Antíoc a les Termòpiles, que fugí cap a l'Àsia, i mentre el cònsol Mani Acili deixa que Filip V emprengui una operació de venjança entre els pobles grecs aliats d'Antíoc, Acili es dirigeix contra la ciutat de Naupacte, en mans dels etolis i l'assetja. Aleshores Titus Flamini s'hi presenta i blasma per donar tan d'espai polític a Filip V, però en veure els assetjats i que el reconeixen se n'apiada, calma la ira de Mani Acili, i aconsegueix que el cònsol estableixi una treva amb els etolis, i que aquests vagin a Roma per exposar els seus arguments davant el Senat (*Flam.15.5-9*). Aquest episodi permet a Plutarc presentar dues cares diferents del poder romà i, en definitiva, de la conquesta de Mani Acili i la de Titus Flamini, sempre en la idea d'acostar, d'aparellar, aquest darrer a Filopemen.

Plutarc relata encara una altra anècdota que posa de manifest tant el tarannà polític no violent de Titus Flamini i la seva relació de protecció dels grecs.⁴⁹⁴ En aquesta

⁴⁹⁴ *Flam.16-17.*

ocasió fa referència als calcidis, compromesos amb la causa d'Antioc III pel matrimoni d'aquest amb una joveneta de Calcis. De nou Titus Flamini ha de calmar la ira del cònsol Mani i dels romans "revestits d'autoritat", com diu Plutarc. Ara bé, l'actitud d'agraïment dels calcidis és noble i sincera, com recullen les inscripcions en dos edificis públics importants de Calcis, un gimnasi i un temple, en què Titus és equiparat a Hèracles i a Apol·lo. Tot plegat, ve seguit per d'un culte instituït en el seu honor, i un *pean*, del qual Plutarc cita un fragment on s'estableix el compromís de Calcis amb Roma, i equipara Titus Flamini a Zeus i a la mateixa Roma, tot destacant-ne el paper de "salvador" de Flamini.⁴⁹⁵

Com resalta el mateix Plutarc al final de l'episodi, els honors dels grecs eren sincers, atesa la dolçor de Titus Flamini. La dolçor i la humanitat de Titus Falmini suposen el contacte definitiu amb Roma per part dels grecs, i no podia ser millor que en relació a la personalitat de Flamini. Una altra cosa són la rapacitat i violència romanes que els grecs coneixen més tard i pel que fa la Lliga Aquea culmina amb el setge i pillatge de Corint, i que Plutarc narra en altres *Vides* com la de *Sul·la* i el seu saqueig d'Atenes, *Mari* i els altres generals que completen l'espoli i l'annexió de Grècia a l'Imperi romà. per últim esmentarem encara com Plutarc explica el comiat de Grècia de Flamini:

“ πικρὸς μὲν οὖν οὐδενί, πολλοῖς δ' ὄξυς ἐδόκει καὶ κοῦφος εἶναι τὴν φύσιν, ἄλλως δὲ συγγενέσθαι πάντων ἥδιστος καὶ εἰπεῖν ἐπίχαρις μετὰ δεινότητος. Ἀχαιοὺς μὲν γὰρ σφετεριζομένους τὴν Ζακυνθίων νῆσον ἀποτρέπων ἔφη κινδυνεύσειν, ἂν ὥσπερ αἰ χελῶναι πορρωτέρω τὴν κεφαλὴν τῆς Πελοποννήσου προτείνωσι· (*Flam.* 3) [Agre, doncs, amb ningú, a molts semblava prompte i lleuger de mena; a part d'això, el company més agradable del món, ple de gràcia i agudesa en la seva conversa. Per exemple, els aqueus volent-se apropiari de la illa de Zacint, els digué, per dissuadir-los-en, que perillarien, si com les tortugues trien massa el cap de la closca del Peloponès]

En resum, Plutarc troba espai en la *Vida de Flamini* per explicar una conquesta de Grècia "ben dolça". Ara bé, això no vol dir que, sovint llegint entre línies, l'escriptor no expressi les seves opinions sobre la política romana en general, en territori grec. Comença per parlar de com estaven de complicades les coses :

“ Ἐν ᾧ καὶ μάλλον ὡς εἰκὸς ἠδομένοις ἐπήγει λογίζεσθαι καὶ διαλέγεσθαι περὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσους πολεμήσασα πολέμους διὰ τὴν ἐλευθερίαν, οὕτω τύχοι βεβαιότερον οὐδ' ἥδιον αὐτῆς, ἐτέρων προαγωνισαμένων ὀλίγου δεῖν ἀναίμακτος αὐτὴ καὶ ἀπενθής φερομένη τὸ κάλλιστον καὶ περιμαχητότατον ἄθλον. ἦν δ' ἄρα σπάνιον μὲν ἀνδρεία καὶ φρόνησις ἐν ἀνθρώποις, σπανιώτατον δὲ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὁ δίκαιος. οἱ γὰρ Ἀγησίλαοι καὶ <οἱ> Λύσανδροι καὶ οἱ Νικαῖαι καὶ οἱ Ἀλκιβιάδαι πολέμους μὲν εὔ

⁴⁹⁵ Cf. Mossé 2010.711. "Les inscriptions ont été lues par Plutarque. On déchiffre, dans ces premières dédicaces grecques à un Romain divinisé-lointain préliminaire du culte impérial, et qui a défié le temps, une série d'associations significatives. Zeus (dieu garant des serments) semble être à Roma ce que Titus est à la pistis (foi), Titus est associé au (demi) dieu local Héraclès; enfin, il est qualifié du titre de "Sauveur" (Soter) caractéristique des souverains hellénistiques."

διέπειν καὶ μάχας νικᾶν κατὰ τε γῆν καὶ θάλασσαν ἄρχοντες ἠπίσταντο, χρῆσθαι δὲ πρὸς χάριν εὐγενῆ καὶ τὸ καλὸν οἷς κατῶρθουν οὐκ ἔγνωσαν, ἀλλ' εἰ τὸ Μαραθῶνιόν τις ἔργον ἀφέλοι, καὶ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, καὶ Πλαταιᾶς καὶ Θερμοπύλας, καὶ τὰ πρὸς Εὐρυμέδοντι καὶ τὰ περὶ Κύπρον Κίμωνος ἔργα, πάσας τὰς μάχας ἢ Ἑλλὰς ἐπὶ δουλείᾳ μεμάχεται πρὸς αὐτήν, καὶ πᾶν τρόπαιον αὐτῆς συμφορὰ καὶ ὄνειδος [ἐπ' αὐτὴν] ἔστηκε, τὰ πλεῖστα κακία καὶ φιλονικία τῶν ἡγουμένων περιτραπίσης. ἀλλόφυλοι δ' ἄνδρες, ἐναύσματα μικρὰ καὶ γλίσχρα κοινωνήματα παλαιοῦ γένους ἔχειν δοκοῦντες, ἀφ' ὧν καὶ λόγῳ τι καὶ γνώμῃ τῶν χρησίμων ὑπάρξει τῇ Ἑλλάδι θαυμαστὸν ἦν, οὗτοι τοῖς μεγίστοις κινδύνοις καὶ πόνοις ἐξελόμενοι τὴν Ἑλλάδα δεσποτῶν χαλεπῶν καὶ τυράννων ἐλευθεροῦσι.”(.Flam.11.3-7) . [Allí, creixent com és natural la joia, els vingué de fer comptes i enraonies sobre Grècia: tantes guerres com havia sostingut per la llibertat, encara no l'havia obtinguda d'una manera més ferma i més dolça que ara, quan d'altres havien lluitat per ella, i ella mateixa, gairebé sense sang i sense un dol, acabava d'emportar-se el premi més gloriós i digne de disputa: Era de fet cosa rara entre ells el valor i la prudència, però més rar que tots els altres béns l'home just. Els Agesilaus i els Lisandres i els Nícias i els Alcibiades eren generals que sabien dirigir bé guerres i guanyar batalles en terra i en mar, però servir-se dels èxits per a una beneficiència noble i un fi d'honor, no ho entengueren. De fet, si s'exceptua la gesta de Marató, la batalla naval de Salamina, Platees, les Termòpiles i les gestes de Cimó a l'Eurimedont i prop de Xipre, totes les batalles Grècia les ha lliurades contra ella mateixa per a la seva pròpia esclavitud, i cada trofeu d'ella és un monument de calamitat i d'oprobri, en la majoria de casos tombada per la vilesa i la gelosia dels seus capitostos. Al contrari, homes d'una altra raça, que no semblen sinó tenir espurnes lleugeres i migrats lligams d'antic parentiu amb els grecs, i dels quals era estrany que ni en paraula o en consell vingúes a Grècia res útil, doncs aquests homes, a costa dels més grans perills i esforços, arrenquen Grècia dels seus senyors cruels i dels seus tirans i la lliberten].

Plutarc, doncs, considera que els grecs estan contents del retorn de les llibertats proclamada per Titus Flamini en el nom del Senat, i ho justifica amb la pròpia història dels grecs, incapaç de gestionar els seus afers. Segons Plutarc, les qualitats del “valor i la prudència “(ἦν δ' ἄρα σπάνιον μὲν ἀνδρεία καὶ φρόνησις ἐν ἀνθρώποις), eren estranyes al tarannà grec del moment, això pot explicar aquesta incapacitat però encara és més decisiva la manca “d'homes justos” (σπανιώτατον δὲ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὁ δίκαιος). Per comparació, Plutarc repassa aleshores els herois grecs, per concloure que tant els espartans, Lisandre i Agesilau, com els atenesos, Nícias i Alcibiades, sí que foren hàbils i bons militars, però incapaços d'aprofitar les seves victòries per beneficiar la resta de grecs. Continuant repassant la història grega, el nostre autor conclou que, llevat de les grans batalles contra els enemics perses, Marató, Salamina..., la resta, molt més nombroses, s'han lluitat entre els mateixos grecs, per la vilesa i la gelosia dels seus caps. Una història nacional, doncs, marcada per la presència de líders incapaços de gestionar i treure profit de llurs victòries, sempre inmersos en lluites intestines.⁴⁹⁶ Com és obvi, aquest repàs de la història

⁴⁹⁶ Cf. Mossé 2010.706 ::” L'évocation à cette place d'une telle liste de grands hommes, puis de hauts lieux de la Grèce, ne se trouve que chez Plutarque. Elle est spécialement à sa place dans les *Vies parallèles*, énumérant des dirigeants et des événements mis en valeur dans les *Vies*, et proposant une

desemboca en l'afirmació que ha calgut l'actuació des de fora del món grec perquè els mateixos grecs obtinguessin llur llibertat, i aquesta actuació forània és la dels romans,⁴⁹⁷ que amb esforç i perills alliberen Grècia de les urpes dels propis reis grecs i dels tirans. Una reflexió en termes morals, que vol descriure una realitat, molt crítica amb el món del poder grec hel·lenístic i molt acrítica amb el món romà.

En el mateix sentit, Plutar torna a Titus Flamini i al seu periple per Grècia, on administra justícia i estimula la concòrdia entre ciutats:

“ Τίτω δὲ καὶ Ῥωμαίοις, ὧν τοὺς Ἕλληνας εὐεργέτησαν, οὐκ εἰς ἐπαίνους μόνον, ἀλλὰ καὶ πίστιν ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ δύναμιν ἢ χάρις ἀπήντα δικαίως, οὐ γὰρ προσδεχόμενοι μόνον τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ μετα-πεμπόμενοι καὶ καλοῦντες, ἐνεχειρίζον αὐτούς, οὐδὲ δῆμοι καὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, ὑφ' ἐτέρων ἀδικούμενοι βασιλέων, κατέφευγον εἰς τὰς ἐκείνων χεῖρας, ὥστ' ἐν βραχεῖ χρόνῳ, τάχα πού καὶ θεοῦ συνεφαπτομένου, πάντ' αὐτοῖς ὑπήκοα γενέσθαι.” (*Flam.*.12. 8-9) [Però a Titus i als romans, la gratitud pels beneficis dispensats als grecs els reportà no solament elogis, sinó també confiança entre els homes i poder. I era just. Perquè, no contents de rebre els oficials imposats per ells, els enviaven a demanar i els cridaven, es posaven a llur mercè, i no pobles i ciutats, sinó també reis, quan d'altres reis els feien algun tort, es refugiaven entre llurs mans, de manera que en poc temps, i sens dubte així mateix amb assistència divina, tot estigués sotmès a llur imperi] .

Plutarc afirma que el poder romà gaudeix de reconeixement i de confiança per part dels grecs, però bàsicament perquè els romans actuen de manera justa.

Decididament, doncs, Filopemen no és el continuador de la tasca d'Alexandre, entesa com la conquesta d'un immens imperi i el seu govern posterior, regida des de la mentalitat grega i macedònia damunt d'un seguit de cultures, llengües, tradicions, lleis, religions i maneres de viure diferents. En tot cas, Plutarc el que fa és a partir de la figura de Filopemen, descriure els darrers moments d'independència grega i les relacions amb la potència de Roma que esdevé el nou imperi mundial, inclosa Grècia. Ras i curt.

Per altra banda, constatem la dura crítica de Plutarc cap a les alternatives en contra de Roma com Antióc III i més tard Mitridates VI rei del Pont,⁴⁹⁸ efectuades en nom de

comparaison avec les grands “philhellènes” romains. Les valeurs mises ici en opposition (au prix d'un anachronisme certain) sont celles de la Grèce classique des cités, divisée par nature contre elle-même, et celles d'une Grèce unifiée et pacifiée grâce à Rome.” .

⁴⁹⁷ Cf. Mossé 2010.706: “Plutarque développe souvent une idée d'une parenté linguistique entre latin et grec, à quoi il ajoute des arguments “historiques”: voir infra 12,11; *Romulus*,1,1 et 15,4; *Numa* 7,10; *Marcellus*,8,7. Et si Rome n'est pas grecque, elle est digne de l'être, elle qui défend face aux “despotes” la liberté des Grecs, c'est-à-dire l'autonomie des cités.”

⁴⁹⁸ Mitridates VI el gran rei del Pontos (135- 63a.C) fou un gran enemic de Roma que s'atorgà la representació dels grecs en les lluites contra Roma, la qual cosa li és negada per Plutar, que no l'identifica ni com a grec, ni com a llibertador dels grecs. Tot i així, després d'Antíoc III el Gran, de qui ja hem tractat en les *Vides de Filopemen* i *de Flamini*, és el més gran opositor a la política romana a l'Orient.

les llibertats gregues i que Plutarc descarta de ple i considera fora de lloc. Tanmateix és ara Roma la successora d'Alexandre, capaç de bastir i gestionar aquest gran imperi on els grecs han d'ocupar el lloc que per proximitat als romans, cultura, llengua i tradició i supervivència, segons Plutarc els correspon i deixa clar en el relat de les *Vides Paral·leles*.

5.7.4 Comparació amb Alexandre.

El model d'Alexandre, segons Plutarc, aporta a Filopemen, la realitat, és a dir, és el relat d'uns fets duts a la pràctica, basats en una ingent gesta militar. D'altra banda el rei macedoni és un cabdill en tot el sentit del mot, ardit, arriscat, però també planificador de les grans batalles, amb un sentit de responsabilitat dels seus homes, amb un lligam afectiu amb les tropes i sense l'acceptació de cap límit.

Nogensmenys, en el cas de Filopemen, però, i també d'Aratos, cal advertir el doble model que segueixen: Alexandre i Epaminondas; així, mentre que Alexandre és un model en l'àmbit militar i estratègic, Epaminondas constitueix un model més ampli, ja que no solament ho és en l'àmbit militar, sinó també en el personal, quant a valors i actes a imitar.⁴⁹⁹ A part de la proximitat històrica del general tebà, així com la seva indiscutible hel·lenitat, cal ressaltar uns valors, que segons Plutarc mancaven al rei macedoni com: autocontrol, modèstia, incorruptibilitat i d'altra banda, gravetat, dolçor i

Mitrídates és un personatge secundari en les *Vides paral·leles* de Plutarc, apareix en les *Vides d'Alexandre, Lucul·le, Pompeu, Sertori, Mari i Sul·la*, però és especialment tractat en confrontació primer amb Sul·la, i després amb el general romà, Lucul·le. Plutarc resalta els seus trets bàrbars, com la crueltat, la libidinositat, la mala relació familiar que el retraten com un tirà. En els grans problemes socials de l'època com l'abús dels publicans romans a l'Àsia, que motiven la reacció contra Roma dels pobles de l'orient i entre aquests els grecs, és Lucul·le qui els soluciona i no Mitrídates (*Luc.*20). De fet ciutats importants de Grècia s'aliaren amb Mitrídates en la seva guerra contra Roma, com Atenes, després pillada i violentada per Sul·la, o Tebes i Esparta, la qual cosa indica una oposició grega contra Roma, tot i que Plutarc critica el pillatge d'Atenes per la seva violència (*Sul.*14) i explica l'oposició grega per la categoria conflictiva dels generals romans de l'època, Sul·la, Mari...que en res s'assemblen als generals romans anteriors com Emili Paulus o Flamini, o per l'actitud de tirans com Aristió a Atenes. En canvi, Justí posa en boca de Mitrídates tot un discurs anti-romà amb què el monarca asiàtic critica als romans per : "la rapacitat dels procònsols, l'extorsió dels recaptadors i les calúmnies als judicis." (*Jus.*38.7.7) i abans, els compara als llops, aprofitant l'emblemàtica lloba romana: " Ells mateixos contenen que llurs fundadors foren alimentats per les mamelles d'una lloba, així tot aquest poble té l'esperit dels llops, insaciables de sang i àvids i afamats de poder i de riqueses." (*Just.*38.6.8) D'altra banda, Mitrídates es considera mig persa i mig macedoni segons el seu llinatge: "per part del seu pare, de Cir i Darius, fundadors de l'imperi persa, i per part de mare, d'Alexandre el Gran i de Seleuc Nicator, fundadors de l'imperi macedònic." (*Just.* 38.6.7). També sabem per l'encuny de monedes, el pentinat i l'ús de la diadema, imitant Alexandre, la seva *paideia* grega i el seu coneixement de la vida d'Alexandre que practicava una clara *imitatio* del monarca macedoni, com exposa Mayor A. (2010. 52-53).

⁴⁹⁹ Cf. Cornelius Nepos (15.5) esmenta el paper hegemònic de Tebes a Grècia sota la direcció d'Epaminondas.

gentilesa en les diferències polítiques, de les que dissortadament Filopemen també estava mancat. Pensem, doncs, que justament aquest llistó que suposa la figura ètica d'Epaminondas li permet a Plutarc de mesurar els fets i els valors de Filopemen, i fer-ne una valoració de gran home de la història grega. (*Phil.3.1*).⁵⁰⁰

Per altra banda, Alexandre tot i ser un record del passat, és molt present al s.II d C no ho són, en canvi, ni de bon tros, els seus hereus monarques hel·lenístics. És un record ple de força, d'un altre cicle històric dels grecs, sota el domini macedoni, diferent del nou cicle que té Roma com a protagonista. Plutarc ho deixa clar en la *Vida de Titus Flamini* (*Flam.7.4-7*), quan Plutarc descriu les hores anteriors a la decisiva batalla de Cinoscéfales (197.a C) entre romans i macedonis, que posà fi a la Segona Guerra Macedònica amb la victòria de Titus Flamini, que no dubta a esmentar i evocar Alexandre com a macedoni, animant així les tropes romanes a esforçar-se davant un enemic de tan alt nivell.

Els macedonis lògicament aspiren a guanyar els romans, als quals consideren millors que els perses, i en tot cas superar el nom d'Alexandre en favor del seu cap Filip per a Plutarc i el seu públic, doncs, és molt important deixar clar que, per a uns i altres en un moment decisiu, el model és Alexandre: Filopemen, "l'últim dels grecs", i Titus Flamini "el primer dels romans." Plutarc elabora uns personatges a partir dels homes històrics de qui sobretot vol resaltar un perfil moral i psicològic referenciat en les gestes i actes que les fonts històriques relaten.⁵⁰¹

Tanmateix, Filopemen és vist pels romans com un líder aqueu nacionalista que sovint s'oposa o qüestiona les demandes i decisions polítiques de Roma. Una oposició que el mateix Polibi ha de defensar perquè els romans no enderroquin les seves estàtues, un cop ja mort, argumentant que en les grans decisions d'estat sempre fou un aliat de Roma i això era el que comptava (*Phil.31.10-12*).

Pel que fa al nacionalisme de Filopemen, totalment avalat per Plutarc, l'hem volgut matisar amb la consideració de R. M. Errington que és mostra crític en aquest aspecte, així l'historiador anglès desmarca el concepte de nacionalisme del seu significat actual i el determina en el context polític grec de l'època: " Isocrates fourth-century panhellenism had found little encouragement in the minds of his contemporary free

⁵⁰⁰ Tot i que, sembla, que Plutarc va escriure una *Vida d'Epaminondas*, no se'n ha conservat (cF. Shrimpton 1971), només disposem de les referències al general tebà que apareixen a les altres *Vides*, especialment a la del seu company Pelòpidas, així com a l'obra, de Corneli Nepos: *De excellentibus ducibus exterarum gentium*, que dedica el capítol XV a la vida del polític tebà.

⁵⁰¹ Recordem que Polibi, font essencial pel que fa a la *Vida de Filopemen* de Plutarc, havia escrit un *Filopemen* avui perdut. (Cf. Pédech 1951, Gibson 2018) .

Greeks, but was adopted and forced upon the independent states by a Macedon whose imperialism found the panhellenic idea both convenient and congenial. More than a century later the key to the foreign policy of the individual Greek states lay in achieving sufficient local independence to be able to control local affairs without interference from the dominant power. One stage further than this –only rarely achieved– was to become sufficiently independent to be able to choose the protector. Because these two degrees of independence were briefly achieved by Aratus and Philopoemen for Achaia they were exceptionally honoured by their fellow-citizens; and because Philopoemen's achievement of local independence was the last such achievement by one of the states of Greece, he was called – on one occasion, according to Plutarch's Philopoemen: this was apparently not a general familiar term: “ the last of the Greeks. “ ⁵⁰²

R. M. Errington contextualitza el sentit del nacionalisme grec de l'època hel·lenística, partint de la referència d'Isòcrates, legitimant Macedònia com a potència directora dels diferents estats grecs, en l'àmbit teòric, però en la pràctica, Errington assenyala la conformitat dels estats grecs a dependre d'una instància política superior, sempre que els deixés marge per a decidir en els seus afers el màxim possible, i en tot cas en una situació més favorable arribar a escollir aquesta instància política superior, però de cap manera no hi considera cap tendència a formar una estructura política superior grega de caire independent. Continua l'autor anglès determinant aquesta idea del nacionalisme grec: “ Greek politics had always been local, had always aimed, in the first instance at the local independence of each city-state, in the second at the control of the others. Nationalism in Greece had always meant local nationalism .” ⁵⁰³ Com molt bé considera Errington, els grecs aspiren a la independència de la seva ciutat, i a controlar la de llurs veïns, ometent cap idea d'independència de més gran abast. Així doncs, convenim amb R.M.Errington que aquest és el marc ideològic i polític en què es movien els grecs de l'època i per tant també de Filopemen. El cabdill aqueu es sent megalopolità, participant amb d'altres ciutats veïnes del Peloponès de la Lliga Aquea i poca cosa més. Una altra cosa és que Plutarc emprí els mots “grec” i “aqueu” com sinònims, i exalti la figura de Filopemen com la de l'últim cabdill amb entitat davant Roma. I una altra cosa també és que Roma des de fora, vegi la comunitat ètnica grega com un bloc i no hi faci distincions.

Val a dir també que la Segona sofística, a l'època de l'autor de Queronea, identifica també com Plutarc els mots “grec” i “aqueu” i que en determinats àmbits crítics amb la dominació romana, Filopemen pugui esdevenir un símbol grec anti romà. Corrent crític

⁵⁰² Errington.R.M.1968,216-217.

⁵⁰³ Errington.R.M.1968.217.

al qual s'hi oposa Plutarc fervent partidari de la dominació romana, ben relacionat amb Roma i que valora la tasca defensiva i administrativa que l'Imperi efectua. En aquest sentit ja hem considerat la posició de Plutarc, exposada de forma ben clara en la *Vida de Flamini* (Flam, 11.3-7 i 12, 9).

Pel que fa a la dimensió política més concretada en la persona de Filopemen, R. M. Errington n'efectua la següent consideració crítica: “ Polybius regarded Philopoemen's aim as a noble ideal, Philopoemen as a patriot. His view was shared widely by those who supported Philopoemen, who honoured him, and who continued to support Lycortas after his death. But the essential inadequacy of his policy was sufficiently demonstrated when it was first seriously and successfully challenged after his death by Diophanes and Callicrates. It had been maintained by personal prestige of Philopoemen, gained through years of successful military action and image-building, and could not stand without him. Achaean independence was temporarily feasible under Philip; but as soon as Rome seriously intervened in Greece, it was a mistake to insist on it so staunchly. Philopoemen's initial misunderstanding of clientela developed, when he recognized the Senate's inability to act because of its code of conduct, into wholesale exploitation. This drove him further than necessary in his treatment of Sparta. In 192 he had committed himself to keeping Sparta in the League. The resultant decade of political chaos and of destruction of lives and property was the responsibility of Philopoemen and his noble ideal. His commitment to Sparta participation in the League was immovable: it was achieved despite Flamininus' opposition and became the key issue in the Achaean relationship with Rome. Capitulation to Sparta meant loss of face before the Senate, Flamininus, and the Achaeans. Philopoemen failed to find an acceptable solution, and the instability and suffering of Sparta and Messene were the price of his stubbornness in the cause of a doctrinaire patriotisme.”⁵⁰⁴

R. M. Errington es mostra molt crític amb el pretès nacionalisme de Filopemen, que considera derivat de la mala interpretació que l'heroi aqueu efectua del concepte de clientela, en el sentit que Filopemen com la resta de grecs no es sent lligat a Roma per aquest tipus de lligam: patró-client, sinó que practica la *filia* grega, molt més laxa quant als lligams establerts entre estats, d'aliances canviables i en continu replantejament, com succeïa al món hel·lenístic. Així M.R, Errington identifica Filopemen com el culpable de la destrossa d'Esparta i de Messene, i les considera com la font de discòrdia que determina les relacions polítiques entre Roma i la Lliga Aquea i que acaba posteriorment amb la destrucció de la Lliga i la conversió de Grècia en província

⁵⁰⁴ Errington.M.R.1969,227.

romana. En aquest litigi no veu una posició nacionalista per part de Filopemen sinó més aviat la seva tossuderia personal que engrandeix un problema en comptes de solucionar-lo. Tanmateix, a diferència de les consideracions històriques de R.M. Errington, Plutarc solament efectua lleugeres crítiques a Filopemen, com l'excessiva duresa amb els espartans vençuts, especialment pel que fa a la derogació de les lleis i costums espartanes tradicionals, i la seva substitució per les aquees, però no qüestiona el nacionalisme de l'heroi grec, això sí, el situa dins d'una " Grècia ja en ple decandiment i marcida ", en definitiva el veu com l'última guspira de Grècia que es va apagant.

Altrament, Plutarc no acaba d'oposar Filopemen i Roma, perquè la seva anàlisi d'aquest període històric, el duu a considerar que la conquesta romana és positiva, la qual cosa li lleva possibles elements de contraposició en el relat. Així no oblidem les consideracions que Plutarc efectua en la *Vida de Flamini* en què justifica la dominació romana com un fet de substitució de poder, en aquest cas del macedoni pel romà, amb uns romans més efectius pel que fa a la defensa, l'administració i la gestió de la convivència amb i entre els grecs. La qual cosa no enterboleix els aspectes negatius del domini romà com la violència desbocada, l'espoli, la cobdícia, l'arrogància i la barbàrie, que Plutarc coneix molt bé i que descriu i tracta en altres *Vides Paral·leles*, concretant-les en determinats protagonistes romans, com Mari, Sul·la, Coriolà..., però que desmarca del relat corresponent a l'arribada de Roma al territori grec. De fet, sembla com si Plutarc amb el relat de la *Vida de Filopemen* s'acomia i acomia a la vegada un període històric, l'hel·lenístic, per donar pas a un nou cicle històric a Grècia, sota el domini romà. En aquest comiat hi ha un home, un heroi amb els seus defectes i qualitats que representa l'últim capteniment "lliure" dels grecs, que recull part de les excel·lències d'aquell món a punt de finir, i aquest home és Filopemen, amb raó, "l'últim dels grecs".

D'altra banda, cal considerar també quin és el missatge que Plutarc transmet tant als lectors i oïdors grecs, com als romans, amb el relat de la *Vida de Filopemen*. Així pel que fa als lectors i oïdors grecs, constatem un missatge de Plutarc basat en una valoració positiva de llur passat, a partir de les gestes i les qualitats de l'heroi

Filopemen, i un tancament d'un cicle, l'hel·lenístic, així com la necessitat d'acceptació dels aventatges del cicle posterior de dominació romana. Amb una presentació del canvi de cicle amable, sense esment dels aspectes negatius, com l'espoli, la violència i la barbàrie ocasionats per Roma, i en tot cas, l'exaltació dels valors positius de Roma,

com els del mateix Titus Flamini. Tal vegada, també una resposta a les veus crítiques amb el domini romà, sorgides a la seva època dins del corrent de la Segona sofística.

Pel que fa als lectors i oïdors romans, el missatge de Plutarc esdevé un toc d'atenció dels valors i gestes passades dels grecs als ulls dels nous dominadors, la presentació també amable de l'arribada de Roma a Grècia, de la mà de Titus Flamini i el retorn de "les llibertats gregues", tema reprès posteriorment en els viatges dels emperadors Neró i d'Hadrià a Grècia amb la corresponent apel·lació de nou al ja tòpic polític de les "llibertats gregues". I més concretament la descripció de Filopemen, com adust i opositor en les mesures poc importants, i en canvi col·laborador de Roma en els afers veritablement importants (la guerra entre Antíoc III el gran i Roma), com esgrimí el mateix Polibi davant la comissió senatorial que atenia a la petició d'enderrocament de les estàtues de Filopemen. Cal també però, veure en les qualitats i el capteniment de Titus Flamini, una al·lusió clara als valors tradicionals romans, descrits ja en la *Vida de Pirros* pel mateix Plutarc: disciplina, fidelitat a la paraula donada, incorruptibilitat, l'amor a la pàtria, l'ardidesa i la constància en la guerra tan ben representats per Api Claudi el cec o encara més per Gaius Fabrici, personatges corresponents a l'època de la República mitjana, anterior a l'experiència convulsa de la República tardana i de l'època imperial. I de fet, uns valors que August i més tard Trajà, ja a l'època de Plutarc, intenten recuperar en llur projecte de restauració de la societat tradicional romana (*mos maiorum*).

No obstant això, en l'anàlisi racional que Plutarc efectua en el tema del domini romà, hi ha dos moments però que el notem emocionat pel que fa a la vessant nacionalista grega, amb què volem cloure la valoració, i així ho fem perquè considerem que justament ací rau el punt d'excel·lència que un context, unes qualitats i unes gestes atorgaven a la figura de Filopemen, així com el tipus de sentiments que podia comunicar la *Vida de Filopemen* als grecs, i per què no al mateix Plutarc. El primer moment correspon al fragment (*Flam.24. 4*) relatiu a la comparació entre Flamini i Filopemen, en què Plutarc emocionat relata així: "Sense dubte són generosos els actes clements i humans de Titus envers els grecs, però més generosa és la fermesa i amor de la llibertat amb què Filopemen va oposar-se a Roma; perquè més fàcil és afavorir les necessitats que vexar els més poderosos vivint-se contra ells."

L'altre moment culminant i molt emotiu és en el marc de l'exaltació de Filopemen en els jocs Nemeus (*Phil.11, 4*). "... de per tot el teatre els ulls es giraren cap a Filopemen, amb aplaudiments i crits de joia: els grecs en esperança recobraven l'antiga dignitat i s'acostaven molt a l'alt esperit d'aleshores per la confiança d'ara en ells mateixos." Si

contraposem aquest estat de joia col·lectiva amb el dels jocs Ístmics presidits per Flamini en què aquest proclama públicament el retorn de “ les llibertats gregues “ als mateixos grecs, notem que Plutarc no empra mots com “dignitat”, ni “ amor a la llibertat”, ni “confiança en ells mateixos “ com en el cas dels jocs Nemeus. De fet creiem que ací rau el record i veneració cap al considerat: “ últim dels grecs “, per haver estat capaç de retornar aquestes sensacions emotives i morals als grecs, ni que fos temporalment i per darrera vegada.

On és la figura d'Alexandre? El record d'Alexandre és el món grec, en les lectures tàctiques i polítiques de la vida d'Alexandre que realitza Filopemen, de qui valora la realitat històrica, és a dir: “això fou així en el seu moment”, com un referent històric, passat, real i cada vegada més grec, sobretot amb la desaparició dels Antigònides, hereus macedonis d'Alexandre. En canvi en el món romà, en la competència d'imperi a imperi, concretada en la famosa polèmica del que hagués pogut passar en un hipotètic enfrontament bèl·lic entre Alexandre i els romans, en l'establiment del *ranking* entre els millors generals de l'Antiguitat, en la *imitatio* primer de la figura d'Alexandre pels prestigiosos generals romans, Cèsar, Pompeu, August, Germànic; i la posterior *emulatio*, com la de Trajà, Septimi Sever o Còmode, entre d'altres emperadors romans.

6. CONCLUSIONS.

La figura política i humana d'Alexandre no solament obre un nou període de la història universal i de Grècia, a partir de les seves conquestes, sinó que crea un model polític que s'establirà en totes les terres situades sota el seu domini, i acabarà per passar a l'imperi que el succeirà en el domini mundial, l'imperi romà.

Les accions militars d'Alexandre, centrades en la lluita primer de revenja contra Pèrsia, després clarament ja orientades a la seva conquesta, així com a l'ampliació territorial, la irrupció al subcontinent indi, i la planificació d'una intervenció a la Mediterrània occidental, seran ràpides, espectaculars, contundents i de limitada governació sota la seva persona, atesa la mort prematura.

La mort d'Alexandre condicionarà clarament la continuïtat del seu imperi fragmentat en els diferents reialmes hel·lenístics que, dirigits pels generals afins els anomenats diàdocs configuraran el model de monarquia resultant fins a les conquestes romanes.

D'altra banda, quan parlem de la figura d'Alexandre, l'element central d'aquest imperi, tractem d'un cabdill excel·lent com prova la magnitud de les seves gestes militars, un autòcrata les decisions polítiques del qual aixequen controvèrsia, i sobretot una personalitat extraordinària, polèmica i situada a vegades fora de l'àmbit humà.

Aquesta singular personalitat, ateses les fonts de què disposem, dificulta una aproximació rigorosa i basada en la certesa. A més en el nostre cas, en basar-nos en la biografia escrita per Plutarc de Queronea, cal tenir en compte els quatre-cents anys que els separen i el fet que el mon grec es troba sota el domini de l'imperi romà.

L'objectiu del nostre treball era l'anàlisi del model polític i humà que Plutarc elabora en la *Vida* del monarca macedoni, així com la seva pervivència en les *Vides* històricament posteriors; per això no podíem obviar el joc temporal que s'hi dona: en primer lloc, el temps de l'existència d'Alexandre, després el temps posterior en què s'elaboren les diferents fonts al voltant del monarca macedoni en els segles següents, i finalment el moment de redacció de la biografia de l'autor de Queronea.

Un cop analitzat el cabdill, polític i home que descriu Plutarc, l'hem contrastat amb els altres autors antics que també en tractaren, els grecs Diodor de Sicília i Arrià, i els romans, Quint Curci i Justí. Fet això, hem procedit a l'anàlisi de les diferents *Vides* amb protagonistes grecs posteriors tenint també en compte les consideracions d'altres

autors antics, els grecs Pausànias, Polibi, Diodor d'Halicarnàs i Ateneu, i els romans Corneli Nepos, Titus Livi i Tàcit.

Aquestes *Vides* queden agrupades segons el model polític i la proximitat o llunyania respecte de l'existència d'Alexandre en tres blocs. Les vides hel·lenístiques, amb un model de monarca referenciat en el rei macedoni, properes en el record al mateix monarca i no ben considerades, ni políticament ni moralment per l'autor de Queronea: es tracta de les *Vides* d'Èumenes de Càrdia, Demetri i Pirros. Un segon bloc està format per les vides espartanes, corresponents al fallit període reformista portat a terme a Esparta pels reis Agis IV i Cleòmenes III, que Plutarc valora més positivament atès el seu interès pel model espartà tradicional, que fa que consideri aquests personatges com hereus de la història grega. El tercer bloc està format per les *Vides* d'Aratos i Filopemen, corresponents als dirigents de la Lliga Aquea, última resposta política genuïnament grega, segons Plutarc, abans de la conquesta romana de Grècia.

El recorregut per les vides d'aquests personatges condueix a determinar els objectius possibles de Plutarc en compondre-les, atès el seu posicionament en el món que l'envolta, i també, sobretot, la seva visió d'allò que solem anomenar període hel·lenístic de la història grega, aquell que s'estén des del mateix Alexandre fins al domini patat de Roma.

Així, primer hem intentat aproximar-nos al context històric i personal de Plutarc, tenint present la seva filiació platònica, aspecte que incideix en la valoració dels protagonistes tractats, sobretot en allò que respecta a les passions humanes com a governables per la raó; també hem tingut en compte l'empremta de la *paideia*, tant del propi Plutarc com dels diferents protagonistes, amb especial esment dels coneixements filosòfics que són els que, en opinió de l'autor, poden ajudar la raó a controlar les passions o, si més no, a reflexionar-hi un cop aplacats els esclats passionals. Hem comprovat que aquest és un aspecte especialment important en el relat d'Alexandre, que posseeix una formació filosòfica de qualitat, la qual cosa li és d'ajuda en els esclats passionals.

En relació amb les passions destaquem també la importància que té per a Plutarc la consideració dels personatges femenins, especialment en el cas de les vides espartanes, on les dones tenen pes i consideració públics. Cal també advertir una crítica plutarquea a l'ús desproporcionat de la violència en el món polític, especialment present en les actuacions dels protagonistes romans, però que no està absent de les accions gregues.

En aquestes biografies, el tipus de mort dels protagonistes és un element central que determina la vàlua del personatge biografat: d'una banda, í el model de "la bella mort", la mort per la pàtria, o els ideals, digna, serena, acceptada, sovint plasmada en el consum del verí mortal, de manera quasi bé socràtica, comporta l'alta consideració moral del biografat al qual correspon un sepel·li amb honors. Al costat d'aquest model de mort, hi ha el mal model, definit per la por, l'intent de fugida i, en definitiva, la no acceptació. Serà la mort, doncs, la prova darrera de la consistència moral de cada personatge.

Tocant a la figura d'Alexandre, Plutarc, a diferència del que plantejà en la seva obra de joventut *De Fortuna Alexandri*, obra encomiàstica en què Alexandre és el rei filòsof i filantrop que pràcticament no rep cap crítica, a la *Vida* ha d'enfrontar-se a la realitat històrica i a la personalitat singular del personatge, lluny de l'exercici retòric anterior.

En la biografia, podem diferenciar clarament dues parts, abans i després de la crema del palau reial persa de Persèpolis. La primera està dedicada al naixement, infantesa i joventut. Recordem que Plutarc és l'únic autor antic que aborda el naixement i la infantesa, una concepció i un naixement curulls de presagis que anuncien una personalitat desbordant i especial, i les expectatives dels pares, també personalitats especials. La infantesa està marcada per la *paideia* grega que Alexandre rep d'un mestre excepcional, Aristòtil, així com per les primeres reaccions d'Alexandre que prefiguren el seu gran futur, com la doma de Bucèfal, mostrant tant un caràcter agosarat com el control de les passions. La joventut, en canvi, té a veure amb els conflictes per la successió al tron macedoni, on les manipulacions dels progenitors enfrontats juguen un paper central.

Fins aquí Plutarc descriu un Alexandre arriscat, coratjós i amb una clara ambició política, molt proper afectivament a Olímpida, i que, a base de victòries amb els pobles veïns de Macedònia, s'assegura el poder, per després continuar la invasió de l'imperi persa. Plutarc ha descrit un poder macedoni basat en la força del monarca i les seves victòries, però també un Alexandre amb una bona formació grega, tant filosòfica com política.

Com a cap de la Lliga Coríntia, Alexandre dirigeix una operació de càstig contra Pèrsia, i es revenja de l'atac de Xerxes cent anys abans. Com a jove rei macedoni i cabdill grec, Alexandre executa tota una sèrie de rituals grecs, el pas de l'Helespont, l'estada a Troia, el culte a la tomba d'Aquil·es, que remarquen la grecitat de l'expedició. La conquesta fulgurant i contundent de l'imperi persa en tres grans batalles

i diferents gestes, Grànic, Issos i Gaugamela, i en contra de tot pronòstic, exalten el domini de la guerra per part d'Alexandre, qui es sent amb el suport diví i de la Fortuna.

Des del punt de vista polític, Plutarc a partir de diferents anècdotes, assenyala la curiositat i el respecte del jove monarca pels diferents territoris conquerits. Aprofita els seus companys de generació per substituir els sàtrapes perses, mantenint l'estructura administrativa aquemènida i és respectuós amb l'aristocràcia persa que li ret homentage. Pel que fa a la personalitat reial, Plutarc descriu un Alexandre contingut, capaç de no deixar-se afectar pel luxe oriental, ara a les seves mans, i respectuós amb els filòsofs i la família reial persa captiva.

Tanmateix, molt especialment visibles en els banquets, els conflictes ja es van dibuixant, uns conflictes que rauen en l'articulació de la noblesa persa al voltant del monarca, i el consegüent recel grec i macedoni. La conquesta d'Egipte, on Alexandre és coronat faraó, i la consulta a l'oasi de Siwa, que exculpa Alexandre de la mort de Filip i el reconeix com a diví, marquen un punt de reforç en l'aspecte de monarca absolut d'Alexandre.

El punt d'inflexió arriba amb la conquesta de les capitals imperials perses, Ectabana, Susa i finalment Persèpolis. Així la crema del palau reial de Persèpolis enmig d'un ambient dionisiac, amb embriaguesa i descontrol defineixen tres canvis rellevants: la cara dionisiaca d'Alexandre, la fi de la causa grega, i la decidida voluntat, com a vencedor, d'esdevenir rei de Pèrsia, primer perseguint Darios III i després els seus assassins i possibles successors. A partir d'aquí, Alexandre acull la noblesa persa en el seva cort, vesteix davant seu com un monarca persa, i els comença a reintroduir en el govern de les satrapies i l'exèrcit reial. Més tard els matrimonis reials amb princeses orientals remarquen la voluntat de ser el rei d'Àsia.

La reacció dels companys macedonis a aquests canvis confirma la nova etapa que és expressada amb la narració de fets molt il·lustratius, entre els quals les nombroses conjures, la mort de Clitos, la fatigosa conquesta de l'Índia, el retorn a Babilònia, les cruels represàlies i, finalment, la pròpia mort d'Alexandre. Tanmateix, Plutarc no tanca la *Vida d'Alexandre* amb el decés, sinó que continua relatant el procés successori. La darrera part ens manca i no sabem fins on volia arribar, ara bé sí que constatem que la narració enllaça d'alguna manera amb el relat de la *Vida d'Èumenes de Càrdia*.

Com volíem demostrar en aquest estudi, els components dels futurs monarques posteriors a Alexandre, que també retrobem en la figura de l'*imperator* romà posterior a August, consten d'un element macedoni, un de grec i finalment un altre d'oriental que

responen a les gestes i la constitució de l'Imperi macedoni: les divinitzacions reials, la fusió de monarca i cabdill, la necessitat de victòries constants, el beneplàcit diví i el suport de l'exèrcit, la importància de l'entorn reial, la distància reial respecte del poble, el mecenatge reial, la creació de grans ciutats, grans construccions ...i darrere de tot aquest món, el record i la presència d'Alexandre, mantingut per les diferents dinasties que tenen l'origen en els companys del monarca, Làgides, Antigònides i Selèucides. També el record iconogràfic del vestuari reial, dels atributs del monarca, de les gestes i les anècdotes que retraten la personalitat singular d'Alexandre i que, en el cas de Roma, tant al final de la república com ja en l'Imperi romà, cristal·litzen en els processos de la *comparatio* i l'*emulatio*.

Plutarc en la *Vida* fila prim: el seu protagonista desperta una gran admiració i també una crítica despietada, dibuixa una personalitat especial, amb grans qualitats,, però també amb grans defectes, com la ferotge crítica entre la intel·lectualitat romana -Livi, Sèneca, Lucà o Ciceró-, demostra.

.De les set *Vides* gregues posteriors a Alexandre, el primer grup el formen Èumenes, Demetri ii Pirros. Aquest grup palesa una sèrie de trets comuns, segons el relat plutarquià, no gaire edificants. Són personatges amb una vessant cabdillesca molt acusada, que sobrepassa la dimensió política, pendents per tant de la guerra, forma d'adquirir i mantenir el poder. Forneixen el retrat dels vint anys posteriors a la mort del monarca macedoni, i estan vinculats a un record directe de la persona d'Alexandre, a qui tenen present en somnis, i pels records personals, que legitimen el seu poder. D'altra banda, en estar en continua lluita entre ells, manifesten la impossibilitat de mantenir unificat el llegat imperial d'Alexandre.

Malgrat que en l'època romana, Alexandre, Èumenes, Demetri i Pirros són identificats com a grecs, Plutarc posa en relleu les tensions entre macedonis i grecs; en el relat plutarquià aquestes oposicions ètniques, sobretot en relació a l'eix grec com a central i civilitzat, adquireixen un valor explicatiu en els diferents capteniments dels protagonistes.

Tal com feu Alexandre, aquests monarques, sobretot Demetri, es mouen en un món en què la guerra i el luxe són les mostres principals del seu poder. Poder supeditat a les victòries, que és el mateix que dependre de la Fortuna de què disposin. Les seves corts rivalitzen en les grans obres arquitectòniques de les capitals, Alexandria, Pèrgam, Antioquia..., que també competeixen en l'àmbit cultural: museus, biblioteques, temples...són clara mostra del mecenatge d'aquests monarques. Aquestes ciutats són escenaris del poder i la pompa reial concretada en cerimònies religioses, celebracions

de victòries, entronitzacions i altres actes vinculats a la família reial. El mecenatge reial també és extensible a altres arts com la literatura, la pintura o l'escultura, així com a la ciència. Conseqüentment, reben honors divins com el mateix Alexandre rebé en vida, ara ja sense cap oposició, especialment en el cas de Demetri. Honors divins retuts en vida i després de morts.

El model de Demetri, Plutarc el fa extensible a la resta de diàdocs, és un model de monarca absolut, divinitzat, cabdill, i quant a la imatge, amb un clar referent d'Alexandre, en les estàtues, monedes i representacions iconogràfiques (mirada decantada, *pothos*, diadema, nuesa). Un monarca absolut que necessita, com Alexandre, dels amics per governar el seu reialme, així la figura del conseller és especialment tractada per Plutarc, sobretot en la versió de l'adulador o mal conseller. Amb el suport de les minories gregues i macedònies en els reialmes on són minoria com en el cas dels Làgides, o els Selèucides, i establerts sobretot en les ciutats des d'on governen amb aquesta minoria ètnica. No és aquest el cas dels Antigònides, que, establerts a Macedònia, disposen d'una població més homogènia.

Plutarc no escull altres monarques rellevants hel·lenístics com a protagonistes de les *Vides*, com Làgides, monarques històricament rellevants⁵⁰⁵ o Antíoc III en el cas dels Selèucides, perquè uns l'alluyen del fil de grecitat que segueix en les *Vides*, i d'altres s'apropen al model de Demetri del que Plutarc veia en un rei hel·lenístic. Considerem que l'autor de Queronea no els identifica com a representants de la línia grega de grans homes que havien de furnir el seu relat. Fins i tot quan apareixen els monarques hel·lenístics com a personatges secundaris, són criticats pels seus capteniments personals i per la seva política de pretendre el domini de Grècia, a base d'actes violents i actuacions que Plutarc no dubta a qualificar de "bàrbares", "incivilitzades" o "no gregues" que venen a ser mots sinònims. Pensem en el cas dels Làgides, tots els Antigònides, i més endavant els monarques asiàtics opositors al domini romà com Antíoc III o Mitrídates del Pont.

Concloent, és com si Plutarc veiés en aquests monarques successors d'Alexandre, la seva cara negativa, aquella que es va posant cada vegada més de manifest des de la segona part de la *Vida* del monarca macedoni, a partir de la crema del palau de Persèpolis, i va creixent en l'expedició a l'Índia, el retorn a Babilònia i la mort. Un Alexandre rancuniós fins a la crueltat, manipulador, envoltat del luxe oriental, megalòman, divinitzat ...lluny de la imatge inicial de portador d'una vida senzilla, aliena

⁵⁰⁵ Un rei del poder i la importància històrica de Ptolemeu Filadelfos a les *Vides Paral·leles*, solament apareix en la *Vida d'Aratos*, on es palesa la relació política de suport reial i els interessos per la pintura d'ambdós. (*Arat.* 4,3,11,2;12,12,1,6;13,6;15,1,4)

als luxes, sofert cabdill, civilitzador, amic generós dels seus amics ..., de la imatge del rei filòsof o envoltat de filòsofs.

Som lluny del model del bon polític elaborat per Plutarc en el conjunt de les *Vides Paral·leles*, fornit per Foció, Pèricles, Cató i suposem que Epaminondas, de qui dissortadament no tenim conservada la biografia.

Èumenes de Càrdia no és un dels diàdocs històricament més importants, com Pèrdicas, Ptolemeu, Antígon, Cassandre, Lisimac o Seleuc, que són personatges secundaris en aquesta *Vida*, però sí que és rellevant per les seves habilitats amb les lletres, i per formar part de l'entorn immediat del govern d'Alexandre.

Sobre Èumenes, Plutarc esmenta la seva harmonia física, així com el seu enginy i astúcia. Gràcies a l'astúcia, Èumenes se'n surt dels seus conflictes tant en entorn regi, com després en les relacions conflictives entre els diàdocs. De la seva *paideia* solament sabem que excel·lia en el *pancraci*, raó per la qual Filip l'introdueix al seu servei i d'aquí passa al d'Alexandre. L'element dramàtic central en la *Vida d'Èumenes* és el recel que provoca entre els macedonis, no solament per ser grec, sinó també per les seves habilitats documentals i sobretot pel seu enginy i ambició. Un cop desaparegut de la protecció d'Alexandre, trobarem Èumenes en situacions sempre conflictives; primer al costat de Pèrdicas, i un cop aquest assassinat, al servei de la casa reial macedònia, però enfrontat a la resta de diàdocs.

Plutarc li atorga un paper destacat com a cabdill però prevalen la resta d'habilitats enginyoses per enfrontar-se als seus enemics, molts i poderosos. Formalment, és acusat de la mort de Cràter, i això juntament amb el seu servei a Olimpíada, el mena a un enfrontament llarg, que ocupa la major part del relat, amb la resta de diàdocs. El seu opositor principal és Antígon el Borni, amb qui manté una relació ambigua d'estimació i odi. Finalment Èumenes és víctima de la traïció dels *argiràspides* que el lliuren a Antígon que decideix, enmig de dubtes, la seva mort. Val a dir que Èumenes mai no acceptà un paper secundari, ni renuncià a la part de territoris de l'imperi que li corresponien, segons el repartiment de Babilònia, per això Plutarc troba que mostra un orgull fora de lloc.

Plutarc emparella Èumenes amb el general romà Sertori, ja que tots dos moren traïts pels seus, després de guerrejar en un territori aliè. A la *synkrisis* final, la personalitat de Sertori és considerada més íntegra que la d'Èumenes, Sertori és d'amic de la tranquil·litat i la dolçor (ἡσυχίας δὲ καὶ πραότητος οἰκεῖος), mentre que Èumenes és "amic de la guerra i la lluita", (φιλοπόλεμος μὲν ὁ Εὐμενῆς καὶ φιλόνηκος), i cobejós

perquè en ell preval l'ambició (πλεονεξία) per damunt de la seguretat (τῆς ἀσφαλείας), en canvi Sertori fa servir la guerra per obtenir seguretat.

En el moment de la mort, a més, Èumenes manifesta una actitud de por impròpia de la serenitat dels grans homes, mentre Sertori, mor traït però amb dignitat. Plutarc escull un dels diàdocs menys reeixits, que li permet descriure el procés immediat a la mort d'Alexandre.

Sobre el model de Demetri I Poliorcetes, figura històricament rellevant dins del grup dels diàdocs, Plutarc moldeja la seva imatge de monarca hel·lenístic.

Cal dir d'entrada que tant Demetri com el seu paral·lel el romà Marc Antoni, constitueixen mals exemples de grans homes, seguint la màxima de Plató: " Les natures fortes produeixen grans vicis, tant com grans virtuts. " (R. 6, 491e).

Aquestes vides poc edificants estan presidides pels canvis continus de la Fortuna que els empeny com una roda, ara són al punt del més gran èxit, ara al de la derrota més pregonera. És de dir la inestabilitat és el tret que presideix les seves accions, i molt especialment les polítiques i militars.

De Demetri, Plutarc mostra un seguit de qualitats, bellesa física, dots de cabdill, generositat, bon fill i bon espòs, malgrat la poligàmia reial establerta, i la quantitat d'amants i concubines que l'envolten. La luxúria és el tret central de la personalitat de Demetri, per la qual arriba a cometre sacrilegi durant la seva estada a l'Acropolis d'Atenes; o la crueltat derivada de l'abús sexual en el cas del jove i bell atenes Democles. La beguda i la insolència s'afegeixen a aquesta corrua de defectes. Plutarc recorre a la imatge de la doble cara de Dionís per retratar el Demetri cabdill: contingut i concentrat en els afers de la guerra, però en època de pau, els plaers i la luxúria es desbocaven; són famosos els setges de ciutats que li valgueren el sobrenom de "Poliorcetes", i el disseny de màquines de guerra i de vaixells espectaculars que aixequen les enveges dels altres diàdocs. Arriba Plutarc a considerar que les produccions de Demetri en enginyeria militar adquirien veritables trets estètics.

Pel que fa a l'acció política, en els anys posteriors a Èumenes, en ple enfrontament entre els successors d'Alexandre un cop eliminats els hereus del monarca macedoni, Demetri, com el seu pare, volen refer l'imperi del monarca macedoni, mentre la resta de diàdocs són partidaris de consolidar els diferents territoris en què governen i renunciar, per tant, a cap projecte hegemònic que els pogués desplaçar, aquí trobem Lisímac, Seleuc, Cassandre i Ptolemeu. Inicialment, Antígon i Demetri guanyen la guerra, però al final s'acaben imposant la resta de diàdocs, tots units contra ells. La

batalla d'Ipsos marca la mort d'Antígon i la impossibilitat de refer l'imperi d'Alexandre. A partir d'aquest moment Demetri continua la línia del seu pare i l'enfrontament amb els altres monarques hel·lenístics. La faceta de monarca de Demetri es desenvolupa en dos territoris i en dos moments diferents, primer a Atenes, més jove, i en vida del seu pare; es tracta aleshores d'alliberar les ciutats gregues de les guarnicions macedònies de Cassandre, tal com Antígon havia proclamat a Tir. Aquesta proposta, tindrà èxit i serà copiada pels altres diàdocs i tindrà tanta fortuna que segles més tard, Antíoc III ho proposarà als grecs revoltats contra el poder de Roma.

Durant el govern de Demetri a Atenes, Plutarc mostrarà una ciutat grega en decadència; Atenes adula Demetri, el divinitza, li atorga el poder absolut. Plutarc aprofita per fer una descripció negativa del model de monarca que Demetri encarna, extensible als seus veïns, així com de la figura del polític adulador. Tanmateix és a Macedònia on acaba instal·lat Demetri, accedint a la corona a partir de l'assassinat d'Alexandre, fill de Cassandre, i governant durant uns set anys, fins al nou cop de Fortuna.

Quan Pirros, rei de l'Epir, en la seva lluita per posseir Macedònia, derrota Demetri, Plutarc torna a posar en relleu els efectes negatius del nou model de rei. Així davant de l'audàcia d'Alexandre que els soldats macedonis reconeixen en Pirros, Demetri i els altres reis són jutjats com actors en escena, representant solament la gravetat i la pompa d'Alexandre. A més, Plutarc lamenta la manca de sentit de la justícia d'aquests monarques.

Amb la presentació de Demetri constatem que Plutarc critica el model de rei hel·lenístic que s'havia establert, que recull només els aspectes negatius d'Alexandre.

La mort de Demetri també és inapropiada, tal com corresponia al seu tipus de vida; mor presoner en una "gàbia d'or", disposada per Seleuc, on es dedica a la satisfacció dels seus plaers: la beguda, el menjar i el sexe. Un model de la mala mort. Tot i així, en relació amb el seu paral·lel, Marc Antoni, Demetri surt relativament més ben parat: almenys Demetri va aconseguir èxits militars, però Antoni sempre necessita el suport dels altres.

En definitiva, Plutarc, a la *Vida de Demetri*, continua descrivint la successió d'Alexandre, ja iniciada amb Èumenes, essent ara el protagonista un diàdoc. L'autor de Queronea és molt crític amb els monarques hel·lenístics, no els considera model del bon rei, són depravats i políticament incapaços d'administrar justícia, evitar les guerres i gestionar els reialmes.

D'aquest mateix període, Plutarc encara afegeix un altre personatge: Pirros, el qual ha estat reconegut, en la seva audàcia, com a successor d'Alexandre, pels mateixos macedonis, lluitant contra Demetri per posseir Macedònia, ara bé, Plutarc a diferència d'altres fonts, el troba més bon cabdill que polític.

Pirros, ell sol entre els successors d'Alexandre, gaudeix de tenir-hi un parentesc llunyà, per part de la seva mare, la princesa epirota Olímpíada, però a la vegada el fet de ser epirota -ni macedoni ni "gaire" grec- el fa diferent. Per a Plutarc, això significa una grecitat dubtosa, que justifica els seus trets poc civilitzats.

De fet, la *paideia* rebuda, ja és singular: barreja aspectes culturals diferents, il·lírics, epirotes i també grecs. Tot plegat fa d'ell un personatge especial, com demostra el seu curs vital, i algunes peculiaritats: la manca de dents, el poder guaridor del seu dit polze i el seu rostre impactant que causava la por dels guerrers contraris. Rostre fer que mostra en els combats singulars i molt especialment en el moment de la seva mort, capaç d'aterrir els assassins, com un llop.

Ara bé, Plutarc admet que Pirros és, amb raó, un dels cabdills més admirats i celebrats de l'antigüitat, sobretot per haver tingut Roma al seu abast; li reconeix l'admiració d'Hanníbal per la seva experiència, valor i habilitats. Plutarc també remarca que Pirros escrivia sobre tàctiques i estratègies militars, i afegeix que no tenia cap altre interès que no fos aquest.

Pirros, de jove, jove lluita en les guerres del diàdocs, al costat del seu cunyat Demetri, després s'hi enfronta aliat amb Lisimac per apoderar-se de Macedònia. És justament en la contesa pel poder de Macedònia que Pirros és comparat a Alexandre, en detriment de Demetri. .

Pel que fa al vessant polític, però, no destaca: Lisimac no se'n refia, i marxa a Tarent a la recerca d'altres combats, la qual cosa li val una comparació amb Aquil·les per part de Plutarc. Novament, aquesta és una ocasió en la qual torna a fer palès el rebuig de rei hel·lenístic: són cobejosos, insidiosos, envejosos i fan ús de la guerra i la pau segons els seus interessos, i no en els de la justícia, mot que solament saben manipular.

En efecte, un cop a Itàlia, Pirros conversa amb Cineas de Tessàlia, lúcid conseller, i com en un diàleg socràtic, Cineas intenta fer-li veure, la inconsistència d'una política basada en la intervenció militar constant sense fi, ja que Pirros pretén derrotar Roma, ocupar Sicília i d'allà Cartago i arribar a Hispània. I tot això per què? Arraconat Pirros per la dialèctica de Cineas solament respon que l'empeny el desig de no poder

renunciar a aquesta pulsó. Plutarc magistralment posa de manifest en aquesta conversa la incapacitat de deixar de guerrear del monarca epirota, una recerca constant i sense directrius.

Després de l'episodi tarentí i de contacte amb Roma, que admira tot i enfrontar-se, Pirros retorna a l'Epir i novament s'enfronta amb els macedonis, mostrant cada vegada més una actitud violenta i salvatge.

L'escenari d'Argos, on es tornen a enfrontar Antígón II i Pirros, serà el de la mort de Pirros, que havia rebut dos presagis i un oracle negatiu. La mort de Pirros és grotesca i cruel, però és una excel·lent ocasió de lloar el seu enemic Antígón II Gònatas que té el gest civilitzat d'honorar els derrotats i lliurar les cendres a la família. És el mateix Antígón, segons Plutarc, que compara Pirros amb un jugador de daus, que fa molt belles jugades, però no sap fer ús de la sort (*Pyrrh.26*).

La crueltat i violència de Pirros són segurament l'element cabdal del paral·lel amb el romà, Mari, un contrapunt a l'admiració de l'epirota, per la república romana del seu temps, no exempta de dificultats a l'època de Mari.

Amb la independència de l'ordre en què foren escrites les *Vides*, és evident que podem establir una cronologia de l'època hel·lenística. Així doncs amb la *Vida de Pirros*, clou el cicle de *Vides* hel·lenístiques, entrem en el del monarques reformadors espartans, Agis IV i Cleòmenes III. Aquesta època està caracteritzada per la decadència d'Esparta i la necessitat de reformar-ne les lleis i de prendre una sèrie de mesures socials i polítiques que la retornin al món del legislador Licurg. Un relat del gust de Plutarc que troba en el retorn al quasi mític món espartà de Licurg i en els valors morals dels protagonistes, un món més del seu gust, on recuperar la llum, en plena època hel·lenística, d'un dels pilars tradicionals grecs: Esparta, gens sospitós de manca de grecitat..

La *Vida* del jove rei espartà, Agis IV, té per objectiu mostrar-nos el procés de reforma que inicia Esparta. Plutarc amb aquest "miratge espartà" segueix Xenofont i presenta una societat espartana idealitzada i immune al pas del temps i als canvis socials. L'autor de Queronea, amb els espartans hel·lenístics, torna en certa mesura a la ideologia pròpia del final de la guerra del Peloponès amb la crítica al model polític de l'anomenat "conduïdor d'homes", (δημαγωγοὶ καὶ ἄρχοντες) aplicat als polítics que es deuen al poble i acaben essent-ne depenents completament. Els protagonistes de les *Vides* espartanes, Agis IV i Cleòmenes III, juntament amb els paral·lels, els romans Tiberi i Gai Grac, forneixen l'exemple d'aquest tipus de polítics. .

Plutarc presenta una societat espartana en crisi, on una part considerable ha perdut la propietat de les terres, ha quedat marginada de la política i de la guerra, i de les activitats socials i econòmiques centrals espartanes. El monarca, Leònidas II, influït pel món hel·lenístic, ha decidit a adoptar els nous costums en detriment dels tradicionals, i és secundat per part de l'el·lite espartana, especialment per les generacions més grans, però el descontent és força general.

El nou rei de la branca Europòntida, el jove Agis IV, d'elevat esperit, gran excel·lència i dolçor, s'adona d'aquesta situació i decideix canviar-la. L'el·lite espartana es divideix en dos blocs antagònics, el reformista liderat pel nou rei, amb el suport dels joves desitjosos de tenir un paper en la societat espartana, i per la seva família, i a l'altre bloc, al voltant del rei Leònidas II, trobem la resta de l'el·lite espartana, els vells i gran part de les dones, esdevingudes propietàries i amb un pes social important.

El programa reformista vol solucionar una sèrie de problemes que Esparta comparteix amb la resta del món circumdant hel·lenístic com són els deutes, que afecten gran part de la població, i l'accés a la propietat de les terres, concentrades en poques mans. Agis IV no dubta a posar la fortuna familiar i la del seus partidaris a disposició del poble per ser repartida, en una mostra de coherència i compromís. A continuació Leònidas II és destronat i substituït pel seu gendre Cleombrot, partidari de la reforma, tot i que els èfors continuen essent l'escull principal del canvi. L'abolició dels deutes es du a terme, però el repartiment de les terres no, entre d'altres coses, per la guerra que esclata contra els etolis, i per l'oposició dels terratinents endeutats, remisos ara a repartir les terres un cop han satisfet els seus interessos. El poble decebut davant la dilació en aquest tema, es revolta i crida de nou Leònidas II, començant ara la repressió del moviment reformista. En aquesta repressió, Agis IV és traït pels seus companys i acusat pels èfors és trobat culpable i ajusticiat.

Plutarc descriu la mort d'Agis IV com un exemple de la bona mort, ja que l'accepta com a mostra de la creença ferma en les seves idees, de forma convençuda i sense cap por, secundat per la seva mare i la seva àvia, fet que il·lustra el protagonisme polític i social de les dones espartanes. En la *synkrisis* final, Plutarc valora molt Agis però el fet de ser massa jove i una mica ingenu el perjudica.

Plutarc és, sens dubte, parcial en valorar excessivament el retorn al model de vida tradicional espartà legislat per Licurg, per damunt dels altres objectius reformistes; no es planteja les necessitats de substituir el model econòmic autàrquic i aïllacionista de l'economia d'Esparta, totalment al marge del comerç amb la resta del món. Plutarc, a més, valora positivament en aquest primer intent reformista, el fet que Agis IV no

adopti la violència com arma contra l'oposició al seu projecte, fet que serà un clar contrast amb el seu continuador Cleòmenes III.

Malgrat la repressió posterior a la mort d'Agis IV, els conflictes socials espartans continuen sense ser solucionats. La descripció dels intents reformistes continua amb la *Vida de Cleòmenes III*, fill de Leònidas II. Des del principi el biògraf deixa ben clares les semblances i les diferències amb el seu antecessor Agis IV:

“un esperit ambiciós i elevat i no per natura pas menys enclí que Agis a la temperància i a la senzillesa. Però no tenia aquell excés d'escrúpol i de dolçor; es mesclava al seu natural un fibló d'ira, un fogós impuls que el duia cap a allò que en cap cas li apareixia bell. Ara, li apareixia bellíssim de regnar sobre les voluntats lliures, però també d'imposar-se als qui no es volen persuadir i forçar-los a allò que val més” (*Agis i Cleom.22.4*).

Plutarc presenta amb Cleòmenes una personalitat forta, carregada d'ambició i que no dubta a aconseguir els seus objectius per damunt dels altres, trets tirànics, en definitiva. Aquest element caracterial es veu afectat per la *paideia* rebuda amb l'estoic Esferos el Boristenita, que atia el seu vigor i amor per la glòria, circumstància que mena Plutarc a criticar l'estoïcisme en el sentit que pot alterar les “natures grans i rabents” com la del monarca lacedemoni, menant-lo a prendre actituds “esgarriadores i ultrades” (*Agis i Cleom.23.6*).

Cleòmenes conscient de les limitacions del poder reial davant dels èfors, principal obstacle a les reformes, obre dos fronts: un a l'interior, per reprendre les reformes, i l'altre, a l'exterior, participant en les guerres i la política gregues, trencant l'aïllacionisme espartà. Cleòmenes III aboleix de nou els deutes, i ell sí que procedeix al repartiment de les terres, provocant l'exili de vuitanta espartans que s'hi oposen, també amplia el cos ciutadà, a partir d'una quota d'estrangers seleccionats i més endavat recupera l'*agoge*; pel que fa a l'exèrcit, hi restableix la disciplina i adopta les armes macedònies com l'escut i la *sarissa*.

Quant a la intervenció lacedemònia a Grècia, Cleòmenes III, a despit dels èfors, trenca l'aïllacionisme espartà i intervé en els enfrontaments grecs en el Peloponès, contra la Lliga Aquea dirigida per Aratos. Aquest enfrontament amb el cabdill aqueu, ocupa una part considerable del relat de la vida del rei espartà. És un enfrontament no solament polític i militar, sinó també personal: Plutarc descriu el xoc entre dues personalitats completament oposades, Cleòmenes, jove, ambiciós, reformista, vigorós, i esplèndid cabdill, i Aratos, madur, conservador, contemporitzador, i més prudent que no ardit.

Els èxits de Cleòmenes són notables, domina Corint, Megalòpolis, i Argos, pràcticament tot el Peloponés. Aratos derrotat, s'alia amb Macedònia donant a canvi la forlalesa de l'Acrocorint. En aquesta disputa, Cleòmenes III exigeix la direcció grega, com a digne descendent dels Heràclides i davant la intromissió forània macedònia, sàtrapes, bàrbars i estrangers. Ara bé, en contra del que esperaven les masses populars aquees, el monarca espartà no implementa les reformes socials a les ciutats gregues conquerides, la qual cosa li resta suport, especialment a Argos. Finalment la potència en homes i recursos de Macedònia s'imposa de nou i Cleòmenes III és derrotat a la batalla de Sel·làsia, fugint a continuació cap a l'exili a Egipte.

Els vencedors, Antígon III Doson i Aratos, tracten bé els vençuts espartans, retornant-los la constitució pairal, que no s'ha d'entendre literalment, sinó com un eufemisme de l'autor que amaga la derogació de les reformes efectuades per Cleòmenes III.

A Egipte, Cleòmenes és acceptat pel seu aliat Ptolemeu III, primer amb recel, després reconegut amb una pensió i la promesa d'ajut polític i militar. Aquest ajut no es concreta sota el nou rei Ptolemeu IV Filopator, dèbil i mal governant, segons Plutarc. Finalment, el monarca espartà i les seus companys protagonitzen un intent de revolta a Alexandria, que no és secundat per la població, la qual cosa els mena a un suïcidi col·lectiu en la línia de la bella mort i de la tradició espartana. Val a dir que les dones espartanes exiliades també participen d'aquest acte d'honor. Un cop mort Cleòmenes III és reconegut com a heroi a Alexandria; Plutarc en lloa el coratge però blasma la set de venjança.

Al llarg del procés reformista, Cleòmenes III pren decisions controvertides que no dubta a resoldre amb l'ús de la violència: elimina físicament els seus opositors, els èfors, consulta l'assemblea popular en lloc de la *gerusia*, no queda clara la seva participació en la mort del germà d'Agis IV, Arquídam, cridat per ell mateix per restaurar la diarquia. Així, Esparta esdevé per primera vegada una monarquia, amb Cleòmenes III com a únic rei. També destrueix la ciutat de Megalòpolis emportat per la ràbia davant l'estratègia de Filopemen i allibera part de les castes inferiors. És a dir, la mateixa dinàmica reformista l'empeny a prendre decisions que alteren el disseny tradicional del propi projecte, això afegit a l'ús de la violència fa que de gran part de les fonts, Polibi i Pausanias especialment, no dubten a anomenar-lo un tirà, en canvi Plutarc solament parla d'actitud tiràniques.

La crisi de la societat espartana continuarà, Plutarc en parlarà de manera més tangencial, a les *Vides* d'Aratos i de Filopemen que s'enfrontaran als reis espartans Macànidas i Nabis.

Les *Vides* espartanes tenen com a paral·lel les dels germans Grac, Tiberi i Gai. En ambdós casos Plutarc posa en relleu les seves ànsies reformistes, en positiu, però la violència que empren per dur-les a terme entela, en negatiu, el projecte. En el cas dels romans això és encara més palès: els dos germans segons Plutarc moren fugint; les seves actuacions no ocasionaren cap grandesa a Roma, a més, combatien contra els seus conciutadans; les propostes es limitaven a la construcció de carreteres, la fundació de ciutats, la recuperació de les terres públiques. En canvi, en els espartans hi ha una part de bellesa i grandesa en l'intent de retornar el món de Licurg.

Plutarc presenta una Esparta aïllada en el context hel·lenístic, que difícilment pot adaptar-se a l'ideal alexandrí. L'autor de Queronea posa en relleu una reacció amb tints tràgics a aquest aïllament: el retorn impossible al passat.

El tercer grup de *Vides* hel·lenístiques el formen les dels dirigents de la Lliga Aquea, darrer bastió grec existent abans de la conquesta romana. Els protagonistes són Aratos i Filopemen, de fet els dos dirigents i cabdills més importants.

La Vida d'Aratos presenta un tret que la fa singular en el conjunt de *Vides* de Plutarc, està dedicada al seu amic i company de les sessions de sobretaula a Queronea, Polícrates, descendent del mateix Aratos, aquesta circumstància en fa un relat de caire pedagògic: de Plutarc cap a Polícrates com, en la pròpia *Vida*, d'Aratos cap a Filip V. Per altra banda, la *Vida d'Aratos* no té paral·lel romà, la qual cosa afegeix singularitat a aquesta *Vida*.⁵⁰⁶

La Lliga Aquea és una instància totalment grega, és a dir "civilitzada", en mots de Plutarc, de funcionament democràtic, encara que amb un fort component oligàrquic, on un sèrie de ciutats peloponèsies estan agrupades per tal de mantenir la seva independència dels poderosos veïns hel·lenístics, als quals ara s'hi afegeixen Roma i la Lliga Etòlia. A diferència de les anteriors lligues gregues, com les d'Atenes i Esparta, no hi ha una ciutat hegemònica, ja que totes les ciutats tenen el mateix vot i mantenen el seu propi govern. Uns magistrats la dirigeixen escollits anualment, i estan supeditats a retre comptes de la seva actuació davant l'assemblea de les diferents ciutats. Aratos és el creador i dirigent durant molt de temps de la Lliga Aquea.

La caracterització plutarquea d'Aratos difereix de la d'altres autors: Polibi en destaca les habilitats polítiques, la persuasió, la claredat d'objectius, la capacitat de seguir-los malgrat l'opinió general en contra, la noblesa, la gravetat i la temperància, la

⁵⁰⁶ De fet, la *Vida d'Aratos*, no es considera part de les *Vides Paral·leles* sinó de narracions biogràfiques anteriors, cf. "The Aratos and the Artaxerxes" in M. Beck 2014, 278-291.

generositat i l'astúcia; tanmateix en els afers de guerra es manifesta indecís, perd possibilitats per excés de cautela, evita la direcció del combat i la participació directa, i esdevenen un tòpic les seves reaccions psicomàtiques per la por al combat. En canvi, Plutarc li reconeix habilitats militars quant a l'ordiment dels plans, el secretisme, l'actuació sota mà i la capacitat de fer-se fonedís.

Nascut a Sició en un família de renom i posició social, rebé una educació liberal, en línia amb la *paideia* tradicional grega. El seu pare, Clinias, magistrat de la ciutat fou assassinat pel tirà Abàntidas i intentà també matar l'infant Aratos. Aquest fet, fonamental per a ell, ja caracteritza l'odi als tirans i la lluita en contra d'aquest sistema polític al llarg de tota la seva vida. És un odi obsessiu i a voltes irracional, duent-lo a realitzar actuacions forassenyades i excessivament violentes. En aquesta lluita el veiem actuar de ben jove a Sició i a Argos, on obté els primers èxits en derrocar els tirans, substituint aquest model polític per un de democràtic i creant el marc de la Lliga Aquea, al qual s'aniran afegint altres ciutats peloponèsies.

Tanmateix, la gran gesta d'Aratos és la recuperació de la fortalesa de gran valor estratègic de l'Acrocorint. Aquesta fortalesa situada a la costa de Corint i obrint el pas al Peloponès, havia passat de les mans d'Alexandre al seu company Cràter, i d'aquest al seu fill Alexandre. Tot i ser ocupada per una guarnició macedònia, era autònoma, la qual cosa feu que el rei macedoni Antígón II Gònatas, a partir d'un ardit, se l'apropriés. Per a Aratos i els grecs era una mostra del domini macedoni en les seves terres, per això la seva reconquesta representa un valor d'afirmació davant l'enemic poderós.

Tant l'episodi anterior de la lluita contra el tirà de Sició, com la presa de l'Acrocorint són relatades per Plutarc amb tot tipus de detall; no hi falten recursos literaris narratius de caire novel·lesc: coincidències entre personatges, el misteri que envolta les actuacions d'Aratos, l'enginy a l'hora de resoldre conflictes, la complicitat de la naturalesa, la fortuna i la divinitat, així com situacions incertes que creen una atmosfera de misteri que atrau el lector.

La recuperació de l'Acrocorint significa l'ampliació de la Lliga Aquea (Corint, Mègara, Trezèn i Epidaure), i un debut important d'aquesta com a nova instància política a Grècia. Val a dir que Aratos compta amb l'aliança d'Egipte, sempre present en la política grega i especialment en contra dels interessos dels Antígònides.

Després de l'Acrocorint Aratos es proposa seguir eliminant les tiranies, aliades dels macedonis, i substituir-les per democràcies que s'afegeixin a la Lliga Aquea. Plutarc aprofita per seguir l'estela anti-tirànica tradicional, especialment platònica.

L'enfrontament amb Esparta, com hem vist el condueix a aliar-se amb els macedonis i cedir-los el gran trofeu obtingut abans: l'Acrocorint. L'aliança amb macedònia no està, però, exempta de problemes, des del punt de vista aqueu: les actituds bàrbares dels macedonis, la subordinació i humiliació aquea, així com el paper de submissió i en certa forma de barbarització d'Aratos, encarnades en la seva passivitat davant l'assassinat d'Aristòmac, la cessió de Corint als macedonis, el saqueig d'Orcomen, la prohibició als aqueus de mantenir relacions exteriors sense permís macedoni, el fet de mantenir i pagar els soldats macedonis, la celebració de sacrificis, jocs i processons en honor d'Antígon, etc. El punt culminant de la humiliació és l'enderroc de les estàtues dels herois grecs erigides a l'Acrocorint, que són substituïdes per les estàtues dels anteriors tirans, i sobretot el pillatge i esclavització de Mantinea, amb la participació dels propis aqueus; o encara, el canvi de nom d'aquesta ciutat per Antigonea en honor d'Antígon.

En la part final de la *Vida*, Plutarc explica la relació entre Aratos i el seu deixeble Filip, ara ja rei de Macedònia, del qual Aratos es va allunyant veient-ne el caràcter miserable i tirànic, el qual condueix Aratos a la mort, lentament enverinat per ordre de Filip V. En opinió de Plutarc som davant d'un exemple de mort serena i edificant, ja que la víctima coneix l'administració de la metzina, i l'accepta de manera digna, tanmateix segons Polibi, és al contrari. Per això Aratos rep reconeixement públic en ser enterrat dins Sicí, amb el vistiplau de l'oracle de Delfos, i tractat com un heroi fundador.

La *Vida*, del dirigent aqueu, Filopemen, l'anomenat "el darrer dels grecs" és cronològicament, la darrera de les *Vides* gregues d'època hel·lenística. Els elements principals de la *Vida de Filopemen*, des del punt de vista "ètic", són clarament les vies d'entrada i de fusió del món grec al món romà, per això segurament aquesta *Vida* és la que posa més en relleu el paral·lel, Flamini, ja que els veiem actuar junts en les mateixes conteses.

Plutarc descriu Filopemen com millor cabdill que polític, en contraposició a Aratos, tret que es correspon força amb la situació de la Lliga Aquea ja estabilitzada i defensant un espai entre les grans potències veïnes, Egipte, Àsia, Macedònia i, la rival i barbàra Lliga Etòlia. Plutarc diferencia les circumstàncies amb què es van trobant, respectivament, ambdós líders aqueus: Aratos hagué de moure's entre les monarquies hel·lenístiques que dominaven Grècia en aquell primer moment, va disposar de capacitat de negociació, i va gaudir de l'afabilitat i l'amistat de les famílies reials,

Filopemen, en canvi, dirigeix els aqueus quan es mouen ja sols sense dependències, atesos els èxits en les armes.

Filopemen nascut en una família benestant de Megalòpolis, rep una educació amb base filosòfica, a càrrec dels acadèmics Ecdel i Demòfanès. Aquests preceptors, en mots de Plutarc: “havien aplicat la filosofia a l’acció política i a la pràctica dels afers” (*Phil.*1,3), de manera que inculcaren en Filopemen la idea que havia de ser un gran capità al servei de Grècia.

Plutarc descriu el caràcter de Filopemen amb totes les contradiccions: un gran cabdill, és enèrgic, sagaç incorruptible, ardit, ben dotat per a la lluita i esforçat, però té massa mal geni i és excessivament rancunios, perjudicant per això la seva pròpia ciutat natal de Megalòpolis. Filopemen pren tot sol iniciatives mostrant el seu caràcter independent, enfrontant-se a Cleòmenes i també avançant-se a les ordres d’Antígon III Doson, durant la batalla de Sel·làsia. Dos fets, que a més de donar a conèixer Filopemen, encara jove, mostren la seva capacitat de decisió i valor. Posteriorment, dirigirà la Lliga Aquea, amb les intervencions dels dos viatges i estades a Creta, on aprèn les tàctiques militars cretenques de la lluita guerrillera.

Durant el seu govern de la Lliga Aquea, lluita contra Esparta, i el combat singular amb el tirà Macànidas, li val un grup escultòric a Delfos, que mostra el seu reconeixement panhel·lènic. De fet, aconsegueix integrar Esparta, desafiant l’aliança amb Roma, a la Lliga Aquea.

La política de Filopemen respecte a Roma, representada per Titus Flamini, consisteix a establir una distància i fer-se valer davant un aliat molt més poderós, al qual era difícil contrariar, però Filopemen té l’avantatge que és bon coneixedor de les maneres de fer romanes. La resposta de Roma a l’actitud de Filopemen és ambigua, s’hi oposen, i l’admiro: Plutarc dibuixa molt bé aquest dilema, que justifica, l’actuació de Flamini. .

Així doncs, l’autor de *Queronea* encamina magistralment la integració “heroica” dels aqueus -i de tot el món grec- a Roma, i argumenta com el nou poder és, en realitat continuador dels valors grecs.

Ja hem dit que, en el context de les *Vides Paral·leles*, la relació entre Filopemen i Titus Flamini és especial. Hi ha rivalitat, ja que tots dos són ambiciosos, tendents a la ira i rancuniosos. Titus Flamini, que pretén servir els grecs, es sent sempre postergat lògicament quant al reconeixement dels seus serveis a Grècia en relació a Filopemen, malgrat que tots dos protagonitzen actes de masses que els valoren molt: Filopemen

als jocs Nemeus, arran de la victòria de Mantinea, i Flamini, en les jocs Ístmics, moment estelar en què el polític romà torna “la lliberat als grecs”.

En la mort de Filopemen, queda palès tant el seu sentit de la responsabilitat envers el seu exèrcit, com la no acceptació dels límits de la seva edat, i condició. Així en guerra amb Messene, intentant protegir els soldats joves, cau del cavall i és empresonat. En aquesta situació Filopemen adopta un model de mort serena, i dignament pren el verí que acaba amb la seva vida. Plutarc en relata les exèquies, amb els presoners messenis “disposats al voltant del mort que són lapidats”.

Plutarc té cura de relacionar Filopemen amb Alexandre: Filopemen tenia entre les seves lectures, una vida d'Alexandre, de la qual valorava fets reals. Per a Filopemen la figura del monarca macedoni continuava constituint un referent històric i militar: com si hagués calgut tot aquest temps, i tantes accions problemàtiques, per donar continuïtat al llegat del gran Alexandre, que, en realitat, no és altre que Roma.

En efecte, per a Plutarc, Roma esdevé l'hereva de l'imperi d'Alexandre, i ell escriu des d'aquesta realitat, que és la seva. Considerar com Plutarc presenta els diferents models polítics posteriors a Alexandre, que segueixen la seva petja -monarca absolut, tirà, en menor mesura conductor d'homes i excel·lent cabdill- com si el nostre autor ens conduís a la conclusió que Roma és l'hereva d'Alexandre, potser no tant dels fets d'Alexandre com del seu projecte o del somni. Són significatives les següents paraules que trobem, precisament, a la *Vida de Flamini*: “els Agesilau i els Lisandres i els Nícies i els Alcibiades, eren generals que sabien dirigir bé guerres i guanyar batalles en terra i en mar, però servir-se dels èxits per a una beneficiència noble i un fi d'honor, no ho entengueren” (*Flam.11,5*), o també: “Era de fet cosa rara entre ells el valor i la prudència, però més rar que tots els altres béns l'home just” (*Flam.11,4*), i finalment: “Al contrari, homes d'una altra raça que no semblen tenir sinó espurnes lleugeres i migrats lligams d'antic parentiu amb els grecs, i dels quals era estrany que ni en paraula o consell vingués a Grècia res útil, doncs aquests homes, a costa dels més grans perills i esforços, arrenquen Grècia dels seus senyors cruels i dels seus tirans i els lliberten” (*Flam.11.7*).

Aquesta imatge de Roma força edulcorada i lluny del conflicte que ha d'acabar conquerint Grècia i creant les províncies de Macedònia i d'Acaia, que ens descriu Plutarc palesa la seva posició, personal i política, per a ell i per a les elites la continuïtat, sense massa esquerdes, de la seva manera de viure.

7. BIBLIOGRAFIA

OBRES D'AUTORS ANTICS

AIRISTIDES (Eli)

J.M. Cortés (1997) *Discursos*, vol. IV, Madrid: Gredos.

F. Fontanella (2007) *A Roma*, Pisa: Scuola Normale Superiore.

ARRIÀ

A. Bravo (1982) *Anábasis de Alejandro Magno*, vols. I-III, Madrid: Gredos.

A. Guzmán (1982) *Anábasis de Alejandro Magno*, vols. IV-VIII (Índia), Madrid: Gredos.

ATENEU

B. Gulick (1993) *The Deipnosophists*, vols. VI-XIII, London: Loeb Classical Library.

L. Rodríguez-Noriega (1998) *Banquete de los eruditos*, vols. III-V, Madrid: Gredos.

ARISTÒTIL

M. García Valdés (1988) *Política*, Madrid: Gredos.

Q. Racionero (1990) *Retórica*, Madrid: Gredos.

CURCI RUFUS

M. de Montoliu (1925-1935) *Història d'Alexandre el Gran*, vols. I-III, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

CORNELI NEPOS

M. de Montoliu (1923) *Vides d'homes il·lustres*, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

DIÓ DE PRUSA

G. Morocho (1988) *Discursos*, vols. I-XI, Madrid: Gredos.

DIODOR DE SICÍLIA

P.Goukowsky (2002) *Bibliothèque historique*, vols. XVI-XXXII, Paris: Les Belles Lettres.

DIONÍS D'HALICARNÀS

E.Jiménez (1988) *Historia Antigua de Roma*, vols. XI-XV, Madrid: Gredos.

E. Sánchez (1988) *Historia Antigua de Roma*, vols. X-XX, Madrid: Gredos.

HESIODE

F.J. Cuartero (2012) *Teogonia*, Barcelona: adesiara.

HOMER

J. Alberich (1999) *Ilíada*, Barcelona: Edicions la Magrana.

M. Ros (2009) *Ilíada*, vol. III, Barcelona: Fundació Bernat Metge

P. Sabaté (2019) *Iliada*, Barcelona: Bernat Metge Universal.

ISÒCRATES

J. Castellanos (1971) *Discursos. A Demòdic, a Nicocles. Nicocles*, vol. I, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

J. Castellanos (1999) *Discursos. Èvagoras. Elogi d'Helena. Busuris*, vol. III, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

JULIÀ

A.Martín (2009) *El banquet dels cèsars*, Barcelona: adesiara.

JUSTÍ

J. Castro Sánchez (2008) *Epítome de las "historias filípicas" de Pompeyo Trogo*, Madrid: Gredos.

PAUSÀNIAS

MC. Herrero (1994) *Descripción de Grecia*, vols. III-VII, Madrid: Gredos.

MC. Herrero (2008) *Descripción de Grecia*, vols. I-IX, Madrid: Gredos. .

J. Alberich (2021) *Guia de Grècia*, vol. I, Barcelona: Llibres de l'índex.

PLATÓ

J.M. Pabón i M. Fernàndez Galiano (1969) *La República*, vol. III, Madrid: Clásicos políticos.

M. Toranzo (1970) *Cartas*, Madrid: Clásicos políticos.

PLUTARC:

C. Riba (1934-1946) *Vides Paral·leles*, vols. VII-XV, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

M. García Valdés (1987) *Obras Morales y de costumbres*, Madrid: Akal.

M.López i M.A. Medel (1989) *Obras Morales y de Costumbres (Moralía)*, vol. III, Madrid: Gredos.

G. Zanetto (1996) *Le virtù di Sparta*, Milano: Adelphi Edizioni.

A.M. Ozanam (2021) *Vies Parallèles*, París: Gallimard.

M. Nogueras (2011) *Consells sobre política. A un governant incompetent*, Barcelona: adesiara.

A. Martín (2013) *Escrits d'ètica pràctica (Moràlia)*, vol. I, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

POLIBI

M. de Balasch (1965) *Història*, vol. VI, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

M. de Balasch (1981-1991) *Historias*, vols. I-XXXIX, Madrid: Gredos

TÀCIT

M. Ferrà i Ll. Riber (1926) *Diàlegs dels oradors, Agrícola. Germània*, Barcelona: Funadació Bernat Metge.

M. Dolç (1967) *Annals*, vol. III, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

TEOFRAS

E. Ruiz (1988) *Caracteres, Cartas*, Madrid: Gredos.

TITUS LIVI

A.Cobos (2002) *Història de Roma*, vol. I, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

J. A. Villar (1993-2010) *Historia de Roma desde su fundación*, vols. X-LXLV, Madrid: Gredos.

XENOFONT

N. Albalfull (1953) *Ciropèdia*, vol. I, Barcelona. Fundació Bernat Metge.

N. Albalfull (2007) *Ciropèdia*, vol. II, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

T. Sempere (1967) *Opuscles, Hieró, Agesilau, La República dels lacedemonis*, vo. I, Barcelona: Fundació Bernat Metge.

OBRES DE CONSULTA

AGUDO, M. (2016) *Macedonia la cuna de Alejandro Magno*. Madrid: Dstoria Edicions.'

ALMAGOR, E. (2014) "The Aratus and the Artaxerxes", in: Beck. M. (ed) *A companion to Plutarch*. Oxford: Wiley-Blackwell, 278-292.

ANDRÉS, F.J. (2015) *Instituciones e ideologías políticas durante la república y el Imperio*. Madrid: Tecnos.

ANSON, E.M. (2004) "Eumenes of Cardia. A Greek among Macedonians". *The Classical Review* 56, 2, 419-421

ANSON, E.M. (2013) *Alexander the Great*. London & New York: Bloomsbury Publishing

ANTELA-BÉRNARDEZ, B. (2015) "Elefantes de guerra en el mundo helenístico". *Desperta Ferro* 8, 42-45.

ASIRVATHAM, S. (2005) "Classicism and Romanitas in Plutarch's. De Alexandri Fortuna aut virtute". *The American Journal of Philology*.126,1, 107-125.

AUSTIN, M. (1986) "Kings, war and the Economy". *The classical Quarterly*. Cambridge. University Press. 36, 2,450-466.

- AVRAMIDOU, A. (2014) "The body of a Hero: Images of Herakles and Their Political Use in Antiquity", in: Garrison, D. H.(edd.) *A Cultural History of the Human Body*. Cambridge: Bloomsbury. 9,217-235.
- BARBAULT, A. (1969) *Diccionario de los símbolos*. Jean Chevalier i Alain Gheerbrant. París. Herder. [trad.cast.].
- BARCELÓ, P. (2001) *Breve historia de Grecia y Roma*. Madrid: Alianza Editorial. [trad.cast.].
- BARCELÓ, P. (2019) *El mundo antiguo*. Madrid: Alianza Editorial. [trad.cast.].
- BAYNHAM, E. (1998) *Alexander the Great*. The Unique History of Quintus Curtius. Michigan: USA.
- BAYNHAM, E. (2007) "Quintus Curtius Rufus on the "Good King: The Dioxippus Episode in Book 9.7,16-26", in Marincola, J. (ed.) *A companion to Greek and Roman historiography*. London:,Wiley-Blackwell, 427-434.
- BENEKER, J. (2012) *Passionate Statesman*. Oxford: Claredon Press.
- BLAZQUEZ, J. M; LÓPEZ, R SAYAS, J. J. (2012) *Història de Grecia Antigua*. Madrid: Cátedra.
- BLAZQUEZ, J. M. (2003) *Trajano*. Barcelona: Ariel.
- BILLOWS, R. A. (1990) *Antigonos the One-Eyed*. Los Angeles: University of California Press.
- BILLOWS, R. A. (1997) *Antigonos the One-Eyed and the Creation of the Hellenistic State*. Los Angeles: University of California Press.
- BOARDMAN, J. (2014) *The Triumph of Dionysos*. Oxford: Archaeopress.
- BOATWRIGHT, M. (2012) *Peoples of the roman world*. Cambridge: University Press
- BODIOU, L. MELH, V. (2015) *Rouge sang. Crimes et sentiments en Grèce et à Rome*. Paris: Les Belles Lettres.
- BONNEFOND-COUDRY, M. (1987) *Mythe de Sparte et politique romaine*. Estrasburg: Ktèma.
- BOSWORTH, B. (1988) *Alejandro Magno*. Madrid: Akal. [trad.cast].

- BOSWORTH, B. (2000) "A Tale of Two Empires: Hernán Cortés and Alexander the Great", in: Bosworth, B & Baynham, E. J.(edd.). *Alexander the Great in fact and fiction*, Oxford: University Press, 23-50.
- BOSWORTH, A.B. (2007) "Arrian, Alexander and the pursuit of glory", in: Marincola, J. (ed.) *A companion to Greek and Roman historiography*. London: Wiley-Blackwell, 447-454.
- BOULOGNE, P. (1994) *Plutarque*. Lille: Presses Universitaires.
- BOULOGNE, P. (2001) "Éloge/Blâme", in: Ozanam. A. M. *Plutarque Vies parallèles*. Paris: Gallimard, 2051-2054.
- BRADLEY, B. (2008) "Caesar's Ambition: A Combined Reading of Plutarch's Alexander-Caesar and Pyrrhus-Marius". *Transactions of the American Philological Association*. 138,1,185-215.
- BRÉCHET, C. (2004) "Agriotes et civilisation chez Plutarque". *Actes del col·loqui de Besançon*, 4-5 maig 2000.119-140.
- BRIANT, P. (2003) *Darius in the Shadow of Alexander*. Harvard: University Press.
- BRIANT, P. (2012) *Alejandro Magno*. Madrid: Siglo XXI editores. [trad. cast].
- BROSIUS, M.(2003) "Alexander and the Persians". In: Roisman. J. (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great*. Boston: Brill,169-197.
- BURKERT, W. (1997) *Homo Necans*. Madrid: Acontilado. [trad.cast.].
- BUSZARD, B. (2006) "The decline of roman statesmanship in Plutarch's Pyrrhus-Marius". *The classical Quarterly* 55,481-497.
- BUSZARD, B. (2010) "A Lutarchan Parallel to Arrian anàbasis"_. 7.1. *A Greek, Roman and Byzantine Studies*. 50, pp 565-585.
- CARNEY, E. (2003) "Women in Alekxander's court", in: Roisman. (ed.) *Brill's companion Alexander the Great*. Boston: Brill, 227-253.
- CARTLEDGE, P. SPAWFORTH, A. (1989) *Hellenistic and Roman Sparta*. London: Routledge.
- CARTLEDGE, P. (2001) *Spartan Reflections*. Somerset: Ducworth.
- CARTLEDGE, P. (2002) *The Spartians*. London: Macmillan.

- CARTLEDGE, P. (2003) *Toward the spartan revolution: Arethusa*.
- CARTLEDGE, P. (2004) *Alejandro Magno. La búsqueda de un pasado desconocido*. Barcelona: Crítica. [trad. cast.].
- CARTLEDGE, P. (2006) *Termópilas*. Barcelona: Ariel [trad. cast.].
- CARTLEDGE, P. (2020) *Thebes. The forgotten City of Ancient Greece*. London: Picador.
- CHANIOTIS, A. (2018) *La era de las conquistas*. Barcelona: Ediciones de pasado y presente. [trad. cast.].
- CONNOLLY, P. (1981) *La guerra en Grècia i Roma*. Madrid: Desperta Ferro Ediciones SLNE.[trad. cast.].
- COOPER, C. (2014) "Death and Other Kinds of Closure" in: Beck., M. (ed.) *A companion to Plutarch*. Oxford: Wiley- Blackwell,391-405.
- DAKARI, M. (1985) *Dionysos et la déesse terre*. Paris: Les Éditions Arthaud.
- DEROW, P. (2006) "The Arrival of Rome: from the Illyrian Wars to the Battle of Raphia" in: Erskine. A. (ed.) *A companion to the Hellenistic World*. Oxford: Blacwell, 51-71.
- DUFF, T. E. (2014) "The prologues" in: Beck, M. (ed) *A companion to Plutarch*, Oxford: Wiley-Blackwell, 333-350.
- EVERITT, A. (2019) *Alejandro Magno*. Barcelona: Edhasa. [trad. cast.].
- ERRINGTON, R. M. (1969) *Philopoemen*. Oxford: Claredon Press.
- CHAPLIN, J.D. (2011) "Conservations in History: Arrian and Herodotus, Parmenio and Alexander". *A Greek, Roman and Byzantine Studies* 51, 613-633.
- FARAGUNA, M. (2003) "Alexander and the Greeks", in: Roisman, J.(ed) *Brill's companion to Alexander the Great*. Boston: Brill, 99-133.
- FAURE, P. (1982) *La vita quotidiana degli eserciti di Alesssandro Magno*. Milano: Bur. Rizzoli.
- FERNÀNDEZ, D. (2012) "Alejandro Magno, Aquiles, Dionisio: el mito como argumento" en Neira.L. (ed).*Civilización y barbàrie. El mito como argumento de los mosaicos romanos*. Madrid: CGV.7-26.

FORNIS, C. (2002) *Esparta. Historia, Sociedad y Cultura de un mito historiográfico*. Barcelona: Crítica.

FORNIS, C. (2016) *Esparta. La historia, el cosmos y la leyenda de los antiguos espartanos*. Sevilla: Universidad de Sevilla.

FORNIS, C. (2019) *El mito de Esparta*. Madrid: Alianza Editorial.

FRAZIER, F. (1992) "Bios et historia. À propos de l'écriture biographique dans les Vies Parallèles de Plutarque". *A Dialogues de l'histoire ancienne supplément* 4, 155-172.

FRAZIER, F. (2014) "The perils of Ambition". In: Beck, M. A.(ed) *A companion to Plutarch*. Oxford: Wiley-Blackwell.488-503.

FREDRICKSMEYER, E. (2000) "Alexander the Great and the Kingdom of Asia ", in: Bosworth, B. ; Baynham, E.J. (edd.) *Alexander the Great in fact and fiction*, Oxford: University Press, 136-167.

FREDRICKSMEYER, E. (2003) "Alexander's religion and divinity", in: Roisman. J (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great* Brill. Boston:Brill, 253-279.

FUKS, A. (1962) "Agis, Cleomens, and Equality". *Classical Philology*. Chicago:3,161-166.

GARCIA.G. C. (1987) *La secta del perro.Diógenes Laercio. Vidas de los filósofos cínicos*. Madrid: Alianza Editorial.

GARCIS G. C. (2002) *Simposios y banquetes griegos*. Madrid: Editorial Alfabeto.

GEIGER, J. (1995) "Plutarch's Parallel Lives. The choice of Heroes", in: Scardigli, B. (ed.) *Essays on Plutarch's Lives*. Oxford: Clarendon Press. 85-104.

GIBSON, B. (2018) "Praise in Polybius" in: Miltios, N. & Tamiolaki, M (edd.) *Polybius and his Legacy*. Berlin & Boston. De Gruyter.

GOLDEN, M TOOHEY, P. (2014) *A cultural history of sexuality in the classical world*. London: Bloomsbury Academic.

GOLDSWORTHY, A. (2021) *Filipo y Alejandro. Reyes y conquistadores*. Madrid: La esfera de los libros. [trad. cast.].

GÓMEZ, F. ; J. Guzmán. A. (1997) *Alejandro Magno*. Madrid: Alianza Editorial.

GÓMEZ, F.J. (1998) *Introducción a la Grecia Antigua*. Madrid: Alianza Editorial.

GÓMEZ, F. J. (2007) *La leyenda de Alejandro. Mito, historiografía y propaganda*. Alcalá de Henares: Universidad.

GÓMEZ, F. J. (2015) *En busca de Alejandro. Historia de una obsesión*. Alcalá de Henares: Universidad.

GÓMEZ, F. J. ; ANTELA-BERNÁRDEZ, B. (2016) *El imperio de Alejandro. Aspectos geográficos e historiográficos*. Alcalá de Henares: Universidad.

GÓMEZ, F. J. *Geografía de lo exótico: los griegos y otras culturas*. Madrid: Síntesis.

GÓMEZ, P. ; MESTRE, F. ; VINTRÓ, E. (2007) "Éumenes de Cardia o la dificultad de triunfar sin amigos", in: NIETO IBÁÑEZ; LÓPEZ. R (edd.) *El amor en Plutarco*. León: Universidad de León, 293-307.

GÓMEZ, P. ; MESTRE, F. (2009) "The Banquets of Alexander", in: RIBEIRO, J ; LEAO, D ; TRÖSTER, M ; BARATA , P (edd.) *Symposion and Philantrophia in Plutarch*. Coimbra, 211-222.

GRAINGER, J. D. (2007) *Alexander the great failure*. New York: Michigan University.

GRIMAL, P. (1951) *Diccionario de mitología Griega i Romana*. Barcelona & México & Buenos Aires: Paidós. [trad.cast.]

GRIMAL, P. (1972) *El helenismo y el auge de Roma*. Madrid. Siglo ventiuono. [trad. cast.].

GRISON, P. (1969) *Diccionario de los símbolos*. (ed.) Chevalier, J, Gheerbrant, A. París. Herder. [trad. cast.].

GRUEN, E. (1984) *The hellenistic world and the coming of Rome*. Los Angeles: University of California Press.

HAMMOND, N. G. L. (1980) "Arrian concernint Alexander". *A Classical World*, 30. 2, 455-476.

HAMMOND, N. G. (1993) *Sources for Alexander the Great*. Cambridge: Classical studies.

HAMMOND, N. (2004) *El genio de Alejandro Magno*. Buenos Aires: Vergara. [trad. cast.].

- INERNEY, J. (2007) "Arrian and the Greek Alexander Romance". *A Classical World*. 30. 100, 242-430.
- JONES, C. P. (1971) *Plutarch and Rome*. Oxford: Clarendon Press.
- JONES, C.P.(1995) "On reading Plutarch's Lives" in: Scardigli, B. (ed.) *Essays on Plutarch's Lives*. Oxford: Clarendon press, 75-95.
- JONES, C. P. (2010) *New heroes in Antiquity*. Cambridge: Harvard University press.
- JUFRESA, M. (2005) "Violència i crueltat a les Vides Paral·leles de Plutarc" in: JUFRESA,, M ; MESTRE, F ; GÓMEZ, P ; GILABERT, P. (edd:) *Plutarc a la seva Època*. Barcelona: Paideia i Societat, 519-542.
- KNIPPSCHILD. S. (2014) *Seduction and power Antiquity in the Visual and performing Arts*. London: Bloomsbury Academic.
- KONSTAN, D. (1997) *Friendship in the classical world*. Cambridge: University Press.
- KOSMIN, P.J. (2018) *Time and its adversaries in the seleucid Empire*. Cambridge & London & Harvard: University Press.
- LANDUCCI, F. (2014) *Il testamento di Alessandro*. Roma: Editori Laterza.
- LANDUCCI, F. (2018) *Alessandro Magno e gli imperi ellenistici*. Milano: Sloferino.
- LANDUCCI, F. (2019) *Alessandro Magno*. Roma: Salerno Editrice.
- LANE, R. (2004) *Alejandro Magno*. Barcelona: Acantilado. [trad. cast.].
- LARMOUR, D.H.J. (2014) "A Synkrisis", in: Beck, M. (ed.) *A companion to Plutarch*. Oxford: Wiley-Blacwell, 405-417.
- LARSEN, J. A. (1968) *Greek Federal States. Their institutions and history*. Oxford: Clarendon Press.
- LÉVÊQUE, P. (1992) *El mundo helenístico*. Barcelona: Paidós. [trad. cast.].
- MALYE, J. (2010) *La véritable histoire des héros spartiates*. Paris: Les Belles Lettres
- MARTINEZ-SÈVE, L. (2011) *Atlas du monde hellénistique*. Paris: Autrement.
- MASÓ, F.(2016) *Historia Antigua de Persia. De Ciro a Alejandro*. Barcelona: Dstoria edicions.

- MATYSZAK, F. (2018) *Esparta. La derrota del guerrero*. Barcelona: Edhasa. [trad. cast.].
- MAYOR, A. (2010) *Mitrídates el Grande. Enemigo implacable de Roma*. Madrid: Ediciones Desperta Ferro. [trad. cast.].
- MAYOR, A. (2014) *Amazonas. Guerreras del mundo antiguo*. Madrid: Ediciones Desperta Ferro.[trad. cast.].
- MEIER, C. (1996) *Caesar*. London: Fontana Press.
- MESTRE, F. (2013) "Parrhèsiadès: masque parlant de Lucien de Samosate". Text inèdit pronunciat per l'autora al *Séminaire Parrhèsia-SPH/IUF* Université de Bordeaux.
- MOLES, J. (2000) "El cosmopolitismo cínico" in: Braham, R. B.; Gulet-Cazé, M.O. (edd.) *Los cínicos*. Barcelona: Ariel.
- MOYA, F. (2023) "*Escitas. Señores del arco y la flecha*". Córdoba: E. Almuzara.
- MOSES, I; FINLEY.(1973) *La economía de la antigüedad*. México: Fondo de Cultura Económica. [trad. cast.].
- MOSSÉ, C. (2001) *Alexandre. La destinée d'un mythe*. Paris: Éditions Payot & Rivages. [trad. cast.].
- MOSSÉ, C. (2001) "Tyran/Tyrannie" in: Ozanam. A. M. *Plutarque Vies Parallèles*. Paris: Gallimard, 2109-2111.
- MOSSMAN, J. (2006) "Taxis ou barbaros: greek and Roman in Plutarch's Pyrrhus". *Classical Quarterly* 55, 498-517.
- MOSSMAN, J. (2014) "Tragedy and Hero", in: Beck, M. (ed) *A companion to Plutarch*. Oxford: Wiley-Blackwell, 437-449.
- MUCCIOLI, F. (2019) *Storia dell'Ellenismo*. Bologna: Il Mulino.
- MÜLLER, C. (2014) "Les Romains et la Grèce égéenne du 1er s.av,J.C. au 1er s.apr. J.C.: un monde en transition?," *Pallas* 96,193-216.
- MURCIA, J. (2012). *Éfeso. Síntesis de Grecia y Roma*. Madrid. Gredos.
- MURCIA, J. (2017) *Esparta*. Madrid: Alianza editorial.
- NEWELL, W.R. (2013) *Tiranny. A new interpretation*.Cambridge. University Press.

- NIKOLAIDIS; A.G. (2014) "Morality, Characterization and Individuality", in: Beck. M (ed.) *A Companion to Plutarch*. Oxford: Willey Blackwell, 350-373.
- PAÍLLER, J. M. (2001) "Trajan" in. Ozanam. A. M. *Plutarque Vies Parallèles*. Paris. Gallimard. 2108-2109.
- PAYEN, P. (2001) "Mort" in: Ozanam. A. M. *Plutarque Vies Parallèles*. Paris: Gallimard. 2051-2054.
- PÉDECH, P. (1951) " Polybe et l'Éloge de Philopoemen" *Revue des Études Grecques* 64, 299-301.
- PÉDECH, P. (2011) *Historiens compagnons d'Alexandre. Callisthène-Onésicrite-Néarque-Ptolémé - Aristobule*. Paris: Les Belles Lettres.
- PELLING, C. B. R. (2015) "The First Biographers: Plutarch and Suetonius" in: Griffin, M. (ed.) *A Companion to Julius Caesar*. Boston:Wiley-Blackwell, 252-267.
- PEIRANO, I. (2010) "Hellenized Romans and barbarized Greeks. Reading the End of Dionysius of Halicarnassus, *Antiquitates Romanae*". *The journal of Roman Studies*, pp 32-53.
- PÉREZ, A. "Selasia, el último aliento de Esparta" *Desperta Ferro* 14, 42-46.
- PRÉAUX, C. (1984) *El mundo helenístico.Grecia y Oriente*. Barcelona: Labor. [trad. cast.].
- RICHER, Nicolas. (2018) *Sparte*. Paris: Perrin.
- ROISMAN, J. (2003) "Honor in Alexander campaign" in: Roisman. J. (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great*. Boston: Brill, 279-325.
- ROLDAN, J.M. (2010) *La república romana*. Madrid. Cátedra.
- ROMILLY, J. (1979) *La douceur dans la pensée grecque*. Paris: Les Belles Lettres.
- ROMILLY, J. (1980) *Précis de littérature grecque*. Paris: Quadrige. PUF.
- ROSKAM, G. (2011) "Ambition and Love of Fame in Plutarch's Lives of Agis , Cleomenes and The Gracchi". *Classical Philology*. 208-225.
- ROSTOVTZEFF, M. (1967) *Historia social y econòmica del mundo helenístico*. Madrid: Espasa Calpe.

- ROWSON, A. (2022) *The Young Alexander*. Londres: William Collins.
- RUSSELL, D.A. (1995) "On reading Plutarch's Lives" in: Scardigli, B. (ed.) *Essays on Plutarch's Lives*. Oxford: Clarendon press, 75-95.
- SANTANA, G. (2005) "La educación de Alejandro en las Vidas Paralelas: la paideia griega en Plutarco". JUFRESA, M.; MESTRE, F. ; GÓMEZ, P; GILABERT, P. (edd.) *Plutarco a la seva Època: Paideia i Societat*. Barcelona, 637-646.
- SANTOS, F.A. (2015) *Roma. Instituciones e ideologías políticas durante la República y el Imperio*. Madrid: Tecnos.
- SCARDIGLI, B. (1995) *Essays on Plutarch's Lives*. Oxford: Clarendon Press.
- SCOTT, M. (2015) *Delfos. Historia del mundo antiguo*. Barcelona: Ariel. [trad. cast.].
- SCHETTINNO, M. T. (2014) "The Use of Historical Sources", in: BECK, M. (ed.) *A companion to Plutarch*. Oxford: Wiley Blackwell, 417-437.
- SEGURA, S. CUENCA, M. (2008) *El ocio en la Roma Antigua*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- SEKUNDA, N. (2019) "El ocaso de un rey". *Desperta Ferro*, 51, 52-57. [trad. cast.].
- SHRIMPTON, G. (1971) "Plutarch's Life of Epaminondas" *Pacific Coast Philology*, 6, 55-59.
- SIRINELLI, J. (1993) *Plutarco*. Paris: Fayard
- SOARES, C. (2014) "Childhood and Youth, in: Beck, M. (ed.) *A Companion to Plutarch*. London: Wiley Blackwell, 373-391.
- SQUILLACE, G. (2009) *Filippo il Macedone*. Roma: Editori Laterza.
- STADLER, P. A. (2011) "Plutarch and Rome" in: Beck M. (ed) *A Companion to Plutarch*. Oxford: Wiley Blackwell, 13-32.
- STEWART, A. (2003) "Alexander in Greek and Roman Art", in: Rosman, J. (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great*. Boston: Brill, 31-69.
- STRAUSS, B. (2003) "Alexander the military campaign", in: Roisman, J. (ed.) *Brill's Companion to Alexander the Great*. Boston: Brill, 133-159.
- STONEMAN, R. (1997) *Alexander the Great*. Lancaster: Routledge

- STONEMAN, R. (2012) *The book of Alexander the Great. A life of the conqueror*. New York: I.B. Tauris.
- STONEMAN, R. (2019) *The Greek Experience of India*. Princeton: University Press.
- SYME, R. (1982) "The Career of Arrian". *Classical Philology*. 86. 181-211.
- SWAIN, S. C. R. (1995) "Hellenic Culture and the Roman Heroes of Plutarch" in: Scardigli, B. (ed) *Essays on Plutarch's Lives*. Oxford: Clarendon Press.
- TARN, W. (1913) *Antigonos Gonatas*. Oxford: Clarendon Press.
- TARN, W. (1948) *Alexander the great*. I. Narrative. Cambridge: University Press.
- TARN, W. (1948) *Alexander the great*. II. Sources and Studies. Cambridge: University Press.
- THOMAS, R. F. (2009) "The Germania as literary text" in: Woodman, A. J. (ed) *The Cambridge companion to Tacitus*. Cambridge: University Press, 59-73.
- THONEMANN, P. (2015) *The hellenistic world. Using Coins as Sources*. Cambridge: University Press.
- VANOYEKE, V. (1998) *Los Ptolomeos*. Madrid: Alderabán. [trad. cast.].
- VEYNE, P. (2005) *L'Empire greco-roman*. Paris: Éditions du Seuil.
- VIDAL-NAQUET, P. (1984) *Flavius Arrien entre deux mondes. Histoire d'Alexandre. L'Anabase d'Alexandre le Grande et l'Inde*. Paris: Les éditions de minuit
- WAGNER, C. (2022) *Las drogas sagradas en la Antigüedad*. Madrid: Alianza Editorial. [trad. cast.].
- WALBANK, F.W. (1990) *Polybius*. University of California Press.
- WALBANK, F. W. (1992) *El mundo helenístico*. Madrid: Gredos. [trad. cast.].
- WARDMAN, A. (1974) *Plutarch's Lives*. Los Ángeles: University of California Press.
- WATERFIELD, R. (2011) *La guerra por el imperio de Alejandro Magno*. Madrid: Gredos. [trad. cast.].
- WATERFIELD, R. (2011) *Dividing the spoils. The war for Alexandre the Great's Empire*. New York: Oxford University Press.

WHITMARSH, T. (2002) "Alexander's hellenism and Plutarch's Textualism". *The Classical Quarterly*, 52.1,174-192.

WOOLF, G. (2012) *Rome. An Empire's story*. Oxford: University Press.

WORTHINGTON, I. (2003) "Alexander, Philip, and the Macedonian Background", in: Roisman. J. (ed.) *Brill's companion to Alexander the Great*. Boston: Brill, 69-99.

WORTHINGTON, I. (2014) *By the spear. Philip II. Alexander the great, and the Rise and Fall of the Macedonian Empire*. New York: Oxford University Press.

ZAMBRINI, A. (2011) "The historians of Alexander the Great", in: Marincola J.(ed.) *A companion to Greek and Roman historiography*. Oxford: Wiley-Blackwell,210-221.

ZUMAYA, M. (2006) *Duris de Samos, Testimonios y fragmentos*. Univesidad Autónoma de México: Nova tellus.